

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Peter Finn - Petra Couvée

Jivago Vakası

Kremlin, CIA ve Yasak Bir Kitabın
Etrafında Dönen Savaş

Çeviren: Yeşim Seber

İNCELEME

YAPI KREDİ YAYINLARI

1958'de Pasternak'a gönderdiği bir mektupta Camus şöyle yazıyor: "19. yüzyıl Rusyası olmasaydı ben bir hiçtim. Beni besleyen ve gücüme güç katan Rusya'yı sizin şahsınızda yeniden keşfettim."

1956 yılında SSCB'nin Rus edebiyatının büyük şairi Pasternak'ın tek romanı *Doktor Jivago*'yu ülkesinde yayımlatmasına izin vermemesi, ABD için eşî görölmemiş bir propaganda fırsatı yaratmıştı.

Peter Finn ve Petra Couvée'nin, romanın yayımlanmasında CIA'in oynadığı rolü gösteren belgelere ulaşmaları ve bunları büyük bir titizlikle incelemeleri sonucu ortaya çıkan kitap, bir casusluk serüveni heyecanıyla okunuyor. Bir edebi eserin, CIA ve KGB arasındaki kültürel propaganda ve istihbarat mücadelesine alet edilişini ayrıntılarıyla anlatan *Jivago Vakası*'nda yasadışı yöntemlerle yürütölen gizli operasyonlar, paravan yayınevleri, kaçakçılık, sansür, bir aşk hikâyesi ve paranoya iç içe geçiyor.

"Kapsamlı araştırmalara dayanan, olgulara dair ayrıntılarda fevkalade titiz, yargılarında isabetli ve uzun süre boyunca alanında belirleyici olacak etkileyici bir çalışma."

New York Review of Books

ISBN 978-975-08-3930-6

30 TL

9 789750 839306

JİVAGO VAKASI
Kremlin, CIA ve Yasak Bir Kitabın
Etrafında Dönen Savaş

Peter Finn *The Washington Post*'un Ulusal Güvenlik Editörü'dür. Aynı gazetenin Moskova bürosu şefliğini de yapmıştır.

Petra Couvée Yazar ve çevirmen. Saint Petersburg Devlet Üniversitesi'nde ders vermektedir.

Yeşim Seber 1970'te İstanbul'da doğdu. Kadıköy Kız Lisesi'ni ve İstanbul Üniversitesi İngilizce İşletme Fakültesi'ni bitirdi. Gazetecilikle başladığı kariyerini 1995'ten beri çevirmen olarak sürdürüyor. Çevirisini yaptığı roman, biyografi ve inceleme-araştırma türündeki eserler arasında *Frankenstein* (Mary Shelley), *Sürrealist Manifestolar* (André Breton), *Suikastçının Şarkısı* (M.G. Vassanji), *Stone Arabia* (Dana Spiotta), *Sylvia Plath: Deli Kızın Aşk Şarkısı* (Andrew Wilson), *Aşkın Tarihi* (Simon May) ve *Bahçıvan* (Amanda Coplin) bulunmaktadır.

PETER FINN - PETRA COUVÉE

Jivago Vakası

Kremlin, CIA ve Yasak Bir Kitabın
Etrafında Dönen Savaş

İnceleme

Çeviren
Yeşim Seber

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 4808
Edebiyat - 1385

Jivago Vakası / Peter Finn - Petra Couvée
Özgün adı: **The Zhivago Affair**
Çeviren: **Yeşim Seber**

Kitap editörü: **Yasin Sofuoğlu**
Düzeltili: **Alper Zorlu**

Kapak tasarımı: **Nahide Dikel**
Sayfa tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **İlknur Efe**

Baskı: Promat Basım Yayımlar San. ve Tic. A.Ş.
Orhangazi Mahallesi, 1673. Sokak, No: 34 Esenyurt / İstanbul
Sertifika No: 12039

Çeviriye temel alınan baskı: Vintage Books, New York, 2014
1. baskı: İstanbul, Şubat 2017
ISBN 978-975-08-3930-6

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2015
Sertifika No: 12334

Copyright © 2014, Peter Finn, Petra Couvée
Random House LLC.'ye bağlı Knopf Doubleday Publishing Group'un alt markası
Pantheon Books izniyle basılmıştır.

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Kemeralı Caddesi Karaköy Palas No: 4 Kat: 2-3 Karaköy 34425 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

Nora Fitzgerald'a ve çocuklarımız
Rachel, Liam, David va Ria'ya ve
Koos Couvée ve Paula van Rossen'a

İçindekiler

Önsöz

“Bu, *Doktor Jivago*.
Yolu açık olsun ve bütün dünyayı dolaşsın.” • 9

Bölüm Bir

“Rusya’nın tamamının üstündeki çatı uçtu.” • 29

Bölüm İki

“Pasternak, hiç farkında olmadan,
Stalin’in özel yaşamına girmişti.” • 44

Bölüm Üç

“Seninle bir romanda buluşmayı planlıyorum.” • 65

Bölüm Dört

“Romanın Sovyet karşıtı niteliklerinin farkında mısınız?” • 85

Bölüm Beş

“O bitene kadar, fevkaladelik ve çılgınlık raddesinde
özgürlüğü elinden alınmış bir adamım ben.” • 102

Bölüm Altı

“Böyle bir romanı yayımlamamak kültüre karşı
bir suç niteliğindedir.” • 115

Bölüm Yedi

“Şayet bu Batılıların nezdinde özgürlük demekse, o halde bizim
özgürlüğe farklı baktığımızı söylemek zorundayım.” • 133

Bölüm Sekiz

“Demir Perde’de kocaman bir delik açtık.” • 153

Bölüm Dokuz

“Biz de yasadışı yollardan hallederiz.” • 171

Bölüm On

“Aynı zamanda bir dâhinin mizacına sahip:
Hassas sinirler, talihsizlik, ölüme yatkınlık.” • 195

Bölüm On Bir

“Asla merhamet edilmeyecekti, o kadarı belliydi.” • 213

Bölüm On İki

“Pasternak’ın adı savaş demektir.” • 235

Bölüm On Üç

“Kafesteki bir hayvan gibi umutsuzum.” • 256

Bölüm On Dört

“Ruslarla birlikte geçirilen kolej tadında bir hafta sonu.” • 273

Bölüm On Beş

“Tahammülü imkânsız mavilikte bir gökyüzü.” • 293

Bölüm On Altı

“Kitabın yayımlanmamış olmasından dolayı
yaşadığım pişmanlığı ifade etmekte geç kaldığımı
söyleyecek kişiler çıkabilir.” • 313

Sonsöz • 339

Teşekkürler • 343

Kaynaklar Hakkında Not • 348

Kaynakça • 352

Fotoğraflar • 365

Dizin • 379

Alıntılar • 389

Fotoğraf Kaynakçası • 391

Önsöz

“Bu, *Doktor Jivago*. Yolu açık olsun ve bütün dünyayı dolaşsın.”

20 Mayıs 1956'da iki adam Moskova'daki Kiev istasyonundan kalkıp Peredelkino köyüne giden elektrikli banliyö trenine binerek şehrin güneybatısına doğru otuz dakikalık bir yolculuğa çıktı. Göğün masmavi olduğu bir pazar sabahıydı. İlkbahar, geçen ay son karları da ortadan kaldırmış ve hava, yeni açan leylaklardan tatlı tatlı kokmaya başlamıştı. İki adamın içinde daha iriyarı bedeniyle kolayca dikkat çeken Vladlen Vladimirski açık sarı saçlıydı ve üzerine çoğu Sovyet memurunun gözde kıyafeti olan kargo pantolonlardan ve çift göğüslü ceketlerden giyinmişti. İnce uzun yol arkadaşının bir yabancı olduğu her halinden belliydi. Batılı kıyafetleri yüzünden Ruslar adama *stilyaga* ya da “stil erbabı” ya-kıştırmasıyla şaka yollu takılırlardı. Üstelik, Sergio D'Angelo'nun yüzünde, ihtiyatın herkesin içine işlediği bir ülkede hiç alışıldık olmayan cinsten hızla şekillenen bir tebessüm vardı. İtalyan, bir şairin aklını çelmek üzere Peredelkino'daydı.¹

Moskova Radyosu'nda çalışan İtalyan komünist D'Angelo, önceki ay Rus şair Boris Pasternak tarafından yazılmış olan bir ilk romanın yakın zamanda gerçekleşmesi muhtemel basımını ele alan kısacık bir kültür haberi okumuştı. İki satırlık bültenden,

1 20 Mayıs 1956 gününe ve D'Angelo'nun Pasternak ile buluşmasına dair betimleme, doğrudan alıntılarla birlikte, D'Angelo'nun *Delo Pasternaka* (Pasternak Vakası) hatıratına; D'Angelo ile 2007 Eylülünde Moskova ve Viterbo, İtalya'da yapılan mülakatlara ve yazarlar ile D'Angelo arasında gerçekleşen çok sayıda e-posta yazışmasına dayanılarak kaleme alınmıştır. D'Angelo, yazarlara *Delo Pasternaka*'nın başka bir yerde yayımlanmamış bir İngilizce metnini de vermiştir. D'Angelo'nun yazdığı kitap kendi web sitesinde İngilizce olarak okunabilir: <http://www.pasternakbydangelo.com>. D'Angelo hatıratında *Doktor Jivago* hakkındaki Moskova Radyosu yayınının tarihini yanlış verdiğini kabul etmiş, bunun nisanda değil, mayısta gerçekleştiğini belirtmiştir. Kendisi 20 Mayıs tarihinin doğru olduğu konusunda ısrar etmiştir.

Pasternak'ın elinden çıkmış kitabın bir başka epik Rus yapıtı olma potansiyeli taşıdığı haricinde fazla bilgi edinmek mümkün değildi. Romanın adı *Doktor Jivago* idi.

D'Angelo, İtalya'dan ayrılmadan önce, Giangiacomo Feltrinelli adındaki bir parti yandaşının Milano'da kurduğu genç bir yayınevi tarafından yeni Sovyet edebiyatını kolaçan etmekle görevlendirilmişti. Rusya'nın en tanınmış şairlerinden birine ait ilk romanın haklarını satın almak hem kendisi hem de yeni yayıncılık işi açısından muazzam bir başarı olacaktı. D'Angelo nisan sonlarında Milano'da bulunan bir editöre mektup yazmış ve cevabın gelmesini beklemeden Moskova Radyosu'ndaki meslektaş Vladimirski'den kendisine Pasternak'la bir buluşma ayarlamasını rica etmişti.

Peredelkino, bir Rus asilzadesine ait eski bir arazi üzerine inşa edilmiş bir yazarlar kolonisiydi. El değmemiş çamların, ıhlamur ve sedir ağaçlarının ve karaçamların ortasında yer alan koloni, 1934'te Sovyetler Birliği'nin önde gelen yazarlarını şehirdeki apartman dairelerinden uzaklaşıp sığınabilecekleri bir inziva mekânıyla ödüllendirmek üzere oluşturulmuştu. 250 dönümlük alanda bulunan geniş parsellerin üzerine takriben elli kır evi ya da daça² inşa edilmişti. Yazarlar, tahta kulübelerde yaşayan çiftçilerle köyde ortak bir yaşamı paylaşırdı. Başörtüleriyle etrafta dolaşan kadınlar, atların çektiği kızaklarda yolculuk eden erkekler yaşırdı köyde.³

Sovyet edebiyatının en büyük isimlerinden bazıları Peredelkino'da yaşamaktaydı: Roman yazarları Konstantin Fedin ile Vsevolod İvanov, Pasternak'ın her iki yanındaki evlerde otururdu. Sovyetler Birliği'nin en çok sevilen çocuk kitapları yazarı Korney Çukovski, tıpkı edebiyat eleştirmeni Viktor Şiklovski gibi, Pasternak'tan birkaç sokak uzakta otururdu. Köy olanca masalardan çıkma görüntüsüne rağmen, 1930'ların sonundaki Büyük Temizlik döneminde devlet tarafından idam edilmiş kimselerin –yazar İzak Babel ve Boris Pilniak, Peredelkino'daki daçalarında tutuklanmış, daha sonrasındaysa evleri başka yazarlara verilmişti– huzur bulamamış ruhlarının musallat olduğu bir yerdi.

2 Sovyetler Birliği'nde bilim adamlarına, sporculara ve sanatçılara devlet tarafından tahsis edilen, kent dışındaki evlere verilen ad. (ç.n.)

3 "Boris Pasternak: The Art of Fiction No: 25," mülakat Olga Carlisle, *The Paris Review* 24 (1960), s. 61-66.

Köydeki söylenceye göre Sovyet lideri Joseph Stalin, Sovyet edebiyatının babası ve sosyalist gerçekçilik ekolünün kurucularından biri olarak kabul edilen Maksim Gorki'ye Batı'daki mevkidaşlarının nasıl yaşadığını sormuştu.⁴ Gorki'nin, bu insanların villalarda oturduğu cevabı üzerine Stalin, Peredelkino'nun kurulması emrini vermişti. Bu bir efsane midir bilinmez, fakat yazarlar ülkede ayrıcalıklı bir sosyal sınıfa mensuptular. Takriben dört bin üyesi bulunan Sovyet Yazarlar Birliği çatısı altında örgütlenmişlerdi ve genellikle küçük alanlarda yaşayan ve temel tüketim mallarını alabilmek için uzun kuyruklarda çile çeken sıradan Sovyet vatandaşlarının aklının hayalinin almayacağı ek gelirler onlara cömertçe dağıtılmaktaydı. Çukovski bu sistemi "Yazarların bir konfor kozasına hapsedilmesi ve etraflarının bir casus ağıyla sarılması"⁵ şeklinde tarif etmişti.

Romanlar, tiyatro oyunları ve şiirler kitlelerin sosyalizme yönelmesini sağlayacak toplumsal propagandanın hayati öneme sahip araçları olarak görülürdü. Stalin kendi yazarlarından Komünist devlete kurgusal ya da şairane methiyeler düzmelerini bekler, olay örgülerinin fabrikalardaki ya da tarlalardaki kas gücüne dayalı ilerlemeye dolup taşmasını isterdi. Stalin 1932'de Gorki'nin evindeki bir yazarlar toplantısında kadehini kaldırarak yeni edebiyatı başlatmıştı: "Ruh üretimi, tank üretiminden daha önemlidir... Burada bulunan bir şahıs, gayet doğru şekilde, bir yazarın sessiz sakin oturması ve ülkede yaşanan hayattan da haberdar olması gerektiğini söyledi. Ve bu doğrudur. İnsan, bizatihi hayat tarafından yeni baştan yaratılır. Fakat sizler de, onun kendi ruhunu yeniden yaratmasına yardımcı olacaksınız. Bu mühimdir, ruh üretimi mühim iştir. Ve işte bu sebepten dolayı, kadehimi siz yazarlara, insan ruhunun mühendislerine kaldırıyorum."⁶

D'Angelo ile Vladimirski tren istasyonundan çıktıktan sonra, Rus Ortodoks Kilisesi patriğinin etrafı duvarlarla çevrilmiş yazlık konutunun önünden geçtiler. Bir mezarlığın yanından akan dere-

4 Lobov ve Vasilyeva, "Peredelkino: Skazanie o pisatel'skom gorodke."

5 Carlisle, *Under a New Sky*, s. 13.

6 K. Zelinsky, "Odnâ vstrecha u M. Gor'kogo. Zapis' iz dnevnika" (M. Gorki'deki bir toplantı. Günce kaydı), *Voprosy literatury* 5 (1991), s. 166; Ruder, *Making History for Stalin*, s. 44.

nin karşısına geçtiler ve köyün sınırında, Pasternak'ın yaşadığı dar bir ara sokak olan Pavlenko Sokağı'na sapmadan önce üzerleri hâlâ biraz çanıurla kaplı yollarda yürüdüler. D'Angelo ne gibi beklentiler içinde olması gerektiğinden emin değildi. Yaptığı araştırmalardan, Pasternak'ın fevkalade yetenekli bir şair olarak büyük saygı gördüğünü ve Sovyet edebiyatının heyecansız dünyasında parlaklığıyla dikkat çeken bir kimse olarak Batı'daki akademisyenler tarafından kendisine övgüler yağdırıldığını öğrenmişti. Gelgelelim, D'Angelo onun tarafından yazılmış herhangi bir şeyi gerçek anlamda okumuş değildi. Pasternak'ın yeteneği, onun politik sadakatine dair şüpheler sebebiyle Sovyet sisteminde hak ettiği takdiri bulamamış ve şairin elinden çıkmış özgün eserler uzun dönemler boyunca yayımlanmamıştı. Pasternak yabancı edebiyat çevirmeni olarak hayatını kazanmaktaydı ve Shakespeare oyunlarının ve Goethe'nin *Faust* yapıtının en önemli Rusça çevirmenlerinden biri haline gelmişti.

Pasternak'ın köknar ve huş ağacı öbeklerinin arasından beli-riveren daçası çikolata kahvesi renginde, cumbalı pencereleri ve taraçası bulunan iki katlı bir binaydı. Kimi ziyaretçilerin hatırına Amerikan tarzı ahşap iskeletli evleri getirirdi. D'Angelo ahşap bahçe kapısına vardığında, üzerine lastik çizmelerini ve el dokuması pantolonuyla ceketini giyinmiş olan altmış altı yaşındaki yazar ön bahçesinde aileye ait olan ve meyve ağaçlarının, çalılarla çiçeklerin arasında yer alan sebzelikte çalışmaktaydı. Pasternak taştan oyulmuş gibi duran uzun bir yüze, dolgun ve şehvetli dudaklara ve hayat dolu kestane rengi gözlere sahip, fiziksel bakımdan çekici ve insanı şaşırtacak derecede genç gösteren bir adamdı. Şair Maria Tsvetayeva onu bir Arap'a ve atına benzettğini söylemiştir.⁷ Peredelkino'ya yolu düşen bir ziyaretçi, Pasternak'ın sanki "kendi olağanüstü suratı..." ile yarattığı etkinin farkındaymışçasına kimi anlarda öylece kalakaldığı ve "çekik kahverengi gözlerini yarı kapalı tutuşuyla ve başını diğer tarafa çevirmesiyle ayak direyen bir atı"⁸ çağrıştırdığı yorumunu yapmıştı.

Pasternak misafirlerini kuvvetlice tokalaşarak karşıladı. Coşku dolu, neredeyse çocuksu bir tebessümü vardı. Yabancılarla

7 Tsvetaeva, *Art in the Light of Conscience*, s. 22.

8 "Boris Pasternak: The Art of Fiction No. 25," mülakat Olga Carlisle, *The Paris Review* 24, (1960), s. 61-66.

ahbaplık etmekten hoşlanırdı; üstelik, ancak Stalin'in 1953'teki ölümünün ardından ülke dışından gelenleri hoş karşılamaya başlayan Sovyetler Birliği'nde yaşanabilecek apayrı bir keyifti bu. O yaz Peredelkino'ya yolu düşen başka bir Batılı ziyaretçi olan Oxford öğretim üyesi Isaiah Berlin oradaki yazarlarla sohbet etme deneyimini "bir gemi kazası sonucunda ıssız adaya düşmüş, on yıllar boyunca medeniyetle bağlantısı kopmuş kurbanlarla konuşmaktan farksız" sözleriyle anlatmıştı. "Duydukları her şeyi yeni, heyecan verici ve hoş olarak algılıyorlardı."⁹

Üç adam bahçede dik açıyla konumlandırılmış iki ağaç sıranın üstünde oturdu ve Pasternak bir süre Sergio'nun soyadıyla eğlenip durdu. Hafifçe genizden gelen bir tınısı olan, alçak perdeden ve tek-düze sesiyle adamın soyadındaki heceleri uzatarak okudu. İtalyan'a isminin nereden geldiğini sordu. D'Angelo, soyadının Bizans kökenli olduğunu, ancak İtalya'da çok sık rastlanan bir ad olduğunu söyledi. Şair 1912 yazında Almanya'daki Marburg Üniversitesi'nde yirmi iki yaşındaki bir felsefe öğrencisiyken İtalya'ya yapmış olduğu ilk ve son seyahati uzun uzun anlattı. Dördüncü mevki bir tren vagonunda yolculuk ederek Venedik ve Floransa'ya gitmiş, fakat daha Roma'yı göremeden parası tükenmişti. Pasternak, İtalya hatıralarını kısa bir otobiyografik anlatıda kâğıda dökmüştü; söz konusu anlatıya, kente gelişinin hemen sonrasında başladığı uykulu ve yarım Milano günü de dahildi. Şehirdeki katedrale yaklaşmasını, yakınına geldikçe onu çeşitli açılardan görüşünü anımsamış ve "eriyen bir dağ buzulu misali ağustos sıcağının koyu mavi dikeyliğinde yükseldikçe yükseliyormuş ve bir sürü Milano kafesini buz ve suyla besliyormuş gibi bir hali vardı. Nihayet, dar bir yükselti beni tam onun ayağına getirip bıraktığında ve başımı yukarı uzattığımda, bütün sütunlardan ve kuleciklerden yükselen koro halindeki fısıltı bir atık su borusunun mafsallı direğinden aşağı inen kar topağı gibi kayarcasına içime nüfuz etti"¹⁰ diye yazmıştı.

Kırk beş yıl sonra Pasternak bir kez daha Milano ile bağ kuracaktır. Katedralin az ilerisinde, cam kubbeli Galleria Vittorio Emanuele II'nin içinden geçtikten ve La Scala'yı geride bıraktık-

9 Berlin, *Personal Impressions*, s. 230.

10 Boris Pasternak, *Safe Conduct*, s. 71.

tan sonra karşınıza Via Andegari çıkardı. 6 numarada, Sovyetler Birliği'ne kafa tutacak ve *Doktor Jivago*'nun ilk basımını yapacak adam olan Feltrinelli'nin ofisi bulunmaktaydı.

Pasternak ile yapılan sohbetlerin monologlara dönüşme ihtimali yüksekti. Şair bir kez kendini kaptırmaya görsün, uzun, acemi hevesiyle dolup taşan ve görünürde kaotik paragraflar halinde konuşur, kendisi özgün bir noktaya iniş yapana kadar kelimeler ve fikirler havada uçuşurdu. Isaiah Berlin "Her zaman o kendine has canlılık ve yaratıcı deha uçuşlarıyla bezenmiş tarzında konuşurdu"¹¹ demişti. D'Angelo, dinleyicisi olmaktan dolayı haz duyarak ve büyülenmiş şekilde ona kulak kesildiği sırada Pasternak konuşmayı uzattığı için özür diledi ve ziyaretçisine kendisini niçin görmek istediğini sordu.

D'Angelo, Moskova'daki görevinin, bünyesindeki önde gelen aktivistleri Sovyetler Birliği'ndeki hayatı tecrübe etmek konusunda destekleyen İtalyan Komünist Partisi tarafından finanse edildiğini anlattı. D'Angelo, Moskova merkezindeki Puşkin Meydanı'nın arkasında bulunan iki binada faaliyet gösteren Sovyetler Birliği resmi uluslararası radyo istasyonu Moskova Radyosu'nda, İtalyan dili yapımcısı ve muhabir olarak çalışmaktaydı. Sovyetler Birliği'ne gelmeden önce Roma'da İtalyan Komünist Partisi'nin kitabevi Libreria Rinascita'nın müdürlüğünü yapmıştı. D'Angelo partiye 1944'te katılmış, anti-faşist bir aileden gelen ve kendini davaya adanmış bir aktivist idi, fakat İtalyan yoldaşlarından bazıları onu biraz fazla kitabı buluyor ve gereken coşkudan yoksun olduğunu düşünüyorlardı. Moskova'da biraz vakit geçirirse içindeki ateşin bir miktar harlanacağını umuyorlardı. Parti lider kadrosu, D'Angelo'ya Sovyet başkentinde iki yıllık bir görev ayarlamıştı. İtalyan, marttan beri Sovyetler Birliği'nde yaşamaktaydı.

İyi derecede Rusça konuşan ve yalnızca arada sırada tek bir sözcük için Vladimirski'den yardım isteyen D'Angelo, Pasternak'a bir yandan da yayıncı Feltrinelli adına yarı zamanlı bir yazar temsilcisi olarak faaliyet gösterdiğini söyledi. D'Angelo'nun anlattıklarına bakılırsa, Feltrinelli sadık bir parti mensubu olmasının yanı sıra

11 Berlin, *Personal Impressions*, s. 220.

çok da zengin bir adamdı. Kendisi savaş yıllarında radikalleşmiş bir İtalyan endüstri hanedanlığının mültimilyoner genç varisiydi. Feltrinelli yakın zamanda bir yayıncılık işi kurmuştu ve özellikle Sovyetler Birliği'nden çıkabilecek çağdaş edebiyat yapıtlarını yayımlamak istiyordu. D'Angelo kısa süre önce *Doktor Jivago*'dan haberdar olduğunu ve bu eserin kendisinde, Feltrinelli'nin yeni yayınevine sunulabilecek ideal kitapmış izlenimini bıraktığını söyledi.

Pasternak bir el sallama hareketiyle İtalyan'ın hevesini kursağında bıraktı. "Roman," dedi, "SSCB'de çıkmayacaktır. Resmi kültür talimatnamesine uygun değil."

D'Angelo kitabın yayımlanacağı haberinin çoktan duyurulmuş olduğunu ve Stalin'in ölümünden beri Sovyet toplumunda belirgin bir rahatlamanın yaşandığını söyleyerek ona karşı çıkacak oldu. Sözü ettiği, "Buzların Çözülüşü" adını İlya Ehrenburg'un yazdığı romandan¹² alan bir gelişmeydi. Eski dogmaların sorgulanmasıyla edebiyatın ufkunda bir genişleme yaşanmaktaydı. Bir nebze sistem eleştirisi yapan kurmaca eserler yakın tarihli Sovyet geçmişine kafa yormakta, çok boyutlu ve birtakım kusurları bulunan karakterler yayın dünyasında kendilerine yer bulmaktaydı.

İtalyan, bir teklifte bulunacağını söyledi. Feltrinelli'nin kitabı tercüme ettirebilmesi için Pasternak'ın kendisine *Doktor Jivago* metninin bir nüshasını vermesi gerekiyordu; fakat elbette yayıncı, eser Sovyetler Birliği'nde yayımlanana kadar bekleyecek ve kitabı daha önceki bir tarihte İtalya'da piyasaya sürmeyecekti. Ve Pasternak da Feltrinelli'ye güvenebilirdi, çünkü adam bir Komünist Parti yandaşıydı. Bunların tamamı, elyazmasını garantiye alma ve Feltrinelli'den aldığı ücreti hak etme endişesi taşıyan hevesli D'Angelo'nun kulağına son derece mantıklı gelmişti.

Pasternak'ın elyazmasını yabancıların eline vererek alacağı risk konusunda D'Angelo'nun hiçbir fikri yoktu. Pasternak ise öncelikle Sovyetler Birliği'nde çıkmamış olan bir eserin Batı'da izinsiz şekilde yayımlanmasının vatana ihanet suçlamalarına yol açabileceğinin

12 Türkçe'de *Buzların Çözülüşü* adıyla yayımlanmış olan eserdir. Stalin'in 1953'teki ölümünün ardından başlayan liberalleşme dönemini ele alan roman, yazarın sosyalist gerçekçilik akımının örnekleri arasında gösterilen diğer eserlerinin arasında ayrı bir yere sahiptir. (ç.n.)

ve hem yazarı hem de ailesini tehlikeye atabileceğinin fazlasıyla bilincindeydi. 1948 Aralığı'nda İngiltere'deki kız kardeşlerine yazdığı bir mektupta, gönderdiği başlangıç bölümlerinin herhangi bir şekilde yayımlanmasıyla yaşanabilecekler konusunda onları uyarıyordu: "Ülke dışında yapılacak yayınlar beni en feci tehlikelerle karşı karşıya bırakacaktır; ölüm tehlikesinden hiç bahsetmiyorum bile."¹³

Pasternak'ın Peredelkino'daki eski kapı komşusu Pilniak (bahçelerinin arasındaki yan kapı hiç kapanmazdı)¹⁴ 1938 Nisanı'nda tek bir kurşunla başının arkasından vurularak öldürülmüştü. Pilniak, Sovyet projesine şüpheyle yaklaşmış, kurmaca yapıtlarında enstest gibi temaları ele almış ve Stalin ile Gorki'nin edebiyat konusundaki telkinlerini sanatın iğdiş edilmesi olarak tarif etmiş bir isimdi. Pilniak'ın akıbeti, ta 1929 yılında *Mahogany*¹⁵ adlı kısa romanının Sovyet karşıtı unsurlar tarafından yurtdışında yayımlanmasını planlamakla haksız yere suçlandığında çoktan belirlenmiş bile olabilirdi. Devrim sonrası dönemde bir taşra kasabasında geçen romanda, insanda sempati uyandıracak derecede örselenmiş, Stalin'in can düşmanı Lev Troçki yandaşı bir karakter vardır. Pilniak çok geçmeden basında aleni bir karalama kampanyasının hedefi haline geldi. Sivri dilli ve militan Bolşevik şair Mayakovski, Pilniak'ın eserini ele alan ve hiç utanıp sıkılmadan aslında *Mahogany*'yi okumamış olduğunu belirttiği bir eleştiri yazısında "Benim gözümde, tamamlanmış bir edebiyat yapıtı bir silaha eşdeğerdir"¹⁶ diye yazmıştı. "Söz konusu silah kendisini sınıf mücadelesinin üzerinde konumlandırırsa dahi –kaldı ki böyle bir şey söz konusu değil (gerçi, belki Pilniak da aynı düşüncedeydi)– bunu White basımevinin eline teslim etmek düşmanlarımızın cephanesinin gücüne güç katar. Karanlık fırtına bulutlarının üzerimize çöktüğü böyle bir zamanda, bunun cephedeki ihanetten farkı yoktur."

Pilniak, Stalin'in büyüklüğüne dair birtakım yaltaklanıcı açıklamalarla yeniden partinin gözüne girmeye çalıştıysa da, kendini kurtaramadı. İhanet suçlamasının hatırası bir dosyada muhafaza

13 Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 376.

14 Shentalinsky, *The KGB's Literary Archive*, s. 145.

15 (İng.) Maun. (ç.n.)

16 Shentalinsky, *The KGB's Literary Archive*, s.141.

edilmişti. Pilniak, Büyük Temizlik'in en yoğun döneminde, her an tutuklanabileceği korkusu yüzünden azap çekmişti. Parti, bürokrasi ve askeriye'nin yanı sıra aydın kesimi ve bütün etnik gruplardaki çeşitli safları da içine katan çılgınca ve ölüm saçan bir temizlik harekâtının pençesindeydi ülke. 1936 ile 1939 arasında gözaltına alınan binlerce insandan yüzlercesi katledilmiş ya da ölmüştü ve kurbanların arasında yüzlerce yazar da bulunuyordu. Pilniak'ın sürekli pencereden dışarı baktığı Pasternak'ın anılarında da yer alır.¹⁷ Hatta, yolda karşılaştığı eşi dostu onun hâlâ alınıp götürülmemiş olması karşısında yaşadıkları hayreti dile getirirlerdi. "Bu gerçekten sen misin?"¹⁸ diye sorarlardı. Ve nihayet, 28 Ekim 1937'de gizli polis Pilniak'ın kapısına geldi. Pasternak ile karısı da komşularının evindeydi. Pilniak'ın üç yaşındaki oğlu Boris'in doğum gününü kutlamışlardı. Akşam evin önüne bir araba yanaştı ve içinden üniformalı üç adam çıktı. Her şey büyük bir nezaket çerçevesinde gelişti. Memurlardan bir tanesi Pilniak'a acil bir iş sebebiyle ihtiyaç duyulduğunu söyledi.

Yazara yöneltilen suçlama, Stalin'e suikast hazırlığı içinde olan ve Japonya adına casusluk yapan "Sovyet karşıtı, Troçkist, bölücü ve terörist örgütler"e mensup olma idi. Pilniak 1927'de Japonya ve Çin'e seyahat etmiş ve yolculuğunu yazıya dökmüştü. Ayrıca, 1931'de Stalin'in izniyle Amerika Birleşik Devletleri'nde altı ay geçirmiş, bir Ford otomobille ülkeyi boydan boya gezmiş ve MGM'de senaryo yazarlığı yaparak Hollywood'da kısa bir dönem çalışmıştı. Seyahatname tarzında yazılmış romanı *Okay*'de¹⁹ Amerikan hayat tarzını sert bir yaklaşımla ele almıştır.

Pilniak her şeyi "itiraf etti" etmesine, fakat askeri mahkeme huzurundaki son sözlerinde "Sovyet halkına yararı dokunabilecek bir şey yazabileceği"ni söyleyip "bir kâğıt parçasının" önüne getirilmesini istedi.²⁰ 20 Nisan 1938'de 17.45 ile 18.00 arasında gerçekleşen on beş dakikalık bir duruşmanın ardından Pilniak suçlu bulundu ve "ölüm cezası"na çarptırıldı. Cezası, ertesi gün bürokrasinin meşum diliyle "1'inci özel bölümün 12'nci şubesi

17 Berlin, *Personal Impressions*, s. 225.

18 Shentalinsky, *The KGB's Literary Archive*, s. 139.

19 (İng.) Tamam. (ç.n.)

20 Shentalinsky, *The KGB's Literary Archive*, s. 156.

tarafından" infaz edildi. Pilniak'ın karısı hayatının on dokuz yılını Gulag'da geçirdi ve çocuğu Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ndeki bir büyükannenin elinde büyüdü. Pilniak'ın bütün eserleri kütüphanelerden ve kitapçı dükkânlarından toplatıldı ve imha edildi.²¹ Devlet sansür memuru tarafından hazırlanan bir rapora göre, 1938-1939 yıllarında "Sovyet okurları açısından kesinlikle hiçbir değeri olmayan" ve "siyasi anlamda tahripkâr" 24.138.799 adet eser ya da süreli yayın kâğıt hamuruna dönüştürülmüştür.²²

Pilniak ile diğerlerinin tutuklanmasının arifesinde Pasternaklar da köydeki çoğu insan gibi korku içindeydi. O sırada ilk oğluna hamile olan Pasternak'ın eşi Zinaida "Feci bir şeydi" demişti. "Borya'nın tutuklanacağı beklentisiyle geçmeyen tek bir dakikamız yoktu."²³

Stalin'in ölümünden sonra dahi, kitaplarını yurtdışında yayımlatma fikrini aklından geçirip de Pilniak'ın kaderini düşünmeyen bir Sovyet yazarı olmamıştır. Ve 1929'dan beri onaylanmamış yabancı eserleri yasak kılan, demir yumruğun dayattığı yazısız kanunu çiğneyen hiç kimse de çıkmamıştı.

D'Angelo oradan buradan lafladığı sırada, birdenbire Pasternak'ın kendi düşüncelerine dalıp gitmiş olduğunu fark etti. Pasternak'ın komşusu Çukovski de onun bir "uyurgezerlik huyu"²⁴ olduğunu düşünenlerdendi. Pasternak, içerisinde kendine ait düşüncelerin ve hesapların bulunduğu başka bir dünyaya gitmiş olduğu anlarda "söylenenleri dinler, fakat işitmezdi." Pasternak yazdıkları, yazdıklarının içerdiği deha ve bunların mümkün olan en geniş okur kitlesi tarafından okunması ihtiyacı konusunda şüpheye yer bırakmayacak şekilde emindi. Yazar, *Doktor Jivago*'nun bir ömürlük emeğinin zirvesi olduğuna, görüşünün sahih ve kendine has bir ifadesi olduğuna ve on yıllar boyunca ürettiği, övgüyle karşılanmış şiirlerin topundan daha üstün nitelikler barındırdığına inanmıştı. "Son mutluluğum ve çılgınlığım"²⁵ diye söz ediyordu kitabından.

21 Age, s. 157.

22 Westerman, *Engineers of the Soul*, s. 188.

23 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 293.

24 Chukovsky, *Diary*, 10 Aralık 1931, s. 262.

25 Boris Pasternak'ın Olga Freidenberg'e yazdığı mektup, 24 Ocak 1947; Boris Pasternak ve Olga Freidenberg, *Correspondence*, s. 263.

Hem epik hem de otobiyografik öğeler taşıyan roman, eksenine doktor-şair Yuri Jivago'yu, onun sanatını, aşklarını ve 1917 Rus Devrimi'ni kuşatan yıllardaki kayıplarını yerleştirir. Jivago ebeveynlerini kaybettikten sonra burjuva Moskova entelijansiyasına mensup bir aile tarafından evlat edinilir. Bu kibar ve aydınlanmış ortamda kendi içindeki şiir ve iyileştirme yeteneklerini keşfeder. Tıp okulundan mezun olur ve koruyucu anne-babasının kızları Tonya ile evlenir. Birinci Dünya Savaşı'nda Güney Rusya'daki bir sahra hastanesinde görev yaparken hemşire Lara Antipova ile tanışır ve ona âşık olur.

Jivago 1917'de ailesinin yanına döndüğünde karşısında bambaşka bir kent bulur. Kızıl Ordu'nun kontrolü altındaki Moskova, devrimin yarattığı kaosu sonucunda harabeye dönmüştür ve kent sakinleri açlıktan ölmektedir. Sanatın, hoşça geçirilen vakitlerin ve derin entelektüel düşüncenin var olduğu eski dünyanın yerinde yeller esmektedir. Jivago'nun ilk başlarda Bolşeviklere karşı hissettiği coşku çok geçmeden sönüp gider. Jivago ve ailesi, tifüs salgınından kaçıp Urallar'da bulunan kendi mülkleri Varıkino'ya giderler. Jivago ile Lara buranın yakınındaki Yuryatin kasabasında yeniden buluşur. Lara'nın kocası Kızıl Ordu ile birlikte uzak bir yerdedir. Jivago'nun ona duyduğu arzu yeniden alevlenir, fakat sadakatsizliği yüzünden içi içini yer.

Kendisine sahra hastanesinde zorla doktorluk yaptırmaya çalışan bir çiftçi asker çetesinin eline düşen Jivago, hem Kızıl Ordu'nun hem de Beyaz Ordu olarak bilinen Bolşevik karşıtı güçler koalisyonunun Rus İç Savaşı'nda işlediği vahşet suçlarına tanık olur. Jivago en sonunda devrim kavgasını "terk eder" ve evine döndüğünde onun öldüğünü düşünen ailesinin taşradan apar topar ayrıldığını görür. Lara ile birlikte eve yerleşir. Savaşın onlara gitgide daha çok yaklaştığı günlerde çareyi Varıkino'daki kır evinde sığınmakta bulurlar. Kısa bir süre dünyayla bağlantıları kesilir ve Jivago'nun ilham perisinin dönüşü, hummalı bir şiir yazma faaliyetinin başlamasına vesile olur. Dışarıdaki kurtların uluması, ilişkiyi bekleyen kaçınılmaz sonun habercisidir. Savaşın sona ermesi ve Bolşevik gücünün tek elde toplanmasıyla kader, çifti sonsuza dek birbirlerinden ayrı kalmaya mahkûm eder. Lara, Rusya'nın Uzak Doğu kesimlerine gitmek üzere oradan ayrılır. Jivago ise Moskova'ya döner

ve 1929'da orada hayatını kaybeder. Kendisinden geriye, romanın son bölümünü oluşturan ve Jivago'nun sanatsal mirasına ve yaşamındaki değerler sistemine karşılık gelen bir şiir derlemesi kalır.

Jivago, Pasternak'ın eski zamanlardaki öteki benidir. Hem roman karakteri hem de yazar kayıp bir geçmişten –başka bir deyişle Moskova aydın kesimine mensup kültürlü bir sosyal çevreden– gelmektedir. Sovyet edebiyatının nezdinde, biraz olsun anınsandığı hallerde bile küçük görülmesi istenen bir dünyadır bu. Pasternak, Sovyet yayıncılık dünyasının *Doktor Jivago*'nun sıra dışı üslubundan, barındırdığı aleni dindarlıktan ve sosyalist gerçekçiliğin taleplerine ve Ekim Devrimi'nin önünde diz çökme mecburiyetine karşı sergilenen geniş kapsamlı kayıtsızlıktan uzak duracağını farkındaydı. Romandaki aykırı düşünceler çokkatmanlı ve aleniydi ve birtakım cümleler ve düşünceler sadık Sovyet yandaşlarına beklenmedik bir tokadın yaşatacağı şoku tattırmıştı. Roman ilk çıktığı zamanlarda hakkında yapılan resmi eleştiride ortaya konan tepki “hayvani dönemlik”²⁶ olmuştu. Pasternak'ın kendisi de yazma sürecinin sonlarına yaklaştığı sırada devrimin “kremalı pasta” gibi gösterilmediğini kabul etmişti. Elyazmasının “isteyen herkese verilmesi gerektiğini” söylemiş, “çünkü günün birinde basılmış halde ortaya çıkabileceğine inanmıyorum”²⁷ eklemesini yapmıştı.

Pasternak eserinin Batı'da yayımlanabileceğini hiç düşünmemişti, fakat D'Angelo kapısına geldiğinde romanın gönderildiği devlet edebi eserler yayınevi Goslitizdat'tan son beş aydır çıt çıkmamasının sıkıntısıyla cebelleşmekteydi. *Doktor Jivago*'dan alınlar yayımlamasını umduğu iki önde gelen gazeteden –*Znamya* (Sancak) ve *Novy Mir* (Yeni Dünya)– cevap gelmemişti. D'Angelo açısından ikna konuşmasının zamanlaması güzel talihiinin zirve noktasıydı, zira Pasternak bu beklenmedik teklifi aldığı sırada harekete geçmeye hazır vaziyetteydi. Kendisi totaliter bir toplumda uzun zamandır olağandışı korkusuzluk örneği sayılabilecek davranışlarda bulunmuş bir kimseydi. Pek çok insan alınlarına kara çalınması korkusuyla sinip bir yerlere kaçışırken Pasternak,

26 *Novy Mir* (Yeni Dünya) yayın kurulundan Pasternak'a gönderilen Eylül 1956 tarihli mektup *Literaturnaya Gazeta*'nın (Edebiyat Gazetesi) 25 Ekim 1958 tarihli sayısında yayımlanmıştır. Bkz. Conquest, *Courage of Genius*, Ek II, s. 136-63.

27 Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 195.

Gulag'a gönderilenlerin akrabalarını ziyaret etmiş ve onlara para yardımıyla bulunmuş; kendilerine siyasi suçlar isnat edilen kişiler için merhamet dilenmek üzere yetkililerle arabuluculuk etmiş ve adları açıklanan devlet düşmanlarının ölüm cezasına çarptırılmasını isteyen çığırtkanlık kampanyalarına imza vermeyi reddetmişti. Üstelik, kendi çağdaşı pek çok yazarın grupça benimsediği ortak kanaatten her daim uzak durmuştu. Yazarların emir almaması gerektiği yönündeki düşüncesini açıklaması üzerine soru yağmuruna tutulduğu kamuya açık bir toplantıda yazar arkadaşlarına "Bana bağırıp çağırmayın" demişti. "Bağırıp çağırarsanız bile, bunu hiç değilse koro halinde yapmayın."²⁸ Pasternak, sanatını devletin siyasi taleplerine uygun hale getirme gereğini hiçbir zaman hissetmemiştir. Romanını feda etmek, onun kanaatine göre, dehasına karşı günaha girmekle eşanlamalı olacaktır.

D'Angelo'ya "Sovyet basımının er ya da geç yapılıp yapılmayacağı konusunu dert etmeyelim" dedi. "Feltrinelli'nin kitaba ait bir kopyayı –mesela önümüzdeki birkaç ay içinde– Fransa ile İngiltere başta olmak üzere, önemli ülkelerdeki diğer yayıncılara gönderme taahhüdünde bulunması şartıyla romanı size vermek arzusundayım. Ne dersiniz? Milano'ya sorabilir misiniz?" D'Angelo bunun sadece mümkün olmakla kalmayıp, aynı zamanda kaçınılmaz bir durum olduğunu, çünkü Feltrinelli'nin kitabın yabancı yayın haklarını da mutlaka satmak isteyeceğini söyledi.

Pasternak kısacık bir duraksamadan sonra izin isteyip evine girdi ve ikinci katta bulunan, her türlü konfordan arındırılmış çalışma odasına doğru gitti. Burası kışları "bir Chagall tablosundan fırlamış bir arka plan parçasını andıran ve küçük bir mezarlığın hâkim olduğu tepenin eteklerinde uzanan uçsuz bucaksız bembeyaz bir araziye"²⁹ bakardı. Pasternak çok geçmeden elinde gazete sayfalarına sarılıp sarmalanmış büyük bir paketle daçadan çıktı. Elyazması beş kısma ayrılmış ve sık aralıklarla daktilo edilmiş 433 adet sayfadan oluşmaktaydı.³⁰ Pelüş kâğıtla

28 Conquest, *Courage of Genius*, s. 37-38.

29 "Boris Pasternak: The Art of Fiction No.25," mülakat Olga Carlisle, *The Paris Review* 24 (1960), s. 61-66.

30 D'Angelo tarafından edinilmiş özgün elyazması La Biblioteca della Fondazione Giangiorgio Feltrinelli, Milano'da muhafaza edilmektedir.

ya da kartonla ciltlenmiş her bir kısım, sayfalara açılmış kalın deliklerden geçirildikten sonra düğümlemiş sicim parçalarıyla bir araya getirilmişti. İlk bölüm, 1948 tarihliydi ve eserin üzerinde hâlâ Pasternak'ın el yazısıyla yaptığı düzeltmelerin lekeleri durmaktaydı.

“Bu, *Doktor Jivago*” dedi Pasternak. “Yolu açık olsun ve bütün dünyayı dolaşsın.”

Gelecekte yaşanacak olan her şeye rağmen Pasternak bir an dahi bu arzusundan geri adım atmamıştır.

D'Angelo Batı'ya seyahat etme planları yaptığını ve elyazmasını Feltrinelli'ye ulaştırmasının birkaç günlük bir mesele olduğunu açıkladı. Neredeyse öğlen olmuştu, birkaç dakikalığına daha ayaküstü sohbetে devam ettiler.

Roman D'Angelo'nun koltuğunun altındayken bahçe kapısında durup vedalaştıkları sırada, Pasternak'ın yüzünde tuhaf –hem buruk, hem de ironik– bir ifade belirdi. İtalyan'a şunu söyledi: “Böylece idam törenime seni de davet etmiş bulunuyorum.”³¹

Doktor Jivago'nun 1957'de Batı'da yayımlanması ve ertesi yıl Nobel Edebiyat Ödülü'ne Boris Pasternak'ın değer bulunması Soğuk Savaş döneminin kültür alanındaki en büyük fırtınalarından birini koparttı. Romanın hiç eksilmeyen cazibesi ve David Lean'in eserden uyarladığı 1965 tarihli film sayesinde, *Doktor Jivago* kurmacanın dönüm noktası olma niteliğini her daim korudu. Gelgelelim, romanın doğum sancılarını ve iki süper gücün rekabet halindeki ideolojileriyle büyük ölçüde bölünmüş bir dünyayı nasıl derinden sarstığını bilen okur sayısı pek azdır.

Doktor Jivago, Sovyetler Birliği'nde yasaklandı ve Kremlin, romanın İtalya'daki çevirisinin ilk baskısını engellemek için İtalyan Komünist Partisi'ni kullanma girişiminde bulundu. Moskova'daki yetkililer ve önde gelen İtalyan Komünistleri hem Pasternak'ı hem de Milano'daki yayıncısı Giangiacomo Feltrinelli'yi tehdit ettiler. Hayatlarında birbirlerini görmemiş olan iki adam baskılara direndi ve yayıncılık tarihindeki en büyük ortaklıklardan birini kurdu. İki adamın, güvenilir kuryeler aracılığıyla Sovyetler Birliği'ne iletilen

31 D'Angelo, *Delo Pasternaka*, s. 13.

ve buradan dışarı gönderilen gizli yazışmalarını bizatihi sanatsal özgürlük manifestoları olarak okumak mümkündür.

Sovyetler Birliği'nin geniş ölçekte dillendirdiği *Doktor Jivago* husumeti, aksi halde kendisine ufak bir elit okur kitlesi bulabilecek romanın uluslararası çok satar haline gelmesini sağladı. *Doktor Jivago*'nun dudak uçuklatan satışları, Pasternak'ın İsveç Akademisi tarafından 1958 Nobel Edebiyat Ödülü'yle onurlandırılması üzerine katlanarak arttı. Yazar daha önce de şiirlerine yönelik takdirin ifadesi olarak birkaç kez ödüle aday gösterilmişti, ancak romanın çıkışı Pasternak'ı neredeyse kaçınılmaz tercih durumuna getirdi. Kremlin, bir Sovyet karşıtı provokasyon olarak gördüğü Pasternak'ın Nobel Ödülü'ne asla itibar etmedi ve yazarı vatan haini olarak karalamak niyetiyle ülke çapında acımasız bir kampanya yürüttü. Pasternak intihar etme noktasına geldi. İleri yaştaki yazara yöneltilen saldırının ölçeği ve habisliği bütün dünyada çok sayıda insanı dehşete düşürdü. Dehşete kapılanlar arasında Sovyetler Birliği'ne sempatiyle yaklaşan pek çok yazar da vardı: Ernest Hemingway ve Hindistan başbakanı Cevahirlal Nehru gibi birbirlerinden farklı şahsiyetler Pasternak'ı savunmak üzere ayağa kalkmıştı.

Pasternak romanların, şiirlerin ve tiyatro oyunlarının son derece önemli iletişim ve eğlence biçimleri yerine geçtiği bir toplumda yaşamaktaydı. Temalar, estetik ve edebiyatın siyasi rolü ateşli ideolojik tartışmalara konu olmakta ve kimi zaman, bu münazaraların kaybeden tarafları hatalarının bedelini kendi hayatlarıyla ödemektedir. 1917'den sonra Sovyetler Birliği'nde takriben 1.500 yazar, haklarındaki türlü ihlal iddiaları sebebiyle idam edilmiş ya da çalışma kamplarında can vermiştir.³² Yazarlar yeni bir "Sovyet insanı"nın yaratımı sürecinde ya hizaya çekilecek ya da yalıtılacak ve kimi hallerde başları ezilecek varlıklar olarak görülürdü; edebiyat devrime hizmet etmiyorsa, devlet düşmanlarının safında demekti.

Sovyet lider kadrosu devrim sanatını ele alan birçok yazı kaleme almış, kurmaca ile şiirin amacı hakkında saatler süren konuşmalar düzenlemiş ve sorumlulukları hakkında nutuk çekmek üzere ya-

32 Shentalinsky, *The KGB's Literary Archive*, s. 6.

zarları Kremlin'e çağırtmıştır. Yazına en çok önem atfeden kişiler Kremlin'dekilerdi, çünkü kendileri onun dönüştürücü kapasitesini bizzat tecrübe etmişlerdi. Devrimci Vladimir Lenin'in radikalleşmesinin yolunu açan, Nikolay Çernişevski'nin *Ne Yapmalı?* romanı olmuştur. "Sanat halka aittir" demişti Lenin. "Kitleler tarafından anlaşılması ve sevilmesi gerekir. Onların duygularını, düşüncelerini ve iradesini bir araya getirmesi ve yükseltmesi şarttır. İnsanları harekete geçirmeli ve içlerindeki sanatsal içgüdüleri geliştirmelidir. İşçi ve köylü kitleleri çavdar ekmeğe muhtaçken, bizler küçük bir azınlığa leziz ve tatlı pastalar mı sunalım?"³³

Stalin 1930'ların başında gücünü iyice pekiştirdiği dönemde, ülkedeki edebiyat hayatını da katı şekilde kontrol altında tutmaya başladı. Edebiyat artık partinin müttefiki değil, hizmetkârı durumundaydı. 1920'lerdeki sanatsal canlılık ortamı sönmeye yüz tutmuştu. Gençliğinde kendisi de şair olan Stalin, doymak bilmez bir kurmaca okuruydu ve kimi zaman bir gün içinde yüzlerce sayfayı tek solukta okuduğu olurdu. Hoşuna gitmeyen satırların altını kırmızı kalemle çizer, hangi tiyatro oyunlarının sahnelenmesi gerektiği konusunda önerilerde bulunurdu. Bir keresinde, tek bir şairin –Osip Mandelstam'ın– sanatında usta olup olmadığını konuşmak üzere Pasternak'a telefon etmiş, aralarında gerçekten de Mandelstam'ın kaderini belirleyecek bir sohbet gerçekleşmişti. Kaçınılmaz olarak Stalin Ödülü şeklinde adlandırılan ülkenin en önemli edebiyat ödülünü hangi yazarların alması gerektiğine de kendisi karar verirdi.

Sovyet kamuoyu karşılığını ender görebildiği bir arzuyla büyük edebiyatın hasretini çekmekteydi. Ülkedeki kitap rafları sipariş üzerine üretilmiş kuru ve basmakalıp zırvalkların altında can çekişmekteydi. Isaiah Berlin bunların hepsini "telafisi mümkün olmayan derecede ikinci sınıf"³⁴ bulduğunu belirtmiştir. Tek tük birkaç ismin yanı sıra Pasternak ve şair Anna Ahmatova gibi kendi bireysel seslerinden taviz vermeyen yazarlar neredeyse pohpohlamaya varan bir ilgiyle ödüllendirilirlerdi. Katıldıkları okuma etkinlikleri konser salonlarını doldurabilir ve sözcükleri –ya-

33 Garrard and Garrard, *Inside the Soviet Writers' Union*, s. 27.

34 Cate, *Politics and the Novel During the Cold War*, s. 150.

saklandıkları hallerde dahi– bir yolunu bulup halkın dudakları arasından dökülebilirdi. Beyaz Deniz yakınlarındaki Obozerka zorunlu çalışma kampında bulunan bazı mahkûmlar kimlerin en çok sayıda Pasternak şiiri okuyabildiği konusunda iddialaşarak kendi aralarında eğlenmiş ve birbirlerini gaza getirmişlerdir.³⁵ Rus mülteci ve eleştirmen Victor Frank, Pasternak'ın cazibesini anlatırken onun şiirlerinde “gökyüzünün daha engin, yıldızların daha ışıltılı, yağmurların daha gürültülü ve güneşin daha gaddar...”³⁶ olduğunu söyler. “Rus edebiyatında ve muhtemelen koskoca dünyada, tekdüze hayatlarımızda var olan tekdüze nesneleri aynı sihirle donatmayı onun kadar becerebilen başka bir şair çıkmamıştır. O delici bakışların, o çocuksu gözlerin, o yeni bir gezegene ayak basmış ilk insanı andıran gözlerinde hiçbir şey fazla küçük ya da fazla önemsiz değildir: Yağmur birikintileri, pencere denizlikleri, ayna askılıkları, önlükler, demiryolu vagonlarının kapıları, ıslak bir paltodan kopmuş minik tüycükler – gündelik hayata dair tüm bu ıvır zıvırlar onun elinde ebedi bir sevince dönüştürülür.”

Pasternak'ın Komünist Parti'yle, partinin liderleriyle ve Sovyetler Birliği'ndeki edebiyat kurumuyla ilişkisi fazlasıyla ikircikliydi. Şair 1930 sonlarındaki Büyük Temizlik öncesinde Lenin ile Stalin'i öven şiirler yazmış ve bir müddet Stalin'deki kurnazlığın ve otoritenin büyüüne kapılmıştır. Gelgelelim, muhaliflerin tasfiyesiyle yaşanan katliamlar ülkenin her yanını sardıkça Pasternak, Sovyet devleti konusunda derin bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Pek çok insan Büyük Temizlik'in acımasız ve körlemesine yutan kursağından geçip öğütülmesine rağmen, Pasternak'ın bu dönemden sağ çıkmasının tek bir açıklaması yoktur. Temizlik, sadık kimseleri toptan katletmek ve şüphelilerin bazılarını hayatta bırakmak suretiyle tuhaf bir gelişigüzellik içinde hareket etmiş olabilir. Pasternak ise şansı, uluslararası statüsü ve belki de hepsinden önemlisi, Stalin'in şairdeki eşsiz ve kimi zaman eksantrik yeteneği ilgiyle gözlemlemesi sayesinde koruma altında kalabilmiştir.

Pasternak yetkililere karşı durmak amacını gütmeyi ve sınırları kendi yaratıcılığının ve taşra hayatının maksatlı yalıtılmışlığıy-

35 Gladkov, *Meetings with Pasternak*, s. 172.

36 Victor Frank, “The Meddlesome Poet: Boris Pasternak's Rise to Greatness,” *The Dublin Review* (İlkbahar 1958), s. 52.

la belirlenmiş bir hayat sürdü. 1945'te *Doktor Jivago*'yu yazmaya başladı ve eseri tamamlamak on yılını aldı. Yazma süreci hastalık dönemleri, yabancı dildeki eserlerin sipariş edilmiş çevirilerinden para kazanmak üzere romanı bir kenara bırakma mecburiyeti ve Pasternak'ın gitgide yoğunlaşan tutkusu ve kendi kaleminden dökülenler karşısında yaşadığı hayret yüzünden sekteye uğramıştır.

Yazılan, fiilen bir ilk romandı ve eser sona erdiğinde Pasternak altmış beş yaşındaydı. Yazar kendi deneyimlerinin ve kanaatlerinin çoğunu romanın sayfalarına aktarmıştı. *Doktor Jivago* bir polemik ya da Sovyetler Birliği'ne yönelik bir saldırı veya başka bir politik sistem lehine bir savunma olarak tasarlanmamıştı. Gücünü kendi bireysel ruhundan ve Pasternak'ın dünyayla duygu birliği kurma, yaşamda bir hakikat ve bir aşk bulma isteğinden almaktaydı. Kendisi, tıpkı Dostoyevski gibi, geçmişle olan hesabını görmek ve Rusya tarihinin bu dönemini "şiirsel hakikate sadık"³⁷ kalarak dile getirmek arzusundaydı.

Öykü ilerledikçe Pasternak, *Doktor Jivago*'nun Sovyet devletinin kısa tarihine yöneltilmiş bir suçlama olarak biçimlenme yoluna girdiğini fark etti. Hikâyenin konusu, karakterler ve atmosfer Sovyet edebiyatının yabancı olduğu pek çok unsuru barındırmaktaydı. Sayfalarında, Pasternak'ın bir sürü çağdaşına hayat veren "duyarsızlaştırıcı ve acımasız"³⁸ ideolojiye yönelik bir küçümseme mevcuttu. *Doktor Jivago*, Pasternak'ın son vasiyetiydi; kendisinin sevgiyle andığı fakat çoktan imha edilmiş olan bir çağa ve duyarlılığa gönderilmiş bir selamdı. Pasternak "çekmece"ye atmak üzere gizlice yazan kendi kuşağından birtakım yazarların aksine, kitabını yayımlatmak konusunda saplantılı bir kararlılık içindeydi.

Doktor Jivago sırasıyla İtalyanca, Fransızca, Almanca olarak yayımlandı. Basıldığı diğer çok sayıda dilden bir tanesi de İngilizce'ydi, ancak eser ilk başta Rusça olarak piyasaya çıkmadı.

1958 Eylülünde Brüksel'de yapılan Dünya Fuarı'nda, *Doktor Jivago*'nun mavi keten kumaştan sert bir kapağın içindeki güzelce ciltlenmiş Rus dili baskısı Vatikan Pavyonu'na uğrayan Sovyet ziyaretçilerine dağıtıldı. Birdenbire bu esrarengiz baskının çıkışına

37 Fyodor Dostoyevsky, *Dnevnik Pisatelya*, (Bir Yazarın Günlüğü), alıntıl原因 Wachtel, *An Obsession with History*, s. 13.

38 Boris Pasternak, *Jivago*, çev. Hülya Arslan, YKY, Temmuz 2014, s. 348.

dair dedikodular aldı yürüdü ve kitabın gizli yayıncısı olarak ilk kez 1958 Kasımı'nda CIA'in adı geçti. Bugüne kadar, CIA olaydaki rolünü hiçbir zaman kabul etmemiştir.

Yıllar içinde CIA'in *Doktor Jivago*'nun orijinal metnini nasıl ele geçirdiğine ve romanı Rusça olarak basma motivasyonuna dair doğruluğu şüpheli bir dizi hikâye ortaya atıldı. Britanya istihbarat servisinin, Feltrinelli'yi Moskova'dan taşıyan uçağa mecburi iniş yaptırdığı ve adamın kargo bölümündeki valizinden çıkarılan romanın gizlice fotoğraflarını çektiği söylendi.³⁹ Böyle bir şey hiçbir zaman yaşanmamıştır. Pasternak'ın bazı Fransız dostları⁴⁰ –her ne kadar bunda bir doğruluk payı olmasa da– Nobel Ödülü'ne hak kazanabilmek için *Doktor Jivago*'nun özgün dildeki bir basımının bulunması gerektiği kanısındaydı, ki bu yöndeki görüşler belirli aralıklarla yeniden gündeme gelmiştir.⁴¹ Nobel Ödülü, CIA'in koyduğu bir hedef değildi ve teşkilatın kitap dağıtımıyla ilgili iç muhasebe bilgileri Stockholm'e yollanan bir kopya olmadığını gözler önüne sermektedir. CIA'in tek emeli *Doktor Jivago* nüshalarını Sovyetler Birliği'ne sokmak ve Sovyet vatandaşlarının eline geçmesini sağlamaktır.

Üstüne üstlük, kitap basımının Avrupa'daki Rus mültecilerinin işi olduğu⁴² ve teşkilatın bu olaya katılımının cüzi düzeyde kaldığı –mülteci cephesi kuruluşlarının finansöründen daha fazla olmadığı– savı da ortaya atılmıştı. Esasında CIA olaya fazlasıyla dahil olmuştur. *Doktor Jivago*'nun basım ve dağıtım operasyonu CIA'in

39 Felix Morrow'un Carl R. Proffer'a yazdığı 20 Ekim 1980 tarihli mektuptan; Michigan Üniversitesi Özel Koleksiyonlar Kütüphanesi: Ardis Collection Records 7. Kutu, Klasör başlığı "Ardis Author/Name Files-Morrow, Felix."

40 Boris Pasternak, *Lettres à mes amies françaises* (1956-1960), s. 41.

41 Hollanda istihbaratı çalışanları CIA basımındaki asıl hedefin Nobel Ödülü olduğu kanısındaydılar. C.C. van den Heuvel, mülakat Petra Couvée, 22 Şubat 1999. Ayrıca bkz. Chris Vos, *De Geheime Dienst: verhalen over de BVD* (Gizli Servis: BVD Hikâyeleri). Rus yazar İvan Tolstoy çok yakın bir zamanda *Otmtyty roman Paster-naka, "Doctor Zhivago" mezhd KGB i TsRU* (Pasternak'ın Yağmalanan Romanı: KGB ile CIA arasında) eserinde bu tezi yeniden işlemiştir. Malta öyküsü için bkz. "A Footnote to the Zhivago Affair, or Ann Arbor's Strange Connections with Russian Literature," Carl R. Proffer, *The Widows of Russia*.

42 The Stanford University akademisyeni Lazar Fleishman bu savı *Vstrecha russkoi emigratsii s "Doktorom Zhivago"*: Boris Pasternak i "kholodnaya voyna" eserinde ileri sürmüştür.

Sovyet Rusya Bölümü tarafından yürütölmüş, CIA direktörü Allen Dulles tarafından denetlenmiş ve Beyaz Saray'daki Ulusal Güvenlik Konseyi'ne bağılı olarak çalışan Başkan Eisenhower'ın Operasyonlar Koordinasyon Kurulu'ndan onay almıştır. Teşkilat 1958'de Hollanda'da kitabın ciltli basımının yayımlanması işini organize etmiş ve 1959'da Washington D.C.'deki genel merkezinde romanın minyatür boyutlardaki bir karton ciltli baskısını da üretmiştir.

Nihayetinde, Doğı ve Batı arasındaki ideoloji savaşlarında kullanılan bir silaha dönüşmek de *Doktor Jivago*'nun olağanüstü yaşam öyküsünün bir parçası olmuştur.

Bölüm Bir

“Rusya’nın tamamının üstündeki çatı uçtu.”

Pasternak ailesinin Moskova merkezindeki Volkhonka Caddesi’nde bulunan apartman binasının ön cephesine çarpan kurşunlar bir çatırtı sesiyle patlıyor, pencereleri delip geçiyor ve vızıldayarak alçıdan tavanlara saplanıyordu.¹ Birkaç münferit çarpışmayla başlayan silah ateşi, gitgide yoğunlaşarak çevre mahallelerde süren kıyasıya sokak çatışmalarına dönüşmüş ve aileyi ikinci kattaki geniş dairenin arka odalarına sürmüştü. Ağır silahlardan açılan yaylım ateşinin sonucunda binanın arkasına bir şarapnel isabet ettiğinde burası da riskli bir yer halini almıştı. Volkhonka’ya çıkma cesaretini gösteren tek tük sivil, yan yan koşarak kendilerini bir saklanma yerinden öbürüne atmaktaydı. Pasternaklar’ın komşusu olan bir adam kendi penceresinin önünden geçerken kurşunlara hedef olmuş ve hayatını kaybetmişti.

25 Ekim 1917’de Bolşevikler, büyük ölçüde kansız bir darbeyeyle Rus başkenti olan ve Birinci Dünya Savaşı patlak verip de Alman kökenli isim tahammül edilemez hale gelene kadar Saint Petersburg adını taşıyan Petrograd’daki yönetimi ele geçirmişti. Öte yandan, devrimci lider Vladimir Lenin’e bağlı militanların, marttan beri iktidarda olan Geçici Hükümet’e karşı savaştığı süreçte diğer belli başlı merkezler burası kadar kolayca ele geçirilmemişti. Ülkenin ticaret merkezi ve ikinci büyük kenti olan Moskova’daki çatışmalar bir haftayı aşkın süredir devam etmekteydi ve Pasternaklar da kendilerini olayların tam ortasında bulmuşlardı. Ailenin yaşadığı apartman binası bir tepenin sırtına kurulmuş olan caddenin üzerindeydi. Dairenin cadde tarafındaki dokuz adet penceresi, Moskova Irmağı’nı ve Kurtarıcı İsa Katedrali’nin heybetli altın kubbesini

1 Alexander Pasternak, *A Vanished Present*, s. 204.

gören panoramik bir manzaraya bakardı. Kremlin sadece birkaç yüz metre ileride, ırmak dönemecinin kuzey doğusunda kalmaktaydı. Arbat Mahallesi'nde bir oda tutmuş olan Pasternak çatışmaların başladığı gün tesadüf eseri ailesinin evine uğradığında kendini orada mahsur vaziyette bulmuş ve en sonunda, ailesi ve yaşça ondan küçük olan yirmi dördündeki erkek kardeşi Aleksandr ile birlikte komşularından birinin alt kattaki dairesine sığınmıştı. Telefon ve elektrik kesikti; su yalnızca arada bir ve kısa süreler boyunca musluklardan damla damla akmaktaydı. Boris'in iki kız kardeşi –Josephine ile Lydia– kuzenlerinin yakın bir yerdeki evinde benzer perişanlıktaki koşullarda sıkışıp kalmışlardı. Kızlar mevsime göre fazla ılık bir akşamda küçük bir gezintiye çıkmış ve bir anda büyük bir hızla boşalan sokakların bir o yana bir bu yana sallanarak ilerleyen zırlı araçlarla doluverdiğine tanık olmuşlardı. Sokağın karşı tarafındaki bir adam tek kurşunla yere yığıldığında kız kardeşler kendilerini kuzenlerinin evine dar atmışlardı. Günler boyu, makineli tüfeğin dinmeyen sesi ve patlayan top mermilerinin gürültüsü “daireler çizerek dönen eabil kuşlarının ve kırlangıçların çılgınlıkları”² tarafından kesintiye uğramıştı. Ve sonra her şey başladığı çabuklukla sona ermiş, “hava arınıp tertemiz olmuş ve ortalığa insanı dehşete düşüren bir sessizlik çıkmıştı.”³ Moskova, Sovyetler'in⁴ eline geçmişti.

Rusya'nın devrim yılı, önceki şubat ayında Petrograd'daki ekmek kıtlığını protesto eden kadınlara grevdeki on binlerce işçinin katılması ve ulus çapındaki savaş yorgunluğunun tükenmiş otokrasiye karşı ayaklanmış, gitgide genişleyen bir göstericiler denizi halini almasıyla başlamıştı. Doğu Cephesi'ndeki katliamlarda iki milyon Rus hayatını kaybetmiş ve 1,5 milyon sivil de hastalıklar ve askeri harekâtlar sonucunda can vermişti. Uçsuz bucaksız ve geri kalmış Rus İmparatorluğu'nun ekonomisi çökmeye yüz tutmuştu. Çara sadık kalan birlikler kalabalıklara ateş açıp yüzlerce insanın ölümüne yol açtığında başkent açık bir isyan durumuna geçmişti. 3 Mart'ta ordu tarafından yüzüstü

2 Age, s. 205.

3 Age, s. 206.

4 Rusya'da 1917 öncesinde işçilerden ve çiftçilerden oluşan devrim konseylerine verilen ad. (ç.n.)

bırakılan II. Nikolay tahttan çekilmiş ve üç yüz yıllık Romanov hanedanlığı nihayete ermişti.

Bu sırada cephe gerisindeki savaş çalışmalarına katkıda bulunmak üzere Urallar'daki bir kimya fabrikasında görevlendirilen Pasternak apar topar Moskova'ya dönmüştü. Yolculuğun bir bölümünü kızaklar üzerine oturtulmuş üstü kapalı bir yük arabası olan *kibitka*'da⁵ yapmış ve koyun postundan gocuklar ve samanlarla örtünerek soğuktan korunmaya çalışmıştı. Pasternak ile kardeşleri monarşinin yıkılmasını, yeni bir Geçici Hükümet'in kurulmasını ve hepsinden önemlisi, anayasaya dayalı bir siyasi düzenin kurulması beklentisini mutlulukla karşılamıştı. Tebaanın yerini vatandaşlar almıştı ve hepsi de yaşanan dönüşüm karşısında sevinçten bayram etmişti. Pasternak bir arkadaşına "İçi kan ve pislik kaynayan bir okyanustan ışık çıktığını hayal et, yeter"⁶ demişti. Kız kardeşi Josephine, ağabeyinin, önde gelen politik şahsiyetlerden biri olan Aleksandr Kerenski'nin karizması ve adamın o ilkbaharda Bolşoy Tiyatrosu'nun önündeki kalabalık üzerinde yarattığı etki karşısındaki halini "nutku tutulmuş" ve "mest olmuş"⁷ sözleriyle tarif etmişti. Geçici Hükümet'in icraatlarından biri de sansürü kaldırmak ve toplantı ve gösteri özgürlüğünü yürürlüğe sokmak olmuştu.

Pasternak yaşadığı o mutluluktan havaya uçma hissini aradan uzun yıllar geçtikten sonra romanına aktaracaktı. *Doktor Jivago*'nun kahramanı insanın gözünü kamaştıracak derecede canlı, neredeyse sihirle donatılmış gibi duran halk toplantıları karşısında büyülenmiştir. Çarın düşmesinden sonraki ilk ayların anlattığı kısımda "Dün akşam mitingi gözlemledim. Çarpıcı bir gösteriydi"⁸ der Yuri Jivago. "Rusya Anamız harekete geçti, yerinde duramıyor, nereye gideceğini bilemiyor. Dile gelmek istiyor, ne anlatacağını kestiremiyor. Konuşanlar yalnızca insanlar olmasın diye yıldızlar da, ağaçlar da toplaşıp sohbete koyulmuşlardı. Akşam çiçekleri felsefe yapıyor,

5 Boris Pasternak, "Lyudi i polozheniya" (İnsanlar ve Şartlar), *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C.3, s. 328.

6 Barnes, *Boris Pasternak*, C.1, s. 224; Konstantin Loks, "Povest' ob odnom desyatiletii 1907-1917" (On Yılın Hikâyesi: 1907-1917), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C.11, s. 56.

7 Josephine Pasternak, *Tightrope Walking*, 82.

8 Bu alıntıdan "Rusya'nın tamamının üstündeki çatı uçu" ifadesine kadar olan bölüm: Boris Pasternak, *Doktor Jivago*, çev. Hülya Arslan, YKY, Temmuz 2014, s. 170.

taş evler mitinge destek veriyordu. Bütün bunlarda kutsal bir yan var, değil mi? Havariler zamanı gibi. Havari Paulus'un sözlerini anımsıyor musunuz? 'Ruhunuzun ve aklınızın dilleriyle konuşun ve kehanette bulunun. Duygularınızı dile getirmenizi sağlayan bu armağanlar için dua edin' diyor ya hani."

Jivago'nun hissiyatı "Rusya'nın tamamının üstündeki çatı uçtu"⁹ sözlerinde ifadesini bulmuştur. Üstelik, politik kargaşa ortamı da kendi iradesini ortaya koyamayan Geçici Hükümet'in elini zayıflatmaktaydı. Hepsinden önemlisi, hükümetin, geniş kitlelerin nefretini çeken dünya savaşına devam etme kararının altında kalmış olmasıydı. "Ekmek, Barış ve Toprak" vaadiyle halkın desteğini kazanan ve Lenin'in öne sürdüğü, iktidarın yalnızca onu ele geçirenin olacağı hesabından hareket eden Bolşevikler kendi isyanlarını başlattılar ve ekimde ikinci devrimi yaptılar. Pasternak, *Doktor Jivago*'da "Ne muhteşem bir operasyon!"¹⁰ diye yazmıştı. "O eski ve kokuşmuş yarayı tutup tek hamlede sanatsal şekilde söküp atıyorsunuz!"

Bolşevikler kendi anayasalarında ütopya vaadinde bulunmuşlardı: "İnsanın insan tarafından sömürülmesinin sona erdirilmesi; toplumun sınıflara ayrılmasına, sömürenlerin acımasız zulmüne mutlak surette son verilmesi, toplumda sosyalist düzenin kurulması ve bütün ülkelerde sosyalizmin zafer kazanması."¹¹

Yuri Jivago'nun yeni sistemdeki çalkantılar yüzünden hayal kırıklığı yaşaması fazla uzun sürmez: "Birincisi, Ekim Devrimi'nden itibaren anlaşıldığı şekliyle, mükemmelleşme görüşü beni hiç tatmin etmiyor.¹² İkincisi, bu görüşün emellerinin gerçekleştirilmesi hâlâ zor görünüyor. Meseleden yalnızca bahsetmek bile birçok kişinin ölümüne sebep olurken, amaca ulaşmak için kullanılan araçların meşru olduğunu düşünmüyorum. Üçüncü ve son olarak da şunu söyleyeyim ki, şahsen en önemlisi bu, şu yaşamı yeniden yaratma lafını duyduğum zaman çileden çıkıyorum, ümitsizliğe kapılıyorum."

9 Boris Pasternak, *Doktor Jivago*, çev. Hülya Arslan, YKY, Temmuz 2014, s. 170. Kiptaki tüm *Doktor Jivago* alıntıları söz konusu basıma aittir. (ç.n.)

10 Age, s. 226.

11 Smith, *The Russian Revolution*, s. 40.

12 Boris Pasternak, *Doktor Jivago*, çev. Hülya Arslan, YKY, Temmuz 2014, s. 390-391.

Yaşamı yeniden yaratma sözcüğü, Stalin'in yazarlarına kadeh kaldırırken ve onlardan ruh mühendisliğine soyunmalarını talep ederken kullandığı tabirle aynı anlamdadır. Jivago muhatabı olan bir gerilla komutanına şunları söyler: "Rusya'yı aydınlatıp, kurtardığınızı kabul edelim. Farz edelim ki, siz olmasaydınız Rusya sefalet ve cahillğin pençesinde yok olup gidecekti ama siz beni hiç ilgilendirmiyorsunuz, umrumda değilsiniz, sizi sevmiyorum, lanet olsun hepinize."¹³

Devrimin üzerinden otuz yılı aşkın süre geçtikten sonra kitabını yazan ve geçmişe keder ve tiksintiyle bakan çok daha yaşlı bir Pasternak'ın dilinden dökülen hükümlerdir bunlar. Devrim sırasında Pasternak yirmi yedisinde, şiirler yazan ve "anın muazzamlığı"na kapılıp giden âşık bir adamdır.

Pasternaklar, Moskova'nın sanatçı entelijansiyasına mensup, yüzü Batı'ya dönük ve otokrasiyle yönetilen kaskatı sistemde gerçekleşebilecek politik reformları destekleme eğilimindeki seçkin bir aileydiler. Boris'in babası Leonid hayli tanınmış bir empresyonist ressam ve Moskova Resim, Heykel ve Mimari Okulu'nun profesörlerindendi. Kendisi çoğu Rus Yahudisi'nin hudutları içerisinde yaşamaya mecbur tutulduğu Yerleşme Mintıkası'na¹⁴ dahil olan ve etnik çeşitliliğiyle dikkat çeken dinamik bir merkez durumundaki Karadeniz şehri Odesa'da bir hancının oğlu olarak dünyaya gelmişti. Odesa'nın kültür hayatı zenginliğiyle dikkat çekerti ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında orada yaşamış olan Aleksandr Puşkin kent hakkında "havasında bütün Avrupa'dan esintiler taşır" diye yazmıştı. Leonid ilk olarak Moskova Üniversitesi'nde tıp okumak niyetiyle 1881'de Moskova'ya geldi. 1882 sonbaharında kadavralarla çalışmayı midisinin kaldırmaması üzerine tıp eğitimini yarıda bırakıp Münih'teki Bavyera Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi'ne yazıldı. Kızı Lydia onu "hülyalı, yumuşak mizaçlı bir adam ... kendi işi dışındaki her konuda ağır ve kararsız biri"¹⁵ olarak anlatmıştır.

¹³ Age, s. 392.

¹⁴ Çarlık Rusyası'ndaki Yahudilerin günümüzde Litvanya, Belarus, Polonya, Moldova, Ukrayna bölgelerine karşılık gelen yerlerde yaşamasını şart koşan uygulamanın adı. (ç.n.)

¹⁵ Mark, *The Family Pasternak*, s. 110.

Leonid mecburi askerlik hizmetinin ardından 1888'de Londra'ya döndü ve *Evden Mektup* adını taşıyan bir tablosunun yer aldığı ilk satışını, edindiği yapıtlarla gözde sanatçıların ortaya çıkışının habercisi olan koleksiyoner Pavel Tretyakov'a yaptı. Leonid aynı zamanda yetenekli bir illüstratör olarak nam saldı ve Leo Tolstoy'a ait *Savaş ve Barış* eserinin 1892 baskısına katkıda bulundu. Ertesi yıl Leonid ile Tolstoy tanıştılar ve dost oldular. Leonid sonraki yıllar boyunca –1910'da Astapovo tren istasyonundaki ölümü de dahil olmak üzere– Rus yazarı defalarca resmetti. Leonid, Boris'i de Tolstoy'a hürmetlerini sunmak üzere gece treniyle oraya getirmiş ve bu haşmetli ihtiyar adamın küçücük ve pörsümüş bir görüntüye büründüğü, dağ gibi biri olmaktan çıkıp olsa olsa "tasvir etmiş olduğu ve yazdığı sayfalara düzinelercesini serpiştirdiği insanlardan biri"¹⁶ haline geldiği Boris'in hatıralarında yer etmişti.

Tolstoy da, kompozitör Sergey Rahmaninov ve Aleksandr Scriabin'in de aralarında bulunduğu ve büyük çoğunluğu Leonid tarafından resmedilen dönemin kültür alanındaki diğer önemli şahsiyetleri gibi Pasternaklar'ın dairesini ziyaret ederdi. Çocuklar evlerine gelen yüksek mevki sahibi kişileri ev hayatlarının bir gerçeği olarak görürlerdi. Pasternak, ebeveynlerinin salonunu ve babasının stüdyosunu şereflendiren ünlü simaları anarken "Sanatı ve mühim şahsiyetleri hayatının ilk dönemlerinden itibaren gözlemledim ve yüce ve müstesna olana doğal ya da yaşamdaki sıradan bir şeymiş gibi bakma alışkanlığını edindim"¹⁷ diye yazmıştı.

Pasternak'ın çocukluğu bir yandan da müzikle doluydu. Kızlık adı Rozalia Kaufman olan annesi eşine az rastlanan harika çocuklardandı. Beş yaşında, hayatında ilk kez piyanonun karşısına geçtiğinde, kuzeninin çaldığı parçaları sırf onu izleyerek kusursuz şekilde yeniden çalmıştı. Herkesin onu çağırdığı adıyla Roza, Odesalı varlıklı bir maden suyu imalatçısının kızıydı. İlk resitalini sekiz yaşındayken vermiş, on birine geldiğinde yerel basının kendisi hakkındaki övgü dolu eleştirilerine mazhar olmuş ve bundan iki yıl sonra da Güney Rusya turnesine çıkmıştı. Saint Petersburg'da sahne almış, Viyana'da eğitim görmüş ve yirmisine

16 Boris Pasternak, *I Remember*, s. 67.

17 Barnes, *Boris Pasternak*, C.1, s. 20; Boris Pasternak'ın M.A. Froman'a, 17 Temmuz 1927 tarihli mektubu; Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C.8, s. 42.

gelmeden Odesa konservatuarında müzik profesörü olmuştu. Kızı Lydia “Annem müziğin kendisiydi”¹⁸ diye yazmıştı. “Ondan daha büyük bir virtüöz, daha parlak bir icracı olabilirdi, fakat onun sahip olduğu yoğunlukta bir nüfuz etme kabiliyeti kimsede yoktu. İlk akorda insanı gözyaşları içerisinde bırakan, her bir devinimiyle insana katıksız sevinç ve esrime yaşatan, tarifi imkânsız bir şeydi bu.” Gelgelelim, Roza’nın kendi çağının en büyük piyanisti olma potansiyeli endişe sorunu, kalp problemleri ve evlilik yüzünden tamamına erememiştir. Roza 1886 yılında Odesa’da Leonid Pasternak ile tanıştı ve çift, 1889 Şubatı’nda Moskova’da evlendi. Ertesi yıl Boris dünyaya geldi. Erkek kardeşi Aleksandr 1893’te, Josephine 1900’de ve Lydia ise 1902’de doğdu.

Boris daha on ikisindeyken bir piyanist ve kompozitör olarak sürdüreceği kariyerin hayalini kurmaya başlamıştı. Kendisi bunu “İçimde dayanılmaz bir doğaçlama ve kompozisyon arzusu filizlendi ve zaman içinde bir tutkuya dönüştü”¹⁹ ifadesiyle anlatmıştır. Gelgelelim, piyano becerilerinin Scriabin gibi idolü haline gelmiş birtakım kompozitörlerdeki pırlıttan ve doğal yetenekten yoksun olduğunu fark etmesiyle piyanoyu bırakması bir oldu. Pasternak büyüklük mertebesine erişemeyeceği olasılığına tahammül edemezdi. Küçük bir oğlan çocuğuyken hep en iyi ve birinci olmaya alışkındı ve kendi becerileri konusunda içsel bir kibir geliştirmişti. Hem fiziksel hem de entelektüel bakımdan kendine güveni sağlamdı. Boris bir yaz sayfiyedekeyken, yöredeki çiftçi kızlarının at binişini seyrettikten sonra ata eyersiz binebileceğine kendi kendini inandırdı. Kendini bu konuda sınama isteği saplantıya dönüştü. Nihayet, bir genç kıızı ona atını vermek konusunda ikna etti, ancak derenin üstünden atlarken panikleyen genç kısrak on iki yaşındaki oğlanı yere fırlattı ve Boris’in sağ kalça kemiği kırıldı. Kırık iyileştiğinde sağ bacağı diğerinden biraz daha kısa kaldı. Meydana gelen sakatlık hayatının büyük bölümünde gözlerden saklanmış olsa da, bu durum Pasternak’ın Birinci Dünya Savaşı’nda askerlik hizmetine alınmaması sonucunu doğurdu. Pasternak’ın erkek kardeşi, ağabeyindeki doğal yeteneklerin “onun içinde var olan ve kendi

18 Mark, *The Family Pasternak*, s. 111.

19 Boris Pasternak, *I Remember*, s. 38.

kapasitesine, yeterliliklerine ve yazgısına dair güçlü bir inancı teyit etmeye”²⁰ yaradığını söylemişti. İkincilik, büyük hoşnutsuzlukla bir kenara atılacak ve unutulacak bir şeydi. Pasternak uzun yıllar sonra “Bu konularda hüküm verebileceğimi sanabilecek derecede kendini beğenmiş biri olarak yaratıcılıktan nasibini almamış her şeyi, her türden niteliksiz işi küçük görürdüm”²¹ diye yazmıştı. “Gerçek hayatta her şey bir mucize olmalı, her şey alnımıza yazılmış olmalı diye düşünürdüm; hiçbir şey kasten tasarlanmamalı ya da planlanmamalıydı, hiçbir şey insanın kendi gönlünü hoş etmesi adına yapılmamalıydı.” Piyanoyu bırakan Pasternak soluğu şiirde aldı.

Pasternak önce hukuk, ardından felsefe öğrenimi gördüğü ve yüksek onur derecesiyle mezun olduğu Moskova Üniversitesi’nde öğrenciyken genç yazarların, müzisyenlerin ve şairlerin uğrak yeri olan ve sanatsal deneyleri ve keşifleri rom katılmış çayla bir araya getiren “çakırkeyif bir ortam”ın²² müdavimiydi. Moskova, birbirleriyle rekabet halindeki sanat felsefelerinin etrafında şekillenmiş olan ve bazısı ortak noktalarda buluşan, bazısı birbiriyle kavgaya tutuşan salonlarla doluydu. Pasternak ise hevesli olmasına hevesli, fakat yeterince tanınmayan bir katılımcıydı. Arkadaşı Konstantin Loks, Pasternak hakkında “Oradakiler, karşılarında duran kişinin büyük bir şair olduğundan kuşku etmemiş ve bu arada, ona ciddi bir önem atfetmeksizin insanın merakını uyandıran tuhaf bir tip muamelesi yapmışlardı”²³ yorumunda bulunmuştu. Bir okuma etkinliğinde bulunan bir gözlemci onun hakkında şunları söylemişti: “Ruhsuz bir sesle konuştu ve neredeyse dizelerin tamamını unuttu... Yüzünde acı dolu bir konsantrasyon ifadesi vardı; insanın gitmeyen bir at arabası misali onu ittiresi, ‘Hadi ama, kımıl!’ diyesi gelirdi. Oysa, adamın ağzından tek bir sözcük çıkmaz, sadece uykudan uyanan bir ayıya benzer homurtular işitilir ve insan sabırsızlanarak sürekli ‘Tanrım, acaba neden hem kendisine hem de bize

20 Barnes, *Boris Pasternak*, C.1, s. 82; Alexander Pasternak, *Vanished Present*, s. 135.

21 Boris Pasternak, *I Remember*, s. 40.

22 Boris Pasternak, *Safe Conduct*, s. 23.

23 Barnes, *Boris Pasternak*, C.1, s. 94; Konstantin Loks, “‘Povest’ ob odnom desyatiletii 1907-1917” (On Yılın Hikâyesi: 1907-1917), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C.11, s. 37.

böyle işkence ediyor' diye düşünmeden edemezdi."²⁴ Kuzeni Olga Freidenberg de Pasternak'ın "bu dünyaya ait olmayan"²⁵ dalgın ve kendine dönük biri olduğunu düşünürdü. Uzun bir yürüyüşten sonra Olga günlüğüne "Her zamanki gibi Borya sürekli konuşup durdu"²⁶ diye dert yanımtı.

Pasternak, şiirlerine ilham kaynağı yaratan fakat genç adam açısından moral bozucu olabilen karşılıksız sevdalara meyilli bir adamdı. 1912 yazında felsefe öğrenimi gördüğü Marburg Üniversitesi'ndeyken bir kadın tarafından terslenmişti. Aşkını itiraf ettiği Ida Vysotskaya, Moskovalı zengin bir çay tüccarının kızıydı. Ida "Normal bir şekilde yaşamaya çalışsan yeter"²⁷ demişti Pasternak'a. "Yaşam tarzın seni yoldan çıkarmış. Öğle yemeği yememiş ve uykusuz kalmış her insan kafasında bir sürü çılgınca ve akla hayale sığmayan fikrin dolaştığını keşfedebilir." Ida tarafından reddedilmesi, tam da felsefe dersine yazı teslim etmesi gereken günde kendini bir şiir yazma seline kaptırmasıyla sonuçlandı. Nihayetinde, felsefe doktorası almak üzere Alman üniversitesinde kalma kararından caydı. "Tanrım, Marburg seyahatim nasıl da başarılı sonuçlandı. Fakat her şeyi bırakıyorum – hayatımda artık sadece sanat var ve başka da bir şey yok."²⁸ Pasternak, sevgili olmayı arzuladığı kadınlara uzun söylevler çekme eğilimindeydi ve coşkulu aşk konuşmalarının arasına felsefi tezler sıkıştırırdı. Kendisiyle arkadaşlıktan daha yakın bir ilişki kurmak konusunda tereddütleri olan başka bir kadın onunla ilgili şikâyetini "buluşmalarımız daha ziyade onun monologlarıyla geçerci" sözleriyle dile getirmişti. Aştaki bu başarısızlıklar Pasternak'ı duygusal açıdan yıkmış ve birtakım yoğun yazma dönemlerine girmesinin yolunu açmıştır.

Bağımsız olarak yayımlanan ilk kitabı "ender bir istisna olarak değil, insanın resim yaptığı ve müzik bestelediği zamanlarda tec-

24 Tsvetaeva, *Art in the Light of Conscience*, s. 22.

25 Boris Pasternak ve Olga Freidenberg, *Correspondence*, s. 3.

26 Age, s. 10.

27 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 1, s. 140; Boris Pasternak'ın A. Stikh'e 4/17 Temmuz ve 29 Haziran/11 Temmuz, 1912 tarihli mektubu; Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 7, s. 125.

28 Boris Pasternak'ın A. Stikh'e 29 Haziran/11 Temmuz, 1912 tarihli mektubu; Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 7, s. 122.

rûbe ettiği şekilde– sık ve aralıksız biçimde şiir yazılan”²⁹ verimli bir yazın ardından 1913 Aralığı’nda piyasaya çıktı. Bu dönemin meyvesi olan ve *Bulutlardaki İkiz* adını taşıyan derleme pek az ilgi ve alakayla karşılandı ve Pasternak da ileri yaşlarında bu girişimleri can sıkıcı derecede yapmacık bularak görmezden gelmeyi seçti. İkinci cilt, *Sınırların Üstünde* 1917 başlarında yayımlandı. Birtakım şiirlerde çarlık sansürü tarafından insafsızca kesintiler yapılmış, kitap baskı hatalarıyla dolmuş ve bu eser de eleştirmenlerden pek az ilgi görmüştü. Gelgelelim, *Sınırların Üstünde* eseri için Pasternak’a 150 ruble ödeme yapılmıştı. Bu onun için hem bir ilk hem de her yazarın yaşamındaki gibi unutulmaz bir andı. Rus yazar Andrey Sinyavski, Pasternak’ın ilk kez yayımlanmış iki kitabını “bir ayar tutturma çalışması”³⁰ olarak tanımlamış ve bunların “çeşit çeşit edebiyat akımının ortasında kendi sesini, kendi hayat görüşünü ve kendi yerini bulma arayışının bir parçası” olduklarını söylemişti.

Pasternak 1917 yazında genç bir savaş dulu, öğrenci ve ateşli bir devrim savunucusu olan Yelena Vinograd’a âşık oldu. Kadın, Boris’i gösterilere ve siyasi toplantılara götürüyor, onunla birlikte vakit geçirmekten keyif alıyor, fakat şairi cinsel yönden çekici bulmuyordu. Bir akademisyen “İlişki platonik düzeyde kalmış, fiziksellikten uzak yaşanmış ve duygusal anlamda tamamlanamamış ve Pasternak açısından yoğun ıstırap kaynağına dönüşen bir birliktelik halini almıştı”³¹ diye yazmıştır. Arka planında tepeden tırnağa başkalaşım geçiren toplumun yer aldığı bir sahnede faaliyete geçen tutku ve düş kırıklıklarından beslenmek, Pasternak’ın, adını Rus edebiyatının ön saflarına taşıyacak bir dizi şiiri yazmasına vesile oldu. Şiir derlemesi *Kızkardeşim Hayat* adını taşıyordu ve 1917 Yazı alt başlığıyla yayımlanmıştı. İlk başta şiirlerin sadece el yazısıyla hazırlanmış kopyaları elden ele dolaşmış ve yapıt “el yazması kopyalar bağlamında Puşkin’den bu yana hiçbir şairin başaramadığı”³² bir popülerlik yakalamıştı.

29 Boris Pasternak, *I Remember*, s. 76.

30 Andrei Sinyavsky, “Boris Pasternak” (1965), Davie and Livingstone, *Pasternak: Modern Judgements*, s. 157.

31 Christopher Barnes, “Notes on Pasternak”, Fleishman, *Boris Pasternak and his Times*, s. 402.

32 Fleishman, *Boris Pasternak: The Poet and His Politics*, s. 109.

Devrim sırasındaki çalkantıların ve devrimi izleyen iç savaş yıllarındaki mahrumiyetin sonucunda baş gösteren kâğıt sıkıntısı yüzünden çoğu edebiyat yayını durma noktasına gelmiş ve Pasternak'ın kitabı da 1922'ye kadar yayımlanamamıştı. Nihayet piyasaya çıktığında şairin Vinograd ile ayrılığının üzerinden uzun zaman geçmişti ve Pasternak da sanatçı Yevgenia Lurye'nin varlığında aşkı bulmuştu.

İkili ilk kez, üzerindeki yeşil elbiseyle alımlı bir görüntü sergileyen Yevgenia'nın birtakım genç adamların ilgisine mazhar olduğu bir doğum günü partisinde karşılaştı. Pasternak ona ezberden kendi şiirlerini okudu, fakat genç kadının akli başka yerdeydi ve onunla ilgilenmedi. Pasternak ise "Hakkın var, niye bu zırvallıkları dinleyesin ki?"³³ dedi.

Genç kadın Boris'i tekrar görmek istedi ve onun ateşli sözlerine daha fazla kayıtsız kalamadı. Pasternak, evliliklerinden önce ailesini ziyarete giden Yevgenia'ya gönderdiği bir mektupta kendisini ne kadar çok özlediğini anlatırken "Ah, keşke bu duyguyu hiç kaybetmesem" diye yazmıştır. "Bu tıpkı seninle yapılan, yoğun fısıltılarla dolu, sessiz ve gizli damlacıklar halinde akan bir sohbeti andırıyor ve doğru... cazibene ve ezginle dolup taşmama, ormanda yolunu kaybetmiş birinin sis bulutunu dağıtması gibi dağıtacağım bir ayartma dışında ne ad verebilirim, bunun karşısında ne yapabilirim?"³⁴

1922'de evlendiler. Pasternak üzerlerine kendi elleriyle kabaca "Zena ve Borya"³⁵ adlarını kazıdığı nikâh yüzüklerini yaptırmak için lisenin en iyi öğrencisi olarak kendisine verilen altın madalyayı erittirmek zorunda kalmıştı. 1923'te annesinin adını taşıyan oğulları Yevgeni dünyaya geldi. Pasternak ailesine ait olan ve artık altı aile arasında paylaştırılmış durumdaki eski dairenin küçük bir bölümünde yaşıyorlardı. Pasternak, Tüm Rus Yazarlar Birliği'nde "Dört bir yandan gürültü patırtıyla kuşatılmış halimde, insanın

33 "O, kak ona byla smela" (Ah, Nasıl da Cesurdu O), Yevgeni Pasternak, *Ponyatov i obretionnoe, stat'i i vospominaniya*, s. 517.

34 Barnes, Boris Pasternak, C. 1, s. 299; Boris Pasternak'ın Yevgenia Lurye'ye 22 Aralık 1921 tarihli mektubu, Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 7, s. 376-77.

35 "O, kak ona byla smela" (Ah, Nasıl da Cesurdu O), Yevgeni Pasternak, *Ponyatov i obretionnoe, stat'i i vospominaniya*, s. 520.

kendini unutmamasını çağrıştıran aşırı derecede incelmış bir umarsızlık sayesinde yalnızca belirli zaman aralıklarında konsantre olabiliyorum”³⁶ sözleriyle halinden dert yanıyordu. Genellikle yalnızca geceleri eve sessizlik çöktüğünde çalışabiliyor, sigara ve sıcak çay içerek uyanık kalabiliyordu.

Hem Pasternak’ın hem de Yevgenia’nın kendilerine özgü sanatsal hırsları vardı ve evliliklerine damga vuran motif, yaratıcılıklarını kanıtlamak adına birbirleriyle rekabete girmeleri ve ödün verme konusundaki isteksizlikleri olmuştur. Üstelik, oğullarının sonradan yazdıklarına bakılırsa, ortada Pasternak’ın “tartışmasız şekilde daha yetenekli bir adam”³⁷ olması gibi kaçınılmaz ve baskın çıkan bir gerçek söz konusudur.

Pasternak’ın kadınlarla ilişkilerinin yarattığı sıkıntı hayatlarından hiç eksik olmadı. Evlilikleri, Boris’in şair Maria Tsvetayeva ile bazı yazışmalarında kullandığı ateşli üslup sebebiyle bir darbe aldı ve karısı bundan büyük rahatsızlık duydu. Şair, 1930 yazında en iyi arkadaşı piyanist Genrikh Neigauz’un karısı Zinaida Neigauz’a gitgide daha yoğunlaşan bir ilgi duymaya başladığını fark etti. Pasternaklar çiftle birlikte Ukrayna’da tatile çıkmışlardı. Zinaida, bir Rus fabrikatörünün ve yarı İtalyan bir annenin kızı olarak 1897’de Saint Petersburg’da dünyaya gelmişti.³⁸ On beş yaşındayken, kırk yaşlarında evli ve iki çocuklu bir kuzeniyle ilişki yaşamış, söz konusu yasak aşk *Doktor Jivago*’daki genç Lara’nın erken yaşlarda başından geçen birtakım deneyimlerin kaynağını oluşturmuştu. Zinaida 1917’de Yelisavetgrad’a taşınmış, burada kendisine ders veren piyano hocası Neigauz ile tanışmış ve onunla evlenmişti.

Pasternak daha onun kendisine karşı hislerinden emin bile değilken kendi karısına Zinaida’ya âşık olduğunu söyledi. Ardından, hiç vakit kaybetmeden içinde büyüttüğü sevdayı Genrikh’e açtı. Pasternak ile Genrikh birlikte gözyaşı döktüler, fakat Zinaida —en azından geçici bir süre için— kocasının yanında kalmaya karar verdi. Ertesi yılın başlarında birlikte olmaya başladılar ve Zinaida, Sibirya’da bir konser turnesinde olan kocasına yazdığı mektupta

36 Yevgeni Pasternak, *Boris Pasternak: The Tragic Years*, s. 12.

37 “O, kak ona byla smela” (Ah, Nasıl da Cesurdu O), Yevgeni Pasternak, *Ponyatoye i obreyonnoye, stat’i i vospominaniya*, s. 511.

38 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 237-44.

yaşadığı ilişkiyi itiraf etti. Genrikh bir resitali gözyaşları içinde yarıda kesip Moskova'ya döndü.

Pasternak makul ölçüleri fazlasıyla aşan bir narsisizmle evliliğini devam ettirebileceği, ilişkisini sürdürebileceği ve dostluğunu ayakta tutabileceği ve tüm bunlar olurken, eleştirilerden azade tutulabileceğini düşünüyordu. Anne-babasına gönderdiği bir mektupta “hâlâ sevdiğim ve her daim seveceğim kişiye [Genrikh] layık biri olmadığımı gösterdim”³⁹ diye yazmıştı. “Onun [Yevgenia] uzun süreli, feci ve henüz azalacak gibi de durmayan ıstıraplar çekmesine sebep oldum – ne var ki, bu hayata adım atmamdan öncesiyle kıyaslandığında, daha temiz ve daha masum biriyim.”

Ev hayatındaki karmaşa bir süre daha devam etti. Yevgenia küçük oğluyla birlikte Almanya'ya giderek Boris ile Zinaida'nın özgürce karı-koca hayatı yaşamasının yolunu açtı. Pasternak bir şiirinde Yevgenia'yı onsuz yeni bir başlangıç yapması konusunda yüreklendiriyordu:

Korkum yok ortaya çıkıp
İnancının sahteliğinin görülmesinden.
Hayattasın, içimdesin, tek parça.
Dayanağım, dostum, maceramsın yine.

Varsın bilinsin sadakatimin
Sahteliği gelecekte.
Bir hayat, ruh birlikteliği değil ki
Bitirdiğimiz, karşılıklı bir aldatmaca sadece.⁴⁰

Pasternak uzun yıllar sonra evliliğini mutsuz ve tutku yoksunu bir birliktelik olarak yâd etmiş ve “güzellik hakiki duyguların bıraktığı iz, onlardaki gücün ve içtenliğin işaretidir”⁴¹ demişti. Oğlunun kırmızı teni ve çilleriyle dikkat çeken “çirkin suratı”nda kendisinin aşta yaşadığı başarısızlığın izlerini taşımasını haksızlık olarak gördüğü ortadaydı.

39 Boris Pasternak'ın anne babasına ve kızkardeşlerine yazdığı, 8 Mart 1931 tarihli mektup; Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 195.

40 çev. Barış Özel. (ç.n.)

41 Boris Pasternak'ın Jacqueline de Proyart'a yazdığı 20 Ağustos 1959 tarihli mektup; Boris Pasternak, *Lettres à mes amies françaises* (1956-1960), s. 194-95.

Yevgenia'nın nihayet 1932 başlarında Moskova'ya dönüşü, apartman dairelerinin çok değerlendirildiği bu kentte Boris ile Zinaida'nın evsiz barksız insanlara dönüşmesine yol açtı. Zinaida kendini "fena halde mahcup"⁴² hissederek Genrikh'e döndü ve "çocuklara bakacak bir dadı" ve "ev işlerinde ona yardım edecek" biri olarak kocasının onu tekrar eve kabul etmesini istedi. Pasternak ise üç günlüğüne Yevgenia'nın yanına gitti. "Onu [Zinaida'yı] taparcasına sevdiğimi görsün, bu duyguya karşı savaşmanın adilik olacağını anlasın diye yalvarıp yakardım."⁴³ Bunlar olurken, arkadaşlarıyla bir araya geldiğinde karışık ailevi meselelerini uzun ve gözü yaşlı hikâyeler⁴⁴ şeklinde anlatmaktaydı.

Pasternak, fiilen evsiz ve âşık bir adam olarak bir umarsızlığın pençesine düştü. "Vakit, gece yarısı civarıydı ve hava buz gibiydi. Umutsuzluğa dair berbat ve dozu gitgide artan kesin bir kanaat, içimde tıpkı bir yay gibi gerilmiş halde duruyordu. Bir anda gözlerimin önünden heba edilmiş bütün bir ömrüm geçiverdi."⁴⁵ Pasternak sokaklarda koşarak Neigauzlar'ın apartmanına geldi. Genrikh kapıyı açtı; alelacele evden ayrılırken "*Der spât kommen-de Gest?* [Yoksa geç kalan misafir mi?] diye üstünkörü soruverdi. İçeri giren Pasternak bir rafta duran tentürdiyodu aldı ve şişeyi tek dikişte içip bitirdi. "Sen ne çiğniyorsun öyle? Neden o kadar yoğun bir tentürdiyot kokusu var?" diye soran Zinaida birden çılgınlıkla atmaya başladı. Binada oturan bir doktor çağırıldı, Pasternak defalarca kusturuldu ve sonrasında, fazlasıyla zayıf düşmüş bir halde yatağa yatırıldı. "Bu saadet halinde, nabzım neredeyse yok gibiyken içimden katıksız, el değmemiş ve tamamıyla sınırsız bir özgürlük dalgasının yükseldiğini hissettim. Tüm benliğimle ve neredeyse bezginlikle ölümü arzuladım – hani insanın canı pasta çeker ya, aynen öyle. Şayet yanımda bir tabanca olsaydı, elimi bir şekerlemeye uzatırınışçasına onun bulunduğu tarafa doğru bir hamle yapmam işten bile değildi."⁴⁶

42 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*; Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 273-74.

43 Boris Pasternak, Josephine Pasternak'a yazdığı 11 Şubat 1932 tarihli mektup; Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 207.

44 Gerstein, *Moscow Memoirs*, s. 32.

45 Boris Pasternak'ın Josephine Pasternak'a yazdığı 11 Şubat 1932 tarihli mektup; Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 209.

46 Age.

Olayın bu aşamasında kendini Zinaida'dan kurtardığı için pek mutlu bir hali olan Genrikh “Peki, şimdi tatmin oldun mu? Sana olan aşkını kanıtladı mı bari?”⁴⁷ diye sormuştu.

Pasternak'ın gözünde artık evli olduğu Zinaida –Yevgenia'nın pek istekli olmadığı bir göreve talip olarak– kocasına çalışmak için ihtiyaç duyduğu fiziksel ve duygusal alanı sağlayan bir ev hanımıydı.

Pasternak kendi annesine-babasına Yevgenia'yı “ondan [Zinaida] çok daha akıllı ve daha olgun ve belki de, daha iyi eğitilmiş biridir”⁴⁸ diye anlatmıştı. Yevgenia “daha saf ve daha zayıf ve daha çocuksu, ancak tez canlılığının, talepkâr inatçılığının ve ayakları yere basmayan teorilerinin gürültücü silahlarıyla daha iyi donatılmış” biriydi. Zinaida ise içinde “güçlü (fakat dingin ve sessiz) mizacının çalışkan ve faal özünü” barındırırdı.

Oğlu, Yevgenia hakkında “hayatının geri kalanında da babamı sevmeye devam etti”⁴⁹ demişti.

Pasternak'ın birden çok kadınla yaşadığı karmaşık ilişkiler nihayete ermiş değildi. Aynı durum, onun takdiri ilâhiye teslim olma dürtüsü için de geçerliydi. Üstelik, şairin sonraki yıllarda Stalin dönemi muhaliflerinin tasfiye edildiği katliamlardan beklenmedik şekilde sağ çıkması da yazgının onun güvenini karşılıksız bırakmaması olarak açıklanabilirdi.

47 Age.

48 Boris Pasternak'ın anne-babasına ve kız kardeşlerine yazdığı 24 Kasım 1932 tarihli mektup; Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 230.

49 “O, kak ona byla smela” (Ah, Nasıl da Cesurdu O), Yevgeni Pasternak, *Ponyatov i obreyonnoe, stat'i i vospomaniya*, s. 511.

Bölüm İki

“Pasternak, hiç farkında olmadan,
Stalin’in özel yaşamına girmişti.”

Devrim sonrasında, Kızıl Ordu ile Bolşevik karşıtı güçlerden oluşan Beyaz Ordu arasında büyük yıkım getiren ve uzun süren bir iç savaş yaşandı.¹ Kışlar hiç görülmedik bir sertlikte geçiyordu. Gıda kıtlığı vardı ve Pasternak ailesinin yetersiz beslenme durumu artık sıradanlaşmıştı. Boris ekmek alabilmek için kitaplarını satıyor ve akrabalarından ve eşten dosttan elma, kuru bisküvi, bal ve yağ temin edebilmek için şehir dışına gidiyordu. O ve erkek kardeşi, yaşama alanının yetkililer tarafından iki odaya düşürüldüğü Volkhonka’daki dairede ateşi yanar halde tutabilmek için çatı arasındaki tavan kirişlerden odun kesiyorlardı; kimi zaman da çit malzemeleri ve yakılabilecek başka nesneler bulmak için geceleri dışarı çıkarlardı. İçlerinde sağlığı bozulmayan hiç kimse kalmamış gibiydi. Leonid 1920’de, kalp krizi geçirmiş olan Roza’yı tedavi amaçlı Almanya’ya götürmek için izin almaya uğraşmış ve başarmıştı. Çiftin iki kızı da Almanya’ya taşınmış ve aile temelli olarak parçalanmıştı. Pasternak’ın anne babası ve kız kardeşleri, İkinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesinden önce kademeli olarak İngiltere’ye yerleşmişlerdir.

Boris, anne babasını sadece bir kez daha, ilk eşi Yevgenia ile evlendikten sonra Berlin’e yapılan bir gezi esnasında gördü. Rus mültecilerinin başkenti haline gelmiş Berlin’deki uzatmalarla on ayı bulan ziyaret, Pasternak’ı sanatsal geleceğinin sürgün cemaatinin nostalji ve ağız dalaşı ortamında değil, kendi anavatanında bulunduğu konusunda ikna etmiştir. Kendisi de daha sonra Moskova’ya dönüş yapan edebiyat teorisyeni ve eleştirmen Viktor

1 Alexander Pasternak, *Vanished Present*, 194; Barnes, *Boris Pasternak*, C. 1, s. 244, 274, 276.

Şiklovski “Pasternak Berlin’de rahat etmedi”² diye yazmıştı. “Bana sanki bizim aramızdayken bir itici kuvvet eksikliği hissediyormuş gibi geliyor... Bizler sığınmacıyız. Hayır, aslında sığınmacı da değiliz, kaçagız ve şimdi de işgalcilere dönüşmüş durumdayız... Rus Berlini’nin gideceği hiçbir yer yok. Bir geleceği yok.” Pasternak ise Moskova’ya ve Rusya’ya derinden bağlıydı. Çukovski “Moskova’daki sokakların, yan sokakların ve avluların arasında dolaşırken doğal ortamında bulunduğunu hissedirdi; orada keyfine diyecek yoktu ve dili tam bir su katılmamış Moskovalı diliydi... Gündelik konuşmalarının beni nasıl şaşkına çevirdiğini ve bunların, özünde onun bütün o Moskovalılık tavrıyla bağlantılı oluşunu hatırlıyorum”³ diye bir gözlemlerde bulunmuştur.

Isaiah Berlin ise Pasternak’ın “köklerini Rus topraklarının derinliklerine salmış bir Rus yazarı olarak görülmeye dair şiddetli, neredeyse saplantılı bir arzu”⁴ beslediğini ve bu durumun “en çok da, kendi Yahudi kökenlerine dair olumsuz duygularında... Yahudilerin asimile olması, halk olarak görünmez hale gelmeleri arzusunda kendini gösterdiğini” söylemişti. *Doktor Jivago*’daki Mişa Gordon karakteri bu bakış açısını dile getirerek Yahudiler’den taleplerini sıralar: “Uyanın artık. Yeter. Daha fazla böyle süremez. Eskiden size ne dendiğini bir tarafa bırakın. Gruplaşmayın, bütünleşin. Herkesle birlik olun. Hristiyan âleminde siz ilkler ve en iyilersiniz.”⁵ Çocukken dadısı Pasternak’ı buram buram tütsü kokan ve Bizans ikonografisiyle kaplı duvarlar huzurunda ayinlerin yapıldığı Moskova Ortodoks kiliselerine götürürdü. Gelgelelim, kız kardeşleri onun 1936 öncesindeki dönemde Rus Ortodoks inancının etkisinde yaşamadığını söylemişlerdir. Isaiah Berlin de 1945’te bunu gösteren hiçbir belirtiyle karşılaşmamasından yola çıkarak Pasternak’ın Hristiyanlığa olan ilgisinin “gecikmiş bir eklemlenme”⁶ olabileceği sonucuna varmıştır. Pasternak, ileri yaşta bir adam olarak, kendine özgü bir Hristiyanlık çeşitlemesine

2 Shklovsky, *Zoo or Letters not About Love*, s. 63.

3 Boris Pasternak ve Olga Freidenberg, *Correspondence*, s. xviii.

4 Berlin, *Personal Impressions*, s. 222.

5 Boris Pasternak, *Doktor Jivago*, çev. Hülya Arslan, YKY, Temmuz 2014, s. 143.

6 Isaiah Berlin, Edmund Wilson’a yazdığı 23 Aralık 1958 tarihli mektubu; Berlin, *Enlightening Letters 1946-1960*, s. 668.

bağlı kalmıştı. Ortodoks Kilisesi'nden etkilenen, ancak resmen onun parçası olmayan bir inançtı bu. Hayatının ileri dönemlerinde bir gazeteciye “Yahudi olarak dünyaya geldim” diye anlatmıştı. “Ailem müzik ve sanatla haşır neşirdi ve dini uygulamalara pek az ilgi gösterirlerdi. Yaradan ile iletişim kurabileceğim bir kanal bulmak adına acil bir ihtiyaç hissetmem sebebiyle dinimi değiştirip Rus Ortodoks Hristiyanlığı'nı seçtim. Fakat ne kadar uğraşırsam uğraşayım, eksiksiz bir ruhsal deneyime erişemedim. Dolayısıyla, hâlâ arayışını sürdüren biriyim ben.”⁷

1921'in başlarında Bolşeviklere karşı direnen Beyaz Ordu kuvvetleri yenilgiye uğratıldı ve harabeye dönmüş ülkedeki edebiyat hayatı ufak ufak canlanmaya başladı. Berlin'de de yayımlanan *Kızkardeşim Hayat*'ın birinci baskısı takriben bin adet satış rakamına ulaşmış bulunmaktaydı. “Can çekişen bir yayıncının son kumarı”⁸ olan kitap, zavallı görünümlü hâki renginde kâğıt bir kapakla piyasaya çıkmıştı. Lâkin, *Kızkardeşim Hayat* bir devin gelişini müjdeleyen coşkulu ve baş döndürücü eleştiriler almaya başladı.

“Pasternak'ın dizelerini okumak boğazınızı temizlemek, nefes alıp verişlerinizi güçlendirmek, ciğerlerinizi havayla doldurmak demektir; bu şiirlerin vereme bile deva olabileceği muhakkaktır. Halihazırda daha sağlıklı başka bir şiir bulmanız imkânsızdır! Tıpkı, suyu alınmış sütün üstüne bir de kırmızı [mayalanmış kısrak sütü] içmek gibidir”⁹ demişti Osip Mandelstam.

Tsvetaeva ise 1922'de çıkan bir eleştiri yazısında “Bir sağanak yağmura yakalanmışçasına yakalandım ona... Bir ışık sağanağıydı bu”¹⁰ sözleriyle hayranlığını dile getirmişti. “Pasternak sonuna kadar açmış kendini: Gözleri, burun delikleri, kulakları, dudakları ve kolları sonuna kadar açık.”

Derlemede, Tsvetaeva'nın deyişiyle “olabilecek en hafif dokundurmalar” haricinde 1917'nin gerçek olaylarına neredeyse hiç değinilmiyormuş gibiydi. *Devrim* sözcüğünün kullanıldığı tek sefer, bir kuru ot yığınının tasvir edildiği satırlardı. Kitabın başlangıcında

7 Jhan Robbins. “Boris Pasternak's Last Message to the World,” *This Week*, 7 Ağustos 1960.

8 Tsvetaeva, *Art in the Light of Conscience*, s. 21.

9 Osip Mandelstam, *Critical Prose and Letters*, s. 168.

10 Tsvetaeva, *Art in the Light of Conscience*, s. 22.

yer alan “Bu Şiirler Hakkında” bölümünde günün politik gerçeğine karşı sergilenen havai kayıtsızlık Pasternak’ı o dönemin şartlarında daha az değerli biri gibi gösteren haksız eleştirilerin yolunu açmıştı:

Pencerenin kanadını açıp hışımla
Soğuktan kaçmak için atkıma sarınıp da,
Soracağım bahçede oynayan çocuklara:
“Hangi asır sürüyor dışarıda?”¹¹

Marksist eleştirmen Valerian Pravdukhin şair hakkında “toplumumuzun özel konutlarında yetişmiş bir sera aristokrati”¹² şeklinde küçümseyici bir ifade kullanmıştı. Bu gibi eleştirilerin sesi zaman içinde daha da yükselecektir, fakat 1922’de kendisine atfedilen her türlü ideolojik eksiklik, dizelerinin geniş çapta kabul gören şairane dehası sayesinde görmezden gelinmiştir.

Pasternak artık bir yere gelmişti ve Sovyet lider kadrosunun bu durumu fark etmesi uzun sürmedi. Şair 1922 Haziranı’nda Lev Troçki’yle bir toplantı yapmak üzere Devrim Askeri Konseyi’ne çağırıldı. Troçki yeni Marksist devletin önde gelen teorisyenlerinden biri ve yeni lider kadrosunda Lenin’den sonra en iyi bilinen isimdi. Kendisi Politbüro’nun¹³ kültürle en çok ilgili üyesiydi ve sanatçıların ve kıskırtıcı propagandanın, işçi sınıfının yükselişinde kritik bir rol üstlendiği kanısındaydı. Buradaki nihai hedef, onun “sınıflardan arınmış bir kültür, gerçek anlamda evrenselliği yakalamış ilk örnek” olarak adlandırdığı bir ortamın yaratılmasıydı. 1922’de Troçki hem ün kazanmış hem de yeni ortaya çıkmış yazarlarla tanışıklıklar kurmaya başlayacak ve ertesi yıl *Edebiyat ve Devrim* eserini yayımlayacaktır. Kitabın önsözünde “Sanatın çağımızdaki çalkantılara kayıtsız kalabileceği iddiasında bulunmak,” diye yazmıştı, “en üst dereceden akılsızlıktır, saçmalıktır, budalalıktır... Şayet aşkın ya da dostluğun belirli bir çağdaki toplumsal ruhla hiçbir alakası olmasaydı, lirik şiir çoktan kayıplara karışmıştı. Tarihteki derin bir kırılma noktası –başka deyişle toplumdaki sınıfların yeniden düzenlenmesi durumu– bireyselliği allak bullak eder, lirik şiirdeki temel sorunların yeni bir bakış açısıyla algılan-

11 çev. Barış Özel. (ç.n.)

12 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 1, s. 286.

13 Komünist Parti Yönetim Kurulu. (ç.n.)

masını sağlar ve bu şekilde sanatı ebedi tekerrürden kurtarır.”¹⁴

Biyografisini kaleme alan yazarlardan biri “Troçki kültür meselelerinde asla liberal değildi”¹⁵ diye yazmıştı. “Rusya’da sadece romanlarla ya da resimlerle bile olsa Sovyet sistemine meydan okuyan hiçbir kimsenin resmi hoşgörüyü hak kazandığı görüşünde değildi. Ancak bu katı çerçeve dahilinde esnek bir yönetim politikası benimsenmesini isterdi. Partiye düşman olmayan ve hâlâ partinin dostu olabilecek durumdaki entelektüellerin sempatisini kazanma amacını güderdi.”

Troçki, Pasternak’ın sahip olduğu lirik yeteneği devrimde vücut bulan daha yüce bir davaya adamaya ve bireyselliğini onun içinde yok etmeye istekli olup olmadığını öğrenmek niyetindeydi. Emir telefonla kendisine iletilindiğinde Pasternak yoğun şekilde içki tüketilen bir geceyi geride bırakmış, kendine gelmeye çalışıyordu.¹⁶ Boris ve Yevgenia, karısını Almanya’daki anne babasıyla tanıştırmak için yapılacak seyahate çıkma hazırlıkları yapıyorlardı. Volkhonka’daki dairede düzenlenen veda partisinde birkaç kişi zilzurna sarhoş olmuştu. Öğleden sonra telefon çaldığında Pasternak hâlâ ayılamamıştı. Bir saat içinde aralarında Troçki’nin de bulunduğu bir dinleyici topluluğunun karşısına çıkmak üzere Devrim Askeri Konseyi’ne gelmesi emrediliyordu. Pasternak alelacele tıraş oldu, zonklayan başını suyun altına soktu ve üzerine kolalı beyaz gömlekle pres ütünden yeni çıkmış mavi bir ceket geçirmeden önce soğuk kahveyle ağzının pasını temizlemeye çalıştı. Yanında bir yolcu taşıma sepeti olan resmi bir motosiklet onu evinden aldı.

İki adam birbirlerine ilk adları ve baba adlarıyla hitap ederek resmi şekilde selamlaştılar.

Pasternak özür diledi: “Bol miktarda içilen bir veda partisinden ardından sizinle görüşmeye geldiğim için kusuruma bakmayın.”

“Haklısınız,” dedi Troçki, “gerçekten bitkin görünüyorsunuz.”

İki adam yarım saati aşkın bir süre havadan sudan konuştular ve Troçki, Pasternak’a toplumsal konularda tepki vermekten “kaçın-

14 Trotsky, *Literature and Revolution*, s. 31.

15 Service, *Trotsky*, s. 315.

16 Vil’mont’taki toplantıya dair anlatılar, *O Borise Pasternake, vospominaniya i mysli*, s. 93-95 ve Boris Pasternak’ın VF Bryusov’a yazdığı 15 Ağustos 1922 tarihli mektup; Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 7, s. 398.

masının” sebebini sordu. Pasternak ise kendisine ait “cevapların ve açıklamaların, yeni bir toplumsal organizmadaki yeni bir toplumsal hücre olarak gerçek bireyselliğin savunusu” olduğunu söyledi. Pasternak bir dostuna, aralarındaki konuşmayı kendi tekeline aldığı ve Troçki’yi düşüncelerini tam olarak ifade etmekten alıkoyduğu itirafını yapmadan önce, Troçki’nin onu “büyülediği ve bir hayli cezbettği” gerçeğini söylemeden geçmemiştir. Sahiden de, yapılan sohbetin Troçki’yi hafiften şaşkına dönmüş halde bırakması hatırı sayılır bir zafer niteliğindedir.

Troçki, *Kızkardeşim Hayat*’a atıfta bulunarak “Dün kitabınızın sık çalılıkları arasında yol almaya çabaladım” diye lafa girdi. “Acaba orada dile getirmek istediğiniz neydi?”

“Bunu okurlara sormak gerekir” diye cevap verdi Pasternak. “Orası size kalmış.”

“Ah, güzel, o halde çabalamaya devam edeceğim artık. Sizinle tanıştığımıza sevindim, Boris Leonidoviç.”

Devrim ve Edebiyat’ta Pasternak’tan tek bir bahis yoktu. Troçki ve Stalin arasında yeni yeni ortaya çıkan iktidar mücadelesi ve nihayetinde, Troçki’nin mağlubiyeti dikkate alındığında hayırlara vesile olan bir adam yerine konulmama durumuydu bu. Lenin’in 1924’teki ölümünden sonra Stalin ustalıkla manevralarla avantaj kazanmış ve partideki rakiplerini ezip geçmiştir.

Pasternak’ın iktidar sahibi kimselerle olan münasebetlerinde, gelecekte de Sovyet devletiyle ilişkilerinin ayırt edici yönü olmaya devam edecek yanıltıcı bir aldırışsızlık hali mevcuttu. İnsanların ideolojik ya da diğer türde kabahatlerde bulunma kaygısı yüzünden ağızlarından çıkanı filtrelediği bir toplumda, fikirlerini ifade etmek adına olağandışı bir heves sergilerdi. Pasternak hiçbir zaman Sovyet iktidarına açık bir düşmanlık göstermemiş ve Kremlin’dekilere sergilediği yaklaşım da hayranlık ve tiksinti duyguları arasında gidip gelmiştir. Cazibe ve tiksintiden oluşan bu tuhaf ikirciği, kendisi de Pasternak’ın bir şair-kâhin şöhretinden biraz olsun etkilenmiş gibi duran Stalin’den daha fazla tetikleyebilen olmamıştır. Osip’in eşi, Nadejda Mandelstam “Liderlerimizin fevkalade bir özelliği

vardır; bu da şiire duydukları sınırsız, neredeyse batıl saygıdır”¹⁷ diye yazmıştı. Bu durum en çok da Stalin ile Pasternak arasındaki ilişkide geçerlidir. Hayatlarında birbirleriyle karşılaşmamış olmalarına ve sadece bir kez telefonda görüşmelerine rağmen, iki adamın arasında gizemli, bilinemeyen bir bağ vardır. Pasternak, bir müddet diktatörü idealize etmiş, Stalin ise şairin hayatını bağışlamıştır.

11 Kasım 1932’de Pasternak, Volkhonka Caddesi’ndeki dairesinin penceresinde durmuş, Stalin’in ölmüş eşini Novodeviçi Mezarlığı’na götüren soğan biçiminde kubbelerle süslenmiş siyah cenaze arabasını seyretmekteydi.¹⁸ Oğlunun dediklerine bakılırsa, Pasternak’ın yerinde duramazmış gibi bir hali vardı.¹⁹ Ve bu ölüme verdiği kamusal tepki (ölüm olayından altı gün sonra yayımlanmıştır), Pasternak’ın, eski bir ilahiyat öğrencisi olan Stalin’den hiç beklenemeyecek bir hayır duası almış olduğu yönünde spekülasyonların sonsuza kadar sürmesine yol açacaktır.

9 Kasım 1932’de sabahın erken saatlerinde Stalin’in otuz bir yaşındaki eşi Nadya Alliluyeva kendi canına kıydı. Kurşun sesini duyan hiç kimse olmamıştı. Bir hizmetçi, Nadya’nın Kremlin’deki bir dairede bulunan yatak odasının zemininde kan gölünün içinde yatan cansız bedenini bulduğunda kadının teni çoktan buz kesmişti. Bir koridorun aşağısındaki başka bir yatak odasıdaysa kocası içkinin dibine vurulmuş bir gecenin etkilerini uyuyarak atlatınakla meşguldü. Önceki akşam, iktidar partisinin kodamanları savunma şefi Kliment Vorosilov’un evinde devrimin on beşinci yıldönümünü kutlamışlardı. Lider kadrosunun tamamı, Kremlin’in kalın ve kırmızı tuğladan duvarlarının arkasında birbirleriyle klostrofobik bir yakınlıkta yaşırdı. Verdikleri partiler taşkın, içkinin su gibi aktığı olaylara dönüşürdü ve yırtıcı hayvanlara özgü fesatlığını hiçbir zaman saklama gereği duymamış olan Stalin o akşam özellikle sevimsizdi. İki çocuklarının –on bir yaşındaki Vasili ve altısındaki Svetlana’nın– yanında bile fazla ciddi ve herkesten uzak bir hali olan karısı, vazifeşinas hizmetkârların donuk görüntüsünü taşımaktan hoşlanan ağırbaşlı bir Bolşevikti. Kendisi daha on

17 Nadezhda Mandelstam, *Hope Against Hope*, s. 161.

18 Montefiore, *Stalin*, s. 108.

19 Yevgeni Pasternak, *Sushchestvovan’ya thanşkvoznaya*, Boris Pasternak perepiska s Yev. Pasternak, s. 379.

sekizindeki bir genç kızken, kırk bir yaşındaki Stalin ile evlenmişti. Kocasını ihmal etmiş ve kadın gitgide artan şekilde ağır migrenlere, isteri krizlerine ve tükenmişlik sendromuna duyarlı hale gelmişti. Stalin'in biyografisini kaleme alan yazarlardan biri, Alliluyeva'nın "ciddi bir akıl hastalığından, muhtemelen kalıtsal manik depresyondan ya da sınır kişilik bozukluğundan"²⁰ mustarip olduğunu söylemiştir.

Alliluyeva, Voroşilov'un evindeki gece için kendi sınırlarını biraz zorlamıştı.²¹ Üzerinde Berlin'den satın alınmış, kırmızı gül işlemeleriyle süslenmiş, son moda siyah bir elbise vardı. Partiye tek başına gelen kocası yemek masasının ortasında onunla karşılıklı oturduğu halde elbisesini fark etmemişti. Fark etmediği gibi, bir Kızıl Ordu komutanının eşi olan film aktrisiyle flört ediyor ve kadına şaka yollu minik ekmek parçaları fırlatıyordu. Sofrada Gürcistan şarapları içiliyor ve yemek sık sık havaya kaldırılan votka kadehleriyle kesintiye uğruyordu. Bir ara Stalin kadehini devlet düşmanlarının yok edilmesi şerefine kaldırdı ve Alliluyeva kaldırılan kadehleri açıkça görmezden geldi. "Hey, sen!" diye bağırdı Stalin. "Bir içki iç." Kadın da aynı şekilde bağıarak "Sakın bana 'hey, sen' demeye kalkma" diye karşılık verdi. Birtakım anlatımlara göre, Stalin elinin bir fiskeyle yanan sigarayı kadına fırlatmış ve sigara elbiseye çarpıp yere düşmüştür. Alliluyeva bir hisim odadan çıkarken Halk Komiserleri Konseyi Başkanı Vijaçeslav Molotov'un karısı Polina Molotova da onun peşinden gitmişti. Kadıncağız, Molotova'ya kocasının davranışlarından dert yanmış ve ona Stalin'in, bir Kremlin kuaförünün de aralarında bulunduğu başka kadınlarla düşüp kalktığı yönündeki şüphesinden bahsetmişti. İki kadın ayrıldığında Alliluyeva'nın sakinleşmiş gibi bir hali vardı. Nikita Kruşçev hatıratında Alliluyeva'nın o gecenin ilerleyen saatlerinde kocasına ulaşmaya çalıştığını ve boş kafalı bir muhafızdan Stalin'in bir kadınla beraber yakındaki bir daçada bulunduğu haberini aldığını anlatmıştı. Nadya'nın, Stalin'e yönelik şahsi ve siyasi suçlamalarıyla dolup taşan –tarihe karışmış– bir son mektup yazdığı anlatılır. Nadya, kendini silahla kalbinden vurmuştur.

²⁰ Montefiore, *Stalin*, s. 12.

²¹ Age., s. 3-22; Chuev, *Molotov Remembers*, s. 172-75.

İtaatkâr doktorların imzaladığı ölüm raporunda, ölüm sebebinin apandisit olduğu yazılıydı. İntihar olayı kabul edilememişti. Sovyet merasim geleneğinde, farklı mesleklerden insanların toplu halde başsağlığı açıklaması yapması âdetlendi. *Literaturnaya Gazeta*'ya (Edebiyat Gazetesi) gönderilen bir mektupta, bir grup yazar Alli-luyeva hakkında "kendisi bütün gücünü insanlık âleminin ezilmiş milyonlarını özgürleştirme davasına vakfetmiştir. Şahsınızın başını çektiği ve bizlerin de ondaki ruhun alt edilemezliğini ispat uğruna kendi canımızı vermeye hazır olduğumuz davanın ta kendisidir bu" ifadesini kullanmışlardı. Aralarında Pilniak, Şiklovski ve İvanov gibi isimlerin yer aldığı otuz üç imza vardı, fakat Pasternak'ın adına meslektaşlarının arasında rastlanmamıştı. Bunun yerine bir yolunu bulup açıklamanın sonuna bağımsız bir bireysel mesaj eklemişti. "Yoldaşlarımın duygularını paylaşıyorum" diye yazmıştı. "Olaydan önceki akşam hayatımda ilk kez, bir sanatçı olarak Stalin'e dair derin ve yoğun düşünceleri aklımdan geçirdim. Sabahleyin haberleri okudum. Sanki gerçekten orada bulunmuş, kendisiyle birlikte bunu yaşamış ve her şeyi görmüş kadar oldum ve sarsıldım."²²

Stalin'in bu garip mesaja ve içeriğindeki kehanet göndermelerine verdiği tepki kayıtlara geçmemiştir. İntiharın ertesinde Stalin aşırı derecede duygusallaşmış, herkesin içinde hüngür hüngür ağlamış ve "kendisinin de artık hayatta kalmak adına bir arzusunun olmadığını" söylemişti. Onca ego şişiren ve kısır demecin arasında Pasternak'ın sözleri Stalin tarafından bir *yurodivy*'nin²³ ya da "kutsal aptal"ın –kehanet yetisine sahip uhrevi adamın– açıklaması olarak yorumlanmış olabilirdi. Sığınmacı akademisyen Mihail Koryakov, New York'ta Rusça olarak yayımlanan *Novy Zhurnal* gazetesinde "o andan itibaren, yani 17 Kasım 1932'den sonra, bana öyle geliyor ki, Pasternak farkına varmadan Stalin'in özel yaşamına girmiş ve onun iç dünyasının bir parçası olmuştu"²⁴ diye yazmıştır. Şayet diktatör, onun bu mesajına karşılık olarak

22 Boris Pasternak'ın Stalin'e yazdığı mesajdan, *Literaturnaya Gazeta*, 17 Kasım 1932.

23 Rus Ortodoks inancında aziz olarak kabul edilen ve deli, evsiz barksız ya da toplumsal kurallara aykırı bir yaşam süren, ancak kendilerine kâhinlik yetenekleri atfedilen kişilere verilen ad. Dışarıya yansıyan ayrıksı özelliklerinin aziz olma durumunu örtmek için kullanılan bir kisve olduğuna inanılır. (ç.n.)

24 Gerstein, *Moscow Memoirs*, s. 348.

başkalarının katledildiği bir dönemde şaire bir koruma kalkanı bahsetmişse dahi, bu Pasternak'ın bilebileceği bir şey değildi; zira şair de, Stalin'in müsebbibi olduğu soğuk korkuyu yüreğinin derinliklerinde hissedenlerdendi.

1934 Nisanı'ndaki bir akşam Pasternak, Tverskoy Bulvarı'nda Osip Mandelstam'la karşılaştı. Ateşli, fikrinden dönmeyen²⁵ bir adam ve parlak bir konuşmacı olan şair, sanatında ustalaşmış bir isim olarak Pasternak'ın da kendine eşit gördüğü kimselerdendi. Gelgelelim, Mandelstam aynı zamanda huysuz ve dikkatsiz bir rejim karşıtıydı. “Yerin kulağı vardır” diyerek sokağın orta yerinde Stalin hakkındaki yeni bir şiirini ezberden okudu. Şiir aşağıdaki gibiydi:

Bastığımız toprağa sağır gezerek yaşarız,
On adım öteden ne desek duyulmayız.

Ama iki lafın beli bir kırıldığında,
Kremlin'in dağcısı mutlak geçer konuşmada.

Kalındır parmakları dolma gibi,
Dudaklarından dökülür kurşun gibi yargı sözleri,

Hamamböceği misali bıyıkları pis pis oynar,
Postallarının cilası da pırıl pırıl parlar.

Etrafını sarmış kılkuyluk müdür tayfası
Adam müsveddesi dalkavuklar, bizimkinin oyuncağı.

Kişneyip inilder, kedi gibi mırıldar bunlar,
Dinledikçe tıraşı, görünce suçlayan parmağı,

Örsünde birer birer döver kanunlarını nal gibi,
Fırlatmak için başımıza, gözümüze, kasığımıza.

Aldığı her can da pek tatlı gelir
Geniş omuzlu Osetyalımıza.²⁶

25 Akhmatova, *My Half-Century*, s. 85.

26 çev. Barış Özel. (ç.n.)

Şiirin gizli polisin kulağına çalınan versiyonunda²⁷ “cani ve çiftçi katili” deyişi yer almaktaydı.

“Bunu ne ben duymuş olayım, ne sen bana okumuş ol”²⁸ dedi Pasternak, “çünkü senin de bildiğin gibi, bugünlerde çok tehlikeli şeyler dönüyor ortalıkta. İnsanları alıp götürmeye başladılar.” Kendisi şiiri bir intihar eylemi olarak nitelendirdi ve başka hiç kimseye okumaması için dostuna yalvardı. Mandelstam ona kulak asmadı ve ihanete uğraması kaçınılmaz oldu. 17 Mayıs’ta sabahın erken vakitlerinde gizli polis Mandelstam’ın dairesine geldi. Bir önceki akşam şair Anna Ahmatova da oraya gelmişti ve Mandelstamlar’ın evinde kalıyordu. Arama başladıktan sonra üçü suskun bir korkuyla kuşatılmış vaziyette oturdular; mekân öylesine sessizdi ki, komşulardan birinin ukulele²⁹ çaldığını³⁰ bile işitebiliyorlardı. İçlerinde şiire ait bir kopyanın saklanmış olup olmadığını görmek üzere kitapların sırtları kesilerek açıldı, fakat ajanlar tek bir kopya dahi bulamadılar. Mandelstam şiirini kâğıda dökmemişti. Şair, Moskova’nın merkezinde sonradan KGB olarak tanınacak kurumun öncülü durumundaki Birleşik Devlet Politik Direktörlüğü ya da OGPU’ya ev sahipliği yapan devasa güvenlik kompleksi Lubyanka’daki hücrelere götürüldüğünde hava çoktan aydınlanmıştı. Sorgusunu yapan memur, şiirin büyük olasılıkla muhbir tarafından ezberlenmiş bir kopyasını şairin önüne koydu. Mandelstam sonunun geldiğini düşündü.³¹

Pasternak, *Izvestiya* isimli günlük gazetenin çiçeği burnunda yayın yönetmeni, Lenin’in “Parti’nin sevgilisi” adını taktığı bir adam ve 1917 devriminin lider kadrosuna mensup eski Bolşeviklerden biri olan Nikolay Buharin’den yardım istedi. Buharin ülkenin elit sanatçı kesimini –hüküm süren dogmanın dışında kalanları bile– tanır ve onlara hayranlık beslerdi. Biyografisini yazan kişiye bakılırsa, kendisi “katı kültürel rejime karşı duran müzmin bir muhalif” idi. Buharin memnuniyetsizliğini “İnsanlara şaşılacak derecede

27 Shentalinsky, *The KGB’s Literary Archive*, s. 172.

28 Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 61.

29 Hawaii kökenli küçük bir gitarı andıran dört telli bir enstrüman. (ç.n.)

30 Akhmatova, *My Half-Century*, s. 101.

31 Shentalinsky, *The KGB’s Literary Archive*, s. 175.

tekdüze ideolojik gıdalar sunuyoruz”³² sözleriyle dile getirmişti. *Izvestiya*’nın genel yayın yönetmeni olarak gazete sayfalarını yeni konular ve yazarlarla renklendirmişti. Üstelik, Pasternak’ın da Gürcü şairler Paolo Yaşvili ve Titsian Tabidze’den yaptığı çevirilerle gazeteye katkıda bulunmasının üzerinden fazla zaman geçmemişti.

Pasternak kendisini görmeye geldiğinde Buharin dışarıdaydı ve şair ondan duruma müdahale etmesini rica eden bir not bıraktı. Buharin 1934 Haziranı’nda Stalin’e gönderdiği mesajın altına bir not düştü: “Pasternak, Mandelstam’ın tutuklanması yüzünden tamamıyla şaşkın vaziyette.”³³

Yalvarıp yakarmalar işe yaradı ve terörizmle suçlanmış ve Beyaz Deniz kanalındaki bir zorunlu çalışma kampında neredeyse mutlak bir ölüme gönderilmiş olan Mandelstam’ın nispeten daha hafif sayılabilecek “devrim karşıtı eserler yazma ve dağıtma” suçunu kabul etmesi sağlandı. Stalin emir-komuta zincirinde en yukarıdan en aşağı kadar iletilen, kararlı ve kan donduran bir emir verdi: “Tecrit edin fakat sağ bırakın.”³⁴ Mandelstam 26 Mayıs’ta, Urallar’ın uzak kuzeydoğu taraflarındaki Çerdin kasabasında üç yıl boyunca ülke sınırları dahilinde sürgün cezasına çarptırıldı. Hiç vakit kaybetmeden oraya gönderildi ve karısı da onunla birlikte seyahat etti.

Çerdin’e geldiklerinde Mandelstam kendini bir hastanenin ikinci kat penceresinden aşağı attı. Şans eseri, bir çiçek tarhına ayrılmış toprak yığınının üstüne düştü ve sadece omzu çıktı. Karısı Moskova’daki yönetime, şairin psikiyatrik bakım alabilmesi için daha büyük bir kente nakledilmesine ihtiyaç olduğu ısrarını yineleyen bir dizi telgraf yolladı. OGPU bunları dikkate alma eğilimindeydi, sonuçta Stalin de onun hayatta bırakılmasını emretmişti. Dahası, Birinci Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi çok yakında Moskova’da yapılacaktı ve lider kadrosu tanınmış bir yazarın ölümüyle bu olayın tadını kaçırmak istemezdi. Yazarın durumu bir kez daha Stalin’in dikkatine sunuldu ve o da doğrudan Pasternak ile konuşmaya karar verdi.

1934’te Volkhonka’daki bina her aileye içerisinde uyuyabileceği tek bir odanın verildiği ve banyoyla mutfağın ortak kullanıldığı

32 Cohen, *Bukharin and the Bolshevik Revolution*, s. 238.

33 Buharin’in, Stalin’e yazdığı Haziran 1934 tarihli mektup, Rus Devlet Arşivi Sosyopolitik Tarih. Kol.: 558, İ.: 11, D.: 709, S.: 167.

34 Shentalinsky, *The KGB’s Literary Archive*, s. 182.

bir komün apartmanına dönüştürülmüştü. Telefon koridordaydı. Stalin'den gelen bir telefon eşine hiç rastlanmamış bir şey değilse bile, hayli sıra dışı bir durumdu, fakat Pasternak –telefonda konuştuğu herkese ilk başta yaptığı gibi– gürültücü çocukların koparttığı şamata hakkındaki mutlak şikâyetiyle başladı.

Stalin, Pasternak'a samimi şekilde 'sen' şeklinde hitap etti ve Mandelstam vakasının gözden geçirilmiş olduğunu ve "her şeyin yoluna gireceğini" söyledi. Pasternak'a niçin yazarlar örgütüne Mandelstam namına bir dilekçe göndermediğini sordu.

"Eğer ben bir şair olsaydım ve başka bir şair arkadaşımın başı dertte olsaydı, ona yardım etmek için elimden gelen her şeyi yapardım"³⁵ dedi Stalin.

Pasternak ona yazarlar örgütünün 1927'den beri tutuklanmış üyelerine yardım girişiminde bulunmadığını söyledi.

"Ben biraz gayret etmemiş olsaydım, muhtemelen sizin kulağınıza hiçbir şey gelmeyecekti" dedi Pasternak.

"Fakat nihayetinde adam senin arkadaşın" dedi Stalin.

Pasternak, Mandelstam'la ilişkilerinin niteliğine dair uzun uzun konuştu ve lafı, şairlerin de tıpkı kadınlar gibi her daim birbirlerini kıskandıklarına getirdi.

Stalin onun lafını kesti: "Fakat o bir üstat. Kendisi bir üstat, öyle değil mi?"

"Fakat konu bu değil ki" diye konuştu Pasternak.

"Peki, nedir o zaman?"

Pasternak, Stalin'in aslında kendisinin de Mandelstam'ın şiirini bilip bilmediğini öğrenmek niyetinde olduğunu sezinlemişti. "Neden sürekli Mandelstam'dan söz ediyorsunuz?" diye sordu Pasternak. "Ben de ciddi bir tartışma yapabilmek umuduyla nice dir sizinle bir araya gelmek istiyordum."

"Hangi konuda?" diye sordu Stalin.

"Yaşam ve ölüm hakkında."

35 Benedikt Sarnov'un *Stalin and the Writers* eserinde yazdığına göre bu görüşmenin en az on bir farklı versiyonu bulunmaktadır. Bizler, telefon görüşmesinden bir müddet sonra olsa da, Pasternak ile bu konu hakkında doğrudan konuşan Osip'in dul eşi Nadejda Mandelstam'ın anlattıklarını esas aldık. Bkz: Nadezhda Mandelstam, *Hope Against Hope*, s. 146-48. Bununla birlikte, Nadezhda Mandelstam tarafından kendi hatıratının Rusça versiyonunda "dâhi" değil "üstat" anlamında kullanılan ifadeyi üstat olarak tercüme ettik.

Stalin telefonu kapattı.

Pasternak numarayı tekrar çevirdi, fakat Stalin'in sekreteri kendisinin meşgul olduğunu söyledi. (Muhtemelen ya da büyük ihtimalle, Stalin'in sabrı tükenmişti.) OGPU, Mandelstam'ın başkentten takriben dört yüz seksen kilometre güneyindeki Voronej'e gönderilmesine izin verdi, ancak Moskova'da veya Petrograd'ın yeni adıyla, Leningrad'da ve diğer on büyük şehirde oturmasının yasaklanmasına hükmetti. Pasternak'ın Stalin ile konuşmasının haberleri büyük bir süratle Moskova'nın dört bir yanına ulaşmış ve kimileri, Pasternak'ın cesaretini kaybettiğini ve şair arkadaşını savunurken yeterince gayret göstermediğini düşünmüşlerdi. Gelgelelim, Mandelstamlar telefon görüşmesinin haberini aldığı anda Pasternak'ın çabasından memnun olduklarını söylemişlerdi. Osip "Benim bir üstat olup olmamamın konuyla ilgisinin bulunmadığını söylerken yerden göğe kadar haklıydı"³⁶ demişti. "Neden Stalin bir üstattan bu kadar korkuyor olabilir? Onda bir batıl inanç halini almış bu. Tıpkı şamanlar gibi ona büyü yapacağımızı sanıyor." Pasternak ise Stalin ile bir görüşme ayarlamamış olmaktan dolayı pişmandı.

Nadejda Mandelstam görüşünü "Ülkemizdeki çoğu insan gibi Pasternak da Kremlin'deki münzeviye karşı marazi bir merak beslerdi"³⁷ sözleriyle dile getirmiştir. "Pasternak hâlâ Stalin'i çağın, tarihin ve geleceğin vücut bulmuş hali olarak görüyor ve bu kanlı canlı mucizeyi yakın mesafeden görebilmek için adeta can atıyordu." Ve Pasternak kendisinin, sadece kendisinin "Rusya'nın yöneticilerine edilecek bir çift lafının, büyük önem taşıyan bir çift lafının"³⁸ olduğu hissiyatındaydı. Duygularını itiraf ettiği İsaiah Berlin onun bu halini "karanlık ve tutarsız" bulmuştu.

Sovyet Yazarlar Birliği Birinci Kongresi 17 Ağustos 1934'te başladı ve yapılan konuşmalar, atölyeler ve gösterişli törenlerle ay sonuna kadar devam etti. Toplantının genel çerçevesi, edebiyat çalışmaları üzerindeki katı parti kontrolünden yana olanlar ve bir miktar sanatsal özerklik talebini savunan liberaller arasında ikiye bölünmüş durumdaydı. Sovyetler Birliği'ndeki sanat kurumu kendi

36 Nadezhda Mandelstam, *Hope Against Hope*, s. 149.

37 Age., s. 148.

38 Berlin, *Personal Impressions*, s. 223.

içinde edebiyatın biçimi, okur kitlesiyle ilişkisi ve devlete karşı görevleri bağlamında neredeyse hiç bitmeyen bir tartışma halindeydi. Bu fikir ayrılıkları sık sık muhafazakârlar ve dini esaslara ters düşenlerin çatıştığı dinsel hizipleşmelerin acımasız karakterine bürünür. Buharin, üç saatlik bir söylevde “Şiir, Şiirsellik ve SSCB’de Şiirsel Yaratıcılığın Görevleri” hakkında konuştu. Övgüler düzmek için seçip ayırdığı isimlerin arasında Pasternak da vardı. Kendisi Pasternak’ın “güncel meselelerden... savaşın hırgüründen, mücadeledeki tutkulardan uzak bir şair” olduğunu kabul etmişti. Gelgelelim, Pasternak’ın “yapıtlarını eksiksiz bir dizi lirik inci tanesiyle süslemekle kalmayıp... aynı zamanda bizlere birtakım son derece sahil devrimci eserler de vermiş olduğunu” görüşünü dile getirmişti. Popülist, davaya adanmış şiir yanlılarının gözünde bu durum kâfirliğe eşdeğerdi. Şair, şarkı sözü yazarı, gelecek vaat eden devlet memuru ve içindeki haset duygusunun olanca keskinliğiyle zaman içinde Pasternak’a karşı bir nefret geliştirecek olan Aleksey Surkov, yaptığı konuşmayla Pasternak’ın sanatının yeni Sovyet şairleri için bir model olamayacağı karşılığını verdi.

“B.L. Pasternak’taki muazzam yetenek,”³⁹ demişti Surkov, “şair tam anlamıyla Devrim tarafından [sunulan] devasa, zengin ve ışık saçan ana fikre bağlanana kadar hiçbir zaman kendini tam olarak gösteremeyecektir ve Pasternak sadece Devrim’i organik olarak içselleştirdiğinde büyük bir şair olacaktır.”

En sonunda 1935 Aralığı’nda Stalin devreye girerek, 1930’da kendi elleriyle hayatına son vermiş olan Vladimir Mayakovski’nin “çağın en iyi ve en yetenekli şairi olduğu ve bu konumunu muhafaza ettiği” açıklamasını yaptı. Bu resmi açıklama Pasternak’ın teşekkür etmek niyetiyle Stalin’e bir mektup yazmasının yolunu açtı: “Ona dair satırlarınızın benim üzerimde kurtarıcı bir etkisi oldu. Son günlerde, Batı tesiri altında kalan [insanlar] benim karışıklık geldiğim [önemi] fena halde şişirmekle ve [bana] abartılı bir önem atfetmekle meşguller (hatta bu durum beni hasta etti): Bende ciddi bir sanatsal kudret bulunduğundan kuşku etmeye başladılar. Şimdiyse, sizin birinci sıraya Mayakovski’yi koymuş olmanızla bu kuşku üzerimden kalktı ve yüreğim hafiflemiş olarak, eskisi gibi

39 De Mallac, *Boris Pasternak*, s. 145.

mütevazı bir sessizlik içinde ve sürprizleri ve gizemleri yanıma alarak yaşayabilir ve çalışabilirim. Onlarsız bir hayatı sevmeme imkân yoktur. Bu gizem namına, sizi hararetle seven ve içtenlikle bağlı olan, B. Pasternak.”⁴⁰

Lider kargacık burgacık bir yazıyla notun üstüne şunları yazdı: “Arşivim. Ben, Stalin.”

Pasternak’ı tanıyan edebiyat âlimi Grigori Vinokur şair hakkındaki “Ondaki tevazuun nerede bittiği ve en üst seviyedeki özsaygının nerede başladığı konusunda hiçbir zaman emin olamamışımdır”⁴¹ yorumunu yapmıştı.

Pasternak ise *Izvestiya*’nın 1936 tarihli yeni yıl baskısında Stalin’i “Eylem Dehası” olarak göklere çıkaran iki şiir yayımladı ve “ortak bir farkındalık” geliştirilmesi arzusunu üstü kapalı olarak dile getirdi. Pasternak sonraki dönemlerde bu dalkavukça satırları “devrin geçerli fikir kalıpları dahilinde düşünmek ve bunlarla ahenk içinde yaşamak adına samimi ve en canhıraş –ve o dönemdeki en son– teşebbüslerimden bir tanesi”⁴² olarak nitelendirmiştir.

1936’da Stalin sonraki iki yıl boyunca eski devrimci lider kadrosunu kökten temizleyecek olan ve tüyler ürpertici tiyatro performanslarına dönüşen bir göstermelik duruşmalar silsilesi başlattı. Yargılananlar arasında Kamenev, Zinoviye, Rikov gibi isimler vardı. 1938’de Buharin de onlara katıldı. Buharin, Stalin’e gönderdiği son notta “Koba, neden benim ölümüm senin açıdan lüzumlu bir şey olabiliyor?”⁴³ diye sormuştu. Kendisi 15 Mart 1938’de Oryol’daki bir cezaevinde vurularak öldürülmüştür. Sovyetler Birliği’nin dört bir yanında üst üste tutuklama dalgaları yaşanmakta ve parti, askeriye, bürokrasi ve aydın kesiminin çeşitli kademelerinde idam cezaları infaz edilmekteydi. Çeyrek milyona yakın insan, devlet güvenliğine tehdit olarak görülen ulusal azınlıklara mensup oldukları gerekçesiyle öldürülmüştü. Ülke şirazesinden çıkmış ve gaddar bir kıyımın pençesindeydi. Her bir işkence seansında devlet düşmanlarının sayısı katlanarak artıyordu. Büyük Temizlik tarihçile-

40 Clark ve ark., *Soviet Power and Culture: A History in Documents*, s. 322-23.

41 Gladkov, *Meetings with Pasternak*, s. 119.

42 Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 81.

43 Service, *Stalin*, s. 592.

rinden Robert Conquest'e göre, 1937 ve 1938'de Stalin, haklarında idam istenen ve toplamda 40.000 kişinin yer aldığı isim listelerini bizzat imzalamıştı.⁴⁴ Conquest 12 Aralık 1937'de, tek bir günde, Stalin'in 3.167 ölüm cezasına onay verdiğiğine dikkat çekmiştir. Üstelik Stalin'in ilgi alanına girenler, yalnızca orta ve yüksek rütbeli memurlar ve tanınmış kimselerdi. Ülkenin her yanında, sistemin daha alt katmanlarındaki bölgesel patronlar Moskova'yı memnun etmek için kendi infaz furyalarını gerçekleştirmekle meşguldüler. Heyecanla yapılan suç ihbarları toplumun tüm düzeylerinde siyasi kültürün ayrılmaz bir parçası haline gelmişti. Vatandaşlar düşmanların ismini vermeye mecbur oldukları, aksi halde kendi isimlerinin verileceği hissiyle yaşamaktaydılar.

21 Ağustos 1936'da *Pravda* gazetesinde on altı yazarın kaleme aldığı bir mektup "Onları Yeryüzünden Silin" manşetiyle yayımlandı. Mektup ilk büyük göstermelik duruşmada yargılanan ve aralarında Komünist Enternasyonal'in eski şefi Grigori Zinoviev ile Lenin'in son günlerinde Politbüro'nun vekil başkanlığını yürüten Lev Kamanev'in de bulunduğu on altı sanığın idamını talep ediyordu. Pasternak mektubu imzalamayı reddetmiş, fakat yazarlar birliği ona bildirmeden ismini mektuba eklemişti. Kendisi bu eklemekten son dakikada haberdar olmuş ve imzasını kaldırınmasına yönelik ağır bir baskı altında kalmış, nihayetinde de baskılara boyun eğmişti. Başka türlü her tercihi intiharla eşanlamlı bulan karısı Zinaida ise bu kararın arkasında durmuştu. Lakin, Pasternak kendi ismini listeden çıkarttıramamış olmaktan dolayı büyük bir utanç yaşamıştır. On altı sanığın hepsi de, Stalin'e suikast düzenlemeyi hedefleyen bir Troçkist komplosuna iştirak etmekten suçlu bulunmuş ve Lubyanka mahzenlerinde kurşuna dizilmişlerdi. *Znamya* gazetesinde çalışan bir editör olan Anatoli Tarasenkov,⁴⁵ Pasternak'a olay hakkında bir mektup göndermiş, şair buna cevap yazmamıştı. Tarasenkov, onunla yüz yüze geldiğinde Pasternak adamdan kaçmış ve ikilinin arasındaki ilişki sona ermişti. Yaşananların ardından, Pasternak gelecekte hiç kimsenin onun şerefine leke sürmesine fırsat vermeme kararını aldı.

⁴⁴ Conquest, *Stalin: Breaker of Nations*, s. 203.

⁴⁵ Anatoli Tarasenkov, "Pasternak, Chernovye zapisi [Pasternak, Taslak Notları], 1934-1939," Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 178-79.

Boğucu korku hissi her yeri sarmış ve herkesin içine işlemiştir. Sıradan şeyler, tuhaf çağrışımlara yol açabiliyordu. Pasternak'ın kuzeni Olga Freidenberg anılarında “her akşam radyo yayınlarında kanlı ve alçakça kurgulanmış duruşmanın ardından *kamarinskaya* ya da *hopak* gibi neşeli halk danslarının oynanacağı haberinin verildiği” bilgisini paylaşmıştır.

Olga günlüğüne “Gece yarısını haber veren Kremlin çanlarının aklıma cezaevlerindeki matem çanlarını getirmesiyle yaşadığım travmayı ruhum hiçbir zaman atlatamadı”⁴⁶ diye yazmıştı. “Bizim radyomuz yoktu, fakat komşunun odasından bangır bangır gelen radyo sesi beynimi ve kemiklerimi sızlatırdı. Arkasından gelen o feci ‘Ceza infaz edilmiştir’ sözcüklerinin işitilmesiyle gece yarısı çanları insanın kulağında bilhassa tekinsiz bir tını bırakırdı.”

Pasternak'ın imzası bir şekilde *Pravda*'ya gönderilen mektupta yer almış olsa da, ismini ekleme konusundaki isteksizliği şüpheli damgası yemesine yol açmış ve kendisi, yazınsal doktrine hizmet eden kimselerin gitgide artan ideolojik saldırılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bir yazarlar birliği görevlisi ve hevesli bir muhbir olan Vladimir Stavski, Pasternak'a Gürcistan'ı işleyen birtakım şiirlerinde “Sovyet halkına iftira ettiği” suçlamasını yöneltti. Pasternak ise sonraki yıllarda, yaşadığı düş kırıklığını yazıya döktü: “İçimdeki her şey birbiriyle çarpışma halindeydi ve çağla bir olma girişimim, saklama gereğini duymadığım bir muhalefete dönüşmüştü. Tercüme işlerine sığındım. Kendime ait yaratıcı çalışmalarım sona erdi.”⁴⁷

Pasternak gerçekleştirdiği bir dizi meydan okuma davranışıyla kendini büyük bir tehlikeye atmıştır. Buharin 1937'de ev hapsine konulduğunda, Pasternak onun Kremlin'deki dairesine –muhakkak ki, başkaları tarafından da okunacak olan– ve “İhanet ettiğine beni hiçbir kuvvet inandıramaz”⁴⁸ yazan bir not göndermişti. İdamı artık bir an meselesi olan Buharin, destek sözcükleri karşısında gözyaşı dökmüş ve “Bunu yazarak kendini ateşe atıyor” demişti. Bir halk düşmanı sıfatıyla, resmi süreçler işletilmeden idam edi-

46 Boris Pasternak ve Olga Freidenberg, *Correspondence*, s. 175.

47 Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 81.

48 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 2, s. 138.

len şair Benedikt Livşitz'e ait 1937 tarihli dosyada, ⁴⁹ muhtemel tutuklama hedefleri olarak görülen yazarların yer aldığı bir listede Pasternak'ın da adı geçmekteydi.

1937 Haziranı'nda Pasternak'ın, aralarında Mareşal Mihail Tukaçevski'nin de bulunduğu bir askeri sanık grubunun ölüm cezasını destekleyen kampanyaya imza vermesi istendi. Bir görevli, Peredelkino'daki daçasına geldiğinde Pasternak bağıra çağıra adamı evden kovdu: "Ben onları tanımam etmem, onlara hayat veren ben değilim ki, hayatlarını almak gibi bir hakkım olsun!"⁵⁰ Ret cevabını, Pasternak'a bağırarak ve onu tehdit eden sevimsiz Stavski'nin başını çektiği yazarlar birliği delegasyonundan gelen yoğun baskılar izledi. Hamile olan Zinaida imza vermesi için kocasına yalvarıp yakardı. "Onun ve çocuğun hayatını mahvetmemem için bana yalvardı ve ayaklarıma kapandı" demişti Pasternak. "Fakat benim açımdan tartışma bitmişti." Dediğine bakılırsa, kendisinin "Tolstoy'a özgü değer yargıları" ile yetiştirildiğini söylemek üzere Stalin'e bir mektup yazmış, "başkalarının yaşamasına ya da ölmesine karar vermek gibi bir hakkım olduğu düşüncesinde değilim" eklemesini yapmıştı. Pasternak daha sonra yatağına yattığını ve mesut bir uyku çektiğini söylemiştir: "Geri dönülemez bir adım attıktan sonra hep yaptığım bir şeydir bu." Stavski muhtemelen şairin mevcut duruşundan çok, kendisinin Pasternak'ı dize getirememiş olması sebebiyle daha büyük bir kaygıya kapılmış gibidir. Ertesi gün suçlama mektubu yayımlandığında Pasternak imzasının da eklendiği ortaya çıkmış, şair öfkeden küplere binmiş, fakat bu sayede başına bir iş açılmasından kurtulmuştur.

Pasternak kendisinin hayatta kalmış olması durumuna bir türlü açıklık getiremezdi. O günleri "Bu kanın gövdeyi götürdüğü rezil yıllarda her kim olsa tutuklanabilirdi"⁵¹ sözleriyle anlatmıştı. "Bizleri bir iskambil destesi misali karıp duruyorlardı." Yaşıyor olması Pasternak'ın içine, birtakım insanların onun kendini kurtarmak adına öyle ya da böyle rejimle işbirliği yaptığını düşüncesine kapılabilecekleri korkusunu yerleştirmişti. Isaiah Berlin "Salt hayatta

49 Eduard Shneiderman, "Benedikt Livshits: Arest, sledstvie, rasstrel" (Benedikt Livshits: Tutuklama, Soruşturma, İdam), *Zvezda* (Yıldız) 1, (1996), s. 115.

50 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 2, s. 148.

51 *Age*, s. 144.

kalmış olmasının yetkililerin gönlünü almak adına yakışsız bir çabaya, zulümden kaçmak uğruna namusuna halel getiren kirli bir tavize yorulabileceğinden korkarmış gibi bir hali vardı. Lafı döndürüp dolaştırıp bu meseleye getiriyor ve onu tanıyan hiç kimsenin suçlu olabileceğini tasavvur edemeyeceği davranışlarda bulunabileceğini inkâr etmek adına olmayacak işlere kalkışıyordu”⁵² diye yazmıştı. Ölümleri anlaşılabilir bir mantığa oturtmak imkânsızdı. İlya Ehrenburg “Acaba neden Stalin, sözgelimi kendi bağımsız çizgisini benimseyen Pasternak’ı esirgemiş, fakat verilen her türlü vazifeyi şerefli bir şekilde yerine getirmiş olan Koltsov’u [gazeteci, Mihail] ortadan kaldırmış olabilirdi?”⁵³ sorusunu ortaya atmıştı.

Pasternak’ın çevresindeki insanlar sırra kadem basmakta, akıbetleri tahmin edilse bile hiçbir şekilde doğrulanamamaktaydı. Pilniak, Babel ve şiirleri Pasternak tarafından çevrilen Gürcü arkadaşı Titsian Tabidze bu isimler arasındaydı. Bir diğer Gürcü arkadaşı Paolo Yaşvili de Gürcistanlı Sovyet Yazarlar Birliği’nin bir toplantısında etrafının sorgu memurları tarafından sarılması öncesinde kendini silahla vurmuştu.

Tek mutlulukları Pasternak’ın oğlu Leonid’in doğumuydu. Doğumun haberi *Vechernyaya Moskva*’da (Moskova Akşam) verilmişti: “1938’in dünyaya gelen ilk bebeği Bn. Z.N. Pasternak’ın oğludur. Kendisi 1 Ocak’ta saat gece 12.00’da doğmuştur.”

O yılın ilerleyen günlerinde Osip Mandelstam, Pasternak’ın deyişle “tutuşturulan alevlerde yanıp kül olmak”⁵⁴ üzere tutuklandı. 1938 Aralığı’nda Uzak Doğu taraflarındaki bir kampta açlıktan öldü. Son mektuplarından birinde erkek kardeşine “Sağlığım çok kötüleşti. Bir deri bir kemik kaldım; aşırı derecede zayıfladım, neredeyse tanınamayacak haldeyim”⁵⁵ diye yazmıştı. Kardeşinden kendisine yiyecek ve giysi göndermesini istemiş, bunun sebebini “Üzerimde herhangi [sıcak tutan] bir şey olmayınca çok fena üşüyorum” sözleriyle açıklamıştı. 1939’da Mandelstam’a gönderdiği para havalesinin “alıcının ölümü” sebebiyle iade edilmesi üzerine karısı onun akıbetinden haberdar oldu.

52 Berlin, *Personal Impressions*, s. 226.

53 Ehrenburg, *Post-War Years*, s. 277.

54 Gladkov, *Meetings with Pasternak*, s. 127.

55 Shentalinsky, *The KGB’s Literary Archive*, s. 192.

“Ziyaretime gelen tek insan... Pasternak olmuştur. M'nin ölümünü duyar duymaz hemen beni görmeye geldi”⁵⁶ demişti Nadejda Mandelstam. “Onun dışında başka hiç kimse gelip de benimle görüşme cesaretini gösterememiştir.”

---

56 Nadezhda Mandelstam, *Hope Against Hope*, s. 132.

Bölüm Üç

“Seninle bir romanda buluşmayı planlıyorum.”

Pasternak, *Doktor Jivago*'yu ölmüş bir adamın çalışma masasından çıkıp gelmiş olan bir deste filigranlı kâğıda yazmaya başladı. Tutuklanmış, işkence görmüş ve 1937'de idam edilmiş Gürcü şair Titsian Tabidze'nin dul eşinin armağanıydı bu kâğıtlar. Pasternak boş sayfaların ağırlığını üzerinde hissetmiş, Tabidze'nin dul eşi Nina'ya, yazacağı düzyazı eserin kocasının kâğıtlarına aktarılmaya layık olması umudunu taşıdığını yazmıştı.¹ Pasternak eserlerini yakın dönemde tercüme ettiği Gürcü şair Nikoloz Barataşvili'nin yüzüncü ölüm yıldönümü anılarına katılmak üzere 1945'te Gürcistan'a gitmiş ve Barataşvili çevirilerinden kendisine verilecek avansın yüzde 25'lik kısmının Nina Tabidze'ye ödenmesini şart koşmuştu.

Pasternak hayatının büyük bölümünde rejim tarafından hapsedilen ya da yoksullaştırılan insanlara yardım elini uzatmıştır ve kendisinden günümüze kalan belgeler arasında Sovyetler Birliği'nin her yerine –hatta esir kamplarına bile– gönderilmiş çok sayıda para havale makbuzu² yer almaktadır. Nina Tabidze sekiz yıl boyunca insan içine çıkmamış, kocasının bir zamanlar el üstünde tutulduğu başkent Tiflis'teki sanat çevrelerinden dışlanmıştı. Nina, uydurulmuş bir ihanet suçlamasıyla tutuklanan Titsian'ın akıbetinden habersizdi ve Stalin'in 1953'teki ölümünden sonrasına kadar da kocasının idam edildiğini kesin şekilde öğrenemeyecekti. Nina Tabidze eşinin uzak bir kampta hâlâ yaşıyor olabileceği gibi küçük bir umuda tutunmasına rağmen, Pasternak sonraki yıllarda Gürcü şairin hayatta olabileceği ihtimaline hiçbir zaman inanmadığını söylemişti: “Her yanına ışıklar saçan çok büyük, çok istisnai bir adamdı;

1 Boris Pasternak, Nina Tabidze'ye yazdığı 24 Ocak 1946 tarihli mektup; Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 9, s. 438.

2 Yevgeni Pasternak, *Boris Pasternak: The Tragic Years*, s. 178.

bir yerde gizli kalmış olamazdı, zira yaşadığına dair belirtilerin parmaklıkların arasından dışarı sızmamış olması imkânsızdı.”³ Pasternak, Tiflis’e geldiğinde sadece Nina Tabidze’nin de yer aldığı kutlamalara katılacağını söyledi. Halka açık etkinliklerde kadının yanına oturdu. Rustaveli Tiyatrosu’nda Barataşvili şiirlerinden yaptığı çevirileri okuması istendiğinde, Pasternak, Nina Tabidze’ye bakmak için arkasına döndü⁴ ve kadına, şiirleri okumasını isteyip istemediğini sordu. Bu şekilde, izleyicilere bu toplumdan dışlanmış kadını bağrına bastığını göstermek üzere bir meydan okuma sinyali göndermiş oluyordu. Nina Tabidze ise siyasi açıdan riskli saygı gösterisine Pasternak’ın kafasındaki roman için düşünülmüş yazma kâğıdı armağanıyla karşılık vermiştir.

Pasternak’ın şöhreti neredeyse tamamıyla şiirleri sayesinde edinilmiştir, ancak şair aralarında olumlu tepkiler almış birkaç kısa öykünün, uzun bir otobiyografik makalenin ve bir roman taslağının da yer aldığı düzyazı türünde eserler de vermiştir. Bu yazılardaki fikirler ve karakterler, iyiden iyiye gelişmiş halleriyle –sanki Pasternak yazacağı romana doğru bir ömür süren yolculuğa çıkmışçasına– eninde sonunda kendilerine *Doktor Jivago*’da bir yer bulacaklardı. Kendisi on yıllardır, önünde yaratılacak büyük ve cüretkâr bir şeyin bulunduğu duyusunun ağırlığı altında ezilmiş ve böylesi bir başarının sadece düzyazıyla elde edilebileceğine inanagelmişti: “Gerçek düzyazıdan başka nedir ki bu? Simyanın sınırında gezinen nasıl da büyüü bir sanat!”⁵ Üstelik, Pasternak “büyük edebiyat eserleri sadece geniş bir okur kitlesiyle ilişkili olmaları halinde varlıklarını sürdürebilirler”⁶ inancını taşımaktaydı. Pasternak, 1917 kadar erken bir tarihte bir şiirde “Şiire, ilk aşkıma veda ediyorum. Seninle bir romanda buluşmayı planlıyorum”⁷ diye yazmıştı. Tsvetayeva’ya da “tıpkı Balzac gibi, içinde yasak bir aşk hikâyesi ve bir kadın kahraman bulunan”

3 Boris Pasternak, *Letters to Georgian Friends*, s. 151.

4 Nina Tabidze, “Raduga na rassvete” (Şafakta Gökkuşağı), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C.11, s. 333.

5 Boris Pasternak, E.D. Romanova’ya yazdığı 23 Aralık 1959 tarihli mektup; alıntı, *Ivinskaya, A Captive of Time*, s. 186.

6 Gladkov, *Meetings with Pasternak*, s. 87.

7 Barnes, *Boris Pasternak*, C.1, s. 268.

bir roman yazmak istediğinden söz etmişti.⁸ Erken dönemdeki taslaklardan birinin okuru söz konusu girişimi “hayalperest, sıkıcı ve tarafgirlik derecesinde erdemli”⁹ bularak dikkate almamıştı. Kitap bir kenara bırakılmış ve Pasternak hüsrarla sonuçlanan bu emeli biraz olsun nihai kahramanı Yuri Jivago’ya yansıtmıştı: “Daha lise yıllarındayken şiirle ilgilenmiş, kendinde derin izler bırakan tanık olduğu, üstünde kafa yorduğu şaşırtıcı olayları gizli öfke patlamaları şeklinde satırlara dökebileceği bir roman kaleme almayı tasarlamıştı. Ama henüz böyle bir kitap yazmak için oldukça gençti. Bu nedenle, roman yerine hayalindeki büyük tabloyu oluşturmak için yaşamı boyunca küçük etütler resmeden ressam gibi şiirler yazdı.”¹⁰

İkinci Dünya Savaşı, Pasternak’ın kendine özgü bir göreve duyduğu ihtiyaç konusundaki saplantısını iyiden iyiye yoğunlaştırmıştı. Arkadaşı oyun yazarı Aleksandr Gladkov “onun her zamanki akut kendisinden memnun olmama duygusu, artık ülkenin bir bütün olarak gösterdiği muazzam gayretlerle kıyaslandığında kendisinin pek az şey yaptığı yolundaki abartılı bir histe çıkış yolu bulmuştu”¹¹ demiştir. 1941 Ekimi’nde Nazi kuvvetleri Moskova’ya yaklaşırken Pasternak başka yazarlarla birlikte Moskova’nın takriben dokuz yüz altmış kilometre doğusundaki 25.000 nüfuslu küçük bir kasaba olan Sivastopol’a götürüldü. Orada iki seneye yakın bir süre sulu lahana çorbasıyla kara ekmeğe talim etti ve Edebiyat Fonu’nun yemek odasında düzenlenen okuma etkinliklerine katıldı. Kasabadaki hayat renksiz ve soğuktu.

Pasternak 1943’te Oryol yakınlarındaki cepheye gitti ve yaralılara şiirlerini okudu. General Aleksandr Gorbatoov bir grup yazarı patates, biraz domuz jambonu, kişi başına tek duble votka ve çaydan ibaret “ayık bir akşam yemeği”ne davet etti.¹² Yapılan konuşmalar yemeğe damga vurdu. Sıkıcı ve dinleyenleri uyutan birtakım meslektaşlarının aksine Pasternak nükte ve şiirsel doku-

8 Age., s. 269.

9 Age.

10 Boris Pasternak, *Doktor Jivago*, çev. Hülya Arslan, YKY, Temmuz 2014, s. 78.

11 Gladkov, *Meetings with Pasternak*, s. 113.

12 Tamara Ivanova, “Boris Leonidovich Pasternak”, Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C.11, s. 281.

nuşlarla bezenmiş, anlaşılır ve vatanperver bir konuşma yaptı. Beti benzi atmış ve duygulanmış subaylar çıt çıkarmadan onu dinlediler. Cepheye yapılan ziyaret birtakım savaş şiirlerine ve iki kısa düzyazı yapıta esin kaynağı oldu ve tanıklık ettiği yıkımın küçük bir bölümü *Doktor Jivago*'nun sonsözünde kendisine yer buldu.

Gelgelelim, Pasternak hiçbir zaman şiirleriyle mesajları milyonların elinde dolaşan Konstantin Simonov gibi ülkenin kanla yıkanmış mukavemetini ilmek ilmek dokuyan yazarlardan biri olmamıştır. “Simonov okuyorum. Kazandığı başarının mahiyetini öğrenmek istiyorum”¹³ demişti Pasternak. Bu arada, dörtlüklerden oluşan bir roman yazma fikrini aklından geçirmiş ve bir oyun yazmak üzere tiyatrolarla anlaşmalar yapmış, fakat bu niyetlerden somut bir eser çıkmamıştı. Pasternak “fiilen yaptıklarımaya kıyasla çok daha büyük bir itibar gördüm” diye düşünüyordu ve “sürekliliğini kemiren bir düzenbazlık hissiyle”¹⁴ yaşadığından dert yanmaktaydı. Şiirleri gazetelerde yayımlanmaktaydı ve 1943'te ve 1945'te küçük ölçekli şiir kitapları piyasaya çıktı. Hayatını çevirilerden kazanmayı sürdürdü. “Sivastopol'un ihtiyarı Shakespeare, tıpkı eski günlerdeki gibi karnımı doyurmamı sağlıyor.”¹⁵

Pasternak 1944'te onu daha büyük bir sanatsal başarı kazanma yolundan dönmek konusunda yüreklendiren iç burkucu bir olay yaşadı. Sovyet Cumhuriyeti Özbekistan'ın Taşkent şehrine gönderilmiş olan Anna Ahmatova, Osip Mandelstam'ın hayatını kaybetmesinden iki sene önce Pasternak'a yazdığı eski bir mektubu da yanına alarak 1944'te Moskova'ya gelmişti. Mektubu bulan, Mandelstam'ın dul eşiydi. Geçmişte Pasternak'ı yaptığı çeviri işlerinin özgün yaratımların önüne geçeceği konusunda ikaz etmiş olan Mandelstam¹⁶ mektupta şunları yazmıştı: “Hepimizi şımartan ve bize layık olmadığımız armağanlar sunan şiirlerinin bir sıçrama yaparak dünyanın daha uzak yerlerine, insanlara ve çocuklara ulaşmasını arzuluyorum. Hayatta bir kez olsun sana şunu söylemeliyim: Sana her şey için teşekkür ederim ve bu ‘her şeyin’

13 Gladkov, *Meetings with Pasternak*, s. 115.

14 Age, s. 87.

15 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 2, s. 213.

16 Akhmatova, *My Half-Century*, s. 99.

yine de ‘her şey olmadığı’ gerçeğini göz ardı edemem.”¹⁷ Mektup her ne kadar şiirlerine atıfta bulunuyorsa da, yazılanlar Pasternak açısından hayatında uğruna daha fazla emek vermesi gereken bir şeylerin olduğu yönünde sert bir uyarı yerine geçmiştir. Ertesi yıl, 1945 Mayıs’ında Pasternak’ın babası Leonid, Oxford’da hayata gözlerini yumdu. Pasternak “kendi pozisyonunun azmanlaştırılacak derecede şişirildiği” ve babasındaki yeteneğin “hak ettiği takdirin” yüzde birini dahi göremediği şartlarda “utancından yerin dibine geçmek”¹⁸ durumunda kaldığı hissiyle baş başa kalmıştır.

Suçluluk duygusu, keder, kendisinden memnun olmama hali, o “büyük tabloyu” yaratma ihtiyacı ve en sonunda bir klasik yazma arzusu gibi etmenlerin hepsi elbirliğiyle Pasternak’ı *Doktor Jivago*’ya doğru yönlendiren, bir arkadaşının dediği gibi, “derin bir içsel değişim”¹⁹ yaratmıştı. Romanın kayıtlara geçmiş ilk bahsine²⁰ 1945 Kasım’ında Nadejda Mandelstam’a yazılmış olan bir mektupta rastlanır: Pasternak kadına yeni bir şeyler yazdığından, hayatlarının tamamını içine alacak bir romanla ilgilendiğinden söz etmiştir.²¹ 1945 yılbaşında Pasternak, Kremlin yakınlarındaki Mokhovaya Caddesi’nde Gladkov’la tanıştı. İki adam eğlenmeye çıkmış insanların itiş kakışının arasında kalmasına rağmen, Pasternak’ın yakasını ve kasketini incecik bir tabaka halinde kaplayan hafif karda ayaküstü iki çift laf etmeyi başardılar. Pasternak “Benim ekolum –böyle bir ekol varsa eğer– temsil eden kişilere dair” bir roman üzerinde çalıştığından söz etti. Yoluna devam etmeden önce yüzüne süklüm püklüm bir tebessüm kondurdu.

Kız kardeşlerine gönderdiği bir yıl sonu mektubundaysa, ülkesinde yaşanan büyük olayları berrak, yalın bir düzyazıyla tasvir etmeye kendini mecbur hissettiğini yazmıştı. “Kitaba başladım, fakat içerdigi her şey burada bizden istenen ve insanların bizden

17 Osip Mandelstam, *Critical Prose and Letters*, s. 562.

18 Boris Pasternak, 1945 Aralığı’nın sonunda kız kardeşlerine yazdığı mektuptan, Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 365.

19 Gladkov, *Meetings with Pasternak*, s. 124.

20 Boris Pasternak’ın Nadejda Mandelstam’a yazdığı mektup, Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C.9, s. 421.

21 Gladkov, *Meetings with Pasternak*, s. 125.

görmeye alışkın olduğu şeylerden öylesine uzak ki, düzenli bir ritimde ve harıl harıl yazmak zorlaşabiliyor.”²²

Yazma temposu hız kazandığında Pasternak daha keyifli bir ruh haline girdi. “Otuz yılı aşkın bir zamanın öncesinde beni etkisi altına almış olan aynı neşe dolu halime geçiş yaptım; neredeyse yüz kıztartıcı bir durum bu.”²³ Ona sanki günler ve haftalar kulaklarından ısıklık çalarak geçiyormuş gibi geliyordu.²⁴ “Büyük bir gönül rahatlığıyla yazdım onu. Koşullar fazlasıyla belirlenmiş, fazlasıyla aklın alamayacağı korkunçluktaaydı. Tek yapmam gereken, tüm ruhumla onların telkinlerine kulak vermek ve önerilerini itaatkâr şekilde yerine getirmektir.”²⁵ Dahası, Pasternak 1946 ilkbaharında bir dizi edebiyat gecesinde Moskovalıların kendisini coşkuyla karşılaması üzerine de büyük bir sevinç yaşamıştı. 1946 Nisanı’nda Moskova Üniversitesi’ndeki izleyiciler, tam sahneden ayrılacağı sırada şiir okumayı sürdürmesi yönünde tezahürat yapmışlardı. Ertesi ay, Politeknik Müzesi’ndeki tek kişilik bir resitaldeyse başka bir tekrar sahneye çağırılma durumu yaşanmıştı. Pasternak kız kardeşlerine, izleyicileriyle yaşanan bu aşk macerasıyla kendini adeta bir peri masalının içinde bulduğunu anlatmıştı. “Adım bir afişin üstünde görülür görülmez bütün biletleri tükenen konser salonlarından anlayabilirsiniz bunu. Ve şiirlerimden herhangi birini okurken bir an için tereddüde düşecek olursam bana üç ya da dört farklı yönden sufle vermelerinden.”²⁶ (Ahbaplarından biri, resitallerine hazırlanan Pasternak’a izleyicileri sınamak için birkaç hafıza kaybı numarası yapmasını ve seyirciyi kendine bağlamasını salık vermişti.)²⁷

3 Nisan 1946’da Moskova ve Leningrad şairlerinin katıldığı bir okuma etkinliğinde Pasternak mekâna geç geldi.²⁸ Kimseye fark ettirmeden sahnedeki yerini almaya çalışırken izleyicilerden büyük

22 Boris Pasternak, 1945 Aralığı’nın sonunda kız kardeşlerine yazdığı mektup, Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 370.

23 Boris Pasternak’ın Olga Freidenberg’e yazdığı mektup, 24 Şubat 1946; Boris Pasternak ve Olga Freidenberg, *Correspondence*, s. 251.

24 Yevgeni Pasternak, Boris Pasternak, *The Tragic Years*, s. 162.

25 De Mallac, *Boris Pasternak*, s. 181.

26 Boris Pasternak, 1945 Aralığı’nın sonunda kız kardeşlerine yazdığı mektup, Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 368.

27 Barnes, Boris Pasternak, C. 2, s. 252.

28 Yevgeni Pasternak, Boris Pasternak, *The Tragic Years*, s. 163.

bir alkış koptu ve o sırada konuşmakta olan şair, Pasternak yerine oturana kadar resitaline ara vermek zorunda kaldı. Sözü kesilen ve hiç kuşkusuz bundan rahatsızlık duyan adam Pasternak'ın geçmişteki ve gelecekteki hasmı, onun büyüklük mertebesine erişmek için ilk önce devrimi özümsemesi gerektiğini söyleyen şair Aleksey Surkov idi. Takriben iki yıl sonra Surkov, Politeknik Müzesi'ndeki "Kahrolsun Savaş Yanlıları! Daimi Barış ve Halkın Demokrasisi Temalı bir Şiir Akşamı"²⁹ etkinliğinde konuşma yaparken hemen hemen aynı şey yaşandığında sözünün yarıda kesilmesi adama tesadüf aşan bir şeymiş gibi geldi. Toplantı salonu Moskova'nın en geniş salonlarından biriydi ve içerisi ağzına kadar dolu olduğundan insanlar koltukların arasındaki koridorlarda oturmakta, bir yandan da sokak, içeri giremeyenlerle dolup taşmaktaydı. Surkov tam NATO, Winston Churchill ve muhtelif savaş sever Batı devletlerini hedef alan şiir biçimindeki bir suçlama metninin sonlarına yaklaştığı sırada, seyircilerden resitaldeki o anla ilgisizmiş gibi görünen büyük bir alkış koptu. Omzundan arkaya baktığı yerde, bir kez daha rakibini bir parça gölgede bırakan ve güya kimselere belli etmeden sahneye çıkmakta olan Pasternak'ı gördü. Şair, kalabalığı susturmak ve Surkov'un devam etmesini sağlamak niyetiyle kollarını öne uzattı. Pasternak en sonunda mikrofona çağrıldığında cilveli bir ses tonuyla bir konuya parmak bastı: "Maalesef, gecenin temasıyla ilgili bir şiirim yok, ancak sizlere savaştan önce yazmış olduğum şiirlerden okuyabilirim." Her bir şiir kalabalıkların hoşnutluğunu yansıtan coşkulu alkışlarla karşılandı. Biri "Shestdeesiat shestoi davai!" (Bize Altmış Altıyı Oku!) diye bağırdı. Pasternak'ın 1940'ta tercüme ettiği ve Bard'ın aşağıdaki nutku çektiği Shakespeare sonesi için yapılmış bir çağrıydı bu:

İşte zorba, sanatın ağzına tıkaç tıkmış.
 İşte hüküm sürüyor cılgınlık bilgiçlikle,
 İşte en saf gerçeğin adı saflığa çıkmış,
 İşte kötü bey olmuş, iyi kötüye köle;
 Bıktım artık dünyadan, ben kalıcı değilim,
 Gel gör ki ölüp gitsem yalnız kalır sevgilim.³⁰

29 Max Hayward, Gladkov, *Meetings with Pasternak* önsözü, s. 20-24; De Mallac, *Boris Pasternak*, s. 194.

30 William Shakespeare, *Soneler*, çev. Talat Sait Halman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2014. (ç.n.)

Pasternak, siyasi anlamlarla yüklü dizeleri okumayacak kadar akıllıydı. Fakat aralıksız alkışlar insanların el çırttığı, ayaklarını yere vurduğu bir sokak eylemi halini almıştı; muhatabı açısından potansiyel anlamda tehlikeli bir sevgi gösterisi yaşanmaktaydı. (Ahmatova savaş zamanındaki bir okuma etkinliğinde benzer şekilde karşılandığında, Stalin'in şunu söylediği rivayet edilir: "Bu ayakta alkışlama olayını kim organize etti?")³¹ Toplantı başkanı çanını çalarak düzeni sağlamaya çalıştı ve Pasternak'ın yüzüne tatmin olmuş bir zafer tebessümü yerleşti. İzleyicilerin arasından çıkan büyük bir grup evine yürüyerek dönen şairin arkasından gitti.

Surkov'un tek yapabileceği burnundan solumaktı. Savaş yıllarında aşağıdaki duyguları açığa vuran inceliksiz, vatanperver bir şiirle şöhret kazanmıştı:

Faşizme ölüm! Sovyetler
Cesurları savaşa çağırır,
Kurşun cesurdan,
Süngü yığıttan korkar.³²

Moskova'daki bir Batılı muhabir³³ Surkov'u "dikkat çekecek derecede erkeksi" sözleriyle tarif etmişti. Kaba-saba, pembe suratlı ve kaslı bir tipi olan adam, yüksek sesle –kimi zaman sanki sohbet etmiyormuş da kalabalıklara sesleniyormuş izlenimi uyandıran bir desibelde– konuşur ve hem hızı hem de uzunluğuyla dikkat çeken abartılı adımlarla yürürdü. Pasternak'tan dokuz yaş küçük olan Surkov, Moskova'nın kuzeydoğusundaki bölgede bir çiftçinin oğlu olarak büyümüş ve başkente geldikten sonra tüm enerjisini orada bir mevki edinmeye harcamıştı. Moskova'da üniversiteye gitmiş olan ve Surkov'u tanıyan Macar yazar György Dalos, onu Molière'in *bourgeois gentilhomme*³⁴'unun Sovyetler'e has bir örneği olarak anlatmıştır. Dalos, "Surkov gibi bir şahsiyeti anlayabilmek

31 Nadezhda Mandelstam, *Hope Abandoned*, s. 375.

32 Dalos, *The Guest from the Future*, s. 54.

33 Gerd Ruge, "Conversations in Moscow," *Encounter* 11, S. 4 (Ekim 1958), s. 20-31.

34 (Fr.) Burjuva centilmen. Molière'in ülkemizde "Kibarlık Budalası" adıyla bilinen beş perdelik bale komedisinde burjuva olarak dünyaya gelmiş bir adamın kibarlığı öğrenerek soylular sınıfına geçmek arzusuyla tuhaf heveslere kapılması ve bu amaç uğruna müzik, dans, felsefe dersleri alması ve düştüğü komik durumlar anlatılır. (ç.n.)

için³⁵ iyiyi ve kötüyü birbirine zıt durumlar değil, ayrılmaz bir bütünün parçaları olarak görmek gerekir” sonucuna varmıştı. Batı’ya iltica etmiş olan bir Sovyet vatandaşı, sonraki yıllarda ABD Kongresi’nin huzurunda Surkov’un “KGB’nin adamı”³⁶ olduğu, yani kendisinden talepedilmesi durumunda gizli polisin emirlerini yerine getirecek güvenilir ve önde gelen birkaç kişiden biri olduğu konusunda tanıklık etmişti.

Nadejda Mandelstam ise Surkov’un sohbet esnasında sürekli “onlar” diye adlandırılan gizemli bir varlığa atıfta bulunduğuna dikkat çekmişti. Sık sık bir iyilik yapmaya niyetlense bile, kendinden daha üstün bir varlığın nabzını yoklamadan harekete geçemezdi.

“Farkına vardığım üzere ‘onlar’ daima bunu, şunu ya da başka bir şeyi düşünüyor ya da kendi kanaatleri olarak ortaya koyuyorlardı. Bir keresinde açık açık sordum: ‘Onlar da kim oluyor? Benim alakadar olduğum kadarıyla onlar sensin.’ Böyle bir soru karşısında şaşkınlıktan küçük dilini yutacak gibi oldu... Sonraları tabiri caizse yatay şekilde katlara ayrılmış bir dünyada, ‘onlar’ın her zaman için üst kattakiler olduğu kafama dank etti.”³⁷ Mandelstam ise onun hakkında “kendi türüne mensup herkes gibi o da dili aptallaştırır, düşünceyi ve hayatı boğar. Bunu yaparak, aynı zamanda kendi mahvına da yol açar” görüşünü belirtmiştir.

Surkov, Pasternak’a özel bir husumet beslediği halde, Ahmatova’ya karşı sahil bir incelik göstermiş, ona yaşatılan zulmün en kötü kısmını hafifletmiş ve kadına çiçekler getirmişti. Ne var ki, kendisi “kontrole tabi olmayan her bir sözcüğe ve en çok da şiire karşı patolojik bir korku geliştirmiş olan bir sistem adına canla başla çalışmış”³⁸ biriydi. Ve adamın içindeki kin duygusunu Pasternak kadar harekete geçirebilen başka bir şair yoktu. Pasternak’ın yakın çevresinden biri, lafı dönüp dolaştırıp Surkov’un düpedüz

35 Dalos, *The Guest from the Future*, s. 95.

36 Yuri Krotkov, namı diğer George Karlin’in Dahili Güvenlik Yasası’nı soruşturmak üzere toplanan ABD Senatosu alt komitesinde yaptığı şahitlik. 13 Kasım, Yargı Komitesi Karlin Şahitliği, 171, U.S. Government Printing Office, pt. 3 (1969).

37 Nadezhda Mandelstam, *Hope Abandoned*, s. 594-95.

38 Dalos, *The Guest from the Future*, s. 95.

“ondan nefret ettiği”ne³⁹ getirmiş, ancak Pasternak hiçbir zaman Surkov’un düşmanlığı ya da eleştirileri karşısında öfkeye kapılmamıştır. Pasternak, savaştan sonraki dönemde Surkov’un yeni gerçekçilik akımının örnekleri olarak gördüğü şiirlerine övgüler düzmüş ve adamın yontulmamış ve taşkın biçemiyle en sevdiği şairler arasında kendine bir yer edindiğini söylemiştir: “Evet, gerçekten öyle, sakın şaşırmayın. Ne düşünürse onu yazıyor adam: Aklından ‘Yaşasın!’ lafını geçiriyor ve ‘Yaşasın!’ yazıyor.”⁴⁰

1945 ile 1946’nın kış aylarındaki yoğun çalışmasının ve kendisine dair emellerinin gitgide büyümesinin sonucunda Pasternak’ın ilk başta *Oğlanlar ve Kızlar* olarak adlandırdığı roman genel hatlarıyla ortaya çıkmıştı. “Bu çok ciddi bir eser. Şimdiden yaşlı biri sayılırım, yakında ölebilirim ve gerçek düşüncelerimi serbestçe ifade etme arzumu sürekli ileri bir tarihe ertelememek zorundayım.” Kendisi bunu epik bir eser olarak adlandırmakta⁴¹ ve “ideal anlamda, tıpkı bir Dickens ya da Dostoyevski romanındaki gibi, en ince ayrıntısına kadar düşünülmüş, hüznü, iç karartıcı bir hikâye” olduğunu söylemekteydi. Kendini tümüyle yazmaya vermişti. “Öteki benim diyebileceğim, bendeki birtakım ruhsal özelliklerin ve sinirsel yapımdan bir parçanın neredeyse fiziksel bir somutlukla içine zerk edildiği bu roman yaşamaya ve büyümeye devam etmediği takdirde ben de daha fazla yaşayamam.” Pasternak sanat, İncil ve insanın tarihteki varoluşu konularında kendi görüşlerini ortaya koyma sözünü veriyor ve eserin “Yahudilik ile kozlarını paylaşacağı” ve milliyetçiliğin her türüyle hesaplaşacağı bir yönünün olduğunu söylüyordu. Seçtiği temaların ve bunlara ait çeşit çeşit renklerin “kendilerini tuvale kusursuz şekilde yerleştirdikleri” hissiyatındaydı.

Pasternak da çoğu çağdaşı gibi, insanların savaş uğruna feda edilmesinin, milyonlarcasının ölmesinin ve Nazizm’i alt etmek için yürütülen feci mücadelenin baskı ortamına geri dönüşün önünü

39 Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 205.

40 Valentin Berestov, “Srazu posle voyny” (Savaştan Hemen Sonra), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 485.

41 Boris Pasternak’ın Olga Freidenberg’e yazdığı mektup, 5 Ekim 1946; Boris Pasternak ve Olga Freidenberg, *Correspondence*, s. 253.

keseceğine inanmakta ya da en azından bu yönde kuvvetli bir umut beslemekteydi. Gelgelelim, Pasternak Batılı güçlerle yaşanan gerilimlerin Soğuk Savaş'a doğru evrilmesiyle görünürdeki dingin savaş sonrası ortamının bozulmakta olduğunu gözlemleyecek kadar da olup bitenlerin farkındaydı. 1946 Haziranı'nda kız kardeşlerine hayatını "bıçak sırtında"⁴² devam ettirdiğini yazdı: "İlginç, heyecan verici ve tehlikeli bir şey bu."

Entelijansiyaya yönelik sıkı tedbirler 1946 Ağustosunda uygulamaya konuldu. Hedefe, başlangıç olarak hiciv yazarı Mihail Zoşçenko ve Ahmatova oturtulmuştu. Stalin, Leningrad'da çıkan iki süreli yayının genel yayın yönetmenlerini Moskova'ya çağırarak ve "aptalca" işler yayımladıkları gerekçesiyle kendilerine bir söylev çekerek kampanyayı başlattı. Stalin öfkeden köpürerek, Zoşçenko için "abuk-sabuk öykülerin her çeşidini, insanın zihnine de, yüreğine de hiçbir şey sunmayan saçmalıkları yazıp duruyor... biz Sovyet sistemini bunun için, yani insanlara saçmalamayı öğretmek için kurmadık"⁴³ sözlerini sarf etmişti. Parti Merkez Komitesi de Zoşçenko'nun "yavan, içeriksiz ve kaba saba, çürümüş bir ilkesizliği savunan... genç insanlarımızı yolundan döndürmenin ve kafalarını zehirlemenin hesabını yapan"⁴⁴ yazılarda uzmanlaştığı yönünde bir önerge sundu. Önergede, Leningrad'daki gündelik hayatla uğraşmaktansa hayvanat bahçesindeki kafesine dönen kaçak bir maymunun anlatıldığı "Bir Maymunun Maceraları" adındaki hikâye özellikle dikkat çekmişti. Hikâye, söz konusu önergede "gerçekliğimizin başıbozuk bir tasviri" olarak tanımlanmıştı. Ahmatova da "burjuva aristokrat estetizmi ve yozlaşmış 'sanat sanat içindir' anlayışı" yüzünden genç insanlara zarar vermekle suçlanıyordu.

Yeni bir amansız kültürel baskı döneminin başlangıcı, 1930'lardan beri Stalin'in beyin takımında yer alan –insan azmanı bir ayyaş⁴⁵ olan ve lider içki âlemi gecelerinde şarkı söylediğinde ona piyanoda

42 Boris Pasternak'ın Lydia Pasternak Slater'a yazdığı 26 Haziran 1946 tarihli mektup, Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 373.

43 Moskova'daki 9 Ağustos 1946 tarihli Orgburo toplantısının dökümü, Clark ve ark. *Soviet Culture and Power*, s. 412.

44 21 Ağustos 1946'da *Pravda*'da yayımlanan karar metni, *age.*, s. 421.

45 Service, *Stalin*, s. 437-38.

eşlik eden— Andrey Jdanov tarafından yapılan cırtlak, nezaketsiz bir konuşmayla ilan edildi. Jdanov konuşmasını, Leningrad'daki Smolny Enstitüsü'nün Büyük Salonu'nda davetli yazarlardan, gazetecilerden, yayıncılardan ve bürokratlardan oluşan bir izleyici topluluğunun karşısında yaptı. Mekân gayet iyi seçilmişti, zira Lenin de Sovyet halkının iktidarı ele geçirdiğinin haberini 1917'de aynı salonda duyurmuştu. Sonraki yıllarda, katılımcılardan bir tanesi akşamüstü saat beşte başlayan ve neredeyse gece yarısına kadar süren toplantıya “izleyicilerden gelen dalkavukça katkıların ve orada bulunan yazarların isticliğıne varan özeleştirilerinin”⁴⁶ damgasını vurduğunu yazmıştır.

“Anna Ahmatova'nın işlediğı konular tamamıyla bireyselliğe özgüdür”⁴⁷ dedi Jdanov. “Şiirinin çapı acınacak derecede sınırlıdır; yatak odası ile dua taburesi arasında gidip gelen, asıl yeri salonlar olan vahşi bir kadının şiiridir. Yas, melankoli, ölüm, mistisizm ve yalıtılmışlık motifleriyle ilintili erotik motifleri esas alır... kendisi yarı rahibe, yarı fahişedir ya da onun dünyasında evlilik dışı ilişkiyle duanın iç içe geçtiğı düşünülürse daha ziyade hem fahişe, hem de rahibedir.”

Jdanov'un Batılı olan her şeye karşı şoven bir düşmanlık taşıyan ve insanları itaate çağırın kampanyası tiyatroya, sinemaya, müziğe, üniversiteye ve nihayetinde bilime de bulaştı. Pasternak'ın kuzeni olan ve Leningrad Üniversitesi'nde ders veren Olga yeni akademik yılın, “büyük Rus halkı”nı kucaklamaya yönelik bir ideolojik değişimi simgeleyen çiftçi gömleğıyle öğretim üyelerinin karşısına çıkan rektör tarafından başlatıldığını günlüğüne yazmıştı. Olga “bir şekilde Avrupa kültürüne saygı gösteren herkese yalaka adının takılmasından” üzüntü duyuyordu.⁴⁸ Yeni tutuklama gerekçelerinin arasında “Amerikan Demokrasisini Övmek”⁴⁹ ya da “Batı Nezdinde Küçük Düşürmek” gibi kabahatler yer almaktaydı.

Pasternak'ın hedef haline gelmesi kaçınılmazdı. Dahası, yazarlar birliğinin yeni başkanı Aleksandr Fadayeve de onu insanlarla temas

46 Dalos, *The Guest from the Future*, s. 56.

47 Age., s. 56-57.

48 Boris Pasternak ve Olga Freidenberg, *Correspondence*, s. 252-53.

49 Conquest, *Stalin*, s. 277.

kurmamakla suçlamış, hakkında “bizden biri değil”⁵⁰ yorumunu yapmıştı. Pasternak’ın Ahmatova’yı basın yoluyla karalaması fikri ortaya atıldığında şair bunu reddetmiş ve Ahmatova’yı çok sevdiğini söylemişti. Pasternak ilerleyen günlerde Sovyet Yazarlar Birliği’nden azledilen ve geçinmek için hiçbir yol bulamayan Ahmatova’ya destek olmak amacıyla kadın Moskova’ya geldiği ve ortak bir arkadaşlarının evinde kaldığı sırada yastığının altına gizlice bin ruble koyacaktır. Pasternak, Ahmatova ve Zoşçenko’yu yerden yere vurmak için yapılan bir toplantıya katılmaması üzerine 1946 Ağustos’unda Sovyet Yazarlar Birliği kurulundan çıkarılmıştır. Üstelik Pasternak, taşıdığı estetik kimliğiyle Ahmatova’dan daha az şüphe çeken bir konumda olmadığı konusunda uyarılar almış, fakat bunlara her zamanki umursamazlığıyla karşılık vermişti: “Evet, evet, insanlarla [bağlantım yok], modern hayat... bilirsiniz, sizin Troçki de bana bir zamanlar aynı şeyi söylemişti.”⁵¹

9 Eylül 1946’da *Pravda*, Sovyet Yazarlar Birliği’nin Pasternak’ı “ideolojik yönü eksik ve Sovyet gerçekliğinden uzak bir yazar” şeklinde tanımlayan önergeye onay verdiğini yazdı. Pasternak ise aynı günün akşamına, Peredelkino’daki evinde romanın başlangıç kısımlarını kapsayan ilk okuma etkinliklerinden birini gerçekleştirme programını koymuştu. Kendisi gazeteleri okumadığından ve karısı da ona söz konusu eleştirilerden bahsetmediğinden okuma etkinliği planlandığı şekilde yapıldı. Toplantıya komşusu Çukovski ve oğlu Nikolay, zaman içinde Pasternak’a ve *Doktor Jivago*’ya karşı kötü niyetli bir saldırı başlatacak olan edebiyat akademisyeni Korneli Zelinski ve sayıları takriben on ya da on biri bulan diğer dinleyiciler katılmıştı.

Çukovski kendini *Doktor Jivago* karşısında afallamış vaziyette buldu. Günlüğüne “Birtakım pasajların olanca büyüüne rağmen”⁵² diye yazdı, “bende yabancı, kafa bulandırıcı ve hayatımdan uzak bir eser izlenimini bıraktı ve çoğu yerde beni içine çekmek konusunda yetersiz kaldı.” Roman, Pasternak’a yakın olan ve şiirlerindeki lirik güzelliği doyasıya tatmış olan başka kimseleri de hayretler içinde bıraktı. Ahmatova, Moskova’daki bir dairede düzenlenen okuma

50 Hingley, *Pasternak*, s. 166.

51 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 2, s. 233.

52 Chukovsky, *Diary*, 10 Eylül 1946, s. 359.

etkinliğinde kitaptan yapılan bir alıntıyı ilk kez işittiğinde “roman konusunda derin bir mutsuzluk yaşadım” yorumunda bulundu. Ahmatova, Pasternak’ın arkadaşı fizikçi Mihail Polivanov’a bunun “bir dehanın fiyaskosu”⁵³ olduğunu söyledi. Polivanov romanın “çağın ruhunu ve insanlarını yakaladığını” söyleyerek ona karşı çıkacak olduğunda, Ahmatova “Anlatılan, benim de dönemim ve benim de toplumum, fakat onları tanımakta güçlük çekiyorum” cevabını verdi. Komşusu Vsevolod İvanov ise bir okuma etkinliği sonrasında, Pasternak’tan beklediği ince işçiliğin zerresini dahi duyamadığı şikâyetinde bulunmuş ve eserin kendisinde aceleyle gelmiş ve işlenmemiş izlenimini bıraktığını söylemiştir.

Pasternak ise biçemlerin birbirine girmiş olmasından, rastlantılara bel bağlanmasından, yavaşlatılmış⁵⁴ yazma temposundan ve standart Rus romanına özgü bol miktarda insanla doldurma halini aratmayan bir karakter selinden şikâyet edenler yüzünden hiç istifini bozmadı. Romandaki her bir ayrıntıya, kitabın “başarısızlıkları” da dahil, vakıf olduğu cevabını verdi. Epey ileri bir tarihte, nevi şahsına münhasır İngilizcesi’yle şair Stephen Spender’a yazdığı bir mektupta “romanda sanki gerçekliğin ta kendisi seçme özgürlüğüne sahipmiş ve içinden sayısız değişik biçim ve çeşitleme çıkarıyormuş gibi, eksiksiz bir hakikatler ve varlıklar ve oluşlar dizisini tıpkı hareket eden bir bütünlük, tıpkı ilerleyen, insanın önünden geçen ve hızla akan bir ilham şeklinde tasvir etmeye yönelik bir çaba mevcut”⁵⁵ açıklamasını yapmıştı. Karakterleri resmetmekten ziyade silmeyi tercih ettiğini ve rastlantılardaki “varoluş serbestisinin ve gerçeğe uygunluğunun ihtimal dışılıkla temas edişini, yan yana duruşunu” gösterdiğini söylemişti. Pasternak’ın ilgi alanına artık biçemsel deneyler değil “anlaşılabilirlik” girmekteydi. Romanın herkes tarafından “yalanıp yutulmasını”⁵⁶ istediğini söylemiş, “hatta buna bir terzinin ya da bulaşıkçının” bile dahil edilebileceği eklemesini yapmıştı.

53 Mikhail Polivanov, “Tainaya Svoboda” (Suskun Özgürlük), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 471.

54 Pasternak bu sözcüğü bir okura yazdığı bir mektupta kullanmıştır. Bkz. Barnes, *Boris Pasternak*, C. 2, s. 296.

55 Boris Pasternak, “Three Letters” *Encounter* 15, S. 2 (Ağustos 1960), s. 3-6.

56 Tamara Ivanova, “Boris Leonidovich Pasternak”, Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 285.

Öte yandan, başka dinleyiciler de kendilerine okunan pasajları coşkuyla karşılamış ve bunların etkisi altında kalmışlardı. 1947 Nisanı'nda Pasternak'ı romanın ilk üç bölümünü küçük bir izleyici kitlesine okurken dinlemiş olan Emma Gerstein, oradan "Rusya'nın sesini işittiği"⁵⁷ duygusuyla ayrıldığını söylemiş, "Gözlerimle, kulaklarımla ve burnumla çağı duyumsadım" yorumunu yapmıştı. Pasternak'ın arkadaşı Sergey Spaski, yazar için "Sanki varlığının derinliklerindeki bir yerden el değmemiş bir yaratıcı enerji pınarı fışkırmış"⁵⁸ ifadesini kullanmıştı.

Pasternak, Moskova'daki apartman dairelerinde düzenlenen küçük toplantılarda taslaklarını okumaya devam etti. Bu gibi geceler, okur kitlesiyle diyalog kurmasını sağlıyor ve metin üzerinde birtakım düzeltmeler yapmasının yolunu açıyordu. 1947 Mayıs'ındaki bir okuma etkinliğinde izleyicilerin arasında, diğer pek çok simanın yanı sıra, karısının ilk eşi olan ve çoktandır Pasternak ile arasını düzeltmiş bulunan Genrikh Neigauz ile Leo Tolstoy'un kız torunu da vardı. Pasternak elinde rulo yapılmış sayfalarla oraya geldi.⁵⁹ Ev sahibesinin elini öptü ve bir masanın karşısına geçmeden ve teklifsizce "Hadi başlayalım" demeden önce Neigauz ile kucaklaştı ve dudaklarını bastıra bastıra dostunu öptü. Dinleyicilere henüz kitabın adına karar vermediğini ve romana şimdilik sadece *Gündelik Hayatın Yarım Yüzyılından Sahneler* alt başlığını uygun gördüğünü anlattı. Ertesi yıl, dört bölümün tamamlamasıyla birlikte *Doktor Jivago* adında karar kıldı. Kulağa Sibiry kökenli bir isim gibi gelmesine rağmen, Jivago sözcüğü aslında bir Ortodoks duasından alınmıştır. Pasternak, Gulag'dan sağ çıkan ve bir rahibin oğlu olan yazar Varlam Şalamov'a, çocukken "Ty est' voistinu Khristos, Syn Boga zhivago" (Sen hakiki İsa'sın, yaşayan Tanrı'sın) şeklindeki dua dizelerini okurken *jivago* (yaşayan) demeden önce *Boga* (Tanrı) sözcüğünün ardından duraksadığını anlatmıştı.⁶⁰

"Akıldan yaşayan Tanrı'yı değil, fakat bana sadece Jivago ismi

57 Emma Gerstein, *Doctor Jivago* yorumu, Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 4, s. 653.

58 Yevgeni Pasternak, *Boris Pasternak: The Tragic Years*, s. 181.

59 Muravina, *Vstrechi s Pasternakom*, s. 46-52.

60 Varlam Shalamov, "Pasternak", Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 645-46.

üzerinden erişebilecek olan yeni bir Tanrı'yı geçirmiştim" demişti Pasternak. "Romanımın kahramanına bu adı vererek o çocukça duyguya gerçeklik katmam bir ömür sürdü."

Pasternak severlerin gözünde, bu edebiyat akşamlarına davet edilmenin paha biçilmez bir değeri vardı. 6 Şubat 1947'de piyanist Maria Yudina'nın evi,⁶¹ dışarıdaki göz gözü görmeyen kar fırtınasına rağmen ağzına kadar doluydu. Yudina kendisinin ve dostlarının okuma etkinliğini "bir şöleni beklermişçesine" dört gözle beklediklerini⁶² Pasternak'a söylemişti.

Maria, şaire gönderdiği bir notta "Herkes benim tek odalı lüks palazzo'ma⁶³ sığılacak artık" diye yazmıştı. Adresten emin olamadığından ve rüzgârda oluşan kar yığınları onu ve beraberindekileri etkinliğe götüren arabanın manevra yapmasını gitgide daha çok zorlaştırdığından, Pasternak az daha mekâna varmayı başaramayacaktı. Nihayet, bir pencerenin önüne konulmuş olan tek mum, grubun doğru tarafa yönelmesini sağladı. İçerisindeki insan sayısı yüzünden Yudina'nın evinde boğucu bir sıcak vardı ve günün erken vakitlerindeki nafile bir böcek ilaçlama teşebbüsünün sonucunda içeriye kötü bir gazyağı kokusu sinmişti, ancak böcekler hâlâ herkesin görebileceği şekilde duvarlarda cirit atıyorlardı. Yudina en iyi siyah kadife elbisesini giyinmişti ve konukların arasında dolaşarak sandviç ve şarap ikramı yapıyordu. Kadın uzunca bir süre Chopin çaldı. Pasternak'ın asabi bir hali vardı ya da büyük olasılıkla, yalnızca sıcaktan rahatsız olmuştu, çünkü yüzündeki teri silip duruyordu. Nişanlısı Tonya ile dans eden genç öğrenci Jivago'nun ve Sventitskiler'in evindeki Noel ağacı ışıklarının anlatıldığı kısmı okudu. Okumayı bitirdiğinde insanlar onu hikâyenin nasıl gelişeceğine dair soru bombardımanına tuttular. Pasternak günün ilk ışıklarıyla oradan ayrılırken ev sahibesine, kar yüzünden neredeyse hiç yaşanmamış olarak kalacak akşamın sonradan

61 Bu akşama dair anlatılar için bkz. Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 182; Chukovskaya "Otryvki iz dnevnika" (Günce Parçaları), Boris Pasternak *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 407-8 ve Yelena Berkovskaya "Mal'chiki i devochki 40-kh godov" (1940'ların Genç Kızları ve Oğlanları), *age.*, s. 540-41.

62 Maria Yudina, A.M. Kuznetsova, "Vysokii stoikii dukh": Perepiska Borisa Pasternaka i Marii Yudinnoi" ("Yüksek Direnç Sahibi Ruh": Boris Pasternak ile Maria Yudina Yazışmaları), *Novy Mir*, S. 2, 1990, s. 171.

63 (İta.) Saray, büyük ve görkemli bina. (ç.n.)

Yuri Jivago'nun "Kış Gecesi" şiirine dönüşecek olan bir şiire ilham verdiğini söyledi:

Tipi, tipi vardı her yönde.
Kar kaplıydı dört bir yan.
Mum yanıyordu masada,
Mum yanıyordu.⁶⁴

Toplantılar aynı zamanda istenmeyen bir ilgiye de mazhar oluyordu. *Novy Mir*'in genel yayın yönetmeni yardımcısı bunları "devrim karşıtı bir romanın yeraltında devam eden okuma faaliyetleri" olarak tarif etmişti. Gizli polis de suareleri takip etmekte ve darbeyi indireceği anı kollamak üzere kitabın içeriğini kayıtlara geçirmekteydi.

Pasternak'a yapılan saldırılar 1947 boyunca devam etti. Eleştiri oklarının hedefine oturtmak üzere onca insanın içinden Pasternak'ı seçen kişilerin arasında yazarlar birliği başkanı Fadeyev de vardı. Ne var ki, Fadeyev bir yandan da sistemin Pasternak'a yönelik ikili tavrının vücut bulmuş hali gibiydi. İlya Ehrenburg'un anılarında, Fadeyev'in herkesin içinde Pasternak gibi yazarların "hayattan kopuk olma hali"ne verip veritirdikten sonra kendisiyle buluşması sırasında yaşananlar yer etmiştir. Fadeyev, Ehrenburg'u bir kafeye götürmüş, burada brendi sipariş ettikten sonra Ehrenburg'a hakiki bir şiir dinlemek isteyip istemediğini sormuştu. "Ve ezberden, hiç susmamacasına Pasternak şiirleri okumaya başladı ve sadece 'Şahane işler, değil mi ama?' diyebilmek için kendi sözünü kesip durdu."⁶⁵ Pasternak ise Fadeyev hakkında "kişisel olarak bana karşı iyi niyetli, fakat beni astırmak ve parça pinçik etmek emrini almış olsaydı bunu da gönül rahatlığıyla yerine getirir ve gözünü bile kırpmadan raporunu hazırlardı – gerçi, bir sonraki sarhoşluğunda bana ne kadar çok üzüldüğünden ve nasıl da harika bir adam olduğumdan dem vururdu"⁶⁶ yorumunu yapmıştı. Fadeyev 1956'da silahla kendini vurdu. Pasternak onun Birlikler Evi'ndeki

64 Boris Pasternak, *Doktor Jivago*, "Kış Gecesi", çev. Hülya Arslan ve Güven Turan, YKY, Temmuz 2014, s. 617. (ç.n.)

65 Ehrenburg, *Post-War Years*, s. 165.

66 Gladkov, *Meetings with Pasternak*, s. 75.

Sütunlu Salon'da duran açık tabutunu başıyla selamlarken yüksek sesle "Aleksandr Aleksandroviç itibarını kendi elleriyle yeniden kazandı"⁶⁷ demiştir.

1947'de Pasternak'a yönelik resmi eleştiriler *Kultura i Zhizn* (Kültür ve Hayat) gazetesindeki Surkov imzalı kin kusan bir yazıyla zirve noktasına ulaştı. Gazete, Jdanov çizgisini zorla dayatmanın borazanlığını yapan başlıca yayın organlarından biriydi ve aydın kesiminden birtakım isimler tarafından "Toplu Mezar"⁶⁸ şeklinde yaftalanmıştı. Surkov, Pasternak'ı "gerici ve yüzünü geçmişe dönmüş bir ideoloji" sahibi olmakla, "Sovyet Devrimi'ne yönelik bariz bir husumet ve hatta nefret" söylemi içerisinde bulunmakla suçlamış ve şiirlerinin Sovyet gerçekliğini hedef alan "doğrudan bir iftira" niteliğini taşıdığını belirtmişti. Ayrıca, Pasternak'ın "büyük şiire can vermekten" aciz "kıt ruhsal kaynaklar" ile donatılmış bir kimse olduğunu da eklemişti.

Bu açıklamalar, Sovyetler Birliği'nde kendine özgü göstergebilim kurallarına tabi olan suç ihbarları toteminde, Pasternak'ın tecridine ve mahvına yönelik bir çağrının birkaç çentik daha aşağısındaydı,⁶⁹ zira makalenin imzalanmış olması daha düşük oranda tehlike içerdiği anlamını taşırdı. Resmi sansürün başlayacağı beklentisiyle yaşayan ve dostu adına endişelenen Gladkov, bunu okuduktan sonra Pasternak'ın yeniden rahat bir nefes alabileceğini söylemişti. "Olanca sahtekârlığına ve kasıtlı küt kafalılığına rağmen kesin bir 'aforoç' anlamına gelmiyor bu."⁷⁰ Büyük gazetelerden birinde çıkabilecek isimsiz bir yazı, yazarın mahvının habercisi olabilirdi. *Faust* tercümesi işini aldıktan sonra Pasternak "Hiç değilse beni açıklıktan ölmeye terk etmeyecekler"⁷¹ esprisini yapmıştı.

Gelgelelim, devir birtakım cezaların talep edildiği bir devirdi. *Novy Mir* gazetesi şiirlerinden bazılarını geri çevirdi. Çevirisi tamamlanmış olan Shakespeare antolojisinin yayını askıya alındı. Ve seçilmiş lirik şiirlerinin yer aldığı 25.000 adet basılmış nüsha

67 Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 141.

68 Nikolai Lyubimov, Boris Pasternak iz knigi "Neuvyadaemyi tsvet" ("Solmayan Çiçek" kitabından Boris Pasternak), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 620.

69 Bkz. Max Hayward notları, Gladkov, *Meetings with Pasternak*, s. 188.

70 Age., s. 132.

71 Age.

1948 ilkbaharındaki dağıtımın arifesinde “yukarıdan gelen emirler sebebiyle” imha edildi. Okuma etkinlikleri durduruldu ve şair “benim kamuya açık etkinliklerde bulunmam istenmiyor” gözleminde bulundu.

Pasternak intikamını kurnaz yoldan alabilecek durumdaydı. Kendi yaptığı *Hamlet* çevirisini gözden geçirirken özgün metne hiçbir şekilde sadık olmayan birtakım dizeler ekledi. Pasternak’ın bir çevirinin asla “kelimesi kelimesine bağlı kalmaya” yeltenmemesi gerektiği kanaatini dikkate alırsak bile, *Hamlet*’te yer alan satırlar tekrar İngilizce’ye çevrildiğinde dönemin siyasi hayatına yönelik sert bir yorum halini almaktadır. Shakespeare’in “zamanın kırbaçları ve küfürleri”nden söz ettiği yerde, Pasternak *Hamlet*’e şunları söyletmiştir: “Yönetenlerin kof azametine, kodamanların cehaletine, müşterek ikiyüzlülüğe, kişinin kendini ifade etmesinin imkânsızlığına, karşılıksız aşka ve erdemlerin, vasat insanların gözünde gerçekdışı olmasına kim katlanırdı?”⁷²

Savaş sonrasında gelen bir iyimserlik sağanağının ardından kültür hayatının yeniden kısırlaşması Pasternak nezdinde hem düş kırıklığına yol açmış, hem de yeni projesinde daha çok mesafe alması konusunda bir uyarı yerine geçmişti. “Savaşın bitişiyle Rusya’ya gelmesini umduğumuz değişimlere yönelik toz pembe beklentilerimizin gerçekleşmediğini görünce yeniden romanın üzerinde çalışmaya başladım.”⁷³ Savaşın kendisi havayı temizleyen bir fırtına, havalandırılmamış bir odanın içinde esen hafif bir rüzgâr gibiydi. Sebep olduğu üzüntüler ve zorluklar o insanlık dışı yalan kadar kötü değildi; insanın ve toplumun doğasına aykırı ve sahte olan her şeyin iktidarını –üzerimizde böylesi bir tahakküm kurmuş olan her şeyi– dibine kadar sarsıp yerinden oynattılar. Fakat geçmişin ölü ağırlığı ziyadesiyle güçlüydü. Roman, hislerimi dile getirmenin bir yolu olarak benim açımdan kesinlikle hayat memmat meselesi haline gelmiştir.” Devlete karşı sergilediği ikircik ve temkinli kucaklaşma arasında gidip gelen tavır artık tutarlı olduğu kadar içten içe de bir düşmanlık barındırmaktaydı. Kuzenine, Moskova’nın değişen atmosferine rağmen neşesinin her zamanki gibi yerinde olduğunu

72 Vladimir Markov, “An Unnoticed Aspect of Pasternak’s Translations,” *Slavic Review* 20, S. 3, (Ekim 1961), s. 503-8.

73 Gladkov, *Meetings with Pasternak*, s. 136-37.

söylemişti. “Protesto yazıları kaleme almıyorum ve bana bir söz yöneltildiğinde karşılık vermiyorum. Faydası yok. Hiçbir zaman kendimi haklı göstermeye uğraşmıyorum ya da açıklamalara dahil olmuyorum.”⁷⁴ Hem, yetkililerin indireceği ölümcül darbeyi görmezden gelmesinin başka nedenleri de vardı.

Pasternak âşık olmuştu.

---

74 Boris Pasternak'ın Olga Freidenberg'e yazdığı mektup, 26 Mart 1947; Boris Pasternak ve Olga Freidenberg, *Correspondence*, s. 269.

Bölüm Dört

“Romanın Sovyet karşıtı niteliklerinin farkında mısınız?”

İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği dönemde Pasternak'ın ikinci karısı Zinaida ile olan evliliği nicedir tatsız bir rutine girmiş durumdaydı. Zinaida katı bir sistem dahilinde evi çekip çevirir ve kocası onun bu yönünü takdir ederdi. “Eşimin tutkulu çalışma aşkı, çamaşır, yemek pişirme, temizlik, çocukların yetiştirilmesi gibi her türlü işe olan yeteneği konforlu bir ev hayatını, bir bahçeyi, bir hayat biçimini ve günlük rutini, çalışmak için ihtiyaç duyulan huzuru ve sessizliği yaratmıştır.”¹ Pasternak bir arkadaşına karısını “kocaman elleri”² yüzünden sevdiğinden söz etmişti. Ne var ki, evde derin bir pişmanlık atmosferi mevcuttu: “Acılarla bilenmiş ve her daim omzumuzun arkasından öbür aileye –o ilk göz ağrılarına– bakan bölünmüş bir aileydik biz.”³ 1937’de Zinaida hamile kaldığında Pasternak anne-babasına gönderdiği mektupta “şu andaki durum tamamıyla beklenmedik bir şey ve kürtaj yasadışı olmasaydı eğer, bu gelişme karşısındaki yetersiz coşkumuz yüzünden umutsuzluğa kapılırdık ve o da gebeliğini sonlandırmış olurdu.” Zinaida sonraki yıllarda “Borya'nın çocuğunu” doğurmayı çok istediğini, ancak kocasının her an tutuklanabileceğine dair haklı korkusunun –Büyük Temizlik’in en civcivli dönemi yaşanmakta ve kocası, kampanyalara imza vermeyi reddetmekteydi– hamilelik durumunu sürdürmeyi güçleştirdiğini⁴ yazmıştı.

Kocasının şiirlerini anlamadığı itirafında bulunan Zinaida, Pasternak'ın yazma faaliyetine pek az ilgi gösterirdi.⁵ En büyük

1 Boris Pasternak'ın Renate Schweitzer'e mektubu, alıntılanan, Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 185.

2 Lyusya Popova ile mülakat, *Komsomolskaya Pravda*, 19 Ağustos 1999.

3 “Şu andaki durum”a kadar olan alıntılar Boris Pasternak'ın anne-babasına yazdığı 1 Ekim 1937 tarihli mektuptan, Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 321-22.

4 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 295.

5 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 2, s. 27.

eğlencesi mutfak masasının karşısına geçip zincirleme sigara içmek ve kadın arkadaşlarıyla iskambil ya da Çin dominosu oynamaktı. Ahmatova, dik kafalı ve çoğu zaman huysuz biri olan Zinaida'yı "sekiz ayaklı bir ejderha"⁶ sözleriyle tarif etmiştir. Fakat kadının mutsuzluğunda bir haklılık payı vardı. 1937'de ilk kocası Genrikh Neigauz'dan olan iki oğlundan yaşça büyük olan Adrian'a kemik veremi tanısı konmuştu; yapılan teşhis çocuğun uzun ve acılı bir süreçle sağlığını kaybetmesinin başlangıcıydı. 1942'de hastalığın yayılmasını durdurmak adına bir girişimde bulunulmuş, çocuğun bacaklarından teki dizinin üstünden kesilmiş ve bunun öncesinde hareketli bir yaşam süren on yedisindeki oğlan tesellisi imkânsız bir mutsuzlukla yaşamak durumunda kalmıştı.⁷ Adrian bir sanatoryumda, bitişiğinde yatan oğlandan tüberküloz menenjit kaptıktan sonra 1945 Nisanı'nda hayatını kaybetti ve annesi tüm bu süreç boyunca oğlunu hiç yalnız bırakmadı. Çocuk öldükten sonra cenazesi araştırılmak üzere dört gün morgda tutuldu. Zinaida onu tekrar gördüğünde oğlanın bedeni tahnit edilmişti. Kadın, Adrian'ın başını ellerinin arasına almış ve onun "bir kibrit kutusu"⁸ hafifliğinde olduğunu hissetmekten dolayı dehşete kapılmıştı. Hafifliğin sebebi, beyninin çıkarılmış olmasıydı. Oğlunu kollarına aldığı anda yaşadığı duygu hayatı boyunca Zinaida'nın aklından çıkmadı. Kadıncağız, oğlunun ölümünden sonra günler boyunca intihara eğilimli bir halde yaşamış ve Pasternak onun yanından hiç ayrılmamış, kafasını dağıtmasını sağlamak ve teselli etmek için onunla birlikte ev işlerine girişmişti. Adrian'ın külleri Peredelkino'daki bahçeye gömüldü. Zinaida, kocasını ihmal ettiğini ve kendini yaşlı hissettiğini söylüyordu. Cinsellik ona bir "küllfet" gibi gelmeye başlamıştı ve bu durumu, "karılık görevlerimi her zaman yerine getiremiyordum"⁹ sözleriyle dile getirmişti.

1946 Ekimi'nde, tam da kışın yoğun karla kendini iyiden iyiye hissettirdiği bir günde, Pasternak, *Novy Mir*'in mağarayı andıran kabul salonundan içeri girdi. Bir zamanlar Puşkin'in dans ettiği,

6 Feinstein, *Anna of All the Russias*, s. 242.

7 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 2, s. 189.

8 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 330.

9 Age., s. 340.

fakat yeni dönemde Sovyet aksesuarlarına özgü koyu kırmızı renge boyanmış olan ve balo salonundan bozma bir mekândı burası. Pasternak uzun halıdan geçip odanın arkasındaki yardımcı editörlerin oturduğu yere geldiğinde öğle yemeğine çıkmaya hazırlanan iki kadınla karşılaştı. İkisinin içinde yaşı ileri olan kadın, öptürmek üzere elini uzattı ve Pasternak'a "Boris Leonidoviç, sizi en tutkulu hayranlarınızdan biriyle tanıştırmak istiyorum"¹⁰ dedi. Hayran, üzerinde sincap kürkünden eski bir manto bulunan ve *Novy Mir*'de editör olarak çalışan bir sarışın olan Olga İvinskaya idi. Olga, Pasternak'tan yirmi küsur yaş daha küçüktü ve kendisi sonrakı yıllarda *Doktor Jivago*'daki Lara karakterinin de esin kaynağı olacaktı. Güzel, çekici ve Sovyet toplumunun katı ahlakçı örf ve âdetlerine inat, cinsel anlamda özgüven sahibi bir kadın olan otuz dördündeki İvinskaya bir anda Pasternak'ın hiç ayrılmayan bakışlarını üzerinde hissetti: "Bir erkeğin ölçüp biçen bakışlarının bu kadar fazlası hiçbir kuşkuyla yer bırakmıyordu." Pasternak eğilirken ve İvinskaya'nın elini tutarken, kadının kütüphanesinde hangi kitaplarının bulunduğunu öğrenmek istedi. Yalnızca bir tanesi, diye itiraf etti Olga. Pasternak bir dahaki gelişinde birkaç kitap getirme sözünü verdi. "Hâlâ hayranlarının bulunması ne kadar enteresan bir durum." Ertesi gün beş adet kitap İvinskaya'nın masasındaydı.

İvinskaya, bundan önceki günlerde Tarih Müzesi'nde yapılan bir Pasternak resitaline gitmişti. Şairi ilk kez o kadar yakın mesafeden görmüş ve onu "uzun ince, bir delikanlının güçlü kuvvetli boynuna sahip ve olağanüstü derecede genç görünen ve alçak perdeden kalın bir sesle konuşan, izleyicilerle insanın yakın bir arkadaşıyla sohbet ettiği gibi sohbet eden biri" olarak tarif etmişti. İvinskaya yaşadığı daireye gece yarısından sonra döndüğünde, annesi onu eve almak için yatağından kalkmak zorunda olduğu için söylenip durmuştu. "Beni rahat bırak," demişti İvinskaya, "az önce Tanrı'yla konuşuyordum ben."

Pasternak çoğu zaman kendi cazibesi konusunda fazla alçakgönüllü davranmış ve kendilerinden "benimle ilişki yaşamış tek

10 İvinskaya'nın bu bölümde Pasternak ile tanışmasını ve ardından gelen aşk ilişkisini anlatan kısımlar ve ikisinin arasında geçen konuşmanın tamamı, başka bir kaynak belirtilmediği takdirde İvinskaya'nın hatıratı *A Captive of Time*'den alınmıştır.

tük kadınlar”¹¹ diye bahsettiği kişileri “bir erkek olarak’ fazlasıyla katlanılmaz ve sıkıcı biri olduğum düşünülürse, kendilerini feda eden yüce gönüllü varlıklar” olarak nitelendirmişti. Pasternak, hayatı boyunca kadınlara büyük hayranlık beslemiş ve onları idealize etmiştir. Kendi anlatımına göre, onların güzelliği karşısında her daim afallayan ve serseme dönen bir adamdır o. Pasternak kendi çağdaşı olan yazarların arasında kaçamaklarıyla bilinen bir isimdi¹², zira kadınlar onun cazibesine karşı koyamazdı. Zinaida, savaş sonrası dönemde¹³ Pasternak’ın –beraberinde notlar ve kendisinin bahçeden kovaladığı genç kadınların yaptığı beklenmedik ziyaretler getiren– bir sağanağa maruz kaldığından söz etmişti. Pasternak onlara “balerinler” adını takmıştı. Kadınlardan bir tanesi şaire, babası Pasternak olacak bir İsa’yı dünyaya getirmek istediği mealinde bir not göndermiştir.

İvinskaya iki kez evlenmiş ve kendi anlatımına göre, çok sayıda gelip geçici ilişki yaşamıştı. İlk kocası 1940’ta otuz iki yaşındayken ve Olga’nın sonradan ikinci eşi olacak adamla aşk yaşadığını öğrenmesi üzerine kendini asmıştı. Kızı İrina “Zavallı annem yas tutmuştu”¹⁴ diye bir yorumda bulunduyorsa da, Olga’nın üzüntüsü fazla uzun sürmemişti ve “kapı eşiğinde deri paltolu bir adam” peyda olduğunda kırk günlük yas dönemi henüz bitmiş sayılırdı. İvinskaya’nın ikinci eşi de savaş zamanında yakalandığı bir hastalık yüzünden hayatını kaybetmiş, ancak ölmeden önce kayınvalidesini (muhtemelen onu kalabalık apartman dairesinden çıkarabilmek niyetiyle) ihbar etmeyi becermiş ve kadın, Stalin’e iftira ettiği gerekçesiyle hayatının üç yılını Gulag’da geçirmişti.

1946’da İvinskaya, annesi ve üvey babası, her biri ayrı kocalardan olan iki çocuğu –sekizindeki İrina ve beş yaşındaki Dimitri– ve çok sayıdaki sevgili kedisıyla birlikte yaşamaktaydı. Elli beşindeki Pasternak ona sıkış tıksık bir dünyadan kurtulma ve Moskova’nın salonlarına girme fırsatını sunuyordu. “Tanınmak için can atıyor-

11 Boris Pasternak’ın Nina Tabidze’ye yazdığı 30 Eylül 1953 tarihli mektup, Boris Pasternak, *Letters to Georgian Friends*, s. 154.

12 Vyacheslav Ivanov, “Perevyornutoe nebo. Zapisi o Pasternake” (Tersyüz Olmuş Gökyüzü. Pasternak üzerine Notlar), *Zvezda* 8 (Ağustos 2009), s. 107.

13 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 344.

14 Yemelyanova, *Legendy Potapovskogo pereulka*, s. 16.

dum ve insanların bana imrenmesini istiyordum” demişti İvinskaya. Baştan çıkarıcı ve sadık, yapışkan ve hesapçı bir kadındı. Pasternak çok iyi bir kısmetti.

İvinskaya gençliğinden beri Pasternak’ın şiirlerini okurdu. Kadın, yaşadıklarını idolüyle tanışan bir hayranın durumuna benzetmişti: “Hayatıma çok uzun zaman önce, on altı yaşımıdayken girmiş olan sihirbazın ta kendisi şimdi kanlı canlı bana gelmiş bulunuyordu.” İvinskaya’nın kızı sonraları Pasternak’a *klasik* sözcüğünün sevecen bir kısaltması olan ve anneyle kızın yazardan söz ederken kullanmayı âdet edinecekleri “Classoosha” lakabını takacaktı.

Aşk macerası eski tarz bir flört olarak başladı. Hem Pasternak’ın hem de İvinskaya’nın evinde kendi aileleri yaşadığından, çiftin kaçıp gidebileceği bir sığınak yoktu. Pasternak, mesai bitiminde *Novy Mir*’de boy gösterirdi. O ve İvinskaya uzun uzun konuşarak sokaklarda gezindikten sonra, ikili genç kadının oturduğu apartman binasının önünde vedalaşıp ayrılırdı.

Pasternak, kendisine bu durumun hayatını nasıl etkileyeceğini soran bir arkadaşına “âşık oldum” demişti. “Fakat hayat dediğin nedir?” diye karşılık vermişti Pasternak. “Hayat aşk değilse eğer, başka ne olabilir ki? Hem o öyle büyüleyici, öyle parlak ve altın gibi bir insan ki... Şimdi bu altın sarısı güneş hayatıma girdi ve nasıl harika, nasıl da harika bir şey bu! Hâlâ böyle bir sevinci tadabileceğim hiç aklıma gelmezdi.” Pasternak yaşlanmaktan nefret eder ve doğum günlerine yas günleri muamelesi yaparak¹⁵ her türlü kutlama girişimini geri çevirirdi. Bu beklenmedik aşk ilişkisi zamanı durduran bir iksir yerine geçmişti.

Yürüyüş ve konuşma ritüeli nisanda İvinskaya’nın ailesi günübirliğine kentten ayrılana kadar devam etti. “Tıpkı ilk gecelerini birlikte geçiren yeni evliler gibi [Boris] ve ben, birlikte ilk günümüzü geçirmiş olduk. Bu galibiyet onu sevinçten havalara uçan ve zafer sarhoşu bir adama dönüştürdü.” Pasternak o gün kendi şiirlerinin bulunduğu bir derlemenin içine şunları yazdı: “Hayatım, meleğim. Seni tüm kalbimle seviyorum. 4 Nisan 1947.”

Herkesin malumu olan ailevi zorluklar yüzünden aşkı sona erdirmek üzere verilmiş ancak tutulamamış sözlerle kesintiye

15 Voznesensky, *An Arrow in the Wall*, s. 270.

uğrayan zamansız ilişki, bir yolunu bulup Jivago'nun şiirlerinde ifadesini buldu:

*Ağlama, büzme şiş dudaklarını,
Kıvrıp bükme onları.¹⁶*

Çok geçmeden, insanların ağzını sulandıracak bir skandal havası taşıyan yasak ilişki bütün Moskova'nın diline düştü. Üstelik, içlerinde şaire karşı güçlü duygular barındıran Pasternak'ın birtakım kadın arkadaşları da İvinskaya'dan hiç haz etmezlerdi. Kimileri ona hiç güvenmezdi. Novy Mir'de İvinskaya ile birlikte çalışan yazar Lydia Çukovskaya çiftin “suratlarının yan yana dururken görülebildiği”¹⁷ bir akşamı anlatmıştır: “Kadının makyajı, onun doğal yüzünün yanında feci bir manzara ortaya çıkarmıştı.” Bir okuma etkinliğinde Olga'nın “bir dolabın arkasına saklanıp alelacele burnunu pudraladığı” gözlemini paylaşan edebiyat âlimi Emma Gerstein onun hakkında “güzel olmasına güzel, ama hafiften geçkinleşmek üzere olan bir sarışın”¹⁸ yorumunu yapmıştı. Gelgelelim, onu Pasternak'ın bir okuma etkinliğinde gören genç şair Yevgeni Yevtuşenko kadını “ay parçası”¹⁹ olarak nitelendirmişti.

Zinaida, 1948 kışında eşinin çalışma odasını temizlerken İvinskaya'dan Pasternak'a gönderilmiş olan bir notu bulunca ilişkiden haberdar oldu.²⁰ İlk başta suçlu hissettiğini ve bütün kabahati kendisinde bulduğunu söyledi. Üstelik onun gözünde olay, savaş sonrasında “köydeki cemaatimizde [erkekler] yaşlı eşlerini terk etmeye başlamış ve onları daha genç hanımlarla değiştirir olmuşlardı” şeklinde anlattığı durumdan farksızdı. Zinaida, Moskova'da İvinskaya ile yüzleşerek kadına onların aşkını hiç umursamadığını ve ailesinin parçalanmasına meydan vermeyeceğini söyledi. İvinskaya'nın eline Pasternak tarafından gönderilmiş ve ilişkinin

16 Boris Pasternak, *Doktor Jivago*, “İtiraf”, çev. Hülya Arslan ve Güven Turan, YKY, 2014, s. 602. (ç.n.)

17 Lydia Chukovskaya, “Otryvki iz dnevnika” (Günce Parçaları), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 426.

18 Emma Gerstein, “O Pasternake i ob Anne Akhmatovoi” (Pasternak ve Anna Ahmatova Hakkında), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 392.

19 Yevgeni Yevtuşenko, “Bog stanovitsya chelovekom” (Tann İnsana Dönüşür), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 721.

20 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 340-42.

sona erdiğini bildiren bir mektup tutuşturdu. Kızının hatırladığına göre, İvinskaya'nın çocukları "Anneleri kendini zehirlemeye çalıştı"²¹ minvalindeki konuşmalara kulak misafiri olmuştu.

Pasternak'ın ailesi ve sevgilisi arasında kalma hali devam ettikçe Zinaida'ya ve oğullarına beslediği sadakat duygusu bir gerilim kaynağı halini aldı. İkinci boşanma ve üçüncü evlilik ihtimali ve bunların beraberinde getireceği yıpratıcı kaosu potansiyeli Pasternak'ın katlanmak isteyebileceğinden çok daha fazla olabilirdi. Çift, münakaşa etmek için kapı aralıklarına sığınırdı. İvinskaya bu kavgalardan öfkesi burnuna çıkmış bir halde evine döner ve Pasternak'ın resmini duvardan indirirdi. Resim başka bir seferinde tekrar yerine konduğunda kızı ona "Senin gururun nerede anne?" diye sormuştu. İvinskaya'nın annesiye hem kendi kızına hem de Pasternak'a Olga'nın bir eş değil, bir metres olarak bulunduğu konum hakkında sürekli söylenip dururdu. "Kızınızı kendi hayatımdan daha çok seviyorum," demişti Pasternak kadına, "fakat hayatımızı dış görünüm itibarıyla bir anda değiştirmemizi beklemeyin bizden." İlişki bir noktada bitmiş gibi göründü. 1949 Ağustosunda kuzenine yazdığı bir mektupta Pasternak "derin ve yepyeni bir bağlılık geliştirdim"²² itirafında bulunmuş, fakat "benim [Zinaida] ile olan ilişkim hakiki olduğundan, er ya da geç diğerini feda etmem gerekecekti. Asıl tuhaf olansa, hayatım ıstırapla, duygusal ikilemlerle, vicdan azaplarıyla, hatta dehşetle doluyken bunlara hiç zorlanmadan katlanabiliyor ve hatta şimdilerde, vicdanımla ve ailemle barış yaptığım bu dönemde beni mutlak bir keder haline sürükleyen şeylerden zevk alıyorum olmamdır: Yalnızlığım, edebiyattaki sağlam olmayan yerim, yazınsal çabalarımın olanca anlamsızlığı, 'buradaki' ve 'oradaki' hayatımın acayip ikiliğidir bunlar." Pasternak bir ara Zinaida'yı, Olga'yı ve ilk karısı Yevgenia'yı daçanın verandasında onunla birlikte mutlu mesut oturmaya ikna edebileceğinin hayalini kurmuştu.²³ Bir arkadaşı "Asla hiç kimseye acı çektirmek istemezdi, fakat eninde sonunda çektirirdi işte" demişti.

21 Yemelyanova, *Legendy Potapovskogo pereulka*, s. 21.

22 Boris Pasternak'ın Olga Freidenberg'e yazdığı mektup, 7 Ağustos 1949; Boris Pasternak ve Olga Freidenberg, *Correspondence*, s. 292.

23 Lyusya Popova ile mülakat, *Komsomol'skaya Pravda*, 9 Ağustos 1999.

1949'da Pasternak, Moskova'daki edebiyat hayatının dışına sürülmüş olsa bile, çoktan bir miktar uluslararası şöhret edinmiş bir şahsiyetti. Oxford Şiir Kürsüsü'nün başındaki Cecil Maurice Bowra, Pasternak'ı 1946'da Nobel Edebiyat Ödülü'ne aday göstermiş,²⁴ aynı onur vesilesinin tekrarı 1947 ve 1949 yıllarında da yaşanmıştır. Bowra editörlüğünü de üstlendiği ve 1948'de Londra'da yayımlanan *A Second Book of Russian Verse*²⁵ kitabında Pasternak'ın on yedi şiirine yer vermişti. Pasternak'ın *Selected Writings*²⁶ eserinin Amerika baskısı 1949'da New York'ta piyasaya çıktı. Batı'nın önde gelen akademisyenlerinden biri Pasternak'ı "en büyük Rus şairi"²⁷ olarak adlandırdı. Ve 1950 Temmuzunda Uluslararası İngiliz Edebiyatı Profesörleri Konferansı, Pasternak'ı Oxford'a davet etmek üzere Britanya'daki Sovyet büyükelçisine bir mektup yazdı ve şu ifadeyi kullandı: "Bizim nezdimizde, bugün Sovyetler Birliği'ndeki en seçkin edebiyatçının... Boris Pasternak olduğu tartışmasız bir gerçektir."²⁸

Batı'yla sürdürdüğü küresel ölçekteki ideolojik mücadeleye saplanıp kalmış olan Kremlin lider kadrosu, Sovyet kültürünün ülke dışındaki her türlü temsiline karşı yüksek bir duyarlılık sergilemekte ve ülkenin entelektüel başarılarını yansıtmak için milletçe büyük bir efor harcamaktaydı. Hükümet, bununla eşzamanlı olarak "köksüz dünya vatandaşları"na karşı dozu gitgide artan meşum bir kampanya yürütmekle meşguldü; güdülen politikanın çirkin bir Yahudi karşıtı yönü de mevcuttu. Pasternak'ın gizli polis tarafından alınıp götürüleceğine dair bitmek bilmeyen dedikodular almış yürümüş ve Ahmatova da bir ara onun güvende olup olmadığını kontrol etmek üzere Leningrad'dan telefon etmişti. 1949'da savcılık ofisinde çalışan bir kıdemli müfettiş Pasternak'ı tutuklama planlarının yapıldığından söz etmişti. Kendisine bilgi verildiğinde Stalin, Pasternak'ın tercüme ettiği ve 1945'te Tiflis'te okuduğu Barataşvili şiirlerinden biri olan "Göklerin rengi, mavi

24 Pamela Davidson, "C.M. Bowra's 'Overestimation' of Pasternak and the Genesis of *Doctor Zhivago*", Fleishman, *The Life of Boris Pasternak's Doctor Zhivago*, s. 42.

25 Rus Şiiri Üzerine İkinci Kitap. (ç.n.)

26 Seçilmiş Yazılar. (ç.n.)

27 Conquest, *Courage of Genius*, s. 86.

28 İngilizce Bölümü Profesörleri Uluslararası Konferansı, Ulusal Arşiv, Londra, 1950, FO 954/881.

renk" şiirini okumaya başladı. Ve sonra da "Bırakın adamı, onun akli bir karış havadadır"²⁹ dedi.

İvinskaya ise böyle bir korumadan nasibini alamamıştır. Kadın, doğrudan sevgilisine bir darbe indirmek isteyenlerin tepe tepe kullanabileceği bir yedek oyuncu durumundaydı. Aynı acımasız mantık, kendisine fiziksel olarak dokunulmadığı halde 1949'un ikinci yarısında hem kocası, hem de oğlu ayrı ayrı tutuklanmış bulunan Ahmatova için de geçerliydi. 9 Ekim 1949'da gizli polis İvinskaya'nın oturduğu daireye paldır küldür daldı. Takriben bir düzine üniformalı ajan,³⁰ sigara dumanlarının yarattığı mavi sis bulutunun içinde çalışarak dairede arama yaptılar ve Pasternak bahsinin geçtiği her kitabı, mektubu, belgeyi ya da kâğıt parçasını el konmak üzere bir kenara ayırdılar. İvinskaya hiç vakit kaybetmeden gizli polis merkezine –herkesin ödünü patlatan Lubyanka binasına– götürüldü. Üstündeki giysiler çıkarılarak arandı,³¹ mücevherleriyle sutyeni alındı ve karanlık ve insanı aptallaştıran bir hücreye kondu. Diğer on dört kadın tutuklunun yanına yerleştirilmeden önce üç gün boyunca kendi endişeleriyle baş başa bırakıldı. Karanlık hücre, kadınların gece vaktindeki sorgular öncesinde uykusuz kalmalarını ve kafalarının karışmasını sağlamak için yerleştirilmiş göz kamaştırıcı parlak ışıklarla aydınlatılmıştı. İvinskaya'nın hatırladıklarına bakılırsa, "tutuklular zamanın durduğu ve dünyalarının yıkıldığı hissini yaşamaya başlamışlardı. Masumiyetlerinden, neleri itiraf ettiklerinden ve kendileri dışında başka hangi tutukluların hayatını tehlikeye attıklarından emin olmayı bir kenara bırakmışlardı. Sonuç olarak, önlerine konan herhangi bir deli saçmasına imzayı basıyorlardı."

İvinskaya'nın hücre arkadaşları arasında Troçki'nin yirmi altı yaşındaki torunu, Jeoloji Enstitüsü'ndeki eğitimini yakın zamanda

29 Livanov, *Mezhdv dvumya Zhivago, vospominaniya i vpechatleniya, p'esy*, s. 177.

30 İvinskaya, *A Captive of Time*, 86. Birtakım yazarlar İvinskaya'nın altında çalıştığı bir editörle bağlantılı bir sahtecilik soruşturması yüzünden tutuklandığını ileri sürmüş ve söz konusu sahteciliğe karışmış olabileceğini de iddia etmişlerdir. Söz konusu iddiaları destekleyen bir kanıt bulunmamaktadır. Maruz kaldığı uzun sorgulamaların neredeyse biricik odak noktası Pasternak'tır ve kendisine yöneltilen suçlamalar sahtecilikten çok, siyasi suç kapsamındadır.

31 Lubyanka'daki gözaltı hakkında, başka bir kaynak adı geçmemesi halinde bkz. Age., s. 91-110.

tamamlamış olan ve yasadışı bir şiiri kopyalamakla suçlanan Aleksandra da vardı. Aleksandra'nın gidişinin üzerinden uzun zaman geçtikten sonra bile İvinskaya genç kadının Kazakistan'daki bir kampa gönderilmek üzere oradan çıkarıldığı sıradaki feryatlarını anınsamayı sürdürmüştür. İvinskaya'yla arkadaşlık eden başka bir kadınsa, Kremlin hastanesinin doktorlarından ve tek suçu, Stalin'in de bir ölümlü olduğuna dair dikkatsizce yorumların yapıldığı bir partide bulunmuş olmaktadır.

Tutuklandıktan iki hafta sonra gardiyanlar adını okuyarak İvinskaya'yı hücrelerinden dışarı çıkardılar ve kadının önüne düşüp onu birkaç uzun koridordan aşağı yürüttüler ve arkalarından boğuk ve acı çığlıkların geldiği kapalı kapıların önünden geçirdiler. İvinskaya en sonunda kendi etrafında dönerek bir bekleme odasına açılan ve gardırobu andıran bir bölmenin içine yerleştirildi. Kadını karşılarında gören bir grup ajan sessizliğe gömüldü ve adamlar, İvinskaya geniş bir ofise alındığı sırada ayağa kalktılar. Yeşil çuha kaplı bir çalışma masasının arkasında Stalin'in devlet güvenliği bakanı Viktor Abakumov oturuyordu. Kendisi, liderin gaddar yarıdakçılarının biriydi. Abakumov savaş sırasında "Casuslara Ölüm" biriminin kısa adı olan SMERSH'in başındaydı. Cephe hattının hemen gerisinde tıkama mevzileri kuran bu askeri karşı istihbarat birimi geri çekilme teşebbüsünde bulunan askerleri öldürmüş, aynı zamanda asker kaçaklarının peşine düşmüş ve Alman savaş esirlerini zalimane yöntemlerle sorgulamıştı. Abakumov'un kurbanlarına işkence yapmadan önce ofis zeminindeki cıltın bozulmaması için yere kan lekeleriyle kaplı bir halıyı serdiği bilinirdi.³²

Boynunun pörtlediği noktaya kadar sıkı sıkı iliklenmiş bir asker ceketi giyinmiş olan Abakumov "Şimdi söyle bakalım, Boris Sovyet karşıtı mıdır, değil midir? Ne düşünüyorsun?" diye lafa girdi.

İvinskaya'nın cevap vermesine kalmadan, Abakumov sözlerine devam etti: "Neden bu kadar öfke dolusun? Demek ki, bir sebepten dolayı onun için endişeleniyordun. Artık itiraf et – biz zaten her şeyi biliyoruz."

O sırada, İvinskaya hâlâ kim tarafından sorgulandığını fark edememişti ve Abakumov gibi bir canavarla yapılan mülakatın

32 Montefiore, *Stalin*, s. 539.

gerektirdiği dikkatin zerresini içermeyen bir tavırla adamı geri püskürttü.

“İnsan sevdiği biri hakkında her zaman endişe duyar. Boris Leonidoviç’in Sovyet karşıtı olup olmadığı konusuna gelince: Paletinizde çok az sayıda renk var, onlar da siyah ve beyazdan ibaret. Yarı ton eksikliğiniz acınacak boyutta.”

İvinskaya’nın dairesinde el koyulan kitaplar ve dokümanlar Abakumov’un önündeki çalışma masasına yığılmıştı. KGB’nin İvinskaya’nın dairesinde gerçekleştirdiği yağmanın dökümü³³ şunları içermektedir: Pasternak, Ahmatova ve Lydia Çukovskaya (sevgili O.V. İvinskaya’ya) tarafından yazılmış şiirler; bir günlük (30 sayfa); çeşitli şiirler (460 sayfa); bir “pornografik” şiir; çeşitli mektuplar (157 parça); İvinskaya’nın fotoğrafları ve kendine ait şiirleri. Bu nesnelerin arasında, çiftin 1947’de ilk kez birlikte olmasından sonra Pasternak’ın içine bir yazı yazdığı küçük kırmızı ciltli şiir kitabı da vardı.

“Pasternak’ın şu aralar –tam da mevcut haliyle, yeterince çok sayıda hoşnutsuz insanla ve düşmanla baş ettiğimiz bir zamanda– elden ele dolaştırdığı bu roman üzerine büyük bir dikkatle düşünmenizi öneririm” dedi Abakumov. “Romanın Sovyet karşıtı niteliklerinin farkında mısınız?”

İvinskaya buna karşı çıktı ve lafı kesilene kadar romanın tamamlanmış kısmını anlatmaya koyuldu.

“Bu sorular üzerine ve onları nasıl cevaplamanız gerektiği konusunda düşünmek için bolca zamanınız olacak. Fakat ben şahsen, her şeyi bildiğimizi ve Pasternak’ın yanı sıra sizin kaderinizin de ne kadar dürüst davrandığınıza bağlı bulunduğunu anlamış olmanızı isterdim. Öyle umuyorum ki, bir sonraki buluşmamızda Pasternak’ın Sovyet karşıtı görüşleri hakkında hiçbir gizli saklınız kalmayacak.”

Sonrasında Abakumov gardiyana baktı. “Götürün onu.”

Bunu izleyen sorgulama çok daha düşük rütbedeki bir memur olan ve patronunun aksine İvinskaya’ya fiziksel şiddet uygulamayan Anatoli Semyonov tarafından yapıldı. Adam, İvinskaya’yı sevgili-

33 Yemelyanova, *Pasternak i Ivinskaya: provoda pod tokom*, s. 97-107.

siyle birlikte yurtdışına kaçma planı yapmakla suçladı. Pasternak'ın bir Britanya casusu olduğunu, İngiliz hayranı tavırlar sergilediğini söyledi ve Pasternak'ın Britanyalılar ve Amerikalılar ile sofraya oturduğu, fakat "Rus malı domuz pastırması" yediği benzetmesini tekrarlayıp durdu. Onu araştırıp soruşturan kimselerin gözünde, Pasternak ailesinin İngiltere'de bulunması ve şairin 1946'da Britanyalı diplomat Isaiah Berlin ile birkaç görüşme yapmış olması, onun hıyanetini gösteren yeterli kanıtlardı. Sorgulama artık her gece verilen çetin bir sınav halini almış, haftalar boyu devam etmesiyle rutin ve "fazlasıyla monoton" bir olaya dönüşmüştü.

"Pasternak'ın siyasi duygularını nasıl tanımlarsınız? Muhalif eserleri, İngiliz yandaşı duyguları ve vatana ihanet niyetleri hakkında neler biliyorsunuz?"

"Kendisi Sovyet karşıtı duygular besleyen insanlarla bir tutulamaz. Vatana ihanet etmeye yönelik herhangi bir niyeti olmamıştır. Bu ülkeyi hep sevmiştir."

"Fakat evinizde Pasternak'ın İngilizce yazılarının bulunduğu bir kitap ele geçirdik."

"O kitabı Pasternak'tan almış olduğum doğrudur. Ressam babası üzerine, Londra'da yayımlanmış bir monografidir bu."

"Kitap Pasternak'ın eline nasıl geçmiş?"

"Simonov [savaş yıllarının meşhur şairi ve *Novy Mir*'in genel yayın yönetmeni] bunu bir yurtdışı gezisi dönüşünde ona getirmiş."

"Pasternak'ın İngiltere bağlantıları hakkında başka neler biliyorsunuz?"

"Sanırım bir keresinde, orada yaşayan kız kardeşlerinden kendisine bir paket gönderilmişti."

"Pasternak ile aranızdaki ilişkiyi tetikleyen şey nedir? Nihayetinde, adamın yaşı sizden epeyce ileri."

"Aşk."

"Hayır, sizi bir araya getiren şey, müşterek siyasi görüşleriniz ve vatana ihanet niyetlerinizdir."

"Hiçbir zaman böyle niyetlerimiz olmadı. Ben onu bir erkek olarak sevdim ve halen de seviyorum."

KGB görevlisinin kullandığı dil ve savurduğu tehditler bakımından mutlaka bir sansüre tabi tutulduğu konuşma dökümünde

partiye sadık şairin adı yanlış yazılmasına karşın, İvinskaya, Surkov hakkında kötü laflar etmekle suçlanıyordu.

“Doğruluğu tanıklar tarafından ispatlanmış olan gerçekler, sistematik biçimde Pasternak’ın eserlerine övgüler düzdüğünüzü ve bunları Surikov ile Simonov gibi vatansever yazarların eserleriyle karşılaştırdığınızı gösteriyor. Halbuki, Pasternak’ın Sovyet gerçekliğini tasvir etmek için kullandığı sanatsal yöntemler doğruluktan uzaktır.”

“Kendisinden övgüyle bahsettiğim ve onu tüm Sovyet yazarlarına örnek olacak yüksek bir konuma yerleştirdiğim doğrudur. Eserleri Sovyet edebiyatının en değerli varlığıdır ve sanatsal yöntemleri hatalı değil, sadece özeldir.”

“Surikov’un edebiyata yeteneği olmadığını ve şiirlerinin sırf partiye övgüler yağdırması sebebiyle basıldığını ileri sürmüşsünüz.”

“Evet, o vasat eserlerin şiir fikrini itibarsızlaştırdığını düşünüyorum. Fakat her zaman için Simonov’un yetenekli bir adam olduğunu düşünmüşümdür.”

İvinskaya’dan *Doktor Jivago*’yu anlatan bir özet yazması istendi ve kadın, bu eseri 1905 ile 1917 devrimlerinin arasındaki yıllarda bir hekimin ve entelektüelin hayatı olarak tasvir etmeye başlayınca sorgu görevlisi onunla dalga geçti. “Tek söylemeniz gereken, bu kitabı gerçekten okumuş olduğunuz ve kitabın Sovyet yaşam biçimine yöneltilmiş bir iftira anlamına geldiğidir.” Semyonov bir ara “Mecdelli Meryem” şiiri ve bunun İvinskaya’ya gönderme yapıyor olma ihtimali karşısında yaşadığı şaşkınlığı dile getirdi. “Bu hangi devirden bahsediyor böyle? Ve neden Pasternak’a sizin Mecdelli Meryem değil, bir Sovyet kadını olduğunuzu ve insanın sevdiği kadın hakkındaki bir şiirine böyle bir isim vermesinin kesinlikle doğru bir şey olmadığını söylemediniz?” Adam başka bir gece de doğrudan aşk ilişkisini sorgulamıştır. “Ne gibi bir ortak yönünüz olabilir? Sizin gibi bir Rus kadınının bu ihtiyar Yahudi’ye gerçekten âşık olabileceğine inanmıyorum.” Sorgu seanslarından biri, uzaklardaki yüksek perdeden bir tangirtıyla bölündüğünde Semyonov gülümsedi: “Duydunuz mu? Buraya girmeye çalışan Pasternak’ın sesi bu! Merak etmeyin, başarmasına az kaldı.”

Pasternak, İvinskaya’nın tutuklandığını öğrendiğinde ortak bir dostlarına telefon etmiş ve bu şahıs, yazarı Sovyetler Sarayı metro

istasyonunun yakınlarındaki bir bankta oturur vaziyette bulmuştu. Pasternak gözyaşları içindeydi. “Artık her şey bitti. Olga’yı benden kopardılar ve onu bir daha hiç göremeyeceğim. Ölüm gibi bir şey bu, hatta daha da beter.”³⁴

İvinskaya’nın dediğine göre, tutukluluk süresi birkaç haftayı bulduğunda hamile olduğu gardiyanlar tarafından anlaşıldı. Kendisine yapılan muamele biraz olsun iyileştirildi. Daha uzun saatler boyunca uyumasına izin verildi ve yulaf lapasından ibaret olan diyetine salata ve ekmek ilave edildi. Yorucu sorgulamalar devam etse de bunlardan Semyonov’a pek ekmek çıkmamıştı, çünkü İvinskaya sağlam durmuş ve Pasternak’ı suçlu çıkaracak herhangi bir belgeyi imzalamayı reddetmişti.

Olga muhtemelen yaz sonunda, çiftin uzun bir dargınlığın ardından tekrar barıştığı dönemde hamile kalmış olmalıydı. Pasternak söz konusu âna “Sonbahar” şiirinde yer vermiştir:

Tıpkı eteğini hareketlendirdiğin gibi,
Yapraklarını döküyor akçağaç korusu,
Kucağıma düştüğün an bu
İpek kuşaklı sabahlığınla.³⁵

(Ahmatova bu aşk şiirlerine ateş püskürürdü: “İpek kuşaklı sabahlık, nasıl kucağına düştüğün meselesi – bunların hepsi Olga’yı anlatıyor ve ben buna tahammül edemiyorum. İnsan altmışına gelince bu gibi konular hakkında yazmamalı.”)³⁶

En sonunda, İvinskaya’ya sevgilisiyle buluşmak için hazırlık yapmasını söylendi. Kadın, Pasternak’ın yakınlarındaki bir hücrede acı çekiyor olabileceğinin korkusu ve onunla iki çift laf edebileceği, belki ona sarılabileceği düşüncesinin sevinci arasında kalmıştı. İvinskaya kayıt defterine imza attıktan sonra Lubyanka’dan çıkarıldı, pencereleri karartılmış bir arabaya bindirildi ve kent dışındaki başka bir gizli polis tesisine götürüldü. Buraya geldiklerinde, polisler kadını bodrum kata indirdiler ve bir anda arkasından gürültülü

34 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 86.

35 Boris Pasternak, *Doktor Jivago*, “Sonbahar”, çev. Hülya Arslan ve Güven Turan, YKY, Temmuz 2014, s. 609. (ç.n.)

36 Lydia Chukovskaya, *Zapiski ob Anne Akhmatovoi*, C. 2, s. 173.

şekilde kapanan bir metal kapıdan içeri ittirdiler. Etrafı görmek hiç kolay değildi ve mekânda tuhaf bir koku vardı. Ayaklarının altındaki su, kireçlenmiş zeminde birikintiler oluşturmuştu. Gözleri yarı karanlığa alışan İvinskaya sıra sıra masaların üzerinde hepsi de gri renkli muşambayla kaplanmış cenazelerin bulunduğunu gördü. “Bir morgun başka hiçbir şeye benzemeyen tatlımsı kokusu burnuma geldi. Bu cesetlerden birinin sevdiğim adama ait olması mümkün müydü?”

İvinskaya bir süre hapishane morguna kapatılmış vaziyette orada bırakıldı, ancak kadını dehşete düşürme ya da bir umarsızlığa sürüklenme çabası amacına ulaşmadı. “Birdenbire katıksız bir sükunet hissettim. Bir sebepten dolayı –sanki Tanrı bu fikri kafama sokmuş gibi– bütün bu olayın tüyler ürpertici bir numaradan ibaret olduğu ve Borya’nın burada yatma ihtimalinin bulunmadığı kafama dank etti.”

Morgun nemli soğugundan tir tir titreyen kadın gerisin geri tekrar sorgu görevlisinin yanına götürüldü. “Lütfen bağışlayın bizi” dedi Semyonov. “Bir hata yaptık ve sizi tamamen yanlış yere götürdük. Refakat muhafızlarının hatası. Fakat şimdi kendinizi hazırlayın: Sizi bekliyoruz.”

Bunun ardından İvinskaya artık âdet haline gelmiş bir Sovyet sorgulama seansına tabi tutuldu: Uygulandığına neredeyse kesin gözüyle bakılabilecek işkencenin sonucunda, suçlunun ihanetine dair kanıtlar sunabilecek kıvama getirilmiş bir tanığın yer aldığı kurgulanmış bir yüzleşme sahnesiydi bu. Odaya getirilen adam, kızı İrina’nın yaşlı İngilizce öğretmeni Sergey Nikiforov idi. Adam, İvinskaya’dan kısa bir süre önce tutuklanmıştı. Nikiforov’un kendinde değilmiş gibi ve perişan bir hali vardı.

“Pasternak ile İvinskaya arasındaki Sovyet karşıtı sohbetlerde bulunduğunuza dair bize dün sunmuş olduğunuz tanıklığı teyit ediyor musunuz?”

“Evet, ediyorum. Ben de oradaydım” dedi Nikiforov.

İvinskaya itiraz etmeye yeltendi, fakat susturuldu.

“Şimdi, İvinskaya’nın Pasternak ile birlikte yurtdışına kaçma planı hakkında sizi bilgilendirdiğini ve kendilerini uçakla ülke dışına çıkarması için bir havacıyı ikna etmeye çalıştıklarını söyletiniz. Bunları teyit ediyor musunuz?”

“Evet, aynen öyle.”

İvinskaya “Senin hiç utanman yok mu, Sergey Nikolayeviç?” diye bağırdı.

“Fakat bunların hepsini siz bizzat doğrulamışsınız, Olga Vsevolodovna” diye cevap verdi adam.

Bu durumda İvinskaya, kendisinin çoktan itirafta bulunduğu söylenmesi üzerine Nikiforov’un yalancı tanıklık yapmaya ikna edildiğini bütün netliğiyle gördü. Nikiforov yıllar sonra İvinskaya’ya şunları yazdı: “Size mektup yazıp yazmama konusunu uzunca bir süre düşünüp taşındım. Nihayetinde, dürüst bir adamın vicdanı... sizi düşürdüğüm duruma açıklık getirmeye zorluyor beni – o dönemde geçerli olan koşullar dahilinde kendi isteğim dışında yaptığım bir şeydir bu, inanın bana. Söz konusu şartların yabancısı olmadığınızı ve bunları bir yere kadar sizin de tecrübe ettiğinizi biliyorum. Fakat, kadınlarla kıyaslandığında, biz erkekler çok daha zorlayıcı ve ağır şartlar altında bırakıldık. O dönemde sizinle karşılaşmamızın öncesinde, altında imzam bulunduğu halde iki belgenin doğruluğunu inkâr etmiştim. Fakat darağacına cesaretle ve dimdik gidebilecek kaç insan vardır? Maalesef, ben bu insanlardan biri olmadım, çünkü tek başıma değilim. Karımı düşünmek ve onu korumak mecburiyetindeydim.”³⁷

İvinskaya, morgdaki kan dondurucu tiyatronun ve Nikiforov ile yaşadığı bezdirici yüzleşmenin ardından kendi deyişiyle bir sinirsel şok halindeyken arabayla tekrar Lubyanka’ya götürüldü. Söylediğine göre, birdenbire ağrıyla kıvranmaya başladı ve hapishane hastanesine kaldırıldı. Hamileliğinin beşinci ayındaydı. “Borya ile bana ait olan çocuk daha dünyaya gelme fırsatını bulamadan burada ziyan olup gitti.”³⁸

37 Nikiforov’un mektubu, İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 113-14. İvinskaya, Nikiforov’u affettiğini söylemiştir ve annesi de, hapisten çıktıktan ve Moskova’ya döndükten sonra adamın İngilizce dersleri bulmasına yardım etmiştir. Nikiforov’un gerçek adı Yepişkin idi. Eski bir tüccar ve dolayısıyla şüpheli durumunda olan adam, 1917 Devrimi’nin ardından gittiği Avustralya’dan Rusya’ya döndüğünde karısının adını almıştır.

38 Bir biyografi yazarı İvinskaya’nın hamile olup olmadığı konusundaki şüphelerini dile getirmiştir. Aşklarının fırtınalı tabiatı ve çiftin ilişkisi birçok defa sonlandırmış ve yeniden aralarını düzeltmiş olmaları gerçeği –yazarın kendi ev hayatının muhtelif yönleri konusunda yaşadığı daimi mutsuzlukla bir arada düşünüldüğünde– Pasternak ile İvinskaya’nın, kadının tutuklanmasından önce yeniden yakınlaşmış

İvinskaya kendi ailesinin, salıverilen bir hücre arkadaşı vasıtasıyla bu hamilelikten haberdar olduğunu ve bunun üzerine durumu Pasternak'a anlattığını söylemiştir. Ne var ki, düşük haberi aileye hemen ulaşmadı. 1950 ilkbaharında gizli polisin, Pasternak'a hapishaneye gelmesi emrini vermesiyle şair, bebeğin kendisine teslim edileceği beklentisine girdi.

Pasternak bir arkadaşına olanları “Ben [Zinaida'ya] bebeği ya-nımıza almamız ve Olya geri dönene kadar onun bakımını üstlenmemiz gerektiğini söyledim”³⁹ diye anlatmış, karısının “korkunç bir rezalet” çıkardığı yorumunu eklemiştir.

Lubyanka'da Pasternak'ın eline bir bohça dolusu kitap ve mektup tutuşturuldu. Kendisi ilk başta bunları almak istemedi ve Abakumov'a bir itiraz mektubu yazdı. Mektubun hiçbir yararı olmadı. 5 Temmuz 1950'de İvinskaya “casusluk şüphesi altındaki kişilerle yakın temasından dolayı” çalışma kampında beş yıl geçirme cezasına çarptırıldı.

---

olabileceklerini akla yakın hale getirmektedir. İvinskaya'nın kızı İrina tarafından kitabında referans gösterilen bir cezaevi belgesi hamilelik durumunu kesin olarak doğrulamamakla birlikte, annesinin ifadesine destek vermektedir. Bir doktor notu, İvinskaya'nın “rahimde kanama sebebiyle” cezaevi kliniğinde bulunduğunu belirtmiş ve tutuklanan kişinin kendisinin hamile olduğu yolundaki açıklamasına yer vermiştir. (Bkz. Yemelyanova, *Pasternak i Ivinskaya: provoda por tokom*, s. 103.) Devlet arşivlerinde başka tıbbi belgeler bulunmamaktadır.

39 Lyusya Popova'nın açıklaması, İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 107-8.

Bölüm Beş

“O bitene kadar, fevkaladelik ve çılgınlık raddesinde özgürlüğü elinden alınmış bir adamım ben.”

Pasternak, 1952 Ekimi'nde ciddi bir kalp krizi geçirdi ve alelacele Moskova'daki Botkin Hastanesi'ne kaldırıldı. Buradaki ilk gecesini “ölümün kapısında bekleyen çeşit çeşit faniyle birlikte”¹ geçirdi. Söylediklerine bakılırsa, hastane aşırı kalabalık olduğundan koridorda duran bir tekerlekli sedyede yattığı sırada bilinci gidip gelmiş ve ağzından fısıltıyla şu laflar çıkmıştı: “Tanrım, boyanın son katını bu kadar sağlam çektiğin ve hayatla ölümü kendi dilinin suretinde heybetli ve ahenkli kıldığın için; benden bir yaratıcı sanatçı çıkar-
dığın, yaratıcı çalışmayı okulun haline getirdiğin ve bütün ömrüm boyunca beni bu geceye hazırladığın için sana teşekkür ederim.”²

Ölümden dönen ve kentin en iyi kardiyologları tarafından tedavi edilen Pasternak acil serviste bir hafta ve genel koğuştaki iki buçuk ay yattı. Hastaneye kaldırılmadan önce sürekli olarak diş ağrılarından ve dişetlerinde şişkinlikten mustarıptı.³ Kalp rahatsızlığı, diş doktorundan eve dönerken baygınlık geçirmesi üzerine ortaya çıkmıştı. Pasternak hastanedeyken bir diş ameliyatı geçirmiş, çarpık çurpuk at dişlerinin yerini Ahmatova'nın deyişiyle ona yepyeni ve “saygın” bir görünüm⁴ kazandıran pırıl pırıl Amerikan malı takma dişler almıştı.

Doktorları onu kendine dikkat etmesi konusunda uyarılmıştı. Kalbindeki sorunlar iki yıl önce, İvinskaya'nın tutuklanmasının ve

1 Boris Pasternak'ın Olga Freidenberg'e yazdığı mektup, 20 Ocak 1953; Boris Pasternak ve Olga Freidenberg, *Correspondence*, s. 309.

2 Boris Pasternak'ın Nina Tabidze'ye mektubu, 17 Ocak 1953, Boris Pasternak, *Letters to Georgian Friends*, s. 149-59.

3 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 347.

4 Lydia Chukovskaya, *Zapiski ob Anne Akhmatovoi*, C. 2, s. 57.

kendisinin Lubyanka'ya yaptığı ziyaretin sonrasında baş göstermişti. Pasternak, diğer pek çok konuda olduğu gibi, yaşadığı durumu kendisine de aynı kalp problemleri bahşedilmiş olan Yuri Jivago'nun üzerinden incelemiştir: "Bu günümüzün hastalığı. Manevi değerler yüzünden olduğunu sanıyorum. Çoğumuzun düzenli bir kan dolaşım sistemine ihtiyacı var. Gerçek duyguları olduğundan farklı göstermenin sağlığa etki etmemesi mümkün mü? Sevmediğin bir şey için kendini paralamanın, mutsuzluğuna neden olan durumlarda mutluymuş gibi yapmanın olumsuz etkileri bunlar. Sinir sistemimiz, uyduruk bir şey değil. Fiziksel bedende sinir gözelerinden oluşan bir sistem söz konusu. Ruhumuz da tıpkı ağızımızdaki dişler gibi, bedenimizin bir parçasıdır ve evrende ayrı bir yer tutar."⁵

İvinskaya, trenle Moskova'nın takriben beş yüz kilometre güneydoğusundaki Mordovya'ya gönderilirken tutuklular kalabalığına yukarıdan bakan bir bagaj rafında uyudu. Kırsal bölgedeki kampa, tren istasyonundan çıkılan zorlu bir yürüyüşün ardından ulaşılmaktaydı. Cezaevi hayatı elde çapayla tarlaların kazıldığı, uzun, böcekli yaz günleri ile çıplak barakalarda geçirilen kışların acı soğuğu arasında gidip geliyordu. Sadece birinci dereceden akrabaların tutuklulara mektup yazmasına izin verildiğinden, Pasternak başkalarınınkinden kolayca ayırt edilebilen akıcı el yazısıyla İvinskaya'nın annesi adına kartpostallar gönderiyordu: "31 Mayıs 1951. Sevgili Olyam, hayatının neşesi! Bize darılmakta yerden göğe kadar hakkın var. Sana gönderdiğimiz mektupların sevecenlik ve keder seli olarak dosdoğru kalplerimizden taşması gerekir. Fakat insanın bu en doğal dürtüye kendini bırakması her zaman mümkün olmayabiliyor. Her şeyin ihtiyat ve dikkatle dengelenmesi gerekiyor. B. geçen gün seni rüyasında uzun, beyaz bir elbisenin içinde gördü. Bu adam mütemadiyen kendini içinden çıkılması zor durumlara sokup durdu, fakat sen her defasında olanca neşen ve yüreklendiriciliğinle onun yanı başında bitiverdin... Tanrı seninle olsun, hayatım. Tüm bu olanlar bir düşten farksız. Sonsuz öpücüklerimi gönderiyorum. Annen."⁶

5 Boris Pasternak, *Doktor Jivago*, çev. Hülya Arslan, YKY, Temmuz 2014, s. 548-549.

6 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 118.

İvinskaya'nın uzakta olduğu dönemde, Pasternak kadının ailesine destek vermeyi sürdürmüş ve eserlerini basan bir yayıncının doğrudan kadının annesine ödeme yapması için gereken düzenlemeleri yapmıştı. "O olmasaydı eğer, çocuklarım hayatta kalamazdı"⁷ demişti İvinskaya.

Pasternak ücretli çeviri işleri ve *Doktor Jivago* üzerinde dönüşümlü olarak çalışıyordu. "İşten başımı kaldırmayacak halde yaşıyorum"⁸ demişti kuzenine. Romanının yayımlanacağına dair pek az beklentisi vardı. "Kitabı ne zaman basarlar, basmaları artık on ayı mı, elli yılı mı bulur; tüm bunlar benim açımdan meçhul ve bir o kadar da önemsiz."⁹

Dostları Pasternak'ı teşvik etmeyi sürdürdü. Lydia Çukovskaya, Üçüncü Bölüm'ü okuduktan sonra 1952 Ağustosunda ona bir mektup yazdı: "Daha şimdiden bütün bir gün boyunca uyumadım, yemek yemedim, yaşamadım ve romanı okudum. Başından sonuna, sonundan başına kadar ve kısımlar halinde... Romanını tıpkı bana yazılmış bir mektubu okurmuşçasına okudum. Sürekli çantamda taşımayı istiyorum. Böylece istediğim anda kitabı çıkarabilir, kendimi onun hâlâ burada durduğuna inandırabilir ve en sevdiğim pasajları yeni baştan okuyabilirim."¹⁰

Pasternak, *Doktor Jivago*'yu küçük gruplara okumaya devam etti, fakat artık hayatı büyük ölçüde yazları Peredelkino, kışları Moskova'daki dairesi ve güvenilir dostlarla genç yazarlardan oluşan küçük bir çevreyle sınırlıydı. Daçada bulunduğu zamanlarda pazar günleri üst kattaki çalışma odasında en çok yirmi konuğun bulunduğu gruplara birkaç saatlik okumalar yapıyor ve toplantılar, Sovyet Yazarlar Birliği'nde düzenlenen etkinliklere bir alternatif yaratıyordu. Sık sık gelenler arasında Moskova Sanat Tiyatrosu Topluluğu'nun büyük aktörü Boris Livanov ile iskemlesinde kam-burunu çıkararak oturan genç şair Andrey Voznesenski vardı.¹¹ Tefekküre dalmış halinde gözlerini yarı yarıya kapatan piyanist

7 Age., s.119.

8 Boris Pasternak'ın Olga Freidenberg'e yazdığı mektup, 9 Aralık 1949; Boris Pasternak ve Olga Freidenberg, *Correspondence*, s. 298.

9 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 2, s. 273.

10 Lydia Çukovskaya'nın Boris Pasternak'a yazdığı 28 Ağustos 1952 tarihli mektup, Lydia Chukovskaya, *Sochineniya*, C. 2, s. 438-39.

11 Voznesensky, *An Arrow in the Wall*, s. 258-61.

Sviatoslav Richter ile hayat arkadaşı soprano Nina Dorliak da müdavimler arasındaydı.

Bazı hafta sonlarında Yuri Krotkov da orada bulunurdu.¹² Bir oyun yazarı olan Krotkov'un Peredelkino'da onların yakınındaki Yaratıcı Sanatçılar Evi'nde bir odası vardı. Adam şehirdeki birtakım diplomatlar ve gazeteciler arasında tanıdık bir simaydı. Bir iskambil oyuncusu olarak kendini Zinaida'ya sevdirmiş ve onun masasında yer edinmişti. Krotkov aynı zamanda birtakım kumpaslarda da rol almış bir KGB muhbiriydi; hatta, Fransız büyükelçisinin bir Rus aktrisle yakalandığı "bal kapanı" operasyonunu bizzat ayarlamıştı.

Okuma etkinliği sona erdiğinde herkes sandalyelerini ve taburelerini tekrar aşağı taşıdı ve Zinaida'nın hazırladığı ziyafet sofrasının etrafında toplandı. Sofrada genellikle şarap, votka ve ev yapımı mayalanmış bir içecek olan kvass içilir ve havyar, marine edilmiş ringa balığıyla turşu ve kimi zaman bunların ardından sunulan av eti yahnisi içeceklere eşlik ederdi.¹³ Pasternak masanın bir başına, Livanov ise öbür başına oturdu. Her ikisi de gürültücü kalabalığın karşısındaki oyuncular rolüne soyunmuş olan adamların bakışmalarında inceden inceye bir rekabetin izleri mevcuttu.

Pasternak, Richter'e bakarak "Slava'ya bir sorum olacak!" dedi. "Slava! Söyle bana, sanat diye bir şey var mıdır?"

"Şiire içelim!" diye bağırды Livanov.

Romana yönelik çeşit çeşit tepkiler devam ediyor, fakat Pasternak hiç istifini bozmuyordu. "Romanımı okumuş olanların büyük çoğunluğu memnun kalmadı. Başarısız olduğunu ve benden daha fazla şey beklediklerini, bunun renksiz bir eser olduğunu ve bana layık olmadığını söylüyorlar; fakat ben, tüm bunları sineye çekerek, sanki bu hakaretler ve eleştiriler iltifat sözleriymişçesine sadece sırtlamakla yetiniyorum."¹⁴

"Dünya vatandaşları"na karşı yürütülen uzun dönemli kampan-

12 Yuri Krotkov, namı diğer George Karlin'in Dahili Güvenlik Yasası'nı soruşturmak üzere toplanan ABD Senatosu alt komitesinde verdiği tanıklık. 3 Kasım, Yargı Komitesi, Karlin Şahitliği, 6, U.S. Government Printing Office, pt. 1 (1969).

13 Olga Carlisle tipik bir akşam yemeğini anlatmıştır, "Boris Pasternak: The Art of Fiction No. 25," mülakat, Olga Carlisle, *The Paris Review* 24 (1960), s. 61-66.

14 Boris Pasternak, S.I. ve M.N. Chikovani'ye yazdığı 14 Haziran 1952 tarihli mektubu, Boris Pasternak, *Letters to Georgian Friends*, s. 142-43.

yanın Yahudi karşıtı karakteri 1952 ve 1953'te histerik ve zalim bir hal aldı. Sovyetler Birliği'nin Yidiş dilini kullanan önde gelen yazarları, vatana ihanet suçlamasıyla açılan gizli bir duruşmanın ardından 1952 Ağustosunda kurşuna dizildiler. 1953 Ocak ayında *Pravda* Yahudi hekimlerin –aralarında Jdanov'un da yer aldığı önemli şahsiyetleri– tıbbi yöntemlerle öldürmekle suçlandığı bir “Doktorlar Entrikası”nın haberini verdi. Ahmatova ile Zoşçenko'nun işkencecisi 1948 Ağustosunda aşırı miktarda içki tüketmesinin sonucunda meydana gelen bir kalp krizinden hayatını kaybetmişti. Gelgelelim, Jdanov'un ölümü bir Amerikan-Siyonist komplosunun parçası olarak nitelendirildi. Muhafızları tasfiye harekâtı sırasında yakalanan ve vahşi işkencelere maruz bırakılanların arasında, eski Kızıl Ordu baş doktoru ve yakın dönemde Pasternak'ın hayatının kurtarılmasına yardım eden kardiyologlardan biri olan Doktor Miron Vovsi de bulunuyordu. Vovsi'ye, Kremlin doktorlarından oluşan bir terörist grubun fikir babası olduğu itiraf ettirildi.¹⁵ Derken, aralarında gazeteci Vasili Grossman ile kemancı David Oistrakh'ın da bulunduğu kültür hayatının seçkin Yahudi şahsiyetleri, insanları “halkın gazabı”ndan korumak adına Stalin'den bütün Yahudileri yeniden doğuya yerleştirmesini talep eden bir dilekçeyi imzalamak zorunda bırakıldılar.

Pasternak, muhtemelen geçirdiği kalp krizi sayesinde bu dilekçeyi imzalama tehlikesini atlatabilmiştir. Yazar, hastaneden taburcu edildikten sonra iyileşme sürecini devam ettirmek ve yazabilmek için şehrin tam olarak kuzeydoğusuna düşen Bolşevo'daki bir sanatoryuma gitmiştir. “Artık mutluyum ve hürüm; sağlığıma kavuştum ve keyfim yerine geldi ve başka bir kimseye faydası olmasa da, artık benim ayrılmaz bir parçam haline gelmiş olan Jivago çalışmamın başına hafiflemiş bir yürekle oturuyorum.”¹⁶ 5 Mart 1953'te Stalin'in ölüm haberi geldiğinde Pasternak hâlâ Bolşevo'daydı. Bir keresinde, oğullarının annelerinden çok Stalin'i sevdiği lafını etmiş olan Zinaida, çoğu Sovyet vatandaşının benzeri bir tepki verdi ve onun yasını tuttu.¹⁷ Hatta Pasternak'ın bir anma şiiri yazması fik-

15 Brent and Naumov, *Stalin's Last Crime*, s. 212.

16 Boris Pasternak, V.F. Asmus'a yazdığı 3 Mart 1953 tarihli mektup, Boris Pasternak, *Selected Writings and Letters*, s. 409.

17 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 2, s. 10.

rini ortaya attı. Pasternak ise karısına Stalin'in entelijansiya katili¹⁸ olduğunu söylemiş ve adamın ellerine kan bulaştığı gerekçesiyle onun bu isteğini geri çevirmiştir.

Stalin'in ölümünü izleyen dönemdeki 27 Mart tarihinde, yeni lider kadrosu tutuklular için, beş yıl ya da daha az süreli hapis cezasına çarptırılmış olanlar ve çocuklu kadınlar da dahil olmak üzere, geniş kapsamlı bir af çıkacağını halka duyurdu. İvinskaya tarlalarda geçirilen uzun günlerin izini taşıyan incelmış bir beden ve kıpkırmızı bir tenle Moskova'ya döndü. İlk başlarda, Pasternak'ın ilişkiyi yeniden alevlendirmek konusunda çekinceleri vardı. Zinaida onun bakımını üstlenip sağlığına kavuşmasını sağlamıştı ve Pasternak da hayatını karısına borçlu olduğu düşüncesindeydi. Ne var ki, İvinskaya'ya ilişkinin sona erdiğini söylemeye dili varmıyordu ve bu yüzden çocukça bir gaf yaptı. Pasternak, İvinskaya'nın kızı İrina ile annesi başkente varmadan önce bir buluşma ayarladı. On beş yaşındaki kızıdan, Olga'yı hâlâ sevmesine rağmen, ilişkilerinin devam edemeyeceğini annesine söylemesini istedi. Onun ulaklığını yapma durumunu gülünç bulan İrina annesine hiçbir şey söylemedi. Söz konusu konuşmadan yıllar sonra haberdar olan İvinskaya'nın gözünde bu olay bir "açık yüreklilik, naif cazibe ve inkâr edilemez acımasızlık karması"nı¹⁹ gözler önüne sermekteydi. Âşğının istediğı zaman münasebetsiz ve zalim birine dönüşebildiğı ortadaydı.

Peredelkino'daki daça 1953'te kış şartlarına uygun hale getirildi ve gazın bağlanması, şebeke suyunun gelmesi, bir banyo ve üç yeni odanın eklenmesiyle "bir saraya dönüştü."²⁰ Pasternak büyük çalışma odasının ihtişamından ve parke kaplı zemininden mahcup olduğunu dile getirmiştir. Babasına ait olan ve içlerinde Tolstoy'un *Diriliş* eserine ait özgün illüstrasyonlarının da bulunduğu resimler pembe renge boyanmış duvarlara asılmışlardı. Pasternak, Moskova'dakinden daha huzurlu bir ortamda bulunmasını isteyen doktorlarının arzusu üzerine bütün seneyi köyde geçirir olmuştu. Yazar,

18 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 351.

19 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 24.

20 Boris Pasternak'ın Olga Freidenberg'e yazdığı mektup, 12 Temmuz 1954; Boris Pasternak ve Olga Freidenberg, *Correspondence*, s. 328.

İvinskaya'nın Moskova'ya dönüşünden sonraki birkaç ay boyunca onunla arasındaki duygusal mesafeyi korudu. Ancak ilişki, 1954'te yeniden başladı ve kadın o yaz –en çok da Zinaida ile Leonid'in Karadeniz kıyısındaki Yalta'ya tatile gittikleri dönemlerde– köyün düzenli ziyaretçilerinden biri haline geldi. İvinskaya bir kez daha hamile kaldı, fakat ağustosta fazlasıyla inişli çıkışlı bir yolda küçük bir kamyonette giderken birdenbire fenalaştı. Bebek, hastane yolundaki ambulansa ölü olarak dünyaya geldi. İvinskaya bunu izleyen 1955 yazında, Peredelkino'nun karşı yakasında bulunan ve tahta bir yaya köprüsüyle ulaşılan İzmalkovo Gölü'ndeki daçanın bir bölümünü kiraladı. Camlarla kapatılmış taraçaya kocaman bir yatak yerleştirdi ve kendi özel alanını yaratmak için burayı koyu mavi basma kumaştan perdelerle kapladı.²¹ Yaz bittiğindeyse, bütün yıl boyunca Pasternak'ın yakınında bulunabilmek niyetiyle civar evlerden birinde ısı yalıtımı yapılmış bir oda tuttu. Pasternak, kendisinin “Büyük Ev” olarak adlandırdığı mekânda bulunan karısı ve sevgilisinin dairesi arasında mekik dokuyor, akşam yemeğine evine dönmeden önce İvinskaya ile yenilen öğlen yemeği ve tembel öğle sonraları ritüeline sadık kalıyordu.²² Sabahlarını yazı yazmaya ayırıyordu.

İvinskaya artık Pasternak'ın temsilcisi sıfatıyla hareket etmeye başlamıştı. Kadın onun Moskova'daki işlerini de hallettiğinden Pasternak ender hallerde şehre giderdi. Üstlendiği rol, İvinskaya'nın güvenilirliğine dair yeni soruları –türlü şekillerde onu sürekli bir gölge gibi takip edecek olan ithamları– beraberinde getirdi. Lydia Çukovskaya, kadının “sefahat düşkünlüğü, sorumsuzluğu, her türden işi yerine getirmek konusundaki yetersizliği, yalanlar üreten hırısı”²³ yüzünden Olga ile arkadaşlığını 1949'da sona erdirdiğini söylemişti. Her şeye rağmen, Çukovskaya, İvinskaya'nın tahliyesi sonrasında kendisine hâlâ bir kampta tutulan ortak arkadaşları Nadejda Adolf-Nadejdina'ya içinde yiyecek, giysi ve kitapların bulunduğu aylık bir koli satın alması ve postalaması için nakit para

21 Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 37.

22 Matthews, *Stalin's Children*, s. 157.

23 Çukovskaya ile Adolf-Nadejdina'nın bu tartışmaya dair anlatıları için bkz. Lydia Çukovskaya, *Zapiski ob Anne Akhmatovoi* C. 2, s. 658-61 ve Adolf-Nadezhdina, Çukovskaya'ya mektup, Mansurov, *Lara Moego Romana*, s. 266-68.

emanet etmiştir. Çukovskaya'nın söylediğine bakılırsa, İvinskaya, Lydia'nın kalp rahatsızlığını öne sürerek posta işlerinin sorumluluğunu üstlenmek konusunda ısrarcı olmuştu, zira kamplara postayla bir koli göndermek için Moskova dışındaki bir postaneye gitmek gerekiyordu. Nadejdina'nın eline hiçbir şey ulaşmadı ve Çukovskaya da bir mahkûmun hayatta kalabilmesi için düşünülmüş armağanların bağışlanması olanaksız bir hırsızlığa kurban gitmesi konusunda İvinskaya'yı suçladı. Çukovskaya kendisine yapılan ihaneti Ahmatova'ya ve başka kimselere de anlatmış, fakat Pasternak'ı üzmemek için ona bu olaydan asla söz etmediğini belirtmiştir. "Hayatımda bir gangsterin dahi böyle bir şey yaptığını ne duydum, ne işittim"²⁴ demişti Ahmatova. Gelgelelim, Nadejdina sonraki yıllarda Çukovskaya'nın açıklamalarını okuduğunda anlatılanlara şiddetle karşı çıkmış ve onun için düşünülmüş arınanları İvinskaya'nın çaldığına dair hiçbir kanıtın bulunmadığını ve kolilerin eline geçmemesinin başka makul gerekçeleri olabileceğini söylemiştir.

İvinskaya sonraki yıllarda "Lydia Çukovskaya'nın bu iftiralarından bir tanesini bile doğru olarak kabul ettiğini düşünmek bana acı veriyor" diye yazdı, fakat Pasternak'ın "çirkin ithamları" görmezden gelme tavsiyesine uyduğunu da sözlerine ekledi.

İvinskaya, yazarın kendisine "Seni tanıyanlar hırsızlığa kalkışacak veya cinayet işleyecek ya da başka her neyse onu yapabilecek kapasitede biri olabileceğine hayatta inanmayacaklardır" dediğini yazdı. "Ortalıkta ağızdan ağza dolaşan bir iftira varsa eğer, hiçbir şey söyleme... Ve benim de tek yaptığım, huzurumu bozmamak oldu."

Gelgelelim, yapılan suçlama Pasternak'ın en yakın dostlarının İvinskaya'ya olan tavrında büyük bir etki yarattı ve içlerinden bazılarının, halihazırda talepkâr ve çıkarıcı biri olarak gördükleri İvinskaya'nın, Pasternak'ı satmak da dahil her türlü ihaneti yapabilecek biri olduğuna inanmasının da yolunu açtı.

İvinskaya'nın şaire her zaman sadık kalmadığına dair birtakım kanıtlar mevcuttur. Gulag'dan sağ çıkmış bir adam ve Pasternak'ın en tutkulu hayranlarından biri olan Varlam Şalamov, 1956'da İvinskaya'ya iki mektup yazmış ve beraber bir geleceklerinin olabileceğine inandığını açık eden satırlar kaleme almıştı. Hayatının

24 Reeder, *Anna Akhmatova*, s. 357.

on altı yılını kamplarda geçirmiş olan ve Moskova'da yaşamasına izin verilmeyen Şalamov'un 1953'te serbest bırakıldığı sırada İvinskaya'nın Pasternak ile ilişkisinden haberdar olmadığı gün gibi ortadadır. Kendisi sonraları bütün olup bitenleri "insana acı veren bir ahlaki travma"²⁵ sözleriyle anımsamıştır.

Şalamov, Nadejha Mandelstam'a gönderdiği bir mektupta "Pasternak, Bayan İvinskaya'nın gözünde, olabilecek en kurnaz alışverişin, yani bir satışın öznesi durumundaydı ve kendisi de elbette bunun farkındaydı" diye yazmıştı. "Pasternak onun kozuydu; mümkün mertebe kullandığı bir kozdu."²⁶

Stalin'in ölümü sanatçılara nefes aldırmayan ideolojik deli gömleğine sert eleştiriler getirilmesinin yolunu açmış ve daha kapsamlı bir yaratıcı özgürlük beklentisini açığa çıkarmıştı. 1953 yazında *Novy Mir*'in genel yayın yönetmeni Aleksandr Tvardovski yazın hayatının acıklı halini ele alan kışkırtıcı bir şiir yayımladı:

Her şey tek tek nasıl da gayet hakiki görünüyor,
Gerçek neyse, ne mümkünse, sanki ifadesini buluyor.
Ama bütüne bakınca öyle hazmedilmez halde ki,
Acıyla haykırırsın geliyor.^{27 28}

İlya Ehrenburg, *Znamaya*'nın ekim sayısında "Yazarın Çalışmasına Dair" adını taşıyan bir makale kaleme aldı ve "bir yazar olayları mekanik biçimde kaydeden bir cihaz değildir" fakat "kitabının kendisine 'sancı vermesi' sebebiyle kişisel düzlemde hissettiği bir şeyi anlatmak için" yazmaktadır savını ortaya attı.²⁹ Edebiyatta "samimiyet" adına yapılan çağrılar vardı. Pasternak o ay, Çukovski'nin bahçesinde bulunan çitlerin üzerinden bağırarak "Yeni bir devir başlıyor: Beni yayımlamak istiyorlar!"³⁰ diye duyurdu.

1954 başlarında Pasternak'ın *Hamlet* çevirisi Leningrad'daki Puşkin Tiyatrosu'nda sahnelendi. Nisan'da *Znamya* gazetesi, *Doktor*

25 Yesipov, *Shalamov*, s. 226-29.

26 Varlam Shalamov, Nadejda Mandelstam'a yazdığı mektup, Eylül 1965, <http://shalamov.ru/library/24/36.html>.

27 çev. Barış Özel. (ç.n.)

28 Frankel, *Novy Mir, A Case Study*, s. 22

29 Age, s. 30.

30 Chukovsky, *Diary*, kayıt 20 Ekim 1953, s. 379.

Jivago'nun son kısmı için planlanan derlemeden alınmış on şiiri bastı. Böylece savaştan beri ilk kez Pasternak'a ait özgün çalışmalar yayımlanmış oldu. Şiirlerinden daha dinsel içerikli olanlar ayıklanmış olsa bile, Pasternak'ın *Doktor Jivago*'yu anlatan bir tanıtım notu yazmasına izin verilmişti: "Romanın bu yaz tamamlanması bekleniyor. Sonsözünde Büyük Vatan Savaşı'nı³¹ ele alan kitap, 1903 ile 1929 arasındaki dönemi kapsamaktadır. Romanın bir doktor ve düşünür kimliğine sahip, yaratıcı ve sanatçı zihninin izinde hakikat arayışına çıkmış bir kimse olan kahramanı Yuri Andreyeviç Jivago 1929'da hayatını kaybeder. Ölümünden sonra ondan geriye defterleri kalır. Gençliğinde kaleme alınmış diğer yazıların arasında bir kısmına burada yer verilen bitmiş haldeki şiirleri toplu halde romanı sonlandıran kapanış bölümünü oluşturur."³²

Pasternak sevinçten havalara uçmuştu: "'Doktor Jivago' sözcükleri, çirkin bir leke gibi, nihayet güncel bir sayfada arzı endam etti!" Kuzenine "Romanımı bitirmeye mecburum ve bitirmek arzusunda'yım. O bitene kadar, fevkaladelik ve çılgınlık raddesinde özgürlüğü elinden alınmış bir adamım ben"³³ sözleriyle ruh halini anlatmıştı.

Katı ideolojinin muhafızları yaşanan değişimlerden afallamış olabilirlerdi, fakat geri çekilmiş sayılmazlardı. Yepyeni ve sarsıcı kurmaca eserler ve şiirler ortalığa dökülmeye başladıkça, Surkov, insanları bu gibi deneylere karşı uyarmak ve yazarlara asli görevlerini belletmek üzere *Pravda* sayfalarından medet umdu: "Parti, edebiyatın kendi gücünü asla ayrı tutulamayacağı insanların hayatıyla kurduğu yakınlıktan aldığını Sovyet yazarlarına her zaman anımsatmıştır... Bizim olmayan ya da artık bize ait olmayan edebi etkilere yenik düşmemek için kıyasıya mücadele ettik; burjuva milliyetçiliğine, şovenizmin büyük gücüne, dünya vatandaşlarının vatanseverlik karşıtı faaliyetlerine karşı durduk."³⁴ Ertesi ay başka

31 Rusların İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası'na ve faşizme karşı topyekûn mücadele verdikleri ve halkın bilincinde ağır bir travmaya karşılık gelen döneme verilen ad. (ç.n.)

32 Yevgeni Pasternak, *Boris Pasternak: The Tragic Years*, s. 207.

33 Boris Pasternak'ın Olga Freidenberg'e yazdığı mektup, 20 Mart 1954; Boris Pasternak ve Olga Freidenberg, *Correspondence*, s. 320.

34 Surkov'dan alıntı. bkz. "The Official Intervention in the Literary Battle," *Soviet Studies* 6, S. 2 (Ekim 1954), s. 179-86.

bir muhafazakâr eleştirmen Pasternak'ın "Düğün" şiirini bu sık rastlanan sahte içtenliğin bir örneği olarak hedef gösterdi. Diğerleriye, Pasternak önemsiz biriymiş gibi davranımayı sürdürdü. Sovyet Yazarlar Birliği yurtdışı şubesinin başkanı Boris Polevoi, New York'a yaptığı bir ziyarette Pasternak'ın elinden çıkacak bir romana dair hiçbir şey duymadığını ve onunla aynı telden çalan bir Sovyet gazeteci de Pasternak'ın çeviri işlerinden "zengin ve miskin"³⁵ birine dönüşmüş olması sebebiyle romanı bitiremeyeceğini ileri sürdü.

Pasternak 1954 kışının büyük kısmını Peredelkino'da romanın son bölümleri üzerinde yoğun biçimde çalışarak geçirdi. Çalışma odası bahçeye bakar, göz alabildiğine uzanan bir çayırlığın öbür ucunda bulunan ve şairin de arada bir gittiği küçük kiliseyi görürdü. Pasternak kitabını bir karyola, bir tanesi başında dikilmeye yarayan iki çalışma masası ve aralarına koskoca bir Rusça-İngilizce sözlük ile Rusça İncil'in de bulunduğu küçük bir kitap koleksiyonunu barındıran koyu renkli bir kitaplık ile döşenmiş bir odada yazıyordu. "Şahsen aile yadigarlarını, arşivleri, hangi türde olursa olsun koleksiyonları tutan biri değilimdir. Buna kitaplar ve mobilyalar da dahildir. Mektupları da, eserlerimin taslak kopyalarını da saklamam. Odamda hiçbir şey biriktirilmez. Buranın temizliği bir otel odasından daha kolaydır. Hayatım bir öğrencinin hayatından farksızdır."³⁶

Pasternak tam bir rutin insanıydı. Sabahleyin erkenden kalkar ve buz gibi kış sabahlarında bile evin dışındaki bir tulumbanın karşısında, yüzünden ve göğsünden yükselen buharlar eşliğinde yıkanırdı. Daha genç olduğu dönemde düzenli olarak ırmakta banyo yapardı ve hâlâ ilkbaharda buzların parçalandığı günlerde başını ırmak sularına daldırma alışkanlığından vazgeçmemişti. Her gün uzun ve tempolu bir yürüyüşün keyfini çıkarır ve daima köy civarında yoluna çıkabilecek çocuklar için yanında şekerleme bulundururdu.

Pasternak üst kattaki çalışma odasında yazarken Zinaida onun mahremiyetine özen gösterir ve ziyaretçilerin onu rahatsız etmesine

35 Ruge, *Pasternak: A Pictorial Biography*, s. 90-91.

36 Boris Pasternak'ın Olga Freidenberg'e yazdığı mektup, *Correspondence*, s. xii.

izin vermezdi. Kocasının İvinskaya ile ilişkisini yeniden canlandırdığını öğrenmiş olması, o kış özellikle her olup bitene dikkat kesilmesine yol açmıştı. Ahmatova ise Pasternak'ı yarı hasta, yarı eve kapanmış bir adam olarak tarif etmiş ve Zinaida'nın ona kaba davrandığı gözleminde bulunmuştu.³⁷ Ziyaretçilerden biri Zinaida'yı "dudakları, yaralanmış bir Eros yayı misali büzülmüştü"³⁸ sözleriyle anlatmıştır. Pasternak'ın da Jivago'yu bitirme telaşı yüzünden arada bir dikkatini dağıtan durumlardan rahatsızlık hissettiği olmuştur. Pasternak, Stalin Ödülü'nü almak üzere Moskova'da bulunan Alman şair Bertolt Brecht'in konuşmasını gönülsüzce tercüme etmiş, fakat Sovyet Yazarlar Birliği birtakım Brecht şiirlerini de çevirmesi fikrini ortaya attığında bundan duyduğu rahatsızlığı açıkça dile getirmişti: "Brecht, insanın çeviriyle iştigal etmesinin küçük düşürücü bir yanı olduğunun muhakkak farkındadır. Brecht'in eski mi eski süprüntüleriyle alakası olmayan ve henüz zamanı gelmemiş önemli bir eser üzerinde çalışıyorum ben."³⁹ Pasternak, ülkeyi ziyaret eden Alman'ın şerefine verilen resepsiyona katılmak üzere Moskova'ya gitmeyi de reddetmişti.

Pasternak, 1955 yazı boyunca nihayete ermesi yaklaşan elyazması üzerinde düzeltmeler yapmayı sürdürdü. Yeni daktilo edilmiş bir nüshayı okuduktan sonra birkaç "ağır ve çetrefilli paragrafın sadeleştirilmesi ve hafifletilmesi gerekecek"⁴⁰ yorumunu yaptı. Pasternak "buzların çözülüşü" ile yaşanan göreceli rahatlatma ortamında bile kitabın yayımlanması konusunda iyimser olamıyordu. O sonbahar akşamında Pasternak ile İvinskaya, İzmalkovo Gölü'nün iki yakasını birleştiren yaya köprüsünün üzerinden geçerken Pasternak şunları söyledi: "Sözlerimi bir yere yaz – bu romanı hayatta yayımlamazlar. Günün birinde yayımlayacaklarına da inancım kalmadı. Ben de, kitabı elden ele dolaştırmam ve cümle âleme okutmam gerektiği sonucuna vardım."⁴¹

Kasımda metin son bir düzeltmeden geçirildi ve 10 Aralık 1955'te Pasternak romanın tamamlandığını söyledi: "Neyin üs-

37 Lydia Chukovskaya, *Zapiski ob Anne Akhmatovoi*, C. 2, s. 105.

38 Voznesensky, *An Arrow in the Wall*, s. 260.

39 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 2, s. 296; Ruge, *Pasternak: A Pictorial Biography*, s. 88-89.

40 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 2, s. 298.

41 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 195.

tesinden geldiğimi hayal bile edemezsin! Birkaç on yıldır acılara, kafa karışıklıklarına, şaşkınlıklara ve ihtilaflara sebep olan bütün büyüleri keşfettim ve adlarını koydum. Her şey basit, şeffaf ve kederli sözcüklerle isimlendirildi. Ayrıca bir kez daha en kıymetli ve en önemli şeyleri yeniden ele aldım ve tanımladım: Yeryüzü ve gökyüzü, büyük tutku, yaratıcı ruh, ölüm ve yaşam.”⁴²

---

42 Nina Tabidze'ye mektup; Zubok, *Zhivago's Children*, s. 1.

Bölüm Altı

“Böyle bir romanı yayımlamamak
kültüre karşı bir suç niteliğindedir.”

Yayıncı Giangiacomo Feltrinelli sıra dışı bir komünistti. Kökenleri on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar giden müteşebbis ataları birkaç kuşakta büyük bir servet yapmışlardı.¹ Birçok sektörde faaliyet gösteren çokuluslu şirketler kurmuş olan bu işadamları Feltrinelli’yi de –tıpkı Agnelli, Motta ve Pirelli gibi– Kuzey İtalya’nın endüstriyel gelişimiyle eşanlamli olan isimlerden biri haline getirmişlerdi. Feltrinelli, 19 Haziran 1926’da, mevsime bağlı olarak muhtelif villalar ve oteller –Como Gölü, Garda Gölü, Zürih’teki Baur au Lac ve Venedik Lido’daki Excelsior– arasında farklılık gösteren, içerisinde dadıların ve özel öğretmenlerin yer aldığı korunaklı bir hayata doğdu. Aile, İtalya’nın diğer büyük sanayi şirketlerine çok benzer şekilde, 1922’de iktidara gelmiş olan Mussolini’nin faşist hükümetiyle –kimi zaman zorluk çekerek, kimi zaman menfaat elde ederek– bir arada varlığını sürdürmeyi başarmıştı. Feltrinelli’nin babası Carlo, 1935’te annesinin yurtdışında edindiği varlıklar konusunda rejimle girdiği parasal bir tartışmanın ortasında kalp krizinden hayatını kaybetmişti. Öldüğünde elli dört yaşındaydı. Artık Giangiacomo ile kız kardeşi Antonella’ya ana babalık etme görevi, kadının bu işe vakit ayırdığı ölçüde, anneleri Giannalisa’ya düşmüştü. Anne “önce ceza verir, ardından pişman olurdu. Çocukları herkesin içinde rezil eder, sonra da öpücükler yağdırıp bağrına basardı.” Feltrinelli, annesi tarafından İtalyan Faşist gençlik hareketi Gioventù Italia del Littorio’ya üye olarak kaydedtirilmişti. Giannalisa’nın yazdığı dolgun bir çek de Mussolini’nin oğlana Gargnano Markisi unvanını vermesinin yolunu açmıştı.

1 Aile geçmişi için, bkz. Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 1-36.

Feltrinelli sonraki yıllarda kendini, savaş sırasında Faşist ordulara tezahürat yapan, fakat kimilerinin BBC World Service olarak adlandırdığı Londra Radyosu'nu dinlerken de Almanlar'a muhalif bir duruş sergileyen çelişkiler yumağı bir yeniyetme olarak tarif etmiştir. Evde ilgi görmeyen çocuk, annesinin mülkünü çekip çeviren işçiler ve ırgatlarla arkadaşlık kurmuş ve bu insanlar ona ağır işlerden ve adaletsizlikten oluşan ve daha önce hiç bilmediği bir dünyanın kapılarını açmışlardı. Müttefiklerin hava akınları ve Almanların Mussolini'ye arka çıkmak üzere İtalya'ya gelişi, sadık kalacağı birtakım fikir arayışları içindeki bu genç adamın radikalleşmesine bir hayli katkı sağlamıştı.

İster siyaset, ister edebiyat alanında olsun, Feltrinelli büyük coşkuların adamıydı. Bağlı olduğu değerleri ve savunduğu fikirleri hafife almaz, fakat *Doktor Jivago* meselesinde olduğu gibi bunların birbirleriyle çatışması halinde bir partinin çizgisini değil, vicdanının sesini dinlerdi. Bir arkadaşı, ondan tutkusu kolayca alevlenen ve ilkelerine bağlı yaşayan, ancak "bu ilkelerin miadını doldurduğunu ya da kendi düşünce tarzına hizmet etmediğini anlaması durumunda, hiç merasim yapmadan davayı anında terk etmeye hazırlıklı"² biri olarak söz etmiştir. 1944'te, Roma'nın kurtuluşundan sonraki günlerde henüz on sekizindeki Feltrinelli, *Komünist Manifesto*'yu ve Lenin'in *Devlet ve Devrim* eserlerini okumaktaydı. Feltrinelli aynı yılın kasımında, Amerikan Beşinci Ordusu'yla birlikte savaşan Legnano muharebe birliğine yazılmış ve Bolonya yakınlarında birkaç çarpışmaya tanık olmuştu.

Feltrinelli, 1945 Martı'nda Komünist Parti'ye katıldı. Tam bir kral yanlısı olan annesi dehşet içindeydi. İtalya 1946'da monarşiyi sürdürmek ya da yönetim şeklini değiştirip cumhuriyete dayalı bir hükümet biçimine geçmek için referanduma gittiğinde, Giannalisa Feltrinelli, Roma sokaklarında Rolls Royce'unun penceresinden Savoia Sülalesi³ lehine broşürler dağıtmıştı. Feltrinelli ise annesinin evinde düzenlenen kraliyet yanlısı toplantılar konusunda aldığı istihbaratın Komünist *L'Unità* gazetesinde yayımlanması üzerine

2 Age., s. 65.

3 İtalya'nın Savoia Bölgesi'nde 11. yüzyıl başlarında hüküm süren soylu bir ailenin adı. Savoia Hanedanı, 1861 ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde İtalya Krallığı'nı idare etmiştir. (ç.n.)

çoktan şehri gizlice terk etmişti. Haber şöyleydi: “Çok sağlam bir kaynaktan edindiğimiz bilgilere dayanarak, büyük sanayici kodamanlar arasında gösterilen bir aile olan Feltrinelliler’in evinde bir toplantının düzenleneceği haberini veriyoruz.”

Mussolini’nin –ki kendisi Garda Gölü’nde bulunan Villa Feltrinelli’ye kısa süreliğine el koymuş ve burada çatlak Nazi askerlerinden oluşan bir muhafaza bölüğüyle koruma altında yaşamıştı– iktidardan düşmesi ve savaş sonrasındaki ilk seçim arasındaki dönemde, İtalyan Komünist Partisi 10.000’den az aktivistin yer aldığı küçük bir yeraltı teşkilatından 1,7 milyon üyeli bir kitle hareketine dönüşmüştü.⁴⁵ Parti en çok da, bünyesinde var olan tüm partizan çetelerden üçte ikisinin komünizmden feyiz aldığı Direniş Hareketi’nde üstlendiği öncü rolün faydasını görmüştü. Komünist Parti, savaştan sonra pragmatik Palmiro Togliatti’nin liderliğinde “ilerlemeci demokrasi” taraftarlığına soyunmuş ve kapitalizm karşıtlığından ziyade faşizm karşıtı bir görüntü vermiştir. Komünistler sanatta, edebiyatta ve sosyal bilimlerde yeniliklere açık insanlar izlenimini bırakıyordu. Feminist Unione Donne Italiane’dan⁶ Güneyin Yeniden Doğuşu Hareketi’ne ve Popüler Spor Birliği’ne kadar ülkedeki en ilerici kuvvetlerin bazılarıyla ittifak halindeydiler ya da bunların yönetimindeydiler. Partinin göz kamaştıran bir havası vardı. Birkaç kuşak entelektüeli ve idealisti –faşizm altında geçirilen uzun yıllardan sağ çıkmış insanları ve Feltrinelli gibi, toplumsal değişim arzularını destekleyecek bir politik hareket arayışında olanları– kendisine çekmeyi başarmıştı. Parti anti-faşistlerin ya da yeni bir İtalya özlemi çeken o ateşli, savaş sonrası yandaşlar dalgasının, yazar Italo Calvino’nun deyişiyle, “küçük ve kocaman dünyası”na⁷ ev sahipliği yapan bir yuvaydı. Feltrinelli disiplini ve ağırbaşlılığıyla göz dolduran bir genç yeni üyeydi. “En azından kısmen bile olsa, fevrliliğimi ve tez canlılığımı kontrol altında tutmayı öğrendim; münazaralarda, yoldaşlarımın bulunduğu ortamlarda yürüttüğüm ikna ve açıklık getirme çalışmalarında yöntemli hareket etmeyi öğrendim.”⁸

4 De Grand, *The Italian Left in the Twentieth Century*, s. 100.

5 Age.

6 (İta.) İtalyan Kadınlar Birliği. (ç.n.)

7 Calvino, *Hermit in Paris*, s. 128.

8 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 52.

Feltrinelli yirmi bir yaşına geldiğinde inşaat, kerestecilik ve bankacılık alanlarındaki başarılı holdingleri de içinde bulunduran mirasını almaya hak kazandı ve İtalyan Komünist Partisi'ne parasal destek veren önemli isimlerden biri haline geldi. Bir aktivist bu durumu "Hayallerimiz vardı... Giangiacomo bunları gerçekleştirebiliyordu ve onun bizim tarafımızda olması mucize kabilinden bir şeydi"⁹ sözleriyle anımsamıştır. Garda Gölü'ndeki ev, genç yaştaki parti üyelerinin gittiği bir yaz kampı olarak kullanılmaktaydı. Feltrinelli, parti posterlerini asmak için duman mavisi rengindeki üstü açık Buick arabasıyla etrafta dolaşırdı. Genç adam, kayınvalidesinin "Moskof Pasionaria"^{10 11} lakabını taktığı yeni eşiyle oturduğu evde duvardaki eski ustalara ait eserlerin arasına bir Stalin portresi asmayı da ihmal etmemiştir.¹²

1940'ların sonlarında Feltrinelli kitapların dünyasına resmen adımını attı. Bir Marksist akademisyen ve yazar olan Giuseppe Del Bo ile birlikte emekçi sınıfların ve toplumsal hareketlerin tarihine adanmış bir kütüphane oluşturma işine koyuldu. İtalyan polisi bu girişimi "küçük Marksizm üniversitesi"¹³ olarak adlandırdıysa da, Feltrinelli'nin serveti ve Avrupa'nın dört bir yanındaki ender kitapların ve materyallerin peşinden koşma tutkusu sayesinde kütüphane radikal edebiyatın on binlerce örneğini –*Komünist Manifesto*'nun bir ilk baskı nüshasını; Marx'ın ve Engels'in çalışma notlarını; Jean-Jacques Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* eseri- nin bir ilk baskı nüshasını; Victor Hugo'nun Garibaldi'ye yazdığı mektupları ve Thomas More'un *Ütopya*'sının ender bulunan bir kopyasını– barındıran bir hazine dairesine dönüştü. Koleksiyon sayesinde Feltrinelli, Sovyetler Birliği'nin de dikkatini çekti. 1953'te Milano'daki Biblioteca Giangiacomo Feltrinelli ile Marksizm Leninizm Enstitüsü arasında yapılabilecek işbirliğini görüşmek üzere Moskova'ya davet edildi. Toplantıdan önemli bir sonuç alınamadı. Feltrinelli'nin Moskova'ya yaptığı ilk ve son ziyaret bu olacaktı.

9 Anna Del Bo Boffino, *L'Unità*, Mart 1992; alıntı Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 45.

10 İspanya İç Savaşı'nda Cumhuriyetçiler safında çarpışan, Bask kökenli efsanevi kâdın politikacı Dolores Ibarruri Gomez'in takma adı. (ç.n.)

11 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 38.

12 *Age.*, s. 55.

13 *Age.*, s. 61.

Feltrinelli bir yandan işlerini idare etmekte ve hem işini bilen hem de gerektiğinde dediğim dedik davranabilen bir yönetici ve kapitalist olduğunu herkese göstermekteydi. Parti ise onun servetinden olduğu kadar parasal konulardaki ileri görüşlülüğünden de yararlanıyordu. 1950’de Feltrinelli, Komünist Parti’yle bağlantılı bir yayıneviyle ilgilendi ve batmakta olan işletmeyi birtakım yönetim sistemleri ve mali kontrollerle tanıştırdı. Nihayetinde, yayınevi 1955’te tasfiye edildi ve yerini yeni bir işletme olan Feltrinelli Editore’ye bıraktı.

Yirmi dokuzundaki Feltrinelli artık Milanolu bir bağımsız yayıncıydı ve bu rol için biçilmiş kaftandı: Saçları çoktan seyrelemeye başlamıştı; kanat biçiminde bıyıkları, koyu renkli kemik çerçeveli bir gözlüğü vardı ve yüzündeki kavisli, kedimsi hatlar dikkat çekiyordu. Lakabı “Jaguar”¹⁴ idi. Feltrinelli Editore’nin ilk iki kitabı –Lord Russell of Liverpool tarafından yazılmış *An Autobiography: Jawaharlal Nehru* ve *The Scrouge of the Swastika*¹⁵– 1955 Haziranı’nda matbaadan çıktı. Yayıncı taze, ilerici, aykırı ve etkili kitaplar basmak istiyordu. Entelektüel heyecan yaşamak ve yeni keşiflerle karşılaşmak arzusundaydı.

25 Şubat 1956’da Sovyetler Birliği Yirminci Kongresi’nin gizli oturumunda Kruşçev, Stalin’e karşı “Kişilik Kültü ve Sonuçları Üzerine” adını taşıyan şaşırtıcı ve şoke edici bir saldırı başlattı. Kutsal addedilen eski liderin en ağır dereceden yetkiyi kötüye kullanma suçunu işlediğini söyledi ve Stalin iktidarındaki “toplu tutuklamalar ve binlerce insanın sınır dışı edilmesi, yargılama ya da normal soruşturma olmadan gerçekleştirilen idamlar güvensizlik, korku ve umutsuzluk yaratmıştır”¹⁶ eklemesini yaptı. Kruşçev, Politbüro’daki eski elemanlara bile uygulanan işkencelerden söz etti. Lenin’in Stalin’i partinin genel sekreterliğinden atmak istediğini anlattı. Naziler ülkeyi işgal ettiğinde Stalin’in bir kafa karışıklığı yaşadığını ve temelde eylem bakımından yetersiz kaldığını söyledi. Kremlin’in Büyük Salonu’nda bulunan delegeler serseme dönmüş bir sessizlik içinde oturdular.¹⁷

14 Age., s. 78.

15 *Bir Otobiyografi: Cevahirlal Nehru ve Gamalı Haçın Kamçısı*. (ç.n.)

16 Taubman, Khrushchev, s. 271.

17 Medvedev, Khrushchev, s. 86-88.

“Gizli Konuşma” olarak nam salacak oturumun bir kopyasını ele geçiren CIA, bunu *New York Times*’a sızdırdı. Dünyanın her yerindeki komünistler arasında hissedilen olanca şaşkınlığa rağmen, açıklamalarda hareketin bir çağdan diğerine geçiş yaptığı izlenimini bırakan bir yenilenme arzusu da mevcuttu. Değişim duygusu kısa ömürlü olacak, Sovyetler’in Macaristan işgaliyle son bulacaktı. Gelgelelim, *Doktor Jivago*’nun Feltrinelli’nin eline ulaşması tam da bu kısa açılım dönemine rastladı. Reform rüzgârlarının Kremlin’den estiği bu dönemde Sovyet yazarları ve yayıncılarıyla yapılabilecek işbirliği özellikle avantajlı görünüyordu. Romanın elinde olmasının Sovyet lider kadrosunu çileden çıkaracağı henüz Feltrinelli’nin aklının ucundan dahi geçmemişti.

D’Angelo 1956 Mayıs’ında Pasternak’ın Peredelkino’da bulunan daçasından çıktıktan bir hafta sonra uçakla Berlin’e gitti. Büyük olasılıkla insanlar ona bir yoldaş birader gözüyle baktıklarından, Moskova’dan ayrılırken çantaları aranmadı. Dahası, adamın zihninde, romanı ülke dışına çıkarmanın uygunsuz bir yönü olabileceğine dair tek bir düşünce yoktu. D’Angelo henüz duvarla ikiye ayrılmamış bir şehir olan Berlin’de uçaktan indi ve Doğu’daki Schönefeld Havaalanı’ndan Batı Berlin’in vitrinlerle dolu alışveriş caddesi Kurfürstendamm’ın az ilerisindeki bir otele gitti. D’Angelo buradan Milano’ya telefon etti ve Feltrinelli elyazmasını bizzat almak üzere Berlin’e uçmaya karar verdi.¹⁸ Metin ertesi gün Joachimstaler Strasse’deki küçük bir otelde bir bavuldan çıkıp başka bir bavula girdi. *Doktor Jivago* kendisine bir yayıncı bulmuştu.

Feltrinelli, Rusça bilmezdi ve bavulunda elyazmasıyla Berlin’den döndükten sonra eseri gözden geçirmesi için Slav kökenli bir İtalyan olan Pietro Zveteremiç’e gönderdi. Hüküm süratle verilmişti: “Böyle bir romanı yayımlamamak kültüre karşı bir suç niteliğindedir.”¹⁹

Kitabı D’Angelo’ya verdikten sonra Pasternak’ın kendisinden epeyce memnunmuş gibi bir hali vardı, fakat şair bir yandan da yakınındakilerin onu dikkatsizle suçlayacaklarının da farkındaydı. Paster-

18 D’Angelo, *Delo Pasternaka*, s. 5-6.

19 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 101.

nak, mayıs ayındaki o pazar günü üvey oğluyla gelinini durumdan haberdar ettiğinde onlardan karısına hiçbir şey söylememelerini rica etti. Ne var ki, o hafta dostlarıyla birlikte yedikleri bir akşam yemeğinde konuyu açan Pasternak'ın kendisi oldu. Zinaida "Bu saçmalık da ne demek oluyor?"²⁰ sözleriyle onu tersledi. Masaya bir sessizlik çöktü.

Pasternak, D'Angelo ile bir araya geldiğinde İvinskaya Moskova'daydı ve Peredelkino'ya ancak o akşamın geç vakitlerinde dönebilmişti. Pasternak, daçasının yakınındaki yolun üzerinde onu karşıladı ve biri İtalyan komünisti, diğeryse Roma'daki Sovyet elçiliğinde çalışan bir memur olan iki şahane insanın kendisini ziyaret ettiklerini kadına anlattı. D'Angelo'nun refakatçisi bir diplomat değildi ve Pasternak kitabın müsveddesini, bir tanesi başka bir milletten olan iki yabancıнын eline veriniş olduğu gerçeğinin üstünü örtmeye çalışıyordu. İvinskaya öfkeden deliye döndü; Stalin sonrası dönemde yaşanan coşku halinin Batılılarla ahıbpalık ederek sisteme karşı gelen bir yazara hiçbir surette koruma sağlamayacağını farkındaydı.

İvinskaya, sempatik ve genç bir editör olan Nikolay Bannikov'un sorumluluğundaki tek ciltlik bir şiir derlemesi konusunda devlet yayineviyle yaptığı görüşmelerden dönmekteydi. "Şiir kitabının sonu olacaktır bu yaptığın!"²¹ diye bağırdı kadın. İvinskaya kendi can güvenliğinden de şüphe ediyordu. "Hatırlarsan bir kez hapis yattım ve daha o zaman, yani Lubyanka'dayken bile romanın neleri anlattığı konusunda hiç durmadan sorguya çektiler beri... Bunu yapabilmiş olman beni gerçekten hayretler içinde bıraktı."

Pasternak biraz süklüm püklüm davrandı, fakat özür dilemeye yanaşmadı: "Şimdi gerçekten de olayı abartıyorsun, hiçbir önemi yok bunların. Bırak metni okusunlar. Beğenirlerse, bırak onunla istediklerini yapsınlar – umurumda olmadığını söyledim." Pasternak sevgilisini yatıştırmak niyetiyle eğer bu kadar çok rahatsız olduysa, İvinskaya'nın kitabı İtalyan'dan geri almaya çalışabileceğini de söyledi. Belki de, diye bir öneride bulundu, İvinskaya onun kendi başına kalkıştığı işe resmi yollardan bir tepki gösterebilirdi.

20 Vyacheslav Ivanov, *Zvezda* 1 (2010), s. 152.

21 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 197.

İvinskaya arkasına bakmadan oradan ayrıldı ve Bannikov ile görüşmek için tekrar Moskova'ya gitti. Şiir editörü, yazılan romanın yabancısı değildi. Elyazması aylardır devlet yayınevinde tozlanmaya bırakılmıştı ve Pasternak da şiir derlemesinin önsöz yazısında buna atıfta bulunmuştu: “Çok yakın bir zamanda, temel ve en önemli eserimi tamamladım; hiçbir şekilde utanç duymadığım ve hiçbir çekince hissetmeksizin savunabileceğim tek eserimdir bu: başlığı *Doktor Jivago* olan ve içerisinde şiir eklemelerinin de bulunduğu düzyazı bir roman. Ömrüm boyunca farklı zamanlarda yazmış olduğum ve bu kitapta bir araya getirilen şiirler romanın hazırlık aşamalarını meydana getirmektedir. Gerçekten de, bu şiirlerin yeniden yayımlanışını romana yönelik bir hazırlık olarak görüyorum.”²²

Devlet yayıncısı Pasternak'a ait elyazması hakkında dikkat çekici bir sessizlik içindeydi – bunun neredeyse kesin şekilde sebebi de kıdemli editörlerin romanı sakıncalı olarak değerlendirmiş olmasıydı. Bannikov, İvinskaya'nın getirdiği haberler karşısında korkuya kapıldı. Editör, kadın ayrıldıktan sonra Potapov Sokağındaki adresine teslim edilen bir not kaleme aldı: “Bir insan kendi ülkesini nasıl olur da bu kadar az sevebilir? İnsanın ülkesiyle ayrı düştüğü konular olabilir, fakat onun bu yaptığı ihanettir. Kendine ve bize ne işler açtığını nasıl göremez?”²³

Feltrinelli kendi haklarını güvenceye almak için çabucak harekete geçti. Haziran ortasında, muazzam edebi değere sahip bir eser olarak tarif ettiği *Doktor Jivago*'yu yayımlama fırsatını kendisine verdiği için teşekkürlerini iletmek üzere Pasternak'a bir mektup yazdı. Ardından, iş konularına girerek telif ücretlerinden ve kitabın yabancı haklarından söz açtı. Feltrinelli, mektubu ve ekli sözleşmenin iki nüshasını güvenilir bir kuryenin elden teslim etmesini sağladı. Pasternak romanı geri almak adına sahici bir arzu hissetmişse eğer, bunu yapabileceği an o andı. Fakat hiçbir şekilde kararından dönmedi. Pasternak, D'Angelo ile görüşmesinin üzerinden birkaç hafta geçtikten sonra ziyaretine gelen İtalyan akademisyen Ettore

22 Yevgeni Pasternak, *The Tragic Years*, s. 215.

23 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 201.

Lo Gatto'ya romanın yayımlanması koşuluyla “her türlü sıkıntı”yı göğüslemeye razı olduğunu söyledi. Oğullarıyla fikir alışverişinde bulunduktan sonra Feltrinelli'nin sözleşmesine imza atma kararını verdi. Pasternak, haziran sonunda yayıncıya gönderdiği bir mektupta para konusunda tamamıyla kayıtsız olmadığı halde, coğrafi ve siyasi şartların telif hakkı gelirini almasını olanaksızlaştırabileceğinin farkında olduğunu yazmıştı. Yazar, Feltrinelli'yi kitabın Batı'daki ilk basımının Pasternak'ı karşı karşıya bırakabileceği riskler konusunda bilgilendiriyor, ancak romanın piyasaya çıkmasının önüne hiçbir engel koymuyordu: “Kitabın buradaki basımının, muhtelif dergilerimizde belirtildiği üzere, ertelenmesi ve size ait nüshanın bundan önce çıkması durumunda, kendimi fazlasıyla güç bir durumun ortasında bulacağım. Fakat bu sizi ilgilendiren bir mesele değil. Tanrı aşkına, kitabın tercümesine ve basım işlerine gönül rahatlığıyla devam edin. Size bol şans dilerim! Fikirler gizlenmek veya daha dünyaya gelirken boğularak yok edilmek için değil, başkalarına aktarılmak üzere doğar.”²⁴

Çok geçmeden, Kremlin'deki lider kadrosu Pasternak'ın Feltrinelli'yle bağlantısından haberdar oldu. 24 Ağustos 1956'da, gizli polis teşkilatının başkanı ve uzun zamandır Doğu Avrupa da dahil olmak üzere Kremlin adına çalışan bir KGB generali olan İvan Serov, ülkeyi yöneten küçük bir zümre durumundaki Politbüro'ya bir yazı gönderdi. Genel sekreter Nikita Kruşçev'in yönetimindeki Politbüro, Sovyetler Birliği Komünist Partisi bünyesindeki Merkez Komite'nin ve aralarında kültürün de bulunduğu çeşitli bölümlerin denetiminden sorumluydu. Serov uzun bir iç yazışmada²⁵ komünist lider kadrosunu elyazmasının Feltrinelli'ye teslim edilmesi ve Pasternak'ın kitabının haklarının İngiltere ve Fransa'daki yayıncılara devredilmesi yönündeki talebi konusunda bilgilendirdi. Serov, *Doktor Jivago*'nun Sovyetler Birliği'nde yayımlanmasına izin verilmediğine dikkat çektikten sonra, Pasternak'ın Paris'te yaşayan Fransız gazeteci Daniil Reznikov'a bir makaleyle birlikte yakın zamanda postaladığı nottan alıntı yapmıştı. Posta KGB kontrolüne takılmıştı: “Artık [romanın] yayımlanamayacağını ve bu duru-

²⁴ Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 102-3.

²⁵ Age., s. 103-5.

munun bir süre –belki de sonsuza kadar– böyle gideceğini gayet iyi idrak etmiş bulunuyorum” diye yazmıştı Pasternak. Kitabın yabancı bir ülkede yayımlanması ihtimaline değinen Pasternak sözlerine şöyle devam etmişti: “Şimdi beni lime lime edecekler: İçimde böyle bir his var ve sen de bu olaya uzaktan ve üzüntüyle tanıklık edeceksin.” Gelgelelim, Pasternak’ın daha çok tehlikeyi üzerine çekmek istemiş gibi bir hali vardır. Mektuba, ona ait bir şiir derlemesi yayımlama planları yapan devlet yayınevi için kalem aldığını bir biyografi yazısını da eklemiştir. Pasternak, o yılın başlarında ziyaretine gelen Reznikov’a söz konusu yazıyı dilediği biçimde kullanabileceğini söylemiştir.

Serov, Pasternak’ın bir Yahudi olduğuna ve bir parti kartının bulunmadığına ve eserlerinin “Sovyet hayat tarzından yabancılaşma”nın örnekleri olduğuna dikkat çekmişti.

Bir hafta sonra, Merkez Komite kültür bölümü, lider kadrosuna sunulmak üzere içinde romandan yapılmış bir dizi taraflı ve yazar aleyhine alıntının yer aldığı ayrıntılı bir *Doktor Jivago* raporu hazırladı. Kitap, Ekim Devrimi’ne karşı yapılan düşmanca bir saldırı ve bolşevik devrimcilerinin “burjuva bireycisi” olarak yaftalanmış bir yazar tarafından kasten ve yayın yoluyla küçük düşürülmesi olarak tarif edilmişti.²⁶ Rapor, bu romanın yayımlanması imkânsızdır, ifadesiyle sona ermekteydi. Ekli bir notta, Sovyetler Birliği dışişleri bakan yardımcısının, kitabın yurtdışında yayımlanmasını engellemek üzere devlet görevlilerinin İtalyan Komünist Partisi’ndeki bağlantılarını kullanacakları sözlerine yer verilmişti. Sonuçta, Feltrinelli’nin kendisi de bir komünistti.

Yazarın kitap haklarını İngiliz ve Fransız yayıncılara devretme arzusu da dahil olmak üzere, Pasternak’ın Feltrinelli’yle olan iletişiminin ayrıntılarını KGB’nin nasıl öğrendiği tam olarak açıklığa kavuşmamıştır. Söz konusu bilgilerin doğrudan Pasternak’ın D’Angelo ile yaptığı görüşmenin ihbar edilmesi üzerine edinilmiş olması gerekir. Hem İtalyan yetenek avcısı hem de arkadaşı Vladimirski, Moskova Radyosu’ndaki ofislerinde elyazmasını alıp Feltrinelli’ye gönderme konusunu alenen konuşmuş olmalıydı.²⁷

26 31 Ağustos 1956, dışişleri bakan yardımcısının notu ve Merkez Komite kültür bölümü raporunun eki; Afiani and Tomilina, *Boris Pasternak i Vlast*, s. 63.

27 D’Angelo, *Delo Pasternaka*, s. 13.

Pasternak'ın bir İtalyan yayıncıyla yaptığı işbirliği ve durumun nasıl kurtarılabileceği konusunda İvinskaya'nın çeşitli editörlerle yaptığı temaslar da sistemin alarma geçmesine yol açtı. Devlet edebi kitaplar yayınevindeki bir kıdemli editör, İvinskaya'ya romanı üst düzey bir Politbüro mensubu olan Viyaçeslav Molotov'a göstermesini ve yola nasıl devam edileceği konusunda adamdan fikir alması gerektiğini söyledi.²⁸ Pasternak'ın *Jivago* şiirlerini yayımlamış olan *Znamya* isimli derginin genel yayın yönetmeni ise Merkez Komite'deki bir görevliyi bilgilendireceği haberini verdi.

Sonraki iki yıl boyunca İvinskaya, yetkililerin yazarla bağlantı kurmak için en çok tercih ettiği iletişim kanalı durumunda oldu. Üstlendiği, zor ve tartışmalı bir roldü. Yazarın esenliği, İvinskaya'nın kendi güvenliğine dair korkuları ve devletin menfaatleri kadının kimi zaman ümitsiz bir hal alan arabuluculuk çabaları yüzünden arapsaçına dönmüştü. Pasternak bu durumu kız kardeşine "Beni yetkililerle yapılacak can sıkıcı görüşmelerden kurtarıyor, bu anlaşmazlıkların tüm darbesini kendisi göğüsliyor"²⁹ sözleriyle anlatmıştır. Kadın onun seçilmiş özel temsilcisiydi, fakat bürokratlarla kurduğu bağlantılara Pasternak'ın yakın çevresindeki birtakım kimseler tarafından kuşkuyla bakılmaktaydı. İvinskaya umutsuz bir konumdaydı. Kadın kimilerinin on yıllar sonra kendisi damgalayacağı şekilde bir muhbir değildi.³⁰ Bu döneme ait çok

28 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 200.

29 Boris Pasternak'ın Lydia Pasternak Slater'a mektubu, 1 Kasım 1957, Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 389.

30 1997'de Rus gazetesi *Moskovsky Komsomolets*'de, İvinskaya'nın Sibiry'a'da tutuklu bulunduğu çalışma kampından Rus lider Nikita Kruşçev'e yazdığı 10 Mart 1961 tarihli mektuptan alıntılar yayımlandı. (Ayrıca bkz. Alessandra Stanley "Model for Dr. Zhivago's Lara Betrayed Pasternak to KGB" *The New York Times*, 27 Eylül 1997.) Tamamı yayımlanmamış olan mektuptan seçilmiş alıntılar İvinskaya'nın bir KGB muhbiri olduğu suçlamalarının yolunu açmıştı. İvinskaya, bağışlanma talebinin duygusallık dozunu yüksek tutmak niyetiyle Pasternak'ın yabancılarla olan toplantılarını iptal etmek için uğraştığını ve *Doktor Jivago*'nun Batı'da yayımlanmasını engellemek üzere Merkez Komite'yle işbirliği yaptığını Kruşçev'e açıklamıştır. Kadın, Pasternak'ın bütün olup bitenler bağlamında "melek kadar masum" bir adam sayılamayacağını da eklemişti. İvinskaya'nın mektubu –tamamının okunması halinde– bir annenin ve evin geçimini sağlayan bir kişinin (o sırada kendi annesi de hayattaydı) umutsuzluk çığılığı olarak yorumlanacaktır. Mektupta kadının bir KGB muhbiri olarak yaftalanmasını haklı çıkaracak hiçbir unsur bulunmamaktadır. (Daha geniş kapsamlı bir açıklama için sonsöze bakılmalıdır). İşin aslı, kadının

gizli bir iç yazışmada yapılan değerlendirmeye göre KGB başkanı, İvinskaya'yı "fazlasıyla Sovyet karşıtı"³¹ olarak nitelendirmişti. İvinskaya muhatap olduğu devlet görevlilerini memnun etmeye çalışıyor ve onlar da kadını kendi kısmi haber alma aygıtları haline getirmeye uğraşıyordu, fakat nihayetinde kadının Pasternak üzerindeki etkisi sınırlıydı. Pasternak, cereyan eden dramın kendini bilen ve sezgileriyle hareket eden aktörüydü ve elyazmasını D'Angelo'ya teslim ettiği günden itibaren konuyla ilgili kritik kararlar tamamıyla onun tasarrufundaydı.

İvinskaya çok geçmeden Merkez Komite kültür bölümünün başkanı Dimitri Polikarpov ile görüşmeye çağırıldı. Bitkin görünen ve gözleri sulanmış Polikarpov, İvinskaya'nın romanı D'Angelo'dan geri almaya mecbur olduğunu söyledi. İvinskaya ise İtalyanların elyazmasını iade etmeye yanaşmayabileceğini söyledi ve ideal çözümün, *Doktor Jivago*'nun yabancı basımlarından önce mümkün olan en çabuk şekilde Sovyetler Birliği'nde yayımlanması olacağı fikrini ortaya attı.

"Hayır," dedi Polikarpov, "elyazmasını geri almak zorundayız, çünkü biz birtakım bölümleri çıkarırsak ve onlar da tutup bunları basarsa uygunsuz bir duruma düşeriz."³²

Polikarpov edebiyat camiasında *dyadya* Mitya, "Mitya Dayı" olarak bilinirdi;³³ adam, yaptıkları hataları yazarların yüzüne vuran ve kimsenin gözünün yaşına bakmayan bir dogma uygulayıcısıydı. Bir keresinde *Literaturnaya Gazeta*'nın genel yayın yönetmeni yardımcısına şunları söylemişti: "Senin gazeteni elimde kurşunkalemle okuyorum." Şair Yevgeni Yevtuşenko "onun gözünde Parti

---

Sovyet yetkilileriyle kurduğu ilişkiler büyük ölçüde Pasternak'ın yönlendirmesiyle gerçekleşmiştir. KGB kadını yumuşak başlı olarak değerlendirmesine değerdirmiş ama onu güvenilir bulmamıştır. (Bkz. metin notları). Mektubun tamamı Gosurdarstvennyi Arkhiv Rossiiskoi Federatsii'de (Rusya Federasyonu Devlet Arşivi) bulunmaktadır. Kol.: 8131, İ.: 31, D.: 89398, S.: 51-58. Mektubun bir kopyası yazarlarda mevcuttur.

31 KGB tarafından Bakanlar Kurulu'na gönderilen ve Pasternak'ın Sovyet ve yabancı şahıslarla olan bağlantılarını irdeleyen bir iç yazışma, 16 Şubat 1959, Afiani and Tomilina, *Boris Pasternak i Vlast*, s. 181.

32 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 219.

33 Benedikt Sarnov, "Tragicheskaya figura" (Trajik bir Şahsiyet), *Lekhaim* (Ekim 2003), <http://www.lechaim.ru/ARHIV/138/sarnov.htm>; Yevtushenko, *Shestidesantnik, memuarnaya proza*, s. 162-92.

her şeyden, insanlardan ve hatta kendisinden bile önce gelirdi” demişti.

Polikarpov, Pasternak ile bir sözleşme yapmasını ve yazara bir editör atmasını söylemek üzere İvinskaya’nın gözü önünde devlet edebi kitaplar yayınevinin müdürü Anatoli Kotov’a telefon etti: “Editörün değiştirilecek ya da çıkarılacak kısımlar ve nelerin değiştirilmeden bırakılacağı konusuna kafa yorması gerekiyor.” Pasternak ise İvinskaya’nın gayretlerinden etkilenmemiş gibiydi: “Romanın halihazırdaki özgün biçimiyle çıkamayacağı şartlarda yayımlanmasına hiçbir şekilde razı değilim.” Bununla birlikte, *Doktor Jivago*’nun şahane bir eser olduğu konusunda onu temin eden, ancak “tek tük birkaç şeyi kısaltmamız ve muhtemelen bazı eklemeler yapmamız gerekecek” şeklinde konuşan Kotov ile buluşmayı kabul etmişti. Pasternak, Kotov’un teklifini saçmalık olarak değerlendirdi.³⁴

Yazar Varlam Şalamov, “hiç kuşkusuz, bu büyük [yayıncılık] savaşının kazanan tarafı sen olacaksın”³⁵ diyebilmek için Pasternak’a bir mektup yazmıştır. Ayrıca, ona “tıpkı Lev Tolstoy’un kendi çağının vicdanı olduğu gibi, sen de bizim çağımızın vicdanısın” dedikten sonra “yaşadığımız dönem, sırf içerisinde sen yaşadın diye günün birinde temize çıkabilecektir” yazmıştı.

Pasternak o yaz elyazmalarının kopyalarını Peredelkino’ya gelen çeşitli yabancı ziyaretçilere dağıtmayı sürdürdü. Gelenler arasında *Doktor Jivago*’nun Fransızca çevirisi üzerinde çalışacak olan Fransız akademisyen Hélène Peltier de vardı. Bir Fransız diplomatının kızı olan Peltier, 1947’de Moskova Üniversitesi’nde Rus edebiyatı öğrenimi görmüş, tam da Soğuk Savaş’ın iyice kızıştığı ve rejimin yabancılarla sıradan Ruslar arasında kendiliğinden gelişebilecek her türlü teması engellemeye kararlı olduğu bir dönemde harika bir fırsat yakalamıştı. Kadın 1956’da Moskova’ya dönmüş ve kendisine elyazmasının bir kopyasını veren Pasternak ile tanışmıştı.³⁶

34 D’Angelo, *Delo Pasternaka*, s. 31.

35 Varlam Şalamov, Boris Pasternak’a mektup, 12 Ağustos 1956, <http://shalamov.ru/library/24/1.html>

36 Boris Pasternak’ın Hélène Peltier’e yazdığı 14 Eylül 1956 tarihli mektup, *Lettres à mes amies françaises* (1956-1960), s. 58.

Peltier'nin o yılın sonbaharındaki bir Peredelkino ziyaretinde ya da yıl sonunda köye yaptığı başka bir gezide, Pasternak kendisine Feltrinelli'ye yazılmış bir notu da emanet etmişti. Notun üstüne tarih atılmamıştı ve bir defterden koparılmış daracık bir kâğıt parçasına daktiloyle yazılmıştı: "Fransızca dışındaki herhangi bir dilde yazılmış bir mektup elinize geçecek olursa,³⁷ sizden istenenleri hiçbir şekilde yerine getirmemeniz gerekiyor – sadece Fransızca olarak yazılmış mektuplar geçerli olacaktır." Bu uyarı, zorla yazılmış mesajlar ile kısa bir süre sonra devletin yoğun hoşnutsuzluğunu ensesinde hissedecek bir yazarın kaleminden çıkmış ve özgür iradeyle yazılmış mesajları Feltrinelli'nin ayırt etmesini sağlayacak ileri görüşlü ve hayati önemdeki bir güvenlik önlemi olacaktı.

Pasternak ile ilk kez 1945 sonlarında tanışmış olan Oxford öğretim üyesi Isaiah Berlin de Stalin sonrasındaki liberal vize rejiminden faydalanan akademisyenlerden oluşan uzun kuyruktaki kişilerden biri olarak 1956 yazında Rusya'ya dönmüştü. Berlin, Peredelkino yolculuğuna Pasternak'ın eşinin ilk kocası olan Neigauz ile birlikte çıkmıştır. Neigauz, Britanyalı arkadaşına Pasternak'ın güvenliğine dair endişelerinden söz etti, zira dostu romanı yayımlatma konusuna fazlasıyla kafasını takmış durumdaydı. Neigauz, şayet Berlin'in eline bir fırsat geçecek olursa, Pasternak'a kitabın yabancı ülkelerdeki basımını durdurması ya da en azından ertelemesi konusunda ısrarlı tavsiyelerde bulunmasını istedi. Neigauz bunun "çok önemli –hatta önemliden de öte– belki de bir ölüm kalım meselesi"³⁸ olduğunu söyledi. Berlin ise "muhtemelen Pasternak'ın fiziksel anlamda kendi kendisinden bile korunmaya ihtiyacı olduğu" konusunda hemfikir di. Berlin, Ahmatova ile 1946'daki buluşmasının kadına yaşatılan zulmün başlıca etkenlerinden biri olduğu endişesini hiçbir zaman aklından çıkaramadığından, temkinli davranmak için elinden geleni yaptı.

Pasternak, Berlin'i çalışma odasına götürdü ve adamın ellerine kalın bir zarf sıkıştırdı. "Kitabım bu, her şey burada yazılı. Benim son sözüm. Lütfen oku." Berlin, Moskova'ya döner dönmez romanı okumaya daldı ve ertesi gün bitirdi. "Hem Sovyetler Birliği'ndeki

37 Kâğıt parçası, La Biblioteca della Fondazione Giangiacomo Feltrinelli, Milano.

38 Berlin, *Personal Impressions*, s. 227.

hem de Batı'daki kimi okurların aksine ben, bunun bir dehanın elinden çıkma bir eser olduğunu düşünüyorum. Bana sanki insani deneyime dair bütün çeşitliliği aktarıyormuş ve eşi görülmemiş güçü kudretine sahip bir dille –içerisinde yaşayan tek bir gerçek sakini bile olsa– bir dünya yaratıyormuş gibi geldi ve hâlâ da öyle geliyor.” Berlin, birkaç gün sonra Pasternak’la görüştü ve yazar ona kitabının dünya çapındaki haklarını Feltrinelli’ye devrettiğini söyledi. Pasternak “eserin bütün dünyayı gezmesini” arzuluyordu ve Puşkin’den bir alıntı yaparak kitabının “ateşiyle insanların yüreklerini yangın yerine çevirmesini” umut ettiğini söyledi.

Zinaida, bulabildiği ilk fırsatta Berlin’i bir kenara çekti ve gözlerinde yaşlarla, Pasternak’a resmi kanallardan izin almadan romanı yurtdışında yayınlattırmamasını tembihlesin diye adama yalvarıp yakardı. Berlin’e, tek isteğinin çocuklarının acı çekmemesi olduğunu anlattı. Zinaida, oğulları Leonid’in sırf Pasternak’ın evladı olması sebebiyle kasten Yüksek Teknik Enstitüsü’nün giriş sınavından geçirilmediğine inanıyordu.³⁹ 1950 Mayıs’ında, Stalin’in Yahudi karşıtı kampanyası sırasında Pasternak’ın büyük oğlu Yevgeni’nin Moskova Askeri Akademisi’ndeki lisansüstü eğitimini tamamlamasına engel olunmuş ve oğlan, zorunlu askerlik hizmetini yerine getirmek üzere önce Ukrayna’ya, ardından Moğolistan sınırı yakınlarındaki bir yere gönderilmişti.⁴⁰ Berlin, Pasternak’tan yetkili makamlara kafa tutmanın getirebileceği sonuçları iyice düşünüp taşınmasını istedi. Pasternak’a romanının zamana galip geleceği ve kendisinin de kitabın mikrofilmlerini yaptırarak dünyanın dört bir yanına gömdüreceği, böylelikle de *Doktor Jivago*’nun nükleer savaştan bile sağ çıkabileceğini söyledi. Pasternak’ın tepesi attı ve inceden alaylı bir tavırla Berlin’e ilgisi için teşekkür etti.⁴¹ Oğullarıyla konuştuğunu ve onların da “acı çekmeye hazırlıklı” olduklarını ifade etti ve Berlin’e bu konuyu bir daha açmamasını söyledi. Elbette Berlin–Pasternak’ın dediklerine bakılırsa– *Doktor Jivago*’nun yayımlanmasının fevkalade önemli olduğunu idrak etmişti. Berlin

39 Boris Pasternak, kız kardeşlerine yazdığı 14 Ağustos 1956 tarihli mektup, Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 380.

40 Mikhail Polivanov, “Tainaya Svoboda” (Sessiz Özgürlük), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 469.

41 Berlin, *Personal Impressions*, s. 229.

ise utancından sus pus olduğunu söylemiş ve sonraki günlerde, Pasternak'ın "kendisinin ve ailesinin başına açılacak her türlü tehlikenin tamamıyla farkında" olduğu halde yayımlama sürecinin devam etmesini "göz göre göre tercih ettiği"⁴² sonucuna varmıştır. Berlin, Britanya'ya döndüğünde Pasternak'ın Oxford'da yaşayan kız kardeşlerine gönderdiği elyazmasını ve Pasternak'ın 1948'den beri İngiliz akrabalarına gönderdiği ilk mektubu da beraberinde getirmişti. Pasternak her zamanki ikazlarla bezenmiş girizgâh üslubuyla onlara romanı hakkında bilgiler veriyordu: "Hiç hoşunuza bile gitmeyebilir; felsefesini tatsız tutsuz ve kendinize yabancı bulabilir, kimi bölümlerin sıkıcı ve fazla uzatılmış olduğunu, bir ilk kitap dağınıklığının yaşandığını ve geçiş kısımlarının gri, silik ve etkisiz kaldığını düşünebilirsiniz. Ne olursa olsun, önemli bir eser bu – yazgısı benim kendi kaderimden ya da esenliğime dair her türlü meseleden daha ehemmiyetli olan, muazzam ve evrensel değerde bir kitap."⁴³ Pasternak, Berlin'den elyazmasının on iki tane kopyasını çıkarmasını ve bunları Britanya'daki ileri gelen Ruslar arasında elden ele dolaştırmasını rica ettiğini de söylemişti. Kız kardeşlerinden istegiye, kitabının çok iyi bir çevirmene "hem Rusça'ya kusursuz hâkimiyeti olan hem de yetenekli bir yazar olduğu bilinen bir İngiliz"e emanet edildiğinden emin olmalarıydı.

Eylül ortasında Pasternak'ın ziyaretine başka bir Oxford'lu profesör olan George Katkov geldi. Kendisi Moskova doğumlu bir göçmen, felsefeci ve tarihçiydi. Bir arkadaşının dediklerine göre Katkov "özgün bir tip" idi: "Uzun boylu, gür bııklı, fazlasıyla etkileyici bir eski rejim Rus aydınydı."⁴⁴ KGB aşağılayıcı bir ifadeyle ondan "beyaz göçmen" şeklinde söz ederdi.⁴⁵ Katkov, Pasternak'ın kız kardeşlerinin dostu ve Berlin'in de meslektaşydı. Kendisi kitabın yayımlanması konusunda Berlin'den çok daha hevesliydi. Pasternak, Katkov'a da elyazmasının bir kopyasını verdi ve kita-

42 Isaiah Berlin, David Astor'a yazdığı 27 Ekim 1958 tarihli mektup, Berlin, *Enlightening Letters, 1946-1960*, s. 652-53.

43 Boris Pasternak, kızkardeşlerine yazdığı 14 Ağustos 1956 tarihli mektup, Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 380.

44 Patricia Blake, Hayward, *Writers in Russia, 1917-1978* önsöz, s. xlvii.

45 KGB tarafından Bakanlar Kurulu'na gönderilen ve Pasternak'ın Sovyet ve yabancı şahıslarla olan bağlantılarını irdeleyen bir iç yazışma, 18 Şubat 1959, Afiani and Tomilina, *Boris Pasternak i Vlast'*, s. 183.

bın İngiltere'deki tercümesini ve basımını garantiye almasını rica etti. Katkov, *Jivago* şiirleri serisinin çevirmen açısından özel bir zorluk teşkil edeceğini söyledi. Şiirlerin sorumluluğunu romancı Vladimir Nabokov'un üstlenmesi önerisinde bulundu. "O iş öyle olmaz; adam benim bu ülkedeki konumumu o kadar çok kıskanıyor ki, hakkını vererek bu işin altından kalkması olanaksız"⁴⁶ dedi Pasternak. Nabokov, 1927 kadar erken bir tarihte Pasternak'ın üslubundan duyduğu derin rahatsızlığı dile getirmişti: "Sanki ilham perisi Basedow hastalığından"⁴⁷ mustaripmiş gibi dışbükey, guatrlı ve patlak gözlü şiirler yazıyor. Hantal imgelere, tumturaklı fakat harfî harfine tutan uyaklara ve o takır tukur şiir veznine bayılıyor adam."⁴⁸ Nabokov en sonunda *Doktor Jivago*'yu okuduğunda alaycı yaklaşımında hiçbir eksilme olmadı. Bunun tek sebebi Pasternak'ın romanının *Lolita*'yı çok satanlar listesinin tepesinden indireceği gerçeği değildi: "*Doktor Jivago* pek zavallı bir eser: Beylik durumlar, zevk düşkünü avukatlar, inandırıcılıktan uzak genç kızlar, romantik soyguncular ve basmakalıp tesadüflerle dolu acemi, banal ve melodramatik bir roman."⁴⁹ Nabokov daha da ileri giderek kitabın Pasternak'ın metresi tarafından yazılmış olabileceğini söyledi.⁵⁰

Katkov bir öpücükle birlikte, *Doktor Jivago*'nun iyi bir çeviriy-le İngilizce'ye aktarılacağını sözünü verdi.⁵¹ Nihayetinde, Oxford St. Anthony's College'da araştırma görevlisi olarak çalışan ve kendi kendine altı haftada Macarca öğrenmesiyle nam salmış yetenekli bir dilbilimci olan ve Katkov'un himayesinde bulunan Max Hayward'da karar kılındı.⁵² Hayward'la tanışan Ruslar adamın kendi anadillerini konuşan bir kimse ya da hiç değilse bir göçmen çocuğu olabileceği konusunda ısrar etmekten kendilerini alamazdı. Bunların her ikisi de onun için geçerli değildi. Bir araba tamircisinin oğlu olan Hayward tam bir Londralıydı ve kimi zaman

46 Patricia Blake, Hayward, *Writers in Russia, 1917-1978* önsöz, s. 1.

47 Tiroit bezinin normalden fazla çalışmasıyla kendini gösteren otoimmün bir hastalık. Büyüyen ve belirginleşen tiroit bezleri, yuvalarından çıkmış gözler, ellerde titreme ve çarpıntı hastalığın başlıca belirtileri arasındadır. (ç.n.)

48 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 1, s. 308.

49 Boyd, *Vladimir Nabokov: The American Years*, s. 372.

50 Schiff, *Vera (Mrs. Vladimir Nabokov)*, s. 243.

51 Patricia Blake, Hayward, *Writers in Russia, 1917-1978* önsöz, s. 1.

52 Age., s. xlix.

kendisini Cockney⁵³ olarak tarif ederdi. Hız kaygıları göz önüne alınarak, Londra'daki Collins'in bir alt kolu olan küçük Harvill Press yayınevinin kurucu ortağı Manya Harari de Hayward'ın çeviri çalışmasına katıldı. Varlıklı bir Saint Petersburg ailesinden gelmiş bir göçmen olan Harari, Birinci Dünya Savaşı'nda ailesiyle birlikte İngiltere'ye gelmişti. İki çevirmen, bölümleri dönüşümlü olarak üstleniyor ve ardından birbirlerinin çalışmasını kontrol ediyorlardı. Katkov ise her ikisine de nezaret etmekte ve "her şeyi doğruluk ve ince ayrıntılar bakımından"⁵⁴ gözden geçirmekteydi.

Katkov ile Berlin 1958'de roman konusunda derin bir anlaşmazlığa düşecetti. Berlin, Pasternak'ın güvenliği konusunda endişelenmeyi sürdürmekte ve aceleye getirilmiş her türlü yayımlama çabasına kuşkuyla yaklaşmaktaydı. "Külliyen saçmalık" demişti Berlin. "Bu ilginç bir roman, fakat şimdi ya da on beş yıl sonra yayımlanmış olması hiçbir fark yaratmayacak." Katkov ise olaya tamamıyla bambaşka bir yerden bakmaktaydı. Kendisi, romanın mümkün olan en yaygın şekilde dağıtılmasından yanaydı. Daha sonrasında mademki "Pasternak açıkça şehit olmayı istedi," o halde kendini "'dava' uğruna feda etmesi gerek" demişti.⁵⁵ Dava, Sovyetler Birliği'ne karşı yürütülen Soğuk Savaş mücadelesiydi.

Ne var ki, *Doktor Jivago*'nun dünyayı dolaşabilmesi için ilk olarak Feltrinelli'nin yardımlarına ihtiyacı vardı ve yayıncı da bu uğurda hem Rus hem de İtalyan yoldaşlarını alt etmek zorundaydı.

53 Londra'nın işçi sınıfının yoğun olarak yaşadığı doğu kesimine mensup kişi; Doğu Londra aksanı. (ç.n.)

54 Age., s. li.

55 İsaiah Berlin'in James Joll'a yazdığı 25 Kasım 1958 tarihli mektup, Berlin, *Enlightening Letters, 1946-1960*, s. 658.

Bölüm Yedi

“Şayet bu Batılıların nezdinde özgürlük demekse, o halde bizim özgürlüğe farklı baktığınızı söylemek zorundayım.”

Eylül ortasında *Novy Mir*’in yayın kurulu uzun ve ayrıntılı bir değerlendirme yazısıyla *Doktor Jivago*’yu resmi olarak geri çevirdi. Eleştirinin çoğu satırı tanınmış savaş dönemi şairi Konstantin Simonov tarafından kaleme alınmıştı. Aralarında Pasternak’ın kapı komşusu Konstantin Fedin’in de yer aldığı diğer dört kurul üyesi editöryal öneriler ve eklemeler yapılmasını teklif etmişlerdi. Beş adamin hepsi de belgeyi imzalamıştı.

Elyazmasıyla birlikte gönderilen mektup, içinde yazarları kabul etmekte zorlanan Pasternak’a elden ulaştırıldı: “Romanınızla ilgili olarak bizi rahatsız eden şey, editörlerin ya da yazarın kesintiler veya düzeltmeler yaparak değiştirebileceği bir durum değildir. Burada kast ettiğimiz romanın ruhu, genel havası ve yazarın hayata dair görüşleridir... Romanınızın ruhu sosyalist devrimin kabul edilmemesi yönündedir. Romanınızın genel havası da Ekim Devrimi’nin, İç Savaş’ın ve bunların beraberinde getirdiği toplumsal dönüşümlerin insanlara acıdan başka bir şey vermediğini ve Rus entelijan-siyasını fiziksel olarak ya da ahlaken yok ettiğini söylemektedir.”¹ Yazarlar eleştirilerine romandaki ideolojik eksiklikleri, kahramanın devrim hakkında vardığı sonuçların “kötücüllüğü”nü ve Pasternak’taki temel kişisel kusurun şifreli söylenişi olarak Yuri Jivago’nun “haddinden fazla büyümüş bireyciliği”ni sahne sahne analiz ederek devam etmişlerdi.

İltifat gibi görünen bir eleştirinin ardından romanın sanatsal niteliklerine karşı saldırıya geçilmişti: “Bilhassa Rusya’ya özgü doğa manzaralarını olağanüstü sahicilik ve şiirsel güçle tasvir ettiğiniz

1 Mektup *Literaturnaya Gazeta*’da (Edebiyat Gazetesi) 25 Ekim 1958’de yayımlandı. Conquest, *Courage of Genius*, Ek II’de tamamı yeniden yayımlandı, s. 136-63.

birçok kaliteli kısım var. Ancak belirgin şekilde ikinci sınıf, cansızlığı ve kuru didaktikliğiyle dikkat çeken pek çok sayfa da var. Bunlardan özellikle romanın ikinci yarısında bol miktarda bulunduğu görülüyor.” Jivago’nun çağdaşlarına yönelik değerlendirmesini özellikle kendi üzerine almış olan Fedin, onun sözcüklerinde Pasternak’ın duygularını ve üstün yeteneklerle donatılmış insanlara özgü olanca kibri görmüştür: “Sevgili dostlar, sizler ve temsilcisi olduğunuz çevreniz, inandığınız, otorite saydığımız sanat insanları o kadar ümitsiz bir şekilde sıradansınız ki! Birlikte geçirdiğimiz eski günlerden başka canlı kalmış bir şey yok içinizde. Tek ortak noktamız eski tanışıklığımız.”²

Pasternak’ın biyografisini yazan isimlerden biri, mektup yazarlarının “romandaki en teamüle aykırı göndermeyi”³ atladığına ya da açıkça ifade edemediğine dikkat çekmişti: “Pasternak, Stalin dönemini sanatsal şekilde erken devrim tarihiyle birleştirmek suretiyle (Soljenitsin’in *Gulag Takımadaları*’ndan uzun yıllar önce) son yirmi beş yıldaki despot yönetimin Bolşevikliğin doğrudan bir sonucu olduğunu ima etmiştir.” Pasternak’ın gözünde, Stalinizm ve muhaliflerin tasfiyesi –Kruşçev yönetimindeki kabul gören Sovyet açıklamasında olduğu gibi– feci bir sapkınlık değil, Lenin tarafından oluşturulmuş sistemin doğal bir sonucudur. Bir ret mektubunda dahi ağza alınamayacak bir fikirdir bu.

Komşusunu hâlâ dostu olarak gördüğünden, Fedin’in imzasını sineye çekmek Pasternak’a özellikle zor gelmişti. Daha iki hafta önce, odada bir aşağı bir yukarı yürüyen ve coşkuyla elini kolunu sallayan Fedin, romanı “parlak, had safhada egosantrik; şeytani kibri, zarif bir yalınlığı olan, fakat edebi açıdan tastamam”⁴ bir eser olarak değerlendirdiğini Çukovski’ye söylemişti. Fedin, romanın tamamını okumadan önce konuşmuş ve Jivago’nun sözlerinde hissedilen imalara kırılmış olabilirdi. Ya da vazifesi gereği, eser hakkındaki gerçek değerlendirmesinin üzerini örtmek zorunda kalmış olabilirdi.

Pasternak dostuna asla açıkça kin tutmamıştır ve hatta, meslektaşlarının içinde bulunduğu durumun çaresizliğini anlamış

2 Boris Pasternak, *Doktor Jivago*, çev. Hülya Arslan, YKY, 2014, s. 547.

3 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 2, s. 316.

4 Chukovsky, *Diary*, kayıt 1 Eylül 1956, s. 408.

olması da ihtimal dahilindedir. Pasternak mektubu aldıktan bir hafta sonra Fedin'i pazar öğle yemeğine davet etti ve birtakım başka konuklara "Önceki yıllardaki gibi sahil ve içten bir şekilde Konstantin Aleksandroviç'i de çağırdım – yani sakın şaşırmayın"⁵ açıklamasını yaptı. Fedin'den ret konusunu açmaması ricasında bulundu⁶ ve arkadaşı oraya vardığında iki adam kucaklaştılar. Akşam yemeğinde de Pasternak'ın keyfi yerindeydi.

Pasternak'ın uzun mektubu dikkatle okuyabilecek duruma gelmesi için aradan bir hafta geçmesi gerekti. Yazar, başka bir komşusuna da eleştiri yazısının "pek kibarca ve incelikle kaleme alınmış; geleneksel ve anlaşıldığı kadarıyla da inkâr edilemeyecek bir bakış açısına göre, titizlikle düşünülüp taşınmış"⁷ olduğunu söylemişti. Pasternak, muhtemelen ince bir ironiyle "yoldaşlarımın başına bu kadar iş açtığım için üzüntü ve pişmanlık duyuyorum" demiştir.

Artık sansürden geçirilmiş bir *Doktor Jivago*'nun bile Sovyetler Birliği'nde yayımlanacağına inanmak adına ortada pek az sebep kalmıştı, zira Simonov ve diğerleri kitap için telifisi mümkün olmayacak derecede kusurlu hükmüne varmıştı. Gelgelelim, Pasternak tüm olanlara rağmen kitabın Batı'da yayımlanmasının Sovyetler'deki basımını harekete geçirebileceği ve romanı Sovyet okurlarının hoşuna gidebilecek hale getirmek için birtakım değişiklikleri göze alabileceği yolundaki düşüncesini Katkov'a açıkladı. Pasternak kişisel olarak böyle bir çıkarımda bulunmuştu. Ne var ki, Sovyet yetkilileri kitabın hiçbir yerde yayımlanmasını istemiyordu.

İçlerinde parti başkan yardımcısı sekreteri Pietro Secchia'nın da yer aldığı bir grup kıdemli İtalyan Komünisti, ağustos ayında Moskova'nın batısındaki özel Barvikha sanatoryumuna misafir oldu. D'Angelo ile kansı orada bulunan iki arkadaşını ziyarete gelmişti:⁸ Bunlardan biri, üniversite profesörü Ambrogio Donini, diğeryse eski ekolden bir komünist aktivist olan Paolo Robotti idi.

Muhalliflerin tasfiyesi sırasında Sovyetler Birliği'ndeki Enternasyonal Komünistler de hedef tahtasındaydı. Savaş öncesinde

5 Tamara Ivanova, "Boris Leonidovich Pasternak", Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 286-87.

6 Yevgeni Pasternak, *Boris Pasternak: The Tragic Years*, s. 221.

7 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 2, s. 317.

8 D'Angelo, *Delo Pasternaka*, s. 23.

Moskova'da sürgünde yaşadığı sırada Stalin'in gizli polisi tarafından tutuklanıp işkence görmesine⁹ rağmen Robotti'nin davaya olan inancı sarsılmamıştı. D'Angelo, bir Rus romanının elyazmasını Feltrinelli'ye teslim ettiğinden bahsettiğinde Robotti açıkça sinirlendi ve bunun muhtemelen Sovyet kanunlarına aykırı olduğunu söyledi. Bunun akabinde, Merkez Komite'nin yabancı Komünist partilerle ilişkilerinden sorumlu bölümünde çalışan bir memur, Secchia ve Robotti'nin ziyaretine geldi. Romanın İtalyanca baskısına yönelik Kremlin'in endişeleri kendilerine aktarıldı. Secchia ile Robotti, romanı Feltrinelli'den geri alacakları konusunda memura güvence verdiler. 24 Ekim'de Merkez Komite, Roma'daki Sovyet büyükelçiliği aracılığıyla Robotti'nin "Pasternak'ın elyazmasıyla ilgili sorun çözümlendi ve kitap, en yakın zamanda tarafınıza iade edilecek"¹⁰ açıklamasından haberdar oldu. Robotti yanılmıştı. Yayınevindeki editörler gelen baskılar yüzünden ikiye bölünmüş durumdaydılar.¹¹ Zveteremiç'ten elyazmasını iade etmesi istenmiş ve çeviri birkaç ay süreyle kesintiye uğramıştı. Bu esnada, yola nasıl devam etmesi gerektiği konusunda kararsız kalan Feltrinelli de elindeki seçenekleri değerlendirmeye koyulmuştu. Ne olursa olsun, kitabı yayımlama fikrinden vazgeçmiş değildi.

Roma'nın diplomatik notu, birkaç yüz bin insanın reform talebiyle Budapeşte sokaklarına döküldüğü ve Macar Devrimi'ni başlattığı tarihten tam bir gün sonra Moskova'ya ulaştı. Nihayetinde, halk ayaklanması geniş kapsamlı bir Sovyet işgal kuvvetiyle bastırıldı ve aciz durumdaki eli kolu bağlanmış Batı dünyası yaşayanları çaresizlikle izlerken, yaklaşık yirmi bin Macar vatandaşı çoğu zaman vahşete varan sokak savaşlarında hayatını kaybetti. Kremlin ve muhafazakâr bürokrasi Budapeşte'deki olayları Moskova'daki "buzların çözülüşü" sürecini tersine çevirme fırsatı olarak değerlendirdi. Çok yakın bir zamanda Pasternak'ın "Shakespeare'e ait Tiyatro Eserlerinin Çevirileri Üzerine Notlar" yazısını yayımladı.

9 Urban, *Moscow and the Italian Communist Party*, s. 139.

10 Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin yabancı ülkelerdeki Komünist partilerle ilişkilere yönelik 24 Ekim 1956 tarihli notu, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast'*, s. 71.

11 Mancosu, *Inside the Zhivago Storm*, s. 44; Valerio Riva "La vera storia del dottor Zivago" (Dr. Jivago'nun Gerçek Öyküsü), *Corriere della Sera*, kültür eki, 14 Ocak 1987, Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 108.

layan liberal *Literaturnaya Moskva* (Moskova Yazını) kapatıldı, önemli edebiyat dergilerindeki editörler işten atıldı ve Andrey Voznesenski ve Yevgeni Yevtuşenko gibi genç ve gözü pek şairler saldırılara maruz kaldılar. Kruşçev zaman içinde Macar entelektüelleri arasındaki “burjuva” eğilimlerin isyanın fitilini ateşlediği savını ortaya atacaktır.¹²

Macar devriminin kanlı şekilde bastırılması çoğu İtalyan komünisti açısından da fazlasıyla travmatik bir deneyim olmuştur. Partinin lider kadrosundakilerin büyük bölümü Sovyet işgalini desteklemiş, ancak aralarında önemli oranda sanatçının, akademisyenin ve gazetecinin yer aldığı çeyrek milyon kadar sıradan üye hareketi terk etmiştir.¹³ Feltrinelli, daha Budapeşte’deki katliamlardan en kötüsü bile yaşanmadan önce, Milano’daki Feltrinelli kitaplığı ve enstitüsündeki birkaç meslektaşıyla birlikte partinin lider kadrosuna gönderilen ve “Macar hareketinin özü”nde “sosyalist demokrasiye yönelik güçlü bir talebin”¹⁴ bulunduğunu savunan bir mektuba imza atmıştı. Feltrinelli entelektüellerin partiden toplu halde kaçışını büyük bir dehşetle izlemiş ve lider kadrosunun “kıyıda köşede kalmış küçük entelektüel grupların kaybı önemli bir olgu değildir”¹⁵ iddiasını savunma çabalarına da ateş püskürmüştü.

“Bu yoldaşlar,” diye karşılık vermişti Feltrinelli, “sadece partiye, işçi sınıfına ve sosyalist harekete bir pırıltı getirmekle kalmamış, aynı zamanda faşizmin çöküşünden bu yana çok sayıda siyasi kültürel projeyi üstlenmemize de olanak sağlamıştır.”¹⁶ Feltrinelli hemen parti kartını iade etmemişse de, finansör rolünü yerine getirme konusundaki hevesi artık sönmeye yüz tutmuştu. Öte yandan olup bitenler, Pasternak’ın kitabına devam etme arzusunu daha da güçlendirmişti.

1957 Ocağı’nda Merkez Komite’nin kültür ve yabancı komünist partilerle ilişkilerden sorumlu bölümlerinde çalışan memurlar ellerini ovuşturmaya başlamıştı. İtalyan yoldaşların önceki ekim ayında verdikleri söze rağmen elyazmasından hâlâ bir haber yoktu.

12 McLean and Vickery, *The Year of Protest 1956*, s. 25.

13 De Grand, *The Italian Left in the Twentieth Century*, s. 125.

14 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 89.

15 Giorgio Amendola, alıntı *age.*, s. 94.

16 *Age.*, s. 95.

Feltrinelli'nin kendi partisinin lider kadrosundan gelecek emirler karşısında boyun eğmesini umut etmek yerine, romanı geri almak için bizzat Pasternak'ın kullanılmasına karar verildi. Yine de, her şeyden önce böyle bir taktiğin inandırıcı olması şarttı. 7 Ocak 1957'de Pasternak devlet edebi kitaplar yayınevi Goslitizdat ile bir sözleşme imzaladı. Editörü Anatoli Starostin "Eseri, barındırdığı ihtişamı Rus halkına yansıtacak bir şeye dönüştüreceğim" demişti. Kendisi gerçek bir Pasternak hayranıydı, fakat Starostin yalnızca bir piyondur ve sözleşme bir dalavereden ibaretti. Belge, Feltrinelli'ye romanı iade ettirme çabalarına daha büyük bir yasal ağırlık katılmasına yarayacaktı.

Feltrinelli ertesi ay Pasternak'tan bir telgraf aldı. Telgraf İtalyanca idi: "Goslitizdat'ın talebi uyarınca... lütfen *Doktor Jivago*'nun İtalyanca baskısını 1957 Eylülü'ne ve kitabın Sovyet basımı piyasaya çıkana kadar yarım sene bekletin ve cevap telgrafını Goslitizdat'a gönderin. Pasternak." Fakat, Pasternak telgrafı göndermeden önce Milano'daki yayıncısına Fransızca olarak kaleme alınmış bir mektup yazdı. Mektubunda telgrafı baskı altında yolladığını ve devletin *Doktor Jivago*'nun değiştirilmiş bir nüshasını yayımlama planları yaptığını anlatmıştı. Feltrinelli'ye İtalyanca baskıyı altı ay boyunca bekletmeyi kabul etmesini önerdi ve ardından da yayıncısına yalvarıp yakardı: "Tarafınızca yapılacak olan baskının asıl elyazmasına tamamıyla sadık kalması yönündeki daimi arzum bir yana, metnin üzerinde gerçekleşmesi an meselesi olan değişikliğin doğal olarak bende yarattığı üzüntü, sizin de İtalyanca çeviriyi bunu esas alarak yapmak niyetinde olduğunuzu düşünmem halinde çok daha büyük olabilirdi."

Bu aşamada Feltrinelli'nin, eylülde bir Sovyet basımının piyasaya çıkacağından şüphe etmesini gerektirecek hiçbir sebep yoktu. Pasternak'a gecikmeyi kabul edeceğini bildiren bir mektup yazdı ve İtalyanca baskının diğerinden hemen sonra satışa sunulabilmesi amacıyla da çevirmeni Zveteremiç'i elini çabuk tutması konusunda sıkıştırdı. Uluslararası yayıncılık kanunlarına göre, kitabın Batı'daki haklarını elinde tutabilmesi için Feltrinelli'nin Sovyet basımının yayımlanmasını takriben otuz gün içinde kitabı yayımlaması gerekiyordu.

Pasternak, nisan'da Sovyet editörlerden birine yazdığı bir mek-

tupla yakın zamanda çıkacak olan şiir kitabının, *Faust* çevirisinin ya da hatta *Doktor Jivago*'nun karşılığında bir avans verilmesini talep etti. Bununla birlikte, roman için kendisine herhangi bir ödemesi yapılmasını olasılık dışı bulduğunu, zira kitapla ilgili her şeyin salt “fantezi”den¹⁷ ibaret olduğunu kendisi de kabul etmekteydi.

Feltrinelli mayıs ayında Milano’da D’Angelo ile buluştu. Feltrinelli ona Zveteremiç’in çeviriyi bitirmek üzere olduğunu ve şair Mario Socrate’ın *Doktor Jivago*’nun bitimine eklenmiş olan şiirlerin en sonuncusu üzerinde son rötuşlarını yaptığını anlattı. D’Angelo ise Feltrinelli’nin hem durumdan tatmin olduğu hem de içinin rahatladığı izlenimini edindi. “Hâlâ sol görüşlü bir adam olmakla birlikte, her zaman özgürlük mücadelesi vereceği ve bir yayıncı olarak, düşünce ve kültür özgürlüğü uğruna savaşıacağı konusunda bana güvence verdi.”¹⁸

Feltrinelli haziranda Goslitizdat’a bir mektup yazdı. Yayıncı mektupta, *Doktor Jivago*’yu eylüle kadar basmamayı kabul etmekte ve Pasternak’ın romanı hakkındaki kanaatlerini “sevgili yoldaşlar”ın dikkatine sunmaktaydı. Sovyet estetik anlayışına göndermede bulunan, ancak hiç kuşkusuz Moskova’da kolaylıkla hazmedilemeyen bir değerlendirmeydi bu: “Onun eseri Rusya’nın doğasının, ruhunun ve tarihinin kusursuz bir tasviridir: Karakterler, nesneler ve olaylar açık ve somut şekilde, mümkün olan en şahane gerçekçilik ruhuyla, salt moda olmaktan öte sanata dönüşmüş bir gerçekçilik anlayışıyla kaleme alınmıştır.”¹⁹ Feltrinelli kitabın bir miktar tartışmaya yol açabileceğine dikkat çekmiş, fakat Yirminci Kongre’nin ve Stalin tarafından işlenmiş suçların gözler önüne serilmesinin ardından “birtakım gerçeklerin açığa çıkmış olması artık hiç kimseyi şaşırtmamalı ya da rahatsız etmemeli” yorumunda bulunmuştu.

“Üstelik, Batılı okurlar da hayatlarında ilk kez sosyalizmin toplumsal yaşamın yegâne doğal biçimi halini aldığı yeni bir çağın habercisi olan Ekim Devrimi’ni sanatsal yollardan ayrıntılı bir analize tabi tutan büyük bir sanatçının, büyük bir şairin sesini işitecek. Batı kamuoyu nezdinde, tüm bunların her türlü siyasi faaliyete uzak

17 Puzikov, *Budni i prazdniki*, s. 202.

18 D’Angelo, *Delo Pasternaka*, s. 75.

19 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 110-11.

duran bir adam tarafından dile getirilmesi, söyleminin sahilliğini güvence altına aldığı gibi, yazarı da güvenilir biri haline getirmektedir. Okurlarımız, Rus halkının tarihinden alınmış ve ideolojik dogmatizmin her türlüşünü aşan bu şahane olaylar panoramasını takdir etmekten geri durmayacak ve taşıdığı önemi ya da bundan türeyen olumlu perspektifi görmezden gelmeyecektir. Dolayısıyla, halkınız tarafından seçilen yolun onlar açısından ilerici bir yol olduğu, kapitalizmin tarihinin sonuna yaklaştığı ve yeni bir çağın başladığı kanaati güçlenecektir.”

Feltrinelli, Moskova’da kendisine dair hangi kuşklar doğmuş olursa olsun, niyetinin hiçbir zaman “bu yayına sansasyonel bir nitelik kazandırmak” olmadığını belirterek sözlerini tamamlamıştı.

Pasternak gecikmeye onay veren Feltrinelli’ye teşekkür etti, fakat kitabın eylülde Moskova’da yayımlanmasının bir yalandan ibaret olduğunu da söyledi. Haziran sonunda Feltrinelli’ye gönderdiği bir mektupta “Roman, burada yani Rusya’da hiçbir zaman çıkmayacak” diye yazdı. “Kitabın yabancı bir ülkede yayımlanması –başka bir deyişle Sovyetler Birliği’nde bununla paralel bir basımın olmaması– halinde yaşayacağım sıkıntılar ve başıma gelebilecek talihsizlikler bizleri, yani sizi de, beni de alakadar etmemelidir. Burada asıl önemli olan, eserin gün yüzüne çıkarılmasıdır. Lütfen yardımlarınızı esirgemeyin benden.”²⁰

Pasternak kendi güvenilir arkadaş çevresine mensup yazarlardan biri olan Andrey Sinavski’ye yazdığı mektupta, başka insanlar Kruşçev dönemindeki “buzların çözülüşü” sürecinin daha çok sayıda kitap yayımlanmasının yolunu açacağına inanıyor olsa da, kendisini “ender hallerde, belirli zamanlarda ve sadece zayıf bir şekilde bu kanaati paylaşan” biri olarak tanımlamış ve *Doktor Jivago*’nun basımının “söz konusu dahi olmadığı”nı sözlerine eklemişti.²¹

Moskova’da yazarlar ve diğer sanatçılar açısından gitgide daha çetin bir atmosfer oluşmuştu. 1957 Mayıs’ında içinde Kruşçev’in de bulunduğu parti lider kadrosu, Sovyet Yazarlar Birliği’yle bir araya

²⁰ Age., s. 112.

²¹ Boris Pasternak’ın Andrey Sinyavski’ye 29 Haziran 1957 tarihli mektubu, Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 10, s. 235.

geldi. Kruşçev takriben iki saate yakın süre boyunca konuştu.²² Vladimir Dudintsev'in yakın zamanda yayımlanan romanı *Yalnız Ekmekle Yaşanmaz*'ı "esas itibarıyla yanlış" sözleriyle tanımladı. Bürokrasiyi yerden yere vuran roman, hayranları tarafından geçmişten korkusuzca kopuşun ifadesi olarak okunmuştu. Kruşçev'in söylediğine göre, *Literaturnaya Moskva* "ideolojik olarak yanıltıcı" yazılarla doluydu. Ve genel sekreter, kimi yazarların "J.V. Stalin'in partinin ve ülkenin hayatındaki olumlu rolünü hiçbir fark gözetmeden toptan reddetme" tavrını benimsemiş gibi görüldüğünü de belirtmişti.

Haziranda devlet edebi kitaplar yayınevi, Pasternak'a ait toplu şiirler kitabının yayın programından çıkarıldığını duyurdu. O yaz, yeni Lehçe dergi *Opinie* (Fikirler) *Doktor Jivago*'dan alınmış otuz beş sayfalık bir bölümü yayımladı. Pasternak, D'Angelo'nun kendisini Peredelkino'da ziyaret etmesinden kısa bir müddet sonra elyazmasını Polonyalı bir çevirmen arkadaşına vermişti. *Opinie*'nin Polonya-Sovyet dostluğuna adanmış Temmuz/Eylül sayısı alıntıyı, romanı "Rus entelijansiyasının yazgısına ve çoğu zaman trajik çatışmalar eşliğinde gerçekleşen ideolojik dönüşümüne dair kapsamlı ve girift bir hikâye"²³ notuyla takdim etmişti.

Moskova'daki Merkez Komite için hazırlanmış olan dergi hakkındaki bir notta "ilk sayıdaki konuların seçimi, bu derginin bize karşı düşmanca bir tutum içerisinde olduğunu gösteriyor"²⁴ yazılıydı. Merkez Komite'nin kültür bölümü "Derginin dostane olmayan karakterini Polonyalı yoldaşların dikkatine sunmak için Sovyet büyükelçisini yetkilendirmek gerekir" yorumunu yapmıştı. Sovyet haftalık dergisi *Literaturnaya Gazeta*'ya da Lehçe dergiye saldırma talimatı verilmiş, fakat bunun "yurtdışında Pasternak'ın kötü niyetli entrikasına karşı sağlıklı bir ilgi uyandıracak" şekilde yapılmaması tembihlenmişti. Lehçe çevirmenler Moskova'ya çağırılmış ve azarlanmıştı. *Opinie*'nin başka bir sayısı da yayımlanmamıştı. Yetkililer Pasternak'ın daha ruhani öğeler taşıyan birtakım *Jivago* şiirlerinin göçmenlerin çıkardığı *Grani* (Sınırlar) dergisinde

22 Taubman, *Khrushchev*, s. 307-8.

23 Conquest, *Courage of Genius*, s. 54.

24 30 Ağustos 1957 ve 18 Eylül 1957, Merkez Komite kültür bölümü notları, *Opinie*, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast'*, s. 81-82 ve 83-84.

yayımlanması üzerine bir kez daha öfkeden deliye dönmüştü. Batı Almanya'da yayımlanan dergi, militan Rus Dayanışmacıları Ulusal İttifakı'nın (NTC) bir organıydı. Pasternak bu yayımlama faaliyetini onaylamamıştı ve şiirlerinin yanında ismi de yer almıyordu, fakat bunların ona ait oldukları gün gibi ortadaydı.

Devlet görevlileri kurum içi yazışmalarda Pasternak'ın *Doktor Jivago*'yu *Novy Mir*'deki romana dair eleştiriye temel alarak gözden geçirmeyi kabul ettiğini, fakat bürokratlardan birinin belirttiği gibi yazarın “romanı düzeltmek ya da uygun değişiklikleri gerçekleştirmek bağlamında kılını kıpırdatmadığı” konusunda yakınmışlardı. Pasternak, 1957 yılının ilkbaharının çoğunu ve yazının başını sağ bacağındaki iltihaplanmış menisküs yüzünden acı içinde hastanede geçirmişti. (Zinaida her gün eşinin ziyaretine gelmiş, fakat bir keresinde kendisine kim olduğunun sorulması üzerine tepesi atmıştı. Kadın kimliğini gösterdiğinde, bir hastane çalışanı Pasternak'ın karısı olduğunu söyleyen bir sarışının bir saat önce orada bulunduğunu açıklamıştı.)²⁵

Merkez Komite yetkilisi, Dünya Gençlik Festivali'ne katılmak üzere şehre bir heyet gelmiş olmasından yola çıkarak elyazmasının İtalyan Komünistleri vasıtasıyla alınabilmesi için bir girişimde daha bulunulmasını önerdi. İtalyanlar epey azar ıstımk durumunda kaldı. Kruşçev bizzat İtalyan Komünist Partisi'nin dış ilişkiler bölümü şefi Velio Spano'ya, güya bir dost ve konuk olan D'Angelo'nun Pasternak'ın yazdığı roman üzerinde bunca gürültünün kopmasına sebep olmasından dert yandı.²⁶ Anlaşıldığı kadıyla, Kruşçev'e “kitabın en kabul edilemez bölümlerinden yapılmış olan bir seçki”²⁷ gösterilmişti.

Öte yandan, Pasternak da İtalya'ya mesajlar göndermekle meşguldü. Temmuzda İtalyanca çevirmeni Pietro Zveteremiç'e bir mektup yazarak, Batı'daki tüm yayıncılardan kendisini “etkileyebilecek sonuçlar”ı²⁸ kale almadan yola devam etmelerini istediğini belirtti.

25 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 364.

26 D'Angelo, *Delo Pasternaka*, s. 95.

27 Boris Pasternak'ın Nina Tabidze'ye yazdığı 21 Ağustos 1957 tarihli mektup, Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 10, s. 249-50.

28 Boris Pasternak'ın Pietro Zveteremiç'e mektubu, Temmuz 1957, Valerio Riva, *Corriere della Sera*, 14 Ocak 1987.

“Romanımı yayımlanması ve okunması için yazdım ve tek arz-um budur.”

Pasternak ağustosta sıkı bir gözetim altında tutulmaya başlandı. İngiltere’deki kız kardeşi Lydia’ya yazdığı mektuplara²⁹ KGB tarafından el konuluyor ve mektuplar hiçbir şekilde sahibine ulaşmıyordu. O ay Pasternak yazarlar birliğinin lider kadrosuyla yapılacak bir toplantıya çağırıldı. Gelgelelim, yazar kendisi adına toplantıda bulunması için İvinskaya’ya bir not verdi. Kadına, *Doktor Jivago*’nun yapılacağı iddia edilen Sovyet basımından sorumlu olan editör Starostin eşlik etmekteydi. Toplantı, yazarlar birliğinin ilk sekreteri olma mertebesine erişen Surkov tarafından yönetiliyordu. Surkov ilk önce İvinskaya ile özel olarak görüştü ve kibar bir dille romanın yurtdışına nasıl çıktığını sordu. İvinskaya, Pasternak’ın gerçekten de “bir çocuğun kendiliğindenliğiyle”³⁰ düşündüğünü ve sanat söz konusu olduğunda sınırların önemsiz olduğuna inandığını söyledi.

“Evet, evet” dedi Surkov. “Tam da onun karakterine uygun bir davranış. Fakat zamanlama bakımından pek uygunsuz. Sizin ona mani olmanız gerekirdi – sonuçta hayatında sizin gibi bir iyilik meleği var.”

Açık oturum başladığında, Pasternak’ın “ihaneti” karşısında içi gitgide daha çok öfkeyle dolan Surkov’un sessiz sakın tavrı bir anda kayıplara karıştı. Adam, Pasternak’ı para hırsıyla hareket etmekle suçladı ve yazarın yurtdışından para koparabilmek için pazarlıklar yaptığını ileri sürdü. İvinskaya lafa girmeye çalıştı, fakat kendisine kaba bir dille adamın sözünü kesmemesi söylendi. Romancı ve yönetim kurulu üyesi Valentin Katayev kadının yüzüne karşı bağırdı: “Aslında sizin burada olmanızın hiçbir anlamı yok. Siz kimi temsil ettiğinizi sanıyorsunuz? Bir şairi mi yoksa bir vatan hainini mi? Peki, adamın ülkesine ihanet etmiş olması sizi hiç mi rahatsız etmiyor?” Starostin romanın editörü olarak takdim edildiğinde Katayev sözlerine şöyle devam etti: “Şuna bakın

29 Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 388. Mektuplardan bir tanesi 18 Şubat 1959 tarihli bir KGB iç yazışmasında alıntılanmıştır, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast’*, s. 184.

30 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 216. İvinskaya hatıratında bu toplantının tarihini hatayla 1 yıl fazla şekilde 1958 olarak belirtmiştir.

hele, bir de editör olacakmış – yok daha neler. *Bunun* gibi bir şeye editörlük yapılabilir mi!”

Starostin’in keyfi kaçtı ve yediği zılgıtların roman açısından neyin habercisi olduğunu açık seçik gördü. “*Doktor Jivago*’nun yayımlanmasına giden yolun kapandığını öğrenmekten dolayı hepimiz dayak yemiş kadar olmuştuk.”³¹

Sonraki yıllarda Pasternak bu olayı “meselenin eşi görülmemiş bir vaka olduğuna dair öfkeli bağırış çağırışlarla ve cezalandırma talepleriyle dolu 1937’ler tarzı bir toplantı”³² olarak tarif etti. İvinskaya ertesi gün Pasternak ile Merkez Komite’den Polikarpov arasında gerçekleşecek bir toplantı ayarladı. Toplantı öncesinde Pasternak adama İvinskaya eliyle bir mektup ulaştırdı. Mektup bürokratin iyice tepesini attırmak için kaleme alınmış gibiydi: “Vicdanlarının sesini dinleyen insanlar hiçbir zaman kendilerinden memnun olmaz; pişmanlık duydukları ve nedamet getirmek istedikleri pek çok şey vardır hayatlarında. Ömrümde hiçbir şekilde pişmanlık duymamı gerektirmeyecek yegâne şey romanımdır. Düşündüğüm neyse onu yazdım ve bugün de düşüncelerim yerli yerinde duruyor. Kitabı başkalarından saklamayarak bir hata yapmış olabilirim. Şayet yazılışında bir zayıflık söz konusu olsaydı, onu bütün gözlerden saklayacağım konusunda sizi temin ederim. Fakat o, benim hayal ettiğimden çok daha kuvvetli olduğunu ispat etti – kuvveti ulvi bir yerden geliyor ve bu yüzden de gelecekteki yazgısı kontrolüm dışındadır.”³³

Polikarpov öyle büyük bir öfkeye kapıldı ki, İvinskaya’dan notu gözlerinin önünde yırtıp parçalarına ayırmasını istedi. Adam, Pasternak’la görüşmek konusunda ısrarcıydı. İlerleyen günlerde hem Polikarpov hem de Surkov, Pasternak ile bir araya geldi. Aralarında geçen sohbetler gergin olmasına rağmen medeniydi ve iki adam da Pasternak’a, kitabın iade edilmesini isteyen bir telgrafı Feltrinelli’ye göndermek zorunda olduğunu söyledi. Üstelik, Pasternak söylenen şekilde davranmamasının “son

31 Alexander Puzikov, Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 10, s. 249; ve Puzikov, *Budni i prazdniki*, s. 206.

32 Boris Pasternak’ın Nina Tabidze’ye yazdığı 21 Ağustos 1957 tarihli mektup, Yevgeni Pasternak, *Boris Pasternak: The Tragic Years*, s. 228-29.

33 Age.

derece nahoş sonuçlar”a³⁴ yol açabileceği konusunda uyarıldı. Adamlar Feltrinelli’ye gönderilmek üzere bir telgraf kaleme aldı. Pasternak’tan beklenen, telgrafı yayıncıya göndermesiydi: “Romanım *Doktor Jivago*’nun elyazmasını yeniden yazmaya başladım ve mevcut kopyanın kesinlikle bitmiş bir eser olarak addedilemeyeceği konusunda tamamıyla ikna olmuş durumdayım. Elinizdeki elyazması kapsamlı şekilde gözden geçirilmesi gereken bir ön taslaktır. Kanaatime göre, kitabı halihazırdaki biçimiyle yayımlamak olanaksızdır. Üstelik bu, sadece eserime ait nihai taslağın yayımlanabileceği yönündeki prensibime de ters düşecektir. Romanım *Doktor Jivago*’nun çalışmam için elzem olan elyazmasını Moskova adresime göndermenizi rica ederim.”³⁵

Pasternak telgrafı göndermeyi reddetti. İvinskaya ise D’Angelo’dan, Pasternak ile konuşmasını ve onu göndermeye ikna etmesini istedi. Daha İtalyan’ın ağzından tek bir sözcük çıkmasına kalmadan, Pasternak içindeki hiddeti ortalığa dökercesine lafa girdi: “Şayet buraya baskılara boyun eğeyim diye akıl vermek üzere geldiyse, iyi niyetlerle üstlendiğin görevin bizzat bana karşı saygısızlık anlamına geldiğini bilmen gerek. Bana haysiyetsiz bir adammışım gibi davranıyorsun. *Doktor Jivago*’nun yayımlanması hayatının en önemli meselesi haline geldi ve bunu engellemek adına herhangi bir şey yapmak niyetinde değilim. Şimdiye kadar kendisine tekrar tekrar yazdıklarımla çelişen bir telgrafı almış olsaydı Feltrinelli hakkımda ne düşünürdü acaba? Sizce beni deli mi, yoksa ödleğin teki olarak mı görürdü?”³⁶

D’Angelo, Feltrinelli’yle Milano’da yaptığı konuşmayı Pasternak’a aktardı. Kitabın basımı artık durdurulamazdı. Dahası, elyazması Batı’daki bir sürü yayıncının eline çoktan ulaşmıştı ve Feltrinelli zorla yazdırıldığı her halinden belli olan bir telgraf-taki talimatları yerine getirecek olsa bile, bu kişilerin bağımsız olarak kendi yollarına gideceği ortadaydı. D’Angelo, hiçbir yere varmayacak olan bu girişime direnmenin anlamsız olduğunu ve bunun Pasternak’ı ve sevdiklerini kurtarabileceğini anlattı. İtalyan,

34 D’Angelo, *Delo Pasternaka*, s. 90.

35 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 114.

36 D’Angelo, *Delo Pasternaka*, s. 90-91.

Sovyet devletinin *Doktor Jivago*'ya karşı yürüttüğü anlamsız savaşı kaybettiğini söyledi.

Rusça yazılmış telgraf 21 Ağustos 1957'de gönderildi. Polikarpov hiç vakit kaybetmeden Merkez Komite'yi haberdar etti ve İtalyan Komünist Partisi'ne de telgrafın bir kopyasının gönderilmesini, böylelikle Feltrinelli'nin üzerindeki baskının artırılabilceğini önerdi.. Hem bir edebiyat eleştirmeni hem de partinin üst düzey şahsiyetlerinden biri olan Mario Alicata'ya, Komünist Parti'nin Milano'daki bürosunda Feltrinelli'yle buluşma görevi verildi. Adam, Pasternak'ın telgrafını kızgınlıkla Feltrinelli'nin yüzüne karşı saldı, ancak yayıncı geri adım atmayacaktı.³⁷

Bu arada Pasternak da, telgrafın ciddiye alınabileceği endişesiyle kendi mesajlarını Feltrinelli'ye ve başkalarına ulaştırma derdine düşmüştü. Pasternak, Peredelkino'da ziyaretine gelen Harvard'lı akademisyen Miriam Berlin ve kocasına romanının kesinlikle Sovyetler Birliği'nin dışında yayımlanması arzusunu koruduğundan söz etmişti. Pasternak'ın kız kardeşi Josephine, Berlin'den ağabeyinin asıl niyetini teyit etmesi ricasında bulunmuştu. Pasternak, Berlin'e telgrafı zorla yazdığını ve dikkate alınmaması gerektiğini söyledi. "Başıma gelebileceklerin hiçbir önemi yok. Hayatım sonuna geldi. Kitap, uygar dünyaya gönderilmiş son sözümüdür."³⁸ İtalyan akademisyen Vittorio Strada onu görmeye geldiğinde, Pasternak evden çıkan misafirin kulağına "Vittorio, kitabımın her ne pahasına olursa olsun yayımlanmasını istediğimi Feltrinelli'ye söyle"³⁹ diye fısıldamıştı.

Her türlü entrikaya ve gözdağına rağmen, Pasternak ziyaretçilerine olağanüstü derecede soğukkanlı bir görüntü çizmiştir. Yevgeni Yevtuşenko, aynı yılın eylülünde Pasternak'la görüşmüş ve beraberinde İtalyan profesör Angelo Rippelino'yu da getirmişti. "İtalyanlara bayılıyorum" demişti Pasternak. Onları akşam yemeğine davet etmişti. Yevtuşenko şöyle bir yorumda bulunmuştu: "Onu gören biri, Pasternak'ın taş çatlasa kırk yedisinde ya da kırk sekizinde olduğunu sanabilirdi. Bütün çehresine, sabah çiyini hâlâ

37 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 115.

38 Miriam H. Berlin, "A Visit to Pasternak," *The American Scholar* 52, S. 2 (Yaz 1983), s. 327-35.

39 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 113.

yapraklarının üzerinde taşıyan yeni kesilmiş bir leylak demeti misali, harikulade ve ışıltılı bir tazelik sinmişti. Hızlı hızlı el-kol hareketlerinden, yerinde duramayan yüzünü her daim aydınlatan şaşılacak derecede çocuksu tebessümüne kadar sanki bedeninin her yanında bir ışık oyunu icra ediliyormuş gibiydi.”⁴⁰ Rippelino gittikten sonra Pasternak ile Yevtuşenko gecenin geç vakitlerine kadar içki içip sohbet ettiler.⁴¹ Zinaida, yirmi üçündeki Yevtuşenko’yu azarladı: “Kocamı öldüreceksin” diye söylendi kadın.

Bir müddet sonra, Yevtuşenko *Doktor Jivago*’yu okudu ve bir “hayal kırıklığı” yaşadı. Stalin sonrası dönemdeki genç yazarların Hemingway’in eril yazı dilinden ve J.D. Salinger ile Erich Maria Remarque gibi yazarların eserlerinden etkilendiğini dile getirdi. *Doktor Jivago* bunların yanında eski tarz ve hatta biraz sıkıcı kalıyordu; eski kuşaklara özgü bir kitaptı. Romanı okumayı bitirmemişti.

Sovyet baskısı için belirlenmiş son tarih olan eylül ayı geçmiş ve Moskova’daki yetkililer gitgide çaresiz bir hale düşmüştü. Paris ve Londra’daki ticaret temsilcilerinin,⁴² Gallimard ve Harvill Press yayınevlerini elyazmasını geri gönderme konusunda ikna etme girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Dahası, Londra’daki Sovyet başkonsolosluğu⁴³ eğer kitabın basımı kaçınılmazsa, Harvill Press’in kitaba Pasternak’ın bizzat yayımlamanın aksi yönünde karar aldığını belirten bir önsöz koyması gerektiği konusunda ısrar etti. İngilizce çeviri nüshasının istediği düzeltmeleri yapması için Pasternak’a gönderilmesi konusunda Harvill Press’in gözünü korkutan Dışişleri Bakanlığı, Pasternak’ın sözde itirazlarını içeren bir not yerine, yayıncıların sadece “Sovyetler Birliği’nde yasaklanmıştır” ibaresini eklemesini önerdi. Downing Street 10 Numara’daki Dışişleri Bakanlığı temsilcisi Philip de Zulueta “Bu sadece propaganda bakımından bir avantaj sağlayabilir, yine de

40 Yevtushenko, *A Precocious Autobiography*, s. 104.

41 Yevtushenko, *Shetidesantnik, memuarnaya proza*, s. 386.

42 The International Book Association’ın, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi’ne notu, 3 Ekim 1953, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast’*, s. 84-85.

43 Philip de Zulueta, Britanya Dışişleri Bakanlığı, Moskova’daki Britanya büyükelçisine mektup; başlık “Dr. Jivago’nun incelenmesi ve çevirisi”, 8 Mart 1958, Ulusal Arşiv, Londra. Başbakanlık Dosyaları. Sınıf işareti, PREM 11/2504.

Pasternak'a cüzi miktarda bir koruma sağlama ihtimali var" diye yazmıştı. Bu yorum bir nebze alaycı da olabilirdi, zira söz konusu hamlenin satışları kesin şekilde artıracak açık olsa da, kitabın yasaklandığını belirtmenin Pasternak'a hangi açıdan yardımcı olacağı belirsizdi.

Pietro Zveteremiç ekimde Moskova'ya gitmiş ve "kitabın etrafında yaratılan atmosfer"⁴⁴ hakkında "çok çirkin" ifadesini kullanmıştı. Sovyet Yazarlar Birliği'nin ağırladığı bir İtalyan heyetinin mensubu olarak orada bulunan Zveteremiç'e şehre ayak basar basmaz *Doktor Jivago*'nun yayımlanmasının hem Pasternak'a hem de Sovyetler Birliği'ne hakaret anlamına geleceği söylendi. Zveteremiç'in eline Pasternak tarafından imzalandığı iddia edilen ve daktiloyla yazılmış bir mektup tutuşturuldu.⁴⁵ Mektupta, şubat ayında gönderilen telgrafta yazılmış olan ifadelerden bazıları tekrarlanmakta ve Feltrinelli'nin hiç cevap vermemiş olmasından dolayı sitem edilmekteydi. Zveteremiç, yazarlar birliği görevlileriyle yapılan bir toplantıda, *Doktor Jivago*'nun basımının durdurulamayacağını söyledi. Kendisi yaşananları "Rahatlıkla söyleyebilirim ki, tam bir arbede çıktı"⁴⁶ sözleriyle anımsamaktadır. Pasternak, çevirmeniyle buluşmanın güvenli olmadığını düşündü, ancak Zveteremiç, kendisine Feltrinelli'ye iletilmek üzere Pasternak tarafından yazılmış ve yazarın asıl duygularını içeren bir not teslim edilmiş olan İvinskaya ile görüşmeyi başardı. Zveteremiç, Feltrinelli'ye gönderdiği mektupta "P. bunları hiçbir şekilde kale almamanızı istedi ve kendisini açlığa mahkûm etmekle tehdit etseler bile, kitabın çıkmasını sabırsızlıkla bekliyor"⁴⁷ diye yazdı. Zveteremiç'in Moskova'da yaşadığı deneyim Komünist Parti'den ayrılmasına yol açtı. Sonraki yıllarda "Sosyalizmin SSCB'de hiçbir şekilde var olmadığına, oradakinin daha ziyade Asya tarzı teokratik despotizme denk geldiğine tamamiyle ikna oldum"⁴⁸ diye yazmıştır. Pasternak ise Feltrinelli'ye gönderdiği kısa notta "Yaşadığın haksızlıklar ve benim içler acısı talihim yüzünden ileride başına gelebilecek haksızlıklar için beni

44 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 116.

45 D'Angelo, *Delo Pasternaka*, s. 98.

46 Mancosu, *Inside the Zhivago Storm*, s. 76.

47 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 116.

48 Mancosu, *Inside the Zhivago Storm*, s. 241.

bağışla. Dilerim ki, uzak gelecekte, beni hayatta tutan inanç sizi de korur” yazmıştı.

Feltrinelli, Pasternak’ın telgrafına 10 Ekim’de cevap verdi. Mektup Pasternak’a hitaben yazılmış olsa da, Sovyet yetkilileri düşünüldükçe kaleme alınmış olduğu ve suçu, yazardan yayıncıya çekmek suretiyle Pasternak’ı korumak üzere tasarlandığı gün gibi ortadaydı. Feltrinelli, telgrafta bahsi geçen ve eserin tamamlanmamış olduğu ya da kapsamlıca gözden geçirilmesi gerektiğine dair kusurlardan tekini bile kitapta görmediğini söyleyerek sözüne başlıyordu. Kitabın yayımlanmasını Eylül’e kadar ertelemeyi kabul ettiğini ve artık kitabın çıkışının önünde hiçbir engelin bulunmadığını okurlara hatırlatıyordu.

Ve ortalığı birbirine katan yazarına ders veriyormuş izlenimini bırakmaya çalışıyordu: “Sizin her bakımdan talihsiz telgrafınızın bir sonucu olarak Batı’daki edebiyat çevrelerinde meydana gelen gerilimlere yenisini eklememek adına... kitabın yayımlanmasını engellemek için başka hiçbir girişimde bulunmamanızı salık veririz, zira böyle bir girişim yayını engellemek şöyle dursun, tüm olayı ne görmeyi istediğimiz ne de yaratmayı arzuladığımız bir politik skandal havasına sokar..”⁴⁹

Surkov, Sovyet şairler heyetinin bir mensubu sıfatıyla ekimde İtalya’ya gitti, fakat asli görevi Feltrinelli’yle yüzleşmekti. Yanına çevirmenini alıp yayınevinin Via Andegari’deki ofisine bir hışım daldı. Rusça bağırıp çağırışları aşağıdaki sokaktan işitilebiliyordu. Surkov, Alicata’nın yaptığına fazlasıyla benzer şekilde, Pasternak’ın telgrafını yayıncının yüzüne doğru salladı. Omzunun üstündeki duvarda bir Pasternak fotoğrafı asılmış olan Feltrinelli “Böyle mektupların nasıl yazıldığını bilirim ben”⁵⁰ dedi. Surkov üç saat boyunca dil döktü, fakat hiçbir sonuç elde edemedi oradan ayrıldı. Feltrinelli kendisinin “özgür bir ülkede yaşayan özgür bir yayıncı”⁵¹ olduğunu anımsatmış ve Surkov’a, romanı yayımla-

49 Age., s. 117.

50 16 Kasım 1957, CPSU Merkez Komitesi’ne yazılan not, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast’*, s. 86.

51 Giangiacomo Feltrinelli, dolaylı alıntı “Pubblicato in URSS il libro di Borghese sulla ‘X Mas’ mentre si proibisce la stampa dell’ultimo romanzo di Pasternak” (Borges Kitabı SSCB’de Noel zamanı Yayımlanacak, fakat Pasternak’ın Son Kitabı Yasaklı Kalacak), *Corrispondenza Socialista*, 27 Ekim 1957.

arak Sovyet edebiyatının büyük anlatı geleneğine ait bir esere saygı gösterisinde bulunduğunu söylemişti. Moskova'daki kültür bürokratları kavrayamamış olsa da, bu eser hakikatin bir şahidi niteliğindeydi. Feltrinelli, toplantıdan sonra Surkov'la görüşmenin “şuruba batırılmış bir sırtlan”⁵² ile karşılaşmaktan farksız olduğunu söylemiştir.

Surkov vazgeçmeye hazır değildi ve o güne kadar yapılmış olan en tehditkâr yorumu herkesin dikkatine sundu. Adam, Feltrinelli'nin de on bir yıl önce serbest muhabirlik yaptığı Komünist parti gazetesi *L'Unità*'ya bir mülakat verdi. Doktor Jivago konusunda bir Sovyet yetkilisi tarafından kamuoyuna sunulmuş olan bu ilk açıklamada, Surkov “bütün samimiyeti” ile gerçekleri ortaya koyduğunu söylemekteydi. Pasternak'ın romanı, Ekim Devrimi'nin meşruiyetine gölge düşürmesi sebebiyle yoldaşları tarafından reddedilmişti. Pasternak bu eleştirileri kabul etmiş ve düzeltmeler yapabilmek için elyazmasının İtalyan yayıncı tarafından kendisine iade edilmesini istemişti. Fakat tüm bu olanlara rağmen, roman –basında çıkan haberlere bakılırsa– yazarının isteğine aykırı olarak İtalya'da piyasaya çıkacaktı.

Surkov “Soğuk Savaş edebiyatı da bünyesine katmaya başladı”⁵³ sözleriyle durumu açıkça ifade etti. “Şayet bu Batılıların nezdinde özgürlük demekse, o halde bizim özgürlüğe farklı baktığımızı söylemek zorundayım.” Muhabir ise adamın “olup bitenler yüzünden kendini nasıl berbat hissettiğini açıkça anlatabilmek” niyetiyle konuştuğuna dikkat çekmişti. Surkov sözlerine şöyle devam etmişti: “Böylece ikinci kez, yani edebiyat tarihimizde ikinci kez, Boris Pilniak'a ait *Mahogany* eserinden beri ilk defa Rusça yazılmış bir kitap yurtdışında yayımlanıyor olacak.”

Pasternak'ın ölüm cezasına çarptırılan komşusu Pilniak'ın adının geçmesi doğrudan bir tehditti. Surkov devlet şiddetinin gerektirdiği eylemler karşısında istifini bozmayan bir adamdı. Önceki yıl, bir Yugoslav gazetesine “Dostlarımin ve yazarların gözümün önünde ortadan kaldırıldığına tanıklık ettim, fakat o dönemde bunların lüzumlu ve devrimin gerektirdiği durumlar olduğuna

52 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 116.

53 Gino Pagliarini, “Boris Pasternak e la cortina di ferro” (Boris Pasternak ve Demir Perde), *L'Unità*, 22 Ekim 1957; *Conquest, Courage of Genius*, s. 66.

inanıyordum”⁵⁴ şeklinde bir demeç vermişti. Feltrinelli bunun üzerine Pasternak’ın Amerikalı yayıncısı Kurt Wolff’a, Surkov’un sarf ettiği sözlerin mümkün olan en yaygın şekilde alıntılanması ve “*Time* ile *Newsweek*’in harekete geçirilmesi”⁵⁵ mecburiyetinin doğduğunu söyledi.

Pasternak, ekim sonunda Feltrinelli’ye bir mesaj daha göndermek zorunda bırakıldı. Mesajında, Feltrinelli’nin onun telgrafına cevap vermemesi karşısında “şaşkına döndüğünü”⁵⁶ belirtmiş ve “terbiye gereği bir yazarın isteklerine saygı göstermeliydir” eklemesini yapmıştı.

Kitabın yayımlanmasına sayılı günler kala, Pasternak 25 Ekim tarihli son telgrafın peşi sıra Feltrinelli’ye 2 Kasım tarihli özel bir not gönderdi:

Sayın İlgili,

Şükranımı ifade edecek sözcükleri bulmakta güçlük çekiyorum.⁵⁷ Gelecek sizi de, beni de, katlanmak zorunda kaldığımız çirkin aşagılamlar karşılığında ödüllendirecektir. Ah, ne siz ne de Gallimard ya da Collins imzaları (!) taşıyan –şahsımdan sahtekârlıkla ve zor kullanılarak gasp edildiği için basbayağı düzmece ve göstermelik bir imza– o aptalca ve nezaketten uzak taleplere kanmadığı için nasıl da mutluyum! Sizin tarafınızdan “yazınsal özgürlüğüm”e uygulanan “şiddet”e dair öfkeyi iyice büyütme için hiç iştirilmemiş ukalalıklar yapıldı, oysa aynı şiddetin ta kendisi el altından bana karşı uygulanmaktaydı. Peki, bu vandalizme bana yönelik endişeler ve sanatçının kutsal hakkını gözetme süsü verilmesine ne demeli? Fakat çok yakında bir İtalyanca Jivago’muz, Fransızca, İngilizce ve Almanca Jivago’larımız olacak – ve günün birinde, belki de coğrafi anlamda uzak bir yerde olsa da Rusça bir Jivago da çıkacak! Ve bu az buz bir şey değil, çok büyük bir olay; yeter ki biz elimizden geleni yapalım, nasıl olsa bir şeyin olacağı varsa olur.

54 Alexei Surkov, *Mladost*, 2 Ekim 1957, *age.*, s. 67.

55 Mancosu, *Inside the Zhivago Storm*, s. 91.

56 16 Kasım 1957, Boris Pasternak’ın CPSU Merkez Komitesi’ne yazdığı nota ekli mektubu, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast’*, s. 86.

57 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 118-19.

Doktor Jivago'nun İtalyanca çevirisiyle yapılan ilk baskısı 15 Kasım 1957'de matbaadan çıktı.⁵⁸ Baskıyı o tarihten beş gün sonra gerçekleştirilen üç bin nüshalık ikinci baskı izledi. Roman, ikinci baskının piyasaya sürülmesinden önceki akşam Milano'daki Hotel Continental'da yapılan tanıtımın ardından 23 Kasım'da kitapçılarındaki yerini aldı. Kitap bir anda çok satanlar arasına girmişti.

İlk eleştirilerden biri *Corriere della Sera*'da "Bir politik karalama örneği bulmak niyetiyle yola çıkıyor ve bir sanat eseriyle karşılaşıyorsunuz"⁵⁹ manşetinin altında yayımlandı. Eleştiri yazısı "Romanının Batı'daki ilk okurları olan bizlerin vereceği herhangi bir siyasi hükme Pasternak'ın ihtiyacı yok" sözleriyle son buluyordu. "Kim bilir, belki de ihtiyar yazar köyündeki yalnızlığın içinde yaşayıp giderken onun öyküye sinmiş olan şairane sesini işitip işitmediğimizi, sanatsal görüşlerinin kanıtını bulup bulmadığımızı öğrenmek istemiştir. Ve bunun cevabı şudur: Evet, bulduk."

Roman uzun bir yolculuğun başındaydı, fakat *Jivago*'nun anavatanı Rusya'ya dönebilmesi için gizli bir müttefiğe ihtiyacı olacaktı.

58 Kitabın ilk baskısına ve kitapçılarda yer almasına dair bilgiler Carlo Feltrinelli'yle yapılan e-posta yazışmalarından alınmıştır.

59 Giorgio Zampa, "Si cerca il libello politico e si trova un'opera d'arte", eleştiri, *Doktor Zhivago*, *Corriere della Sera*, 22 Kasım 1957.

Bölüm Sekiz

“Demir Perde’de kocaman bir delik açtık.”

Doktor Jivago’nun Rusça elyazması, Washington D.C.’deki CIA genel merkezine 1958 Ocak ayının başlarında iki film makarası halinde ulaştı.¹ Kitabın bu nüshası Britanya istihbaratı tarafından servis edilmiş ve romanın gelişi, teşkilat içerisinde bir miktar heyecan yaratmıştı. Teşkilattaki Sovyet Rusya Bölümü başkanının, CIA adına yürütülen gizli operasyonlardan sorumlu olan Frank Wisner’e gönderdiği bir iç yazışmada² *Doktor Jivago* “Stalin’in ölümünden beri bir Sovyet yazarı tarafından kaleme alınmış en aykırı edebiyat yapıtı” olarak tarif edilmekteydi.

Sovyet Rusya Bölümü şefi John Maury “Pasternak’ın hümanist mesajı –her kişinin özel hayatını yaşama hakkının olduğu ve politik sadakatinin ya da devlete yaptığı katkının derecesine bakılmaksızın, bir insan olarak saygıya layık olduğu– bireyin komünist sisteme feda edilmesini savunan Sovyet etik anlayışına karşı esaslı bir meydan okuma niteliğindedir” diye yazmıştı. “Romanda rejime

- 1 CIA, Şefe Gönderi, WE (Batı Avrupa), “Transmittal of Film of Pasternak Book,” 2 Ocak 1958. 2 Ocak 1958 tarihli belgede gönderen kişi adının yanı sıra filmin kaynağı da redakte edilmiştir. Tarihi elli yılı aşan belgelerde bile müttefik istihbarat servisleriyle yapılan gizli işbirliği ilişkilerini açığa çıkarmamak standart bir CIA uygulamasıdır. Gelgelelim, 2 Ocak 1958 tarihli belgede filmin Londra’dan gönderildiği açıkça görülmektedir. Belgede, filmi sağlayan kişinin CIA’nin planları hakkında bilgi almak istediği ve bu şekilde, kendi girişimlerini teşkilatın girişimleriyle eşleştirme niyetini taşıdığından söz edilmektedir. Sağlayıcının M16’ten başka bir yapı olması imkânsızdır. Üstelik, olayın geçmişi hakkında yazarlarla görüşen ABD’li bir yetkili, metin kaynağının Büyük Britanya olduğunu doğrulamıştır. Yazarların bağlantı kurduğu Britanya hükümet sözcülerinden biri, resmi M16 tarihlerinin 2010’da yayımlanmasının ardından arşivlerin tekrar açılmaması yolunda karar alındığını açıklamıştır.
- 2 CIA, Memorandum for Deputy Director (Plans) from Chief, SR Division, “Request for Authorization to Obligate up to [redacted] from AEDINOSAUR”, 9 Temmuz 1958.

karşı ayaklanma çağrısı yapan hiçbir unsur bulunmuyor, ancak *Doktor Jivago*'nun telkin ettiği aykırı düşünce –siyasi edilgenlik– çok önemlidir. Pasternak, rejimin resmi kampanyalara aktif katılım sağlanması ve duygusal bağlılık yaratılması yönündeki taleplerine edilgen kalan küçük ve önemsiz insanların, sistemin tercih ettiği politik ‘aktivistler’den çok daha üstün olduklarını ileri sürer. Dahası, toplumun bu fanatikler olmadan daha sorunsuz işleyeceğini ima etme cüretinde bulunur.”

Akıcı derecede Rusça konuşan Maury, Hitler’in Sovyetler Birliği’ni işgali sırasında Moskova’da yardımcı deniz ataşesi sıfatıyla bulunmuştu.³ Savaş esnasında Amerika Birleşik Devletleri’nin Sovyetler Birliği’ne 11 milyar dolar değerinde ihtiyaç malzemesi göndermesini öngören Ödünç Verme-Kiralama⁴ programının bir parçası olarak Murmansk’ta görev yapmıştı. Gelgelelim, Maury’nin eski müttefike karşı sevgi beslediği söylenemezdi. Kendisi Sovyet davranışını anlamanın en iyi yolunun olanlara Rus tarihi prizmasından bakmak olduğu görüşünü savunurdu. Yanında çalışan memurlardan biri “Sovyet rejimini Rus İmparatorluğu’nun devamı olarak görürdü ve KGB’nin Korkunç İvan tarafından kurulduğu kanaatindeydi”⁵ şeklinde konuşmuştur.

CIA’in Sovyet Rusya Bölümü, çoğu durumda aileleri Bolşeviklerden kaçmak zorunda kalmış birinci ve ikinci kuşak Rus-Amerikalılarıyla doluydu. Çok sayıda Rusça şarkının çalınıp söylendiği ve votkanın su gibi aktığı partiler bölümün gururuydu. 1950’lerde görev yapmış bir memur o günleri “Uzmanlık alanımız, nakaratları *pey do dna* [fondip!] olan törensel içki şarkısı *charochka* idi”⁶ sözleriyle anımsamıştır.

Amerika ve Britanya istihbarat servisleri *Doktor Jivago*’nun Rus-

3 Trento, *The Secret History of the CIA*, 497, not 4. Maury’nin adı, tıpkı diğer kişilere yapıldığı gibi, CIA belgelerinden çıkarılmıştır, ancak kendisi çok sayıda kitapta Sovyet Rusya Bölümü şefi olarak geçmektedir ve eski CIA çalışanları, yazarlarla yaptıkları mülakatlarda kimliği teyit etmişlerdir.

4 Amerika Birleşik Devletleri’nin İkinci Dünya Savaşı’nda Hitler’e karşı savaşan devletlere silah, hammadde, yedek parça ve gıda yardımı göndermesini sağlayan program. 1941’de Kongre’de kabul edilen yasa çerçevesinde İngiltere, SSCB, Fransa ve Çin toplam 50 milyar dolarlık yardımdan yararlanmıştı. (ç.n.)

5 Chavchavadze, *Crown and Trenchcoats*, s. 224.

6 Age.

ça olarak yayımlanması konusunda fikir birliğine varmıştı, ancak Britanya “bu işin ABD’de yapılmamasını istedi”.⁷ Bu yaklaşım, Amerika Birleşik Devletleri’nde çıkarılacak bir Rusça baskının Sovyetler Birliği tarafından, kitabın küçük bir Avrupa ülkesinde yayımlanmasına kıyasla, bir propaganda aracı olarak çok daha kolayca görmezden gelinebileceğini hesaplayan CIA’in politikasını yansıtır nitelikteydi. Dahası, Amerika’nın olaya alenen dahil olmasının Moskova’daki yetkililer tarafından Pasternak’a eziyet etme bahanesi olarak kullanılmasından endişe ediliyordu.

Romanın İtalya’da çıkmasından kısa süre sonra gönderilen bir iç yazışmada, teşkilat çalışanları *Doktor Jivago* hakkında “Nobel ödülü gibi bir şerefe erişmek adına, dünya çapında en üst düzeyde serbest dağıtımın yapılabilmesi, kitabın övgüler alması ve itibar kazanması amacı doğrultusunda mümkün olan en çok sayıda yabancı dilde baskısının yayımlanması”⁸ önerisini ortaya atmışlardı. CIA, Pasternak tarafından yazılan romanın, İsveç Akademisi’ni de kapsayacak şekilde dünya çapında ilgi çekeceğine umut bağlamıştı bağlamasına, fakat ortada Pasternak’ın ödülü almasına yardım etmek üzere teşkilatın Rus dilindeki bir nüshayı basmayı tasarladığını gösteren hiçbir belirti yoktu.

CIA’in *Doktor Jivago*’yu ilgilendiren operasyonlardaki rolüne hükümet en üst düzeyde destek sağlamıştır. Eisenhower yönetimindeki Beyaz Saray, gizli faaliyetleri yöneten Operasyonlar Denetim Kurulu (OCB)⁹ vasıtasıyla, CIA’e romandan “istifade edilmesi” konusunda özel kontrol yetkisi vermişti.¹⁰ Bu kararın ardındaki

7 CIA, Memorandum for PP Notes, “Publication of Pasternak’s Dr. Zhivago,” 8 Eylül 1958. Kitabın Amerika Birleşik Devletleri’nde yayımlanmamasına yönelik Britanya talebi sonraki CIA eylemlerinden ve kaygılarından anlaşılmaktadır ve daha önce belirtildiği gibi, Britanya göndermeleri çıkarıldığı halde bu durum iç yazışmada açıkça ifade edilmiştir.

8 CIA, Memorandum, “Pasternak’s Dr. Zhivago” 12 Aralık 1957. Bu iç yazışmanın Psikoloji ve Milis Güçler bölümü tarafından yazılmış olması ihtimali yüksektir.

9 Operations Control Board. (ç.n.)

10 CIA, Memorandum for the Record, “Exploitation of Dr. Zhivago,” 27 Mart 1959. Bu iç yazışmada OCB talimatlarının tarihi yer almamaktadır. Eisenhower Başkanlık Kütüphanesi’ndeki kütüphaneciler—muhtemelen sözel olması gibi bir sebepten dolayı—CIA’e verilen direktifin kaydını bulamamışlardır. 7 Kasım 1958’de, DCI Allen Dulles’in katılımıyla gerçekleşen bir OCB toplantısının ayrıntıların tek bir cümlede kayıtlara geçmiştir: “Karşılıklı olarak tartışılan ve not edilen eylemler

gerçekçe “operasyonun hassasiyeti ve Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin olayda parmağı olduğu gerçeğinin hiçbir şekilde dışarı yansıtılmaması” idi. Dışişleri Bakanlığı’nın ya da Amerika Birleşik Devletleri Enformasyon Dairesi’nin¹¹ romanı açıkça cümle âleme duyurmasını sağlamaktansa, “Pasternak’a ya da ailesine kişisel düzlemde misilleme yapılması” ihtimalini ortadan kaldırmak üzere gizlilik kurallarına riayet edildi. OCB, teşkilata sözlü olarak talimat verdi ve CIA’e de kitabın “soğuk savaş propagandası olarak değil, bir edebiyat yapıtı olarak” tanıtılmasını tembihledi.

CIA, bu örnekten de anlaşılabilceği üzere, edebiyatı –romanları, kısa öyküleri, şiirleri– severdi. Joyce, Hemingway, Eliot, Dostoyevski, Tolstoy ve Nabokov... Kitaplar silahtı. Bir edebiyat yapıtının SSCB’de ya da Doğu Avrupa’da bulunmaması veya yasaklanmış olması ve eserin Sovyet gerçekliğine meydan okuması ya da onunla karşıtlık içinde olması halinde, teşkilat söz konusu eseri Doğu Bloğu vatandaşlarının elinde görmek isterdi. Soğuk Savaş 1958’de on ikinci yılına girmişti ve Doğu’nun “tutsak halkları”nı özgürleştirmek adına kurulmuş olan her türlü hayal, Budapeşte’deki katliamlar ve Batılı güçlerin –özellikle de Amerika Birleşik Devletleri’nin– dikenli tellerin ardından bakınakla yetinmesinden dolayı yıkılıp gitmişti. Amerika Birleşik Devletleri 1953’te grev yapan Doğu Almanlara ya da 1956’da devlete başkaldıran Polonyalılara yardım etmekte aciz kalmıştı. Gelgelelim, atom silahlarıyla donatılmış süper güçler arasındaki savaşa dönüşebilecek bir müdahaleyi taraflardan hiçbirinin göze alamayacak olması gibi basit bir sebepten dolayı komünizm etkisini yitirecek değildi.

CIA 1950’lerde Kremlin ile küresel ölçekte ve kıran kırana bir siyasi savaş halindeydi. Bu güç gösterisi Atlantik İttifakı (NATO) için Batı Avrupa’nın desteğini almak, Sovyet propagandasına karşı koymak ve dünyadaki Sovyet etkisine meydan okumak amacı taşıyordu. CIA, Sovyet devletinin kendi vatandaşları ve Doğu Avrupa’daki uydu devletler nezdinde otoritesinin haberlerde, sanatta, müzikte ve edebiyatta var olan fikirlerin gücü sayesinde zaman

---

Pasternak vakasıyla ilişkili olarak gerçekleştirilmektedir.” Eisenhower Başkanlık Kütüphanesi, Beyaz Saray, Ulusal Güvenlik İlişkileri Kayıtları Ofisi: OCB series, Administration Subseries, Kutu 4: OCB Minutes of Meetings 1958 (6).

11 United States Information Agency (USIA). (ç.n.)

içinde aşındırılacağına inanıyordu. Teşkilat uzun sürecek bir oyuna girmişti. Gizli propaganda operasyonlarından pek çoğunu yöneten CIA Uluslararası Kuruluşlar Bölümü'nün başkanı Cord Meyer, Batı kaynaklı fikirlere maruz kalmanın “zaman içinde ve aşamalı olarak daha açık toplumlara giden yoldaki ağır aksak değişim olasılıklarını iyileştireceği”ni¹² yazmıştı.

CIA, hedeflerini daha ileri aşamalara taşımak uğruna bir sürü paravan şirket ve düzmece vakıf üzerinden konser turnelerine, resim sergilerine, entelektüel dergilere, akademik araştırmalara, öğrenci hareketlerine, haber kuruluşlarına ve kitap yayıncılığına maddi destek sağlarken hesabı tutulmayan milyonlar harcadı. Batı Avrupa'da ise parasını komünist düşmanına karşı en büyük dayanağı olarak gördüğü komünist olmayan sol harekete akıtmaktaydı. Soğuk Savaş döneminde, komünizm karşıtlığı ve liberal idealizm arasındaki ittifak “doğal ve doğru görülürdü”¹³ ve söz konusu birliktelik, 1960'lara kadar bozulmayacaktı. “Yardımlarımız genellikle solda ve merkezde yer alan demokratik partilere yapılmaktaydı” demişti Meyer. “Sağ görüşlü ve muhafazakâr kuvvetler kendi mali kaynaklarına sahipti: Komünistlere karşı oy ve nüfuz kazanmak adına yürütülen asıl rekabet siyaset yelpazesinin solunda, işçi sınıfı ile entelijansiya arasındaki birlikteliğin belirleneceği noktada yürütülmekteydi.”

1950'lerin Amerika'sında, Senatör Joseph McCarthy'nin etrafa zehir saçan komünist karşıtı kampanyası sırasında ve epey sonrasında, Kongre'nin sol görüşlü kuruluşlara ve Avrupa'da sanatın ilerlemesine açıkça maddi destek vermek üzere Dışişleri Bakanlığı'na ya da hükümetin başka bir birimine para tahsis etmesini sağlamak imkânsızdı. Kongre'nin, Komünist Blok'a karşı yürütülen doğrudan operasyonlara –hatta kitap yayıncılığı gibi yeterince etkili değilmiş izlenimini bırakan faaliyetlere– dahi destek vermek için mücadele etmesi gerekiyordu. CIA bütçesi kayıt dışıydı ve söz konusu işler için biçilmiş kaftandı. Teşkilat, büyük bir içtenlikle Soğuk Savaş'ın aynı zamanda kültürel bir yönü olduğuna da inanmıştı.¹⁴

12 Meyer, *Facing Reality*, s. 114.

13 Wilford, *The Mighty Wurlitzer*, s. 147.

14 Kültürel Soğuk Savaş hakkında kapsamlı incelemeler ve CIA operasyonlarının olumlu yönleri ve etkinliği hakkında birbirleriyle çatışan görüşler için, bkz. Saun-

Yılda milyonlarca doları bulan finansman sağlama olayının “farklılıkları ve görüş ayrılıklarını ortaya koyan ve serbest sorgulama kavramından esinlenmiş”¹⁵ faaliyetleri destekleyeceğine dair bir farkındalık söz konusuydu. “Dolayısıyla, vakaların çoğunda ABD destekli kuruluşların temsilcileri ve üyeleri tarafından ifade edilen görüşlere sponsorlar katılmamaktadır... Dogmalara aykırı görüşlerin kamuoyunda ifade edilmesinin yekpare haldeki komünist eylem tekdüzeliğine karşı güçlü bir silah olduğunun kavranması hayli incelikli bir düşünce yapısının ürünüdür.” CIA, bu şartlar altında Ford, Rockefeller ve Carnegie vakıflarına rakip çıkarak “dünyanın en büyük bağış yapan kurumlarından biri haline gelmiştir.”¹⁶

Başkan Harry Truman, barış zamanında faaliyet gösteren Amerikan istihbarat servisi fikrinden hoşlanmadı. Gazeteler ve birtakım kongre üyeleri de Amerikan tarzı bir gestapo hakkındaki kaygılarını yüksek sesle dillendirmekteydi. Ve İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından kurumun bir kısım çalışanı gizli operasyonların yasadışı dünyasında kalıcı olabileceklerinin rahatsızlığını hissetmeye başlamıştı. Ne var ki, Sovyetler Birliği'yle yaşanan gerilimlerin her geçen gün artması, Truman'ın deyişiyle “merkezileşmiş hafiyelik faaliyeti”ne¹⁷ duyulan ihtiyacı kaçınılmaz hale getirdi. CIA 1947'de kurulmuştu ve Kongre, ajan teşkilatına istihbarat toplama yetkisinin yanı sıra “ulusal güvenliği etkileyecek istihbaratla ilişkili başka işlevleri ve görevleri” yerine getirme yetkisini de vermişti. Bu muğlak yetki, zaman içinde gizli faaliyetlerin –CIA'e atfedilemeyecek ve ABD hükümeti tarafından üstlenilmeyecek operasyonların– yasal zeminini oluşturacaktır, ancak CIA genel danışmanı ilk başlarda kongrenin özel izni olmaksızın teşkilatın “kara propaganda” yapıp yapamayacağı konusunda kararsız kalmıştır.¹⁸ Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında aralarında Dışişleri ve Savunma Bakanlığı'nın da bulunduğu çeşitli bakanlıklar, özel görevleri yerine getirmek üzere nasıl kalıcı ve etkili bir yeterlilik tesis edilebileceğine dair

ders, *The Cultural Cold War* ve Wilford, *The Mighty Wurlitzer*.

15 Michael Warner, “Sophisticated Spies: CIA Links to Liberal Anti-communists, 1947-1967,” *Journal of Intelligence and Counterintelligence* 9, S. 4 (1996), s. 425-33.

16 Age.

17 Jeffreys-Jones, *The CIA and American Democracy*, s. 35.

18 Thorne vd., *Foreign Relations of the United States, 1945-1950*, s. 622.

kendi iç tartışmalarını sürdürmekteydi. Özel görevler propaganda çalışmalarından, göçmen gruplarını silahlandırmak ve bunları sabotaj eylemlerinde kullanılmak üzere yeniden Doğu Bloğu'na yerleştirmek gibi paramiliter operasyonlara kadar uzanan geniş bir yelpazede yer almaktaydı.

ABD'nin yürüttüğü gizli eylemlerin fikri zeminini oluşturan şahıs George Kennan'dı. Kendisi aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin atadan kalma yayılmacılığını zapturapt altına almak için Amerika Birleşik Devletleri'nin sahip olduğu tüm kaynakları ve becerileri seferber etmesi gerektiğini ileri süren nüfuzlu bir diplomat ve politika planlamacıydı. Amerika Birleşik Devletleri'nin karşısında 1920'lerden beri paravan kuruluşlar yaratmakta ustalaşmış bir düşman vardı ve söz konusu kuruluşlar, barış ve demokrasi gibi komünistlikle alakası olmayan fikirleri yücelten, fakat gizliden gizliye Kremlin'in ya da onun temsilcilerinin kontrolüne girmiş idealist görünümlü uluslararası oluşumlardı. Washington'ın "yapılmasına fazlasıyla gerek duyulan, ancak hükümetin resmi sorumluluk alamayacağı işleri"¹⁹ kotarabilecek bir güce ihtiyacı vardı. 1948 Mayıs'ında başında Kennan'ın bulunduğu Dışişleri Bakanlığı Politika Planlama Personeli "Örgütlü Siyasi Harbin Başlangıcı"²⁰ adını taşıyan bir iç yazışma kaleme aldı. Yazışmada "Kremlin'in siyasi harp yönetimi, tarihteki benzerlerinin arasında en gelişkin ve etkili olanıdır" bilgisi verilmekte ve Amerika Birleşik Devletleri'nin buna karşılık olarak "kendi kaynaklarını gizli siyasi harp için seferber etmemek gibi bir lükse sahip olmadığı" belirtilmekteydi. Ayrıca yazışmada, Sovyet Bloğu'nda içeriden bir direnişi desteklemek ve geliştirmek; Sovyetler Birliği göçmenlerine ve Batı'daki ideolojik düşmanlarına arka çıkmak için kullanılabilir bir dizi öneri sıralanmıştı.

Ertesi ay Ulusal Güvenlik Konseyi, başlangıçta bağımsız bir ofis olmasına rağmen CIA binasında yer alan Office of Special Projects'i²¹ kurdu. Çok geçmeden, yeni grubun adı da şüphe uyandırmayacak şekilde Office of Policy Coordination²² (OPC) olarak

¹⁹ Gaddis, *George F. Kennan*, s. 317.

²⁰ *Emergence of the Intelligence Establishment*, s. 668-72.

²¹ Özel Projeler Ofisi. (ç.n.)

²² Politika Koordinasyon Ofisi. (ç.n.)

değiştirildi. Birimin başına savaş dönemindeki istihbarat servisi Office of Strategic Services'in²³ (OSS) kıdemli elemanı Frank Wisner getirildi. Kendisi 1944 ve 1945 yıllarında altı ay boyunca Bükreşte görev yapmış ve Rus birliklerinin Alman kökenli 70.000 Rumen vatandaşını köle işgücü olarak kullanılacakları Sovyetler Birliği'ne doğru yola koyulan yük vagonlarına yerleştirmesini çaresizlik ve hiddet içinde seyretmişti: ²⁴ "OSS istihbarat memuru, Rusların Müttefik Kuvvetler ile işbirliğinin yeni dönemine kadeh kaldırdıkları bir zamanda sergilenen kaba Sovyet kuvveti manzarası karşısında 'ağır bir şok' yaşamıştır." ²⁵ Yaşadığı deneyim Wisner'de iz bırakmış ve adamın yüreği düşmanına karşı taarruza geçmesini emreden ateşli ve komünizm karşıtı bir coşkuyla dolmuştu.

Wisner el altından yürütülecek planlı faaliyetleri psikolojik harp, siyasi harp, ekonomik harp, önleyici doğrudan eylem ve muhtelif olmak üzere beş kısma ayırmıştır.²⁶ Kendisi, Sovyetler Birliği aleyhine propaganda yapmaktan vahşi saldırılar düzenlemek ve bir tür komünist karşıtı direniş cephesi oluşturmak için göçmen statüsündeki gizli ajanların kullanılmasına kadar her türlü operasyonu gerçekleştirme yetkisi istemekteydi. Yeni Ulusal Güvenlik yönergeleri çerçevesinde, kuruluşun yetkileriyle birlikte personeli ve kaynakları da artmaya devam etti. 1949'da gizli operasyonlarda yer alan CIA mensuplarının sayısı 302'ydi.²⁷ Üç yıl sonra sayıları 2.812'yi bulmuş ve buna 3.142 yurtdışı sorumlusu da eklenmişti. Bu ajanlar ve memurlar dünya çapında kırk yedi konuma yerleştirilmiş ve yürüttükleri operasyonların bütçesi aynı üç yıllık dönemde 4,7 milyon dolardan 82 milyon dolara çıkarılmıştı. 1952'de, OPC ile Office of Special Operations²⁸, Planlama Direktörlüğü'nü kurmak üzere tek bir çatı altında toplandı.

O dönemde işe yeni girmiş genç bir adam olan geleceğin CIA direktörü William Colby ise Wisner hakkında "Batı'nın sahip olduğu

23 Stratejik Hizmetler Ofisi. (ç.n.)

24 Thomas, *The Very Best Men*, s. 21-23.

25 Dobbs, *Six Months in 1945*, s. 14.

26 Thorne vd., *Foreign Relations of the United States*, 1945-1950, s. 730-31.

27 U.S. Senate, *Final Report of the Select Committee to Study Government Operations with Respect to Intelligence Activities*, 1. kitap, s. 107.

28 Özel Operasyonlar Ofisi. (ç.n.)

özgürlüğü komünizm karanlığından kurtarmak için kendi teşkilatına bir Tapınak Şövalyeleri topluluğunun atmosferini aşlamıştır”²⁹ ifadesini kullanmıştı. Wisner aynı zamanda “çocuksu bir cazibesi olan, soğukkanlı fakat şamatacı bir adam, Mississippi’li bir alçak engel koşucusuydu.”³⁰ Wisner o “fazladan boyuta”³¹ sahip olan kişilerle ilgileniyordu; kendisi gibi savaş gazilerini, atletik ve zeki ama kitabı olmayan, başta Yale olmak üzere en iyi okulları bitirmiş insanları yanında görmek isterdi.

Destansı mücadele duygusunun çekimine kapılan ve anın ah-laki tutarlılığından kuşku duymayan yazarlar ve şairler CIA’den yardımlarını esirgemedi. CIA karşı istihbarat şefi James Jesus Ang-elton, *The Yale Literary Magazine*’in editörlerinden biri ve *Furioso* edebiyat dergisinin kurucu ortağıydı. En yakın arkadaşlarından biri olarak Ezra Pound’un adını telaffuz ederdi. *Yale Literary*’nin bir diğer eski elemanı Cord Meyer Jr.’ın kurmaca yazıları *The Atlantic Monthly*’de yayımlanmıştı ve kendisi teşkilatın propaganda ope-rasyonlarını yürütürken bile yazın hayatında var olma arzusunu sürdürmüştü. Meyer’in çalışanlarından biri ve önceden *The Kenyon Review*’da yazmış olan Robie Macauley, *Playboy*’da kurmaca editörü olarak çalışmak üzere teşkilattan ayrıldığında Meyer ona “uygun bir mahlasla sana bir hikâye bile gönderebilirim”³² demişti. John Thompson da *The Kenyon Review*’da yetişmiş olan çalışanlardan-dı. John Hunt, *Generations of Men*³³ romanının piyasaya çıktığı dönemde işe alınmıştı. *Paris Review*’nin kurucu ortağı ve editörü olan Peter Matthiessen teşkilata çalıştığı dönemde *Partisans*³⁴ ro-manını yazmıştı.³⁵

Guam’da yaralanmış ve tek gözünü kaybetmiş bir muharip gazi olan Meyer kişisel hikâyesini “On yıl önce gönüllü olarak katıldığım savaştan daha az vahşet içermesine rağmen daha çetre-

29 Colby and Forbath, *Honorable Men*, s. 73.

30 Tom Braden, “I’m Glad the CIA is Immoral,” *The Saturday Evening Post*, 20 Mayıs 1967.

31 Winks, *Cloak & Gown*, s. 54.

32 Cord Meyer’in Robie Macauley’e yazdığı 19 Eylül 1999 tarihli mektup, Cord Meyer Belgeleri, kutu 1, klasör 8, Elyazmaları Bölümü, Meclis Kütüphanesi.

33 (İng.) Kuşaklar Boyunca İnsan. (ç.n.)

34 (İng.) Partizanlar. (ç.n.)

35 Saunders, *The Cultural Cold War*, s. 246.

filli ve müphem bir mücadeleye girmek üzere 1951 ilkbaharında Washington'a ayak bastım"³⁶ sözleriyle özetlemiştir.

CIA elindeki parayı, maddi katkı sağlamak istediği hedeflere kanallı etmek amacıyla bir dizi özel kurum ortaya çıkarmış ve bunların soylu amaçlara hizmet ettiği algısını yaratmıştır. Amerikan toplumunun önde gelenleri, bu kurumların yönetim kurullarında görev yapmak ve varlıklarıyla, su gibi akıtılan paralara açıklık getirebilecek zengin hayırseverlerin bu pozisyonları doldurduğu yanılısamasını yaratmak üzere söz konusu kurumların bünyesine dahil edilmişlerdi. İlk oluşumlardan bir tanesi, 1949'da teşkilata katılan ve ofisleri New York'ta bulunan National Committee for a Free Europe³⁷ idi. Üyeler arasında yakın bir gelecekte başkanlık koltuğuna oturacak Dwight D. Eisenhower; film endüstrisinin büyük patronları Cecil B. DeMille ve Darryl Zanuck; Ford Motor Company başkanı Henry Ford II; New York başpiskoposu Kardinal Francis Spellman ve yeni kuruluşun genel sekreteri Allen Dulles bulunmaktaydı.³⁸ Dulles, 1951'de CIA'e katılacak ve 1953'te direktörlüğe kadar yükselecektir. Bu gönüllülerden çoğu CIA bağlantısından haberdar edilmişlerdi ya da kendi kendilerine durumun farkına varmışlardı. Yeni ismi, Free Europe Committee³⁹ (FEC) olan kuruluşun Crusade for Freedom⁴⁰ adını taşıyan bir ulusal para toplama kampanyası üzerinden kendini finanse ettiği algısı yaratılmıştı. İşin aslı, FEC bütçesinin sadece yüzde 12'lik bölümü para toplama kampanyasından sağlanmıştı; kaldı ki, bunun büyük çoğunluğu da kolektif cömertlikle oluşturulmuştu.⁴¹ Nakit paranın yüklü miktarı, CIA'in bir Wall Street bankası üzerinden yönlendirildiği haftalık çekten gelmekteydi.⁴²

Free Europe Committee'nin birinci dereceden önem taşıyan projesi Çekçe, Slovakça ve Rumence dillerindeki yayınına 4 Temmuz 1950'de başlayan ve hemen ardından Lehçe, Macarca ve Bul-

36 Meyer, *Facing Reality*, s. 63-64.

37 Özgür Avrupa Ulusal Komitesi. (ç.n.)

38 Saunders, *The Cultural Cold War*, s. 131; Wilford, *The Mighty Wurlitzer*, s. 31.

39 Özgür Avrupa Komitesi. (ç.n.)

40 Kutsal Özgürlük Savaşı. (ç.n.)

41 Johnson, *Radio Free Europe and Radio Liberty*, s. 15.

42 Wilford, *The Mighty Wurlitzer*, s. 31.

garca programlar yayınlayan Radio Free Europe⁴³ olmuştur. Radio Free Europe'u, 1953'te antenlerini Sovyetler Birliği'ne çevirmiş olan ikinci radyo istasyonu Radio Liberation⁴⁴ izledi. Sonradan aldığı ve daha iyi bilinen ismiyle Radio Liberty⁴⁵, kâr amacı gütmeyen bir diğer paravan kuruluş, American Committee for Liberation⁴⁶ tarafından destekleniyordu. Manhattan şehir merkezinde ofisleri bulunan komitenin yönetim kurulu daha düşük profilili Amerikalılardan oluşuyordu ve çalışmalar daha büyük bir gizlilik içerisinde yürütülüyordu. İlk yönetim kurulu toplantısında Radio Liberation'ın finansmanında kullanılacak paranın "özel arkadaşlardan ve komite üyelerinden" geleceği açıkça beyan edilmişti. Teşkilat ise Radio Liberation'a, üst sınıflardan düşük yoğunluklu bir destek sağlanmasında karar kılmıştı, zira Free Europe Committee'de büyük egolara hükmetmenin kimi zaman güç bir hal aldığı anlaşılmıştı. Her iki yayın kuruluşu da ABD dış politikasını ve güvenlik menfaatlerini daha iyi bir noktaya taşımak amacıyla kurulmuş olsalar da, sırf CIA'nın iki büyük haber kuruluşunu idare edemeyecek olması gibi bir sebepten dolayı kendilerine sunulan geniş özerklik alanının tadını çıkarmaktaydılar.⁴⁷ Yayın hayatlarına bir bakıma patronlarının çığırıklığını yapan istasyonlar olarak başlasalar bile, özellikle 1956'dan sonra, yani Radio Free Europe'un Macar devrimcilerini yüreklendirme ve eli kulağındaki Amerikan müdahalesi hayalini yaratma konusundaki rolünün alenen eleştirildiği dönemde, daha oturaklı ve muteber haber kuruluşlarına dönüşmüşlerdi. Çoğu zaman, gizli mesajlar yayınların içerisine yerleştirilirdi ve kimi memurlar radyo istasyonlarını kamufraj olarak kullanırdı. Gelgelelim, göçmen editörlere nezaret eden Amerikalı yönetim ekibi Washington D.C.'den pek az sayıda doğrudan talimat almaktaydı. Doğrusu, ortada katı bir editöryal denetleme yapılmasını gerektirecek bir durum da yoktu. CIA, yöneltmek istediği mesajın komünist karşıtı kadroların rutin akıl yürütmesinin bir sonucu olarak kendiliğinden ortalığa çıktığını gördü. Radio Liberation dünya genelinden çok,

43 Radyo Özgür Avrupa. (ç.n.)

44 Özgürleştirme Radyosu. (ç.n.)

45 Özgürlük Radyosu. (ç.n.)

46 Amerikan Özgürleştirme Komitesi. (ç.n.)

47 Bkz. Meyer, *Facing Reality*, s. 115. Bu aynı zamanda A. Ross Johnson'ın da tezidir.

büyük ölçüde Sovyetler Birliği içerisinde olup bitenlere odaklanmış bir yurtiçi radyo istasyonu görevini yerine getirmiştir.

Hem Radio Free Europe, hem de Radio Liberation yayınlarını Münih'ten yapmaktaydı. CIA aynı zamanda American Committee for Liberation aracılığıyla Münih'te, Institute for the Study of the Soviet Union⁴⁸ ve (Rusça baş harfleriyle TsOPE olarak bilinen) Central Association of Post-War Émigrés⁴⁹ gibi kendisiyle bağlantılı birkaç paravan oluşumun da kurulmasına önayak olmuştur. Teşkilatın Münih'teki geniş bir alana yayılmış varlığı herkesin malumuydu. Radio Liberation çalışanlarından biri “[radyo istasyonu merkezinde] genel hal ve gidişin gerçeği hakkında biraz olsun şüphe etmeyen tek bir ocakçı ya da hademenin”⁵⁰ bulunmadığına dair düşüncesini dile getirmişti. KGB ise Münih'e *diversionnyi tsentr* – “rejim devirme merkezi” – adını takmıştı.⁵¹

Sovyetler Birliği'ndeki şehirli yetişkin nüfusun takriben üçte biri Batılı radyo istasyonlarını dinlerdi.⁵² Aleksandr Soljenitsin bu durumu “hava dalgalarında ikâmet eden ve komünist karanlığın orta yerindeki ateşleyici gücünü Batılı aklının dahi almadığı büyük sivil kuvvet”⁵³ olarak tarif etmişti. 1958'de Sovyetler Birliği, Batılı radyo yayınlarının sinyallerini engelleme çalışmalarına kendi yurtiçi ve uluslararası radyo yayınlarına harcadığı toplam miktardan daha fazla yatırım yapmıştı.⁵⁴

Free Europe Committee, kendine ait yayıncılık birimi Free Europe Press'i⁵⁵ kurmuştur. Basımevi kısa dalga yayını üzerinden Demir Perde'yi aşamıyor olabilirdi, fakat kendine özgü yöntemlerle havaya karışmanın bir yolunu bulmuştu. FEC, 27 Ağustos 1951'de Bavyera'nın Çekoslovakya sınırı yakınlarında o sırada esen rüzgârlarla sınırın öbür tarafına geçen balonları havaya bırakmıştı.

48 Sovyetler Birliği Araştırmaları Enstitüsü. (ç.n.)

49 Savaş Sonrası Göçmenler Merkezi Birliği. (ç.n.)

50 Critchlow, *Radio Hole-in-the-Head*, s. 15.

51 Age., s. 87.

52 Johnson, *Radio Free Europe and Radio Liberty*, s. 184.

53 Solzhenitsyn, *The Mortal Danger*, s. 129.

54 Simo Mikkonen, “Stealing the Monopoly of Knowledge? Soviet Reactions to U.S. Cold War Broadcasting,” *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 11, S. 4 (2010), s. 771-805.

55 Özgür Avrupa Basımevi. (ç.n.)

Balonların ilk kez fırlatılmasının kutlandığı törene Amerika Birleşik Devletleri'nden aralarında Crusade for Freedom'ın başkanı Harold Stassen'in, köşe yazarı Drew Pearson'ın ve eski bir Time-Life yöneticisi ve sonradan Eisenhower'ın önde gelen psikolojik harp danışmanlarından biri olacak olan C.D. Jackson'ın da bulunduğu seçkin simalar katılmıştı. Balonlar dokuz bin metreye ulaştığında bulundukları yerde patlayarak taşıdıkları propaganda broşürlerini her yere saçacak şekilde tasarlanmıştı. Free Europe Press tarafından hazırlanmış ilk broşürlerden birinde "Yeni bir rüzgâr esiyor. Yeni umutlar filizleniyor. Başka topraklardaki özgürlük dostları size ulaşmanın yeni yolunu buldu"⁵⁶ yazılıydı. "Ne hakikati saklayabilecek derinlikte bir zindan, ne de özgürlük mesajını dışarıda bırakabilecek yükseklikte bir duvar inşa edilebilir. Zorba yönetimler rüzgârları kontrol edemez, kalplerinizi esir alamaz. Bir kez daha özgürlük galip gelecektir."

Stassen, *Time* dergisine "Demir Perde'de kocaman bir delik açtık" diye konuşmuştu.

Bunu izleyen beş yıl boyunca FEC, Doğu Avrupa'nın dört bir yanına –aralarında mektup boyutlarında bir derginin de yer aldığı– on milyonlarca propaganda bülteni dağıtan 600.000 balonu havaya bıraktı.⁵⁷ Çekoslovakya hava kuvvetleri balonları vurarak indirme teşebbüsünde bulundu.⁵⁸ Batı Almanya hükümetinin "Federal Almanya Cumhuriyeti bölgesine yönelik son derece kaygı verici bir hava sahası bağımsızlığı ihlali"⁵⁹ olarak adlandırdığı duruma itiraz etmesi üzerine Amerika Birleşik Devletleri 1956'da bu programa son verdi. Çekoslovakya hükümeti, balonlar yüzünden bir uçağın düştüğü yolunda sahte bir iddiada bulundu. Balonlardan bir tanesi gerçekten de Avusturya'daki bir evde yangın çıkmasına yol açmıştı. (Bir ev kadını, evine inen balonun görüntüsü karşısında dehşete kapılarak ocağının devrilmesine sebep olmuştu.) Programın fazla gelişigüzel ve kabalığa varacak derecede göz önünde olduğu gün gibi ortadaydı.

Teşkilat, postayla kitap gönderme yoluna başvurdu.

56 "Propaganda: Winds of Freedom," *Time*, 27 Ağustos 1951.

57 Hixon, *Parting the Curtain*, s. 65-66.

58 Reisch, *Hot Books in the Cold War*, s. 10.

59 Johnson, *Radio Free Europe and Radio Liberty*, s. 72.

1956 Nisanı'nda Free Europe Press müdürü Samuel S. Walker Jr. emrinde çalışan genç Amerikalıları ve Doğu Avrupalıları, Manhattan'da bulunan Batı Elli Yedinci Sokak'taki ofiste yapılacak olan bir toplantıya çağırdı. Gündemdeki konu, kitapların postayla Demir Perde ülkelerine gönderilmesini öngören geleceği parlak yeni bir projeydi. Akrobalarına paket gönderme deneyimi olan Doğu Avrupalılar propaganda malzemesinin postayla gönderilmesini daha akla yakın bulmuşlardı. Aralarında Free Europe Committee'nin önde gelen akademik danışmanlarından biri olan ve Londra Üniversitesi'nde ders veren Hugh Seton-Watson'ın da yer aldığı diğer katılımcılarsa komünist sansür memurlarının Batı'dan gelen kitaplara el koyacağından endişe ediyordu. Nihai karar, o zamanlar hâlâ yirmili yaşlarındaki *Yale Daily News*'ün eski direktörü ve Free Europe Press'teki entrikalar uğruna *Time*'daki kariyerini feda etmiş bulunan Walker'a aitti. "Yapalım bu işi"⁶⁰ dedi adam. Kendisine "tanıdık ahbablar" rolündeki CIA de "partinin ve devlet kadrolarının sadakatini zayıflatmak suretiyle komünist yönetimin etkinliğini azaltmak" üzere resmi pozisyonlardaki belirli şahıslara kitap postalanmasını öngören bir plana arka çıkmıştı. Yine de, plan çok iyi yürümedi. Kimileri tercüme edilmiş, kimileri de edilmemiş çok sayıda politik makaleden oluşan ilk posta gönderileri New York'tan ve Avrupa'nın çeşitli yerlerindeki şehirlerden yollanmış ve çoğu paket ya hiçbir zaman amaçlanan hedeflere ulaşmamış ya da yetkililere ihbar edilmişti. Programı geliştirenler, kitapları doğrudan bir yayıncı üzerinden gönderdikleri takdirde Albert Camus'nün *Başkaldıran İnsan*'ı gibi provokatif kitap isimlerini dahi sınırlardan geçirebildiklerini deneme yanılma yoluyla öğrenmiş bulunuyorlardı. Free Europe Press, alıcının seçim yapması halinde kitapların bedelsiz olarak postalanacağı teklifini de içeren kitap listelerini Doğu Avrupa'daki daha geniş bir okur kitlesine göndermeye başladı. En sonunda, programın başkanı ve eski bir Romanyalı sığınmacı olan George Minden, emrindeki personele odaklanılması gereken noktayı "Psikoloji, edebiyat, tiyatro ve görsel sanatlar üzerinden aktarmayı umduğumuz Batı değerlerinin

60 John P. Matthews, "The West's Secret Marshall Plan for the Mind," *Journal of Intelligence and Counterintelligence* 16, S. 3, (2003), s. 409-27.

zihinsel düzlemde anlaşılmasını sağlayacak asgari temeli oluşturmak” sözleriyle ifade etmişti. “Siyasi ve doğrudan düşmanlık yaratabilecek diğer unsurların yerini bunlar alacaktır.” 1956 tarihli bir erken planlama yazışmasında “Komünizme topyekün bir saldırı söz konusu değildir... Birincil hedefimiz Batı’nın üstün başarılarını gözler önüne sermek olmalıdır.”⁶¹

CIA tüzel kişi olarak aralarında Doubleday & Company, Harper & Brothers, Harvard University Press, Faber and Faber, Macmillan Publishing Company, Bertelsmann ve Hachette’in de bulunduğu önde gelen ABD’li ve Avrupalı yayıncılardan kitaplar ve haklar satın almıştır. Bütün ticari ve fatura işlemleri, ofisi Doğu Altmış Beşinci Sokak’ta bulunan International Advisory Council⁶² üzerinden yürütülmüştür.

Ve zaman içinde memnuniyet belirten tek tük cevaplar her türlü engeli aşip New York’a varmayı başardı. Eline George Orwell, Milovan Đilas ve Czesław Miłosz gibi yazarların eserlerinin kopyaları gelmiş olan ve Polonya’nın Łódź şehrinde yaşayan bir öğrenci “Onları büyük bir tutkuyla adeta yutarcasına okuyoruz – doğrusunu söylemek gerekirse, hepsini elden ele dolaştırıyoruz”⁶³ diye yazmıştı. “Kitaplara en nadir eserler –başka bir deyişle en çok satanların en iyisi– gözüyle bakılıyor.” Kendisine *Doktor Jivago* gönderilen bir Polonyalı akademisyen “Paha biçilemez yayınlarınız sadece benim değil, büyük bir arkadaş grubunun işine yarayacak... ve [bir] sansasyon yaratacak!”⁶⁴ diye yazmıştı.

Free Europe Press’in 1956’daki posta gönderilerine başlamasından kısa bir müddet sonra, CIA, American Committee for Liberation üzerinden Sovyetler Birliği’ni hedef alacak bir kitap programını onayladı. Teşkilat, New York City’de faaliyet gösterecek bir diğer kuruluş olan Bedford Publishing Company’nin kurulması için gereken para kaynağını sağlamıştı. Plan, Batı menşeli edebiyat yapıt-

61 Reisch, *Hot Books in the Cold War*, s. 15.

62 Uluslararası Danışma Konseyi. (ç.n.)

63 Alfred A. Reisch, “The Reception and Impact of Western and Polish Émigré Books and Periodicals in Communist-Ruled Poland Between July 1, 1956 and June 30, 1973,” *American Diplomacy*, Kasım 2012, http://www.unc.edu/depts/diplomat/item/2012/0712/comm/reisch_reception.html

64 Reisch, *Hot Books in the Cold War*, s. 251.

larını tercüme etmek ve bunları Rusça olarak yayımlamak üzerine kuruluydu. Bedford Publishing'in ilk başkanı Isaac Patch "Sıkıcı komünist propagandasına maruz bırakılan Sovyet kamuoyu... Batılı kitaplara hasret kalmıştı" diye yazmıştır. "Kitap programımız vasıtasıyla bu boşluğu doldurmayı ve hürriyetle özgürlüğün taptaze havasına açılan kapıyı aralamayı umut etmiştik."⁶⁵ Başlangıçta verilen 10.000 dolar tutarındaki CIA bağışı gitgide büyüyerek yılda 1 milyon dolarlık bütçeye ulaştı. Bedford Publishing zamanla Londra, Paris, Münih ve Roma'da ofis açtı ve personel, paranın bolca akıtıldığı o dönemde yıllık toplantılarını Venedik'teki San Giorgio Maggiore gibi mekânlarda yaptı. James Joyce'un *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi*, Vladimir Nabokov'un *Pnin* ve George Orwell'in *Hayvan Çiftliği* tercüme edilen eserler arasındaydı.

Doğu Avrupa'nın çeşitli bölgeleriyle kıyaslandığında Sovyetler Birliği'ndeki kontroller daha sıkı tutulduğundan, Bedford Publishing kitapları postayla göndermek yerine, bunları Batı'ya gelen Sovyet gezginlerine emanet etmek ya da (bunları Sovyetler Birliği'ne varır varmaz dağıtabilecekleri düşüncesinden yola çıkarak) ülkeye seyahat eden Batılıların yanlarında kitap götürmesini sağlamaya odaklanmıştı. Şirket bir yandan da Moskova'daki ABD büyükelçiliğini çok sayıda yayınlı doldurmaktaydı. CIA genel merkezinde basılmış olan birtakım karton kapaklı minyatür kitaplar, Batılıların Moskova'da görev yaptıkları dönem sırasında ya da öncesinde eşya stoklamak için uğradıkları meşhur Helsinki perakende mağazası Stockmann'ın raflarında yerini almıştı.⁶⁶ Batı'ya turneye gittiklerinde kitaplarla donatılan Moskova Filarmoni elemanları memlekete dönüş yolculuğunda bunları nota kâğıtlarının arasında saklardı.⁶⁷ Kitapların konserve kutularında ve Tampax ambalajlarında gizlice ülkeye sokulduğu da olurdu.⁶⁸

Bedford ilk on beş yılda Sovyet okurlarına bir milyonu aşkın kitap dağıttı. Program, Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar devam etti ve Doğu Bloğu'nun dört bir yanında 10 milyona varan büyük

65 Patch, *Closing the Circle*, s. 255-62.

66 Burton Gerber, Moskova'daki eski CIA istasyon şefi; mülakat, Finn, Washington D.C. 20 Kasım 2012.

67 Ludmilla Thorne, mektup, *The New Yorker*, 21 Kasım 2005, s. 10.

68 Reisch, *Hot Books in the Cold War*, s. 515.

rakamlardaki kitap ve dergiyi dolaşıma sokmayı başardı. Bir KGB yöneticisi Batı menşeli kitapların ve diğer basılı malzemelerin Sovyet öğrencileri arasında gözlemlenen “düşmanca hislerin başlıca kaynağı”⁶⁹ olduğundan dert yanmıştı.

CIA'in edebi zevkleri geniş bir yelpazede olsa bile teşkilatın seçici davranmadığı söylenemezdi. Yayıncılık faaliyetlerine yön veren unsur, hem çalışanlar ile taşeronların altyapısı hem de bu kimselerin üstlendikleri misyonu algılayış biçimleri olmuştur. Roman yazarı Richard Elman ise memnuniyetsizliğini “CIA hiyerarşi, seçkincilik ve kara cahillerin aydınlatılması gibi bin yıldan fazladır var olan Batılı Hıristiyan geleneklerine dört elle sarılmış ve siyasette olduğu kadar, edebiyatta da devrimci hareketlerin karşısında durmuştur. Yılmaz bir meşruiyet savunucusu olmuş ve büyük bir dikkatle, benzer eğilimler sergileyen V.S. Naipaul ve Saul Bellow gibi edebiyatçıların yapıtlarını maddi olarak destekleme ve dağıtma yoluna gitmiştir”⁷⁰ sözleriyle ifade etmişti. Doğu'ya gönderilen kitapların kapsamı ve sayıları düşünüldüğünde, bu yorumun biraz abartılı kaçtığı söylenebilir. Ne var ki, parasal destek verilen, tercüme edilen ve dağıtımı yapılan bütün yayınlar açıklanana değin CIA'in estetik anlayışının tam bir analizini yapmak imkânsızdır. Şayet böyle bir liste yapılmışsa bile, hâlâ gün yüzüne çıkmamıştır.

CIA gizli faaliyetler şefi, 1961'de teşkilatın “yabancı yayınlara ya da kitapçılara el altından para yardımıyla bulunmak suretiyle herhangi bir ABD etkisini açık etmeden yurtdışında kitap yayımlatmak ve dağıtmak; özellikle de, yazar pozisyonunun ‘hassas’ olduğu durumlarda, ABD hükümetinin aleni bağlantısıyla ‘lekelemeden’ kitaplar yayımlatmak [ve] ticari yaşama kabiliyetlerine bakılmaksızın, operasyona yönelik gerekçelerle kitap yayımlatmak”⁷¹ faaliyetlerinden iftiharla söz etmişti.

Gerçekten de, CIA kendi eserlerini kendisi sipariş etmişti ve bunların sayısı neredeyse bine varıyordu. Teşkilat bu durumu

69 Mark Kramer, önsöz, *age.*, s. xxiii.

70 Richard Elman, “The Aesthetics of the CIA,” Richard Elman Belgeleri, kutu 1 (Koleksiyona eklenme tarihi 1992), “Writings – Essays,” Özel Koleksiyonlar Araştırma Merkezi, Syracuse Üniversitesi Kütüphanesi.

71 CIA Gizli Faaliyetler Şefi, ABD Senatosu, *Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities*, kitap 1, s. 192-95.

“yazarla doğrudan bağlantı kurulmasının avantajı, kendisini ayırtıtlı şekilde niyetlerimizden haberdar edebilmemiz; ona kitaba dahil etmek istediğimiz her türlü malzemeyi sağlayabilmemiz ve elyazmasını her aşamada denetleyebilmemiz” şeklinde özetlemiştir. Örneklerden bir tanesi, bir Üçüncü Dünya ülkesinden gelmiş olan öğrencinin komünist bir ülkede öğrenim görme deneyimi üzerine bir kitaptı. Kitabın kökenini bilmeyen bir CBS eleştirmeni “Propaganda servislerimizin [yabancı] üniversite şehirlerine bu kitabı yığmasından daha iyi bir fikir bulabileceklerini sanmam” demişti. 1967’de *The New York Times*, çift taraflı çalışan Sovyet ajanı Yarbay Oleg Penkovski’nin ifşasından ve idam edilmesinden aylar önce tuttuğu şahsi günlüğümü gibi dizayn edilmiş bu kitabın aslında bir teşkilat prodüksiyonu olduğunun haberini yaptı. Doubleday tarafından yayımlanan *The Penkovsky Papers*^{72 73} bir *Chicago Daily News* muhabirinin ve CIA tarafına geçmiş eski bir KGB ajanının Penkovski’yle teşkilat adına yaptığı mülakatları içeren CIA dosyalarından yararlanmış olan bir hayalet yazarın elinden çıkmadır. Eski bir CIA çalışanı “günlüğün” en iyi ihtimalle zekice bir tezgâh olduğu iddialarını destekleyecek şekilde *The Times*’a “Casuslar günlük tutmaz” şeklinde konuşmuştu.

CIA gizli faaliyetler şefi şöyle yazmıştı: “Kitaplar diğer tüm propaganda araçlarından farklıdır; çünkü temelde tek bir kitap okurların tutum ve eylemlerini değiştirebilme konusunda diğer kitle iletişim araçlarının etkisiyle kıyaslanamayacak ölçüde bir güce sahiptir... bu, elbette her zaman bütün kitaplar ve bütün okurlar için geçerli olmayabilir, fakat kitapların çoğu zaman stratejik (uzun dönemli) propagandanın en önemli silahı oldukları büyük oranda doğrudur.”⁷⁴

Bu yorum, Maksim Gorki’nin 1934’teki Birinci Sovyet Yazarlar Kongresi’nde yaptığı açıklamayla tedirgin edici bir benzerlik taşıyordu: “Kitaplar, sosyalist kültürün en önemli ve en güçlü silahlarıdır.”

72 Penkovski Belgeleri. (ç.n.)

73 John M. Crewdson ve Joseph B. Treaster, “The CIA’s 3-Decade Effort to Mold the World’s Views,” *The New York Times*, 25 Aralık 1977.

74 Garrand ve Garrand, *Inside the Soviet Writers’ Union*, s. 42.

Bölüm Dokuz

“Biz de yasadışı yollardan hallederiz.”

6 Mart 1958’de, *Doktor Jivago*’nun İngilizce çevirisini denetleyen Oxford profesörü George Katkov, Münih’teki Amerikan konsolosluluğunu ziyaret etti. Kendisi Radio Liberation personeline bir dizi konferans vermek üzere şehirde bulunuyordu. Katkov, bir Amerikalı diplomata elinde Washington’daki “üst düzey” hükümet yetkililerine iletilecek bir bilgi olduğunu söyledi.¹ Profesör, *Doktor Jivago*’nun Fransızca çevirmenlerinden birinin yakın zamanda Pasternak ile Moskova’da karşılaştığını ve yazarın kadın çevirmene, Rus dilindeki nüshanın göçmenlerle bağlantılı bir yayıncılık şirketi tarafından üstlenilmemesi yönündeki arzusunu ifade ettiğini anlattı. Katkov sözlerine Pasternak’ın “Rusça bir nüshanın yurtdışında yayımlandığını görmeyi hevesle beklediğini,” ancak bunun Amerika Birleşik Devletleri’nde ya da ABD destekli gruplar tarafından yapılmasını istemediğini belirterek devam etti.

Başkonsolos, Dışişleri Bakanlığı’na Katkov’un ziyaretiyle ilgili bir mesaj gönderdi. Mesajda, Pasternak “Rusça baskının ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde ya da resmi, ticari veya özel olarak Amerikan desteği aldığı çoğunluk tarafından bilinen yurtdışındaki bir kuruluş aracılığıyla yayımlanması durumunda ciddi kişisel zorluklarla karşılaşabileceği korkusunu taşıyor” denmekteydi.

Katkov ise Pasternak tarafından iletilen ricanın hiçbir şekilde “Amerikan karşıtı imalar” içermediğini ve yalnızca “kişisel güvenlik endişeleri”ni yansıttığını belirtti. Katkov, aynı sebeplerden dolayı, kendisinin de Fransa ya da İngiltere’de yapılacak bir Rusça basıma yönelik itirazları olduğunu söyledi ve tarafsız bir yayıncılık

1 Münih’teki Amerika Başkonsoloslugu, Dışişleri Gönderisi, 7 Mart 1958, Dışişleri Bakanlığı Merkez Dosya, 1955-59, 961.63: “SSCB’de Sansür”, Ulusal Arşiv, College Park, Maryland.

mecrası olarak İsveç'i önerdi. Öte yandan, Hollanda'daki saygın bir yayınevi ve matbaa olan Mouton & Co.'nun akademik yayınlardan sorumlu bölümünün çoktan olası bir Rusça baskının haklarını satın almak için pazarlıklara başladığına dikkat çekti. Pasternak, Fransızca çevirmenlerinden birine Rus dilindeki bir basımın idaresini üstlenmesi ricasıyla gitmiş ve ikili, 1957 Aralığı'nda Hollandalı şirketle bir toplantı yapmıştı. Ve Pasternak bu ihtimal karşısında epeyce heveslenmiş, ertesi ay Jacqueline de Proyart'a "Sakin ola ki fırsatı kaçırayım demeyin; bu işe dört elle sarılın"² diye yazmıştı. Pasternak, Mouton'ın Rusça metinlerde uzmanlaşmış, ancak herhangi bir göçmen topluluğuyla ilişkili olmayan bir yayınevi olduğundan haberdardı.³

Konsolos, Münih'teki ön denetimlerin sonrasında, Rus göçmenler ya da benzeri gruplar tarafından *Doktor Jivago*'nun bir Rusça baskısını çıkartmak adına yapılmış planlara dair hiçbir belirtiyi rastlanmadığını da Washington'a bildirmişti.

Washington'a gelen mesaj CIA'e yönlendirildi.

CIA bünyesinde, Münih'teki radyo istasyonları ve kitap programları gibi gizli faaliyetler normal şartlarda, başkanlığını Cord Meyer'in yaptığı Uluslararası Kuruluşlar Bölümü tarafından yürütülürdü. Gelgelelim, Sovyet Rusya Bölümü bir yandan da kod adı AEDINOSAUR⁴ olan bir program çerçevesinde kitapları Rusların eline ulaştırma çalışmalarına katılmaktaydı. Programın faaliyetlerine, Sovyetler Birliği'ne gidecek olan turistlerin oraya vardıklarında gelişigüzel şekilde elden ele dağıtacakları kitapların satın alınması da dahildi. (AE harfleri, bir Sovyet Rusya Bölümü operasyonuna karşılık gelmekteydi ve DINOSAUR da rastlantısal biçimde üretilmiş bir gizli isimdi.)⁵ Kurum içerisinde yapılan tartışmaların ardından, Sovyet Rusya Bölümü'nün *Doktor Jivago*'yu AEDINOSAUR programı çerçevesinde yönetmesine karar verildi.

2 Boris Pasternak'ın Jacqueline de Proyart'a yazdığı 7 Ocak 1958 tarihli mektup, Boris Pasternak, *Lettres à mes amies françaises* (1956-1960), s. 81.

3 Yevgeni Pasternak, "Perepiska Borisa Pasternaka s Elen Pel't'e-Zamoiskoi" (Pasternak-Hélène Peltier-Zamoiska Yazışmaları), *Znamya* 1 (1997), s. 118.

4 CIA, Memorandum, 29 Ekim 1957.

5 Adının açıklanmaması koşuluyla teşkilatı ve uygulamalarını anlatan eski bir CIA çalışanı, mülakat Finn.

CIA, romanın Amerika Birleşik Devletleri'nde yayımlanmamasına ya da herhangi bir Amerikan bağlantısının açık edilmemesine yönelik olarak—biri Britanya istihbaratından, diğeri dolaylı şekilde Katkov üzerinden— iki uyarı almış bulunuyordu. Bu durum, Avrupa'daki göçmen paravan kuruluşlarının kullanılması ihtimalini ortadan kaldırmıştı; zira, CIA'in üstlendiği özel rol her ne kadar gizli tutuluyor olsa da, bunlara Amerikan dış politikasının yarattığı oluşumlar gözüyle bakılırdı. Teşkilat, Rus dilindeki nüshanın hazırlıklarında New York'taki bir yayıncının kullanılması, fakat matbaa işlerinin halledilmesi doğrultusunda prova baskısının Avrupa'ya götürülmesi kararını aldı. Böylece, Moskova'da bu özellikleri haiz olduğu derhal saptanabilecek türden Amerikan kâğıt hamuru kullanılmamış olacaktı. Avrupa'daki basımevinin kitap haklarını Feltrinelli'den almış olması durumunda her şey çok daha kolay olabilirdi. Kitap haklarının alınmamış olması durumunda CIA'in kararı belliydi: “Biz de yasadışı yollardan hallederiz.”⁶

CIA, *Doktor Jivago*'yu dağıtmak için hedef olarak 1958 Brüksel Dünya Fuarı'nı seçti. Savaş sonrası dönemin ilk Dünya Fuarı olan 1958 Brüksel Evrensel ve Uluslararası Sergisi epeydir Soğuk Savaş'ın politik muharebe alanı olarak şekillenmekteydi. Fuar, 17 Nisan'da kapılarını açtı ve 19 Ekim 1958'e kadar açık kaldı. Toplamda turnikelerden geçen ziyaretçi sayısı 18 milyonu bulmuştu.⁷ Kırk iki ülke ve ayrıca tarihinde ilk kez böyle bir etkinlikte yer almış olan katılan Vatikan da, Brüksel'in merkezinin takriben kuzeydoğusuna düşen beş yüz dönümlük fuar alanındaki yerini almıştı. Hem Amerika Birleşik Devletleri hem de Sovyetler Birliği rekabet halindeki yaşam tarzlarını herkesin gözü önünde sergilemek amacıyla devasa pavyonlar inşa etmişti. Ve olayı CIA açısından özellikle ilginç kılan, fuarın büyük miktarda Sovyet vatandaşının Batı'daki bir etkinliği ziyaret ettiği ender fırsatlardan birini yaratıyor olmasıydı. Belçika, Sovyet ziyaretçilere on altı bin vize dağıtmıştı.⁸

CIA Sovyet Rusya Bölümü'nün tüm şube başkanlarına gön-

6 CIA, “Notes on PASTERNAK'S novel, Dr. Zhivago,” 13 Ocak 1958.

7 Pluvinge, *Expo: 58 Between Utopia and Reality*, s. 11.

8 Sovyet Yetkililerinin Belçika Ziyareti, RG 59, 1955-59, 033.6155, Ulusal Arşiv, College Park, MD.

derilen bir iç yazışmada “Bu kitabın büyük propaganda değeri var”⁹ tespiti yapılmıştı. “Bunu sırf eserin taşıdığı mesaja ve insanı düşünmeye sevk eden niteliklerine değil, yayımlandığı şartlara da borçluyuz: Yaşayan en büyük Sovyet yazarı olarak kabul edilen bir adamın elinden çıkmış iyi bir edebiyat yapıtının, kendi halkı tarafından okunabileceği şekilde kendi ülkesinde ve kendi dilinde mevcut bile olmadığı koşullarda, Sovyet vatandaşlarının hükümetin nerede yanlış yaptığına kafa yormasının yolunu açma fırsatını yakaladık.”

Ne var ki, *Doktor Jivago*’yu Brüksel’e gelecek Sovyet turistlerin eline tutuşturabilmek için teşkilatın çabuk davranması gerekiyordu ve yaşanan büyük telaş yüzünden operasyonun bir kaba komedi şeklinde sonuçlanmasına ramak kalmıştı. CIA’nın New York’taki yayıncılık ortağı durumundaki ve sicili, CIA Güvenlik Ofisi tarafından gizli bir operasyona katılım bakımından temiz bulunmuş bir sivil şahıs az daha teşkilatın mahvına sebep oluyordu.

Felix Morrow 1958 itibariyle önce bir komünistten Troçkist’e, ardından bir gönüllü Soğuk Savaş Askeri’ne evrilmekle kendini gösteren fazlasıyla New York’a özgü yolculuğunu tamamlamış bulunmaktaydı. Elli ikisindeki adamın dönüşümü, şehrin radikalleri arasında revaçta olan daha geniş ölçekli bir soldan sağa doğru yer değiştirme hareketinin tipik örneği idi. İnsanların Sovyetler Birliği konusundaki düş kırıklığı, ilk olarak eski Bolşeviklerin göstermelik duruşmalarında su yüzüne çıkmıştı. Ardından gelen Nazi-Sovyet saldırmazlık paktı, Stalin’in ihanetini doğrulamıştı. Radikaller, Soğuk Savaş’ın yükselişe geçmesiyle birlikte, en becerikli provokatörlerini hayalleri yıkılmış sol kesimden devşiren yeni ulusal güvenlik devletinin kollarına neredeyse kaçınılmaz şekilde savrulmuşlardı. Sadık bir Troçkist, Morrow ile diğerlerinin yaşadığı “inanç kaybı”na “Stalinofobi”nin, başka bir deyişle “onu dünyadaki bütün kötülüklerin anası olarak görecektir” diye gelmiş Stalinizm tiksintisi”nin¹⁰ sebep olduğunu söylemişti. New York entelektüel hayatında “organize komünizm karşıtlığı adeta... bir endüstri halini

9 CIA, Memorandum for SR Division Branch Chiefs, “Availability of Dr. Zhivago in English”, 24 Nisan 1958.

10 Les Evans, Cannon önsözü, *The Struggle for Socialism*, s. 14.

almıştı”¹¹ ve CIA da bu endüstrinin bol keseden harcayan para babası durumundaydı. Teşkilatın en büyük paravan kuruluşlarından biri olan ve Paris merkezli Congress for Cultural Freedom’a¹² destek veren American Committee for Cultural Freedom’in¹³ kadrosu her renkten eski komünistle doluydu. American Committee’nin ilk başkanı Sidney Hook uzun yıllar önce, Morrow’un New York Üniversitesi’ndeki felsefe hocasıydı ve iki adamın tanışıklığı çok eskiye dayanırdı. Eski bir devrimci Marksist olan Hook, CIA için “sözleşme danışmanı” olarak çalışmakta¹⁴ ve komitelerin fonları konusunda doğrudan CIA direktörü Allen Dulles ile pazarlıklar yürütmektedir.¹⁵

Morrow 1946’da Troçkist Sosyalist İşçi Partisi’nden ihraç edilme durumuyla karşı karşıya kaldığında, yakın gelecekte sergileyeceği dönekliliğe inanılmasını olanaksızlaştıran bir an yaşamıştır. Adam, parti delegelerine “Sizler beni kovamazsınız. Ben bu hareketin içinde yaşayıp ölecek biriyim!”¹⁶ diye bağırıyordu. Partiden atılan Morrow on dakika sonra kendini “yaşanabilecek en yoğun sevinç ve özgürlük duygusuyla toplantı salonunun merdivenlerinden adeta yuvarlanarak aşağı iner vaziyette” bulmuştur.

Eski bir opera sanatçısı ve doğal bir öykü anlatıcısı olan Morrow cazibeli ve parlak bir adamdı.¹⁷ İlk olarak, on altısında *Brooklyn Daily Eagle*’da muhabir olarak işe başlamış ve *Daily Worker*’da Büyük Buhran’ı işleyen bir yazı kaleme almıştı. Haberleri Rusça’ya çevrilmiş ve 1933’te Moskova’da *Büyük Buhran Döneminde Amerika’da Hayat* adıyla yayımlanmıştı.

Morrow, Troçkist hareketten kopuşunun ardından yayıncılık dünyasına adım attı. *Commentary*’nin editörü olan ve sonraki yıllarda American Committee for Cultural Freedom’in yönetim kurulunda yer alan Elliot Cohen’in yardımıyla New York’un saygın

11 Jason Epstein, “The CIA and the Intellectuals,” *The New York Review of Books*, 20 Nisan 1967.

12 Kültürel Özgürlük Kongresi. (ç.n.)

13 Amerikan Kültürel Özgürlük Kongresi. (ç.n.)

14 Saunders, *The Cultural Cold War*, s. 157.

15 Age, not 4, s. 443.

16 Wald, *The New York Intellectuals*, s. 287.

17 Morrow ile pek çok kez mülakat yapmış olan Alan M. Wald; Finn ile telefon görüşmesi, 12 Kasım 2012.

yayıncılarından Schocken Books'ta iş buldu. Morrow, Schocken'de çalıştığı dönemde büyük bir hızla başkan yardımcılığı pozisyonuna yükseldi. 1956'da kendi işini yapmak için oradan ayrılarak okültizm üzerine uzmanlaşmış University Books'u kurdu. Morrow'un konuya olan ilgisi, 1953'ün çok satan kitaplarından *Flying Saucers Have Landed*'in¹⁸ yayın sürecine dahil olduğu dönemde ortaya çıkmıştı.

Morrow, Soğuk Savaş'ta bilfiil mücadele eden kimselerle bağlantılar kurardı ve CIA danışmanı olarak çalışan bir arkadaşı vasıtasıyla tanıştığı CIA çalışanlarıyla öğle yemeklerine çıktığı olurdu. Teşkilatın güvenlik bölümündeki kıdemli bir çalışan, Morrow'u şehir dışındaki Great Neck, Long Island'da bulunan evinde düzenli aralıklarla ziyaret eder ve gelirken daima yanında bir şişe viskiyle bir kutu çikolata bulundururdu.¹⁹

1958 Haziranı'nın başlarında bir CIA çalışanı, Morrow'a *Doktor Jivago*'yu yayına hazırlamakla ilgilenip ilgilenmeyeceğini sordu. Teşkilat, kitapları Brüksel'de dağıtmayı planladığını Morrow'a açıkladı ve kendisinden Sovyetler Birliği'ne gidecek gemilerde çalışan "denizcilere kitap nüshalarını asgari maliyet üzerinden dağıtmak üzere Amsterdam ve Brüksel'deki Stalin karşıtı sendikalarla anlaşmalar"²⁰ yapmasını talep etti. Morrow bunun "dudak uçuklatan ve cazip bir görev"²¹ olduğunu ve baskı işini de Amsterdam'da halledebileceğini düşündü. Dediğine göre, şehrin eski bir Troçkist olan polis şefi onun kadim dostlarındandı.

Morrow kendisini bir "müteşebbis" olarak tarif etti ve teşvik primlerini de içeren en yüksek para miktarını koparabilmek için CIA ile sıkı bir pazarlığa oturdu. Teşkilat, Morrow'un fiyatını yüksek buldu, ancak kendilerine "zaman faktörü bakımından bir

18 Uçan Daireler Yeryüzüne İndi. (ç.n)

19 Felix Morrow'un sözlü tarihinden alıntı, Oral History Project, Columbia University. (Dökümün tamamı mühürlüdür, ancak Morrow'un kızı CIA'e verdiği hizmetlerle ilgili kısmı okunamıza ve alıntı yapmamıza izin verdi.)

20 Felix Morrow, Carl Proffer'a yazdığı 6 Ekim 1980 tarihli mektup, Correspondence of Felix Morrow and Carl and Ellendea Proffer, University of Michigan Special Collections Library, Ann Arbor, Kutu 7 Ardis Collection Records, Klasör Başlığı Ardis Author/Name Files-Morrow, Felix. Morrow adı CIA belgelerinin tamamında ortadan kaldırılmış, ancak kendisi 1980 ve 1986'da Carl Proffer ile Ardis Publishers'a yazdığı bir dizi mektupta üstlendiği rolü açıklamıştır. Morrow söz konusu rolü sözlü tarihinde de anlatmıştır (bkz. yukarıdaki not, bölüm 9.)

21 Age.

güvence verilmiş olması”²² ihtimali yüksekti. Morrow 23 Haziran 1958’de CIA namına hareket eden özel bir avukatla sözleşme imzaladı.²³ Kendisine *Doktor Jivago* elyazmasının bir kopyası teslim edildi²⁴ ve baş sayfanın ardından kitaba eklenecek bir yayıncı notunun ya da önsözün çok yakında eline ulaştırılacağı söylendi. Teşkilat, önsözü “mühim bir edebi şahsiyet”e yazdırmak arzusundaydı,²⁵ ancak her ihtimale karşı Sovyet Rusya Bölümü’ndeki bir çalışan da yedek bir yayıncı notu hazırlamıştı. Teşkilat ilk başta romana ait 10.000 kopyanın basılmasını uygun buldu. Morrow’dan istenen, elyazmasının dizgiye hazır duruma getirilmesinde yapılacak mizanpaj ve tasarım işlerini ayarlaması; dizilmiş kopyaya redaksiyon yaptırması ve iki takım foto-ofset repro prova²⁶ almasıydı. Sözleşme, adamın işleri 31 Temmuz son tarihinden öncesine yetiştirdiği her gün için ek teşvik primi almasını da öngörmektedir. Ayrıca, teşkilat, romanın Avrupa’da nerede bastırılabilceğini araştırması için kendisine ödeme yapılacağını ve Avrupa’daki herhangi bir basım işini konu alan ikinci bağımsız bir sözleşmenin düzenleneceğini bildirdi.

Daha en başından problem yaşanacağına dair birtakım işaretler belirdi, zira Morrow teşkilatın gizlilik talebini ya anlamamıştı ya da buna uymak istemiyordu. Sözleşmeyi imzalamadan önce bile yabancılarla operasyonu konu alan sohbetler yaptı. Morrow, 19 Haziran’da bir CIA çalışanıyla yaptığı toplantıda, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki basım imkânlarını araştırmak üzere kendi bağlantılarını çoktan harekete geçirdiğini söyledi. Morrow, arkadaşı Fred Wieck’in direktörü olduğu University of Michigan Press ile yakın bir ilişki içerisindeydi. CIA ise Morrow’a herhangi bir Amerikan yayıneviyle bağlantı kurma yetkisinin bulunmadığı ihtarını verdi.

Morrow teşkilata “hem özgün metni hem de repro provaları yetkin Rus akademisyenlere kontrol ettirdiği”ni²⁷ bildirdi. Bu dü-

22 CIA, Contact Report, 20 Temmuz 1958.

23 CIA, Memorandum for the Record, 20 Temmuz 1958.

24 CIA, sözleşme kopyası, 19 Temmuz 1958.

25 CIA, Soviet Russia Division Memorandum, “Background Information and Outstanding Problems on the Publication of *Doctor Zhivago*”, 26 Temmuz 1958.

26 Düzeltilmiş ve klişe yapımı için fotoğraf baskısına hazırlanmış prova. (ç.n.)

27 Felix Morrow, Carl Proffer’a yazdığı 6 Ekim 1980 tarihli mektup, Correspondence of Felix Morrow and Carl and Ellendea Proffer, University of Michigan Special

şüncesizce hareket, New York'taki göçmenlerin arasında yayılan ve Rus dilindeki bir nüshanın eli kulağında olduğu rivayetlerine de açıklık getirebilir. Üstelik, CIA için yapılan *Doktor Jivago* repro provaları şehirdeki Rus cemaatiyle sıkı fıkı ilişkiler içindeki bir New York matbaası olan Rausen Bros. tarafından hazırlanmıştı.²⁸

CIA aynı zamanda Morrow'a, Avrupa'daki basım işleri tamamlanır tamamlanmaz *Doktor Jivago*'nun Rus dilindeki baskısının haklarını teşkilattan satın alabileceğini söylemişti – ki bu anlaşma, romanın Sovyetler Birliği'nde yayımlanmamış olması sebebiyle Rusça'yı da içeren dünyadaki münhasır haklarının kendisinde olduğunu düşünen Feltrinelli'yi kızdıracak ve hayrete düşürecekti. Ne var ki, Morrow çok geçmeden CIA'in dayattığı koşullara ayak diremeye başladı. 7 Temmuz tarihli bir mektupta, bu işe gönüllü olan Avrupalı bir yayıncı bulamadığını ve basım işlerini sekiz hafta içinde tamamlayamayabileceğini yazdı. Morrow, bir başka seçenek olarak kitapları Amsterdamlı bir yayıncının markası altında teslim edebileceğini söylemiş, ancak basım işini fiilen Amerika Birleşik Devletleri'nde yaptırabileceği fikrini ortaya atmıştı. Ayrıca CIA'e bir ihtar vermekten de çekinmemişti: Teşkilatın onun yaptığı planı desteklememesi ve roman kopyalarını toptan satın almaması halinde, kendisi doğrudan repro provalara el koyacak ve bunları başka bir yere götürecekti. Üstelik, operasyon sona erdiğinde University of Michigan Press ile birlikte kendi *Doktor Jivago* baskısını yayımlamayayı planladığı konusunda da CIA'i haberdar etmişti. "Kitabı canım başka nerede isterse orada bastırırım"²⁹ demişti teşkilata.

CIA'in planları bozulmaya başlamıştı. İki hafta sonra Sovyet Rusya Bölümü'ne, University of Michigan Press'in *Doktor Jivago*'nun Rusça baskısını yayımlama planı yaptığı³⁰ haberinin ulaşması çalışanları hayretler içinde bıraktı. Olay sadece bununla da kalmadı

Collections Library, Ann Arbor, Kutu 7 Ardis Collection Records, Klasör Başlığı Ardis Author/Name Files-Morrow, Felix.

28 Felix Morrow'un Ellendea Proffer'a yazdığı 4 Kasım 1986 tarihli mektup, Correspondence of Felix Morrow and Carl and Ellendea Proffer, University of Michigan Special Collections Library, Ann Arbor.

29 CIA, mektup, 7 Temmuz 1958. The University of Michigan adı çıkarılmıştır çıkarılmasına, ancak varlığı, Morrow'un tanıklıklarında, başka CIA belgelerinde ve müteakip olaylarda açıkça görülebilmektedir.

30 CIA, Memorandum for the Record, "AEDINOSAUR Meeting," 17 Temmuz 1958.

ve akademik yayınların Ann Arbor'daki ofisinden Washington'daki yetkililere, hükümetin kaç adet kitap kopyası satın almakla ilgilenebileceğine dair bir soru yöneltildi. CIA yetkilileri öfkeden deliye döndü ve üniversite yayınevinin kendisinde bulunan roman kopyasını nereden ve nasıl temin ettiğini ivedilikle öğrenmek istediler. Morrow'un, elyazmasının bir kopyasını arkadaşı Fred Wieck'e verdiğinden ve iki adamın bir tür ortak girişimle romanı yayımlama kararı aldıklarından kuşkulandırmaktaydı.³¹

Bir hafta sonra, CIA daha büyük bir darbeyle sarsıldı: Üniversite yayınevi roman kopyalarının hükümete satışına dair ikinci sorusunu yöneltmiş ve "CIA'ın kitaba olan ilgisini ve teşkilatın, kitabın Avrupa'da yayımlanmasına para yardımı yapıp yapmadığını"³² öğrenmek istemişti.

Teşkilat bünyesindeki Ticari Personel "[Morrow] anlaşıldığı kadarıyla, [Michigan] ile kurduğu iş ilişkisinde kesinlikle fazla ileri gitmiş ve büyük ihtimalle bir ya da daha çok güvenlik ihlalinde bulunmuş" şeklinde sert bir açıklama yaptı. CIA, University of Michigan Press'in durdurulması gerektiği kararını aldıktan sonra New York'taki avukatının Ann Arbor ile bağlantıya geçmesini ve "İtalyan yayıncının kitabı Rusça olarak yayımlayan herkese dava açmaya hazır olduğu gerçeğini" ortaya koymasını sağlayarak ilk yayım ateşini başlattı.

Akademik yayın kuruluşu, CIA'in tamamıyla kendi amaçlarına hizmet eden Feltrinelli'nin hakları savını hiçbir şekilde dikkate almadı. University of Michigan'ın avukatları, ortada Sovyetler Birliği'yle yapılmış bir telif hakkı akdi bulunmaması sebebiyle, romanın Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Rusça baskısının haklarını elinde bulunduran hiç kimsenin olmadığı şeklinde yasal hükme varmıştı. Üniversite yayınevi, *Doktor Jivago*'yu "beş-altı hafta içinde ya da daha erken bir tarihte" yayımlayacağını haberini CIA'e vermiş ve elindeki elyazmasının kaynağını açıklamayı reddetmişti.

Kurum içinde yapılan bir CIA toplantısında Sovyet Rusya Bölümü temsilcisi³³ "Avrupa'da Teşkilat sponsorluğunda yayımlanacak

31 Felix Morrow sözlü tarihinden alıntı (bkz. yukarıdaki not).

32 CIA, Memorandum for the Record, "AEDINOSAUR-Recent Developments," 28 Temmuz 1958.

33 CIA, Memorandum for the Record, "AEDINOSAUR-Events of 15-20 August."

olan nüshanın dağıtımı öncesinde” University of Michigan Press’in kitabı yayımlamasına izin vermemek gerektiğini ileri sürdü: “Ortaya sadece Avrupa’daki baskının etkisini azaltına sorunu çıkınakla kalmayacak, aynı zamanda olayda yer alan diğer istihbarat örgütleriyle birlikte irtibat bürolarını da korumaya dair önemli faktörler devreye girecek.”

25 Ağustos’ta Sovyet Rusya Bölümü’ndeki bir memur ve CIA’deki ikinci dereceden bir çalışan University of Michigan’ın başkanı Harlan Hatcher’la buluşmak üzere uçakla Michigan’a gitti.³⁴ Teşkilatın, National Mall’daki yansıtma havuzunun güney tarafındaki geçici binalarda bulunan³⁵ Washington genel merkezinde hazırlanmış bir dizi tartışma başlıkları Sovyet Rusya Bölümü memurlarına dağıtılmıştı.

CIA çalışanı, *Doktor Jivago*’nun Rusça olarak yayımlanması için gereken düzenlemelerin yapılması konusunda ABD hükümetinin “aracılık ettiği”ni Hatcher’a anlattı. Adam, Hatcher’a “Bizim kanaatimize göre,” dedi, “Sovyet okurları üzerinde mümkün olan en büyük psikolojik etkiyi yaratabilmek adına bu kitabın Rusça baskısı Amerika Birleşik Devletleri’nde değil, Avrupa’da yapılmalı. Bunu gerçekleştirmek için ABD hükümeti yabancı hükümetlere birtakım taahhütlerde bulunmuştur.”

CIA çalışanı bir konuya daha vurgu yaptı: “Pasternak kendi kişisel güvenliğini ve başka sebepleri öne sürerek kitabın Amerika Birleşik Devletleri’nde yayımlanmamasını özellikle rica etti. Yazarın isteğini yerine getirmek için elimizden gelen her şeyi yaptık.” Ayrıca, University of Michigan Press’in prova baskılarını “alışılmışın dışında yöntemlerle” aldığı görüşünün CIA genelinde yaygınlık kazandığını ve bunların aslında “ABD hükümetinin malı” olduğunu da sözlerine ekledi.

Hatcher, halden anlayan bir tavır sergiledi ve *Doktor Jivago* basımının en azından kitabın Avrupa’da çıkmasından sonraya kadar

34 “Report of Trip to [The University of Michigan] Regarding Publication of Doctor Zhivago,” 2 Eylül 1958. Üniversite başkanı isminin yanı sıra University of Michigan Press yayın koordinatörü Fred Wieck’in de adı çıkarılmıştır. Morrow, Proffer’a gönderdiği mektupta “CIA, Wieck ile Hatcher’a arka arkaya gizli ajanlar göndermişti” diye yazmıştır.

35 Burton Gerber, Moskova’daki eski CIA istasyon şefi, mülakat Finn, Washington D.C. 20 Kasım 2012.

ertelenmemesini haklı çıkaracak bir sebep bulamadı. İki CIA çalışanı ertesi gün yayın yönetmeni Wieck ile bir araya geldi. Çalışanlar, yarılarında getirdikleri CIA sayfa provalarıyla karşılaştırmak üzere Michigan'ın elindeki *Doktor Jivago* kopyasını inceleyip inceleyemeyeceklerini sordu. Karşılaştırma bir büyüteç kullanılarak yapıldı ve hiçbir uyumsuzluk olmadığı anlaşıldı: Kopyalar tıpatıp birbirlerinin aynısıydı. Bir miktar pazarlığın ardından, University of Michigan Press teşkilatın bastıracağı nüsha Avrupa'da çıkana kadar *Doktor Jivago*'yu yayımlama planlarına dair her türlü duyurunun ertelenmesine razı oldu.³⁶

Geriye bir tek Morrow ile yaşanan dağınıklığın toparlanması kalmıştı. CIA gizli bir mutabakatı kabul etti etmesine ancak bunun öncesinde yayıncının ikili oynaması hakkında verip veristirdi: "İlişkimiz boyunca sergilediği güvenilmez davranışlardan haberdar olduğumuzun [Morrow'a] açık ve net olarak bildirilmesini arzu ediyoruz ve kendisiyle yaptığımız son temaslarda ona fazlasıyla müsamahakâr davrandığımız kanısındayız."³⁷

CIA'in Morrow ile yaşadığı zorluklar ilk kez baş gösterdiğinde, teşkilat Hollanda istihbarat servisi Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) ile temasa geçmek durumunda kaldı. CIA, Mouton Publishers tarafından yayımlanacak olan Rusça *Doktor Jivago*'nun olası çıkışına dair raporları halihazırda takip etmekteydi.³⁸ Hollandalı yayıneviyle Feltrinelli arasında yapılacak bir anlaşma olasılık dahilindeydi. Pasternak'ın Amerikalı yayıncısı Kurt Wolff'un kulağına da bir Mouton baskısı hakkında rivayetler gelmiş³⁹ ve mayısta Feltrinelli anlaşmayı doğrulamıştı: Mouton 4.160 dolarlık maliyetle üç bin kopya basma teklifinde bulunmuştu. CIA ise Hollandalı müttetikinden, matbaadan ilk çıkan nüshaların Mouton'dan temin edilip edilemeyeceğini öğrenmek istedi.

İki istihbarat servisi yakın ilişki içindeydi. CIA'in 1958'de yaptı-

36 CIA, Memorandum for Chief, Soviet Russia Division from Commercial Staff, "Chronology of AEDINOSAUR," 14 Ekim 1958.

37 CIA, Memorandum for the Record, 10 Eylül 1958.

38 CIA, Teleks, 24 Şubat 1958; CIA, Memorandum, 28 Şubat 1958; CIA, Memorandum for the Record, 3 Mart 1958.

39 Mancosu, *Inside the Zhivago Story*, s. 112-13.

ğı para yardımı⁴⁰ BVD'deki 691 personelden 50'sinin masrafını karşılamaktaydı ve işe yeni girmiş Hollandalı çalışanlar Washington'da eğitim almaktaydı. BVD yetkilisi Joop van der Wilden, Lahey'de görevlendirilmiş olan CIA yetkilisi Walter Cini'yle meseleyi görüşmek üzere ABD büyükelçiliğine gönderildi. Cini adama bunun acil bir iş olduğunu ve teşkilatın, *Doktor Jivago*'ya ait az miktarda basılan nüsha karşılığında nakit olarak dolgun bir ödeme yapacağını, fakat ne şekilde olursa olsun olayda Amerika'nın ya da başka bir istihbarat teşkilatının parmağı olduğuna dair hiçbir iz olmaması gerektiğini söyledi.

Hollandalı, Mouton'ın işi tamamlayabileceğini, fakat eylül başlarındaki bir son tarihe yetiştirebilmek için çalışmalara hemen başlamak zorunda olduğunu bildiren raporunu Washington'a iletti. Sovyet Rusya Bölümü takriben temmuz sonlarında "ayrıntıların uygun şekilde görüşülmesi şartıyla bu çizgide devam etmek" istediğine karar verdi.⁴¹ 1 Ağustos'ta, Morrow tarafından hazırlanmış olan repro provalar Lahey'e gönderildi.⁴²

BVD, Mouton ile doğrudan iş ilişkisine girmek yerine, Paix et Liberté adındaki komünist karşıtı bir grubun Hollanda şubesini yöneten ordudan emekli binbaşı Rudy van der Beek'ten yardım istedi. ⁴³ Van der Beek'in kuruluşu, Brüksel'deki Sovyet pavyonuna

40 Bob de Graaf and Cees Wiebes, "Intelligence and the Cold War Behind the Dikes: The Relationship between the American and the Dutch Intelligence Communities, 1946-1994, Jeffreys-Jones and Andrew, *Eternal Vigilance? 50 years of the CIA*, s. 46.

41 CIA, Memorandum for the Record, AEDINOSAUR-Recent Developments," 28 Temmuz 1958. Mouton ile BVD konusundaki her türlü gönderme 28 Temmuz tarihli iç yazışmadan ve diğer çok sayıda CIA iç yazışmasından çıkarılmıştır, fakat müteakip olaylardan ve başka CIA belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla teşkilatın izlediği yol budur. Planlar bölümünün müdür yardımcısı vekiline gönderilen 28 Kasım 1958 tarihli bir iç yazışmada Mouton'ın CIA tarafından öne sürülen şartları kabul ettiği bilgisine yer verilmiştir; söz konusu şartlara, teşkilatın matbaadan çıkacak olan ilk bin adet kopyaya el koyması da dahildir.

42 CIA, Memorandum for Acting Deputy Director (Plans) from the Acting Chief, Soviet Russia Division, "Publication of the Russian edition of Dr. Zhivago," 25 Kasım 1958.

43 BVD'nin olaydaki rolüne ilişkin ayrıntılar 1999-2000 yıllarında Leidschendam, Hollanda'da Kees van den Heuvel; BVD çalışanı Joop van der Wilden'in dul eşi Rachel van der Wilden ile Lahey'de 16 Ağustos 2012'de; Rudy van der Beek'in çocukları Barbara ve Edward van der Beek ile Vooburg, Hollanda'da 14 Ocak 2012'de yapılan mülakatlara; BVD'den emekli kurum tarihçisi Dirk Engelen ile yapılan yazışmalara (e-posta, 9 Şubat 2010) ve Soğuk Savaş dönemini inceleyen tarihçi Paul Koedijk ile son yıllarda yapılan görüşmelere dayandırılmıştır. Ayrıca bkz. Petra

yapılan yakın zamanlı saldırının da dahil olduğu bir dizi komünist karşıtı propagandanın yayılmasını sağlamıştı. Provaların gelmesinden birkaç gün sonra, Mouton Publishers yöneticilerinden Peter de Ridder, yanına şirketin matbaacılarından birini de alarak Lahey'in merkezindeki Prinsessegracht üzerinde bulunan büyük bir sıra evin geniş mermer fuayesinde Van der Beek ile buluştu. Mekân büyük olasılıkla, Paix et Liberté'nin Hollanda yönetim kurulunda da görev yapan bir başkan tarafından yönetilen Hollanda Kızılhaçı genel merkezinin bulunduğu 27 numaraydı. Üç adam yirmi dakika konuştu ve van der Beek romanın prova baskılarını De Ridder'e teslim etti ve binden fazla kopya satın alacağını garantisini verdi.⁴⁴

De Ridder "Buluşmada gizemli bir şeyler vardı" dediyse de anlaşılmayı kabul etme kararı aldı. Bunda hangi güdüyle hareket ettiğine dair hiçbir zaman açık konuşmamıştır. 1958'de De Ridder, *Haagse Post* için çalışan bir muhabire, van der Beek'in kitabı onların basmaması halinde başka bir yere gitmekle kendilerini tehdit ettiğini anlattı.⁴⁵ Ayrıca bu durumun Feltrinelli ile pazarlıkları devam eden planlanmış Mouton baskısını da berbat edeceğinden korktuğunu söyledi. De Ridder, Milanolu yayıncıya ulaşmaya çalıştığını, ancak adamın İskandinavya'ya tatile gitmiş olması sebebiyle kendisine ulaşamadığını da sözlerine eklemişti.

De Ridder "Kitabın yayımlanması gerektiği hissine kapıldım"⁴⁶ demişti De Ridder. Bir yandan da bu işten hiçbir zarar almadan sıyrılabilceği düşüncesindeydi. De Ridder, Feltrinelli'yle yapılacak sözleşmenin imzalanmak üzere olduğunu ve bunun sadece hiç kimsenin dikkatini çekmeyecek erken ve kazançlı bir satışa karşılık geldiği hesabını yapmıştı.

Couvée, "Leemten in het lot. Hoe Dokter Zjivago gedrukt werd in Nederland" (Hayati Boşluklar. Doktor Jivago Nasıl Hollanda'da Yayımlandı), *De Parelduiker* 2 (1998), s. 28-37; Petra Couvée, "Een geslaagde stunt, Operatie Zjivago, de ontkenning" (Başarılı bir Numara. Jivago Operasyonu Neticesi), *De Parelduiker* 1 (1999), s. 63-70 ve Vos, *De Geheime Dienst*.

44 Peter de Ridder, Ekim 2008'de Lisse, Hollanda'da yapılan Couvée mülakatı.

45 Peter de Ridder, *Geheimzinnige uitgave van Pasternak. Door Russen verbannen roman in Nederland-clandestien? – gedrukt?* (Gizemli Pasternak Basımı. Ruslar Tarafından Yasaklanmış Roman Hollanda'da –Gizlice?– Basılmış Olabilir mi?), *Haagsche Post*, 4 Ekim 1958, s. 5-6.

46 Peter de Ridder ile Lisse, Hollanda'da yapılan 13 Ağustos 1997 tarihli Couvée mülakatı ve 29 Temmuz 2008 tarihli Finn ile Couvée mülakatı.

Eylülün ilk haftasında *Doktor Jivago*'nun Rus dilindeki ilk bas-kısı Mouton'ın alımeti farıkası mavi keten kapağa ciltlenmiş olarak matbaadan çıktı.⁴⁷ Feltrinelli'ye ait olan telif hakkı baş sayfa da Kiril alfabeti harfleriyle belirtilmişti: "G. Feltrinelli – Milano 1958." Gelgelelim, *Feltrinelli* adı Kiril alfabetine doğru olarak aktarılmamış, l'den sonra ve t'den önce gelen yumuşatma işareti⁴⁸ eksik kalmıştı. Telif hakkı notu, İtalyan yayıncının adının geçmediği erken çıkan az sayıdaki kopyanın basımının ardından de Ridder'in son dakikada verdiği bir karar doğrultusunda kitaba eklenmişti. Pasternak'ın baba adından türetilmiş *Leonidoviç*i de içeren tam adının baş sayfa da kullanılması, kitabın anadili Rusça olmayan biri tarafından hazırlandığını akla getirmişti, çünkü Ruslar baş sayfalarda baba adından türetilmiş isimleri kullanmazdı. Üstelik, kitaba kısa ve imzasız –muhtemelen bir CIA çalışanı tarafından Morrow'a hazırlanmış olan– bir önsöz konulmuştu.

Kahverengi kâğıtlara sarılan ve üzerlerine 6 Eylül tarihi atılan kitaplar büyük bir Amerikan steysin arabasının arkasına yüklendi ve CIA çalışanı Walter Cini'nin Lahey'deki evine götürüldü.⁴⁹ İki yüz adet kopya Washington'daki genel merkeze yollandı.⁵⁰ Geri kalan kitapların çoğu Batı Avrupa'daki CIA üslerine ya da mülklerine gönderildi: Frankfurt'a 200, Berlin'e 100, Münih'e 100, Londra'ya 25 ve Paris'e 10 adet kitap yollandı. 365 kitaptan oluşan en büyük paket Brüksel'e gönderildi.

1958 Brüksel Evrensel ve Uluslararası Sergisi'ndeki Sovyet pavyonuna gelen ziyaretçiler öncelikle insanda büyük bir müzeye yaklaşmış hissinin uyandıran birkaç basamağı çıkmak zorundaydı.

47 CIA, Memorandum for PP Notes, "Publication of Pasternak's Dr. Zhivago," 8 Eylül 1958.

48 Kiril alfabetinde başına ya da sonuna geldiği harfin okunuşunu değiştiren fonetik işareti. (ç.n.)

49 Joop van der Wilden'in, kendisi de eski bir MI6 çalışanı olan dul eşi Rachel van der Wilden ile 16 Ağustos 2012'de Lahey'de Couvée tarafından yapılan mülakat. Joop van der Wilden kahverengi kâğıtlara sarılmış haliyle duran ve 6 Eylül tarihini taşıyan kitaplardan birini muhafaza etmiştir. Söz konusu kopya hâlâ Rachel van der Wilden'in elinde bulunmaktadır. Yukarıdaki 25 Kasım 1958 tarihli CIA iç yazışması da romanın "Eylül başlarında" yayımlandığını belirtmektedir.

50 CIA, Memorandum for Chief, PRD, "Distribution of Russian Copies of Dr. Zhivago," 31 Ekim 1958.

İçeri giren ziyaretçileri, klasik sosyalist gerçekçilik tarzında yapılmış bir erkek ve kadın işçiye ait iki büyük heykel karşılamaktaydı. Takriben 36.000 metre karelik bir alana yayılmış büyük merkez salonunun arka tarafında Lenin'in on beş metre uzunluğundaki bronz bir heykeli vardı. Ağır paltosu omuzlarının üzerine atılmış olan devrimci lider tepedeki konumundan Sputnik uydularını, sıra sıra tarım makinesini, Sovyet jet uçağı modellerini, petrol sondaj platformlarını, kömür madenlerini ve kolektif çiftlik ve tipik Sovyet mutfağı sergilerini görmekteydi.⁵¹

Didaktik mesaj açık ve netti: Sovyetler Birliği hafife alınmaması gereken bir endüstriyel güçtü. Önceki yıl uzaya çıkan ilk uydu olan Sputnik 1'in fırlatılmasının ardından Ruslar üstünlük kazanmış görüntüsünü vermektedir. Sovyet pavyonuna gelen ziyaretçiler, kapitalizmle sürdürülen yarışa atfen "Sosyalist ekonomik ilkeler zaferimizin güvencesidir"⁵² sözleriyle karşılanmaktaydı.

Sovyet kas gücüne hem fuar alanlarında, hem de Brüksel'in merkezinde sergilenen ve Bolşoy Balesi'nden Moskova sirkine kadar uzanan geniş bir yelpazedeki çok sayıda baştan çıkarıcı kültürel armağan eşlik etmekteydi. Sovyet halkı, saygı ve hayranlık uyardırma yarışında öne geçmek için canını dişine takmıştı.

Minnesotalı demokrat senatör Hubert Humphrey "Sovyet planlarından anladığımız kadarıyla, hizmetlerinden Brüksel'de yararlanılabileceği halde Sovyetler Birliği'nden getirilmemiş muteber bir Sovyet tiyatro grubu, bale sanatçısı, şarkıcı, dansçı ya da akrobat kalmış olabileceğini hiç sanmıyorum"⁵³ sözleriyle kızgınlığını dile getirmişti.

Amerika Birleşik Devletleri, Brüksel Sergisi'nin Soğuk Savaş'ın muharebe alanlarından biri olduğunu kavramakta nispeten gecikmişti. Kongre, Sovyetler Birliği'nin harcamayı planladığı tahmini 50 milyon dolara karşılık, Amerikan pavyonuna 13,4 milyon dolar tahsis etmişti, ama bu miktarı bile gönülsüzce vermişti. Üstelik organizatörler nelere yer verileceği ve ABD'nin aynı zamanda Amerikan toplumunun zaafalarını –özellikle de, önceki yıl Little Rock,

51 Expo hakkındaki anlatılar için bkz. *The New York Times*, 27 Nisan 1958 ve 11 Mayıs 1958; *The Washington Post*, 25, 26 ve 27 Mayıs 1958.

52 Pluvinge, Expo: 58: *Between Utopia and Reality*, s. 93.

53 Rydell, *World of Fairs*, s. 200.

Arkansas'ta devlet okullarında ırk ayrımcılığının kaldırılmasıyla bağlantılı kitlesel şiddet olaylarını— kabul edip etmemesi konusunda tereddütte kalmıştı. Brüksel'de kısmen ırk ilişkilerini ele alan küçük bir ek sergi açılmasına rağmen güneyli kongre üyelerinden gelen itirazlar üzerine hemen kapatılmıştı.

Amerika Birleşik Devletleri pavyonu, iki futbol sahasına sığabilecek alana sahip daire biçimde devasa bir binaydı ve yaratıcısı mimar Edward Stone ilhamını Roma Kolezyum'dan almıştı. Yarı saydam bir plastik çatısı olan yapının “son derece hafif, havadar ve pırıl pırıl” olması amaçlanmıştı. Organizatörler Amerika tanıtımının “ağır, laf kalabalığıyla dolu ve yorucu propaganda”⁵⁴ üzerinden değil, “dolaylı eylemler” ile yapılması gerektiğine karar vermişti. Ve pavyon, Amerikan tarzı tüketimin ve eğlencenin göklere çıkarıldığı bir yere dönüşmüştü. Her gün birkaç defilenin yanında *square-dance*⁵⁵ gösterileri düzenlenmekte ve izleyicileri New York City silüetinden Grand Canyon'a kadar götüren ve 360 derecelik bir ekranda sergilenen Amerika'ya özgü manzaraların yer aldığı Disney yapımı bir film oynatılmaktaydı. *Hot-dog*'lar ve soyut-ekspresyonist sanat örnekleri; bir müzik kutusu ve 480 sayfalık bir *New York Times* pazar eki de eksik bırakılmayan unsurlar arasındaydı. Eisenhower alanda oylama makineleri olması konusunda ısrar etmişti; perdelerin arkasına geçen ziyaretçiler en çok sevdikleri başkanı, sinema yıldızını ve müzisyeni seçebiliyordu.

Sovyet Bakanlar Konseyi'nin ilk başkan vekili Anastas Mikoyan, Amerikan pavyonunu ziyaret ettiğinde Abraham Lincoln, Kim Novak ve Louis Armstrong'u seçmişse de, ilk sorduğu şey son kategoride Şostakoviç'i tercih edip edemeyeceği olmuştu.⁵⁶ Fuarın bir diğer Sovyet ziyaretçisi *Novy Mir*'in yayın kurulu üyesi ve *Doktor Jivago*'yu geri çeviren mektuba imza vermiş yazar Boris Agapov ise Amerikan pavyonundan etkilenmemiş gibiydi: “Hepsi yalan dolan bunların... Amerikan sergisine hâkim olan niteliklerin ve genel te-

54 Age., s. 197.

55 Dört çiftin kare şeklinde konumlanarak yaptığı bir Amerikan halk dansı türü. (ç.n.)

56 Tur rehberi Betty Rose'un William Buell'a gönderdiği ofis yazışması, Sovyet Yetkililerinin Belçika Ziyareti, RG 59, 1955-59, 033.6155, National Archives, College Park, MD; “2 Red Leaders Visit U.S. Pavillion at Fair, *The Washington Post*, 5 Temmuz 1958.

manın bir yandan hayret uyandırırken, öbür yandan rezalet olarak adlandırılabilir başka bir hissi uyandırmasının sebebi budur. Yetenekli, yaratıcı ve çalışkan insanların zevk sefa düşkünü ve kafasız palavracılar olarak temsil edilmesi küçük düşürücüdür.”⁵⁷

Doktor Jivago’nun Amerikan pavyonunda dağıtılması olanak-sızdı, ancak CIA’nin kendisine yakın mesafede konurnlanmış bir müttefiki vardı. Vatikan pavyonu “Civitas Dei”, yani “Tanrı’nın Şehri” olarak adlandırılmıştı. Modern mimariyle inşa edilmiş pav-yonun tepesine 57 metre yüksekliğe çıkan ve üzerinde büyük bir haç yer alan ıslıl ıslıl beyaz bir çan kulesi kondurulmuştu. Çan kulesinin arkasında yer alan ana bina bir atlama tepesini andıran sert bir eğimle yere inmekteydi. İçeride bir kilise, altı küçük şapel ve papalık ile kilise tarihi hakkında görsellerin bulunduğu sergi salonları vardı. Pavyon hem ABD hem de Sovyet binasına yakın bir noktada konuşlanmıştı.

Vatikan yetkilileri ve ülkedeki Katolikler, fuarın açılmasını beklemeden Sovyet ziyaretçilere hazırlık yapmaya başladılar. Bel-çika’daki bir dini eserler yayınevinin kurucusu olan İrina Posnova burada insanları kendi inancına yöneltmek adına bir fırsat yarata-bileceğini düşündü. 1914 yılında Kiev’de dünyaya gelen Posnova, sürgüne gönderilmiş bir Ortodoks ilahiyatçının kızıydı ve Louvain Katolik Üniversitesi’ne devam ettiği sırada mezhebini değiştirip Katolik inancını seçmiş, ardından İkinci Dünya Savaşı’ndan son-ra Rusça yazılmış dini kitapları Sovyetler Birliği’ne gizlice sokan Brüksel merkezli Tanrı’yla Hayat isimli organizasyonu kurmuştu. Kadın aynı zamanda pavyonun, dünyanın dört bir tarafındaki Hı-ristiyan topluluklarının yaşadığı baskılar üzerine derin düşüncelere dalmak için ayrılmış mekânı olan Sessizlik Şapeli’nin az ilerisinde ve bir perdenin arkasında yer alan “bir nebze gizli saklı bir nok-tada” küçük bir kütüphane kurmak üzere Vatikan organizasyon komitesiyle birlikte çalışmıştı. Tanrı’yla Hayat kuruluştur, Rusça konuşan rahiplerin ve halktan gönüllülerin yardımıyla kutsal ki-taplar ile dua kitaplarından oluşan dinsel içerikli eserleri ve Rus edebiyatından tek tük örnekleri insanlara dağıtmaktaydı. Vatikan

57 Boris Agapov, “Poedzka v Bryussel” (Bir Brüksel Gezisi), *Novy Mir* (Ocak 1959), s. 162.

pavyonunda düzenli bir Sovyet ziyaretçi akışı mevcuttu; insanları buraya çeken şey, bir bakıma, Louvre'dan fuar süresince ödünç alınmış olan Rodin'e ait *Düşünen Adam* heykelinin varlığıydı.

Belçikalı bir rahip ve Vatikan'ın Brüksel Sergisi organizasyon komitesi genel sekreteri olan Peder Jan Joos, altı ay boyunca üç bin Sovyet turistin Vatikan pavyonunu ziyaret ettiğini söylemiştir. Kendisi buraya gelenleri Bilimler Akademisi üyeleri, akademisyenler, yazarlar, mühendisler, kolektif çiftlik yöneticileri ve belediye başkanları gibi "ileri gelen ve ayrıcalıklı sınıflara mensup kimseler"⁵⁸ olarak tarif etmişti.

Agapov, Vatikan pavyonuna da uğramış ve Sovyet ziyaretçilerin nasıl karşılandığına dair var olan az sayıdaki rapordan birini hazırlamıştı.⁵⁹ Agapov ilk önce kendisine Rodin heykelini gösteren ve Fransızca konuşan bir rahip tarafından karşılandığını anlatmıştı. İki adamın sohbeti, Agapov'un dediğine göre, yüksek perdeden bir sesle Rusça konuşan ve onu başka bir rahiple tanıştıran "güçlü kuvvetli, pasaklı giyimli bir kadın" tarafından kesintiye uğratılmıştı. "Peder Pierre" adındaki diğer rahip otuz beş yaşlarında bir adamdı. Pembemsi bir cildi, kızıl sakalları ve mavi gözleri olan rahibin nefesi puro ve konyak kokmakta ve doğma büyüme Moskovalıymış gibi konuşmaktaydı.

Peder, Agapov'a modern insanın bir kafa karışıklığı içinde yaşadığını ve kurtuluşa ermesinin tek yolunun Hristiyan öğretilerini izlemekten geçtiğini anlattı. Agapov'u gizli kütüphaneye götürdü. Peder Pierre burada bir açıklama yaptı: "Hangi filmlerin, radyo programlarının izlenebileceğini ve hangi kitapların okunabileceğini, hangilerinin uygunsuz olduğunu belirtmek üzere özel bültenler yayımlıyoruz." Agapov, bir miktar memnuniyetle, bu söylenenlerin aklına Index Librorum Prohibitorum'u, yani Katolik Kilisesi'nin yasaklı yazarlar ve kitaplar listesini getirdiği yorumunu yapmıştır.

"Tanrı'nın Şehri'nde, İnciller ve dua kitapları haricinde" diye gözlemlemişti Agapov, "ülkemize, komünizme ve Sovyet gücüne dair aklınıza gelebilecek her türlü şeyi bulabileceğiniz çeşitli

58 Joos, *Deelneming van de H. Stoel aan de algemene Wereldtentoonstelling van Brussel* 1958, s. 627.

59 Boris Agapov, "Poedzka v Bryussel" (Bir Brüksel Gezisi), *Novy Mir* (Ocak 1959), s. 155-59.

broşürler ve kitapçıklar temin etmek mümkün. Gerçi, bu tarz propaganda sergi yönetmeliklerine aykırıdır.”

Yazısına “Sivri burunlu hanımlar bunları yüzlerinde ‘kutsal’ bir tebessümle satmak ve dağıtmakla meşgul” diye devam etmişti.

Bahsi geçen rahipler ve hanımlar Rusça *Doktor Jivago* kopyalarını eylül ayının başlarında dağıtmaya başladı. Romanın CIA sponsorluğundaki baskısı nihayet Sovyet vatandaşlarının eline tutuşturulabilmişti. Çok geçmeden, mavi keten kumaştan yapılmış kitap kapaklarının fuar alanı mekânlarına çöp olarak atıldığı görüldü. Romanı alanların bazıları kitabı daha kolay saklayabilmek için kapağını yırtıp atmış, sayfaları bölmüş ve ceplerine tıktırmıştı.

Almanya’da göçmenler tarafından yayımlanan bir Rusça haftalık yayında şunlar yazılmıştı: “Biz Rusların, Vatikan pavyonu organizatörlerine minnettar olması gerekir. Onların çabaları sayesinde Rus edebiyatının en büyük çağdaş eseri –Boris Pasternak’ın orada yasaklanmış olan *Doktor Jivago* romanı– ülkeye girmenin bir yolunu bulmuş oldu. 500’ü aşkın kopya sıradan Rus vatandaşları tarafından Rusya’ya götürüldü.”

Romanın fuarda görünmesinin haberi çabucak Pasternak’a ulaştı. Pasternak, eylülde Paris’te yaşayan arkadaşı Pyotr Suvçinski’ye şunları yazdı: “*Doktor Jivago*’nun özgün dilinde yayımlandığı doğru mudur? Anladığım kadarıyla, Brüksel’deki serginin ziyaretçileri kitabımı görmüş.”⁶⁰

CIA kendi performansından hayli memnun kalmıştı. 9 Eylül tarihli bir iç yazışmada “Bu evre başarıyla tamamına erdirilmiş olarak düşünülebilir”⁶¹ denmekteydi. Ve Sovyet Rusya Bölümü’ndeki yetkililer de “ilave nüshalar ele geçtikçe” bunların “bire bir temaslarda ve posta üzerinden gerçekleştirilen operasyonlarda ve yolcuların SSCB’ye götürebildiği durumlarda” kullanılabileceğine dikkat çekmişti. Lahey’deki CIA çalışanı Walter Cini, *Doktor Jivago*’nun İngilizce basımına ait bir nüshayı armağan olarak BVD’deki meslektaş Joop van der Wilden’e göndermişti. Cini, kitabın içine bir yazı yazmış ve kod adıyla imzalamıştı: “Canavarı acı içinde ciyak

60 Kozovoi, *Poet v katastrofe*, s. 250.

61 CIA, Memorandum for the Record, “Status of AEDINOSAUR as of 9 September 1958,” 9 Eylül 1958.

ciyak bağırtmak yolunda gösterdiğiniz cesarete ve yılmaz çabalara minnettarlıkla. Voltaire.”⁶²

Geriye tek bir problem kalmıştı: Mouton hiçbir zaman Feltrinelli'yle bir sözleşme imzalamış değildi. Lahey'de basılan Rusça kopyalar yasadışıydı. İtalyan yayıncı romanın Brüksel'de dağıtıldığı haberini aldığı anda öfkeden deliye döndü. 18 Eylül'de romanın İngilizce çevirmenlerinden Manya Harari'ye gönderdiği mektupta “Hollanda'da bir yerlerde adamın tekinin benim adımı (!) kullanarak DOKTOR JIVAGO'nun Rusça baskısını yapıp yayımladığını az önce görmüş bulunuyorum.”⁶³ Bunun olağandışı bir iş yapma yöntemi olduğunu söylemek zorundayım” diye yazdı. Feltrinelli bir dedektif tuttu ve “meseleyi soruşturmak ve ortalığı ayağa kaldırmak için” avukatını Lahey'e gönderdi. Yayıncı, çok geçmeden olaydaki rolleri açığa çıkan Mouton'ı ve Van der Beek'i mahkemeye vermekle tehdit etti.

Yaşanan terslik, CIA açısından istenmeyen bir kamuoyu ilgisine yol açtı. Almanya'daki *Der Spiegel*, Hollanda basınında çıkan haberleri takip etti ve Vatikan pavyonundaki gönüllülerden birinin kimliğini “Kont Vladimir Tolstoy” olarak açıkladı ve adamın “Committee for Free Europe adı altında faaliyet gösteren militan nitelikteki Amerikan menşei bir kültür ve propaganda kuruluşu” ile bağlantılı olduğunu yazdı.⁶⁴

Spiegel makalesini okuduğu anlaşılan Pasternak bir arkadaşına “DJ'nin özgün dildeki nüshasını basan yayıncılardan biri durumundaki K(ont) Vladimir Tolstoy'un” Leo Tolstoy'un torunlarından biri olup olmadığını sordu⁶⁵. İlerleyen günlerde, söz konusu makale Pasternak'ı kitabın Rusça yayınına dört bir yandan kuşatan entrikalar konusunda alarma geçirecekti.

Amerikan basını gizli entrikanın farkına vardı. Kasım başında *New York Times*'ın kitap köşesi yazarlarından biri “Brüksel Fuarı'nın

62 İçine bir not yazılmış olan *Doktor Jivago* kopyasını elinde bulunduran Rachel van der Wilden ile Lahey'de 16 Ağustos 2012'de Couvée tarafından yapılan mülakat.

63 Mancosu, *Inside the Zhivago Story*, s. 131-36.

64 *Der Spiegel*, 29 Ekim 1958, s. 63-64.

65 Boris Pasternak'ın 12 Aralık 1958'de Valeria Prişvina'ya yazdığı mektup, Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 10, s. 408.

kapanış günlerinde kimliği bilinmeyen şahıslar Sovyet pavyonunun önünde durup ilgilenenlere Rusça *Doktor Jivago* kopyaları dağıttı. Bu kopyaların kökeni ne midir? Gizli bilgi”⁶⁶ diye yazdı.

Mouton 2 Kasım’da bir basın toplantısı düzenledi ve şirket direktörü Fred Eekhout, spekülasyonlara son vermek amacıyla dürüst davranmayarak yalan ve gerçek karışımı bir cevap verdi. De Ridder’in başlangıçta elyazmasını Feltrinelli namına hareket ettiğini düşündüğü bir Fransız’dan teslim aldığını söyledi. Bu tam bir uydurmaydı. Mouton, herkesçe bilinen bir komünist karşıtı Hollandalı provokatörle iş yaptığını kabul etmeye yanaşmıyordu. Nihayetinde, şirket diğerlerinin yanı sıra *The New York Times*, *Corriere della Sera*, *The Times*, *Le Figaro* ve *Frankfurter Allgemeine Zeitung* gazetelerine ilan vererek Mouton’ın “elim bir yanlış anlama neticesinde”⁶⁷ *Doktor Jivago*’yu Rusça olarak yayımladığını açıklayan bir özür metni yayımladı.

Posnova’nın kuruluşu da açıkça örtbas edilmeye çalışıldı. Brüksel’de bulunan Foyer Oriental’da 10 Ekim’de yapılan bir basın toplantısında Peder Antoine Ilc, kuruluşun ağustosta Milano’daki bir konferansa davet edildiğini ve orada adı verilmeyen bir profesörün kendilerine Feltrinelli’nin yazara olan gönül borcunun ifadesi olarak *Doktor Jivago*’yu Rusça yayımlamak istediğinden söz ettiğini anlattı. “On beş gün sonra,” diye sözlerine devam etti rahip, “konutumuza *Doktor Jivago* kopyalarından oluşan bir armağan geldi.”⁶⁸ Kitapların yanında, adamın söylediğine göre bir not da vardı: “Sovyet turistlerine verilmek üzere.”

Washington’daki ajanlar basında çıkan haberleri büyük bir can sıkıntısıyla izlemekteydi. 15 Kasım 1958’de, William F. Buckley Jr. tarafından kurulmuş muhafazakâr *National Review* dergisinin abonelerine gönderilen bir haber bülteni eki olan *National Review Bulletin*’de kitabın basımıyla bağlantılı olarak CIA’in adı ilk kez gündeme getirildi. Quincy takma adını kullanan bir yazar *Dok-*

66 Lewis Nichols, “In and Out of Books,” *The New York Times*, 2 Kasım 1958.

67 Bu ilanlardan biri *The New York Times Book Review*’da yayımlanmıştır, 22 Ocak 1959, s. 22.

68 Pro Russia Cristiana kuruluşundan Antoine Ilc tarafından verilen ifadenin taslağı, 10 Kasım 1958’de Brüksel’deki Foyer Oriental Chrétien’deki bir basın toplantısından. Tanrı’yla Hayat Kuruluşu Belgeleri, klasör I. 6.3, Fondazione Russia Cristiana, Seriate, İtalya.

tor Jivago kopyalarının gizlice Brüksel'deki Vatikan pavyonuna gönderildiğini doğrulayan bir gözlemde bulunmuştu: "Amatör rejim devirme faaliyetlerinin eksantrik atölyesi, yani Merkezi Haber Alma Teşkilatı'nın biçtiği fiyatlar fahiş olabilir, ancak arada bir dikkate değer parçalar ürettiği de olur. Sözgelimi, bu yaz CIA müttefiklerimizden bazılarıyla yaşadığımız husumeti unuttu ve düşmanlarımızı heyecanlandırdı ve *mirabile dictu*⁶⁹, olabilecek en soylu başarıyı kazandı... Moskova'da bu kitaplar bir üniversite yurduna girmiş *Fanny Hill*⁷⁰ nüshası kadar arzulu bir şekilde elden ele dolaştırıldı."⁷¹

Mouton, nihayetinde Feltrinelli'yle anlaşmaya vardı. Hollandalı yayınevi, romanın Feltrinelli'ye ait olacak ayrı bir beş bin kopyasının basılmasını öngören "tazminat yükümlülüğü"nü⁷² yerine getirmeyi kabul etti. İtalyan yayıncı satışların özel kontrollere tabi tutulması şartını getirdi ve istihbarat servisi ajanları tarafından kötüye kullanılacağı izlenimini veren kitap siparişlerini Hollandalı şirketin karşılamasına izin vermeyeceğini söyledi.⁷³ Feltrinelli gazetecilere Rusça kitapların basılmış nüshalarından sadece küçük bir miktarını almak istediğini dile getirdi: "Böylece Rusça konusunda uzman olan 12 ya da 14 eleştirmen, yapıtın benim düşünceme göre en üst düzeyde olan edebi kalitesini değerlendirebilecektir."⁷⁴

Pasternak en sonunda romanın ülkeye kaçırılmış olan Rus dilindeki bir nüshasını –CIA için basılmış olan Mouton kopyasını– gördü.⁷⁵ Nüshanın erken dönemdeki düzeltilmemiş elyazmasını esas almış olması sebebiyle derin bir hayal kırıklığı yaşadı. "Yazım hatasından geçilmiyor"⁷⁶ dedi Feltrinelli'ye. Mart 1959 tarihli bir

69 (Lat.) Söylenince şaşkınlık uyandıran şey. Cümle içerisinde "Hayret!" anlamında kullanılır. (ç.n.)

70 John Cleland'ın yazdığı 1748 tarihli "Fanny Hill, Bir Zevk Kadınının Anıları" bir erotik edebiyat klasiğidir. Kitapta taşradan Londra'ya gelen Fanny'nin fahişlikle son bulan öyküsü anlatılır. ABD'de müstehcen bulunarak iki kez yasaklanmıştır. (ç.n.)

71 Quincy (müstear ad) *National Review Bulletin*, 15 Kasım 1958.

72 Cornelius van Schooneveld'in Roman Jakobson'a yazdığı 11 Kasım 1958 tarihli mektup, C.H. van Schooneveld Koleksiyonu, Leiden Üniversitesi, Hollanda.

73 CIA, Memorandum, 21 Kasım 1958.

74 *The New York Times*, 2 Kasım 1958.

75 Mancosu, *Inside the Zhivago Story*, s. 165-66; Couvée, *De Parelduiker 2* (1998), s. 28-37.

76 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 155.

mektupta Jacqueline de Proyart'a "Bu neredeyse bambaşka bir metin, benim yazdığım değil" diye dert yanımsı ve kadından "aslına sadık bir baskının" yapmasını rica etmişti.⁷⁷

Feltrinelli, Hollanda'daki anlaşmazlığı bir an evvel sona erdirmek telaşındaydı, zira Amerika Birleşik Devletleri'nde başka bir anlaşmazlık baş göstermişti. University of Michigan, ekimde –Hollanda baskısının piyasaya çıkmasının ardından, fakat CIA ile kararlaştırılan son tarihin öncesinde– kendine ait nüshanın basımı için harekete geçtiğini duyurdu. İtalyan yayıncı, Ann Arbor'a içerisinde "Pasternak'a ait *Doktor Jivago* eserinin uluslararası telif haklarıyla korumaya alındığı konusunda tarafınızı bilgilendirmeyi görev biliriz"⁷⁸ ifadesinin geçtiği zehir zemberek bir mektup gönderdi. Feltrinelli işin peşini bırakmamak için iki telgraf daha yolladıktan sonra, Fred Wieck'in "Bu romanın Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Rusça metninin telif hakkını elinizde tuttuğunuz iddiasını hangi gerekçelere dayanarak ileri sürdüğünüzü biz de bilmek isteriz"⁷⁹ şeklindeki nezaketsiz cevabı geldi.

Pasternak'ın İngilizce baskıdan sorumlu Amerikalı yayıncısı olan Pantheon'dan Kurt Wolff, üniversite başkanı Hatcher'a sitemkâr bir mektup gönderdi. Pasternak'ın kendi memleketinde göğüs gerdiği "feci baskılar"a dikkat çeken Wolff, "Yalnızca iki kurumun onu temel haklarından mahrum bırakmak için elinden geleni ardına koymadığı hayret verici bir gösteriye tanıklık ediyoruz: Kitabına Rusya'da yayımlanma izni vermeyen Sovyet Yazarlar Birliği... ve kendisinin ya da temsilcisinin iznini almadan eserini yayımlamak üzere olan University of Michigan Press"⁸⁰ diye yazmıştı.

77 Boris Pasternak'ın Jacqueline de Proyart'a yazdığı 30 Mart 1959 tarihli mektup; Boris Pasternak, *Lettres à mes amies françaises* (1956-1960), s. 152. (Proyart, ilerleyen zamanda University of Michigan Press'ten çıkan nüshanın edisyonunu yapmış ve yayıma hazırlamıştır.)

78 Giangiacomo Feltrinelli'nin University of Michigan Press'e yazdığı 8 Ekim 1958 tarihli mektup, Michigan Üniversitesi Belgeleri, Michigan Üniversitesi Özel Koleksiyonlar Kütüphanesi, Ann Arbor, Kutu 1, klasör başlığı: University of Michigan Press Pasternak Records-Dr. Zhivago-Pre-Publication Records-Copyright Negotiations.

79 Fred Wieck, Giangiacomo Feltrinelli'ye yazdığı 20 Ekim 1958 tarihli mektup, Michigan Üniversitesi Yayınevi Belgeleri, Michigan Üniversitesi Özel Koleksiyonlar Kütüphanesi.

80 Kurt Wolff'un Harlan Hatcher'a yazdığı 13 Kasım 1958 tarihli mektup, Michigan Üniversitesi Yayınevi Belgeleri, Michigan Üniversitesi Özel Koleksiyonlar Kütüphanesi.

Wolff'un üniversiteden istediği "kendini savunamayacak bir adama yapılmış olan yanlış düzeltilmesi" idi.

Wieck ise Feltrinelli'nin "Sovyet Yazarlar Birliği'nin sansürünü dünya çapında yaygınlaştırmak" girişimine alet olmayı reddederek üniversitenin öğrencilere ve akademisyenlere bir hizmet sunduğuna inandıkları karşılığını verdi.

Wieck sözlerine "Dolayısıyla, University Press'e yönelttiğiniz ithamlara içerlememizin sebebini anlamamız mümkündür,"⁸¹ diye devam ediyordu, "üstelik bizim çalışma yöntemlerimizi Sovyet Yazarlar Birliği'yle aynı kategoriye koymanız da cabası." Bununla birlikte, Wieck uzlaşmaya istekli olduğunu söylüyor ve meseleyi mahkemeye intikal ettirmemek için Feltrinelli'den Michigan adına bir lisans almak üzere Wolff'un nüfuzunu kullanması fikrini ortaya atıyordu. Eninde sonunda anlaşmaya varıldı ve Morrow'dan temin edilen CIA prova metnini⁸² esas alan University of Michigan baskısı 1959 Ocak'ında yayımlandı.

Teşkilat direktörü Allen Dulles tarafından gönderilen bir telgrafa göre CIA, kitap basma işinin nihayetinde "Sovyetler'de yarattığı gözle görülür etki dikkate alındığında, tamamıyla zahmete değer"⁸³ nitelikte olduğu sonucuna varmıştı. CIA sponsorluğunda yayımlanan bir dergi olan *Encounter*'da 1958 Kasım'ında çıkan bir rapora göre "(Hollanda'da yayımlanmış) *Doktor Jivago*'nun sansürsüz Rusça baskısına ait kopyalar çoktan SSCB'ye ulaştı. Bunların karaborsadaki bildirilen fiyatları 200-300 rubledir."⁸⁴

Bahsedilen rakam neredeyse bir işçinin haftalık ücretine denk geliyordu ve Moskova'da satılan bir kitap için fazla yüksekti, ancak tam o sırada İsveç Akademisi, Nobel Edebiyat Ödülü'nü Pasternak'a layık görmüştü ve Moskovalılar *Doktor Jivago*'yu edinebilmek için sabırsızlanıyorlardı.

81 Harlan Hatcher'ın Kurt Wolff'a yazdığı 21 Kasım 1958 tarihli mektup, Michigan Üniversitesi Yayınevi Belgeleri, Michigan Üniversitesi Özel Koleksiyonlar Kütüphanesi, Ann Arbor.

82 Paolo Mancosu ilk Michigan basımı hakkında aynı sonuca farklı bir yoldan varmıştı. Bkz. *Inside the Zhivago Storm*, 2. Bölüm.

83 CIA, Direktörden gönderilen telgraf, 5 Kasım 1958.

84 "From the Other Shore," *Encounter* 11, S. 6, (Aralık 1958), s. 94.

Bölüm On

“Aynı zamanda bir dâhinin mizacına da sahip:
Hassas sinirler, talihsizlik, ölüme yatkınlık.”

22 Ekim 1958’de *The New York Times*’ın Moskova muhabiri Max Frankel, gazetesinin *Doktor Jivago*’yu yazan adamın Nobel Edebiyat Ödülü’nü almasına kesin gözüyle bakıldığı bilgisini edinmesinin ardından Pasternak’la konuşmak üzere alelacele Peredelkino’ya hareket etti. Haberin ertesi gün duyurulması bekleniyordu. Daça kalabalıktı ve Pasternak’ın etrafı takriben bir düzine arkadaşı tarafından sarılmıştı.¹ Frankel’in getirdiği haberle toplantı bir kutlamaya dönüştü. Havada bir isyan duygusu vardı ve muhabir bir anda kendini, kulağına çalınan kışkırtıcı ve alkolden beslenmiş yorumlardan bazıları hakkında kaçamak notlar alabilmek için tuvalete koşar vaziyette buldu. Ortamdan güç alan Pasternak romanın yaradılışı ve mesajı hakkında dobra açıklamalarda bulundu: “Bu kitap, olağanüstü zamanların ürünüdür. Bu öküze tapınmak uğruna, dört bir yanda, aklınızın hayalinizin almayacağı kadar çok sayıda genç erkek ve kadın feda edildi... her tarafta gördüğüm şeyleri yazmaya mecbur olduğumu hissettim ben. Tek korkum tamamina erdirememekti.”²

Ahmatova’nın düşüncesine göre, Pasternak’ın “her şeyden çok” erişmek istediği şerefe karşılık gelen Nobel Ödülü’nün³ beklentisi az da olsa endişeyle bezenmişti; gözler önünde yaşanacak olan büyük sıkıntının öncesindeki bir ürpertiydi bu. Pasternak “kendini beğenmişin teki olduğumu düşüneceksiniz”⁴ dedi Frankel’e.

1 Max Frankel, mülakat Finn, New York City, 5 Mart 2013.

2 Frankel, *The Times of My Life*, s. 169.

3 Blokh, *Sovetskii Soyuz v Inter’ere Nobelevskikh premii*, 407, not 11. Yorum, Ahmatova tarafından 1962’de bir işveçli akademisyene yapılmıştır.

4 Max Frankel, “Author Hoped for Prize,” *The New York Times*, 25 Ekim 1958.

“Fakat benim düşüncelerim bu ödülü hak edip etmediğim üzerinde yoğunlaşmıyor. Beraberinde ağır sorumluluklar getiren yeni bir rol bu. Hayatım boyunca hep böyle olmuştur. Başıma bir şey geldikten bir saniye sonra sanki bu ezelden beri öyleymiş gibi hissetmişimdir hep. Ah, elbette, fazlasıyla mutluyum, fakat sanki bu hep böyle olagelmış gibi, bir an evvel bu yeni yalnızlık rolüne geçiş yapacağımı anlamalısınız.”

Nobel Edebiyat Ödülü, ödülün “edebiyat alanında, idealist nitelikler taşıyan en seçkin yapıtı ortaya çıkarmış olan kişiye”⁵ verilmesi gerektiğini söyleyen İsveçli sanayici ve dinamitin mucidi Alfred Nobel’in vasiyeti üzerine İsveç Akademisi tarafından verilir. Akademi, 1786’da Kral Üçüncü Gustav tarafından İsveç dilini ve edebiyatını geliştirmek amacını güden küçük bir enstitü olarak kurulmuştu: “İsveç Dili’nin saflığına, gücüne ve ihtişamına yönelik çalışmalarda bulunmak, şiir ve hitabet sanatlarının yanı sıra fen bilimleri konusunda çalışmak.”⁶ Akademi aynı zamanda imla ve dilbilgisi alanında çalışan muhtelif dilbilimsel çalışma gruplarının ve tarihi İsveç Akademisi İsveç Dili sözlüğü gibi projelerin denetimini de üstlenmiştir.

Akademi, bu durumun temeldeki sınırlı misyonu üzerinde yaratacağı etkileri konu alan iç tartışmalardan sonra Nobel’in vasiyetini kabul etti ve edebiyattaki en prestijli uluslararası ödüle ev sahipliği yapar duruma geldi. İsveç Akademisi’nin on sekiz üyesi, kendi bünyesinden seçilmiş dört ya da beş kişiden ibaret bir çalışma grubu olan Nobel Komitesi’ni görevlendirir. Komite, dünyanın çeşitli yerlerindeki edebiyat gruplarının ve akademisyenlerin içinden adaylar belirler, adayları değerlendirir ve nihai oylama için tüm akademinin dikkatine kısa bir aday listesi sunar. 1958’deki ödül, dünya çapındaki prestijinin yanı sıra 214.599,40 İsveç kronu⁷ –takriben 41.000 dolar– değerinde göz kamaştırıcı bir meblağı da beraberinde getirmekteydi.

Pasternak ilk kez 1946’da aday gösterilmiş ve İsveçli akademisyen Anton Karlgrén’e Nobel Komitesi tarafından onun eserleri hakkında ayrıntılı bir rapor yazma görevi verilmesiyle 1947’de

5 Espmark, *The Nobel Prize in Literature*, s. 1.

6 Svensén, *The Swedish Academy and The Nobel Prize in Literature*, s. 44.

7 *Haagsche Courant*, 11 Ekim 1958.

önemli bir aday durumuna gelmişti. Karlgrén, Pasternak'ın akademisi tarafından düşünülmüş ilk Sovyet yazar olduğuna dikkat çekmişti. Rus göçmeni yazar İvan Bunin 1933'te ödülü kazanmış, fakat kendisi Moskova'dan yapılan ve ülkesine dönmesini ve komünist devletle kucaklaşmasını öngören teklifleri elinin tersiyle itmişti. Büyük ölçüde Pasternak şiirleri üzerinde yoğunlaşan Karlgrén tam anlamıyla olumlu bir bakış sergilememiş ve onu çoğunlukla sıradan okurun erişilemez bulduğu biri olarak tarif etmişti.⁸ Gelgelelim Pasternak, onun deyişiyle, en seçici Batılı eleştirmenler tarafından en önde gelen Rus şairi olarak görülmekteydi. Karlgrén sözlerine, Pasternak'ın düzyazılarında "ruhun en gizli devinimlerini" kavrama yeteneğini sergilediğini eklemiş ve onu Proust'la karşılaştırmıştı.

Pasternak, 1946'dan 1950'ye kadar her yıl Nobel Ödülü için düşünülen isimlerin arasında yer aldı. Ödülü Ernest Hemingway'in aldığı 1954 yılında Pasternak, gerçekte öyle olmadığı halde, tekrar aday gösterildiğini sanmıştı. Pasternak, kuzinine gönderdiği bir mektupta "sadece bir yanlış anlama sonucunda bile olsa, Hemingway ile yan yana anılmaktan dolayı"⁹ kendini mutlu hissettiğini yazmıştır. Kuziniyse "dinamitin, Apollo'nun tahtına senin aday gösterilmen kadar mutlu sonuçlar getirdiği görülmüş şey değildir" cevabını vermişti.

Pasternak nihayet Albert Camus'nün Nobel'i kazandığı 1957 yılında kısa listeye girebildi. Camus, ödülü kabul etmesinden birkaç gün sonra 14 Aralık 1957'de Uppsala Üniversitesi'nde verdiği bir konferansta "Büyük Pasternak"tan söz etti ve artık Pasternak'ın zamanının gelmiş olduğuna dair spekülasyonlarla dolu bir yılın açılışını yaptı. Her ne kadar Pasternak söz konusu şerefe kavuşmaya can atıyor olsa da, adaylığının siyasi tehlikelerle karşı karşıya bulunduğunun farkındaydı. Camus'nün İsveç'teki konuşmasından dört gün sonra Pasternak, Oxford'daki kız kardeşi Lydia'ya bir mektup yazdı. "Kimilerinin düşündüğü gibi, Sovyetler'deki itirazlara rağmen Nobel Ödülü'nü bana verecek olurlarsa, ödülü reddetmem konusunda her türlü baskıya maruz kalmam muhtemeldir. Baskı-

8 Kjell Strömberg, *The 1958 Prize, Nobel Prize Library: Pasternak*, s. 375.

9 Boris Pasternak'ın Olga Freidenberg'e yazdığı mektup, 12 Kasım 1954; Boris Pasternak ve Olga Freidenberg, *Correspondence*, s. 336.

lara direnme azminin bende olduğu kanısındayım. Fakat ödülü almak için seyahat etmeme izin vermeyebilirler.”¹⁰

Pasternak, Şubat 1958 son tarihi itibarıyla, Harvard’lı profesörler Renato Poggioli ve Harry Levin ile Columbia Üniversitesi’nden Ernest Simmons tarafından ayrı ayrı aday gösterildi. Poggioli, üçünün arasında *Doktor Jivago*’yu gerçekten okumuş olan tek kişiydi ve roman için “*Savaş ve Barış*’ı örnek almış ve Sovyetler Birliği’nde yazılmış olan en büyük eserlerden biri olduğuna kesin gözüyle bakılabilecek ve sırf bu sebepten dolayı orada yayımlanamayacak bir eser”¹¹ ifadesini kullanmıştı.

Simmons ise Pasternak’ın “olağanüstü imge zenginliği, eksiltili dili”¹² ve çağrışımsal yöntemiyle dikkat çeken taze, yenilikçi ve çetrefil biçemi”¹³ hakkında yazmıştı. “Onun tutkuyla yoğunlaşmış, ancak her zaman yaşama dair kişisel tasavvurunu gözler önüne seren şiirlerinde duygular ve düşünceler mükemmelce harmanlanmıştır. Aynı şekilde, düzyazıları da yüksek oranda şiirsel ve muhtemelen Sovyet edebiyatından çıkmış en parlak çalışmalar. Kurmaca eserlerinde, uzun sayılabilecek kısa hikâyesi “Detstvo Lyuvers”de [Lyuvers’in Çocukluğu] olduğu gibi, psikolojik analiz konusundaki olağanüstü yeteneğini sergiler... Pasternak’ın edebi anlamda verdiği tadı, kendisini Sovyetler Birliği’nin T.S. Eliot’ı olarak tanımlamak suretiyle karakterize edebiliriz.”

Levin de İsveç Akademisi’ne şunları söyledi: “Hiç kuşkusuz, büyük şiirin gittikçe ender hale geldiği bir dünyada Bay Pasternak benim gözümde zamanımızın sayıları yarım düzineyi bulan birinci sınıf şairlerinden bir tanesidir... Belki de, kariyerine ilişkin en fevkalade olgu, yazarların sözcüklerini ideolojik propagandaya dönüştürmeye zorlandığı ağır baskılar altındayken bile kendi yazdıklarında oldukça zengin biçimde görülebilen estetik değerlere sıkı sıkıya bağlı kalmayı başarmış olmasıdır. Dolayısıyla, sizlerin

10 Boris Pasternak’ın Lydia Pasternak Slater’a yazdığı 18 Aralık 1954 tarihli mektup, Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 391.

11 Renato Poggioli, İsveç Akademisi’ne mektup, 20 Ocak 1958, Pasternak Dosyası, İsveç Akademisi Arşivi.

12 Eksiltili cümle, yüklem kullanılmadığı halde yargı bildiren ve anlatımı güçlendiren cümle türüne verilen ad. (ç.n.)

13 Ernest Simmons, İsveç Akademisi’ne mektup, 14 Ocak 1958, Pasternak Dosyası, İsveç Akademisi Arşivi.

saygın takdirini ziyadesiyle hak eden bir sanatsal tutarlılık örneği göstermiştir.”¹⁴

Doktor Jivago’nun Milano’da yayımlanması Pasternak’ın Stockholm’deki itibarına yeni bir ağırlık katmıştı. İsveç Akademisi’nin daimi sekreteri Anders Österling, İtalyanca baskıyı okumuş ve o da romanı, *Savaş ve Barış* ile kıyaslamıştı. Österling, 27 Ocak 1958’de *Stockholms-Tidningen* gazetesine bir eleştiri yazdı ve övgü dolu değerlendirmeleri nihai olmayan, ancak önem taşıyan bir erken onay anlamına geldi: “Güçlü bir vatanseverlik vurgusu mevcut fakat boş propagandanın zerresine dahi başvurulmamış. Bu eser içerdği bol miktarda belge, etkileyici yerel renkler ve psikolojik düzeydeki açıksözlülüğüyle edebiyattaki yaratıcılık becerisinin Rusya’da hiçbir şekilde kökten kaybolmadığının inandırıcı bir şahididir. Sovyet yetkililerinin onun kendi doğduğu topraklarda yayımlanmasına yasak getirmeyi ciddi ciddi akıllarından geçirebileceğine inanmak güç.”¹⁵

Doktor Jivago bir anda Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri’ndeki gazete manşetlerini süslemeye başladı. Basın, romanın komünist karşıtı ruhu olarak gördüğü unsura ve Kremlin ile İtalyan Komünist Partisi’nin bunu bastırma girişimlerine odaklanmıştı. *The New York Times*’da çıkan 21 Kasım 1957 tarihli bir yazıda karakterlerin Marksizm, ortak kullanım ve devrimin ideallerini yerine getirememiş olması hakkındaki çok daha ağır sözleri olduğu gibi alıntılanmıştı. Birkaç gün sonra *Le Monde*’da, ülkedeki sansür memurları bu kadar yetersiz olmasaydı, romanın kesinlikle Sovyetler Birliği’nin yeni başarıları hanesinde kendine yer bulabileceği yazıldı. Ve Londra’daki *The Observer* merakla “Korktukları şey ne olabilir?” diye sordu. Makaleler Merkez Komite’nin dikkatine sunulmak üzere tercüme edildi,¹⁶ fakat Surkov’un İtalya’daki görevinden eli boş dönmesinin ardından daha fazla açıklamada bulunmanın yarar sağlanamayacağına kanaat getiren Kremlin, romanın yayımlanması konusundaki sessizliğini korudu. Üstelik, bir parça

14 Harry Levin, İsveç Akademisi’ne mektup, 15 Ocak 1958, Pasternak Dosyası, İsveç Akademisi Arşivi.

15 Kjell Strömberg tarafından yapılan alıntı. *The 1958 Prize, Nobel Prize Library: Pasternak*, s. 375.

16 Kasım 1957 tarihli tercüme, Afiani ve Tomilina, *Pasternak i Vlast’*, s. 101-4.

kendi kendini kandırma hali de söz konusuydu. Hatta Polikarpov, aralarında Politbüro mensubu Yekaterina Furtseva'nın da bulunduğu meslektaşlarına gönderdiği bir notta¹⁷ romanın İtalya'da fazla ilgi görmediğini ve bir Sovyet karşıtı sansasyon yaratmak niyetinde olanların boşa kürek çektiğini ileri sürmüştü.

Rus akademisyenlerin yanı sıra Avrupa Kıtası'nın önde gelen yazarları da kitaba dair düşüncelerini dile getirmekteydi. Pasternak'ın bir biçim olarak roman üzerindeki hakimiyetine dair tereddütlerini ifade etmelerine rağmen, romanın dünyası ve harekete geçirdiği duygular karşısında büyülenmekten kendilerini alamamışlardı. Italo Calvino "Pasternak ve Devrim" adını taşıyan uzun bir makalede "yirminci yüzyılın ortasında, on dokuzuncu yüzyılın büyük Rus romanı, Kral Hamlet'in hayaleti gibi geri dönüp bizi ziyaret ediyor"¹⁸ diye yazmıştı. Calvino, Pasternak'ın asıl ilgi alanının "psikoloji, karakter ve durumlar değil, daha genel ve doğrudan bir şey, yani *hayat*" olduğunu ileri sürmüş ve "Pasternak'ın düzyazı eserleri şiirlerinin devamıdır" yazmıştı. Calvino, Pasternak'ın "Sovyet komünizmine yaptığı itirazlar görünüşe göre... iki yönde ilerliyor: iç savaşa zincirlerinden boşanmış barbarlığa ve insafsız gaddarlığa karşı" ve "devrim ideallerini donuklaştıran teorik ve bürokratik soyutlamalara karşı" diye yazmıştı.

Radio Liberation'ın Rusya servisi şefi ve Lenin tarafından Sovyetler Birliği'nden sürgün edilmiş Rus filozof Semyon Frank'ın oğlu Victor Frank, *The Dublin Review*'daki yazısında Pasternak'ın "düzyazıda kendini gerçek anlamda evinde hissetmediği" sonucuna varmıştı. Böyle olmakla beraber, kendisi romanın "tamamıyla büyük ve tamamıyla çağdaş bir sanat eseri" olduğu düşüncesindeydi.

"Romanı bir sıra somurtkan apartman bloğunun arasında kalmış Aztek tapınağı kadar ayrıksı kılan, modern Sovyet edebiyatının tüm resmi tabularına ve kesin emirlerine karşı sergilediği üstün kayıtsızlıktır. Sanki Komünist Parti çizgisindeki sanat diye bir şey asla var olmamışçasına yazılmıştır. Bu kitap, tüm dışsal kısıtlamalardan

17 20 Şubat 1958, Merkez Komite Kültür Bölümü notu, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast'*, s. 101-5.

18 Calvino, *Why Read the Classics?*, s. 185.

ve tüm içsel çekincelerden bağımsızlığını muhafaza edebilmiş ve derinleştirebilmiş bir adamın kaleminden çıkmıştır.”¹⁹

Pasternak romanın Batı’da aldığı tepkileri ve çıkan haberlerden bazılarında rastlanan Sovyet karşıtı bakış açısını uzaktan izlemeye devam etti. Pasternak’ın savına göre, Sovyet yetkilileri romanı “açıkça sansürlenmiş haliyle yayımlasaydı tüm mesele üzerinde sakinleştirici ve rahatlatıcı bir etki yaratabilirdi. Tolstoy’un *Diriliş* eserinin ve devrimden önce burada ve yurtdışında yayımlanmış çok sayıda kitabın apayrı iki biçim halinde çıkmış olmasındaki aynı yöntem izlenebilirdi; kimse de bunda utanılacak bir yan görmemiş, herkes yatağında huzur içinde uyuyabilmiş ve yer yarılıp da içine giren tek bir kişi olmamıştı.”²⁰ Kitabın yayımlanması fikri artık tamamıyla rafa kaldırılmış ve romanın İtalya’da piyasaya çıkmasının ardından Surkov, Moskova’da yaptığı bir konuşmada Pasternak’ın çalışmalarını “aziz mertebesine yükseltme”²¹ çabasında bulunanları sert bir dile eleştirmişti.

Pasternak’ın Paris’te yaşayan Rus arkadaşı Pyotr Suvçinski yazara gönderdiği bir mektupta İtalyanca çeviriden bahis açmıştı: “Eleştiri yazıları coşku ve heyecan vericiydi, hepsi de bu romanın dünya çapında bir önem taşıdığı konusunda hemfikir. Birdenbire gizli saklı bir Rusya ve Rus edebiyatı herkes için yeniden hayat bulmuş oldu. ‘Romanza’nı’²² bir sözlük kullanarak İtalyanca okudum. Sorulacak öyle çok şey çıktı ki!”²³

Birtakım makalelerdeki Soğuk Savaş üslubuna değinen Suvçinski sözlerine şöyle devam etmişti: “Kalın kafalı Amerikalıların buradan kendilerine siyasi bir durum yaratması elbette rahatsız edici, bağışlanamaz ve aptalca bir şey. Hiçbir anlamı yok.” Pasternak da romanının kendi anavatanını itham eden siyasi kitapçık benzeri bir yayına indirgenmesinden üzüntü duymaktaydı. 1957 sonlarında “Kitabının etrafında kopartılan yaygara beni çok üzüyor”²⁴ demiş-

19 Victor Frank, “A Russian Hamlet,” *The Dublin Review* (Sonbahar 1958), s. 212.

20 Boris Pasternak’ın Yelena Blagina’ya 16 Aralık 1957 tarihli mektubu, Yevgeni Pasternak, *Boris Pasternak: The Tragic Years*, s. 230-31.

21 *Literaturnaya Gazeta*, 28 Kasım 1957.

22 (İta). *Romans*. (ç.n.)

23 Pyotr Suvçinski’nin Boris Pasternak’a yazdığı mektup, 28 Ocak 1958, Kozovoi, *Poet v katastrofe*, s. 219-20.

24 Gerd Ruge, “A Visit to Pasternak,” *Encounter* 10, S. 3 (Mart 1958), s. 22-25. Ruge,

ti. “Herkes kitap hakkında atıp tutuyor ama gerçekten okuyan var mı acaba? Neleri alınıyorlar? Her zaman aynı pasajlar – onlar da 700 sayfalık kitapta toplansanız üç sayfa eder.”

1958 yılı Pasternak için kötü başladı. Ocak sonlarında idrar yollarında bir tıkanıklık meydana geldi. Ateşi yükseliyor ve arada bir bacağına şiddetli ağrılar giriyordu. Ailesi ona doğru dürüst bir tedavi sağlayabilecek durumda değildi, zira önceki sene yazarlar birliği Pasternak’ın “Kremlin Hastanesi’ndeki bir yatağı hak etmediği”²⁵ hükmüne varmıştı. Karısı ona hardal banyoları yaptırmış ve bir hemşire eve kadar gelip hastaya kateter takmıştı. Pasternak’ın komşusu Korney Çukovski 3 Şubat’ta ziyarete geldi. Pasternak bitkindi ama ilk başka keyfi yerindeymiş gibi göründü. Dostunun Henry James okuduğu ve radyo dinlediği komşusunun gözünden kaçmadı. Pasternak aniden Çukovski’nin eline sarıldı ve onu öptü. Çukovski o anı “Gözlerine dehşet ifadesi vardı” diye anımsamıştır.

“Ağrının geri geldiğini hissediyorum. Düşünüyorum da, ne kadar iyi olurdu...” dedi Pasternak.

Ölmek sözcüğü ağzından çıkmamıştı.

“Hayatta kafama koyduğum her şeyi yaptım” diye devam etti sözlerine. “Olabilseydi çok iyi olurdu.”

Çukovski, “istisnasız herkesin nefretini toplayan lüzumsuz adamlar ve yalakalar”²⁶ olarak nitelendirdiği kimselerin “tek bir işaretle lüks tedavi alabilecek şartlarda yaşamayı, öte yandan Pasternak’ın en temel bakımdan mahrum halde oracıkta [yatıyor] olması” karşısında öfkeden deliye döndü.

Çukovski Moskova’ya gitti ve diğer arkadaşlarıyla Pasternak’ın hastaneye yatırılması için yetkililere dil döktüler. En sonunda, Merkez Komite Kliniği’nde bir yatak ayarlandı ve yazarın daçasına bir ambulans gönderildi. Zinaida, kocasına kürk şapkasıyla paltosunu giydirmişti. Birkaç işçi ön kapıdan sokağa kadar birikmiş karları temizledi ve Pasternak bir sedyenin üzerinde kendisini bekleyen

Pasternak’ı ilk kez 1957 sonlarında ziyaret etmişti. Ayrıca bkz. Ruge, *Pasternak: A Pictorial Biography*, s. 96-101.

25 Chukovsky, *Diary*, kayıt 1 Şubat 1958.

26 Age., kayıt 3 Şubat 1958.

ambulansa götürüldü. Yazar endişeli dostlarının yanından geçerken onlara öpücükler göndermişti.²⁷

Pasternak birkaç ayı tedavi görerak ve istirahat ederek geçirdi. Tutarlı bir tempoda çalışabilecek durumda değildi ve zamanının çoğunu yurtdışından gelen ve sayıları her geçen gün artan hayran mektuplarını cevaplamaya ayırdı. *Doktor Jivago*'yu yazmış olma başarısı üzerine düşünecek zamanı vardı. Bir Gürcü arkadaşına “Kader beni gitgide daha çok kimsenin bilmediği diyarlara sürükler oldu ve ben dahi nereye gittiğimi tam olarak çözemiyorum”²⁸ diye yazmıştı. “Kuvvetle muhtemeldir ki, ölümünden nice yıllar sonra hayatımın son yıllarını vakfettiğim uğraşının temelinde yatan o büyük ve karşı konulamaz sebeplerin neler olduğu; soluyup yaşamını sürdürdüğü havanın niteliği ve hizmet ettiği amaç açık seçik anlaşılacaktır.”

Pasternak nisanda evine geldi ve Lydia Çukovskaya onunla kendi babasının evinde görüştü. “İlk izlenimim onun harika göründüğüydü: Bronzlaşmış, iri gözlü, genç gösteren, yaşını almış ve yakışıklı bir adamdı. Ve bir ihtimal, son yıllarda yüzüne kazınmış olan trajedi damgasının daha bile dikkat çekici hale gelmesini bu kadar yakışıklı ve genç göstermesine borçluydu. Ne bir yorgunluk ne de bir yaşlanma belirtisi; yalnızca Trajedi, Yazgı, Kör Talih.”²⁹ Babası da onunla aynı fikirdeydi ve Pasternak hakkında şunları düşündü: “Trajik bir şahsiyetin görüntüsünü çiziyor: Kıvrık dudaklar, kravatsız... fakat aynı zamanda bir dâhinin mizacına da sahip: Hassas sinirler, talihsizlik, ölüme yatkınlık.”³⁰

Başka dillere yapılan çevirilerin tamamlanması yaklaştıkça ülke dışında da romana dair bir heyecan oluşmaya başladı. 1958 Şubatı'nda, Amerika Birleşik Devletleri'nde *Doktor Jivago*'yu yayımlama planları yapan Pantheon Books'un başkanı Kurt Wolff kendini tanıtmak niyetiyle Pasternak'a bir mektup yazdı. İngilizce çevirisi hâlâ devam etmekte olduğundan, romanın tamamını sadece

27 Age., kayıt 7 Şubat 1958.

28 Boris Pasternak'ın G.V. Bebutov'a mektubu, 24 Mayıs 1958, Boris Pasternak, *Letters to Georgian Friends*, s. 170.

29 Lydia Chukovskaya, “Otryvki iz dnevnika” (Günce Parçaları), kayıt 22 Nisan 1958, Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 433.

30 Kornei Chukovsky, *Diary*, kayıt 22 Nisan 1958, s. 431.

İtalyanca olarak okuyabildiğinden bahsetti. “Uzun ve profesyonel bir kariyer boyunca yayımlama zevkine ve şerefine eriştiğim en önemli roman bu”³¹ diye yazdı Wolff. Almanya doğumlu yayıncı, Pasternak’ın 1912’de oraya gelmesinden bir yıl önce Marburg’da öğrenci olarak geçirdiği günleri anmıştı: “Bütün bunlar ve daha fazlası hakkında sohbet edebilmek ne güzel olurdu. Belki 1958 sonlarına doğru Stockholm’de bir fırsat yakalayabiliriz.” Pasternak cevap verdi: “Stockholm hakkında yazdıklarınız hiçbir zaman gerçekleşmeyecek, çünkü hükümetimizin benim herhangi bir ödülü almama izin vermesi imkânsızdır.”

Doktor Jivago’nun Fransızca baskısı 1958 Haziranı’nda yayımlandı. Pasternak kitabın bir kopyasını gördüğünde gözyaşlarına boğuldu.³² De Proyart’a yazdığı mektupta³³ şunları dile getirdi: “*Doktor Jivago*’nun Fransa’da yayımlanması, oradan bana gönderilen fevkalade, baş döndürücü ve nefes kesici şahsi mektuplar – bunlar başlı başına koca bir roman, âşık olma duygusunu yaşatan özel bir deneyim.”

Camus, aynı ay içinde Pasternak’a bir mektup yazdı ve Uppsala’daki konuşmasının bir kopyasını da mektuba ekledi. “19. yüzyıl Rusyası olmasaydı ben bir hiçtim”³⁴ diye yazmıştı. “Beni besleyen ve gücüme güç katan Rusya’yı sizin şahsınızda yeniden keşfettim.”

Doktor Jivago, Britanya’da ve Amerika Birleşik Devletleri’nde eylül ayında yayımlandı. *The New York Times Book Review*’da çıkan uzun bir eleştiri yazısında Marc Slonim’in satırlarından muazzam bir coşku akmaktaydı: “Son yirmi beş senenin Sovyet romanlarına aşina olanlar açısından Pasternak’ın kitabı tam bir sürpriz oldu. Bu edebi keşiften alınan tat bir merak duygusuyla iç içe geçmiş durumda: Bütün ömrünü Sovyet ortamında geçirmiş olan Pasternak’ın dış kaynaklı baskıların ve kısıtlamaların hepsine karşı durabilmesi ve katıksız bir bağımsızlığı, uçsuz bucaksız bir duygu dünyasını

31 Kurt Wolff, Boris Pasternak’a mektubu, 12 Şubat 1958, Wolff, *A Portrait in Essays and Letters*, s. 176-77.

32 Hingley, *Pasternak*, s. 235.

33 Boris Pasternak’ın Jacqueline de Proyart’a yazdığı 9 Temmuz 1959 tarihli mektup; Boris Pasternak, *Lettres à mes amies françaises (1956-1960)*, s. 102.

34 Albert Camus, Boris Pasternak’a yazdığı 9 Haziran 1958 tarihli mektup, *Canadian Slavonic Papers/Revue Canadienne Des Slavistes* 22, (Haziran 1980), S. 2, s. 276-78.

ve olağanüstü düş gücünü yansıtan bir eseri tasarlayabilmiş ve gerçekleştirebilmiş olması adeta bir mucizeye eşdeğerdir.”³⁵ Kitabın Almanya’da yayımlanması ekim başlarını buldu ve *Frankfurter Allgemeine Zeitung*’da eleştirmen Friedrich Sieburg “bu kitap bizim yanımıza bir sığınmacı veya daha doğrusu bir hacı misali geliverdi. İçinde bulabileceğiniz şey korku ya da kahkaha değil, insanoğlunun sevebildiği müddetçe asla yıkılamayacağına dair bir kesinliktir.”³⁶

Bol miktarda eleştiri yazısı çıktı, fakat tamamı olumlu değildi. *The New York Times*’ın günlük kitap eleştirileri kaleme alan yazarı Orville Prescott romanın “saygıdeğer bir başarı” olduğunu söylemekle yetinmişti.

“Şayet bir Rus göçmeni ya da bir Amerikalı veya bol miktarda özenli araştırma yapmış olan bir İngiliz yazar tarafından yazılmış olsaydı, *Doktor Jivago*’nun ortalığı bu kadar ayağa kaldırması mümkün değildi.”³⁷ BBC’ye konuşan E.M. Forster ise romana gereğinden fazla değer atfedildiği yönündeki düşüncesini dile getirmişti. “Savaş ve Barış”ın sağlam yapısından yoksun. Pasternak’ın gerçek anlamda insanlarla da pek ilgilendiğini düşünmüyorum. Kitap bana en çok içerdiği epik nitelikler bakımından ilginç geldi.”

Kremlin, romanın İtalya’da yayımlanmasını takiben hiçbir açıklama yapmamış olsa da, Pasternak’ı hedef alan resmi husumet olduğu gibi devam etmekteydi. Surkov yaz aylarında Britanyalı gazeteci ve siyasetçi R.H.S. Crossman ile bir araya geldiğinde romanın yasaklanmasını savundu: “Sizin burjuva toplumunuzda sözüm ona özgürlük sadece Shakespeare ve Graham Greene’e değil, aynı zamanda pornografiye de teslim edilmiş vaziyettedir. Bizler yayıncıların korku çizgi romanları ya da sakıncalı romanlar basmasına yasak getirmenin ahlaka aykırı bir yönü olmadığı kanaatindeyiz. Pasternak kendine mahsus bir adam. Son derece saygın kimi meslektaşları, romanın sonunun hatalı olduğu konusunda onu ikna etmeye çalıştı fakat kendisi bu öğütlere kulak asmadı. Pasternak

35 *The New York Times*, 7 Eylül 1958.

36 *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 4 Ekim 1958, Sieburg, *Zur Literatur 1957-1963*, s. 92.

37 Orville Prescott, “Books of the Times,” *The New York Times*, 5 Eylül 1958.

resmi olarak sendikamızın bir üyesidir fakat ruhsal olarak anti sosyal bir adamdır, bir yalnız kurttur.”³⁸

Crossman aralarında Nietzsche’nin de bulunduğu pek çok büyük yazarın kendine mahsus insanlar oldukları yorumunu getirdiğinde, Surkov başını salladı ve bağırdı: “Evet, biz olsaydık Nietzsche’yi yasaklardık ve bu şekilde Hitlercilik yükselişini de önlemiş olurduk.”

Crossman karşısındaki adama, hakkında ileri geri konuştuğu kitabı okumamış olduğunu anımsatmak durumunda kaldı.

Surkov öfkeyle “Ama *Doktor Jivago*’nun adı çıkmış bir kere” diye cevap verdi. “Herkes ondan bahsediyor.”

Crossman hafif bir neşeyle “Yani Moskova’daki herkes mi?” karşılığını verdi.

Pasternak’ın Batı’da gördüğü ilgi, ona hayran mektuplarının yanı sıra ülkedeki eleştirmenlerin kaleme aldığı mektupları da getirmekteydi. Litvanya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin başkenti Vilnius’tan bir yazar “Amerika’nın Sesi’ndeki kiralık suikastçıların romanınıza övgüler düzdüğünü işittiğinizde utancınızdan yerin dibine geçmeniz lazım”³⁹ diye bir açıklamada bulunmuştu. Edebiyat dergisi *Oktaybr*’ın (Ekim) genel yayın yönetmeni Fyodor Panfyorov ise İvinskaya’yı hedef alan saldırgan bir üslupla, Pasternak’ın kendini temize çıkarabilmek amacıyla Bakü’ye gitmesini⁴⁰ ve petrol kulelerinin inşaatı hakkında yazmasını salık vermişti.

Nisanda yazarlar birliğinin kıdemli üyelerinden Georgi Markov, İsveç’e yaptığı resmi ziyaretten döndü. Meslektaşlarına, İsveç entelijansiyasının ve basınının hiç durmadan Pasternak’tan ve *Doktor Jivago*’dan söz ettiği haberini verdi. Markov bir yandan da Nobel Ödülü’nün potansiyel adayları arasında Pasternak’ın, İtalyan romancı Alberto Moravia’nın, Amerikalı yazar Ezra Pound’un ve *Ve Durgun Akardı Don*’un yazarı Mihail Şolohov’un yer aldığı dedikodusundan bahsetti. Şolohov, hem Kruşçev’in kayınbiraderi hem de Kremlin’in gözde yazarıydı. Romanı sosyalist gerçekçilik örneği olarak kabul edilirdi ve Sovyetler Birliği’nin en çok okunmuş kitaplarından biriydi. Moskova önceki yıllarda Şolohov’un

38 R.H.S. Crossman, “London Diary,” *New Statesman*, 29 Kasım 1958.

39 Chukovsky, *Diary*, kayıt 22 Nisan 1958, s. 431.

40 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 214.

adaylığını zorlamıştı. Markov akademiye yakın İsveçli yazarlara atıfta bulunarak Pasternak ile Şolohov'un ödülü paylaşmasıyla ilgili bir tartışmanın devam ettiğinden ve geçmişte aynı yılda iki yazarın Nobel almasına örnek teşkil eden bir durumun yaşandığından söz etmişti. Markov "Adaletin yerini bulmasını ve Şolohov'un kazanmasını isteyen İsveçli yoldaşlarımız Şolohov'u destekleme çabalarının yoğunlaştırılması gerektiği kanısında"⁴¹ diye yazmıştı.

Önceki yıl Surkov'la birlikte romanın İtalya'da yayımlanmasını durdurma çalışmalarına önderlik etmiş olan Dimitri Polikarpov da yoldaşlarını Pasternak'ın adaylığına engel olmak adına karşı taarruza geçme konusunda teşvik etmekteydi. Polikarpov, Merkez Komite'ye gönderdiği bir iç yazışmada *Pravda*, *Izvestiya* ve *Literaturnaya Gazeta* gazetelerinde Şolohov'un eserleri ve kamusal faaliyetleri (Şolohov, ülkedeki en yüksek yasama organı durumundaki SSCB Yüksek Sovyet Meclisi'nin bir mensubuydu) konusunda ivedilikle yazılar yayımlanması fikrini ortaya atmıştı. Polikarpov, gazetelerin yıllardır kayda değer bir şey yazmamış olan Şolohov'un *Uyandırılmış Toprak*'ın ikinci cildini henüz bitirdiği haberinin üzerinde durması gerektiğini de belirtmişti. Kitabın ilk cildi 1932'de piyasaya çıkmıştı.

Polikarpov bir yandan da Stockholm'deki Sovyet büyükelçiliğinden, İsveç sanat dünyasındaki bağlantılarıyla temasa geçmesini ve onlara Pasternak'ın seçilmesinin "dostluğa yakışmayan bir davranış" olacağını anlatmasını istedi. Birkaç gün sonra, romancı ve eski savaş muhabiri Boris Polevoi, Batı'nın Nobel Ödülü'nü Sovyet karşıtı bir "sansasyon" yaratmak, "Sovyetler Birliği'nde ifade özgürlüğünün olmayışını" vurgulamak ve "birtakım yazarlara politik baskı uygulandığını" ileri sürmek için kullanma girişiminde bulunabileceği konusunda Merkez Komite'yi uyaran bir mektup kaleme aldı. Polevoi, Pasternak'ın Tanrı vergisi edebiyat yeteneğinin hakkını teslim ediyor, fakat onu Sovyet yazınına uzak bir insan olarak görüyordu: "Muazzam derecede yetenekli bir adam, fakat bizim aramızda yabancı bir cisim gibi duruyor."⁴²

41 Markov'dan Merkez Komite'ye gönderilen not, 7 Nisan 1958, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast'*, s. 136.

42 Werth, *Russia under Khrushchev*, s. 237.

İsveç Akademisi daha önce de Sovyet baskılarıyla karşılaşmış ve bunları geri püskürtmeyi başarmıştı. 1955'te üyelerden biri olan Dag Hammarskjöld, bir meslektaşına "Ben olsaydım Şolohov'un aleyhine oy kullanırdım ve bunu yaparkenki kanaatimin temelinde sırf sanatsal gerekçeler ve bize baskı uygulama teşebbüslerine karşı otomatik bir cevap ihtiyacı olmazdı. Bu kanaatim günümüzde bir Sovyet yazarına ödül vermenin, beraberinde kolayca atfedilebilecek cinsten politik motivasyonları da getirdiği düşünülürse, benim gözümde pek de önerebileceğim bir fikir olmamasına dayanırdı."⁴³ diye yazmıştı.

Şolohov adına verilen tüm emekler bir kez daha boşa gitti. Akademi değerlendirilmek üzere üç adayı kısa listeye aldı:⁴⁴ Pasternak, Alberto Moravia ve 1937'de *Out of Africa*'yı⁴⁵ yazmış olan ve Isak Dinesen mahlasını kullanan Danimarkalı yazar Karen Blixen.

Eylül ortasında Yekaterina Furtseva, Pasternak'ın kazanması durumunda doğabilecek potansiyel tepkileri soruşturmaya başladı. Ne ilginçtir ki, Polevoi ve Surkov, *Doktor Jivago*'nun halka satılmayacak, fakat seçkin bir okur kitlesine dağıtılmak üzere tasarlanacak 5.000 ile 10.000 kopyadan oluşan küçük ölçekli bir baskı halinde ivedilikle yayımlanması gerektiğini söyledi. Bu tür bir basımın "burjuva medyanın bir skandal yaratmasını imkânsız hale getireceği"ni⁴⁶ ileri sürmüşlerdir.

Merkez Komite kültür bölümü başkanı, kitap ister yayımlansın ister yayımlanmasın, Batı basınının her halükarda bir skandal yaratabileceği hükmüne vardığından bu teklif reddedildi. Başkanın diğer korkusu da romanın Sovyetler Birliği'nde yayımlanması durumunda, benzer şekilde yasaklı olduğu diğer Doğu Bloğu ülkelerinde piyasaya çıkmasına neredeyse kesin gözyle bakılabileceğiydi.

Polikarpov ile Merkez Komite'nin diğer üyeleri İsveç Akademisi'nin ödülü Pasternak'a vermek gibi "düşmanca bir davranışı" yerine getirmesi halinde, alınacak bir dizi önlemler halinde

43 Espmark, *The Nobel Prize in Literature*, s. 106-7.

44 Pasternak dosyası, İsveç Akademisi Arşivi.

45 Afrika'nın Dışında. (ç.n.)

46 10 Ekim 1958, Merkez Komite'ye gönderilen not, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast'*, s. 139.

belirledi. Kremlin'in perde arkasındaki en kudretli kişisi ve baş ideologu Mihail Suslov teklifleri imzalayarak onayladı.

Yazarı karalama kampanyası genel hatlarıyla biçimlenmeye başlamıştı: *Novy Mir*'in 1956 tarihli ret mektubu *Literaturnaya Gazeta*'da yayımlanacaktı. *Pravda* ise romanı yerden yere vuran ve "burjuva basınının yürüttüğü, Nobel Ödülü'nün Pasternak'a verilmesi etrafında şekillenen düşmanca kampanyanın gerçek niyetlerini" açığa çıkaran "hiciv tarzında bir makale" yayımlayacaktı. Bir grup önde gelen Sovyet yazar, ödülün Soğuk Savaş'ı iyice tırmandırmaya yönelik bir çaba olduğunu savunan ortak bir bildiriye dolaşıma sokacaktı. En son olarak da "Anavatanımızın menfaatlerine hizmet etmediği" gerekçesi öne sürülerek Pasternak'a ödülü kabul etmemesi telkin edilecekti.

Yaz aylarında, akademinin uzmanlarından İsveçli eleştirmen Eric Mesterton, Peredelkino'da Pasternak'ın ziyaretine geldi. Nobel Ödülü hakkında konuştular ve ödülün Pasternak'ın başına açabileceği tehlikeleri ele aldılar. Mesterton aynı zamanda Surkov'la da bir araya geldi ve İsveç'e döndüğünde, Moskova'da yazarın üzerine düşürülen siyasi gölgeye rağmen ödülün Pasternak'a verilebileceğini Österling'e söyledi.⁴⁷ Pasternak ise Sovyet yetkililerinin onayını almadan İsveç Akademisi'nin ödülü ona takdim etmeyeceği ve bu onayın da –kendi düşüncesine göre– hiçbir zaman verilmeyeceği gibi yanlış bir inanca kapılmıştı.⁴⁸ Diğer İsveçli ziyaretçilerle buluşmaya devam etti ve onlara "ödülü kabul etmek konusunda hiçbir tereddüdünün olmayacağı"nı⁴⁹ söyledi. Pasternak yapıtlarında ebedi değerleri ve kendisinin Soğuk Savaş polemiklerine olan uzaklığını vurgulamaktan hiç vazgeçmedi. Akademiyle yakın ilişki içerisindeki başka bir İsveçli öğretim görevlisi olan Nils Åke Nilsson'a "Bu dünya savaşları devrinde, bu atom çağında... varoluşun misafirleri, iki istasyon arasındaki yolcular olduğumuzu öğrenmiş bulunuyoruz"⁵⁰ demişti. "Güvenliği kendi içimizde yeni

47 Blokh, *Sovetskii Soyuz v Inter'ere Nobelevskikh premii*, s. 406-7.

48 Hélène Peltier'e yazdığı 30 Temmuz 1958 tarihli mektup, *Lettres à mes amies françaises* (1956-1960), s. 111.

49 De Mallac, *Boris Pasternak*, s. 225.

50 Nils Åke Nilsson, "Pasternak: We Are the Guests of Existence," *The Reporter*, 27 Kasım 1958.

baştan keşfetmemiz gerekiyor. Kısa ömrümüzde bu denli dar bir süre zarfı boyunca dahil olduğumuz varoluşla kurduğumuz ilişkide kendi içgörülerimizi geliştirmemiz şart. Aksi takdirde hayatımızı sürdürmemiz mümkün değil!”

Pasternak zaman zaman artan spekülasyonlar karşısında tereddüde düşer gibi olmuş, kız kardeşine “Tüm bunların önümüzdeki bir yıllık sürede yaşanmasını isterdim, daha öncesinde değil. Arzu edilmeyen bir sürü zorluk baş gösterecek”⁵¹ demişti. Kendi pozisyonuna yönelik siyasi tehditlerin sadece “geçici olarak gündemden düşürüldüğünü” ve resmi sessizliğin içten içe kaynayan düşmanlığın üzerini örttüğünü sezinlemişti.

Gelgelelim, bu gibi endişeleri çoğunlukla kendisine saklardı. Kapısında bitiveren yabancı misafirlerin yanında her zamanki gibi konuşkanlığı tutar ve yakinen takip ediliyor olması ihtimaline karşı olağanüstü derecede kayıtsız kalabilirdi. Britanyalı akademisyen Ronald Hingley onun bu tavrını “Birkaç kez Sovyet hayat tarzından, yüzünde bir sırıtişla pencereye doğru *vsyo eto* (şunların hepsi) anlamına gelen havalı bir el sallama hareketiyle bahsettiğini görmüşlüğüm vardır”⁵² sözleriyle anımsamıştır. Hingley, Moskova Üniversitesi’nde vermek zorunda olduğu bir konferans yüzünden gergin olduğunu söylediğinde, Pasternak adamın içini rahatlatmıştı: “Hiç kafana takma; özgür bir adam neye benzermiş görsünler bakalım.” Gelgelelim, yazarın üst kattaki çalışma odasında sohbet eden Hingley ile Pasternak siyah bir sedan otomobilin ağır ağır ve birkaç kez evin önünden geçtiğini gördüğünde Pasternak bir anda kaskatı kesilmişti.

Rus dostları Pasternak için kaygılanıyordu. Çukovski, Pasternak’ı Yazarlar Evi’nde yapılacak olan şiir gecesine gitmemesi konusunda uyarmıştı; zira kendisi, katılımcılardan bazılarının “okuma etkinliğini tam da Surkov’un arzuladığı şekilde bir isyana dönüştürebileceği”⁵³ endişesini taşımaktaydı. O yılın sonbaharında gerçekleştirilen bir İtalyan şiiri akşamında Surkov’a neden Pasternak’ın orada bulunmadığı sorusu yöneltildi. Surkov bunun

51 Boris Pasternak’ın Lydia Pasternak Slater’a yazdığı 14 Ağustos 1958 tarihli mektup, Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 402.

52 Hingley, *Pasternak*, s. 235.

53 Chukovsky, *Diary*, kayıt 14 Temmuz 1958, s. 433.

üzerine dinleyicilere, Pasternak hakkında “Kendisi Rus Devrimi’nin ruhuna aykırı Sovyet karşıtı bir roman yazmış ve onu yayımlatmak amacıyla yurtdışına göndermiştir”⁵⁴ açıklamasını yaptı.

Eylülde, Österling akademinin huzurunda Pasternak’ın seçilmesi gerektiği ve bunun yaratabileceği siyasi etkiler hakkında endişeye mahal olmadığını ileri sürdü. “Ben bu adaylığı kuvvetle destekliyorum ve oyların çoğunluğunu alması halinde, Akademi’nin –Pasternak romanının şimdiye kadar Sovyetler Birliği’nde yayımlanmasından kaynaklanan geçici zorluğu göz ardı ederek– kararını temiz bir vicdanla verebileceğini düşünüyorum.”

Ödülün en azından bir yıllığına ertelenmesine yönelik son dakika gayretlerinin bir parçası olarak, Pasternak’ın Alman dostu şair Renate Schweitzer 19 Ekim’de İsveç Akademisi’ne bir mektup yazdı ve Pasternak’ın kendisine gönderdiği mektuptan alınmış bir sayfayı da ekte gönderdi. Pasternak mektubunda şunları söylemekteydi: “İnsanın en yakınında bulunan kimselerin başkalarının içindeki kıskançlığın, dargınlıkların, incinmiş gururun ve düş kırıklığının acısını çekmeye mahkûm olması tek bir yanlış adıma bakar ve kalpteki eski yaralar tekrar açılır.” Schweitzer komiteden Pasternak’a verilecek ödülü bir yıl ertelemesini istirham etmekteydi. Österling son oylamaya az bir süre kala mektubu akademide elden ele dolaştırdı, fakat üyelere Pasternak’a ait olduğu iddia edilen mektupta imza bulunmadığını ve her halükârda bunun, Mesterton ile Nilsson’un Pasternak’ı yazın ziyaret ettikten sonra kendisine anlattıklarıyla çeliştiğini⁵⁵ söylemekten de geri durmadı.

Akademinin Pasternak kararı oybirliğiyle alındı. Gelgelelim Moskova’daki siyasi duyarlılıkları göz önünde bulundurarak mutabık kalınan resmi açıklamada *Doktor Jivago*’nun bahsi geçmedi. Pasternak adının geçtiği nihai demeçte şöyle denmişti: “Ödül, sanatçının çağdaş şiir dalındaki ve büyük Rus anlatı geleneği alanındaki kayda değer başarılarından dolayı verilmiştir.” Gelgelelim, Österling’in resmi açıklamalarında *Doktor Jivago* ayrı bir yer tutmaktaydı: “Tüm siyasi parti cephelerinin üzerine çıkan ve düstur

54 Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 219.

55 Pasternak Dosyası, İsveç Akademisi Arşivi.

edindiği bütünüyle insani bakış açısına uygun şekilde hayli apolitik bir tavrı yansıtan bu denli itibarı yüksek bir eseri zor şartlar altında tamamlayabilmiş olmak başlı başına büyük bir başarıdır.”⁵⁶

Österling, 23 Ekim 1958’de, saat 15.20’de Stockholm’deki Nobel Kütüphanesi’nin oturma salonuna girdi ve karşısında bekleyen basına sonucu ilan etti: “Ödül Pasternak’a verilmiştir.”

Bölüm On Bir

“Asla merhamet edilmeyecekti, o kadarı belliydi.”

23 Ekim günü öğleden sonra Moskova’dan gelmiş olan bir gazeteci grubu, üzerine bir pardösü giyinmiş ve başına eski kepinin takmış olan Pasternak’ı daçasının yakınındaki ormanlarda şiddetli yağmur altında yürüyüş yaptığı sırada buldu. Haberciler Österling’in duyurusu karşısında verdiği tepkiyi öğrenmek istediklerinde yazarın mutluluğu yüzünden okunuyordu. “Bu ödülü almak içimi büyük bir sevinçle doldurdu ve bana büyük moral desteği verdi. Fakat bugünkü sevincim yalnız yaşanan bir sevinçtir.”¹ Pasternak henüz kendisine İsveç Akademisi’nin kararına dair resmi bildirimde bulunulmamış olunması sebebiyle anlatabileceği pek az şey olduğunu söyledi. Yüzü kızarmıştı ve üzerine telaşlı bir hal gelmişti. Muhabirlere ancak yürürken en iyi şekilde düşünebildiğini ve biraz daha yürümeye ihtiyacının olduğunu söyledi.

Zinaida, Nina Tabidze’yle birlikte alışveriş ettiği Moskova’dan döndüğünde Pasternak ödülün kendisine verildiğini bir kez daha teyit etmiş oldu. Kadınlar şehirdeyken Tabidze’nin bir arkadaşına rastlamıştı ve bu arkadaş ödül haberini radyoda duyduğundan bahsetmişti. Bir skandaldan ödül kopan Zinaida beyninden vurulmuşa dönmüş ve altüst olmuştu.²

O gece saat 23.00 sularında, yazarlar birliği sekreterinin karısı Maria Tikhonova’dan Pasternak’ın komşusu Tamara İvanova’ya bir telefon geldi. Tikhonova, Pasternak’ın ödülü aldığını kadına bildirdi. İvanova büyük bir heyecan yaşadı.³ Devlet çevrelerinde

1 “Max Frankel, “Soviet’s Writers Assail Pasternak,” *The New York Times*, 26 Ekim 1958.

2 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rohzdenie*, s. 368.

3 Tamara Ivanova, “Boris Leonidovich Pasternak,” Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 289.

hissedilen rahatsızlığın farkında olan Tikhonova henüz heyecanlanmak için erken olduğunu, fakat İvanova'nın evinde telefon olmayan Pasternak'a haber vermesi gerektiğini söyledi. İvanova kocası Vsevolod'u uykudan uyandırdı. Adam yataktan kalkıp rop-döşambrını giyindi, pijamalarının üzerine bir kışlık palto geçirdi ve karısıyla birlikte sessiz adımlarla Pasternak'ın evine doğru yola çıktılar. Nina Tabidze komşuları içeri buyur etti ve Pasternak sevinçten dört köşe vaziyette çalışma odasından dışarı fırladı. Tabidze bir şişe şarap açarken Tamara İvanova da Zinaida'ya havadisi vermek için onun yatak odasına gitti. Pasternak'ın eşi yataktan kalkmak istemedi ve ödülün iyi şeyler getireceği beklentisini taşımadığını söyledi.

Sovyet kanadından gelen ilk resmi tepki sessiz ve küçümseyiciydi. Sovyet kültür bakanı Nikolay Mihailov ödülün kendisini şaşırttığını söylemişti. "Benim bildiğim Pasternak hakiki bir şair ve dört dörtlük bir çevirimendir, fakat ödülü neden şimdi, en iyi şiirleri yayımlandıktan onlarca yıl sonra alıyor olsun ki?"⁴ Bakan, Moskova'da bulunan bir İsveçli muhabire Pasternak'ın ödülü almasına izin verilip verilmemesi kararının yazarlar sendikasına bağlı olacağını açıklamıştı.

Ertesi sabah, ayın yirmi dördünde cuma günü, İvanovlar'a bir telefon daha geldi. Çifte, Polikarpov'un oraya gelmek üzere Moskova'dan yola çıktığını Pasternak'ın diğer yan komşusu Konstantin Fedin'e iletme talimatı verildi. Merkez Komite o günün erken saatlerinde Fedin'in Pasternak üzerinde bir parça etkisi olabileceğine ve Pasternak'ın Nobel Ödülü'nü reddetmesi gerektiği yönündeki Kremlin hükmünü ona bildirmesine karar vermişti. Polikarpov doğruca Fedin'in evine geldi, gerekli talimatları verdi ve onun Pasternak'tan getireceği cevapla dönüşünü bekleyeceğini söyledi. İvanovlar evlerinin penceresinden Fedin'in, Pasternak'ın kapısına kadar olan yolu telaşlı adımlarla yürüyüşünü seyretti. Fedin eve girdiğinde Zinaida fırında yemek pişirmekle meşguldü. O gün Zinaida'nın isim günüydü ve önceki geceye nazaran morali daha iyiydi. Hatta, kendisi o sırada Stockholm'deki ödül töreninde üzerine ne giyineceğini düşünmekteydi. Ne var ki, Fedin ona

4 UPI, 23 Ekim 1958.

aldırış etmedi ve doğruca Pasternak'ın odasına çıktı.⁵ Pasternak'a bunun arkadaşça değil, resmi bir ziyaret olduğunu söyledi. "Seni tebrik etmeyeceğim, çünkü Polikarpov bizim evde ve ödülünden vazgeçmeni istiyor."⁶

"Hiçbir surette olmaz" dedi Pasternak.

Birkaç dakika yüksek sesle tartışılar ve Kremlin'e sunulan bir raporda Pasternak'ın çok agresif davrandığı ve "hatta 'Bana istediklerini yapsınlar' dediği"⁷ belirtildi. En sonunda Pasternak konuyu iyice düşünüp taşınmak için kendisine biraz zaman tanınmasını istedi ve Fedin ona iki saat mühlet verdi. Gecikme dolayısıyla öfkeden deliye dönen Polikarpov gerisin geri Moskova'ya gitti. Daha sonra Fedin, Pasternak'ın herhangi bir cevap vermediğini söylemek üzere Polikarpov'a bir mesaj gönderdi. Polikarpov üstlerine "Bu da onun bir beyanda bulunmayı reddedişi olarak anlaşılmalıdır" açıklamasını yaptı.

Fedin gittikten sonra Pasternak, Fedin'in ultimatomu hakkında iki çift laf etmek için Vsevolod İvanov'un evine gitti. Yapılan ziyaret yüzünden kalbi kırılmış ve rencide olmuş gibi bir hali vardı.

Komşusu ona "Senin için doğru olan neyse onu yap, hiç kimseye kulak asma"⁸ dedi. "Sana dün söylemiştim, bugün de aynısını söylüyorum: Çağımızın en iyi şairisin sen. Her türlü ödül senin hakkın."

Pasternak "O halde bir teşekkür telgrafı göndereceğim" diye karar aldı.

"Aferin sana!"

Korney Çukovski haberi "sevinçten havalara uçan" sekrete-rinden almıştı. Çukovski Pasternak'ı tebrik etmek için torunu Yelena'yı kap-tığı gibi soluğu arkadaşının yanında aldı. Çukovski, Pasternak'ın "başarısından ötürü heyecanlı ve mutlu" olduğunu hatırlıyor. "Onu kollarıma aldım ve öpücöklere boğdum." Çukovski şerefe kadeh kaldırılmasını teklif etmişti ve o an, çoktan daçaya

5 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 369.

6 Kornei Chukovsky, *Diary*, kayıt 27 Ekim 1958, s. 435.

7 Dimitri Polikarpov'un Mihail Suslov'a gönderdiği not, 24 Ekim 1958, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast'*, s. 146-47.

8 Tamara Ivanova, "Boris Leonidovich Pasternak," Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 290.

gelmiş olan birkaç Batılı ve Rus fotoğrafçı tarafından ölümsüzleştirilmişti. (Önceki yıllarda üzerinde ağır travmatik etkiler bırakmış bir karalama kampanyasının kurbanı olan Çukovski, Pasternak'ı kucaklamasının kendisini tehlikeye atabileceği korkusuyla ilerleyen günlerde yetkililere verilmek üzere "*Doktor Jivago*'nun Sovyet sistemine yönelik saldırılar içerdiğinden habersizdim" şeklinde bir not kaleme almıştır.)

Pasternak kendisine gönderilmiş ve tamamı yurtdışından gelmiş telgraflardan bazılarını Çukovski'ye gösterdi. Zinaida sanki güzel temennilerde bulunarak tehlike hissini ortadan kaldırmak mümkünmüş gibi, Nobel Ödülü'nün siyasi olmadığını ve *Doktor Jivago* için verilmediğini yüksek sesle dile getirmekteydi. Kadın bir yandan da İsveç'e gitmesine izin verilmeyeceğinden endişe ediyordu. Yavaşça fısıldayarak Çukovski'ye sordu: "Korney İvanoviç, ne düşünüyorsunuz?... Sonuçta, eşini de davet etmek mecburiyetindeler."

Fotoğrafçılar gittiğinde Pasternak, İsveç Akademisi'ne gönderilecek telgrafı yazmak üzere çalışma odasına çıktı. Öğleden sonranın ilerleyen vakitlerinde telgrafı gönderdi: "Aşırı derecede müteşekkirdim, duyulu, gururlu, şaşkın, mahcup haldeyim. Pasternak."

Yazmayı bitirdiğinde kısa bir müddet Çukovski ve torunuyla birlikte yürüdü. Onlara Stockholm'e giderken Zinaida'yı yanına almayacağını söyledi.⁹

Çukovski, Pasternak'ın yanından ayrıldıktan sonra kendisine "Bu olay yüzünden Pasternak'ın hepimize büyük kötülüğü dokunacak. Şimdi de entelijansiyaya karşı hiddetli bir seferberlik başlatacaklar" açıklamasını yapan Fedin'in evine uğradı. Gerçekten de, çok geçmeden Çukovski'ye ertesi gün yapılacak olan acil yazarlar birliği toplantısına katılmasını bildiren bir ihbarname tebliğ edildi. Bir kurye Peredelkino'da kapı kapı dolaşarak köydeki yazarlara gönderilen çağrılar dağıtmaktaydı – hepsi de, bunun ardından kendilerine yöneltilecek aleni suçlamaları anlamış ve bir kez daha Stalin'in gölgesini üzerlerinde hissetmişlerdi. Vsevolod İvanov

9 Yelena Chukovskaya, "Nobelevskaya premiya" (Nobel Ödülü), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 738-39.

kendisine gönderilen ihbarnameyi aldıktan sonra yere yığılmış ve temizlikçi kadın, onu döşemenin üzerinde yatar vaziyette bulmuştu. İvanov'a olası felç teşhisi konulmuş ve adam bir ay yatalak yaşamıştı.¹⁰

Kurye, Pasternak'ın evine geldiğinde yazarın "yüzü karardı; kalbini tuttu ve odasına çıkan merdivenleri zar zor tırmandı."¹¹ Kolumunda sanki "kökünden kesilmiş" gibi bir acı hissetmeye başladı.¹²

Çukovski günlüğüne "Asla merhamet edilmeyecekti, o kadarı belliydi"¹³ yazmıştı. "Onu cümle âleme rezil etmek niyetindeydiler. Tıpkı Zoşçenko'ya, Mandelstam'a, Zabolotski'ye, Mirski'ye ve Benedikht Livşitz'e yaptıkları gibi, onu da ayaklarının altında çiğneye çiğneye öldüreceklerdi."

Çukovski, Pasternak'a Politbüro'daki tek kadın olan Yekaterina Furtseva'yla görüşmesini ve romanın kendi isteğine aykırı şekilde İtalya'ya götürüldüğünü ve "adı etrafında kopartılan yaygara"dan rahatsız olduğunu söylemesini önerdi. Pasternak da Furtseva'ya bir mektup yazıp yazmama konusunu Tamara İvanova'ya danıştı.¹⁴ Komşusu bunun iyi bir fikir olduğunu söyledi: "Çünkü ne de olsa o bir kadın."

Sevgili Yekaterina Alekseyevna,

Bana Sovyet insanı, inanmamı istediklerinden daha farklı –daha canlı, tartışmaya açık, özgür ve gözü pek– niteliklere sahip gibi gelmiştir daima. Bu fikrimden caymak arzusunda değilim ve ona sadık kalmak adına her türlü bedeli ödemeye hazırım. Nobel Ödülü'nü alma sevincinin sadece bana ait olmayacağını, fakat bir parçası olduğum toplum tarafından da paylaşılabileceğini düşünmüştüm. Kanımca bu şeref yalnızca bana değil, ait olduğum ve elimi yüreğime koyarak birkaç eserle katkıda bulunduğum Sovyet edebiyatına bahşedilmiştir.

İçinde bulunduğumuz çağla yaşadığım fikir ayrılıkları ne kadar

10 Tamara Ivanova, "Boris Leonidovich Pasternak," Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 290-91.

11 Chukovsky, *Diary*, kayıt 27 Ekim 1958, s. 435.

12 Tamara Ivanova, "Boris Leonidovich Pasternak," Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 291-92.

13 Chukovsky, *Diary*, kayıt 27 Ekim 1958, s. 435.

14 Tamara Ivanova, "Boris Leonidovich Pasternak," Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 291-92.

derin olursa olsun, bunların bir baltayla çözümlenmesini istemezdim. O halde, şayet bu size de doğru geliyorsa, her şeye katlanmaya ve kabullenmeye istekliyim. Fakat bu istekliliğin bir tahrık ya da küstahlık olarak anlaşılmasını istemem. Tam tersine, tevazuun gerektirdiği bir mecburiyettir bu. Yeryüzünde ve hayatta etkili olan yüce kuvvetlerin varlığına inanırım ve Tanrı bana kibri ve kendini bilmezliği yasak etmiştir.

B. Pasternak¹⁵

Çukovski mektubu okuduğunda Tanrı'ya ve ilahi güçlere dair göndermeler karşısında dehşete düşmüş ve umutsuzluk içinde bir koşu Pasternak'ın evine gitmişti.

Pasternak öğleden sonra bir ara "Küçük Ev"de İvinskaya'yı ziyaret etti. Hiçbir zaman gönderilmeyen ve çok sonraları İvinskaya'nın belgeleri arasında bulunan Furtseva mektubunu da yanında getirmiş olmalıydı. İvinskaya, tıpkı Çukovski gibi, bunun yetkililerin görmeyi umut ettiği nedamet getirme olmadığını anlayacaktı. Pasternak ona Stockholm'e gönderdiği telgraftan söz etti ve Fedin'in kendisinden istediği şeyi zihninde tedirgin biçimde evirip çevirmeye başladı. "Ne dersin, sence romanı inkâr etmeli miyim?" Aslında bir cevap beklediği yoktu. İvinskaya, onun kendi kendisiyle uzunca bir diyalog halinde olduğunu anladı.

Kremlin, Batı'da ödüle karşı verilen tepkilerin tamamıyla öngörülebilir olduğu kanaatindeydi. Herkesçe aşağılanan Radio Liberation hemen *Doktor Jivago* metnini yayınlamaya başlayacağını duyurmuşsa da,¹⁶ telif hakkı gerekçelerini öne süren CIA tarafından verilen yayınlamama emrine riayet etti. Amerika ve Avrupa basınında Pasternak baskıcı bir sistemi altüst eden bir nonkonformist¹⁷ olarak göklere çıkarılmaktaydı. Österling'e gönderilen resmi bir cevapta Sovyet Dışişleri Bakanlığı onun *Doktor Jivago* hakkındaki yorumlarını ele almış ve şunları yazmıştı: "Siz ve bu kararı veren şahıslar romanın edebi ve sanatsal niteliklerine değil, ki zaten eser söz konusu niteliklerden yoksun olduğundan, siyasi yönlerine

15 Boris Pasternak'ın Yekaterina Furtseva'ya mektubu, 24 Ekim 1958, *age.*, C. 10, s. 398.

16 UPI, 23 Ekim 1958.

17 Toplumdaki genel geçer davranış ve düşünce kalıplarına uymayı reddeden kimse. (ç.n.)

odaklanmış bulunmaktasınız; zira Pasternak'ın romanı Sovyet gerçekliğini çarpıtarak betimlemekte, sosyalist devrime, sosyalizme ve Sovyet halkına kara çalmaktadır.¹⁸ Bakanlık, akademiye Soğuk Savaş'ı ve uluslararası gerilimi tırmandırmayı istemekle suçlamıştı.

Yetkililerin öfkesi olanca hiddetiyle zincirlerinden boşanmak üzereydi, fakat yazarın şerefine kadeh kaldırmak ve Zinaida'nın isim gününü kutlamak üzere gitgide daha çok insanın akın ettiği Pasternaklar'ın evinde kutlamalar devam etmekteydi. Çukovski günlüğüne "Hiç kimse gerçekleşmesi an meselesi olan faciayı ön-görememişti" diye yazmıştı.

Cumartesi sabahı Pasternak'a karşı eşi benzeri görülmemiş bir saldırı başlatıldığı haberinin yayılması üzerine Moskovahlılar *Literaturnaya Gazeta* nüshalarını kapıştı. Gazete, *Novy Mir* editörleri tarafından yazılmış 1956 tarihli ret mektubunun tamamını yayımlamıştı ve mektuba "Uluslararası Tepki Doğuran Kışkırtıcı bir Sorti" başlığının altında hakaretlerle dolup taşan uzun bir başyazı eşlik etmekteydi. *Doktor Jivago*'dan ve Nobel Ödülü'nden ilk kez haberdar olan çok sayıda sıradan okur açısından romanın günahlarına dair lezzetli ayrıntılarla bezenmiş bir şölendi bu. Okurlara bir yasaklı edebiyat yapısından alınmış bu tarz sansürsüz tasvirlerin ve alıntılarının sunulması ender bir durumdu. İnsanlar sabahın altısında *Literaturnaya Gazeta* nüshalarını satın almak için kuyruğa girmeye başlamıştı.¹⁹ Gazetenin tirajı 880.000'di ve birkaç saat içinde baskısı tükenmişti.²⁰

Başyazı şöyleydi: "Kendi vatanında sürgün hayatı yaşayan, daracık zihin dünyasına sadece ödlekliliği ve alçaklığı sığdırabilmiş olan Jivago, tıpkı kötü niyetli edebiyat züppesi Pasternak gibi Sovyet halkına yabancısıdır. Yazar halkın düşmanı ve ülkemizden de, sistemimizden de nefret edenlerin müttefikidir."²¹

18 26 Ekim 1958, İsveç'teki Sovyet elçiliğine gönderilen talimatlar, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast'*, s. 147-49; Pasternak Dosyası, İsveç Akademisi Arşivi.

19 Michel Tatu, "En dépit des attaques du congrès des écrivains Russes, 'L'Affaire Pasternak' semble terminée" (Rus Yazarlar Kongresi'ndeki Saldırılar Bir Yana "Pasternak Vakası" Nihayete Ermiş Gibi Görünmektedir), *Le Monde*, 11 Aralık 1958.

20 Kozlov, *The Readers of the Novyi Mir*, s. 112.

21 Başyazı, *Literaturnaya Gazeta*, 25 Ekim 1958. Başyazının tam çevirisi için bkz. Conquest, *Courage of Genius*, Ek II, s. 136-63.

Anavatanına “otuz gümüş parçası” karşılığında ihanet etmiş olan Pasternak yazıda defalarca “Yahuda” olarak nitelendirilmişti. “İsveçli edipler ve onların Atlantik ötesinde yaşayan kışkırtıcıları” romanı bir Soğuk Savaş silahına dönüştürmüştü. Sonuç olarak, *Literaturnaya Gazeta* okurları Batılı eleştirmenlerin *Doktor Jivago* hakkında pek de olumlu düşünceler beslemediklerinden haberdar olmuştu. “Çok sayıda Batılı eleştirmen kitabın herhangi bir iddiası olmayan sanatsal niteliklerine dair düşüncesini oldukça açık biçimde dile getirmiştir” noktasını vurgulamak için Almanya, Hollanda ve Fransa’da yayımlanmış olumsuz eleştiri yazılarından alıntılar yapılmıştı. Gelgelelim, *The New York Times*’ın sahibi gibi bir “baş entrikacı” romanı “Rus halkına tükürmesi” sebebiyle göklere çıkardığında *Doktor Jivago*, Sovyetler Birliği’nin hasımlarından gelecek olan tezahüratları garantilemiş oluyordu. Roman ve “yazarının kişiliği gerici basın için tam bir altın madeni” halini almıştı.

Başyazı “Pasternak’a bahşedilen, büyük bir şeref değildir” sözleriyle sona eriyordu. “Ödülün kendisine verilmiş olmasının sebebi, paslı Sovyet karşıtı propaganda oltasının ucundaki yem rolünü üstlenmeyi hevesle kabul etmiş olmasıdır. Fakat bu ‘pozisyonu’ uzun süre muhafaza etmek kolay değildir. Yem parçasının kokuşmasıyla yerini başka bir yeme bırakması bir olur. Tarih bize bu tarz değişimlerin pek çabuk gerçekleştiğini göstermektedir. Yeniden doğmuş Yahuda’yı, *Doktor Jivago*’yu ve halk tarafından hor görülmeye yazgılı yaratıcısını bekleyen de bu yüz kızartıcı sonun ta kendisidir.”

Kentin dört bir yanındaki bürokratlar gazeteleri örnek aldı, radyo ve televizyon yayınlarında çıkırtkan bir kınama seferberliği başlatıldı. Prestiji yüksek Gorki Edebiyat Enstitüsü’nün müdürü öğrencilerine, Pasternak aleyhine bir gösteriye katılmaya ve *Literaturnaya Gazeta*’da yayımlanacak ve yazara suçlamalar yöneltecek bir mektuba imza atmaya mecbur olduklarını söylemiş, katılımın bir “turnusol testi” yerine geçeceğini belirtmişti. Gelgelelim, tüm tehditlere rağmen çok sayıda öğrenci Pasternak’ın kınanınısı fikrine tereddütle yaklaştı. İdareciler yurtları dolaşırken kimi öğrenciler tuvaletlere ve mutfığa saklandı ya da kapıya cevap vermedi. Leningrad’da üç öğrenci Neva Irmağı’nın set duvarına boyayla

“Çok Yaşa Pasternak!” yazdı.²² Moskova’da olağanüstü bir meydan okuma davranışının parçası olarak, yaklaşık 300 Edebiyat Enstitüsü öğrencisinden sadece 110’u mektuba imza verdi.²³ Ayrıca, idarecilerin sonradan tarif ettikleri biçimiyle enstitünün “kendiliğinden gelişen gösterisi”nde öğrenci birliğinden sadece birkaç düzine insan yer almıştır. Gösterinin başını gelecek vaat eden şair Vladimir Firsov ile eleştirmen Nikolay Sergovantsev çekmekteydi. Grup yakın bir mesafedeki Sovyet Yazarlar Birliği binasına kadar yürüdü ve el yapımı posterlerin *Literaturnaya Gazeta* başyazısındaki Yahudi karşıtı üsluptan etkilendiği gözlerden kaçmadı. Pankartlardan birinde Pasternak’ı “çarpık çurpuk, sıkıca tutmaya çalışan parmaklarıyla bir çuval dolusu dolara uzanır halde”²⁴ tasvir eden bir karikatür vardı. Bir başka pankartta “Yahuda’yı SSCB’den atın” yazılıydı. Öğrenciler, mektubu oyun yazarı ve birlik yönetim kurulu üyesi Konstantin Voronkov’a teslim ettiler ve protestoya Pasternak’ın evinin önünde devam etmek üzere Peredelkino’ya gitme planlarından söz ettiler. Voronkov ise Pasternak üzerindeki baskının artırılmasına yönelik resmi bir karar alınana kadar bu planın hayata geçirilmemesi önerisinde bulundu.

Birliğin saraydan farksız genel merkezinde, aynı zamanda Komünist Parti üyesi de olan takriben kırk beş yazar²⁵ Pasternak’ı konu alan bir toplantı düzenledi. Yoldaşlar içlerinde biriken “gazap ve hiddet” duygularını dile getirdi ve Pasternak’ın Sovyet Yazarlar Birliği’nden azledilmesine yönelik genel mutabakat sağlandı. Yazarı hayatını kazanma ehliyetinden yoksun bırakacak olması ve aynı zamanda devlet tarafından sağlanan konut imkânını da tehlikeye atması sebebiyle uygulanabilecek en ağır yaptırım buydu. İçlerinde Sovyet milli marşının sözlerini yazmış olan Sergey Mikhalkov’un da bulunduğu birkaç yazar daha da ileri gitmiş ve Pasternak’ın Sovyetler Birliği’nden kovulması gerektiğini ileri sürmüştü. Öte yandan, sanatoryumda yattığı dönemde Nobel Ödülü’yle ilişkili tartışmalardan herhangi birine girmemiş olması yüzünden duru-

22 Kozlov, *The Readers of the Novyi Mir*, s. 128.

23 Yemelyanova, *Legendy Potapovskogo pereulka*, s. 106-7.

24 Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 224.

25 Merkez Komite’ye yazılan 28 Ekim 1958 tarihli not, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast’*, s. 155.

mun kontrolden çıkmasına sebep olduğu gerekçesiyle Surkov da eleştirilerden payını almıştı.²⁶ Birkaç yazar da elyazmasını ülke dışından birine vermesinin açığa çıktığı dönemde Pasternak'ın üyelikten azledilmiş olması gerektiği kanısındaydı. Bu kişiler, şayet *Novy Mir* ret mektubu daha önce yayımlanmış olsaydı Pasternak'ın Nobel Ödülü'nü almasının engellenebileceği, zira "tüm dünyadaki ilerici basının bunun gerçekleşmesine izin vermeyeceği" düşüncesinden hareketle kendilerini kandırmaktaydı.. Pasternak'ın azledilmesine yönelik resmi karar, birliğin pazartesi yapılacak olan yönetim kurulu toplantısının gündemine alındı.

Pasternak âdeti olduğu üzere gazeteleri okumazdı, fakat kampanyanın ölçeğinden ve şiddetinden uzak kalması imkânsızdı. *Literaturnaya Gazeta*'daki saldırgan başyazının yayımlanmasının ardından *Le Monde* muhabiri Michel Tatu birkaç başka gazeteciyle birlikte Pasternak'ı ziyarete gitti. Altı gün boyunca yağmur hiç durmamıştı. Gazeteciler ıssız ve melankolik bir Peredelkino'yla karşılaşmıştı. Ne var ki, Pasternak'ın neşesi yerindeydi ve hep birlikte müzik odasında sohbet etmişlerdi. Pasternak Fransızca konuşmayı denediyse de pek başarılı olamamış, fakat gösterdiği gayretten keyif almıştı. Muhabirlere Nobel Ödülü'nün yalnızca bir sevinç değil, aynı zamanda bir "moral destek"²⁷ anlamına geldiğini söylemiş ve bunun tek başına yaşanan bir sevinç olduğunu da sözlerine eklemişti.

Komünist Parti'nin resmi yayın organı *Pravda*, en kötü şöhretli gazetecilerinden biri olan David Zaslavski'nin kaleminden çıkmış uzun bir kişisel saldırı yazısıyla olaya dahil olan sıradaki isimdi. Hem Lenin hem de Troçki devrimden önce bir Bolşevik karşıtı olan Zaslavski'yi ısnarlama yazılar yazan biri olduğundan yanlarına yaklaştırmamışlardı. "Bay Zaslavski yalnızca skandal tellallığı yapmıştır"²⁸ demişti Lenin. "İftiracı ve skandal tellalı olan bir kimseyi, kesin olarak tanımlanmış gerçeklerin ortaya çıkmasını talep eden ve olayların içyüzünü açığa çıkaran birinden ayırt etmek zorundayız." Gelgelelim *Pravda* yazarı Stalin iktidarında gözde

26 Polikarpov, iç yazışma, 28 Ekim 1958, age., s. 157.

27 *Le Monde*, 26 ve 27 Ekim 1958.

28 Kozlov, *The Readers of the Novyi Mir*, s. 128.

bir tetikçiye dönüştü. Üstelik, Zaslavski ile Pasternak'ın ortak bir geçmişi vardı. 1929 Mayıs'ında Zaslavski bir provokatör olarak kariyerine ilk başladığı dönemde Mandelstam'a intihal suçlamasını yöneltmek üzere *Literaturnaya Gazeta*'nın sayfalarını kullanmıştı.²⁹ Pasternak, Pilniak, Fedin, Zoşçenko ve diğerleriyle Mandelstam'ı savunan ve onu “fevkalade bir şair, en üstün niteliklerle donatılmış çevirmenlerden biri ve bir edebiyat ustası” olarak adlandıran mektuba imza atmıştı. Yarı emekli bir hayat süren yetmiş sekizindeki Zaslavski'nin, Pasternak'a saldırmak üzere geri dönüşü *Pravda* makalesine “özellikle tekinsiz bir boyut”³⁰ katmaktaydı.

Yazı “Bir Edebi Ayrık Otu Yüzünden Kopan Gerici Propaganda Patirtisi”³¹ başlığıyla yayımlanmıştı.

Zaslavski “*Doktor Jivago*’nun, bu öfkeli ahlak ucubesinin Pasternak tarafından eski Rus entelijansiyasının en ‘iyi’ temsilcisi olarak takdim edilmesi gülünç bir durumdur. Ülkede önemli bir yere sahip entelijansiyaya yönelik bu karalama yetenekten yoksun olduğu kadar saçma da bir girişimdir” diye yazmıştı. “Pasternak’ın romanı düşük kaliteli ve gerici bir ısmarlama eserdir.”

Zaslavski yazısına, roman “Sovyetler Birliği’nin en azılı düşmanları tarafından bir zafer olarak karşılandı. Bu şahıslar muhtelif renklerden ilerleme aleyhtarları, yeni bir dünya savaşının kışkırtıcıları ve provokatörlerdir. Uluslararası ilişkileri kötüleştirme, ‘soğuk savaş’ yangınına körükle gitme, Sovyetler Birliği’ne karşı düşmanlık tohumları ekme ve Sovyet kamuoyunu karalama gibi apaçık görülen amaçlar doğrultusunda sözüm ona bir edebiyat olayından politik bir skandal devşirme gayreti içerisinde. Zevkten nefesi kesilen Sovyet karşıtı basın da romanı içinde bulunduğumuz yılın ‘en iyi’ eseri ilan etti; öte yandan, büyük burjuvazinin yardıma hazır dalkavukları Pasternak’ı Nobel Ödülü’yle taçlandırdı...” diye devam etmişti.

Yazı “Dargın ve kindar bir kültür düşmanının şişirilmiş özgüveni Pasternak’ın ruhunda asaletin ve vatanseverliğin zerresini bırakmamış” sözleriyle sona ermişti. “Pasternak her türlü faaliye-

29 Kemp-Welsh, *Stalin and the Literary Intelligentsia*, s. 63.

30 Fleishman, Boris Pasternak: *The Poet and his Politics*, s. 289.

31 *Pravda*, 26 Ekim 1958. Makalenin tam çevirisi için bkz. Conquest, *Courage of Genius*, Ek III, s. 164-72.

tiyle, kendini etrafına ışıklar saçan Komünist toplumun inşa coşkusuna kaptırmış sosyalist ülkemizde bir ayrıkotu yerine geçtiğini doğrulamaktadır.”

O dönemde Gorki Edebiyat Enstitüsü'nde öğrenim gören Arnavut yazar İsmail Kadare'ye bakılırsa, devletin devasa propaganda makinesi artık tam gaz çalışmaktaydı. “Radyo sabahın beşinden gecenin on ikisine kadar; televizyon, gazeteler, dergiler, mecmualar –hatta çocuk yayınları bile– hain yazar hakkındaki makalelerle ve saldırı yazılarıyla doluydu.”³²

Pazar günü öğleden sonra Zaslavski'nin makalesi radyo yayınında okunduğunda Pasternak'ın arkadaşı Aleksandr Gladkov, Arbat Meydanı'ndaki bir berber dükkânındaydı. “Herkes çıt çıkarmadan dinledi – bana kalırsa asık suratlı bir sessizlik yaşandı. Sadece şen şakrak işçinin teki Pasternak'ın alacağı büyük paradan laf açsa da, kimse sözlerine devam etmesi için adamı teşvik etmedi. Pasternak açısından bu tarz ucuz gevezeliklere katlanmanın tüm resmi esip gürlemelerle uğraşmaktan çok daha zor olduğunu biliyordum. Bütün gün kendimi çok keyifsiz hissetmişim, fakat berber dükkânındaki bu sessizlik neşemi yerine getirmişti.”³³

Pasternak bunların bazılarını gülüp geçmeye çalıştıysa da, “aslında yaşananların tamamı onun açısından son derece üzücüydü.”³⁴ Pazar günü İvinskaya'nın kızı İrina, Edebiyat Enstitüsü'nden iki öğrenci arkadaşıyla, genç şairler Yuri Pankratov ve İvan Karabarov ile birlikte Pasternak'ı ziyarete geldi. Ziyaretçi kabul etmek Pasternak'ın hoşuna gitmedi ve yalnız kalmak istediğini açıkça belli etti. Üç genç insan, yürüyüşünün bir kısmında ona eşlik ettikleri sırada Pasternak “payına düşen ıstırapı sonuna dek göğüslemeye” hazır olduğunu söyledi. İvinskaya'nın kızı yaşadıklarını “İnsan onun yalnızlığına dair açık ve net bir izlenim edinebilirdi – büyük cesaretle katlanılan bir yalnızlıktı bu” sözleriyle anımsamıştır. Pankratov ise ezberden bir Pasternak şiirinin dizelerini okudu:

Bunun için erken baharda
Dostlarım gelip bulur beni,

32 Kadare, *Le Crépuscule des dieux de la steppe*, s. 138.

33 Gladkov, *Meetings with Pasternak*, s. 166.

34 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 225.

Ve bizim her akşamımız bir veda,
 Şölen sofralarımız, vasiyettir,
 Çilelerin gizliden akışı
 Varlığın soğukluğunu ısıtsın diyesir.³⁵

Pasternak gözle görülür biçimde duygulandı, ancak ziyaret bir düş kırıklığı havasıyla sona erdi. Pankratov ve Karabarov, Edebiyat Enstitüsü'ndeki kınama mektubunu imzalamak konusunda baskı altında olduklarını anlattılar ve Pasternak'a ne yapacaklarını sordular. "Yani şimdi," dedi Pasternak, "Ne fark eder ki? Boş bir formalitedir bu, imzalayın gitsin."³⁶

Gençlerin rahatlamasını küçük bir ihanet olarak gören Pasternak sonraları Yevtuşenko'ya "Pencereden baktığımda ele ele koşarak oradan uzaklaştıkları sırada sevinçten zıpladıklarını gördüm" diye anlatmıştır. "Zamane gençleri ne tuhaf, ne acayip bir nesil bunlar! Bizim zamanımızda böyle şeyler olmazdı."

Başka eski arkadaşları da onunla aralarına mesafe koyma telaşına kapıldı. Eskiden Pasternak'ı hocası olarak nitelendiren İlya Selvinski³⁷ ve Pasternak'ın komşusu eleştirmen Viktor Şiklovski tatilde bulundukları Kırım'dan yazara kutlama telgrafları gönderdi. Fakat Selvinski resmi tepkiler hakkında birtakım yazılar okuduktan sonra telgrafın arkasından hemen bir mektup gönderdi: "Senin düşüncene göre hatalı dahi olsa partinin görüşünü kale almamanın, halihazırdaki uluslararası koşullar bağlamında kendi yaşadığın ülkeye bir darbe indirinekle eşanlımlı olduğunu söylemeyi kendime bir vazife bilirim."³⁸ Ardından Selvinski ve Şiklovski, Yalta'daki bir yerel gazeteye yazdıkları makalede Pasternak'ı "vatana alçakça ihanet" etmekle suçladılar.

Şiklovski aradan uzun yıllar geçtikten sonra "Neden mi yaptım? En korkuncu da artık sebebini anımsamıyor olmam"³⁹ demişti. "Zaman yüzünden mi? Elbette, ama zaman bizim, benim ve bana benzer milyonlarca insan. Bir gün her şey gün yüzüne çıkacak:

35 Boris Pasternak, *Doktor Jivago*, "Toprak", çev. Hülya Arslan ve Güven Turan, YKY, 2014, s. 631. (ç.n.)

36 Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 226.

37 Gladkov, *Meetings with Pasternak*, s. 167.

38 Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 230.

39 Vitale, *Shklovsky: Witness to an Era*, s. 29-30.

O toplantıların kayıtları, o yıllardan kalan mektuplar, sorgulama yöntemleri, suçlamalar – her şey çıkacak ortaya. Ve ortaya saçılan onca çirkef, korkunun artık unutulmuş olan o leş kokusunu da açığa çıkaracak.”

Edebiyat camiası artık “hasta edici ve yapışkan bir korku duygusunun pençesinde”⁴⁰ kıvrılmaktaydı ve bu da cinnete varan bir kınamaya yol açmıştı. Kökenleri Stalin dönemine dayanan sorgulama ve üzerine çullanma davranışı Sovyet edebiyat sisteminin ayrılmaz bir parçasıydı. Yapılan bir hatanın ardından toplu saldırı gelirdi. Günahkâr yazarın, sürüye tekrar kabul edilmeden önce nedamet getirmesi ve özeleştiri yapması beklenirdi. Yazarlar birbirleriyle yarışırçasına Pasternak’a saldırdı. Onları harekete geçiren, kendilerine de benzer şekilde büyük bir kolaylıkla sırtını dönebilecek bir sistemde hayatta kalmak zorunda olmalarıydı. Kimileri başarısından ve yazarın onları küçümseme tavrı olarak algıladıkları ya da bildikleri halinden dolayı Pasternak’ı yerden yere vurdu. Diğerleri de Pasternak’ın bir vatan haini olduğuna canı gönülden inanmıştı. Sözlü saldırılar ve bunların tüm dünyada yarattığı ilgi eşi benzeri görülmemiş bir ölçekteydi. Üstelik, Pasternak nesillerdir hüküm süren davranış kalıbına uygun hareket etmemiştir.

Yazarlar birliği yönetim kurulu toplantısı pazartesi öğleden sonra gerçekleşecekti. Pasternak komşusunun oğlu Viyaçeslav “Koma” İvanov ile birlikte erken bir saatte şehre geldi. İvinskaya’nın dairelerinde bulundukları sırada İvanov, Olga ve İrina’nın da desteğini alarak Pasternak’ın büyük ihtimalle bir “infaz”a dönüşecek olan toplantıya gitmemesi gerektiğini savundu. Beti bezi atmış olan ve kendini hasta hisseden Pasternak ise toplantıya gitmek yerine bir mektup göndereceğini söyledi. Mektup kurşunkalemle ve bir dizi madde işareti halinde kaleme alınmıştı. Pasternak mektubun “[kendisinin] arzuladığı kadar yumuşak ve inandırıcı olmaması” sebebiyle özürlerini dile getirmektedir. Öte yandan mektupta bağışlanma beklentisinden eser yoktu:

“Kopartılan bunca gürültüye ve basındaki yazılara rağmen *Doktor Jivago*’yu bir Sovyet vatandaşı olarak yazmanın mümkün olduğuna yönelik inancımı hâlâ koruyorum. Bir Sovyet yazarının

40 Gladkov, *Meetings with Pasternak*, s. 167.

sahip olduğu haklar ve imkânlar konusunda daha geniş bir anlayışa sahibim ve herhangi bir şekilde Sovyet yazarlarının saygınlığını hafife aldığımı düşünmüyorum.”⁴¹

Pasternak mektubunda, kitabı Sovyetler Birliği’nde yayımlatma çabalarına, kitap çıkışının ertelenmesi konusunda Feltrinelli’ye ilettiği ricalara ve Batı basınında çıkan seçilmiş kitap alıntılarını karşısında yaşadığı mutsuzluğa da yer vermişti.

Meslektaşlarına “Kendimi bir edebiyat paraziti olarak adlandırmak istemem” diye seslenmişti. “Açıkçası, edebiyat adına bir şeyler yaptığımı inanıyorum ben.

“Nobel Ödülü bana verildiğinde hissettiğim sevincin ve keyifli duyguların her zaman için bir parçası olduğuma inandığım toplum tarafından paylaşılabileceğini sanmıştım. Rusya’da yaşayan ve doğal olarak bir Sovyet yazarı olan şahsıma bahsedilen şerefın Sovyet edebiyatının tamamına layık görülen bir şeref olduğunu sanmıştım.

“Ödülün kendisine gelecek olursak, hiçbir şey bu onuru bir düzmece olarak görmemi ve ona nezaketsizlikle karşılık vermemi sağlayamaz.”

Pasternak meslektaşlarına, kendisine hangi cezayı verirlerse versinler bunun onlara mutluluk ya da şan şöret getiremeyeceğini belirterek mektubunu bitirmişti.

İvanov bir taksiye atlayıp yazarlar birliğine gitti ve “vazifesinas bir kâtibin soğuk gözleriyle bakan”⁴² genç bir adam mektubu onun elinden aldı. Yazarların Beyaz Salon’da yapılacak olan toplantıya birer birer gelmesiyle eski birlik binasının giriş holünü insan seslerinin uğultusu kapladı. Bütün koltuklar doluydu ve yazarlar duvar kenarlarına sıralandı. Pasternak’ın mektubu⁴³ herkes tarafından “öfke ve memnuniyetsizlik” ile karşılandı. Polikarpov’un Merkez Komite’ye gönderdiği toplantı özetinde mektup “terbiyesizliği ve alaycılığıyla tam bir skandal” olarak nitelendirilmişti.

Yirmi dokuz yazar söz aldı ve konuşmaların üslubu gittikçe sertleşti. Romancı Galina Nikolayeva, Pasternak’ı İkinci Dünya Savaşı’nda Nazilerle işbirliği yaparak vatanına ihanet eden Ge-

41 Boris Pasternak’ın Sovyet Yazarlar Birliği genel kuruluna gönderdiği 27 Ekim 1958 tarihli mektup, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast’*, s. 153.

42 Vyacheslav Ivanov, *Zvezda*, 2 (2010), s. 113.

43 Polikarpov’un Merkez Komite’ye sunduğu rapor, 28 Ekim 1958, *age.*, s. 157.

neral Andrey Vlaslov'a benzetti. "Benim gözümde, onun Yazarlar Birliği'nden azledilmesi yeterli değildir. Bu şahıs Sovyet toprakları üzerinde yaşamamalıdır."

Sonraki yıllarda Nikolayeva, Pasternak'a bir mektup yazarak onun erken dönem şiirlerine olan aşkını ilan etmiş, fakat "bir vatan haininin kafasına kurşun sıkmak"⁴⁴ konusunda tereddüt etmeyeceğini de eklemişti.

"Büyük üzüntüler çekmiş bir kadını ama kindar değilim. Yine de böyle bir hainlik karşısında bunu yapmaktan geri durmazdım" diye yazmıştı. Pasternak da "Yaşın benden genç ve insanların olup bitenlere farklı gözlerle baktığı bir dönemi görecektik kadar yaşayacaksınız" satırlarının yer aldığı bir mektupla kadına cevap vermişti.

Romancı Vera Panova'nın konuşması "sert, fazlasıyla doğrudan ve düşmanca"ydı.⁴⁵ Gladkov sonraki yıllarda, kadına neden bu kadar kötü niyetli davrandığını sorduğunda Panova paniğe kapıldığını, yeniden 1937 yılına dönmüş gibi hissettiğini ve kalabalık ailesini koruma içgüdüleriyle hareket ettiğini söylemişti.

Korney'in oğlu Nikolay Çukovski de toplantıda söz almıştı. "Bütün bu yüz kızartıcı hikâyenin tek bir iyi tarafı var: Pasternak nihayet maskesini çıkardı ve bizim düşmanımız olduğunu açıkça itiraf etti. O zaman biz de ona düşmanlarınıza her zaman davranışlarımız gibi davranalım."

Çukovski'nin küçük kız kardeşi Lydia, ağabeyinin katılımını haber aldığı anda hayretler içinde kaldı. Lydia günlüğünde bu olayı, ağabeyinin *Baltık Göğü* romanıyla başarı elde ettiğinden beri kız kardeşinin açık sözlü tavrını kendisi açısından gitgide daha "keskin, düşüncesiz ve hatta tehlikeli" bir durum olarak gördüğü sözleriyle değerlendirmiştir.⁴⁶ Nikolay, Sovyet edebiyat bürokrasisindeki kariyerini korumak arzusundaydı ve yakın dönemde, yazarlar birliğinin çevirmenler bölümünü kurmuştu.⁴⁷

Toplantı saatlerce bitmek bilmedi ve birtakım yazarlar sigara içmek ve kendi aralarında tartışmak için kimselere görünmeden di-

44 Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 272.

45 Konstantin Vanshenkin, "Kak isklyuchali Pasternaka" (Pasternak Nasıl Azledildi), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 740-47.

46 Lydia Chukovskaya, *Zapiski ob Anne Akhmatovoi*, C. 2, s. 311.

47 Dimitri Çukovski, Finn ve Couvée ile mülakat, Moskova, Mayıs 2012.

şarı çıktı. *Novy Mir*'in liberal editörü olarak bilinen Aleksandr Tvardovski, *Gorki "Genç Kız ve Ölüm"ü Stalin, Molotov ve Vorosilov'un Huzurunda Okuyor* adını taşıyan tablonun altında otururken *Znamya* gazetesinin genel yayın yönetmeni Vadim Kozhevnikov ona doğru geldi.

Adam, Tvardovski'yle dalga geçmeye başladı.

"Evet Saşa, söyle bana, o romanı yayımlamak isteyen sen değil miydin?"

"Benden önceki dönemde olmuştu bu" diye cevap verdi Tvardovski. "Ama eski yayın kurulu da yayımlamak istemedi ve bunu sen de biliyorsun... Çık git buradan!"

"Neden ki?"

"Çünkü vicdan ve şeref yoksunu adamın tekisin sen."

"Neden vicdan ve şeref yoksunu oluyormuşum?"

"Defol [cehenneme git]!"

Polikarpov da sıkıntılı bir yüz ifadesiyle koridorları arşınlamak-
taydı. Pasternak'ı Sovyet Yazarlar Birliği'nden azletmenin doğru
ceza olup olmadığından emin değilmiş gibi bir hali vardı. Ve bir-
kaç başka yazar da –Tvardovski, Sergey Smirnov ve Konstantin
Vanşenkin– karara muhalif olduklarını kendisine bildirmişlerdi.

İlerleyen günlerde Smirnov da, Nikolay Rilenkov da sergile-
dikleri muhalif tavırlardan pişmanlık duyacak ve Pasternak'ı sert
bir dille kınayacaklardı.

Resmi raporlara göre, Pasternak'ı azletme kararı "oybirliğiyle"
alındı. Uzun tutulmuş ve mesafeli bir dille kaleme alınmış karar
metninde şunlar yazılıydı: "Merkezine bir propagandanın koparta-
cağı gürültüyü oturtmuş olan *Doktor Jivago* romanı, yazarının kıt
fikir dağarcığıyla iç içe geçmiş bir uçsuz bucaksız kendini beğen-
mişlik halini gözler önüne sermektedir. Tarihin, kendisinin belir-
lemek istediği çarpık yoldan gitmemiş olması gerçeği karşısında
gocunan ve dehşete kapılan korkak bir kara cahilin çığlığıdır bu.
Romandaki temel fikir yanlış ve değersizdir, bir çöp yığınının
bulunup çıkarılmıştır...

"Yazarlar Birliği başkanlık heyeti, Pasternak'ın siyasi ve ahlaki
çöküşünü; Sovyetler Birliği'ne, sosyalizme, barışa ve ilerlemeye
karşı işlediği ve Soğuk Savaş'ı iyice tırmandırmak uğruna No-
bel Ödülü'ne değer bulunan ihanetini göz önüne alarak... Bo-

ris Pasternak'ın Sovyet yazarı unvanından mahrum edilmesine ve kendisinin SSCB Yazarlar Birliği'nden azledilmesine karar vermiştir.”⁴⁸

Pasternak ile İvinskaya artık KGB'nin takibindeydi. Ajanlar varlıklarını saklama gereği duymuyor ve çifti taciz ediyorlardı – hatta arada bir İvinskaya'nın Popatov Sokağı'nda yaşadığı apartmanın önünde içkili eğlenceler verme numarası yaptıkları da olurdu. Pasternak ise İvinskaya'nın Peredelkino'daki odasına girdiğinde “Sana da iyi günler, mikrofon”⁴⁹ diye konuşurdu. İvinskaya o günleri şu sözlerle hatırlamıştır: “Çoğu zaman fısıltıyla konuşur, kendi gölgemizden korkardık ve sürekli yan gözle duvarlara bakardık. Sanki onlar bile bize düşman kesilmiş gibiydi.” Pasternak ise evinin yakınında bir yere park etmiş gizli polise rağmen onu her zamanki haliyle selamlayan postacının gösterdiği gibi küçük nezaket hareketlerinden teselli bulurdu.

Bir salı sabahı Lydia Çukovskaya, Pasternak'ı görmeye gitti. Lydia, babasının evinden çıktığında bir arabanın içinde oturmuş kendisini seyreden dört adamla karşılaştı: “Üzgünüm ama korkunun çoktan tüm benliğimi ele geçirdiğini söylemek zorundayım.” Kadın, Pasternak'ın bahçe kapısına yaklaştığı sırada arkadan birinin ona bağırarak durmasını söyleyeceğini düşünmüştü.⁵⁰

“Beni azlettiler mi?” diye sordu Pasternak.

Çukovskaya başını salladı.

Pasternak onu içeri aldı ve misafiriyle birlikte piyano odasında oturdu.

“Parlak sabah ışığında onun sapsarı yüzünü, ışık saçan gözlerini ve yaşlanmış boynunu gördüm.”

Pasternak her zamanki coşkulu haliyle konudan konuya atlayarak ve kendi sözünü sorularıyla bölerek konuşmaya başladı.

Lafı oğluna getirerek “Sence Lyonya'nın başına bir şey gelir mi?” diye sordu.

48 Tass, 28 Ekim 1958. Kararın tamamı için bkz. Conquest, *Courage of Genius*, Ek IV, s. 173-75.

49 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 233.

50 Lydia Chukovskaya, *Zapiski ob Anne Akhmatovoi*, C. 2, s. 316-19.

Pasternak, Çukovskaya'ya daçanın protestocular tarafından taşlanabileceği endişesi yüzünden İvanovlar'ın kendisini kente taşınmak konusunda uyardığını anlattı..

Birden ayağa kalktı ve Çukovskaya'nın önünde dikilmeye başladı. "Fakat bu saçmalık, öyle değil mi? Akıllarını mı kaçırmışlar nedir?"

"Doğru," dedi Çukovskaya, "düpedüz saçmalık. Hiç böyle bir şey olabilir mi?"

Konuyu değiştirmeye çalışan Çukovskaya yakın zamanda Pasternak tarafından yazılmış olan bir şiirden söz açtı.

Biraz huysuzlanan Pasternak "Şiirler mühim değil" diye cevap verdi. "İnsanların neden şiirlerimle oyalandıklarını anlamıyorum. Senin baban da o saçmalıklara önem atfettiğinde, ben hep kendimi bir tuhaf hissetmişimdir. Hayatımda yapmış olduğum dişe dokunur yegâne şey romanımdır. Ve insanların romana sadece siyasi sebeplerden dolayı değer verdiği doğru değil. Yalan bu. Sevdikleri için okuyorlar romanımı."

Lydia onun sesinde "tatsız bir şeyin, dertli bir şeyin ve her zamanki tutkulu konuşmasıyla kıyaslandığında daha tedirgin bir şeyin" varlığını sezinledi.

Dışarıda, sabah sessizliğinin içinde Pasternak etrafına bakındı. "Tuhaf," dedi, "etrafta kimse yok, ama yine de herkes bizi izliyormuş gibi."

Pasternak günün ilerleyen vakitlerinde, genç oğlu Mitya'yla birlikte Moskova'dan gelmiş olan İvinskaya'yı ziyarete gitti. İçi kararınıştı ve konuşurken sesi titriyordu. Olga'ya ve oğluna "Artık bu meseleye daha fazla katlanamayacağım"⁵¹ dedi. "Artık bu hayattan ayrılma vakti geldi. Bu kadarı fazla."

Pasternak, kendisiyle Olga'nın uyku ilacı Nembutal'den ölüm-cül bir doz alması fikrini ortaya attı.

"Bu onlara çok pahalıya patlayacak" dedi. "Tam suratlarının ortasına bir şamar yemiş kadar olacaklar."

Mitya, annesinin intihar etmesini öngören planı dinledikten sonra dışarı çıktı. "Mitya, bağışla beni. Kıymetli evladım, anneni de yanımda götürüyorum diye benim hakkımda kötü şeyler düşünme,

51 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 233-36.

fakat artık yaşayacak halimiz kalmadı ve biz öldükten sonra senin için her şey daha kolay olacak” dedi Pasternak.

Yaşadığı şok yüzünden çocuğun beti benzi attı, fakat itaatkâr davranmaktan vazgeçmedi. “Haklısınız, Boris Leonidoviç. Siz ne yapıyorsanız annemin de onu yapması lazım.”

Kendi canına kıymak gibi bir arzusu olmayan İvinskaya, Pasternak’a ölümünün yetkililerin işine geleceğini söyledi.

“Bu bizim zayıf insanlar olduğumuzu ve hatalı davranışımızın farkına vardığımızı gösterir. Hem bizim üzerimizden yapacakları bayram da cabası” dedi kadın.

İvinskaya yetkililerin ne istediğini anlayabilmek için Pasternak’ın ona biraz zaman tanımasını istedi ve başka bir çıkış yolu bulunamazsa “Biz de her şeye bir son veririz artık” dedi. Pasternak buna razı oldu. “Çok güzel, bugün nereye gideceksen git... sonra bir karar veririz. Artık izimin sürülmesine tahammül edemeyeceğim.”

Pasternak gittikten sonra İvinskaya ve oğlu berbat bir sulu karda Fedin’in evine yürüdüler. Yollar erimeye yüz tutmuş kardan vıcık vıcıktı. Gidecekleri yere vardıklarında sırlıslık olmuşlardı ve bastıkları yer çamur oluyordu. İlk başta, Fedin’in kızı onların antreden ileri geçmesine izin vermedi, fakat babası en sonunda yukarı katın sahanlığına çıktı ve İvinskaya’ya çalışma odasına gelmesini söyledi. Kadın ona Pasternak’ın intiharı düşündüğünden söz etti. “Söyle bana: Ondan istedikleri nedir? Gerçekten intihar etmesini mi istiyorlar?”

Fedin pencereye doğru yürüdü. İvinskaya’ya bir an için adamın gözleri yaşlarla dolmuş gibi geldi.

Ne var ki, Fedin arkasına döndüğünde yeniden mesafeli tavrını alıvermişti: “Boris Leonidoviç kendisiyle bizler arasında öylesine derin bir uçurum kazdı ki, aşılması imkânsız.”

“Bana anlattığınız feci bir şey” diye devam etti. “Ona mani olmanız gerektiğinin farkındasınızdır, öyle değil mi? Bu ülkeye ikinci darbeyi indirmemesi lâzım.”

İvinskaya bir çözüm bulmaya çalıştığını ve “kime olursa olsun her türlü mektubu yazmak ve Pasternak’ı da bunu imzalamaya razı etmek konusunda istekli”⁵² olduğunu söyledi.

52 Fedin’in Polikarpov’a yazdığı 28 Ekim 1958 tarihli mektup, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast’*, s. 160.

Fedin, Polikarpov'a bir not yazarak İvinskaya'nın ziyaretinden söz etti. "Pasternak'ın gerçek ya da hayali, ciddi ya da göstermelik niyetinden haberdar olman gerektiğini düşünüyorum. Böyle bir tehlikenin bulunduğunu ya da bir ihtimal, bunun bir manevra girişimi olabileceğini bilmelisin."

Ertesi sabah Pasternak ile İvinskaya telefonda konuştular ve tartıştılar. İvinskaya onu bencil davranınakla suçladı. "Tabii ki, sana bir şey yapmayacaklar" dedi kadın, "ama benim canıma okuyacaklar."⁵³

Aynı sabah Pasternak'ın erkek kardeşi onu arabasıyla Kremlin yakınlarındaki Merkezi Telgraf Bürosu'na götürdü. Pasternak, Stockholm'e Fransızca olarak ikinci bir telgraf gönderdi: "Mensubu olduğum toplumun bu ödüle atfettiği anlam düşünüldüğünde, bana takdim edilen bu hak edilmemiş ödülü reddetmek mecburiyetindeyim. Lütfen ödülü kendi isteğimle reddedişimi hoşnutsuzlukla karşılamayın – Pasternak."

İsveç Akademisi ödülün reddedilişini "derin pişmanlık, anlayış ve saygıyla karşıladık" cevabını verdi. Böylece, bir Nobel ödülü üçüncü kez geri çevrilmiş oluyordu.⁵⁴ Üç Alman bilim insanı Hitler'in emriyle ödülü reddetmişti. Bir temerküz kampında bulunan Carl von Ossietzky, 1935'teki barış ödülüne değer bulunduğu Alman diktatör öfkeden deliye dönmüş ve gelecekte hiçbir Alman'ın Nobel Ödülü'nü kabul edemeyeceği buyruğunu vermişti.

Pasternak, Kremlin'e kararını bildiren ve yetkililerden devlet yayıncıları tarafından dışlanmış İvinskaya'nın yeniden çalışmasına izin verilmesini rica eden ikinci telgrafi Merkez Komite'ye gönderdi.

Pasternak bir Batılı gazeteciye şunları söylemişti: "Bu kararı tamamıyla tek başıma aldım. Hiç kimseye danışmadım. Hatta yakın dostlarıma bile anlatmadım."⁵⁵

Yaşanan gerilim kendini iyiden iyiye belli etmeye başlamıştı. Pasternak'ın oğlu Yevgeni, aynı günün ilerleyen saatlerinde baba-

53 Yevgeni Pasternak, "Poslednie gody" (Son Yıllar), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 684.

54 "Three Rejections of Nobel Prizes Preceded Pasternak's," *The New York Times*, 31 Ekim 1958.

55 Conquest, *Courage of Genius*, s. 93.

sını gördüğünde büyük şaşkınlık yaşadı. Sonradan yazdıklarına bakılırsa Pasternak “sıkıntılı ve darmadağın” bir vaziyetteydi.

“Babam tanınmayacak haldeydi.”⁵⁶

İvinskaya, Polikarpov ile bir araya geldiğinde adam ona Pasternak’ın yanında kalması ve “kafasına aptalca fikirler sokmasına”⁵⁷ engel olması gerektiğini söyledi. (Merkez Komite aynı zamanda Pasternak’ın daçasına ona göz kulak olabilecek bir hemşire göndermişti. Hemşireye kendisine ihtiyaç olmadığı söylendi, fakat kadın gitmemekte ısrar etti ve sonunda kendisine oturma odasında portatif bir yatak hazırlandı.)

Polikarpov, İvinskaya’ya “Bu skandalın yatıştırılması şart. Bunu da ancak senin yardımlarınla yapabiliriz” demişti. “Onun yeniden insanların arasına karışmasını bir tek sen sağlayabilirsin. Fakat başına bir şey gelecek olursa sorumluluk sana ait olacaktır.”

Gelgelelim, Nobel Ödülü’nü reddetme kararı huzur getirmedi. Yazarın verdiği karara, teslim olması ve olayları kontrol etmek adına hiçbir teşebbüste bulunmaması beklenen bir adam tarafından gerçekleştirilmiş bir nefret eylemi gözüyle bakıldı. Pasternak’a verdiği desteği geri çeken Smirnov “Bu daha da kirli bir provokasyon”⁵⁸ şeklinde konuştu. Dediklerine bakılırsa, ödülün geri verilmesi “ihaneti daha ileri bir aşamaya taşımıştı.”

56 Yevgeni Pasternak, *Boris Pasternak: The Tragic Years*, s. 237.

57 Ivanskaya, *A Captive of Time*, s. 236.

58 Judgement on Pasternak: The All Moscow Meeting of Writers, 31 Ekim 1958, Ste-nographic Report,” *Survey* (Temmuz 1966), s. 133-63.

Bölüm On İki

“Pasternak’ın adı savaş demektir.”

Pasternak’ın ödülü reddettiğini bildiren telgrafın Stockholm’e gönderilmesinden önceki akşam, Komünist Parti’nin gençlik kanadı Komsomol’un başkanı Vladimir Semiçastni, Kremlin’de Kruşçev ile yapılacak bir toplantıya çağırıldı. Sovyet lideri, partinin ideolojik saflık politikalarının uygulayıcısı Mihail Suslov ile birlikte ofisinde onu bekliyordu.

Kruşçev, Semiçastni’nin ertesi akşam önemli bir konuşma yapacağına dikkat çekti ve metne Pasternak hakkında bir bölümün eklenmesini istediğini söyledi. Semiçastni, Komsomol örgütünün kırkinci yıldönümünü kutlamak üzere hazırlanmış konuşmada Nobel tartışmasıyla ilgili bir ayrıntının uygun düşmeyeceğini söyledi.

İçeri bir stenograf çağıran Kruşçev “Uyacağı bir yer buluruz artık”¹ dedi. Kruşçev birkaç sayfa not dikte ettirdi ve bir dizi hakaret katarak konuşmanın dozunu yükseltti. Üstelik Semiçastni’ye, Pasternak hakkındaki bölüme geldiğinde onu herkes tarafından görülebilecek şekilde alkışlayacağının sözünü verdi. “Herkes olanları anlayacak” dedi Kruşçev. 29 Ekim’e denk gelen ertesi günün akşamı Semiçastni, Moskova’daki Spor Sarayı’nda on iki bin gencin karşısında konuştu.² Konuşması televizyonda ve radyoda canlı olarak yayınlandı.

Kruşçev arka planda gülücükler saçarken Semiçastni “Rus atasözünün de dediği gibi, her sürünün bir uyuz koyunu vardır”³ diye söze girdi. “Bizim sosyalist toplumumuzda da iftira dolu eseriyle

1 Semichastny, *Bespokoynoe serdtse*, s. 72-74.

2 Max Frankel, “Young Communist Head Insists Writer Go to ‘Capitalist Paradise,’” *The New York Times*, 30 Ekim 1958.

3 *Komsomol’skaya Pravda*, 30 Ekim 1958. Boris Pasternak hakkındaki paragrafın tamamı için bkz. Conquest, *Courage of Genius*, Ek V, s. 176-77.

gündeme gelmiş olan Pasternak'ın şahsında cisimleşmiş bir uyuz koyun bulunmaktadır... Ve bu adam hayatını bizim ülkemizde geçirmiştir. Üstelik kendisi işine gücüne bakan, emeğini ortaya koyan ve hayat kavgasını sürdüren ortalama işçiden çok daha iyi imkânlarla sahip olmuştur. Şimdi bu adam çıkıp insanların suratına tükürdü. Biz buna ne ad vereceğiz? Bazen, lafın gelişi bir domuzdan söz ederiz ve onunla ilgili olarak tamamıyla haksız yere ileri geri konuşuruz. Bunun domuza hakaret anlamına geldiğini söylemek zorundayım. Bilen bilir, domuzun özelliklerinden bir tanesi de yemek yediği ya da uyuduğu yeri asla kirletmemesidir. Dolayısıyla, Pasternak'ı bir domuzla karşılaştıracak olursak, domuzun onun yaptığı şeyi asla yapmayacağını söyleyebiliriz. Pasternak, yani kendini toplumun en iyi temsilcilerinin arasında gören bu adam, yemek yediği kaba pislemiş ve emekleri sayesinde yaşadığı ve nefes aldığı insanlara çirkef sıçratmıştır.”

Semiçastni'nin konuşması tekrar tekrar kopan alkışlarla kesildi. Derken, adam Pasternak'ı en çok korkutan tehdidi savurdu: “Neden kendi vatanında sürgün hayatı yaşayan bu adam o kadar hasretini çektiği ve kitabında da anlattığı kapitalist havayı solumasın? Toplumumuzun da bunu olumlu karşılayacağından eminim. Bırakalım da adam gerçek bir sürgün hayatı yaşasın ve kendi kapitalist cennetine gitsin. Toplumun ya da hükümetin ona herhangi bir şekilde mani olmayacağından eminim. Bilakis, onun aramızdan ayrılışıyla havanın temizleneceği kanaatindeler.”

Pasternak ertesi sabah Semiçastni'nin konuşması hakkında çıkan haberleri okudu. Başka bir ülkeye göç etme ihtimalini karısıyla tartıştı. Zinaida kocasına, huzur içinde yaşamak istiyorsa ülkesinden gidebileceğini söyledi. Pasternak şaşkına döndü ve oğlunu kastederek “Yani, sen ve Lyonya ile birlikte, değil mi?” diye sordu.

“Hayatta olmaz, ama senin için her şeyin en iyisi olsun isterim ve ömrünün son yıllarını şerefine halel gelmeden ve huzur içinde geçirmeni umut ederim”⁴ dedi Zinaida. “Lyonya ve ben, seni alenen kınamak zorunda kalabiliriz fakat bu sadece bir formalite olduğundan sen de anlayışla karşılarsın.”

4 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 372-73.

“Benimle yurtdışına gelmeyi kabul etmezsen, ben de gitmem, asla gitmem” dedi Pasternak.

Pasternak, İvinskaya’yla da konuştu ve hükümete gönderilmek üzere İvinskaya ile ailesinin onunla birlikte başka bir ülkeye göç etmesine izin verilmesini talep eden bir not yazdı. Ardından bunu yırtıp attı. Pasternak kendini tamamıyla Rusya’ya bağlı hissedirdi ve şartlar ne olursa olsun bir kez daha iki ailesi arasında tercih yapmak ona imkânsız gelmişti. “Benim burada yaşadığım tarzda alelade bir hayatımın olması gerekir; içinde huş ağaçlarının, bildik dertlerin –hatta bildik tacizlerin– olduğu bir hayat.”⁵

İvinskaya, Pasternak’a hiçbir seçme şansı bırakılmamasından korkuyordu ve tatlı dille bir tür uzlaşma sağlamaya çalıştı. Kadın, yazarlar birliğinin “yazar hakları” bölümünün başında bulunan Grigori Khesin’le görüşmeye gitti. Adam her daim İvinskaya’ya iyi davranmış ve uzun zaman önce Pasternak’a hayranlığını ilan etmiş bir kimseydi. Gelgelelim, adamın uyumlu tavrının yerinde yeller esiyordu. Khesin, misafirini soğuk bir tavırla karşıladı.

“Ne yapacağız?” diye sordu İvinskaya. “Semiçastni’nin yaptığı bu dehşet verici konuşma ortada. Ne yapacağız?”⁶

“Olga Vsevolodovna,” diye yanıtladı Khesin, “artık size verebileceğimiz başka nasihat kalmadı. .. İnsanın –kendi memleketi uğruna– bağışlayamayacağı birtakım şeyler vardır. Hayır, korkarım size verebileceğim bir öğüt yok.”

İvinskaya kapıyı arkadan çarparak oradan çıktığı sırada genç bir telif hakları avukatı olan İsidor Gringolts yanına yaklaştı ve yardım etmek istediğini söyledi. Gringolts kendini bir Pasternak hayranı olarak tarif etti: “Benim gözümde Boris Leonidoviç bir azizdir!” Adamın aşırıya varan ilgisi, her türlü yardıma muhtaç haldeki İvinskaya’nın zihninde hiçbir soru işareti yaratmadı. İki saat sonra İvinskaya’nın annesine ait apartman dairesinde buluşmayı kararlaştırdılar. Gringolts oraya geldiğinde, Pasternak’ın ülkeden sürgün edilme tehlikesini bertaraf etmek amacıyla doğrudan Kruşçev’e yazması fikrini ortaya attı ve bir mektup taslağına yardımcı olma önerisini getirdi.

5 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 238

6 Age.

İvinskaya, kızı İrina'yı ve Pasternak'ın yakın dostlarından bazıalarını bir araya getirdi ve katılımcılar, doğrudan Kruşçev'e rica etmenin olumlu taraflarını kendi aralarında tartıştılar. Yürütülen kampanya gitgide tekinsiz bir hal almaya başlamıştı: Pasternak tehdit mektupları alıyordu ve Peredelkino'daki evin kızgın bir güruh tarafından yağmalanacağı yolunda rivayetler ortalıkta kol geziyordu.⁷ Bir gece yörenin serserilerinden bir grup daçaya taş atmış ve bağıra çağıra Yahudi karşıtı küfürler etmişti.⁸ Semiçastni'nin konuşmasından sonra işçilerin ve genç komünistlerin Pasternak'a ait evin önünde düzenlediği gösteri kontrolden çıkma tehlikesiyle karşı karşıya kalmış ve olay yerine polis takviyesi çağırılmıştı.⁹

Bunlar yetmezmiş gibi, yazarlar birliğinden Khesin, Pasternak'ın pişmanlık göstermemesi durumunda ülkeden kovulacağını İvinskaya'ya bildirmişti.

Kızı İrina'nın, Pasternak'ın asla özür dilememesi konusundaki dik kafalı ısrarlarını geri çeviren İvinskaya "Teslim olma mecburiyetimizi açık ve net bir şekilde görebiliyorum" diye konuştu. İvinskaya'nın duruşuna bir destek de, şair Tsvetayeva'nın kızı ve zincirleme sigara tüketen tiryaki Ariadna Efron'dan gelmişti. Efron, kamplarda ve sürgünde geçen on altı yılın ardından Moskova'ya henüz dönmüştü ve bir mektubun pek işe yarayabileceğini düşünmüyordu, ancak yine de denemekten zarar gelmeyeceği kanısındaydı.¹⁰

Gruptakiler, Gringolts tarafından hazırlanmış satırların üzerinde birtakım düzeltmeler yaparak metni Pasternak'ın diline benzetmek için uğraştılar. Mektubun bir taslağı, İrina ve Koma İvanov tarafından Peredelkino'da bulunan Pasternak'a getirildi. Pasternak onları daçanın bahçe kapısında karşıladı. "Ne düşünüyorsunuz, beni kiminle birlikte ülke dışı edeceklermiş bakalım?"¹¹ diye sordu. "Düşünüyorum da, Rus tarihinde sürgüne giden kimseler ülke açısından çok daha büyük bir anlam ifade etmişlerdir. Mesela, Herzen ve Lenin."

7 Age., s. 240.

8 Gladkov, *Meetings with Pasternak*, s. 168.

9 Moskova'daki Britanya Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen gizli iç yazışma, 8 Aralık 1958; Boris Pasternak'a Nobel Ödülü, Sınıf İşareti: FO 371/135422, Ulusal Arşiv, Londra.

10 Yemelyanova, *Pasternak i İvinskaya: provoda pod tokom*, s. 212.

11 Vyacheslav Ivanov, *Zvezda*, 2 (2010), s. 120.

Üçlü, Pasternak'ın İvinskaya'yla uzun bir telefon görüşmesi yapacağı köy postanesine kadar yürüdü. Pasternak mektubu gözden geçirmeyi kabul etti ve Sovyetler Birliği'ne değil, Rusya'ya doğuştan bağlı olduğunu eklemek suretiyle tek bir değişiklik yaptı. Arkadaşlarının başka değişiklikler için gerek duyabileceği düşüncesiyle birkaç boş sayfayı imzaladı. Direnç gösterme hevesi sönmeye yüz tutmuştu:

Sevgili Nikita Sergeyeviç,

Mektubumu şahsen size, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi'ne ve Sovyet Hükümeti'ne hitaben kaleme alıyorum.

Yoldaş Semiçastni'nin konuşmasından, hükümetin SSCB'den ayrılışının yoluna hiçbir engel koymayacağını öğrenmiş bulunuyorum.

Benim açımdan imkânsız bir şeydir bu. Ben Rusya'ya hem doğuştan, hem de hayatım ve işim dolayısıyla bağlıyım.

Yazgımı Rusya'dan ayrı ya da onun dışındaki bir yerde tasavvur edemiyorum. Hatalarım ve zaaf larım ne olursa olsun, kendimi Batı'da isminin etrafında kurgulanmış olan böylesi bir politik kampanyanın ortasında bulabileceğim hiç aklıma gelmezdi.

Bunun farkına varır varmaz, Nobel Ödülü'nden kendi isteğimle feragat ettiğimi İsveç Akademisi'ne bildirdim.

Ülkemin sınırlarının dışına gitmek benim için ölümden farksızdır. Bu sebepten dolayı, bahsi geçen en ciddi yaptırımı bana karşı kullanmamanızı sizden rica ediyorum.

Elimi vicdanıma koyarak, Sovyet edebiyatı adına bir şeyler yaptığımı ve ona hâlâ faydam dokunabileceğini söyleyebilirim.

B. Pasternak

İrina ve bir arkadaşı mektubu o gece Eski Meydan'daki Merkez Komite binasına getirdi. Giriş yolunun gölgede kalan kısmında sigara içen bir muhafıza Kruşçev'e yazılmış bir mektubu nereye teslim edebileceklerini sordular.

“Kim göndermiş?” diye sordu muhafız.¹²

“Pasternak” diye yanıtladı İrina.

Muhafız mektubu aldı.

12 Yemelyanova, *Legendy Potapovskogo pereulka* (Potapov Sokağı Efsanesi), s. 136-37.

Ertesi gün öğleden sonra, yazarlar birliğinin yakınındaki klasik bir konstrüktivist mimarı¹³ örneği olan Sinema Evi'nde saldırıların şiddeti adeta zirve yaptı. Birliğin Moskova şubesine mensup yaklaşık sekiz yüz yazar, tek gündem maddesi durumundaki "B. Pasternak'ın hal ve gidişi"ni tartışmak üzere ana tiyatro binasına toplanmıştı. Toplantı, Pasternak'ın Sovyet Yazarlar Birliği'nden azledilmesini resmen onaylamak ve Semiçastni tarafından yapılan konuşmanın ertesinde, adamın Pasternak'ı Batı'ya sürgüne göndermek yönündeki çağrısını yinelemek amacıyla düzenlenmişti. Katılım mecburiydi ve cesur kimseler, çareyi hastalık sebebiyle gelemeyeceklerini bildirmekte bulmuşlardı. Sergey Smirnov toplantının açılışını yaptığında salonda çoktan içten içe kaynayan ve saldırgan kalabalıklara özgü bir atmosfer oluşmuştu. Smirnov uzun uzun konuştu ve Pasternak'a yöneltilen olağan suçlamaları yeni baştan özetledi: İnsanlara karşı mesafeli duruşu, şoke edici romanının vasatlık derecesindeki sıkıcı yazı dili ve yabancılarla gizlice anlaşarak kalkıştığı ihanet. "Elyazmasını, kendisi de bir döneke ve ilerici kampı terk etmiş olan İtalyan yayıncı Feltrinelli'ye göndermiş.¹⁴ Sizlerin de gayet iyi bildiği üzere, dönekten daha beter bir düşman yoktur ve döneke kişi, ihanet ettiği şeye karşı özellikle güçlü bir nefret besler." Smirnov'un boş böbürlenmelerle dolu öfke patlaması arada bir neredeyse komikliğe varıyordu: "Bir Nobel Ödülü de Fransa'da pek az tanınan ve ahlaki bakımdan doğru dürüst hiçbir insanın yanına bile oturmayaacağı tipte bir kişi olan faşist eğilimli Fransız yazar Camus'ye verildi."

Onay niteliğinde ınırılıklar kalabalığın içinden hafif bir dalga halinde yükseldi ve bazı kimseler koro halinde söylendi: "Yazıklar olsun!"

Konuşmadaki belirleyici unsur hiddetten çok, Smirnov'un alaycı üslubunda ve Pasternak'ın konuşma tarzını taklit etme girişimlerinde yüzeye çıkan gizli kıskançlıklar ve uzun süreli bir kin duygusuydu.¹⁵ Smirnov'un dediğine bakılırsa, Pasternak efsanesi yazarın

13 SSCB'de 1920'li yıllarda yaygınlaşan ve mühendislik bilimlerini Komünist ideolojiye uygun sosyal amaçlarla bir araya getirerek bu amaca uygun tasarımlar yapmayı hedefleyen akım. (ç.n.)

14 "Judgement on Pasternak: The All Moscow Meeting of Writers, 31 Ekim 1958, Stenographic Report," *Survey* (Temmuz 1966), s. 134-63.

15 Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 260.

küçük arkadaş grubu tarafından beslenip büyütülmüştü ve bu ef-sane “siyaset konusunda bir çocuktan farksız olan, hiçbir şeyden anlamayan ve yetenek dolu eserlerini ortaya çıkardığı ‘saf sanat’ şatosuna kapanmış olarak yaşayan tamamıyla apolitik bir şaire” aitti. “Pasternak’ın etrafındaki bu zümreden, bu dar çevreden onun edebiyat yeteneği ve büyüklüğü hakkında ‘ohlar’ ve ‘ahlar’ duymuş-luğumuz var. Pasternak’ın dostları arasında, toplantılarda Pasternak adı geçtiğinde insanların ayağa kalkması gerektiğini dillendirmiş kimselerin bulunduğu gerçeğini saklamaya çalışmayalım.”

Toplantı beş saat sürdü ve Smirnov on dört konuşmacının sa-dece ilkiydi. Konuşmacılar arasında sürpriz isimler de vardı. Yevtuşenko, yaz başında şiirleri hakkında Pasternak’tan görüş alabilmek için yalvarıp yakaran şair Boris Slutski’nin konuşma programında yer aldığını görünce onun Pasternak’ı savunacağı, kalabalığı öfke-lendireceği ve canının yanabileceği endişesiyle arkadaşını dikkatli davranması konusunda uyardı.

“Merak etme” diye yanıtladı Slutski. “Taşı nasıl gediğine ko-yacağımı bilirim ben.”¹⁶

Slutski çok yakın bir zamanda Sovyet Yazarlar Birliği’ne kabul edilmiş bulunuyordu ve Pasternak aleyhine konuşmaması halinde yeni parlayan kariyerinin mahvolacağı kanısındaydı. Konuşma-sını uzatmadı ve diğer konuşmacılardan bazılarının benimsediği saldırgan dili kullanmaktan kaçındı. “Bir şairin yükümlülüğü, düşmanlarının değil kendi halkının takdirini kazanmaktır” dedi. “Bu yılki Nobel Ödülü’nü kazanan şahıs bir yerde komünizme karşı Nobel Ödülü’nü kazanan şahıs olarak da adlandırılabilir. Ülkemizde yetişmiş bir insanın bu unvanı taşıyor olması büyük bir ayıptır.”

Aslında Slutski içten içe Pasternak’a kızgındı. Yazarın, Stalin’in ölümünün ardından kendini göstermeye başlayan “genç edebiyat”¹⁷ yönelik olasılıklara zarar verdiği kanısındaydı. Za-man içinde toplantıdaki varlığı vicdanını rahatsız etmeye başladı. Yıllar sonra “Pasternak aleyhine sözler sarf etmiş olmak benim utancımdır”¹⁸ diye konuştu.

16 Age., s. 261.

17 Vyacheslav Ivanov, *Zvezda* 2 (2010), s. 119.

18 Lipkin, *Kvadriga*, s. 510-11.

Dahası, toplantı başkanı Smirnov, ülkesine gerçekleştirdiği saldırı yüzünden yazarın alnına çalınan “kara leke”nin “hiçbir zaman temizlenemeyeceği”ni söylemişti. Ne var ki, diğer bir konuşmacı olan Vladimir Soloukhin 1980’lerde Yevtuşenko ile birbirlerine gönderdikleri sert mektuplarda, sessiz kalan Pasternak destekçilerinin de onun aleyhinde konuşanlar kadar kabahatli olduklarını söylemiştir. Toplantıya katılan Yevtuşenko’ya konuşma yapması teklif edilmiş fakat şair bunu reddetmişti.

Soloukhin “Hepimizin, on dört insanın tümünün, ‘kendilerini asla temize çıkaramayacak’ ödleler, zamane insanları, yağcılar, hainler ve alçaklar olduğumuz konusunda mutabık kalalım”¹⁹ diye yazmıştı. Kendisi odadaki yüzlerce insanın arasındaki Pasternak dostlarının nerede olduğunu soruyordu: “Neden sessiz kaldılar? Ne bir ses çıkardılar ne de yerlerinden oynadılar. Neden? Şairi savunmak adına tek bir tepki gösterilmedi; tek bir kelime söylenmedi ya da bir açıklama yapılmadı.”

Yevtuşenko şöyle cevap verdi: “Vladimir Alekseyeviç, işlediğin bu günah otuz yıl boyunca emin ellerde saklandı...”

“Fakat glasnost, yeraltı suları misali, gizlilik örtüsünü paramparça etti ve eskilerde kalmış suçun, tıpkı—cinayete kurban gitmiş bir çocuğun kolunun karların erimesiyle ortaya çıkması gibi—açıklığa kavuştu.”²⁰ Yevtuşenko sözlerine “Karşı durma tavrını hiçbir zaman kahramanlık olarak addetmemiştim. Gelgelelim, bir suç doğrudan katılmak ve katılmayı reddetmek arasında hiç mi fark yoktur?” sorusuyla devam etmiştir.

Slutski’nin aksine, çoğu konuşmacı sert bıçak darbeleri indirdi. Gorki Edebiyat Enstitüsü’nde ders veren edebiyat akademisyeni Korneli Zelinski bir zamanlar Pasternak’ın arkadaşıydı, fakat konuşması “özellikle kötü niyetli”ydi.²¹ Zelinski, Pasternak’ın isteği üzerine onun 1932’de Politeknik Müzesi’nde katıldığı resitallerinden birinin yönetimini üstlenmişti ve yıllar boyunca Pasternak eserleri hakkında genel anlamda olumlu yazılar kaleme almıştı.

19 Vladimir Soloukhin, “Time to Settle Accounts,” *Sovetskaya Kul’tura* (Sovyet Kültürü), 6 Ekim 1988.

20 Yevgeny Yevtushenko, “Execution by One’s Own Conscience,” *Sovetskaya Kul’tura* (Sovyet Kültürü), 13 Ekim 1988.

21 Kornei Chukovsky, *Dnevnik*, kayıt 14 Ocak 1967, s. 518.

Pasternak'ı “dâhi daça sakini”²² sözleriyle tanımlamış ve *İkinci Doğu* derlemesindeki şiirlerden bazılarının “Rus şiirinde daima... şahsi lirik şiir başyapıtları olarak”²³ kalacağını ifade etmişti. Zelinski savaş sonrası dönemde Peredelkino'daki daçada yapılan ilk *Doktor Jivago* okuma etkinliklerinden birine katılmıştı.

Zelinski dinleyicilere önceki yıl romanı “ince eleyip sık dokuyacak” şekilde gözden geçirdiğini anlattı. Kendisi romanın Sovyetler Birliği'nde kısaltılmış bir nüsha halinde piyasaya sürülmesi amacıyla 1957 başlarında bir sözleşme yapılmasıyla sonuçlanan pazarlıklarda yer almıştı. Ve Zelinski 1958 yazında Varşova Radyosu'na verdiği bir mülakatta romanın çağdaş temalardan uzaklığına dair birtakım ufak tefek kaygılarını dile getirmişti. Muhtemelen onu bu kadar zehir zemberek bir dille konuşmaya iten, Pasternak'ın eserine yoğun biçimde mesai harcamış olmasıydı.

Zelinski dinleyicilere “*Doktor Jivago*'yu okuduktan sonra üzerime büyük bir ağırlık çöktü” dedi. “Kelimenin tam manasıyla, yüzüme tükürülmüş kadar oldum. Sanki bütün hayatım romanda ayaklar altına alınıyormuş gibi bir hisse kapıldım... İnsanın ağzında bu kadar berbat bir tat bırakan pis kokulu çirkinlikleri tek tek sayıp dökmek arzusunda değilim. Şair ve sanatçı Pasternak'ın böyle bir seviyeye indiğini görmek benim açımdan garip bir deneyimdi. Fakat akabinde öğrendiklerimiz altta yatan hakikati, o feci ihanet felsefesini ve ihanetin o sapkın lekesini olanca çıplaklığıyla gözler önüne serdi.

Yoldaşlarım, şunu bilmelisiniz ki, Pasternak adı kısa bir süre önce bulunduğum Batı'da savaş ile eşanlamlıdır. Pasternak soğuk savaşın sancaktarıdır. En gerici, monarşist, azgın çevrelerin onun isminin üzerinden geçinmesi bir tesadüf değildir... Bir kez daha söylüyorum, Pasternak'ın adı savaş demektir. Soğuk savaş habercisidir o.”

Zelinski konuşmasını bitirdikten sonra Rus yazınının eski büyük adamlarından biri olan Konstantin Paustovski'nin yanına gitti.²⁴ Adam onu görünce tiksintiyle arkasını döndü ve elini sıkmak istemedi.

22 De Mallac, *Boris Pasternak*, s. 161.

23 Age., s. 130.

24 Chukovsky, *Dnevnik*, kayıt 6 Aralık 1965.

Smirnov kuliste konuşma sırasını bekleyen diğer on üç yazara söz vererek toplantıyı sona erdirmek için harekete geçti. Kalabalık yorgun düşmüştü. Oylama için eller kaldırıldıktan sonra Smirnov kararın oybirliğiyle alındığını ilan etti. Başkaları çıkış kapılarına yöneldiği sırada insanları ite kaka kalabalığın önüne geçen bir kadın “Doğru değil! Karar oy birliğiyle alınmadı! Ben aleyhte oy kullanmıştım!”²⁵ diye bağırdı. Yalnız muhalif, Stalin’in Gulag’dan sağ çıkmış baldızı Anna Alliluyeva idi.

Pasternak’ın cümle âleme rezil edilmesi bütün dünyada birinci sayfa haberi oldu. Moskova’daki muhabirler yürütülen medya kampanyasını, yazarın Sovyet Yazarlar Birliği’nden azledilmesini, Nobel Ödülü’nü önce kabul etme, ardından geri çevirme kararını ve sürgün tehdidini ayrıntılı biçimde haberleştirdi. Başyazılar, münzevi bir yazara yönelik saldırıların insanı dehşete düşüren sertlik dozuna odaklanmaktaydı. *The New York Times*’daki “Pasternak ve Pigmeler” başlığını taşıyan başyazı “Bu tepkinin içerdiği hiddet, kin ve şiddet bağlamında açıklığa kavuşan pek çok şey görüyoruz. Dışarıdan bakıldığında, Sovyet liderleri güçlü bir görüntü sergiler. Hidrojen bombaları, kıtalararası güdümlü füzeler, büyük ordular ve muazzam bombardıman uçaklarına ve savaş gemilerine sahip donanmalar emirlerine amadedir. Karşılarında, Kremlin’in fiziksel gücü karşısında tamamiyle çaresiz durumda olan ve yaşını başını almış tek bir adam durmaktadır. Pasternak’ın ahlaki otoritesi böyledir işte; kendisine azap çektirenlere misilleme yapan, çileden çıkmış bir Rusya’nın vicdanını öylesine capcanlı simgeler ki, asıl tir tir titreyenler Kremlin’dekilerin ta kendisidir.”²⁶

St. Louis Post-Dispatch’te karikatürist Bill Mauldin, Pulitzer Ödülü’ne layık görülen bir Pasternak karikatürü çizmişti: Pasternak ayağına prangalar takılmış, üstü başı perişan ve başka bir mahpusla kar içinde odun kesen bir Gulag malikûmu olarak resmedilmişti ve altıyazı şöyleydi: “Ben Nobel Edebiyat Ödülü’nü aldım. Senin suçun neydi?”

25 Konstantin Vanshenkin, “Kak isklyuchali Pasternaka” (Pasternak Nasıl Azledildi), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 747.

26 “Pasternak and the Pygmies,” *The New York Times*, 27 Ekim 1958.

Fransız gazetesi *Dimanche* yaşanan edebiyat krizini Kruşçev açısından “Budapeşte’nin entelektüel versiyonu”²⁷ olarak tarif etmişti.

İsveçliler ise gereken cezayı kendi yöntemleriyle verdi. 27 Ekim’de Lenin Barış Ödülü, Stockholm’de şair Artur Lundkvist’e verilmişti. Törene katılacağı belirlenen ve aralarında Österling’in de bulunduğu İsveç Akademisi’nin üç mensubu yapılan etkinliği boykot etti.²⁸ Müzik icra etmek üzere kendisiyle anlaşılan bir yaylı kuartet sahneye çıkmayı reddetti ve bir çiçekçi protesto niyetine solmuş çiçekler gönderdi.

Üç Sovyet bilim insanının Nobel Fizik Ödülü’nü kazanması Pasternak’a reva görülen muamele karşısında hissedilen şaşkınlığın iyice çoğalmasına yol açtı. Ödül Moskova’da ulusal bir başarı olarak kutlandı. Kazananlardan ikisiyle tanışmak üzere Batılı muhabirler Rus Bilimler Akademisi’ne davet edildi²⁹ ve burada, atom parçacıkları hakkındaki araştırmaya, bilim insanlarının hobilerine ve aile hayatlarına dair sohbetler yapıldı. Sovyet basını çoğu zaman aynı sayfalarda çıkan, ancak farklı Nobel Ödülleri’ni ele alan birbiriyle taban tabana zıt haberlere mantıklı açıklama getirebilmek için birtakım çarpıtmalara başvurmaya zorunda kalıyordu. *Pravda*, bilim ödülünün “Rus ve Sovyet bilim insanlarına ait üstün başarıların İsveç Bilimler Akademisi tarafından takdir edilmesi”³⁰ anlamına geldiğini açıklarken “bu ödülün edebiyat dalındaki eşdeğeri tamamıyla politik gerekçelerden yola çıkmıştır” yorumunu getirmişti. Gazete, burjuva bilim insanlarının “tarafsızlık yeteneğini haiz oldukları”, fakat edebiyat eserleri değerlendirmesinin “tamamıyla egemen sınıfa özgü ideolojinin etkisi altında kaldığı” sonucuna varmıştı.

Pasternak’ı yaygara kopararak itibarsızlaştırma girişimi başladığı sırada Feltrinelli Hamburg’daydı³¹ ve birtakım yazarları

27 “Pasternak Fate Studied,” *The Washington Post*, 3 Kasım 1958.

28 Moskova’daki Britanya Büyükelçiliği’nden Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen gizli iç yazışma; Boris Pasternak’a Nobel Ödülü, Sınıf İşareti: FO 371/135422, Ulusal Arşiv, Londra.

29 Max Frankel, “Young Communist Head Insist Writer Go to ‘Capitalist Paradise,’” *The New York Times*, 30 Ekim 1958.

30 *Pravda*, 29 Ekim 1958. Bkz. Conquest, *Courage of Genius*, s. 81.

31 Carlo Feltrinelli ve Inge Schöenthal-Feltrinelli, mülakat Finn ve Couvée, Milano, 2 Haziran 2012.

Pasternak'ı savunma amacı etrafında birleştirmek üzere yayın dünyasındaki bağlantılarını ivedilikle harekete geçirdi. Yaşanan dram gözler önüne serildikçe Meksika'dan Hindistan'a kadar pek çok edebiyat topluluğu bildiriler yayımlamaya başladı. Aralarında T.S. Eliot, Stephen Spender, Somerset Maugham, E.M. Forster, Graham Greene, J.B. Priestley, Rebecca West, Bertrand Russel ve Aldous Huxley gibi isimlerin yer aldığı tanınmış yazarlardan oluşan bir grup, Sovyet Yazarlar Birliği'ne bir protesto telgrafı gönderdi. "Dünyanın en büyük şairlerinden ve yazarlarından biri olan Boris Pasternak'ın durumu konusunda derin bir endişe duymaktayız. Bizler *Doktor Jivago* romanının siyasi bir belge değil, dokunaklı bir kişisel tanıklık olduğu kanısındayız. Temsilcisi olduğunuz büyük Rus edebiyatı geleneği adına, uygar dünyanın tamamında hürmet gören bir yazarı kurban ederek bu geleneği onursuzlaştırmamanız çağrısında bulunuyoruz."³² Uluslararası yazarlar birliği PEN kendi mesajını göndererek, kuruluşun "Pasternak'la ilgili rivayetlerden büyük rahatsızlık duyduğu" açıklamasına yer vermiş ve şaire, yaratıcı özgürlük koşullarının sağlanmasını öngören bir koruma talep etmişti. "Dünyanın dört bir yanındaki yazarlar ona karşı kardeşçe duygular içindedir."

Radio Liberation yayınlarda kullanılmak üzere diğer pek çok ismin yanı sıra Upton Sinclair, Isaac Bashevis Singer, William Carlos Williams, Lewis Mumford, Pearl Buck ve Gore Vidal'den ısrarla destek mesajları istedi. Ernest Hemingway, ülkesinden sürgün edilmesi durumunda Pasternak'a bir ev vereceğini söyledi. "Onun yazmaya devam etmek için gerek duyacağı koşulları yaratmak isterim"³³ demişti Hemingway. "Şu anda Boris'in zihninde nasıl bir bölünmüşlük yaşadığını tasavvur edebiliyorum. Kendisinin nasıl derinden ve tüm kalbiyle Rusya'ya bağlı olduğunu da biliyorum. Pasternak gibi bir dâhi açısından ülkesinden ayrılmak trajedi demektir. Fakat bizim yanımıza gelecek olursa, onu düş kırıklığına uğratmayız. Bu dâhiyi dünyaya kazandırmak için mütevazı gücüm dahilindeki her şeyi yapabilirim. Pasternak'ı düşünmeden geçen tek bir günüm yok."

32 Conquest, *Courage of Genius*, s. 97.

33 Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 276.

Tartışmalar, romanın Avrupa'nın pek çok yerindeki ve eylülde yayımlandığı Amerika Birleşik Devletleri'ndeki satışlarını hareketlendirdi ve yapıt, en sonunda *Lolita*'yı yerinden ederek *The New York Times* çok satanlar listesinin en tepesine çıktı. Kitap daha ilk altı haftada Amerika Birleşik Devletleri'nde yetmiş bin kopya satmıştı. Yayıncı Kurt Wolff "Bu şahane bir şey"³⁴ diye yazdı. Nobel tartışmaları başarısı kanıtlanmış bir kitabın satışlarını ender görülen zirvelere taşımıştı. Wolff yıl sonlarına doğru Pasternak'a yazdığı bir mektubu "Edebiyat tarihindeki yerinizden ayrılp insanlık tarihine mal oldunuz"³⁵ sözleriyle sonlandırmıştı. "İsminiz dünyanın dört bir tarafında biliniyor artık."

ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, muhabirlere Pasternak'ın Nobel Ödülü'nü reddedişinin yazara Sovyet yetkililer tarafından dayatılan bir durum olduğunu anlattı. "Uluslararası komünizm sistemi" dedi, "salt eylemde değil, düşüncede de itaat konusunda ısrarcıdır. Azıcık çizgi dışına çıkan bir şey olmaya görsün, hemen başını ezmeye kalkarlar."³⁶

Moskova'daki ABD büyükelçiliği, Dışişleri Bakanlığı'nı olaya resmen dahil olmaması konusunda uarmıştı. Washington'daki kıdemli hükümet yetkilileriye pek az şey söylemekle yetinip daha çok baştan sona Moskova'da imal edilmiş ve Batı açısından bir propaganda başarısına dönüşen olayın tadını çıkarmayı tercih ettiler. Emrindeki kıdemli kadroyla yaptığı bir toplantıda Dulles'a "komünistlerin Pasternak'a ettikleri muamele, yaptıkları en kötü gaflardan biri."³⁷ Bu olay kendileri açısından yarattığı utanç ve verdiği zarar bakımından Macaristan'daki vahşetle bir tutulabilir." Dulles, kendi kadrosuna romanın Yakın Doğu ve Ortadoğu'da yayımlanmasına el altından para desteği sağlanıp sağlanamayacağı ihtimalini araştırma talimatını verdi. Dulles, CIA'in başında olan ağabeyinin bir Rusça baskının çıkışını çoktan organize ettiğini,

34 Kurt Wolff'un Boris Pasternak'a gönderdiği 25 Ekim 1958 tarihli mektup, Wolff, *A Portrait in Essays and Letters*, s. 180.

35 Kurt Wolff'un Boris Pasternak'a gönderdiği 14 Aralık 1958 tarihli mektup, *age.*, s. 181.

36 Associated Press, 29 Ekim 1958.

37 Notes from Meeting, 4 Kasım 1958, Albert Washington Belgeleri, kutu 16. Eisenhower Başkanlık Kütüphanesi.

her ikisi de zamanında Operasyonlar Kontrol Kurulu'nda çalıştığından ötürü, büyük olasılıkla biliyordu. Dışişleri Bakanlığı'ndaki memurlara yayımlama sürecinde “öbür teşkilat”la –CIA’in hükümet dilindeki karşılığı– işbirliği içinde çalışma talimatı verilmişti.

Dulles, emrindeki kıdemli personele henüz kitabı okuma fırsatı bulamadığını söyledi, ancak cümlesini “sanırım bunu yapmak zorunda kalacağım” diyerek sonlandırdı. Romanın komünist davaya zarar verici nitelikler taşıyıp taşımadığını sordu. Amerika Birleşik Devletleri Enformasyon Dairesi başkan vekili Abbott Washburn “Davaya zarar vermesinin sebebi, bireyin baskıcı komünist sistemde nefes alamayacak hale gelişini gözler önüne sermesidir ve sırf kitabın çıkışının yasaklanması bile komünist liderlerin eseri zararlı olarak gördüğünü ortaya koymaktadır” şeklinde konuştu. Toplantıdaki diğer kişiler *Doktor Jivago*’nun özellikle komünist karşıtı olmadığını ileri sürmüş, fakat “yazarına yapılan muamele sayesinde biz de turnayı gözünden vurmaya başardık” demişti.

İlk başlarda CIA, olaydaki rolünü fazla ileri götürmeme kararını aldı. Direktör Allen Dulles, içlerinde Radio Liberation’ın da yer aldığı teşkilat organlarının “propaganda kokan yorumlara meydan vermeden” yayınlarda Nobel Ödülü’ne “fiilen mümkün olan en üst düzeyde yer ayırması”³⁸ talimatını ilettiler. Dulles aynı zamanda Sovyet vatandaşlarının romanı okumasını sağlamak adına teşkilatın her türlü fırsatı değerlendirmesi gerektiğini de sözlerine ekledi.

CIA bünyesindeki kimi şahısların gözünde, Pasternak’ın içinde bulunduğu müşkül durum Batı’nın Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa’daki olayları etkileme konusundaki aczinin başka bir anımsatıcısı durumundaydı. Dulles’a gönderilen bir teşkilat içi yazışmada “Tiksinti ve şok tepkileri, Blok içerisindeki özgürleştirme davasını daha ileri taşımakta yaşadığı yetersizlik duygusunu Özgür Dünya bilincinden gizlemeye yardımcı olamayacaktır”³⁹ denmişti. “Pasternak’ın kişisel çilesini bir özgürlük zaferi olarak tasvir etmeye yönelik bundan sonraki her türlü teşebbüs sadece –Macaristan vakasındaki gibi– bu olayı baştan başa kuşatan trajik ironiyi daha da büyütme yarayacaktır.”

38 CIA, Classified Message from the Director, 24 Ekim 1958.

39 CIA, Memorandum for Director of Central Intelligence, 30 Ekim 1958.

Dulles ikna olmamıştı. Birkaç gün sonra yapılan Ulusal Güvenlik Konseyi Operasyonlar Denetim Kurulu toplantısında, ABD'nin Jivago vakasını "kendi çıkarına kullanmak için gerçekleştirdiği ve gerçekleştirebileceği eylemler hakkında kayda değer tartışmalar"⁴⁰ yapıldı. Toplantı öncesinde Dulles'in kadrosundaki birtakım kişiler CIA'e çalışan kuruluşların, medyadaki Sovyet karşıtı haberlerin "fitilini ateşlemek"⁴¹ ve Batı'daki "solcu basını ve yazarları" tepkilerini dile getirmeleri için yüreklendirmek amacıyla kullanılmasını önermişti.

Batı'daki rahatsızlığın sesi Moskova için yeni bir durum sayılmazdı. Sovyetler Birliği açısından "burjuva yazarlar"ın ve John Foster Dulles gibi Amerikalı yetkililerin açıklamalarından daha can sıkıcı olan, ülkenin dostları ile müttefikleri nezdindeki ve dünyanın kendisine sempatiyle bakan bir hedef kitle yaratmayı beklediği kesimlerindeki saygınlığına hâle gelmiş olmasıydı.

Olay Lübnan'da gazetelerin birinci sayfalarına haber oldu ve CIA, *Al-Binaa* gazetesinin ilk sayfasında yer alan başyazıdaki "serbest düşünce ile diyalektik materyalizmin bir arada var olamayacağı"⁴² saptamasına onaylayan bir üslupla değindi. Fas'ta çıkan ve ender hallerde Sovyetler Birliği'ni eleştiren günlük *Al-Alam* gazetesi, Sovyetler Birliği gelecekte Batı'yı hangi konularda suçlarsa suçlasın "Pasternak'ı baskı altında tuttuğunu asla inkâr edemeyecektir" diye yazmıştı. Karaçi'de yayımlanan *The Times* ise yazara yapılan muameleyi "alçakça" olarak nitelendirmişti.

Brezilyalı yazar Jorge Amado, Pasternak'ın yazarlar birliğinden azledilmesinin bu kuruluşun hâlâ Stalin döneminden kalma unsurların kontrolü altında olduğunu açıkça gösterdiği ifadesini kullandı.⁴³ Sovyetler Birliği'yle iyi ilişkiler kurulmasını destekleyen Brezilya gazetesi *Última Hora* olayı "kültürel terörizm"⁴⁴ olarak nitelendirdi.

İrlandalı oyun yazarı Sean O'Casey, Sovyet Yazarlar Birliği'nin kararını protesto etmek için *Literaturnaya Gazeta*'ya bir yazı yazdı.

40 CIA, Memorandum for the Record, 5 Kasım 1958.

41 CIA, Classified Message to the Director, 28 Ekim 1958.

42 CIA, Current Intelligence Weekly Review, 6 Kasım 1958.

43 Conquest, *Courage of Genius*, s. 99.

44 CIA, Current Intelligence Weekly Review, 6 Kasım 1958.

“1917’den beri muhteşem ülkenizin bir dostu sıfatıyla, bu azledilme emrinin geri çekilmesini rica ederim”⁴⁵ demişti. “Bernard Shaw’ın yazdığı önsözlerden birinde ifade ettiği gibi, her sanatçı bir bakıma anarşisttir ve sanatçıyı pek çok bakımdan hoşgörmek icap eder.”

Nobel ödülü almış olan ve İzlanda Sovyet Dostluk Derneği’nin başkanlığını yapan İzlandalı romancı Halldór Laxness ise Kruşçev’e bir telgraf gönderdi: “Akıllı başında bir devlet adamı olarak, yaşınmış değerli Rus şairi Boris Pasternak’a yöneltilen ve bağnaz hoşgörüsüzlükten beslenen kötü niyetli saldırıları yatıştırmak adına nüfuzunuzu kullanmanızı rica ediyorum. Neden büyük bir düşüncesizlikle dünyadaki şairlerin, yazarların, entelektüellerin ve sosyalistlerin bu konuda Sovyetler Birliği’ne karşı derin öfke duymasının yolunu açıyorsunuz? Sovyetler Birliği’nin dostlarını bu akıl almaz ve asla hak edilmemiş manzaradan esirgemenizi rica ederiz.”⁴⁶

Pasternak, telgraftan haberdar olduğunda “İzlanda mı?” diye sordu. “Demek İzlanda, acaba Çin müdahale etseydi bir faydası dokunur muydu?”⁴⁷

Aslına bakılırsa, olay Asya’da ve özellikle de, Sovyetler Birliği’yle kurduğu güçlü bağlara rağmen tarafsızlığını korumuş bir ülke durumundaki Hindistan’da büyük ilgiyle karşılanmıştı. Başbakan Cevahirlal Nehru 1955’te Sovyetler Birliği’ni ziyaret etmiş ve sonraki yıl Kruşçev de Hindistan’a gitmişti. Pasternak’a yapılan muamele, Hindistan’ın, aralarında tanınmış komünistlerin de bulunduğu önde gelen yazarlarını çileden çıkartmıştı. Yeni Delhi’deki bir basın toplantısında Nehru’nun, yazara gün be gün reva görülen kötü muamelelerden Hint kamuoyunun büyük acı duyduğunu söylemesiyle⁴⁸ Pasternak’ın yaşadığı zor duruma dair kaygılar, en üst seviyeye çıkmıştı. Nehru gazetecilere “Bize göre,

45 Sean O’Casey’nin O. Prudkov’a yazdığı mektup, 7 Kasım 1958, O’Casey, *The Letters of Sean O’Casey*, C. 3, s. 645.

46 Reykjavik’teki Britanya Büyükelçiliği’nden Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen iç yazışma; Boris Pasternak’a Nobel Ödülü, Sınıf İşareti: FO 371/135422, Ulusal Arşiv, Londra.

47 Associated Press, 31 Mayıs 1959.

48 “Nehru Regrets Soviet Stand,” *The New York Times*, 8 Kasım 1958.

tanınmış bir yazar hâkim görüşe muhalif bir düşünce ifade etse dahi saygıya layıktır ve kendisine hoşgörü gösterilmesi gerekir”⁴⁹ demişti.

Sovyetler Birliği’nin kültür diplomasisi de hasar görmeye başlamıştı.⁵⁰ Norveç basını, hükümetten yakın dönemde imzalanmış bir kültürel değişim programını feshetmesini talep etti. İsveçli hükümet yetkilileri gençlik değişim programını süresiz olarak erteleme tehdidinde bulundu. Yirmi sekiz Avusturyalı yazar açık bir mektupla, gelecekteki tüm kültürel ve bilimsel alışverişlerin Pasternak’ın bir vatandaş ve bir yazar olarak tamamıyla eski durumuna kavuşturulması şartına bağlı olduğunu açıkladı.

Olayın uluslararası ölçekte ters tepmesi istenmeyen bir durumdu ve Kremlin, krizden çıkmanın bir yolunu bulmaya çalıştı. Kruşçev, Pasternak’ın mektubunu aldıktan sonra saldırının durdurulması emrini verdi. “Yeter. Hatalarını kabul etmiş işte. Bırakın artık.”⁵¹ Bu emri uygulama koşulları bürokrasinin inisiyatifine bırakılmıştı.

Yazarlar, Sinema Evi’nde esip gürledikleri sırada Polikarpov olayı sona erdirmek için manevralara başladı. Toplantı öncesinde İvinskaya’yı tanımazlıktan gelen Khesin, kadını telefonla, birazcık kestirmek için uğradığı annesine ait daireden aradı. (İvinskaya’nın attığı her adımın izlendiği gün gibi ortadaydı.) Khesin, üzerinden buram buram sahtelik akan bir dostluk havası takındı. “Olga Vsevolodovna, hayatım, sen iyi bir kızsın. Boris Leonidoviç’in mektubunu aldılar. Her şey yoluna girecek. Sabırlı ol yeter. Diyeceğim odur ki, seni bir an önce görmemiz lazım.”⁵²

İvinskaya, adamın kendisine yaklaşımından tedirgin olmuştu. Khesin’e onunla hiçbir işinin olamayacağını söyledi. Telefonu Polikarpov aldı. “Seni görmemiz gerekiyor” dedi. “Şimdi arabaya binip Sobinov Sokağı’na geliyoruz. Üzerine bir palto geçirip aşağı in. Birlikte Peredelkino’ya gideceğiz. Boris Leonidoviç’i mümkün

49 Conquest, *Courage of Genius*, s. 100.

50 CIA, Current Intelligence Weekly Review, 6 Kasım 1958.

51 Sergei Khrushchev, *Khrushchev on Khrushchev*, s. 209.

52 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 262. (Başka bir alıntı verilmemesi halinde Polikarpov ile yaşananlar ve adamın Pasternak ile buluşmasının tamamı İvinskaya’dan alınmıştır, s. 262-68).

olan en kısa sürede Moskova'ya getirip Merkez Komite'nin karşısına çıkarmak zorundayız.”

İvinskaya kızına Pasternak'ı uyarmak için önden gitmesini söyledi. Polikarpov'un böyle bir telaş yaşamaması ve Pasternak'ı almak üzere Peredelkino'ya kadar gitmeyi kabullenmesi, İvinskaya'ya göre sadece Kruşçev'in yazarla bir araya gelecek olması durumuyla açıklanabilirmiş gibi geldi. Olga'nın annesinin yaşadığı apartmanın önünde, içerisinde Polikarpov ile Khesin'in bulunduğu Zil⁵³ marka siyah bir hükümet aracı park etmiş halde bekliyordu. Sedan tipi otomobil Moskova sokaklarında seçkin hükümet araçlarına ayrılmış orta şeritten gitti ve uçarcasına bir tempoyla, yolcuların İrina'dan önce Peredelkino'ya varmasını sağladı.

Pasternak o sıralarda duygusal ve kırılgan bir dönemdeydi. Şiddetli ruh hali değişimlerinin pençesinde kıvrınmakta ve büyük ölçüde daçasına hapsolmuş bir hayat sürmekteydi. Batı'dan iyi dileklerini gönderen kişilerin telgrafları çalışma masasının üstünde bir yığın oluşturmıştu, fakat kendi memleketinde gitgide daha çok soyutlanmış birine dönüştüğünü hissediyor ve dostu bildiği insanların ondan bucak bucak kaçtığını görüyordu. Heykeltıraş Zoya Maslenikova, o cuma günü öğle yemeği saatinde Pasternak'ın ziyaretine geldiğinde yazar kendini tutamamış ve başını masaya koyarak ağlamaya başlamıştı.⁵⁴ Gözyaşlarına sebep olan, *Jivago* şiirlerinden birindeki tek bir dizenin yer aldığı bir telgraf olmuştu: “Mesafeler umutsuzluğa kapılmasın.”⁵⁵

İvinskaya otomobilde iki adamla birlikte Peredelkino'ya doğru yol alırken Khesin kadının kulağına Gringolts'u ona yollayan kişinin kendisi olduğunu fısıldadı. İvinskaya, Pasternak'ın Kruşçev'e bir mektup yazmasını sağlamak için kendisini nasıl da kolaylıkla oyuna getirdiklerini öğrenince bir an nefesi kesilecekmiş gibi hissetti. Ve o sırada, Polikarpov kadının yüzünü görebilmek için bulunduğu ön koltuktan arkaya doğru döndü. “Artık bütün umudumuzu sana bağlamış durumdayız” dedi adam. Köye vardıkların-

53 SSCB'nin önde gelen kamyon ve iş makinesi üreticilerinden biri olan ve hükümet yetkililerinin kullandığı zırhlı araçları imal eden şirketin adı. (ç.n.)

54 Maslenikova, *Portret Borisa Pasternaka*, s. 118.

55 Boris Pasternak, *Doktor Jivago*, “Toprak”, çev. Hülya Arslan ve Güven Turan, YKY, 2014, s. 631. (ç.n.)

da, yazarlar sendikasına mensup başka görevlileri de taşıyan birkaç resmi otomobil çoktan Pasternak'ın evinin yakınlarına gelmişti. İrina köye vardığında, kendisinden daçaya gidip Pasternak'ı getirmesi istendi. İvinskaya, Pasternak'ın karısıyla karşılaşma tehlikesini göze alamazdı, fakat Zinaida'nın onun kızına ses çıkarmayacağını biliyordu. Zinaida hükümet yetkililerin yarattığı curcunadan korkmuştu, ama Pasternak üzerinde tuhaf bir neşeyle evden çıktı. Polikarpov ile Khesin'in aracına binerken üstüne doğru dürüst bir pantolon giyinmediğinden dert yandı, zira kendisi de Kruşçev ile bir araya geleceği sonucuna varmıştı. "Onlara günlerini göstereceğim" diye atıp tutmaya başladı. "Büyük bir yaygara kopartacağım ve aklımdan geçen her şeyi, ama her şeyi söyleyeceğim." Şehre gidiş yolu boyunca espriler yapıp durdu, "neredeyse isterik bir sevinç" halindeydi.

Polikarpov'un isteği üzerine, Merkez Komite binasına gitmeden önceki kısa zaman aralığında İvinskaya, Pasternak'ı kendi dairesine getirdi. Merkez Komite binasına geldiklerinde, Pasternak muhafızın yanına gitti ve içeride beklendiğini, fakat üzerinde yazarlar birliği kartından başka kimlik bulunmadığını söyledi: "Hani şu beni geçenlerde atmış olan sendikanızın üyelik kartı." Ve ardından kafasını yeniden pantolonuna taktı. "Sorun yok, sorun yok" dedi muhafız. "Önemli değil. Gayet iyi, sorun yok."

Kruşçev ile herhangi bir görüşme olmadı. Pasternak, kendine çekidüzen vermiş ve sanki bütün gün masasının başında oturmuş gibi davranan Polikarpov'un bulunduğu bir odaya getirildi. Adam ayağa kalktı ve "tellallara yakışır bir sesle" Pasternak'ın "anavatanında kalmasına izin verileceği" açıklamasını yaptı.

Gelgelelim, Pasternak'ın Sovyet halkıyla barışmak zorunda kalacağını da sözlerine ekledi. "Halihazırda var olan kızgınlığı dindirmek adına şu anda yapabileceğimiz hiçbir şey yok" dedi Polikarpov. *Literaturnaya Gazeta*'nın ertesi günkü nüshasında bu kızgınlığın muhtelif örneklerine yer verileceğini belirtti.

Pasternak'ın hayalindeki toplantı bu değildi ve yazar en sonunda bir öfke patlaması yaşadı: "Sende hiç utanma yok mu, Dimitri Alekseyeviç? Kızgınlık'tan kastın nedir? İnsanlığın hâlâ ölmemiş, o kadarını ben de görebiliyorum. Peki ama neden bu basmakalıp lafları edip duruyorsun? 'Halk! Halk! – sanki pantolonunun ce-

binden çıkarabileceğin bir şeymiş gibi söz ediyorsun ondan. ‘Halk’ sözcüğünü hiçbir zaman ağzına almaman gerektiğini sen de gayet iyi biliyorsun.”

Polikarpov kendini tutmak için derin bir nefes aldı. Krizin sona erdirilmesi şarttı ve Pasternak’ın rızasını almaya mecburdu. “Bana bak, Boris Leonidoviç. Mademki mesele kapandı, biz aramızı düzeltmeye bakalım ve her şey kısa zamanda yoluna girsin.”

Polikarpov “Aman Tanrım, moruk bizi nasıl da karışık bir işe soktun” diyerek sözlerine devam etti ve Pasternak’ın omzuna hafifçe vurmak için arkasına geçti.

Samimiyet gösterisi ve “moruk” göndermesi Pasternak’ı irkiltmişti.

“Rica etsem bu üslubu bırakabilir misin? Benimle öyle konuşamazsın” dedi.

“Sahi mi?” diye devam etti Polikarpov, “sen gelmiş memleketi sırtından bıçaklamışsın, arkayı toplama işi bize kalmış.”

Vatan hainliği suçlamaları Pasternak’ın canına yetmişti. “Senden bu sözleri geri almanı isteyeceğim. Bir daha seninle konuşmak istemiyorum.”

Pasternak kapıya doğru yöneldi.

Polikarpov’un ödü patladı. “Durdurun onu, durdurun onu, Olga Vsevolodovna.”

Polikarpov’u zayıf anında yakalayan İvinskaya ona “Sözlerinizi geri almanız gerekiyor!” diye karşılık verdi.

Polikarpov lafı ağzında geveleyerek “Geri alıyorum, geri alıyorum” dedi.

Pasternak odada kaldı ve sohbet daha medeni bir üslupta devam etti. Polikarpov bir plan yaptıktan sonra yakında onlarla temasa geçeceğini belirtti ve odadan çıkarken İvinskaya’ya usulca Pasternak’ın kamuoyuna hitaben yazacağı başka bir mektuba daha ihtiyaç olabileceğini söyledi.

Pasternak kendi performansından memnundu. “Bunlar insan değil, makine” dedi. “Gördün mü, ne feci haldeler – buranın duvarları ve içlerindeki her insan bir otomat gibi... Her halükârda onlara dert edinecekleri bir şey verdim – ağızlarının payını aldılar.”

Arabayla Peredelkino’ya dönerken yolda Pasternak, İvinskaya’nın konuşulan her şeyin şoför tarafından rapor edileceği yo-

lundaki ikazını duymazlıktan gelerek Polikarpov ile yaptıkları konuşmanın tamamını yüksek sesle tekrarlardı.

İrina ise Pasternak'ın epik şiiri "Teğmen Schmidt"ten birkaç dizeyi ezberden usul usul okumaya başladı:

Beyhude, o karmakarışık yıllarda,
Herkes dört gözle bekler bir mutlu sonu:
Bazısının talihi öldürüp pişman olmak,
Diğerlerinin sonu Golgota yolu...
Bilirim beis yok senin için can almakta
Ne de olsa kurbanlar gerekir davanıza,
Siz de mağdurları değil misiniz sanki kaderin...
Bildiğim şu ki, benim bağlanıp
Öldürüleceğim kazık, nişan taşı olacak
İki devrin serhaddimin,
Ben de taşıyacağım sevinçle gururunu,
Bu denli güzide olmanın.⁵⁶

Pasternak sessizliğe gömüldü. Çok uzun bir cuma günü sona ermişti.

---

56 çev. Barış Özel. (ç.n.)

Bölüm On Üç

“Kafesteki bir hayvan gibi umutsuzum.”

Halkın gazabı *Literaturnaya Gazeta*’daki “Öfke ve İnfial: Sovyet Halkı B. Pasternak’ın Davranışını Kınıyor”¹ manşetinin altında ortalığa döküldü. Yan yana iki gazete sayfasının büyük bölümüne “Güzeldir Bizim Gerçeğimiz”, “Bir İşçinin Sözü” ve “Para Karşılığında İftira” gibi alt başlıklara yirmi iki mektup serpiştirilmişti. Hafriyat makinesi operatörü F. Vasilsev, bu Pasternak denen adamın kim olduğunu merak etmekteydi. “Hayatımda adını işitmiş değilim ve hiçbir kitabını da okumadım” diye yazmıştı. “Kendisi bir yazar olamaz, olsa olsa bir Beyaz Muhafız’dır.” Bir petrol işçisi olan R. Kasimov: “Pasternak da kim oluyor?” diye sormuş, ardından eserlerini “halkın aklının ermeyeceği anlaşılmaz bir dille yazılmış estetik şiirler” sözleriyle yerden yere vurmuştu.

Lydia Çukovskaya mektupların editörler tarafından yazılmış olabileceği tahmininde bulundu ve “yayın kurulundaki gencecik bir kızı”² bunların içeriğini dikte ederken gözünün önüne getirebildiğini söyledi. Bu haksız bir değerlendirmeydi, zira “*Doktor Jivago*’yu okumadım, ama” ifadesi birkaç okur mektubunda farklı farklı şekillerde geçmesine ve Pasternak yanlıları arasında bolca alay konusu olmasına rağmen, mektuplar hakiki insanlar tarafından kaleme alınmıştı. Gerçekten de, gazete bir mektup sağanağı altında kalmış, takriben 423 mektubun tamamı 25 Ekim ile 1 Aralık tarihleri arasındaki dönemde gönderilmişti ve kayda değer bir çoğunluğu, Sovyet okurlarının içten tepkisini yansıtmaktaydı.³ Beklendiği üzere, mektupları yazan insanlar önceki günlerde

1 “Gnev i vozmushchenie. Sovetskie lyudi osuzhdayut deistviya B. Pasternaka” (Öfke ve İnfial: Sovyet Halkı B. Pasternak’ın Davranışını Kınıyor), *Literaturnaya Gazeta*, 1 Kasım 1958.

2 Lydia Chukovskaya, *Zapiski ob Anne Akhmatovoi*, C. 2, s. 331.

3 Kozlov, *The Readers of Novyi Mir*, s. 116.

dillendirilen, Pasternak'ın devrimi ve Sovyetler Birliği'ni küçük düşürmüş paragöz bir hain olduğu yolundaki acımasız mesajı özümsemişlerdi. Bu da, çoğu okurun kanaatine göre sadece fena halde onur kırıcı olmakla kalmıyor, aynı zamanda Sovyet toplumunun inşasındaki başarılarına da saldırıyordu. Bir tarihçi “Devrim bu insanların bilincinde ve sosyo-ahlaki sistemde en önemli unsur ve bir zihin evreninin kutsal temeli olarak varlığını korumuştur” demişti.⁴ “Ve onların Pasternak olayına verdikleri tepki her şeyden çok varoluşlarının entelektüel mihenk taşını yıkmaya yönelik gerçek ya da hayali tüm girişimlere karşı bir savunmadır.”

Pasternak'ı hedef alan saldırılar esnasında Sovyetler Birliği'ni ziyaret eden Amerikalı psikologlar ülkede yazara karşı bir miktar sempati beslendiğini ve romana talep olduğunu ortaya çıkarmışlardı, ancak bu gibi duygular toplumun geneline yayılmaktan çok uzaktı. Psikologlar yapılan ziyareti özetledikleri raporda “Ayrıca, Moskova ile Leningrad'daki yüksek eğitim kurumlarının edebiyat, tarih ve felsefe fakültelerinde okuyan öğrencilerden birçoğunun – belki de büyük çoğunluğunun – Pasternak'a, Rusya'ya ihanet ettiği suçlamasını yönelten resmi yaklaşımı kabul ettiğine dair sağlam kanıtlar bulunmaktadır”⁵ ifadesini kullanmışlardı. “Resmi bakış açısının kabul edilmesi, bir ölçüde, Pasternak meselesinin Batı'da Rus karşıtı propaganda çıkarları doğrultusunda istismar edilmesi olarak algılanan duruma yönelik kızgınlıktan kaynaklanıyormuş izlenimini vermektedir.”

Nobel krizinin en çok ayyuka çıktığı dönemde Pasternak'a hem Sovyet vatandaşlarından hem de yurtdışından günde elli ile yetmiş arasında mektup gelmekteydi. Bunların çoğu destek mektupları olmakla birlikte, kendi hemşerilerinden gelenler anonimdi. *Novy Mir*'e yollanan ve büyük çoğunluğu genç insanların elinden çıkmış mektupların arasındaki yaklaşık yüzde 10'luk kısımda bile Pasternak'ın *Doktor Jivago*'yu yayımlatma hakkını ya da kendilerinin romanı okuma hakkını savunan ifadeler yer almaktaydı. *Novy Mir* editörlerinin Pasternak'ı savunan mektupları KGB'ye ilettiklerine dair birtakım kanıtlar mevcuttur.⁶

4 Age., s. 125.

5 Barghoorn, *The Soviet Cultural Offensive*, s. 156.

6 Kozlov, *The Readers of Novyi Mir*, s. 126.

Pasternak'ı yaralayan mektuplar da vardı. Yazar, "Yahuda'dan Pasternak'a" hitabıyla başlayan ve "Ben sadece İsa'yı sattım, ama sen – sen bütün Rusya'yı sattın"⁷ sözleriyle devam eden bir mektubu seçip ayırmıştı.

Bir müddet Pasternak'a gelen mektupların tamamı engellen-di. Pasternak'ın Polikarpov ile yapılan toplantıda mektuplara ve paketlere izin verilmesini talep etmesi üzerine ertesi sabah postacı kadın iki çanta dolusu mektup getirdi. Alman gazeteci Gerd Ruge, Pasternak'ın Nobel Ödülü'nü kazanmasının ardından kendisine toplamda yirmi ile otuz bin arasında mektup gönderildiği tahmininde bulunmuştur.⁸ Mektuplar bütün zamanını alıyor olsa da, yazışmalardan aldığı keyif iç açıcı bir şiir olan "Tanrısal Evren"de dile getirilmişti:

Dönüyorum ben mektup paketiyle
Eve, göğe uçacağım evde sevincimden.⁹

Mektuplar yalıtılmışlıktan çıkmasına, Batı'daki eski dostlarıyla tekrar bağlantı kurmasına ve T.S. Eliot, Thomas Merton ve Albert Camus gibi yazarlarla yeni edebi bağlar geliştirmesine yaramıştı. Pasternak 1959'da bir muhabire "Hayatımın son demlerinde bana bahşedilen büyük ve hak edilmemiş mutluluk, dünyanın dört bir köşesindeki pek çok saygıdeğer şahısla bağlantı halinde olmak ve onlarla kendiliğinden gelişen, ruhani ve mühim sohbetler yapabilmektir"¹⁰ demişti. Kendisi bu mektupları yanıtlamak için sabahın ikisine üçüne kadar ayakta kalıyor ve birden çok dilde cevap yazarken yardım almak üzere sözlükleri karıştırıyordu.¹¹ "Bana sıkıntı veren, bunların hacmi ve hepsine cevap verme mecburiyeti"¹² demişti. Bir şiirinde dile getirdiği gibi, "sise karışan

7 Referans, Boris Pasternak, O. Gonçaryov'a 18 Şubat 1959 tarihli mektup, Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 10, s. 430.

8 Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 275.

9 Boris Pasternak, *Erken Trenlerde: Seçme Şiirler*, çev. Azer Yaran, Can Yayınları, Temmuz 2013. (ç.n.)

10 Boris Pasternak'ın N.B. Sologub'a yazdığı 29 Temmuz 1959 tarihli mektup, Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 10, s. 509.

11 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 375.

12 "Boris Pasternak, The Art of Fiction No.25," mülakat Olga Carlisle, *The Paris Review* 24 (1960), s. 61-66.

bir manzara misali mahremiyete karışıp kaybolma”¹³ arzusunu hissettiği anlar da olmaktadır.

Öte yandan, Batı’daki hayranlarının onun genellikle unutulmasının daha iyi olacağını düşündüğü birçok eski şiirini diriltme ve yayımlama arzusu da Pasternak’ın canını sıkmaktaydı. Bir çevirmene “Aralarına yığınla ölü, şematik saçmalıkların ve artık var olmayan zıvalıkların serpiştirildiği bu zayıf hayat ve hakikat zerreciklerini tekrar tekrar hatırlamak zorunda kalmak benim için tarifi imkânsız bir üzüntü ve ıstırap kaynağıdır”¹⁴ demişti. “Layık oldukları şekilde harap olmaya ve unutulmaya mahkûm şeyleri kurtarma teşebbüsünüz... karşısında hayretler içinde kalıyorum.” Romana dair Batı’da çıkan birtakım aşırı detaylı yorumlardan da hoşnutsuzdu. Kurt Wolff’un *Monument to Zhivago*¹⁵ adını taşıyacak bir eleştiri makaleleri derlemesi teklifini geri çevirmişti. Wolff’a yazdığı mektupta Pasternak, “Zaten Doktor’un derdi başından aşkın değil mi?”¹⁶ diye sormuştu. “Bir anıt olacaksa bile, bu sadece yeni bir kitap olabilir. Ve bunu yapabilecek tek insan da benim.”

Literaturnaya Gazeta’da çıkan mektupların yanı sıra 1 Kasım’da Sovyet haber ajansı Tass, Pasternak’ın “Sovyetler Birliği’nden temelli gitmeyi” arzulaması halinde, “Sosyalist rejimin ve Sovyet karşıtı eseri *Doktor Jivago*’da iftira ettiği halkın buna hiçbir itirazı olmayacaktır” şeklinde bir haber yayınladı: “Kendisi Sovyetler Birliği’ni terk edebilir ve ‘kapitalist cennetin bütün nimetleri’ni şahsen tecrübe edebilir.”¹⁷

Ertesi gün Pasternak’ın karısı, United Press International’dan gelen bir muhabire, Pasternak’ın iyi hissetmediğini ve dinlenmesi gerektiğini söyledi. Kocasının başına gelebilecek en kötü şeyin Sovyetler Birliği’nden kovulmak olacağını da sözlerine ekledi. “Ben elimden geldiğince onun yemeğini pişireceğim ve burada bir yıl ya da daha uzun bir zaman sessiz sedasız bir hayat süre-

13 Gladkov, *Meetings with Pasternak*, s. 171.

14 Boris Pasternak’ın George Reavy’ye yazdığı 10 Aralık 1959 tarihli mektup, “Nine Letters of Boris Pasternak,” *Harvard Library Bulletin* 15, S. 4 (Ekim 1967), s. 327.

15 (İng.) Jivago Anıtı. (ç.n)

16 Boris Pasternak’ın Kurt Wolff’a yazdığı 12 Mayıs 1959 tarihli mektup, Lang, *Boris Pasternak-Kurt Wolff*, s. 105.

17 Reuters, 1 Kasım 1958.

ceğiz. Ziyaretler ya da mülakatlar söz konusu değil.”¹⁸ Zinaida, tıpkı *Doktor Jivago*’daki Viktor Komarovski’nin kâhyası Emma Ernestovna gibi, kendini onun “sessiz inzivasının kadın patronu”¹⁹ olarak görürdü. “Son derece özenli, her şeye dikkat eden ama aynı zamanda da hiçbir şeye burnunu sokmayan biriydi. Avukat Komarovski de onun bu tutumunu, kendisi gibi bir centilmene yakışır şekilde, şövalyece bir yaklaşımla ödüllendirir, ücretini ona göre öderdi.”

Polikarpov 4 Kasım’da, Pasternak orada bulunduğu sırada İvinskaya’nın dairesine telefon etti. Kadına “Boris Leonidoviç’ten halka açık bir mektup yazmasını istemeliyiz” dedi. Kruşçev’e yazılan mektup kamuya açık özür yerine geçmek bakımından yetersiz kalmıştı. Pasternak hemen olanca ustalığını kullanarak başka bir mektup yazmaya koyuldu. Yazılanlar Nobel Ödülü’nün her zaman Sovyet halkı için bir gurur vesilesi olacağı kanaatine dair önceki açıklamalarının tekrarı niteliğindeydi. İvinskaya taslak metni Polikarpov’a getirdiğinde adam bunu kabul etmedi ve kendisiyle İvinskaya’nın daha makul bir versiyon tasarlamak zorunda kalabileceğini söyledi. “Tıpkı bir çift profesyonel kalpazan gibi metnin üzerinde ‘oynadık’”²⁰ demişti İvinskaya. Kadın mektubun yeniden yazılmış nüshasını Pasternak’a gösterdiğinde yaşananları “Sadece elini sallamakla yetindi. Yorgundu. Tek istediği, bu anormal duruma bir son vermektir” sözleriyle anlatmıştır.

Pravda editörlerine hitaben yazılmış mektup 6 Kasım’da yayımlandı. Pasternak “Romanımın etrafında şekillenen siyasi kampanyanın kapsamını gördüğümde ve bu ödülün bizi halihazırdaki feci akıbete götüren politik bir adım olduğunu idrak ettiğimde”²¹ Nobel Ödülü’nü kendi isteğimle geri çevirdim demişti. *Novy Mir* editörlerinin *Doktor Jivago* hakkındaki uyarısını dikkate almamış olmaktan dolayı da pişmanlık yaşadığını belirtmişti. Ayrıca Pasternak, Ekim Devrimi’nin gayri meşru bir vaka olduğu görüşü de dahil olmak üzere romanı hakkında yapılan doğruluktan uzak yorumları kabul edemeyeceğini açıklamıştı. Yazdığına göre (daha

18 UPI, 2 Kasım 1958.

19 Boris Pasternak, *Doktor Jivago*, çev. Hülya Arslan, YKY, Temmuz 2014, s. 53.

20 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 278.

21 *Pravda*, 6 Kasım 1958. Bkz. Conquest, *Courage of Genius*, Ek VII, s. 180-81.

doğrusu, Polikarpov'un yazdığına göre) bu tür iddialar "saçmalık raddesine gelmişti...

"Bu çalkantılı hafta boyunca" diye devam ediyordu mektup, "şahsıma herhangi bir ithamda bulunulmadı, hayatım ya da özgürlüğüm tehlike altında kalmadı; kesinlikle hiçbir riske girmedim."

Mektup "İtibarımı kurtaracak ve yoldaşlarının güvenini kazanacak gücü yeniden bulabileceğime inanıyorum" ifadesiyle son bulmaktaydı.

Yaşanan bıkkınlıklar, İvinskaya'ya dair kaygılarla bir araya geldiğinde yetkililerin istediği tavizi koparmasının zemini hazırlanmıştı, fakat mektubun dikkatli okurları bu satırların Pasternak'ın kaleminden çıkmadığını fark etmişti. Pasternak'ın kendi isteği doğrultusunda hareket ettiğinin sürekli tekrar tekrar ifade edilmesi *Pravda* okurlarının saflık düzeyini bile zorlar nitelikteydi. Ne var ki, nedamet getiren bir mektubun altına imzasını atmış olması kimi Rusları da hayal kırıklığına uğratmıştı. Ryazan'da bir öğretmen olan Aleksandr Soljenitsin "hükümete yalvarıp yakararak kendini küçük düşürdüğü" gerekçesiyle "onun adına utancından yerin dibine geçtiğini"²² dile getirmişti.

Anna Ahmatova ise kendisinin ve Zoşçenko'nun Stalin döneminde Sovyet Yazarlar Birliği'nden atıldıklarında yaşadıkları acılarla karşılaştırıldığında Pasternak'ın çektiklerini lafını etmeye bile değmeyecek bir durum olarak değerlendirmişti. Ahmatova'nın deyişiyle, Pasternak ve ailesi güzel evlerinde tek bir kıllarına dahi zarar gelmeden hayatlarını sürdürmüştü. Kadın, Çukovskaya'ya "Boris'in hikâyesi bir kelebekler savaşıdır"²³ demişti. Ahmatova ile Pasternak arasında çoktandır devam eden gerginlik yavaş yavaş su yüzüne çıkmaktaydı. Pasternak kendisinin sanatını takdir etmekten geri durduğu için, Leningradlı şair incinmişti; onun hal ve tavırlarından rahatsızlık duymasına rağmen Boris'i hâlâ seviyor ve onun hayranlığını kazanmaya can atıyordu. Ahmatova, *Doktor Jivago*'nun "doğa manzaraları haricinde" kötü bir roman olduğunu ve Pasternak'ın da vardığı şahâdet mertebesi ve şöhreti yüzünden halinden fazlasıyla hoşnut birine dönüştüğünü düşünmeye devam

²² Solzhenitsyn, *The Oak and the Calf*, s. 292.

²³ Reeder, *Anna Akhmatova*, s. 365.

etti. Yılın ilerleyen günlerinde, iki dost Peredelkino'daki bir doğum günü partisinde buluştuğunda Ahmatova şu yorumu yaptı: "Boris tüm bu süreç boyunca yalnızca kendisinden ve aldığı mektuplardan söz edip durdu... Derken, insanlar ondan bir şeyler okumasını istediğinde uzunca bir süre nazlandı. Ben kendiminkileri okuduktan sonra da masanın karşısından bağırarak şöyle dedi: Şiirlerini ne yapıyorsun? Yoksa eşe dosta mı dağıtıyorsun?"²⁴

Ahmatova, kompozitör Dimitri Şostakoviç'e Leningrad'ın dışındaki Komarovo'da bulunan yazlık evinde yaptığı ziyarete dair anıyı da paylaşmıştır. "Ona baktım ve şöyle düşündüm: Şöhretini bir kambur gibi sırtında taşıyor; doğuştan alışkın bu duruma. Ama Boris – onun şöhreti gözlerinin üzerine az evvel düşmüş bir tacı andırıyor. Dirseğiyle ittire ittire onu tekrar yerine koymaya çalışıyor."

Pravda mektubu taktiksel bir geri çekilme hamlesiydi. Pasternak hâlâ iki aileyi de geçindirmek durumundaydı. Yetkililer, Pasternak'ın imzası karşılığında onun ve İvinskaya'nın çeviri işlerinden hayatlarını kazanma kaynaklarının önünü açmaya razı olmuşlardı.²⁵ Üstelik Polikarpov, Pasternak'a ait *Faust* çevirisinin ikinci baskısının yayımlanacağını da belirtti, ama yalan söylemişti. O kış Pasternak hiçbir yerden para kazanamadı. Juliusz Słowacki'nin yazdığı *Maria Stuart* eserinin çevirisi yayımlanmak üzereyken askıya alınmış, tercümesini yaptığı Shakespeare ile Schiller oyunlarının sahne uyarlamaları durdurulmuş ve yeni bir tercüme işi de alamamıştı. Ocak ayında Sovyet telif hakları ajansına bir mektup yazarak kendisine yapılması planlanan ödemelerin akıbetini sordu ve aynı zamanda Kruşçev'e de "zararsız bir meslek" olan çeviri işlerine bile dahil edilmediğinden yakındığı bir mektup gönderdi. Hatta telif hakları ajansına, Hemingway gibi kitapları Sovyetler Birliği'nde yayımlanmış, fakat kendilerine para ödenmemiş Batılı yazarlara borçlanılmış ücretler karşılığında ona ait telif hakkı gelirlerinin tahsil edilmesi önerisinde bulundu. Sovyetler Birliği, 1967 yılında bir uluslararası telif hakları sözleşmesine dahil

²⁴ Age, s. 366.

²⁵ Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 278.

olasaya kadar, tercümesini yaptırttığı ve yayımladığı Batı menşeli kitaplar için hiçbir ödeme yapmamıştır.

Pasternak kâğıt üstünde zengin bir adamdı. Feltrinelli, dünyanın dört bir yanındaki yayıncılardan gelen ödemeleri İsviçre'deki bir banka hesabına yatırmaktaydı²⁶ ve hem CIA'de hem de Kremlin'de yapılan tahminler Pasternak'ın çoktan milyoner olduğu yönündeydi.²⁷ Bu paranın az bir miktarına erişmenin bile onu bir hayli rahatlatılabileceği, ancak bu erişimin beraberinde daha büyük sıkıntı ve trajedi getireceği ortadaydı. Pasternak, sahip olduğu servetin ilk bakışta iyi bir şeymiş gibi dursa da, aslında ciddi sorunlara yol açabilecek bir durum olduğunun ve bunu Moskova'ya nakletme izni almaya çalışması halinde “vatan haini olarak yabancı sermayeden geçinmek şeklinde kalıcı bir itham” ile karşı karşıya kalacağını farkındaydı. Şubatta yayıncısına 1 12.000 dolarlık tutarın Batı'daki dostlarına, çevirmenlerine ve ailesine muhtelif boyutlarda armağanlar şeklinde dağıtılması talebini ilettili. Gerçi, Pasternak'ın ilk başlarda servetine dair kayıtsız bir tutum sergileyerek Feltrinelli'ye şunları söylemişliği de vardı: “Çeşitli ayrıntılara ve bu paranın toplamda ne kadar olduğuna dair merak duygusundan tamamıyla yoksun oluşum sizi hayrete düşürmesin ya da gücendirmesin.”²⁸

Hiçbir gelirinin olmamasından kaynaklanan geçim sıkıntısı zamanla ona acı vermeye başladı. “Beni bir kaşık suda boğma arzuları o kadar büyük ki, gözümün bu arzu haricindeki bir şeyi görmesi olanaksız”²⁹ demişti Pasternak. Ve içinde bulunduğu çıkmaz karşısında yaşadığı hayreti şu sözlerle dile getirmişti: “Gerçekten de, hayatımda o kadar az şey mi başardım da yetmişimde ailemin karını doyurma imkânından mahrum bırakıldım?”³⁰ İlk önce evinde çalışan kadından,³¹ sonra da dostlarından borç para almaya başladı. Aralık sonunda yazar Mihail Prişvin'in dul eşi Valeria Prişvina'dan 1959'un sonuna kadar takriben 300 dolara karşılık gelen 3.000

26 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 151.

27 CIA, Memorandum for the Record, 2 Nisan 1959; Merkez Komite İç Yazışması, 20 Ocak 1959, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast'*, s. 179-80.

28 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 146.

29 D'Angelo, *Delo Pasternaka*, s. 143.

30 Yevgeni Pasternak, *Boris Pasternak: The Tragic Years*, s. 228.

31 Yemelyanova, *Pasternak i Ivinskaya: provoda pod tokom*, s. 240.

ruble tutarında borç alıp alamayacağını sordu.³² Ocak ayı başlarında, Korney Çukovski'den 5.000 ruble borç aldı ve arkadaşı bunun İvinskaya için olduğunu tahmin etti. Komşusu, Pasternak'ı biraz daha yaşlanmış halde bulmuştu: "Yanakları içeri göçmüş, fakat ne gam! Adam hayat dolu."³³ Çukovski, Pasternak'a onun çektikleri yüzünden üç aydır gözüne uyku girmediğini söyledi. "Neyse ki, ben bir güzel uyku çekebiliyorum" diye cevap verdi Pasternak.

Pasternak ertesi ay İvinskaya'ya "Hem senin hem de benim maddi durumumuza bir çekidüzen vermemiz gerekiyor"³⁴ dedi. Pasternak Alman muhabir Gerd Ruge'a, Batı'da Feltrinelli tarafından muhafaza edilen paradan geri ödenmek kaydıyla, bir miktar nakit bulup bulamayacağını sordu. Ruge, Batı Almanya büyükelçiliğinde kendilerine göç etme izni verilen fakat yanlarında para taşımalarına müsaade edilmeyen Alman etnik kökenine mensup Ruslardan yaklaşık 8.000 dolara denk miktarda ruble³⁵ topladı. Ruge, bu kişilerin elindeki nakdi Almanya'ya vardıklarında kendilerine Alman Markı olarak yapılacak ödemeye mahsup edilmek üzere alabilmişti. Önceden tasarlanmış amatör bir casusçuluk numarasıyla Oktyabriskaya metro istasyonunda birbirlerinin yanından hızla geçtikleri sırada Alman gazeteci, İvinskaya'nın kızına içi para dolu paketi veriverdi.

Pasternak, parasını alabilmek için İvinskaya ve ailesini de bu gizli teşebbüslere dahil ederek onları karşı karşıya bıraktığı tehlikenin farkındaymış gibiydi. Kitabının Fransızca çevirimeni Jacqu-

32 Boris Pasternak'ın Valeria Prişvina'ya yazdığı 27 Aralık 1958 tarihli mektup, 12 Aralık 1958 tarihli mektup not 1; Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 10, s. 409.

33 Chukovsky, *Diary*, kayıt 7 Ocak 1959, s. 437.

34 Boris Pasternak'ın Olga İvinskaya'ya yazdığı 24 Şubat 1959 tarihli mektup, İvinskaya, *A Captive of Time*, Ek A, s. 378.

35 Gerd Ruge ile mülakat, Finn ve Couvée, Münih, 29 Mayıs 2012. Ruge, para transferi konusunda kesin bir tarih verememekle birlikte paranın toplanma ve transfer edilme tarihi muhtemelen 1959 Martı civarındadır. Pasternak, 2 Şubat'ta Feltrinelli'ye yazdığı bir mektupta yayıncısından birtakım dostlarına, çevirmenlere ve Batı'daki ailesine nakit para şeklinde armağanlar vermesini istedi. Hak sahiplerinin listesi Feltrinelli'nin eline hemen ulaşmamış ve Pasternak nisanda listede değişiklik yaparak Ruge'ye ödenecek olan 10.000 doların üzerine 5.000 dolarlık miktarı eklemiştir. Borcu temizlemek için yapılan bu eklemenin bahsi Jacqueline de Proyart'a gönderilen 30 Mart tarihli mektupta da geçmiştir.

eline de Proyard'ı, şayet kendisine mektup yazıp kızıl hastalığına yakalandığını bildirecek olursa, bunun İvinskaya'nın tutuklandığı anlamına geleceği ve kadının Batı dünyasını alarına geçirmesi gerektiği konusunda önceden uyarılmıştı.³⁶

Pasternak nisanda, Norveçli yayıncıları tarafından muhafaza edilen parayı almasına izin verilip verilmeyeceğini Polikarpov'a sordu³⁷ ve telif hakkı gelirinin bir kısmını ihtiyacı olan yazarlara ait bir fona bağışlama teklifinde bulundu. "An itibarıyla, romanının yabancı baskılarından doğan telif hakkı gelirlerinden tek bir kuruş bile almadığımı biliyorsunuz" dedi Pasternak.

Pasternak'ın söylediklerinden etkilenmeyen yetkililer kendisini, Batı bankalarından hiçbir şekilde para almaması konusunda uyardılar ve yazarı, paradan feragat ettiğini bildiren bir mektubun altına imza atmaya zorladılar. İvinskaya, Pasternak'a ve kendisine hayatlarını kazanacak hiçbir yolun bırakılmadığından dert yandığında Polikarpov kadına türlü anlamlara çekilebilecek bir karşılık vermiştir: "Senin paramı çuvalla getirselers bile sorun olmazdı, yeter ki Pasternak sesini çıkarmasın."³⁸

Feltrinelli de takriben 100.000 rubleye karşılık gelen bir miktarı yedi-sekiz paket ya da onların deyişiyle "tomarlar" (*Brötchen*) halinde,³⁹ Pasternak ile İvinskaya'nın dostu olan ve *Die Welt* için çalışan Alman gazeteci Heinz Schewe vasıtasıyla göndermiştir. 1959'un sonunda Pasternak, Feltrinelli'den 100.000 dolarlık miktarı, kendisine bir mektup gönderip Batı'da ruble satın alabileceğini ve nakit parayı güvenilir şekilde gizlice Sovyetler Birliği'ne sokabileceğini söyleyen D'Angelo'ya teslim etmesini istedi.

O dönemde bir Sovyet vatandaşının ortalama yıllık geliri 12.000 ruble civarındaydı.⁴⁰ Karaborsayla ilgisi olmayan resmi döviz kuruna göre 1959 yılının başlarında bir dolar on ruble etmekteydi.

36 Boris Pasternak'ın Jacqueline de Proyard'a yazdığı 3 Şubat 1959 tarihli mektup; Boris Pasternak, *Lettres à mes amis françaises (1956-1960)*, s. 141.

37 Merkez Komite İç Yazışması, 16 Nisan 1959, ekler, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast'*, s. 251.

38 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 337.

39 Giangiacomo Feltrinelli'nin Heinz Schewe'ye yazdığı 13 Kasım 1959 tarihli mektup, Heinz Schewe Belgeleri, Nachlass Heinz Schewe, Axel Springer AB Arşivleri, Berlin.

40 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 2, s. 364.

Bu para kaçakçılığı faaliyeti tamamıyla iyi niyetli olmakla birlikte, büyük bir dikkatsizlik içinde yapılmıştı. Pasternak ve yakın çevresinin yanı sıra yazarla ilişkide olan yabancılar da gözetim altındaydı. Pasternak'ın, çıkar ve kıskançlık kavgaları yüzünden aralarında derin çatlaklar bulunan Batılı dostları onu memnun etmek derdine düşmüşlerdi. KGB ise çeşitli nakit akışlarını izliyor ve uygun zamanı kolluyordu.

1959'da Pasternak –kısmen kendi eseri olan– başka bir içinden çıkılması güç durumla karşı karşıya kaldı. Mesele, Feltrinelli ile Jacqueline de Proyart arasındaki tatsız bir iş anlaşmazlığından çıkmıştı. Rusçasını mükemmelleştirmek için Moskova Devlet Üniversitesi'nde öğrenim görmek üzere 1956 sonlarında Moskova'ya gelmiş bir Radcliffe College mezunu olan de Proyart, şans eseri *Doktor Jivago* elyazmasının nüshalarından birini okumuş ve 1 Ocak 1957 akşamı birkaç Rus arkadaşı onu da yanlarına alıp Pasternak'ı ziyarete gitmişlerdi. Pasternak onları yılbaşı ziyafetinden artakalanları hep birlikte yemek üzere evine çağırmıştı. Bir önceki akşam yemeğinde diğer dostlarının yanı sıra Ahmatova, Voznesenski, Neigauzlar ve Ariadna Efron ile bir araya gelmişti. Pasternak, genç bir Fransız kadınının –de Proyart taş çatlasa otuzundaydı– ortamdaki varlığından bir hayli etkilenmişti ve akşam, hoş bir şekilde geç saatlere kadar uzadı. Pasternak, 1935'te Kültürü Savunan Yazarlar Kongresi'ne katılmak üzere gittiği Paris'ten söz etti ve Stalin'i, Lider'in karısını ve Mandelstam'ı anlattı.

Laf dönüp dolaşıp *Doktor Jivago*'ya geldi. Pasternak misafirlerine, kitabında herhangi bir Rus yazarın etkisini sezinleyip sezinlemediklerini sordu. İçlerinden biri “Leo Tolstoy” dedi, fakat Pasternak'ın istediği cevap bu değildi. De Proyart'a baktı, kadın risk alarak “Çehov” cevabını verdi.

“Harika!” diye bağırdı Pasternak. “Doğru tahmin ettiniz.”

De Proyart, Pasternak'ın ona güvenme konusundaki hevesli tavrının o tek cevap sayesinde oluştuğu izlenimini edinmişti. Ocak ve şubat aylarında birkaç kez buluştular. Pasternak kadına Feltrinelli ile yapılmış sözleşmesini gösterdi ve de Proyart, Rusça bilmeyen bu kadar genç yaştaki bir yayıncının romanın yazgısını kontrol etmesi konusundaki çekincilerini dile getirdi. Pasternak ise

de Proyart'a el yazısıyla edebi eserlerinin vekâletini teslim ederek Feltrinelli'yi şaşırtmaktan ve öfkeliendirmekten başka işe yaramayan bir karar almış oldu.

De Proyart zaman içinde, yalnızca *Doktor Jivago*'ya ait her türlü Rusça baskının ve Pasternak'ın ilk dönem eserlerin yayımlanması üzerinde denetim kurmaya kalkışmakla kalmayacak, aynı zamanda Pasternak tarafından yeni gönderilmiş bir mektuptan da aldığı güçle yazarın tüm telif hakkı gelirlerinin yönetimine soyunacaktı. Feltrinelli ihanete uğramış hissediyordu: "Kendimi sizin güveninizden ve otoritenizin desteğinden mahrum halde buluvermek benim için hiç beklenmedik ve son derece üzücü bir sürpriz oldu."⁴¹ Pasternak, de Proyart'ı Feltrinelli'nin yayıncılık zekâsına eşlik edebilecek, estetik yönü güçlü bir yoldaş olarak düşünmüştü, fakat bu iki insan birbirlerinden hiç haz etmezdi ve 1959'un hatırı sayılır bölümü bu karmaşanın içinden çıkmak için gerçekleştirilen can sıkıcı yazışmalarla geçti. Pasternak ikisine de gönderdiği ortak bir mektupta "Meseleyi haddinden fazla karmaşıktırdım" diye yazdı. "Dolayısıyla, ikinizden de af diliyorum." Karışıklık, mektupların Peredelkino'ya gelmesinde ve buradan gönderilmesinde yaşanan zorluk sebebiyle katlanarak artmaktaydı. Hem Pasternak hem de en yakın Batılı dostları yayıncılığa ve maddi konulara dair fikir alışverişinde bulunmak için çoğu zaman iletişim sırasında güvenilir kuryelere başvururlardı ve mektupların ulaşması kimi zaman haftalar ya da aylar sürerdi. "Böylesine güvenilmez, ağır ve düzensiz bir posta servisiyle bu kadar uzak mesafeden ve fazlasıyla sıkışık son tarihlerle işleri yürütmek, kararlar vermek ve bir mutabakata varmak tam bir işkence, çözümsüz bir problem ve acınası bir talihsizliktir" diye yazmıştı Pasternak.

Roman Batı'da devamlı bir ilgi ve övgü konusuydu. Amerika'nın bir numaralı eleştirmeni Edmund Wilson, İngilizce çevirinin kalitesinden memnun kalmamasına rağmen kasımда *The New Yorker*'da uzun ve parlak bir eleştiri yazısı kaleme aldı: "Benim kanaatime göre, *Doktor Jivago* insanoğlunun edebi ve ahlaki tarihindeki en büyük olaylardan biri olarak görülecektir. Bir dâhinin cesaretine

41 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 149.

sahip olmayan bir kimsenin, totaliter bir devlet yapısında hayatını sürdürürken bu kitabı yazmış ve kendi yazgısını bulmak üzere dünyada serbestçe dolaşmaya bırakmış olması imkânsızdı.”⁴²

Sovyet Bakanlar Konseyi’nin birinci başkan vekili Anastas Mikoyan, 1959 başlarında Amerika Birleşik Devletleri’ne gittiğinde etrafı görmek için küçük bir gezintiye çıkmış ve *Doktor Jivago* kopyalarıyla dolu bir kitabevinin vitrini önündeyken çekilen fotoğrafıyla meşhur olmuştu.⁴³ Fotoğrafta adam, hafiften şaşkına dönmüş bir ifadeyle camekâna bakakaldığı sırada görüntülenmiştir. Daha sonra, Motion Picture Association’ın ev sahipliğinde biftekli özel bir akşam yemeğinin düzenlendiği salonun önünde Mikoyan’ı “Komünizm sanırlarından mı mustaripsiniz? Doktor Jivago’ya başvurun”⁴⁴ yazılı pankartlarını taşıyan protestocular karşılaşmışlardır.

1959 Mart ayı itibarıyla, Amerika Birleşik Devletleri’nde romanın 850.000 kopyası satılmıştı.⁴⁵ Londra’da yayımlanan *The Sunday Times* gazetesi *Doktor Jivago*’yu yılın romanı ilan etmişti. Uruguaylı bir gazeteci Pasternak’ın ziyaretine geldiğinde Sovyet mihmandara “Pasternak Uruguay’da o kadar moda ki, aristokrat ailelere mensup genç kızlar partilere giderken ellerinde *Doktor Jivago* kopyaları tutmanın hem şart hem de görgülü bir davranış olduğuna inanıyor.”⁴⁶ demişti. Viyana’daki Katolik gençlik tarafından düzenlenen bir komünizm karşıtı gösteride Pasternak’ın devasa bir fotoğrafı konuşmacı kürsüsünün tepesine asılmıştı. *The New York Times*’ın haberinde “bir fotomontaj numarasıyla [Pasternak] dikenli tellerin ardında duruyormuş izlenimi verilmişti.. Uzaktan bakıldığında, başında dikenlerden yapılmış bir taç varmış gibi duruyordu”⁴⁷ yazılıydı.

Elbette herkes Pasternak’a bir dini kahraman gözüyle bakmıyordu ve *Doktor Jivago*’ya yöneltilen en kuvvetli itirazlardan

42 Edmund Wilson, “Doctor Life and His Guardian Angel,” *The New Yorker*, 15 Kasım 1958, s. 213-37.

43 Fotoğrafın altyazısı “Washington Gezmesi”, *The New York Times*, 5 Ocak 1959.

44 Barbara Thompson, “Locked-in Guests Dine on Steak with Mikoyan,” *The Washington Post*, 6 Ocak 1959.

45 CIA, Memorandum for the Record, 2 Nisan 1959.

46 Sovyet Dışişleri Bakanının iç yazışması, 12 Şubat 1959, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast’*, s. 242.

47 *The New York Times*, 8 Mart 1959.

biri, romanın asimilasyon konusundaki duruşu karşısında dehşete düşen ve bunun “Yahudi kökenli bir adamın elinden çıkmış olan ve Yahudiler hakkında bugüne kadar yazılmış kitapların en aşağılıklarından bir tanesi”⁴⁸ olduğunu söyleyen İsrail başbakanı David Ben-Gurion’dan gelmişti. Başbakan “böyle bir kitabın kendi hükümetine kafa tutmaya cesaret etmiş bir adamın kaleminden çıkmış olması utanılacak bir durumdur” yorumunda da bulunmuştu.

Nobel ödül töreni 10 Aralık 1958’de, aralarında İsveç kralı VI. Gustaf’ın ve Sovyet büyükelçisinin de bulunduğu iki bin saygın şahsiyetin hınca hınç doldurduğu Stockholm Konser Salonu’nda yapıldı. Bilim ödüllerine değer bulunan Sovyet vatandaşları, ödül kazanmış diğer kimselerle birlikte tek sıra halinde dizilmiş kırmızı pelüş sandalyelere oturmuştu. Igor Tamm, kocaman bir sırtısla, kralın karşısında o kadar çok yere eğilmişti ki, madalyasını düşürmesine ramak kalmıştı.⁴⁹ Törenin sonlarına doğru Österling yalın bir dille Pasternak’tan söz etti: “Ödülün sahibi, bilindiği üzere, ödülü kabul etmek istemediğini bildirmiştir. Bu ödülден feragat edilmiş olması layık görülen şerefın geçerliliğini hiçbir surette değiştirmeyecektir. İsveç Akademisi’nin payına düşen, ödül kabulünün gerçekleşmesinin mümkün olmadığını üzüntüyle belirtmek olmuştur.” Katılımcılar bu sözleri büyük bir sessizlikle dinlemişti.

Pravda mektubunu izleyen haftalarda Pasternak gazetecilere karşı temkinli bir tutum içinde oldu ve bu arada, ekim sonları ile kasımın ilk günlerinde patlak veren toplumsal histeri de sönmeye yüz tuttu. Pasternak kız kardeşlerine kasım ortasında gönderdiği bir telgrafta “Fırtına henüz dinmiş değil, üzölmeyin, sağlam durun ve sakın kalın. Geleceği sevmekten ve inanmaktan yorgun düştüm”⁵⁰ diyordu. Gerçekten de bitmiş tükenmiş haldeydi. Ertesi gün kuzenlerinden birine “Şu anda gerçekleşebileceklerin en hayırlısı öölüp gitmek olabilirdi, fakat kendi kendime bir şey yapacağımı sanmıyorum”⁵¹ diye yazdı.

48 *Haagsche Courant*, 7 Şubat 1959.

49 “Pasternak Cited at Nobel Session,” *The New York Times*, 11 Aralık 1958.

50 Boris Pasternak’ın kız kardeşlerine gönderdiği telgraf, 10 Kasım 1958, Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 407.

51 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 2, s. 352.

Gelgelelim, yetkililerin adiliği ve Surkov gibi eski hasımların devam eden tacizleri karşısında hissettiği tiksinti sayesinde morali yavaş yavaş yerine gelmeye başladı. Aralık ayındaki Yazarlar Kongresi'nde Surkov, Pasternak'ın "kendi vatanında leş kokular saçan sürgün konumu"ndan⁵² söz açtı ve onun "haklı gazabımızın şerefli Sovyet yazarları ailesinden dışladığı bir dönek" olduğunu söyledi. Surkov aynı zamanda Pasternak'ın yazarlar birliğinden azledilmesinin "ilerici yazarlarda bir kafa karışıklığı yarattığını ve kararımızın haklılığı konusunda içlerine kurt düşmesine sebep olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştı."⁵³

Merkez Komite'ye yazılmış ve KGB'nin eline geçmiş olan bir müsvedde mektupta Pasternak "devlet otoritesi"ne verip verip verilmekteydi: "Herhangi bir talepte bulunamayacağımı, hiçbir hakkımın olmadığını ve minik bir böcek gibi ezilebileceğimi anladım... Bu iki mektuptan sonra onlardan cömertlik bekleyerek nasıl da aptallık etmişim."⁵⁴

Öfkesi gitgide kabaran Pasternak, Britanyalı gazeteci Alan Moray Williams'a Ocak 1959'da şu demeci verdi: "Teknokratlar, yazarları bir nevi güç kaynağı olarak görmeyi ister. Bizden istedikleri, çok sayıda radyoaktif izotop gibi,⁵⁵ her türlü toplumsal amaç doğrultusunda kullanılabilecek eserler üretmemizdir... Sovyet Yazarlar Birliği önlerinde diz çökmemi istiyor, fakat bunu hiçbir zaman yaptıramayacaklar bana." Başka bir gazeteciye de "her nesilde, hakikati kendi gördüğü şekliyle söyleyen bir ahmak çıkar"⁵⁶ demişti.

Feltrinelli'ye gönderdiği bir mektupta, artık geçmişte kalmış yaşam enerjisini az da olsa gözler önüne sermiş ve hayatını "tedirginlik dolu, ölümüne tehlikeli fakat anlam ve sorumlulukla yüklü, baş döndürecek kadar büyüleyici; kabul görmeye ve Tanrı'ya karşı memnun ve minnettar bir itaatkârlıkla yaşamaya layık"⁵⁷ olarak tarif etmişti.

52 Conquest, *Courage of Genius*, s. 95.

53 CIA, Memo from the Chief, Soviet Russia Division, 9 Nisan 1959.

54 Pasternak hakkındaki KGB iç yazışması, 18 Şubat 1958.

55 Conquest, *Courage of Genius*, s. 96.

56 "Pasternak Stands on 'Zhivago Views,'" *The New York Times*, 19 Şubat 1959.

57 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 144. (Jacqueline de Proyard'a gönderilmiş ve kendisi tarafından sahibine iletilmemiş olan bu mektup hiçbir zaman Feltrinelli'nin eline geçmedi.)

Pasternak bir yandan da İvinskaya'yla ilişkisinde yaşadığı gerginlikler yüzünden bitkin düşmüştü. Bir süre karısından ayrı yaşamaktan ve kışı Moskova'nın takriben yüz kırk beş kilometre güneyindeki Tarusa'da sevgilisiyle birlikte geçirmekten söz etmişti. Yazar Konstantin Paustovski onlara kendi evini teklif etmişti. İvinskaya onunla evlenmeyi her zamankinden daha çok istiyordu. Fakat Pasternak son dakikada fikir değiştirdi. Sevgilisine "tek arzuları, dış görünüm itibarıyla alışkın oldukları hayat biçimini devam ettirmek olan" insanları kırmak istemediğini söyledi. İvinskaya'nın kendisinin "sağ kolu" olduğunu ve tüm varlığıyla ona ait olduğunu açıkladı.

"Daha ne istiyorsun?"⁵⁸ diye sordu kadına.

İvinskaya o anı "Gerçekten çok öfkelenmişim" sözleriyle anımsamıştır. "Sezgilerim bana Pasternak adının sağlayacağı korumaya herkesten daha çok ihtiyacım olduğunu söylüyordu." Yaşananların ardından kadın bir hisim Moskova'ya geri döndü.

Bunu izleyen günlerde Pasternak birkaç şiir yazdı. Şiirlerden biri "Nobel Ödülü" adını taşımaktaydı ve şöyle başlıyordu:

Kafesteki bir hayvan gibi umutsuzum
Hürriyeti, insanları, ışığı seziyorum dışarıdan,
Avcıların nefesi geliyor hemen ensemden,
Kaçabileceğim bir yol yok buradan.^{59 60}

Pasternak şiirini Çukovski'ye gösterdi, o da bunun belirli bir ruh halinin etkisi altında tepkisellikle yazılmış bir çalışma olduğunu düşündü. Ardından, şiirin bir kopyasını da 30 Ocak'ta bir mülakat yapmak üzere ziyaretine gelen *Daily Mail* muhabiri Anthony Brown'a verdi. "Nobel Ödülü"nün yayımlanması küresel ölçekte yeni bir sansasyon yarattı. *Daily Mail* "Pasternak Sürprizi: Yaşadığı Acılar 'Nobel Ödülü'nde İfadesini Buldu" başlığının altında "Pasternak toplumdan dışlanmış bir kişidir" saptamasını yapmıştı.

Pasternak muhabire "Beyaz bir karabatağım ben"⁶¹ demişti.

58 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 297.

59 çev. Barış Özel. (ç.n.)

60 Bu, 12 Şubat 1959'da *Daily Mail*'de yayımlanan çeviridir. Şiirin diğer İngilizce yorumlarında az miktarda fark bulunmaktadır.

61 Anthony Brown, "Pasternak on My Life Now," *Daily Mail*, 12 Şubat 1959.

“Sizin de bildiğiniz gibi, Bay Brown, karabataklar yalnızca siyah renktedir. Ben bir garabetim; bireyi değil, kitleleri esas alarak tasarlانmış bir toplumun bir ferdiyim.”

Pasternak gazeteciden şiiri Jacqueline de Proyart’a vermesini rica ettiğini ve hiçbir zaman yayımlattırmak niyetinde olmadığını söyledi. Doğum günü olan 10 Şubat’ta kendisini ziyaret eden diğer muhabirlere de şikâyetlerini dile getirmişti. Bir muhabire “Şiirin yayımlanmaması gerekirdi”⁶² demişti. “Bu şiir, aynadaki yansımasına hayran olan genç bir kız gibi gösterdi beni. Üstelik çevirisi de berbat.” Pasternak, şiirin çoktan atlatılmış olan karamsar bir ruh halindeyken yazıldığını sözlerine eklemişti. Karısı öfkeden deliye dönmüştü. “Muhabirlere güven olmayacağını sana kaç kez söyledim acaba?” diye sormuştu kadın. “Bu böyle giderse, seni terk ederim.”

Pasternak –büyük olasılıkla gizli mikrofonları dikkate alarak– Brown’ın ihanetine dair şikâyetinin dozunu biraz fazla kaçırmıştı. 1959 yılının başlarında artık yazılarını tanımadığı yabancılara vermenin sonuçlarından bihaber olduğunu dair haklı bir iddia öne sürecekti. Nobel Ödülü sıkıntısının üzerinden bu kadar kısa süre geçtikten sonra böylesine kişisel ve polemiklere açık bir yapıtı başkalarına teslim etmek aptalca bir davranış olabilirdi, fakat aynı zamanda şahsına yakışır şekilde muhalif bir hareketti. Çukovski “Sadece delinin teki böyle bir şey yapabilir-di” yorumunu getirmişti. “Ve onun gözlerinde bir delilik ışıltısı olmadığından emin değilim.”

62 13 Şubat 1959, Batı medyasında Pasternak’ın yaş gününü (10 Şubat) ele alan haberler üzerine iç yazışma, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast’*, s. 243.

Bölüm On Dört

“Ruslarla birlikte geçirilen kolej tadında bir hafta sonu.”

Batı’da, Pasternak’ın Nobel Ödülü’nden feragat etmesinin ve hem Kruşçev’e hem de *Pravda*’ya gönderilen özür mektuplarının zorla yazdırıldığına dair artık hiçbir şüphe kalmamıştı. Yetkililer *Daily Mail*’de çıkan makaleye öngörülebilir bir öfke patlamasıyla karşılık vermişti. Polikarpov ise Pasternak’ın yabancı basınla tüm bağlantısını kesmek zorunda olduğunu İvinskaya’ya bildirmişti. Ayrıca, Britanya başbakanı Harold Macmillan’ın ziyareti sırasında yanında gelen muhabir ordusunun Peredelkino’ya akın etmemesi için yazarın Moskova’yı terk etmesi “salık verilmiş”ti.

Pasternak, İvinskaya’yı ciddi şekilde sinirlendirmek pahasına da olsa, Zinaida’yla beraber Tiflis’e gidip Nina Tabidze’yi ziyaret etme davetini kabul etmişti. Bunun üzerine İvinskaya da “bir hışımla”¹ Leningrad’a çekip gitmişti.

Gürcistan şahane bir kaçamak mekânıydı. Tabidze’nin evi hâkim bir noktadan kente bakar, uzaklardaki Daryal Gorge ve Kazbek Dağı manzaralarını görürdü. Tabidze, Pasternak’a onun Puşkin ile Lermontov’un ardından Gürcistan tarafından himaye edilen üçüncü gözden düşmüş şair olduğunu söyledi. Kadın onun için özel bir oda hazırlamıştı. Pasternak günlerini Proust okuyarak, bir kısmı Gürcistan’da geçecek olası yeni bir eser üzerine düşüncelere dalarak ve şehrin tarihi kısmının soğuk, parke taşlı sokaklarında yürüyerek geçirdi. Akşamları, aktörler ve yazarlar Pasternak’la yiyip içmek üzere Tabidze’nin dairesine doluşuyorlardı.

Pasternak için herhangi bir kutlama yapılmaması yönündeki resmi uyarılara rağmen ressam Lado Gudiaşvili onun şerefine bir resepsiyon verdi. Şair mum ışığında, sanatçının duvarları dolduran

---

1 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 300.

canlı ve rengârenk eserlerinin ortasında şiirlerini okudu. Pasternak, Gudiaşvili'nin kupür albümüne “Boradan Sonra” şiirinden dizeler yazdı.²

Ressamın eli daha sınırsız erkiyle
Siliyor tüm nesnelerden çamuru ve tozu.
Dönüşmüş olarak onun renk atölyesinden
Çıkıyor hayat, varlık ve yaşanmış olan.³

Pasternak sık sık İvinskaya'ya yazmakta ve “korkuları ve skandalları” geride bırakma gereksiniminden dem vurmaktaydı. “Artık gerçekten de yelkenleri suya indirmem, sakinleşmem ve gelecek için yazmam gerekiyor.”⁴ İvinskaya'yı “bütün bu feci olaylara” fazlasıyla dahil etmiş olmaktan dolayı suçu kendinde buluyordu.

“Üzerine koskocaman bir gölge düşürüyorum ve seni korkunç bir tehlikenin içine atıyorum” diye yazmıştı. “Erkekliğe sığmayan ve rezilce bir şey bu.” Kendi tarzına yaraşır şekilde sevgilisinin üzerine titremektedir: “Olyuşa, benim kıymetli kızım, sana kocaman bir öpücük gönderiyorum. Hayatımla, penceremden sızarak parlaklığını yayan güneşle, bir kahır ve keder hissiyle, bir suçluluk duygusuyla (ah, elbette sana değil, herkese karşı hissedilen bir suçlulukla), kendi zayıflığının ve şimdiye kadar yapmış olduğum her şeyin yetersizliği bilgisiyle, dostlarımı hayal kırıklığına uğratmamak ve bir sahtekâr ilan edilmemek için gerekirse her türlü zorluğa katlanacağımın ve dağları yerinden oynatacağımın kesinliğiyle bağlıyım ben sana... Seni sıkı, sımsıkı şekilde bağrıma basıyorum; neredeyse şefkatten kendimden geçmiş, dokunsalar ağlayacakmışım gibi hissediyorum.”⁵

Pasternak bir yandan da, Gudiaşvili'nin siyah saçlı bir bale öğrencisi olan on dokuz yaşındaki kızı Çukurtma'ya hafiften abayı yakmış durumdaydı. Pasternak dizlerinin üzerine çöküp⁶ şiirlerini

2 Yevgeni Pasternak, *The Tragic Years*, s. 240.

3 Boris Pasternak, *Erken Trenlerde: Seçme Şiirler*, çev. Azer Yaran, Can Yayınları, Temmuz, 2013. (ç.n.)

4 Boris Pasternak'ın Olga İvinskaya'ya yazdığı 22 Şubat 1959 tarihli mektup, İvinskaya, *A Captive of Time*, Ek A377.

5 Boris Pasternak'ın Olga İvinskaya'ya yazdığı 28 Şubat 1959 tarihli mektup, İvinskaya, *A Captive of Time*, Ek A380.

6 Bykov, *Boris Pasternak*, s. 834.

okumuş ve genç kız da onunla yürüyüşe çıkmış, yazarı Tiflis'in dışındaki 10. yy.'dan kalma bir kazı alanına götürmüştü. Pasternak, Gürcistan'daki erken dönem Hristiyanlığıyla olan bağlarını keşfeden jeologlar hakkında bir roman yazmayı aklından geçirmişti. Lado Gudiaşvili, depresyona meyilli kızının şairin ilgisine mazhar olduktan sonra neşelendiği kanaatindeydi. Pasternak, Moskova'ya döndükten sonra Çukurtma'ya gönderdiği bir mektupta genç kızın onu derinden etkilediğini yazmıştı. "Sana saçma sapan laflar etmek, anlamsız veya yakışsız bir girişimle senin ciddiyetini yahut benim hayatımı olumsuz biçimde etkilemek arzusunda değilim, fakat sana şunu söylemem lâzım: Şayet hayata gözlerimi yumduğumda hâlâ unutmamışsan beni ve bir şekilde hâlâ varlığıma ihtiyaç duyacak olursan, seni en iyi dostlarının arasında gördüğümü ve sana arımdan yas tutma ve beni kendine çok yakın biri olarak düşünme hakkını tanıdığımı sakın unutma."⁷

Gezi, devlet zulmünün yerli yerinde durduğunu hatırlatan bir olayı da beraberinde getirdi. Nina'nın, Stalin'in muhalifleri tasfiye hareketinden sağ çıkan, ancak sonrasında katledilen eşinin kuzenlerinden biri olan yaşlı Gürcü şair Galaktion Tabidze gazeteye Pasternak'ı yerden yere vuran bir yazı yazması konusunda yetkililerin baskılarına maruz kaldı.⁸ Kendisinin akıl sağlığı zaten hassas bir vaziyetteydi. Tabidze bu son resmi tacize katlanamayacağını hissetti ve hastanenin penceresinden atlayarak canına kıydı.

Pasternak, Rusya'ya döndükten kısa bir müddet sonra 14 Mart günü, Sovyetler Birliği devleti başsavcısı Roman Rudenko'yla yapılacak bir toplantı için zorla Moskova'ya getirildi. Rudenko aynı zamanda önde gelen Nazi savaş suçlularının yargılandığı Nürnberg duruşmalarında Sovyet adli takibat ekibinin başındaki kişi durumundaydı. Rudenko, "Nobel Ödülü" şiiirinin basında çıkmasının ardından Pasternak'ın vatandaşlıktan çıkarılmasını ve sınır dışı edilmesini önermiş, fakat bunu yapabilecek güce sahip olan SSCB Yüksek Sovyet hükümet yönetim kurulu söz konusu önlemi onaylamamıştı.

7 Boris Pasternak'ın Çukurtma Gudiaşvili'ye yazdığı 8 Mart 1959 tarihli mektup, Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 10, s. 439.

8 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 2, s. 356.

Gelgelelim, Rudenko yazarı sorgulama yetkisine sahipti. Pasternak'a, şiirini Brown'ın eline teslim ederek "ikiyüzlülük" yaptığı ithamını yöneltti. Pasternak'ı vatana ihanet suçuyla tehdit etti. Rudenko'nun hazırladığı, ikinci imzası Pasternak tarafından atılmış olan sorgu raporuna göre Pasternak bunun bir "ölüm-cül dikkatsizlik"ten⁹ kaynaklandığını ileri sürmüş ve asla şiirinin yayımlanması niyetinde olmadığını belirtmiştir. Rapora göre, Pasternak "Şahsıma ait olan bu faaliyetleri kınıyorum ve kanunlar uyarınca cezai sorumluluk taşıyabileceğimin bilincindeyim" diye bir itirafta bulunmuştu. Rudenko ise çalışma arkadaşlarına Pasternak'ın "bir ödlele gibi davrandığını" söylemişti.

Pasternak'ın İvinskaya'ya aktardığı kendi raporuydu bir parça farklılık gösteriyordu. "Boynu olmayan bir adamla konuştuğumu biliyor muydun?" diyen Pasternak, Rudenko'nun ondan yabancılarla bir araya gelmeyeceğini belirten bir bildiriye imzalamasını istediğini, ancak kendisinin bunu reddettiğini açıklamıştır.

"Dilerseniz, etrafımı bir kordonla çevirin ve yabancıların kordonu geçmesine izin vermeyin" demişti Pasternak, "fakat yazılı olarak ifade edebileceğim yegâne şey, verdiğiniz kâğıt parçasını okumuş olduğumdur. Herhangi bir söz veremem size." Rudenko başka hiçbir girişimde bulunmadı. Devlet, Pasternak'a açıkça eziyet etmek suretiyle yeniden tüm dikkatleri onun üzerine çekmekten imtina edermiş gibiydi. İngiltere'de bulunan İsaiah Berlin, Pasternak'ın "1903'teki ya da takriben o yıllardaki Tolstoy"¹⁰ a benzediği kanaatindeydi. "Onun geliştirdiği inanç sistemini yayan kişilerin hepsi de hükümet tarafından cezalandırıldığı halde, ihtiyar adamın kendisi polisin el süremeyeceği kadar seçkin ve sıra dışı biri durumundaydı."

Bununla birlikte, Pasternak eve döndüğünde Peredelkino'daki ön ve yan kapılara İngilizce, Fransızca ve Almanca levhalar astı. Şunlar yazılıydı levhalarda: "Pasternak hiç kimseyi kabul etmemektedir. Yabancıları evine alması yasaktır."¹¹ Zinaida da yabancıları

9 B.L. Pasternak sorgu raporu, 14 Mart 1959, Afiani and Tomilina, *Pasternak i Vlast'*, s. 192.

10 İsaiah Berlin'in Edmund Wilson'a yazdığı 23 Aralık 1958 tarihli mektup, Berlin, *Enlightening*, s. 688.

11 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 294.

kabul etmemesi konusunda ısrarcıydı. “O süprüntüleri eve almaya bir son vermelisin artık” demişti kadın, “yoksa bu evin eşiğinden geçebilmek için benim cesedimi çiğnemek zorunda kalacaklar.”¹²

Levhalar düzenli şekilde hatıra niyetine alınıp götürülmekte ve mesajlar farklılık göstermekteydi: “Gazeteciler ve diğerleri, lütfen buradan gidin. Meşgulüm.”¹³ Gazeteci Patricia Blake, Paskalya zamanında onu ziyarete geldiğinde Pasternak sundurmanın en üst basamağında durarak kadınla konuşmuş ve onu içeri davet etmemiştir. Başının büyük belaya girdiğini ve yabancılarla bir araya gelmekten men edildiğini açıklayarak “Lütfen bu feci kabalıktan dolayı beni affedin” dedi. Blake onu “altmış dokuzundaki bir adam için şaşırtacak derecede genç” bulmuştu bulmasına, fakat “yüzündeki ve genel hal ve tavırlarındaki yoğun bitkinlik karşısında hayretler içerisinde kalmıştı.” Blake, daçadan ayrıldıktan sonra sivil giyimli polisler kadını tren istasyonuna kadar takip etmişti. İsveçli profesör Nils Åke Nilsson ise daha istasyondan dışarı adım atmadan polisler kendisine Moskova’ya dönmesini söylemişlerdi. Zorunlu izolasyon Pasternak’ın Moskova’daki etkinliklere katılmaması yönündeki uyarıları içerecek şekilde genişletildi. Dostlarının eksilmesiyle birlikte etrafında küçük bir arkadaş çevresi kalmıştı ve yakın takip devam etmekteydi: Yazarın daçada yapılan altmış dokuzuncu yaş günü partisine katılan misafirlerin isimleri KGB tarafından kayda geçirilmişti.

CIA’nın *Doktor Jivago*’yu kendi çıkarları doğrultusunda kullanma girişimleri patlak veren Nobel kriziyle yeni bir ivme kazandı.¹⁴ Teşkilat, elindeki her geçen gün azalan Rusça *Doktor Jivago* stoğunu Sovyetler Birliği’ne ulaştırma çabalarını devam ettirmekte ve bir yandan da dağıtılmak üzere İngilizce basımın kopyalarını satın almaktaydı. İlk başlarda, teşkilat romanı sadece Sovyetler Birliği’ne giden ve tercihen trenle değil, uçakla seyahat eden Amerikan uyruklu olmayan şahıslara veriyordu, çünkü bu yolcuların içerisinde

12 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 378.

13 Conquest, *Courage of Genius*, s. 104.

14 CIA, Memo to Acting Chief, Soviet Russia Division, 18 Kasım 1958; Memo to Chief, Psychological and Paramilitary Staff, 21 Kasım 1958; Memo to CIA Director, 21 Kasım 1958; Dispatch from SR Chief, 17 Aralık 1958.

çok daha az sayıda insanın adamakıllı aranacağı varsayımından hareket etmekteydi. Kaçakçılık girişiminin ABD hükümetiyle ilişkilendirilmemesi için, yanlarında romanı bulunduran turistlere, durdurulmaları ve kontrole tabi tutulmaları halinde kitabı bir Rus göçmenden satın aldıklarını ya da Brüksel Fuarı'ndan temin ettiklerini söyleme talimatı verilmişti.

Nobel Ödülü etrafında kopartılan fırtına dinmeye yüz tuttukça CIA, Amerikalı gezginlerin yanı sıra ABD hükümetindeki diğer unsurların da romanın yayılması sürecine açık şekilde dahil olabileceği kararını verdi. Teşkilat, sürecin gizliliğine dair gözetilen temel önceliğin –“Pasternak’a kişisel bir misilleme yapılması ihtimali”– artık ortadan kalktığını tahmin ediyordu.

Bir CIA iç yazışması “Kitabın bütün dünyada bahis konusu olması ve Pasternak’ın kendi şahsi açıklamaları, yazarın kişisel konumunun daha kötüye gitmediğini göstermiştir”¹⁵ sözleriyle sona ermekteydi. “Başka bir deyişle, *Doktor Jivago*’dan topyekûn ve aleni biçimde istifade edilmesi Pasternak’a şimdiye kadar onun kendi kendine verdiği zarardan daha fazlasını vermeyecektir.” Çok geçmeden Sovyet Rusya Bölümü, Avrupa’da bulunan Amerikalı gezginlerin kitabı Sovyetler Birliği’ne sokabilmesi amacına yönelik olarak *Doktor Jivago*’nun University of Michigan basımına ait bir parti nüshayı deniz taşımacılığıyla gönderdiğini açıkladı. “Rusça konuşabilen ya da okuyabilen bir Amerikalı’nın son üç aydır çok satan listelerinde bir numaraya yükselmiş bu kitabı yanında taşıması ve okuması son derece normal karşılanacaktır.”¹⁶

Aynı zamanda CIA, ajanlarının karşılaştıkları turistleri ve Sovyet vatandaşlarını, edebiyat ve *Doktor Jivago* hakkında konuşmaya teşvik etmesi için onlara yararlanabileceği ayrıntılı bir talimat kılavuzu da sağlamıştı.

Sovyet Rusya Bölümü şefi John Maury, Nisan 1959 tarihli bir iç yazışmada “Sovyet vatandaşlarıyla yapılan ‘Komünizm’e karşı İfade Özgürlüğü’ genel temalı sohbetlerde *Doktor Jivago*’nun şahane bir başlangıç noktası olacağı kanaatindeyiz”¹⁷ diye yazmıştı. “Gezginlerin Sovyet tanıdıklarıyla sadece kitabın ana temasını

15 CIA, Memo for the Record, 27 Mart 1959.

16 CIA, Memo from the Chief, Soviet Russia Division, 8 Nisan 1959.

17 CIA, Memo from the Chief, Soviet Russia Division, 9 Nisan 1959.

–bireyin özgürlüğü ve haysiyeti adına bir imdat çılgılığı– değil, aynı zamanda bireyin komünist toplumdaki çıkmazını da konuşmaya hazırlıklı olması gerekir. Pasternak olayının tamamı partinin entelektüel kesim üzerindeki güçlü konumunu sürdürmek amacıyla her daim başvurduğu düşünce kontrolü sisteminin gerçekten trajik olduğu kadar klasik de bir örneğidir. Tıpkı bastırma ve sansür davranışlarında ve partinin yazarlarla sanatçılara yağdırdığı ideolojik buyruklarda görüldüğü gibi, bu kitabın yasaklanması da rejimin Sovyet zihnini kontrol altında tutmak için kullanmak zorunda olduğu araçlardan biridir. *Nekulturnost*’un ya da kapalı toplumun temel özellikleri arasında bulunan entelektüel barbarlığın ve kültürel kısırlığın da bir tür yansımasını görmüş bulunuyoruz.”

Yazışma, Amerikalıların ve diğer ziyaretçilerin sosyalist gerçeklik öğretilerine dair kuşkularını dile getirebilecekleri minvalinde devam etmekteydi: “Belki de bu tarz sohbetlerde kişinin, karşıındaki Sovyet vatandaşına Sovyet tiyatrosu, şiiri, sanatı ve diğer alanlarındaki en son gelişmeleri sorması belki de iyi bir başlangıç hamlesi olacaktır. Sovyet sanat dünyasındaki yeniliklere ve eğilimlere yönelik sempatik, ancak meraklı bir tavır genellikle sohbet açısından dostane bir hava yaratacaktır. Batılı, en son sanatsal gelişmeler hakkında fikir alışverişinde bulunduktan sonra Şolohov, Pasternak, Margarita Aliger ve Fedin gibi Sovyet yazarlarının eserlerini... bu denli büyük kılan unsurun ne olduğunun cevabını arayabilir. Bu yazarların eserleri üzerine konuştuğundan sonra partinin sanat eserlerine ne gibi sınırlamalar getirdiğini sorabilir.”

Bunun üzerine Maury, söz konusu turistin lafı “gerçek sanatçının herhangi bir toplumdaki ideallerin yanı sıra işlenen günahlardan da özgürce söz edebileceği, kapitalizmi ya da komünizmi eleştirebileceği; kısacası, doğru olduğuna inandığı şeyleri söyleyebileceği” konusuna getirebileceği önerisini ortaya atmıştır. “Steinbeck, John Dos Passos, Upton Sinclair, Sinclair Lewis, Sartre, Camus gibi birtakım Amerikalı ve Avrupalı yazarlar ve başka isimler kendi memleketlerindeki hayatın muhtelif yönlerini savunmuşlar, ancak yeri geldiğinde eleştirilerini de esirgememişlerdir.”

Teşkilat çalışanları “bu kitabın –normal uzunluktaki ve kısaltılmış versiyonlar ve yerel dillerdeki tefrikalar da dahil olmak üzere– şu ya da bu biçimiyle, normal şartlarda bu denli büyük

ilgiyle karşılanmayacağı birkaç alanda teşkilattan yardım alınarak tüm dünyaya yayılmış olmasından dolayı”¹⁸ birbirlerini tebrik etmişlerdi. (Ne yazık ki, CIA belgelerinde söz konusu girişimlere dair başka bir ayrıntı bulunamamıştır.) CIA bir Pasternak eserleri antolojisi de yayımlamak niyetindeydi¹⁹ ve yazarın *An Essay in Autobiography*²⁰ eserinin korsan bir Rusça baskısı da bu tasarıya dahildi. Eserin çevirisi yakın zamanda Fransa’da yayımlanmış ve teşkilat da Fransızca çevirinin esas alındığı Rusça elyazmasını ele geçirmişti.

Sonuç olarak CIA, başka bir *Doktor Jivago* basımıyla yoluna devam etmekle yetindi. CIA, 1958 Ağustosuna kadar erken bir tarihte –Rus dilindeki ilk *Doktor Jivago* basımının dahi öncesinde– “İncil kâğıdına” ya da buna benzer hafif kâğıda yapılacak karton kapaklı bir minyatür baskının planlarını yapmaya başlamıştı.²¹ Böyle bir basımın, Mouton ya da University of Michigan basımlarıyla karşılaştırıldığında “daha kolay gizlenme ve sınırdan içeri sızdırma”²² gibi gözle görülebilir bir avantaj taşıdığı ortadaydı. Nobel krizinin en civcivli günlerinde teşkilat çalışanları, romanın Sovyet denizcilerine elden verilebilecek ya da balonla Doğu Almanya’ya indirilebilecek kısaltılmış bir baskısını yapma konusunu gündeme almışlardı.²³ 1958 Kasımı’nda Sovyet Rusya Bölümü kendi minyatür baskısına yönelik planlarını kesinleştirme yoluna gitti. Sovyet Rusya Bölümü şefi, Planlama bölümündeki müdür vekiline gönderdiği bir iç yazışmada “öğrencilerin ve entelektüellerin bu kitabın kopyalarını edinmek konusunda muazzam bir talebinin bulunduğu”na inandığını dile getirmişti. Teşkilat aynı zamanda Sovyet gümrük memurlarına “bu aşırı derecede popüler nesne”nin²⁴ turist bagajlarında aranması emrinin verildiğini de rapor etmiştir. Sovyetler Birliği’nin, 1958 yılı sonlarında Stalin’in ölümünden itibaren yapmaya son verdiği turist bagajı arama faa-

18 CIA, Memo for the Record, 27 Mart 1959.

19 CIA, Memo for the Office of General Counsel, 5 Şubat 1959.

20 (İng.) Otobiyografi Üzerine Bir Deneme. (ç.n.)

21 CIA, Memo from the Chief of the Soviet Russia Division, 9 Ağustos 1958.

22 CIA, Memo for the Acting Deputy Director (Plans) from the Acting Chief, SR Division, 19 Kasım 1958.

23 CIA, Classified Message to the Director, 5 Kasım 1958.

24 CIA, Memo from the Chief of the Soviet Russia Division, 17 Aralık 1959.

liyetlerini yeniden başlattığı bilinmektedir.²⁵ CIA'in *Doktor Jivago* basımının ele geçirilen Mouton nüshalarından bir tanesi 1959'da Moskova'daki V.I. Lenin Devlet Kütüphanesi'nin kapalı özel koleksiyonlar bölümüne teslim edilmiştir. Buradaki yasaklanmış yayınları sadece partinin üst düzey yetkilileri ve onaylanmış araştırmacılar okuyabilirdi. Kütüphanenin bu alanındaki raflara konması düşünülen kitapların üzerine sansür işareti anlamına gelen bir ya da iki tane mor renkli altıgen damga basılırdı. Farklı sansürlemeler farklı sayılara karşılık gelmekteydi. *Doktor Jivago* bir defaya mahsus olmak üzere "124" sayısı ile damgalanmıştı; yani birtakım kişilerin kitabı okuması olanaklıydı. Gelgelelim, özel koleksiyonlar bölümündeki eski bir kütüphanecinin dediklerine bakılırsa, roman katı bir KGB ambargosuna tabiydi²⁶ ve gözde akademisyenlerin erişimine bile açık değildi.

CIA'in Washington'da minyatür kitaplar basmak için kullandığı kendine ait bir basımevi vardı.²⁷ Soğuk Savaş dönemi boyunca burada küçük çapta bir edebiyat kütüphanesi oluşturmuş ve "bir adamın takım elbisesine ya da pantolon cebine sığabilecek"²⁸ boyutta kitaplar yayımlanmıştı. Yetkililer Hollanda'da çıkan Mouton baskısında yaşanan güçlükleri gözden geçirmiş ve yeni baskıda dış kaynaklardan sürece herhangi bir şekilde dahil olunmasına karşı çıkmışlardı. "Güvenlik bakımından, yasal ve teknik problemler de göz önüne alınmak kaydıyla, *Doktor Jivago*'nun siyah bir minyatür baskının ilk Feltrinelli metni temel alınarak ve hayali bir yayıncının adı altında piyasaya sürülecek şekilde genel merkezde yapılması tavsiye edilmiştir."²⁹

Temmuz'da *Doktor Jivago*'nun minyatür baskının en az dokuz bin kopyası "tek ve iki ciltlik seriler halinde" basılmış³⁰ ve ciltlere bölme işlemi, muhtemelen kitabı çok da kalın göstermemek ve

25 Barghoorn, *The Soviet Cultural Offensive*, s. 119.

26 Yelena Makareki, V.I. Lenin Devlet Kütüphanesi Özel Koleksiyonlar bölümü eski çalışanı, mülakat Couvée, Moskova, 8 Mayıs 2011.

27 CIA Moskova istasyonu eski şefi Burton Gerber, mülakat Finn, Washington D.C., 20 Kasım 2012.

28 CIA, Memorandum, 16 Temmuz 1959.

29 Memorandum for the Acting Deputy Director (Plans), 19 Kasım 1958.

30 CIA, Memorandum, "Publication of the Miniature Edition of *Dr. Zhivago*", 16 Temmuz 1959.

ikiye bölünüp gizlenmesini kolaylaştırmak amacıyla tasarlanmıştı. Teşkilat bir iç yazışmada “Minyatür baskı genel merkezde Mouton baskısının Rus dilindeki orijinal metni esas alınarak üretilmiştir” bilgisini rapor etmiştir. CIA, yayıncılık faaliyetini Société d’Edition et d’Impression Mondiale³¹ adındaki hayali bir tüzel kişiye atfetmek suretiyle romanın baskısının Paris’te yapıldığı yanılsamasını yaratmaya çalışmıştır. Bu kopyalardan bazıları –CIA’in olaydaki rolünü gizlemeye yönelik başka bir önlem kapsamında– ilerleyen günlerde Almanya’da bulunan militan Rus göçmenler topluluğu NTS (National Alliance of Russian Solidarists³²) tarafından dağıtılmış, ancak teşkilatın açığa çıkarılan kayıtlarında kuruluşun bahsine rastlanmamıştır.

4 Kasım 1958’de Lahey’de düzenlenen bir basın toplantısında NTS yönetim kurulu üyelerinden biri olan Yevgeni Garanin, romanın İncil kâğıdına yapılacak özel bir baskısını yayımlama planlarından söz etmişti. ³³ Garanin, NTS’nin bir adet *Doktor Jivago* kopyasını Vatikan pavyonundan edindiğini belirtmiş, ancak basılacak nüsha miktarı ya da romanın nerede basılacağı konularında bir karara varılmadığını söylemiş ve roman nüshalarını denizcilere ve Rusya’dan gelecek ziyaretçilere dağıtma planları yapıldığını sözlerine eklemişti. Yeni ve imzasız bir önsöz, bir Washington D.C. sakini olan ve önceleri NTS’nin çıkardığı *Grani* dergisinin editörlüğünü yapan tanınmış Rus göçmen Boris Filippov tarafından yazıldı. Filippov bir meslektaşıyla yaptığı yazışmalarda *Jivago*’nun bu baskısını kendisinin “yayımladığı”nı iddia etmiştir.³⁴ CIA’e hiçbir atıfta bulunmadan, yazdığı önsözün “kitap basımının masraflarını üstlenen kişi tarafından art niyetle ve cahilce kesilip biçildiği” konusunda dert yanmış, “öyle ki, adımı kitaptan da, yazıdan da çıkardım” demiştir.

CIA kayıtları minyatür kitapların “Batı’daki Sovyet turistleriyle ve yetkilileriyle bağlantısı [olan] ajanlar” tarafından elden ele dolaştırıldığını belirtmekte. Bu baskıya ait iki bin kopya, Viyana’da

31 Kitap nüshaları Langley, Virginia’daki CIA müzesinde tutulmaktadır.

32 (İng.) Rus Dayanışmacıları Ulusal İttifakı. (ç.n.)

33 4 Kasım 1958, *Haagsche Courant* ve *Vaderland* gazeteleri nüshaları.

34 Boris Filippov’un Gleb Struve’ye yazdığı 24 Kasım 1977 tarihli mektup; alıntı, Ivan Tolstoy, *Otmyty Roman Pasternaka*, s. 331.

yapılacak olan 1959 Dünya Gençlik ve Barış ve Dostluk Öğrencileri Festivali'nde Sovyet ve Doğu Avrupalı öğrencilere dağıtılmak üzere bir kenara ayrılmıştır.

Sponsorluğunu komünist gençlik kuruluşlarının üstlendiği festival, 26 Temmuz ve 4 Ağustos tarihleri arasında gerçekleştirildi. Kremlin bu etkinliklere milyonlarca dolar döktü ve Viyana festivali, KGB başkanı Aleksandr Şelepın tarafından bizzat denetlendi.³⁵ Şelepın, 1958'de yeni görevi nedeniyle Lubyanka'ya taşınana dek, festivalin arkasındaki itici güçlerden biri olan Uluslararası Öğrenci Birliği'nin başkan yardımcılığını yapmıştı. KGB'nin başına geçtikten sonra da, Viyana'da dünyanın dört bir yanından binlerce genç insanı kente çeken etkinlikleri denetlemek niyetiyle Uluslararası Öğrenci Birliği'ndeki pozisyonunu bir yıl daha muhafaza etmiştir. Sovyetler Birliği gelişmekte olan ülkelerden gelecek delegelerin katılımını sağlama almıştı. Böyle bir festival Batı'da ilk defa düzenleneceğinden ötürü söz konusu etkinlik CIA'in faaliyetleri –ya da teşkilattaki genç provokatörlerin büyük buluşmaya taktıkları isimle “dünyada komünizmin gelişmesi yolunda kullanılabilecek bir enstrümanı”–³⁶ kesintiye uğratmak adına gizlice yürüttüğü çalışmaların da hedefindeydi. Kuzey Yarımküre'nin yarısı komünistti ve süper güçler, Latin Amerikalıların, Afrikalıların ve Asyalıların sadakatini kazanmak için gitgide kızışan bir mücadele vermekteydi.

CIA, festivalde karışıklık çıkaracak Amerikalı öğrencileri işe almak üzere Cambridge, Massachusetts'te başka bir paravan kuruluş olan Independent Service for Information'ı³⁷ kurdu. ISI'nın başına yeni bir mezun olan ve kendisine kuruluşun para kaynağı hakkında sorular yöneltildiğinde CIA'in rolünden haberdar olan Gloria Steinem getirilmişti. 1967'de CIA bağlantısı açığa çıktığında, Steinem birlikte çalıştığı CIA çalışanlarını “liberal ve ileriye gören ve fikir alışverişine açık insanlar”³⁸ olarak gördüğünü söyledi. “Hiçbir zaman bana zorla bir şeyler yaptırıldığı hissine kapılmadım...”

ISI heyetindeki üyelerden hiçbirinin teşkilata bilgi aktarma-

35 Koteck, *Students and the Cold War*, s. 213.

36 Independent Service for Information, *Report on the Vienna Youth Festival*, s. 19.

37 (İng.) Bağımsız Bilgi Servisi. (ç.n.)

38 Robert G. Kaiser, “Work of CIA with Youths at Festivals Is Defended,” *The Washington Post*, 18 Şubat 1967.

dığını söyleyen Steinem “CIA, gençliğin ve öğrenci olaylarının önem taşıdığını anlayabilecek yeterli cesarete ve ileri görüşlülüğe sahip tek merci durumundaydı” şeklinde konuşmuştur. “Onlar da bizim yapmak istediğimizi yapmak istiyordu: Amerika Birleşik Devletleri’ne dair sağlıklı ve kapsamlı bir bakış sunmak.”

ISI, festivale girmesi engellenen Batılı muhabirlere bilgi aktarmak üzere bir haber merkezi kurdu ve izin verilmemiş bir gazetenin kopyalarını gizlice etkinlik mekânlarına soktu. Birkaç dilde yayımlanmış gazeteler gece vakti içeri sokuldu ve tuvaletlere yerleştirildi.³⁹ Festival alanı, kimlik bilgilerini kontrol eden ve davetsiz misafirleri bulmak için devriye gezen güvenlik kuvvetleri tarafından korunmaktaydı. Festivale katılan üst düzey yetkililerin kapılarının altından gazete atmaları için oteldeki kapı görevlilerine para verildi.

Grup faaliyetlerinin pek çoğu şamata dozu yüksek öğrenci taşkınlığı biçiminde gerçekleşti. Sonradan Başkan Jimmy Carter’ın ulusal güvenlik danışmanı olacak Zbigniew Brzezinski, Rus delegelerine çarptıktan sonra adamlara koyu bir Leh aksanıyla Rusça olarak “Çekil yolumdan, seni Rus domuzu!”⁴⁰ diyerek kavgaya çıkarmaya yeltendi. Brezinski, onun Harvard’dan bir öğrencisi ve –sonraki yıllarda *The Washington Post*’un ulusal güvenlik muhabirliğini yapan– Walter Pincus aşağıda tam da festivalin kapanış töreni başlayacağı sırada Viyana’daki Rathausplatz’ın çatısına çıktı. Üç adam, komünizmi sömürgecilikle bir tutmak ve her ikisine de karşı duran hareketlerle dayanışma sergilemek adına biraz zorlama bir çabayla orta kısımları kesilip çıkarılmış Macaristan ve Cezayir bayrağını binaya astı. Ayrıca üzerlerinde Almanca olarak diklemesine *Barış ve Özgürlük* sözcükleri yazılı iki beyaz çarşafı da binadan sallandırdılar. Üçlü, diğer binanın çatısına atlamak ve meydana tepeden aydınlatan ışıkları karartıp bayrakları ve pankartları indirmek üzere yıldırım hızıyla çatıya çıkan güvenlik personelinin kaçmak için bir kalası kullandı. Pincus, sonraki yıllarda ISI’nın Viyana’daki maskaralıklarını “Ruslarla birlikte geçirilen kolej tadında bir hafta sonu”⁴¹ olarak tarif etmiştir. Ne var ki, o

39 Walter Pincus, mülakat Finn, Washington D.C., 24 Nisan 2013.

40 Stern, *Gloria Steinem*, s. 119-20.

41 Walter Pincus, mülakat Finn, Washington D.C., 24 Nisan 2013. (Pincus bu ifadeyi birkaç farklı mülakatta kullanmıştır).

dönemde insanların gözünde bunlar büyük bir önem taşımaktaydı. Steinem, teyzesine ve amcasına gönderdiği bir mektupta “Galiba, benim küçük dünyamda İspanyol Devrimi’ne katılmak niyetiyle yollara düşmeye eşdeğer bir olaydı bu”⁴² diye yazmıştı.

Viyana’da kitap dağıtmaya yönelik muazzam bir çaba söz konusuydu. Toplam sayı, aralarında 1984, *Hayvan Çiftliği*, *The God That Failed*⁴³ ve *Doktor Jivago*’nun bulunduğu on dört dildeki takriben 30.000 kitaba⁴⁴ karşılık gelmekteydi. Hedef “Sovyet yörüngesindeki delegeleri revizyonist yazına maruz bırakmak”⁴⁵ ve “partizanlıktan uzak alanlardan gelmiş delegelere komünizmle rekabet halindeki fikirleri tanıtmak”tı. Kitaplar gazete bayilerinden dağıtılmakta⁴⁶ ve kasabanın çeşitli noktalarındaki kitapçılarda indirimli fiyatlardan satılmaktaydı. Batı’dan gelen genç aktivistler bu konumların “komünist ajanlar tarafından gözetlendiğine”⁴⁷ dikkat çekmişlerdi. Festival alanının içindeki ve etrafındaki denetimler öylesine aşırı boyutlardaydı ki, kitap dağıtmak isteyen gençler güvenlik görevlilerinin kontrolü bu kadar yüksek oranda elde tutamayacağı müze gibi mekânlarda gezmeye çıkmış delegelerin peşine takılmaktaydılar. Kruşçev’in damadı, *Izvestiya*’nın genel yayın yönetmeni ve aynı zamanda Avusturya’daki Sovyet büyükelçisi Aleksey Adzhubey ise ISI’nın Viyana’daki projelerinden “bir hayli şikâyetçiydi.”⁴⁸

Viyana’daki kitap programının planları, CIA tarafından finanse edilen Free Europe Press’in eski genel yayın yönetmeni Samuel Walker ve önceki yıllarda psikolojik harp konusunda Eisenhower hükümetine danışmanlık hizmeti veren Time-Life yöneticisi C.D.

42 Heilbrun, *The Education of a Woman*, s. 89.

43 (İng.) Çuvallayan Tanrı. Geçmişlerinde komünizme ilgi duymuş, altı meşhur yazarın –Andre Gide, Richard Wright, Ignazio Silone, Stephen Spender, Arthur Koestler ve Louis Fischer– ideolojiden uzaklaşma sebeplerini irdelediği 1949 tarihli kitap. (ç.n.)

44 Independent Service for Information, *Report on the Vienna Youth Festival*, s. 93.

45 Youth Festival, Vienna, General Correspondence 1959, C.D. Jackson Belgeleri, Kutu 115, Klasör 4, Eisenhower Başkanlık Kütüphanesi.

46 Reisch, *Hot Books in the Cold War*, s. 297.

47 “Final Report of the Activities of the Person-to-Person (Polish) Program at the 7th World Youth Festival,” Samuel S. Walker Belgeleri, Box 8, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

48 Samuel S. Walker, C.D. Jackson’a 31 Temmuz 1959 tarihli mektubu, Samuel S. Walker Belgeleri, Kutu 1, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

Jackson tarafından yapılmıştı. Walker –kendisinin CIA’i adlandırdığı şekliyle– “dostlar”ın⁴⁹ yardımıyla Viyana gençlik festivalini hedef alan kitap programı için New York’ta Publications Development Corporation adında paravan bir şirket kurdu. Delegelerin eline kitap ulaştırılmasının tüm sorumluluğu⁵⁰ çoğunlukla girişime destek veren Avusturyalı müttefiklere devredilmişti. Jackson’ın Avrupalı ortaklarından biri olan ve Zürih’teki Time-Life yöneticisi Klaus Dohrn, “özel bir gayretle... *Doktor Jivago*’nun orijinal Rusça metninin ele geçirilmesi gerektiğine”⁵¹ dair endişelerini dile getirdiğinde Jackson şöyle cevap verdi: “Sen ‘Doktor Jivago’ metnini hiç dert etme. Bizim elimizdeki asıl metindir ve kullanılacak olan da budur.”⁵²

Rusça baskının haricinde, *Doktor Jivago*’nun Lehçe, Almanca, Çekçe, Macarca ve Çince nüshalarını da festivalde dağıtma planları yapılmıştı.⁵³

Roman 1958’de Tayvan’da Çince olarak yayımlanmış⁵⁴ ve aynı yılın sonlarında Hong Kong’daki iki gazetede Çince dilinde tefrika edilmişti.⁵⁵ Çin basınının romana verdiği tepki düşmüştü ve Çinli Yazarlar Birliği genel sekreteri Zang Kejia, *World Literature*⁵⁶ dergisinde *Doktor Jivago*’nun Sovyetler Birliği’nin yarası haline geldiğini ifade etmişti.⁵⁷ Viyana festivalinde, dört yüz kişilik Çin

49 Samuel S. Walker’ın C.D. Jackson’a gönderdiği Viyana Gençlik Festivali durum raporu, 25 Haziran 1959, C.D. Jackson Belgeleri, Kutu 110, Eisenhower Başkanlık Kütüphanesi.

50 Samuel S. Walker’ın C.D. Jackson’a yazdığı 2 Şubat 1959 tarihli mektubu, C.D. Jackson Belgeleri, Kutu 115, Klasör 5, Eisenhower Başkanlık Kütüphanesi.

51 Klaus Dohrn’un C.D. Jackson’a yazdığı 8 Aralık 1958 tarihli mektup, C.D. Jackson Belgeleri, Kutu 115, Klasör 5, Eisenhower Başkanlık Kütüphanesi.

52 C.D. Jackson’ın Klaus Dohrn’a yazdığı 5 Ocak 1959 tarihli mektubu, C.D. Jackson Belgeleri, Kutu 115, Klasör 5, Eisenhower Başkanlık Kütüphanesi.

53 “Vienna Youth Festival: Book Program,” 20 Şubat 1959 ve C.D. Jackson’ın Fritz Molden’a yazdığı 5 Ocak 1958 tarihli mektup, C.D. Jackson Belgeleri, Eisenhower Başkanlık Kütüphanesi; George Trutnovski’nin Samuel S. Walker’a yazdığı mektup, ekiyle birlikte, 4 Mayıs 1959, Samuel S. Walker, Kutu 1, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

54 Huang Wei, “*Doctor Zhivago* in China,” doktora tezi, Jinan University, 2006.

55 CIA, Memo for the Record, “Editions for Dr. Zhivago,” 23 Mart 1959.

56 (İng.) Dünya Edebiyatı. (ç.n.)

57 Zang Kejia, “Ulcer or Treasure: Why the Nobel Prize Was Awarded to Pasternak,” *World Literature* 1 (1959), alıntı “*Doctor Zhivago* in China,” doktora tezi, Huang Wei.

heyetine⁵⁸ diğer Doğu Avrupalı yoldaşlarına kıyasla çok büyük bir tecrit uygulanmış, delegelere, karşılaştıkları Batılılarla –hatta kendilerine yemek servisi yapan garsonlarla bile– iletişime girmeme talimatı verilmişti. Ve bir grup Polonyalı festival karşıtı aktiviste ait bir raporda Çinliler, öbür komünist ülkelerden gelen delegelerin aksine, “mutlak surette ketum”⁵⁹ insanlar olarak tarif edilmiştir. Free Europe Committee ise elli adet *Doktor Jivago* kopyasını⁶⁰ festivalde dağıtılmak üzere uçakla Hong Kong’dan getirtmişti.

The New York Times, Sovyet heyetindeki birtakım üyelerin “Bay Pasternak’ın burada temin edilebilen romanına karşı büyük bir merak sergilediği”ni yazmıştı. Kimi zaman da sadece temin edilebilir olmakla kalmıyor, kitapla karşılaşmamak imkânsız hale geliyordu. Öğrencilerden ve sahne sanatçılarından oluşan Sovyet heyeti Budapeşte’den kırk otobüsle sıcaktan kavrulan Viyana’ya gelmişti. Sovyet ziyaretçilerin arasında genç bale dansçısı Rudolf Nureyev de vardı. Sovyet konvoyu şehre girdiğinde Rus göçmenlerinden oluşan kalabalıklar konvoyun etrafına üşüşmüş ve CIA’in minyatür *Doktor Jivago* baskısını otobüslerin açık pencerelerinden içeri fırlatmışlardı.⁶¹

Pasternak’ın kitabı çoğu heyette en çok rağbet gören kitap durumundaydı. *Jivago* kopyaları ve öteki romanlar, dışarıdan fark edilmemesi için Viyana’daki büyük mağazaların poşetlerine⁶² konarak, sinema salonlarının karanlığında ve konumları ağızdan ağza yayılan toplanma noktalarındaki grup değişimleri sırasında insanlara dağıtılmaktaydı. Delegeler kendi memleketlerine dönüş yolcuğu sırasında kitapları kamp ekipmanının, sahne

58 23 Nisan 1959, *Volkstimme* makalesinin özeti, Samuel S. Walker Belgeleri’nde bulunan makale, Kutu 8, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

59 “Final Report of the Activities of the Person-to-Person (Polish) Program at the 7th World Youth Festival,” Samuel S. Walker Belgeleri, Kutu 8, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

60 George Trutnovski’den Samuel Walker’a “Progress Report on Preparations for the World Youth Festival”, 4 Mayıs 1959 tarihli mektup eki, Samuel S. Walker Belgeleri, Kutu 1, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

61 Kavanagh, Nureyev, s. 74.

62 “Final Report of the Activities of the Person-to-Person (Polish) Program at the 7th World Youth Festival,” Samuel S. Walker Belgeleri, Kutu 8, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

dekorlarının, film kutularının içine ve diğer gizli saklı yerlere tıktırmışlardı.

Elbette, heyetlere eşlik eden gizli polislerden hiçbiri olup bitenleri yutmamıştı. Polonyalı öğrenciler ülkelerine dönmek üzere hazırlıklar yaptıkları sırada grup liderlerinden biri sınırda kapsamlı bir arama yapılacağını ve yola çıkmadan önce yanlarındaki her türlü yasadışı kitabın kendisine teslim edilmesinin iyi olacağını söyledi. Adam hiç kimseden karşılık alamayınca taviz vermek zorunda kaldı ve “Sadece *Doktor Jivago*’yu teslim etseniz de olur” demekle yetindi.

Bir Sovyet ziyaretçi, kendi otobüsüne dönüp de kabindeki her yeri *Doktor Jivago* cep baskılarıyla kaplanmış vaziyette bulduğu anı şöyle hatırlıyor: “Tabii ki, hiçbirimiz kitabı okumamıştık, fakat ondan korkuyorduk.”⁶³ Sovyet öğrenciler, kendilerini “araştırmacı” olarak tanıttıklarında hiç kimseyi kandıramayan KGB ajanları tarafından gözetlenmekteydi. Yine de, Sovyet “araştırmacılar” beklendiğinden daha hoşgörülü çıkmışlardı. “Kitabı alın, okuyun,” demişlerdi, “fakat katiyen ülkeye getirmeyin.”

Pasternak, 1959 yazında *The Blind Beauty* (Kör Güzellik) adını taşıyacak olan bir tiyatro eseri üzerinde çalışmaya başladı. Bir ziyaretçiye “Bütün bir tarihsel dönemi –on dokuzuncu yüzyıl Rusya’sını, barındırdığı en önemli hadise olan serflerin özgürlüğüne kavuşması bağlamında– yeniden yaratmak istiyorum”⁶⁴ demişti. “Bizde, elbette ki o dönemi anlatan çok sayıda eser mevcut, fakat bunu çağdaş biçimde ele alan hiçbir şey yok. Gogol’ün *Ölü Canlar*’ı gibi panoramik bir eser yazmak istiyorum.” Pasternak, tiyatro eserini ilk iki bölümü 1840’larda ve 1860’larda taşradaki bir malikânede geçen ve ardından olayların 1880’ler Saint Petersburg’una taşındığı iddialı bir üçleme olarak tasarlamıştı. Üçlemede görme duyusunu yitiren bir serf de yer alır, fakat kör güzellik “nice zamandır kendi güzelliğinden, kendi yazgısından bihaber” bir ülke olan Rusya’nın ta kendisidir.

63 Armen Medvedev, “Tol’ko o kino” (Sadece Sinemalarda), Konu 4, *Iskusstvo kino* (Sinema Sanatı) 4 (1999): <http://kinoart.ru/archive/1999/04/n4-article22>

64 Boris Pasternak: “The Art of Fiction No: 25,” mülakat Olga Carlisle, *The Paris Review* 24, (1960), s. 61-66.

Pasternak ziyaretçilerden birine “Günün birinde bitirebilir miyim, bilmiyorum”⁶⁵ demişti. “Fakat gözüme tamamıyla doğru görünen bir satırı bitirdiğimde, beni sevenleri daha iyi sevebilecek ve sevmeyenleri de anlayabilecek duruma geliyorum.”

Pasternak bu “mutlu uğraş” a odaklanmak için devasa ölçekteki yazışma faaliyetlerini bir kenara bırakmış, kendini araştırmaya ve yazmaya verdikçe konuya olan hevesi de iyiden iyiye artmıştı. Temmuzda kız kardeşine “Son günlerde yeni eserime heves ve şevk ile sarılmış durumdayım”⁶⁶ demişti. Paris’teki bir muhabire şunları söylemişti: “Tiyatro oyunu fikrini ilk başta kayıtsızlıkla zihnimde evirip çevirdiğim zamanlardan beri, bu olay bir tembel kaprisi ya da deneme atışı olmaktan çıkıp el üstünde tutulan bir emel halini aldı ve bir tutkuya dönüştü.”⁶⁷ Sahneleri yüksek sesle İvinskaya’ya okumaya başladı ve kadın dilin renkli, her bir sözcüğünse hayat dolu olduğu izlenimini edindi. İvinskaya, tiyatro oyununun “tıpkı romanın kendisi gibi, onun hayatı ve sanatçı tabiatıyla derinden ilişkili bir eser” olacağı kanısındaydı.

O yaz, Moskova’nın resmi düşmanlık tutumu biraz olsun hafiflemeye başladı. Kruşçev, mayıstaki Üçüncü Sovyet Yazarlar Kongresi’nde, yazarların kendi aralarında çıkan anlaşmazlıkları kurum içinde tutmalarını ve hükümetin başına dert açmamalarını – ya da hükümeti zor durumda bırakmamalarını – tavsiye etti. Hiçbir şekilde Pasternak adı telaffuz edilmemiş ve yazarın kendisi de kongreye katılmamıştı, fakat Kruşçev’in Jivago vakasından duyduğu rahatsızlık ortadaydı. Pasternak aleyhine yürütülen kampanyaya dünya çapında verilen tepkiden canı yanmış biri olarak, damadı Aleksey Adzhubey’den *Doktor Jivago*’yu okumasını ve geribildirimde bulunmasını istedi. *The New York Times*’a göre, Adzhubey roman hakkında “iyi bir genç komüniste kepini havaya fırlattırarak bir eser olmadığı gibi... karşı devrimi harekete geçirecek nitelikte de değil”⁶⁸ yorumunu yapmıştı. Adzhubey, sadece üç yüz ya da dört

65 Jhan Robbins, “Boris Pasternak’s Last Message to the World,” *This Week* dergisi, 7 Ağustos 1960.

66 Boris Pasternak’ın Lydia Pasternak Slater’a yazdığı 31 Temmuz 1959 tarihli mektup, Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 412.

67 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 310.

68 Harrison E. Salisbury, “Khrushchev’s Russia,” *The New York Times*, 14 Eylül 1959.

yüz sözcüğün çıkarılması şartıyla *Doktor Jivago*'nun yayımlanabileceği sonucuna varmıştı. Bunun üzerine, Kruşçev bir öfke patlaması yaşamış ve Surkov'u Sovyet Yazarlar Birliği sekreterliğinden almıştır. Raporlardan birinde Surkov'u yakasından tuttuğu ve öfkeden gözü dönmüş bir halde sarsıp durduğu yazılıdır.⁶⁹

Kruşçev, Üçüncü Kongre'de delegelere hitaben yaptığı bir konuşmada şunları söyledi: "Sizler 'Bizi eleştirin ve kontrol edin, bir eser yakışık almıyorsa, bunu basmayın'⁷⁰ diyebilirsiniz. Ancak neyin basılacağına ve neyin basılmayacağına bir çırpıda karar vermenin o kadar kolay olmadığını siz de bilirsiniz. En kolay, hiçbir şey basmamak olacaktır; ancak o zaman hiç hata yapmamak mümkün olabilir.... Fakat bu da aptallıktır. Hal böyle olunca, yoldaşlar, hükümeti bu gibi sorunların çözümüyle uğraştırmayın ve yoldaşlara yakışacak şekilde kendi aranızda karara bağlayın." Yılın sonraki dönemlerinde Sovyet Yazarlar Birliği, Pasternak'ın eski mevkiine geri dönmek için başvuruda bulunabileceğini açıkladı, ancak yazar bu öneriyi geri çevirdi. "Hepsi de o dönemde gerçek yüzlerini gösterdi" dedi, "ve şimdi her şeyin unutulabileceğini sanıyorlar."⁷¹

Pasternak, Moskova'da halka açık mekânlarda boy göstermeye başlamıştı. Leonard Bernstein yönetimindeki New York Filarmoni'nin bir konserine gitmek üzere uzun zamandan beri ilk kez insan içine çıkışı basın ilgisine mazhar oldu. Filarmoni Orkestrası, 1958'de Amerika Birleşik Devletleri-Sovyetler Birliği Kültürel Değişim Anlaşması'nın imzalanmasından sonraki ilk büyük çaplı konser turnesi kapsamında Moskova, Leningrad ve Kiev'de konserler vermekteydi. Seyircileri ayağa kaldıran Bernstein büyük heyecan yaratmıştı yaratmasına,⁷² ancak birtakım komünist eleştirmenler şefin müzikteki Demir Perde'yi kaldırma girişimi olarak algıladıkları tavrından rahatsız olmuşlardı. Bernstein, Amerikan kompozisyonlarının yanı sıra İgor Stravinsky'nin daha önce Sovyetler Birliği'nde hiç icra edilmemiş yapıtlarına da yer

69 Dewhirst and Farrel, *The Soviet Censorship*, s. 13.

70 Max Hayward, "The Struggle Goes On," Brumberg, *Russia under Khrushchev*, s. 385.

71 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 2, s. 366.

72 Turne ve Pasternak ile buluşma hakkındaki eksiksiz anlatı için bkz. Burton, *Leonard Bernstein*, s. 304-10.

verdi. Şef müzik parçalarının öncesinde doğrudan seyircilere hitap etmişti ve Sovyet dinleyicileri bir şeffe gerçekleşen bu türden bir karşılaşmanın tamamıyla yabancıydılar. Stravinski'nin *Bahar Ayini*'ni icra etmeden önce besteciye ithafen "sizin kendi devriminizin öncesinde bir devrim yapmıştır. O icradan sonra müzik bir daha asla eskisi gibi olmamıştır" demişti. *The New York Times*'in haberinde "vahşi ritimler ve ayrık melodiler zirveye çıktığında nefeslerin tutulduğu kısa bir sessizlik anı yaşandı, ardından çılginca tezahüratlar eşliğinde büyük bir patlama gerçekleşti" yazılmıştı.

Bernstein, Leningrad'da bulunduğu sırada Pasternak'ın adresini öğrendi ve yazarı, 11 Eylül'deki son Moskova konserine davet etti. Pasternak daveti kabul ettiğini bildiren, fakat konserden önceki gün Bernstein ile eşini Peredelkino'ya davet etmek konusundaki kararsızlığını gösteren iki adet hamışı içeren bir mektupla cevap verdi. –Pasternak'ın nihayetinde karısına karşı çıkıp son hamışta onları evine davet etmeden önceki kararsız tavrı, Zinaida'nın itirazlarından da kaynaklanmış olabilir. Bernstein ile karısı oraya geldiklerinde, Pasternak ve eşinin uzadıkça uzayan bir tartışmayı bitirememesi yüzünden dışarıda sağanak yağmur altında beklemek zorunda kalmışlardı.⁷³ Konuklar, içeri alındıklarında, kendilerine aile kavgasının misafirlerin hangi kapıdan gireceği konusundan çıktığı söylenmiş ve belli ki, onlar da Pasternak'ın eşinin yabancı ziyaretçi fikrine sıcak bakmadığından kuşkulananmamışlardı.

Bernstein ve karısı Pasternak ile birlikte yemek yemişlerdi. Orkestra şefi yazarın kendisinde "hem bir aziz, hem de bir *galant*"⁷⁴ izlenimini bıraktığını söylemiştir. Bernstein, birlikte saatlerce sanat, müzik ve "sanatçının tarihe bakışı" hakkında konuştuklarını aktarmış, ancak daha sonra sözlerini düzelter aralarındaki konuşmayı Pasternak'ın "aslında estetik konulardaki fikirlerini fiilen monologlar halinde dile getirdiği" bir sohbet olarak tanımlamıştı. Bernstein, kültür bakanıyla yaşadığı zorluklardan dert yandığında Pasternak "Bakanların bu işlerle ne ilgisi olabilir?" cevabını vermişti.

Pasternak "Sanatçı, Tanrıyla iletişim halindedir"⁷⁵ demişti Amerikalı'ya. "Ve Tanrı, sırf sanatçının yazabileceği bir şey olsun

73 Briggs, *Leonard Bernstein: The Man, His Work and His World*, s. 233-34.

74 (Fr.) Kibar beyefendi. (ç.n.)

75 Barnes, *Boris Pasternak*, C. 2, s. 366.

diye türlü türlü rollere girer. Bu, sizin durumunuzdaki gibi, bir kaba güldürü olabilir; bir trajedi olması da mümkündür, fakat bunu dert etmeye değmez.”

Moskova Konservatuarı’nın Büyük Salonu aydın kesimden çok sayıda ismin katılımıyla tıklım tıklımdı. Pasternak etkinliğe karısıyla birlikte geldi. “Salondaki bütün gözler bu iki insanın üzerinde sabitlenmiş gibiydi... insanlar birbirlerine işaret edip gözlerini onlara diktiği sırada salondan hafif bir uğultu yükseldi.

“Yoğunluğu neredeyse dayanılmaz bir hal alan gerilim, Bay Bernstein’ın birdenbire sahneye çıkmasıyla kınıliverdi, ardından muazzam bir alkış koptu. Orada bulunanlardan bazıları –muhtemelen Bay Bernstein’ın kendisi de– coşkulu karşılamının hiç değilse bir kısmının Bay Pasternak için yapıldığından emindi.”⁷⁶

Pasternak, Bernstein’ı kuliste ziyaret etti ve birbirlerine sınıksız sarıldılar. “Bizi göklere çıkardınız” dedi Pasternak. “Artık yeryüzüne dönmeliyiz.”

---

76 Hans N. Tuch, “A Nonperson Named Boris Pasternak,” *The New York Times*, 14 Mart 1987.

Bölüm On Beş

“Tahammülü imkânsız mavilikte bir gökyüzü.”

Pasternak 10 Şubat 1960'ta yetmiş yaşına girdi. Yazar, yaş gününü kutlamak üzere İvinskaya'nın evine geldiğinde, içe işleyen rüzgârdan yüzü kıpkırmızıydı. Pencerelerin üzerinde incecik buz billurları vardı ve kar tanecikleri havada uçuşmaktaydı. Pasternak konyakla içini ısıttı ve aralarında Alman gazeteci Heinz Schewe'nin de yer aldığı konuk kalabalığının arasına karıştı.¹ İvinskaya kızarmış pilicin yanında ev yapımı lahana salatası ikram etti ve yemekle birlikte daha çok konyak ve iki şişe Gürcü kırmızı şarabı içildi. Pasternak mesut ve konuşkan bir ruh halindeydi. Birkaç Alman yazar hakkında uzun uzun konuştu. Bir sürü armağan gelmiş ve dünyanın dört bir yanından tebrik notları gönderilmişti. Pasternak'ın kız kardeşleri telgraf çekmişti. Başbakan Nehru, deri kılıf içerisinde bir çalar saat armağan etmişti. Marburg'daki bir benzin istasyonu sahibi postayla toprak seramikler göndermişti.

Pasternak “Hayatımdaki her şey nasıl da geç kaldı” dedi İvinskaya'ya. “Keşke sonsuza kadar böyle yaşayabilseydik.”

Pasternak'ın yüz dokuz günlük ömrü kalmıştı.

Önceki yılın sonlarında bir Batılı muhabire şunları yazmıştı: “Kısa süre önce, zaman zaman göğsümün sol tarafında bir rahatsızlık hissettiğimin farkına vardım. Kalbimle bağlantılı bir durum bu; hiç kimseye söylemiyorum, zira söyleyecek olursam mutat gündelik rutinimden vazgeçmek zorunda kalacağım. Karım, yakınlarım ve arkadaşlarım başımdan ayrılmayacak. Doktorlar, sanatoryumlar ve hastaneler daha insan hayattayken onun içindeki hayatı söndürmeyi gayet iyi becerir. Merhamet esaretiyle yaşamak zorunda kalır insan.”² O kışın başlarında genç hayranlarından biri olan Katya

1 Schewe, *Pasternak privat*, s. 17-18.

2 De Mallac, *Boris Pasternak*, s. 256.

Kraşennikova, Pasternak'ın ziyaretine geldi. Yazar ona akciğer kanserine yakalandığını ve bir ya da iki yıllık ömrünün kaldığını söyledi.³ Bunları hiç kimseye anlatmamasını, ancak kendisiyle birlikte komünyon ayinine gelmesini rica etti.

Yaş gününde Pasternak dışarıya hâlâ gücü kuvveti yerindeymiş gibi bir görüntü vermekte ve arada bir göğsüne saplanan keskin ağrıyı kimselere belli etmemektedir. Gelgelelim, uzaklardaki dostlarına yazdığı mektuplarda öngörülen bir sonu, bir derleyip toplama faaliyetini çağrıştıran satırlar mevcuttu. Genç Gürcü balarının Çukurtma Gudiaşvili'ye "Birtakım iyicil güçler beni arkadaş çevrelerinin, gençlik hatıralarına sadakatin, kadınca bakış açılarının bulunmadığı o dünyanın yakınına getirip bıraktılar"⁴ diye yazmıştı. "Sanatçının bütün ömrü boyunca girmeye hazırlandığı ve sadece ölümünden sonra içine doğduğu bir dünyadır bu – ifade ettiğin kuvvetlerin ve fikirlerin, senin ölümünden sonra da varlığını sürdürdüğü bir dünya."

Daha sıra dışı veda düşünceleri arasında, Feltrinelli'nin onun naaşını Sovyetler Birliği'nden alıp Milano'da toprağa vermesi ve mezarını da İvinskaya'ya emanet etmesi bulunmaktaydı.⁵ Sevgilisi de onun bedenindeki gücün yavaş yavaş çekildiğinin farkındaydı. Pasternak, sipariş edilmiş çeviriler üzerinde çalışırken yorgun düşüyordu ve birlikte çıktıkları yürüyüşlerde her zamankinden daha keyifsiz bir hali vardı. Yazarın cildine sinsi sinsi yerleşmeye başlayan bir grilik de kadını korkutmuştu.⁶

Paskalya zamanı, Alman hayranı Renate Schweitzer yazarı ziyarete geldi. Hayatını masözlükten kazanan bir şair olan Schweitzer'in 1958 başlarında Pasternak'a ilk kez mektup gönderdiği günden beri ikilinin arasında samimi bir yazışma trafiği vardı. Kadın, ilk başta Pasternak'ın gazetede gördüğü bir fotoğrafının ve daha sonra da Pasternak'ın *Jivago*'sunda anlatılan Rusya'nın büyüüne kapılmıştı.⁷ Schweitzer gözü dönmüş bir hayrandı ve

3 Yekaterina Krashennikova, "Krupitsy o Pasternake" (Pasternak'tan Cevherler), *Novy Mir* 1 (1997), s. 210.

4 Barnes, Boris Pasternak, C. 2, s. 368.

5 Boris Pasternak'ın Jacqueline de Proyart'a yazdığı 14 Kasım 1959 tarihli mektup, Boris Pasternak, *Lettres à mes amies françaises (1956-1960)*, s. 206.

6 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 315.

7 Schweitzer, *Freundschaft mit Boris Pasternak*, s. 6.

Pasternak da mektuplarla yürüyen bu ilişki sayesinde yeniden Marburg'daki öğrencilik günlerinin Almanya'sına gitmekteydi. Schweitzer, Pasternak'ın mektuplarındaki (bir mektubunda Zinaida ve Olga ile yaşadığı çetrefil hayata dair düşüncelerine yer vermişti) itiraflarla dolu müşfik üsluptan o kadar etkilenmişti ki, kadın bir Sovyet vatandaşı olmak ve Peredelkino'ya taşınmak için girişimlerde bulunmayı dahi aklından geçirmişti. Pasternak ise kadının bir mektup arkadaşı olarak kalmasını tercih ediyordu ve bu ziyaret konusunda, özellikle de kendini epeyce hasta hissettiğinden, kararsız kalmıştı.

Schweitzer, Pasternak'ın ailesi ve konuklarıyla birlikte Paskalya akşamı yemeğinin yendiği daçadayken yazarın yüzündeki solgunluğu ve ne kadar az yemek yediğini fark etti. Üstelik kadın, Pasternak'la beraber İvinskaya'yı ziyaret etti ve alkolden cesaret alarak ev salıbesinin gözü önünde kahramanını sevecenliği aşan bir arzuyla öpüverdi. Ardından, neşesi kaçan İvinskaya'ya yazarı "bir haftalığına ödünç alabilir miyim?"⁸ diye sordu.

Birlikte Schweitzer'ı tren istasyonuna bıraktıktan sonra, Pasternak paltosunun "çok ağır"⁹ geldiğinden dert yandı. Bir yandan da İvinskaya'dan özür dilemeye mecburmuş gibi hissetmekteydi, fakat kadın, Schweitzer'in arsız öpücüklerinden çok Pasternak'ın aşırı gergin halinden –dizlerinin üzerine çöküp hıçkıra hıçkıra ağlamasından– endişe ediyordu. Pasternak aynı haftanın son günlerinde Nina Tabidze'yle de akciğer kanserine yakalandığı kanaatini paylaştı, fakat bunun gizli kalması için kadına yemin ettirdi. Göğüs kafesindeki ağrı gitgide daha belirgin bir hal aldıkça "Renate meselesinde sana çektiroidiklerimin cezası olarak mı hastalandım acaba?"¹⁰ sözleriyle ifade ettiği merakını İvinskaya'yla paylaştı.

Pasternak, ertesi hafta kâğıt parçalarına birtakım notlar çiziktirmek suretiyle sağlık durumu hakkında bir günlük tutmaya başladı.¹¹ "Kalp şikâyetlerim var, sırtımda bir ağrı peyda oluyor. Galiba Paskalya zamanı kendime fazla yüklenmişim. Bacaklarımda üzerinde zar zor durabiliyorum. Yazı masamın başına geçmek yorucu geliyor.

8 Maslenikova, *Portret Borisa Pasternaka*, s. 247.

9 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 386.

10 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 317.

11 Boris Pasternak, *Pasternak privat*, s. 43-46.

Tiyatro oyunumu yazamaz oldum. Sol kolum hissizleşti. Uzanmam gerekiyor.” İvinskaya’ya birkaç gün yataktan çıkamayacağını bildiren bir not gönderdi. “Sana kocaman bir öpücük gönderiyorum. Her şey yoluna girecek.”

Ayın yirmi üçünde, onu elinde eski valiziyle yolda kendisine doğru gelirken gören İvinskaya bir şaşkınlık yaşadı. Pasternak, Feltrinelli tarafından gönderilecek ve Schewe ya da bir İtalyan kurye aracılığıyla kendisine ulaştırılacak olan parayı bekliyordu. “Solgun ve bitkin; hasta bir adam” hali vardı üzerinde.

İvinskaya’ya “Beni sevdiğini biliyorum. Buna olan inancım tam ve sahip olduğumuz tek kuvvet de odur” dedi. “Hayatımızda hiçbir değişiklik yapma sakın, yalvarırım sana.”

Bir daha hiç konuşmadılar.

Pasternak, ayın yirmi beşinde bir doktor tarafından muayene edildi. Kendisine angina¹² teşhisi konuldu ve yatak istirahati önerildi. Pasternak ikna olmamıştı. “Yerine bir kıymık kadar sıkı sıkı oturmuş böyle daimi bir ağrının sadece mevcut haliyle aşırı derecede halsizleşmiş ve bakıma muhtaç durumdaki kalbimden kaynaklandığına inanmakta zorlanıyorum.”¹³

İki gün sonra Pasternak kendini daha iyi hissetmekteydi ve kardiyogram sonuçları da umut vericiydi. Pasternak “Hepsi geçip gidecek” diye yazdı günlüğüne.

Pasternak nisan sonunda çalışma odasına giden merdivenleri çıkarken zorlanmaya başladı ve aşağı kattaki müzik odasında kendisine bir yatak yapıldı. İvinskaya’ya kendisini görme teşebbüsünde bulunmamasını söyledi. Ona gönderdiği notta “Bunun tetikleyeceği panik dalgaları beni derinden etkileyebilir ve kalbimin şu andaki durumunda ölümüne yol açabilir” demişti sevgilisine. “Her zamanki kıt kafalılığıyla hareket eden Z, beni kırmamayı akıl edemiyor. Bu konuda daha önce de ağzını aramıştım.” Pasternak üzülmemesini telkin ediyor ve birlikte daha zor şeylerin üstesinden geldiklerini hatırlatıyordu. Lakin, şu ara fiziksel bir ıstırapla baş etmek zorundaydı. “En hafif hareketin kalbim üzerindeki etkisi

12 Kalbe yeterli kan gitmemesi sonucunda göğüs ağrısıyla kendini gösteren hastalık. (ç.n.)

13 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 385. (Bu dönemdeki İvinskaya’ya dair notlar hatıratının Ek A kısmında yer almaktadır)

anında hissediliyor ve feci acı verici olabiliyor” demişti kadına. “Nispeten ağrısız sancısız olarak yapabildiğim tek şey sırt üstü uzanmak.”

1 Mayıs'ta, birlikte kilisede komünyona katılmak istediği genç kadın olan Katya Kraşeninnikova, Pasternak'ı ziyarete geldi. Kadına “Ben ölüyorum”¹⁴ dedi. Pasternak kadından günah çıkarma ayininde kendisine eşlik etmesini istedi. Gözlerini kapatıp yüksek sesle ve dingin bir çehreyle duaları okudu. Pasternak, konuşulanların karısının da kulağına gitmesi için Kraşeninnikova'dan kapıyı açmasını rica etti ve Zinaida'nın rahip çağırmaya da, kilisede bir cenaze töreni düzenlemeye de karşı olmasından sesli şekilde dert yandı. Kraşeninnikova, Pasternak'ın itiraf ettiği günahları kendi rahibine ilettiğini ve adamın bu günahların affı için dua okuduğunu söyledi. Sonraları, bu durumu Pasternak'ın oğluna “Kamplarda böyle yapılırdı” diye açıklamıştır.

Birkaç gün sonra Pasternak bir kez daha iyileştiğini sandı. Yattaktan çıktı, fakat saçını yıkadıktan sonra birdenbire fena şekilde halsizleşti. İvinskaya'ya durumunun geçici olduğu bilgisini vermeyi sürdürdü ve sabırlı olmasını tembihledi. Başka bir notta “Gerçekten ölüme yaklaşmış olsaydım, beni görmek için buraya gelmen konusunda ısrarcı olurdum” diye yazdı. “Fakat şükürler olsun ki, bunun gerekli olmadığı anlaşıldı. Her şeyin, görünüşe göre, belki de bir kez daha eskisi gibi devam edeceği durumu bana fazlasıyla hak edilmemiş, fevkalade ve inanılmaz gibi geliyor!”

Pasternak 7 Mayıs gecesi kalp krizi geçirdi. SSCB Edebiyat Fonları Hastanesi yazara gece gündüz bakım hizmeti sağlanması için birkaç hemşireyle birlikte Doktor Anna Golodets'i yolladı. Golodets hastayı yüksek ateşle ve şiddetli akciğer konjesyonuuyla¹⁵ mücadele eder vaziyette buldu.¹⁶ Doktor, aşağı kata yapılan alçak ve eğri-büğrü yatağın aşın derecede rahatsız olabileceğini düşündü, fakat Pasternak'ın halinden şikâyet etmeyen ve hastalığının boyutlarını sevdiklerinden saklamaya kararlı hali gözünden kaçmadı.

14 Yevgeni Pasternak, “Poslednie gody” (Son Yıllar), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 710.

15 Organlarda kanın ya da başka bir sıvının birikmesi ya da tutulması durumu. (ç.n.)

16 Anna Golodets, “Poslednie dni” (Son Günler), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 747-62.

Yazar, penceresinin gün boyunca açık kalmasından hoşlanıyordu; dışarıda, bahçesinde çiçekler açmıştı.

Henüz on altısındaki en genç hemşire Marina Rassokhina, İvinskaya'yı güncel durumdan haberdar etmekte ve kimi zaman geceyi onunla birlikte geçirmekteydi. Genç kız, Pasternak'ın takma dişleri olmadan kendini nasıl tahammül edilemeyecek kadar çirkin hissettiğini İvinskaya'ya yetiştirdi. "Bundan böyle, Olyuşa beni sevmeyecek"¹⁷ demişti hemşireye. "Artık iyice korkunç görünüyorum." Tıraş olamamak sinirini bozmuştu, fakat oğlu Leonid'in onu tıraş etmesine ses çıkarmadı. Diğer hemşirelerden savaş zamanı cephede görev yapmış olan Marfa Kuzminiçna, ölüm yaklaştıkça Pasternak'ın gösterdiği cesarete hayran kalmıştı. "Çoktan öbür dünyanın nefesini üstümde hissetmeye başladım" demişti kadına. Hemşireye yaşadığı "ikili hayat"tan da söz etmiş ve onu kınamasını rica etmişti. Espri duygusunu da tam olarak kaybetmiş sayılmazdı. Hemşireler kan nakli hazırlıkları yaparken onlara "Adak taşlarına konmuş Tibetli lamalar" gibi göründüklerini söylemişti.

Mayıs ortasında Pasternak, dört doktor tarafından muayene edildi ve kendisine kalp krizi ve mide kanseri teşhisi kondu. Hastaya, sanrılar görmesine sebep olan bir dizi enjeksiyon uygulandı. Pasternak, Leonid Leonov ile *Faust* üzerine konuştuğunu zannetmiş ve bu olayın yaşanmadığını öğrenince baya keyfi kaçmıştı. Bir oksijen çadırı sayesinde nefes alıp verişleri rahatlamış ve kabusları azalmış gibiydi.

Zinaida ise Oxford'a bir telgraf gönderip eşinin Moskova'daki en iyi doktorlar tarafından tedavi edildiğini söyleyerek Pasternak'ın kız kardeşlerini rahatlatmaya çalıştı. Kadıncağız bakım masraflarının birazını karşılamak için tasarruflarını son kuruşuna kadar tüketmişti. Başkentteki Batılı muhabirler kendi büyükelçilikleri vasıtasıyla yazara antibiyotik temin etmeye uğraşıyorlardı.¹⁸

Artık yabancı basın da daçanın kapısında beklemekte ve gece-gündüz devam eden bir ölüm nöbeti halini almış olaydaki en son gelişmeleri yakalamak için can atmaktaydı. Aralarında Ahmatova'nın, İvanovlar'ın, Neigauzlar'ın yer aldığı kaygılı zi-

17 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 320.

18 Priscilla Johnson, "Death of a Writer," *Harper's* dergisi (Mayıs 1961), s. 140-46.

yaretçiler eve geldi, fakat Pasternak onlarla görüşmek istemedi. Dostlarına, onları sevdiği ve yakınında bulunmalarının içini rahatlattığı, ancak artık bildikleri Pasternak olmadığı haberini gönderdi. Hasta, karısının ya da oğlu Leonid'in veya hemşirelerin dışında başka hiç kimsenin hasta odasında bulunmasını istemiyordu. Yeni tıraş olup takma dişlerini ağzına yerleştirmeden doktorlarla bile görüşmek istemiyordu. Ev sessizlikle sarılıp sarıalanmıştı; çok az konuşan ve hissiz davranan Zinaida, kendilerine destek olmak için Peredelkino'ya taşınan Pasternak'ın erkek kardeşi Aleksandr ve karısının yardımcılarıyla günlük rutini sürdürmekteydi.

Zinaida birkaç kez İvinskaya'nın Pasternak'la görüşmesine izin verme ve kadın geldiği sırada evden çıkma teklifinde bulundu.¹⁹ Kadıncağız önceki yıl "o hanım" ile yaşanan ve Pasternak'ın şöhreti sebebiyle utanç verici boyutlara çıkmış olan yasak ilişki dedikoduları yüzünden büyük azap çekmişti.²⁰ Pasternak da bütün bu söylentiler yüzünden Zinaida'nın "gözlerinde yaş" görmeye tahammülünün kalmadığını söylemişti. "Zina," demişti Pasternak, "benim gözümde kendi kızım, en küçük çocuğum gibidir. Ona olan sevgim merhum annesinin sevgisinden farksızdır."²¹

Pasternak, sevgilisinin eve adım atmaması konusunda son derece kararlıydı. Eve giremeyen İvinskaya ağlaya ağlaya daçanın kapısına geliyor ve Pasternak'ın erkek kardeşi onunla konuşuyordu. Zinaida ise Pasternak'ın kadınla görüşmemesinin "canavarlık" olduğu düşüncesindeydi.²² İçin için kocasının İvinskaya'dan soğuyup soğumadığını ve ilişkide tatsızlık yaşanıp yaşanmadığını merak ediyordu. Pasternak'ın İvinskaya'ya gönderdiği mektuplar durumun öyle olmadığını gösteriyor. Kendisi sadece bir İvinskaya ziyaretinin beraberinde getireceği stresi ve yüksek oranda duygusallığı kaldıramayacak vaziyetteydi. Üstelik, kadının onu bu acınacak haldeyken görmesini de istemiyordu ve bir ziyarette yaşanacak olanca dramı ailesinin başına yıkmak arzusunda değildi. Pasternak fazlasıyla usulüne uygun yaşayan bir adamdı ve iki

19 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 388.

20 *Age.*, s. 362.

21 Boris Pasternak'ın Jacqueline de Proyart'a yazdığı 21 Eylül 1959 tarihli mektup, Boris Pasternak, *Lettres à mes amies françaises (1956-1960)*, s. 197.

22 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 388.

kadınla sürdürdüğü hayatlar, onun gözünde birbirlerinden mutlak şekilde ayırdı. İvinskaya'yı daça kapısının yakınlarında bekleyip durmaya ve Zinaida'yı da onun ölmekte olan bedenine bakıcılık yapmaya sevk eden dürtü, Pasternak'ın kimi sevdiği değil, nasıl bir ölüm istediğiyle ilgiliydi.

Mayıs sonlarında eve portatif bir röntgen makinesi getirildi ve röntgende, her iki akciğerde bulunan ve diğer hayati organlara metastaz yapan kanserli hücreler tespit edildi. İyileşme umudu kalmamıştı. Pasternak, kız kardeşi Lydia'yı görmek istedi. Aleksandr, İngiltere'ye telgraf çekti: "DURUM UMUTSUZ. GELEBİLİYORSAN GEL."²³ Doğrudan Kruşçev'e iletilen ricalara karşın, Lydia Sovyet yetkililerin bir karara varmasını bekleyerek Londra'da bir hafta geçirdi. Vize verildiğinde artık her şey için çok geçti.

Ayın yirmi yedisinde Pasternak'ın nabızı düştü, fakat doktorlar onu hayata döndürmeye çalıştılar. Tekrar gözlerini açtığı anda yeniden sükun ettiğini söyledi doktorlarına. Günün ilerleyen saatlerinde oğlu Yevgeni'yle konuştuğunda morali hâlâ bozuktu ve üzerine daha önce hiç görülmemiş bir lafını sakınmazlık hali gelmişti.

"Nasıl da anormal her şey!²⁴ Dün gece birdenbire kendimi çok iyi hissettim, ama bunun kötü ve tehlikeli bir durum olduğu anlaşıldı. Art arda iğnelerle beni hayata döndürmeye çalıştılar ve bunu başardılar.

"Ve şimdi, daha beş dakika önce, kendim doktora seslenmeye başladım, fakat anlaşıldı ki, saçma sapan bir şeymiş. Gazmış meğer. Genel itibarıyla, her şeyin boka battığını düşünüyorum. Midemi çalıştırmak için yemek yemem gerektiğini söylediler. Fakat bana acı veriyor bu. Ve aynısı edebiyat için de geçerli; tanınmışlık denen şeyin tanınmakla uzaktan yakından alakası yoktur, düpedüz kimse tarafından bilinmemeye halidir bu. Sanki çoktan ve ebediyete kadar gömülmüş gibiyim, bu da bana yeter. Hiçbir hatıra kalmadı. İnsanlarla kurulan bütün ilişkiler türlü şekillerde harap oldu. Hepsini

23 Alexander Pasternak, Lydia Pasternak Slater'a 27 Mayıs 1960 tarihli mektubu, Boris Pasternak, *Family Correspondence*, s. 418.

24 Yevgeni Pasternak, "Poslednie gody" (Son Yıllar), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 712.

bölük pörçük, bütünlüklü hiçbir hatıra yok. Her şey boka batmış. Ve bu sadece bizde değil, her yerde, bütün dünyada böyle. Benim bütün hayatım dünyaya hükmeden bayağılığa karşı, insanoğlundaki yeteneğin özgür kalması ve kendine hareket alanı bulması uğruna tek başıma yürüttüğüm bir mücadeleden ibarettir.”

Otuzu akşamı ölümün artık sadece bir an meselesi olduğunu doktorlar açıkça görülebiliyordu. Zinaida, Pasternak'ı görmek için odaya girdi. Yazar, sesine gelen anlık bir kuvvetle “Hayatı ve seni çok sevdim”²⁵ dedi, “fakat giderken hiçbir pişmanlığım yok. Etrafımızda haddinden fazla bayağılık var; bu sadece bizimle ilgili değil, tüm dünyada böyle ve ben de bir türlü buna ayak uyduramadım gitti.”

Zinaida'nın arkasından, gece 11.00 civarında oğulları odaya geldi. Yevgeni babasına “Borenka, Lydia yolda ve birazdan burada olacak” dedi. “Biraz daha sık dişini.”

“Lydia gelecek, iyi o zaman”²⁶ dedi Pasternak.

Oğulları dışındaki herkesin odadan çıkmasını istedi. Onlara mirasının yurtdışındaki kısmından –romandan, paradan ve bunun beraberinde getirdiği bütün zorluklardan– uzak durmalarını söyledi. “O işlerin idaresini Lydia üstlenecek” dedi.

Pasternak'ın soluk alıp vermesi gitgide zorlaşmıştı. Hemşireler oksijen çadırını getirdi. Pasternak, Marfa Kuzminiçna'nın kulağına fısıldadı: “Yarın pencereyi açmayı unutma sakın.”²⁷

30 Mayıs gecesi saat 11.20'de Pasternak hayata veda etti.

Zinaida ve evde çalışan kadın birlikte cenazeyi yıkayıp giydirdi. Aile gecenin büyük kısmını ayakta geçirdi.

Sabahleyin 6.00'da Pasternak'ın daçasının yakınındaki yolda bekleyen İvinskaya, Kuzminiçna'nın başı öne eğik vaziyette evden çıktığını gördü. Hiçbir şey sormadan Pasternak'ın öldüğünü anladı ve sendeleyeni adımlarıyla, ağlayarak ve hiç kimseye haber vermeden büyük eve daldı: “Artık şimdi içeri girmeme izin verebilirsin, benden korkmana lüzum yok.”²⁸

25 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 391.

26 Anna Golodets, “Poslednie dni” (Son Günler), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 761.

27 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 323.

28 Anna Golodets, “Poslednie dni” (Son Günler), Boris Pasternak, *Polnoe Sobranie Sochinenii*, C. 11, s. 762.

Onu rahatsız eden hiç kimse olmadı. Kendi kendine cansız bedenini yanına gitti. “Borya hâlâ sıcacık bir halde yatıyordu orada ve elleri yumuşaktı. Küçük bir odadaydı, sabah ışığı üzerine vurmuştu. Zeminde yer yer oynayan gölgeler vardı ve yüzü hâlâ canlıydı – durağanlığın zerresi yoktu suratında.”²⁹

İvinskaya zihninde onun sesini duymaya çalıştı ve *Jivago* şiirlerinden biri olan “Ağustos”u kendisine okuduğunu iştirir gibi oldu.

Elveda, Değişim’in aydınlık mavisi,
Ve altın sarısı ikinci Doğu’sun,
Son kadın şefkatle hafiflet
Acısını ölüm vaktimin.

Elveda, boşa geçen yıllar.
Vedalaşalım, her yerde aşağılanmaya
Meydan okuyan kadın!
Ben senin savaş alanınım.

Elveda, gergince açılan kanatlar,
İnatçı özgür uçuş,
Ve sözlere vuran dünya imgesi,
Ve sanat ve bir de yaratım gücü.³⁰

Havadis büyük bir hızla köye yayıldı. Lydia Çukovskaya haberi babasına getirdiğinde adamın elleri titremeye başladı.³¹ Adamcağız tek bir gözyaşı dökmeden hıçkırıklara boğuldu.

Çukovski günün ilerleyen vakitlerinde günlüğüne “Hava inanılmaz kadar güzel: Sıcak ve durgun”³² diye yazmıştı. “Elma ve kiraz ağaçları çiçeğe durmuş. Hayatımda hiç bu kadar çok kelebek, kuş, arı ve çiçek görmemiştim. Bütün günlerimi balkonda geçiriyorum. Her saat bir mucize yaşanıyor, her saat yeni bir şeyler oluyor; gel gör ki, o, bütün bu bulutların, ağaçların ve keçi yollarının ozanı... şimdi resmen, acınası bir portatif karyolada sağır ve kör ve her şeyden mahrum vaziyette yatmakta ve onun o fevri,

29 Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 324.

30 Boris Pasternak, *Doktor Jivago*, “Ağustos”, çev. Hülya Arslan ve Güven Turan, YKY, Temmuz 2014, s. 615. (ç.n.).

31 Reeder, *Anna Ahmatova*, s. 366.

32 Chukovsky, *Diary*, kayıt 31 Mayıs 1960, s. 444.

gümbür gümbür gelen pes perdeden sesi bir daha kulaklarımızda çınlamayacak.”

Pasternak'ın ölümü dünyanın her yerinde birinci sayfa haberi oldu, ancak Sovyet basını yazarın ölüm haberine yer vermedi.³³ Başbakanlar, kraliçeler ve sıradan insanlar taziye dileklerini ilettiler. Milano'da bulunan Feltrinelli verdiği demeçte şunları söyledi: “Pasternak'ın ölümü insanın en iyi dostunu yitirmesi kabilinden bir darbe oldu bana. Benim ayrıksı fikirlerim, bilgelik ve derin kültürle harmanlanmış olarak kendisinin şahsında vücut bulmuştur.”

Moskova'da sessizlik hâkimdi. Nihayet, 1 Haziran'da önemsiz bir yayın organı olan *Literatura i Zhizn'*in (Edebiyat ve Hayat) arka sayfasının altında küçük bir ilan yayımlandı: “SSCB Edebiyat Fonu yönetim kurulu, yazar ve Litfond üyesi Boris Leonidoviç Pasternak'ın 30 Mayıs'ta, yetmiş bir yaşındayken ağır ve uzun bir hastalık sonucu vefatını bildirir ve merhumun ailesine taziyelerini sunar.”

Bu en son aşağılama teşebbüsünde standart bir pişmanlık ifadesinden eser yoktu. Normal şartlarda, Pasternak kadar tanınmış bir yazarın uygun şekilde anılması için önde gelen birçok gündelik gazetede ölüm ilanının verilmesi ve *Literaturnaya Gazeta*'daki yazar arkadaşlarının imzasını taşıyan bir takdir yazısı yayımlanması gerekirdi. Oysa Pasternak hâlâ tek bir bağlaçsız birleşik cümleye layık görülen bir parya durumundaydı ve Merkez Komite, bir iç yazışmada söz konusu küçümseyici tavrın “sanatçı ve aydın kesimine mensup kişiler tarafından memnuniyetle karşılandığı” bilgisine yer vermişti.³⁴ 2 Haziran'da edebiyat gazetesi, *Literatura i Zhizn'*den alınmış göstermelik ilanı yeniden yayımladı ve ilana, arka sayfanın en alt kısmındaki aynı küçücük yeri ayırdı. Gelgelelim, aynı sayfada “Bir Şiir Sihirbazı”³⁵ başlığının altında Çek şair Vítězslav Nezval hakkındaki kapsamlı bir makaleye yer verilmişti. Kimi okurlara göre, yazıların yan yana konumlandırılması tesadüf değil, meçhul bir editörün elinden çıkma cin fikirli bir saygı duruşuydu.

Ortalıkta Pasternak'ın ölümünü bildiren, elle yazılmış olan ve

33 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 177.

34 Pasternak'ın cenazesi hakkında Merkez Komite iç yazışması, 4 Haziran 1960, Afiani and Tomilina, *Boris Pasternak i Vlast'*, s. 289.

35 Dewhirst and Farrell, *The Soviet Censorship*, s. 61.

Peredelkino'ya giden banliyö trenlerinin kalktığı Moskova'nın Kiev İstasyonu'ndaki bilet gişesinin yanındaki duvara bantla yapıştırılmış başka ilanlar da vardı. "2 Haziran Perşembe günü öğleden sonra üçte günümüz Rusya'sının en büyük şairi Boris Leonidoviç Pasternak'a veda edilecektir."³⁶ Bu mesajın başka versiyonları şehrin farklı yerlerinde ortaya çıkıyor, polis tarafından indirildiğinde yerine yenileri asılıyordu.

Cenaze töreninin yapılacağı öğle sonrası, o sıra art arda yaşanan sıcak günlerden biriydi ve "tahammülü imkânsız mavilikte bir gökyüzü"³⁷ vardı. Pasternak'ın bahçesinde bulunan elma ve leylak ağaçları yeni açmış pembe, beyaz ve mor çiçeklerle rengârenkti ve yerde, körpe çimleri korumak için serilmiş taze çam dallarının arasından başlarını uzatmış kır çiçeklerinden yapılma bir halı vardı.

Amerikalı gazeteci Priscilla Johnson öğlen 13.00 sularındaki trene yetiştiğinde, siyahlar giyinmiş ve ellerinde ince leylak dalları taşıyan çok sayıda yolcunun cenazeye gitmek üzere yola çıktıkları her hallerinden anlaşıyordu. Tren Peredelkino'ya girdiğinde tamamiyle boşaldı ve Johnson'ın gözüne kâh çok genç kâh çok yaşlı görünen yolcularını kusarcasına bünyesinden dışarı attı. Yetkililer onları "çoğunluk itibarıyla entelijansiya" ve genç insanlar, Edebiyat Enstitüsü ve Moskova Devlet Üniversitesi öğrencileri olarak tarif etmişti.³⁸ İnsanlar daçaya giden yolda dağınık bir tören alayı oluşturdu. Polis kavşaklara konuşlanmış ve aralarında yabancı basın mensuplarının da bulunduğu arabayla gelen kişilere araçlarını park etmeleri ve yolun son bölümünü yürüyerek kat etmeleri gerektiğini söylemişti.

Yetkililer cenaze törenini ve bunun dünya tarafından görülme biçimini kendi yöntemlerine göre idare etmek umudundaydı. Defin merasiminin arifesinde, yerel Komünist Parti şefi yabancı muhabirlere mezarlığı da içeren bir köy turu yaptırdı. Mezarlıkta, üç uzun çam ağacının gölgesinde bulunan ve Pasternak'ın yaşadığı daçaya bakan yeni kazılmış bir mezar yeri vardı. Rekabet halin-

36 Priscilla Johnson, "Death of a Writer," *Harper's* dergisi (Mayıs 1961), s. 140-46; Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 326.

37 Voznesensky, *An Arrow in the Wall*, s. 285.

38 Pasternak'ın cenazesi hakkında Merkez Komite iç yazışması, 4 Haziran 1960, Afiani and Tomilina, *Boris Pasternak i Vlast'*, s. 287.

deki fikirlerin bir arada var olduğu bir mezarlıktı burası: Farklı mezar yerlerini belirtmek üzere kullanılmış haçlar ya da kırmızı yıldızlar göze çarpıyordu. “Pasternak, kabristandaki en iyi yere gömülecek”³⁹ diye böbürlendi memur.

Pasternak’ın ölümünden sonra SSCB Edebiyat Fonu temsilcileri aileyi ziyaret edip cenaze töreninin masraflarını karşılayacaklarını ve lojistik konusunda yardımcı olacaklarını söylediler. KGB bölgede bulunan bir ofiste geçici olarak karargâh kurdu⁴⁰ ve kalabalığa karışıp gelenleri kaydetmeleri için ajanlarını etrafa saldı. Sovyet Yazarlar Birliği Moskova şubesinin üyeleri arasında törene katılmamaları gerektiğine dair konuşmalar çoktan çıkmıştı. Gelgelelim, cenaze töreninden günler önce birtakım yazarlar dört bir yandaki muhbirlerle görünmeden hürmetlerini sunmak için gizlice daçanın arka bahçesine girip çıkmışlardı.⁴¹

Sadece birkaç yazar cenaze törenine katılmak suretiyle yetkililerin öfkesini üzerlerine çekme riskine girmekten kaçınmamıştı. Oyun yazarı Aleksandr Shtein’e neden cenazeye gitmediği sorulduğunda “Hükümet karşıtı gösterilere gitmem ben”⁴² diye cevap vermişti.

Pasternak’ın komşusu ve yazarlar birliği genel sekreteri olarak Surkov’un halefi durumundaki Konstantin Fedin’in evinin perdeleri çekiliydi. Fedin hasta olmasına hastaydı, ancak adamın yokluğu aleni bir hakaret olarak algılandı. Cenazedeki iki kişi, Fedin’in törene katılmaması yüzünden Pasternak’ın tabutu başında birbirlerine girdi. Bir tanesi, Fedin’in Pasternak’ın ölümünden haberdar olamayacak kadar hasta olduğunu iddia etmiş ve ötekisi, kızgınlıkla cevabı yapıştırmıştı: “Kendi evinin penceresinden baksaydı, burada olup bitenleri gayet güzel görebilirdi.”

Romancı Veniamin Kaverin o kadar hiddetlenmişti ki, sonraki günlerde Fedin’e bir mektup yazdı: “Pasternak’ın romanından patlak veren mantıksız ve trajik hadiseyi, ülkemize büyük zararlar vermiş bir hadiseyi unutmak mümkün mü? Sense bu meseledeki rolünü o kadar ileri götürdün ki, dostun olan ve 23 yıl boyunca

39 Associated Press, “1,000 at Rites for Pasternak,” 2 Haziran 1960.

40 Krotkov, “Pasternaki” (“The Pasternaks”), *Grani* 63 (1967), s. 84-90.

41 Kaverin, *Epilog*, s. 390.

42 Chukovsky, *Diary*, kayıt 16 Haziran 1960, s. 446.

sana kapı komşuluğu yapmış bir şairin ölümünü dahi işitmemiş gibi davranmaya kendini mecbur hissettin. Herhalde, insanlar binler halinde ona veda etmeye gelirken ve Pasternak tabutuyla senin evin önünden geçerken pencerenden bakmış ve hiçbir şey görmemiş olmalısın.”⁴³

Çok geçmeden bahçe ağzına kadar doldu. Batılı gazeteciler daça kapılarının yanındaki kutuların üzerinde ayakta duruyordu; kimileri olan biteni daha iyi görebilmek için ağaçlara tırmanmıştı. Cenazeye gelenler, eve yan kapıdan girmek ve ön kapıdan çıkmadan evvel yazarın naaşının yanından tek sıra halinde geçmek üzere sessizlik içinde beklemekteydiler. Pasternak'ın üzerinde babasının koyu gri takım elbisesi ve beyaz bir gömlek vardı. “Kendi evinin oturma odasında değil, bir tarlanın ortasında yatıyormuş gibiydi, zira tabutunun etrafı silme kır çiçekleri, kiraz ve elma çiçekleri, kırmızı leleler ve leylak dallarıyla kaplıydı.”⁴⁴ Cenazeye gelenler getirdikleri bahar dallarını bıraktıkça çiçekler gitgide daha büyük bir yığın halini aldı. Aralarına zaman zaman Zinaida ile Pasternak'ın ilk eşi Yevgenia'nın da katıldığı siyahlar içinde bir grup kadın tabutun başında beklemekteydi.

Gazeteci Priscilla Johnson “yüz hatlarındaki keskinliği ve kuvvetin yok olması” sebebiyle yazarın naaşını görünce bir şok yaşadı. Veniamin Kaverin ise Pasternak'ın bildik çehresinin artık “bembeyaz devinimsizlikten oyulmuş” bir heykele dönüştüğü kanaatindeydi ve “ağzının sol köşesinde kalakalmış ufacık bir tebesüm” olduğunu düşündüğü bir ayrıntıyı fark etmişti. Sanatçı Yuri Vasilyev'in alçıdan bir ölü maskesi çıkarmasının ardından yazarın naaşı 31 Mayıs'ta mumyalanmıştı. 1 Haziran'da yöredeki rahiplerden biri daçada, ailenin ve birtakım yakın dostların katıldığı özel bir ölüm ayini düzenlemişti.

Johnson, Pasternak'ın baldızına defin töreninin ardından yakınlarındaki 15. yy'dan kalma Rus Ortodoks Başkalaşım Kilisesi'nde bir ayin yapıp yapılmayacağını sorduğunda, kadın karşısındaki Amerikalı'yı tepeden tırnağa süzmüştü. “Siz,” demişti kadın, “amma da naifmişsiniz.”

43 Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 325.

44 Priscilla Johnson, “Death of a Writer,” *Harper's* dergisi (Mayıs 1961), s. 140-46.

İvinskaya arkasından gelen insan seli yüzünden cenazenin yanında bir süre oyalanamadan yürüyüp gitmek zorunda kalmıştı. “Ben nicedir bana yasak olan kapının kenarında otururken, içerideki insanlar, artık enikonu hissizleşmiş ve onların topuna karşı kayıtsızlaşmış şekilde oracıkta yatan sevgilime hâlâ veda ediyordu.” Sovyet edebiyatının seksen yaşındaki duayeni Konstantin Paustovski yanına gelip kendisiyle konuşmak için yere eğildiğinde İvinskaya gözyaşlarına boğuldu. Paustovski, kadının içinde bulunduğu çapraşık durum yüzünden eve giremediğini düşünmüş olmalıydı. İvinskaya’yı dirseğinden tutarak “Seninle birlikte tabutun yanından geçmek istiyorum”⁴⁵ dedi.

Paustovski “cenaze töreninin sahici bir olay, insanların gerçek hislerinin bir ifadesi” olduğu yorumunu getirmiş ve “Puşkin’in ve Çarlık sarayı mensuplarının cenazelerini, bunlardaki acınası ikiyüzlülüğü ve boş gururu” anımsamadan edemediğini de sözlerine eklemiştir.

Gizli polis, konuşmalara kulak kabartarak ve fotoğraflar çekerek kalabalığın arasında dolaşmaktaydı. Cenaze katılımcılarının çoğu açısından adamların kimlikleri açık seçik ortadaydı ve polisler “olanca çeşitliliğine rağmen ortak duyguda birleşmiş kalabalıktaki yegâne yabancı unsur”⁴⁶ durumundaydı.

Pasternak’ın eski dostu Aleksandr Gladkov “Acaba orada toplam olarak kaç kişi vardı?” diye düşündü. “İki ya da üç bin mi, yoksa dört bin mi? Kestirmek hiç kolay değil, ama birkaç bini bulduğunu kesin.” Batılı muhabirler, sayıyı daha düşük tutulmuş bin rakamında sabitlemiş ve yetkililer de beş yüz kişi⁴⁷ saymışlardı. Birkaç yüz kişiden oluşan bir kalabalık dahi kayda değer bir durumdu. Gladkov ise cenaze töreninin “epey düşük katılımlı ve içler acısı” bir olaya dönüşmesinden endişe etmişti.

Gladkov yaşadığı hayreti “Hiç kimsenin sırf âdet yerini bulsun diye –çoğu zaman olduğu üzere– görev icabı gelmek *mecburiyetinde* hissetmediği bir durumda, bu kadar çok insanın geleceğini kim tahmin edebilirdi?” sözleriyle ifade etti. “Orada bulunan herkes

45 Age., s. 328.

46 Gladkov, *Meetings with Pasternak*, s. 179.

47 Pasternak’ın cenazesi hakkında Merkez Komite iç yazışması, 4 Haziran 1960, Afiani and Tomilina, *Boris Pasternak i Vlast’*, s. 287.

açısından, muazzam derecede önem taşıyan bir gündü ve bu olay bile kendi başına Pasternak'ın hanesine yazılabilecek bir zafere dönüştü.”

İnsanlar ön bahçede eski dostlarına –içlerinden bazıları kamp-lardan tanıdıkları yoldaşlara– rastlıyordu. Gladkov, önceden tanıdığı ve yıllardır görmediği iki mahkûmla karşılaşmıştı. Böyle bir anda yeniden buluşmak insanlara tamamıyla normal görünmüş ve Gladkov'un aklına Pasternak'ın “Ruh” şiirinden dizeler gelmişti.⁴⁸

*Ah ruhum, tutuyorsun yasını
Tüm o dostlarımın
Döndün işte bir anıt mezarına
O mazlum dostlarımın.*⁴⁹

Daçanın arka tarafındaysa, Rusya'nın en iyi piyanistleri eski bir düz piyanoda parçalar çalarken insanlar çimenlerin üzerinde oturmakta, notalar müzik odasının açık pencerelerinden havaya karışmaktaydı. Stanislav Neigauz, Andrey Volkonski, Maria Yudina ve Sviatoslav Richter sırayla piyanonun başına geçip ağır tempolu ağıtlar ve Pasternak'ın sevdiği –bilhassa Chopin'den– melodiler çaldılar.

Richter, öğleden sonra saat dördü biraz geçerken Chopin'in “Marche Funèbre”ini icra ederek müziği sonlandırdı. Aile son bir kez merhumla baş başa kalabilmek için hâlâ evin içerisinde bulunanların ön bahçeye çıkmasını rica etti. Dışarıda ön taraftaki sundurmada bulunan İvinskaya iç mekânı görebilmek için çırpınmış, hatta bir ara tahta sıranın üzerine çıkmış ve pencereden içeriye seyretmişti. Gözlemcilerden biri kadın için “o küçük düşmüş halinde bile karşı konulamaz bir güzelliği vardı”⁵⁰ yorumunu yapmıştır.

Kısa bir müddet sonra, siyahlar giyinmiş ve saçları kınayla belirlenginleştirilmiş olan Zinaida ön sundurmaya çıktı. Cenaze alayının yola koyulma vakti gelmişti.

Tabutun etrafını saran öbek öbek çiçekler pencerelerden dışarıdaki kalabalığa dağıtıldı. Litfond'dan gelen organizatörler, tabutu çabucak ve tören katılımcılarından önce cenazenin alalecele

48 Gladkov, *Meetings with Pasternak*, s. 176.

49 çev. Barış Özel. (ç.n.)

50 Kaminskaya, *Final Judgment*, s. 163.

toprağa verileceği⁵¹ mezar yerine yetiştirebilmek için evin önüne mavi bir minibüs getirmişlerdi. İçlerinde Pasternak'ın iki oğlunun da bulunduğu tabut taşıyıcılar, cenazenin araca konulmasına karşı çıktı. Açık tabut, taşıyıcıların omuzlarına alınarak yukarı kaldırıldı ve kalabalık kenara çekilerek onlara yol verdi; adamlar bahçeden geçti ve kalabalığın mezarlığa yürüyüşüyle “acımasızca toz kaldıran hüzünlü toprak yol”⁵² üzerinden doğruca Pavlenko'ya yöneldi.

Her ikisi de Pasternak'ın müritleri olan genç yazarlar Andrey Sinyavski ve Yuli Daniel tabut kapağının peşi sıra yürüdüler. Rus geleneğine göre, tabutun kapağı tam defin anının öncesine kadar kapatılmazdı. Kalabalığın başını çeken tabut taşıyıcıları öyle bir telaşla yürüyordu ki, yazarın naaşı bir insan okyanusunun dalgalarında yükselip alçalıyor gibiydi. Taşıyıcılar yorgunluk belirtisi gösterdiğinde, yardım etmek için kalabalığın arasından genç erkekler çıkıyordu.

Törene katılanlardan bazıları Pasternaklar'ın daçasının önündeki yeni sürülmüş bir tarladan geçip kestirme yoldan gitti. Yol doğruca yöredeki kilisenin canlı renklere boyanmış kubbelerinin yakınında ve küçük bir yamaçta bulunan mezarlığa çıkıyordu. Tabutla birlikte gelen cenaze alayı oraya vardığında mezarlık çoktan insanlarla dolmuştu. Taşıyıcılar mezarın kenarına geldiğinde tabutu toprağa koymadan önce bir anlığına yükseğe kaldırıp kalabalığın yukarısında tuttu.

Gladkov bu anı “Boris Leonidoviç Pasternak'ın, cılızlığına rağmen görkemini kaybetmemiş o yüzünü son kez görebildim” sözleriyle hatırlamıştır.

Pasternak'ın eski dostu ve Moskova Devlet Üniversitesi profesörlerinden felsefeci Valentin Asmus öne çıktı. Bir genç oğlan, Priscilla Johnson'a doğru eğildi ve adamın kim olduğunu açıkladı. “Partiden değil” sözlerini eklemeyi de unutmadı.

“Bugün burada, Rus yazarlarının ve şairlerinin en büyüklerinden birine ve kendisine, müzik de dahil olmak üzere, her türlü yetenek bahşedilmiş olan bir adama veda etmek üzere toplandık. Fikirlerine katılabilirsiniz ya da katılmayabilirsiniz, ancak Rus

51 Kaminskaya, *Final Judgement*, s. 163.

52 Voznesensky, *An Arrow in the Wall*, s. 286.

şii bu dünyada varlığını sürdürdüğü müddetçe Boris Leonidoviç Pasternak adı en büyüklerin arasında anılacaktır.

“Onun günümüz dünyasıyla yaşadığı uyuşmazlığın kaynağında bir rejim ya da devlet yoktur. Kendisi daha yüksek düzeyde bir toplumu arzulamıştır. Hiçbir zaman kötülöklere güç kullanarak karşı durulabileceğine inanmadı ve hatası da bu oldu.

Hayatımda kendini hiç sakınmadan, kendisinden bu kadar çok şey talep eden başka bir adamla karşılaşmadım. Kanaatlerinin dürüstlüğü bakımından onunla eşit düzeyde olabilecek pek az insan vardır. Kendisi kelimenin tam anlamıyla bir demokrat ve kalem arkadaşlarını nasıl eleştirmesi gerektiğini bilen bir adamdı. Haklılığına olan kesin inancından ötürü fikirlerini çağdaşlarının karşısında sonuna kadar savunan biri olarak ebediyen yaşayacak bir örnek bırakmıştır bize. İnsanlığı en yüce nitelikleriyle ifade etme yeteneğine sahipti.

Uzun bir hayatı oldu, fakat yıllar çok çabuk geçti. Hâlâ çok gençti ve pek çok şeyi yazamadan aramızdan ayrıldı. Adı ilelebet en iyilerin arasında kendine yer bulacaktır.”⁵³

Ardından, aktör Nikolay Golubentsov, Pasternak'ın 1932 tarihli derlemesi *İkinci Doğuş*'tan “Bilseydim, ah, başa bunlar gelir” şiirini okudu.

*Satırı duygu dikte ettiğı zaman,
O, bir köleyi sahneye yollar
Ve sona erer burada yaratış hünery
Ve zemin ve yazğı solur burada.*⁵⁴

Bir genç adam, *Jivago* şiirleri serisinden “Köy”ü asabi bir tavırla ve kekeleyerek okudu. Şiir, tıpkı roman gibi, Sovyetler Birliğinde hiç yayımlanmamıştı fakat yine de “bin çift dudak sessiz bir koro halinde oynamaya başlamış”⁵⁵ ve kalabalığın içinde bir heyecan dalgası doğar gibi olmuştu. Bir kişi “işçiler adına şükranlarımızı

53 Asmus tarafından yapılan anma konuşmasının küçük farklar gösteren birkaç çeşitlemesi mevcuttur. Buradaki Priscilla Johnson'ın “Death of a Writer,” *Harper's* dergisi (Mayıs 1961), s. 140-46 yazısından alınmıştır.

54 Boris Pasternak, *Erken Trenlerde: Seçme Şiirler*, çev. Azer Yaran, Can Yayınları, Temmuz, 2013. (ç.n.)

55 Priscilla Johnson “Death of a Writer,” *Harper's* dergisi (Mayıs 1961), s. 140-46.

sunarız sana. Kitabını dört gözle bekledik. Maalesef, gayet iyi bilen sebeplerden dolayı, kitap bir türlü çıkmadı. Fakat sen, yazarın adını herkesten daha yükseğe taşıdın.”

Kalabalıktan gelen düşmanca mırıltıları fark eden Litfond yetkilileri, cenaze törenini sonlandırmak için harekete geçti. Bir kişi kapağı tabuta doğru taşımaya başladı. En yakınında bulunan tören katılımcıları Pasternak'a veda öpücüğü vermek için cenazenin üzerine eğildi. Gözyaşlarına engel olamayan İvinskaya sona kalanlar arasındaydı. Mezar başındaki törenin kimi anlarında o ve Zinaida, tabutun başında birbirlerinden birkaç adım uzaktaydılar. Zinaida, İvinskaya ile kızının insanları ittire kaktıra öne geçmelerinden rahatsız olmuştu.⁵⁶ İvinskaya veda sözcüklerini söylerken, Zinaida “tabutla arası altmış santim bile olmayan bir çitin kenarında durmuş sigara içiyor... ve arada bir cenazesi mezara indirilmek üzere olan adama suçlayıcı bakışlar atıyordu.”

Kalabalığın arasından rastgele sesler yükselmeye devam etti.

“Tanrı, seçilmiş kullarının yolunu dikenlerle işaretler ve Pasternak, Tanrı tarafından seçilmiş ve işaretlenmiştir!”

“Pasternak'ın şanına!”

“Şairin canına kıydılar!”⁵⁷ diye bağırdı biri ve kalabalık karşılık verdi: “Yazıklar olsun! Yazıklar olsun! Yazıklar olsun!”

Litfond yetkililerinden bir tanesi “Toplantı sona erdi, başka konuşma yapılmayacak!”⁵⁸ diye bağırdı.

Ölülerin arkasından okunan duanın yazdığı bir kâğıt parçası uzun zamandır evlerindeki hizmetçi kadın tarafından Pasternak'ın alnına konuldu ve tabutun kapağı çekiç yardımıyla sıkı sıkı kapatıldı. Tabut aşağı indirilirken ve tahtaya vuran toprağın ilk gümbürtüleri “cılız, boğuk ve ürkütücü”⁵⁹ sesler çıkarırken feryatlar da arttı.

Hava bulutlandı. Kalabalık büyük ölçüde dağılmıştı, fakat elli kadar genç insan mezarın başında kalıp Pasternak'tan şiirler okudu. Güneş battığı sırada hâlâ oradaydılar: “Kâh birinin kâh ötekinin sesi etkileyiciliğiyle dikkat çeken tekdüze bir ritimde yükselip

56 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 396.

57 De Mallac, *Boris Pasternak*, s. 271.

58 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 331.

59 Lydia Chukovskaya, *Zapiski o b Anne Akhmatovoi*, C. 2, s. 401.

alçalmaktaydı.”⁶⁰ KGB olaya müdahale etmeme kararını almış, ancak Merkez Komite ilerleyen günlerde Kültür Bakanlığı’na ve Sovyet Yazarlar Sendikası’na öğrencilerin eğitimine dikkat edilmesi talimatını vermişti, çünkü “bazıları (ki bunların sayıları da çok azdır) sağlıklı, muhalif fikirlerle zehirlenmişlerdir ve var güçleriyle Pasternak’ı büyük bir sanatçı ve yaşadığı devirde anlaşılamayan bir yazar konumuna çıkarmaya uğraşmaktadırlar.”⁶¹

Uzun ve insanı bitkin düşüren gün boyunca Lydia Çukovskaya olanca üzüntüsüne rağmen içinde “tuhaf bir zafer ve galibiyet” hissetmişti.

Çukovskaya, “Neyin zaferi bu? Bilmiyorum. Onun şiirinin zaferi olabilir. Yoksa Rus şiirinin zaferi midir?”⁶² diye merak etmişti. “Yoksa, onunla aramızdaki hiç kopmayacak bağın zaferi mi?”

60 Priscilla Johnson “Death of a Writer,” *Harper’s* dergisi (Mayıs 1961), s. 140-46.

61 Pasternak’ın cenazesi hakkında Merkez Komite iç yazışması, 4 Haziran 1960, Afiani and Tomilina, *Boris Pasternak i Vlast’*, s. 289.

62 Lydia Chukovskaya, *Zapiski ob Anne Akhmatovoi*, C. 2, s. 397.

Bölüm On Altı

“Kitabın yayımlanmamış olmasından dolayı yaşadığım pişmanlığı ifade etmekte geç kaldığımı söyleyecek kişiler çıkabilir.”

İvinskaya, 16 Ağustos'ta Peredelkino'da tutuklandı. Bahçe kapısından içeri birkaç adam girdiği sırada hava kararmak üzereydi ve kadın, annesi ve üvey babasıyla birlikte çay içmekteydi. Pembe suratlı ve yüzünde memnun bir tebessüm olanı KGB memurlarından biri “Tabii ki, gelmemizi bekliyordun, öyle değil mi?”¹ dedi. “Suçlu davranışlarının cezasız kalacağını sanmıyordun herhalde, değil mi?”

Geçen on sekiz ay boyunca, gizli polis türlü yabancı şahısların ülkeye Pasternak için para getirdiğini tespit etmiş ve İvinskaya'yı yasadışı döviz ticaretiyle suçlamıştı. Kadının tutuklanması ilk başta gizli tutulmuştu. Gelgelelim, zaman içinde yetkililer *Doktor Jivago*'nun yazarına değil, erken dönem Pasternak'a büyük bir Sovyet yazarı olarak itibarını geri vermek adına kaba bir girişimle kadını günah keçisi ilan etme kararını aldı. Surkov'a bakılırsa, Pasternak “kendisi zengin olabilsin diye ona *Doktor Jivago*'yu yazdıran ve sonra da yurtdışına gönderten maceraperest bir kadın”² tarafından kandırılmıştı.

Pasternak, hayatının son yılında zengin bir adamdı, fakat servetinin kontrolü sinir bozucu şekilde erişimi dışındaydı. D'Angelo'nun nakit parayı Sovyetler Birliği'ne sokabilecek “güvenilir” dostları olduğunu bildirmek üzere yazara bir mektup göndermesinin ardından Pasternak kendisine ait telif hakkı gelirlerinin 100.000 dolarlık kısmının İtalyan'a verilmesi konusunda Feltrinelli'yi yetkilendirmişti.

1 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 339-40.

2 Age., s. 340.

Pasternak ilk başlarda biraz diken üstündeydi: “Olyuşa, o kadar parayı nereye koyacağız?”³

“İşte şuradaki valize!” cevabını vermişti İvinskaya.

Feltrinelli parayı 1960 Martı’nda vergi cenneti Liechtenstein’deki bir hesaptan⁴ D’Angelo’ya havale etti. D’Angelo hiç vakit kaybetmeden Batı Avrupa’da ruble satın almaya ve sonra da, nakit parayı Sovyetler Birliği’ne kaçırarak ve İvinskaya ya da kızı üzerinden gizlice Pasternak’a ulaştıracak İtalyan dostlar ayarlama işine girişti. D’Angelo yaptıklarını, kendi belirlediği güvenlik yöntemleriyle “yürüttüğü” bir “operasyon” olarak tarif etmişti.⁵

Ne var ki, İtalyan, KGB’nin dengi değildi.

Gizli polis, İtalyan komünist gazetesi *L’Unità*’ya çalışan Moskova muhabiri Guiseppe Garritano’nun, D’Angelo tarafından satın alınan büyük miktardaki rublenin⁶ transferini halletme sürecini uzaktan seyretti. 1960 Martı’nda Garritano’nun karısı Mirella, İvinskaya’nın, içerisinde dinleme cihazı bulunduğu neredeyse kesin gözüyle bakılabilecek ve sıkı gözetim altında tutulan Moskova’daki dairesine telefon etti ve postaneye gelip Pasternak’a gönderilmiş birtakım kitapları almasını rica etti. İvinskaya burkulmuş bacağı yüzünden yataktan çıkamıyordu ve Pasternak da tanımadığı bir yabancıyla buluşmak konusunda isteksizdi. Sonunda, İvinskaya’nın kızı İrina’yı oraya gönderme kararı aldılar. Genç kız, küçük erkek kardeşini de yanına aldı. Postanede ellerine eski püskü bir valiz tutuşturuldu ve apartman dairesine dönüp de valizi açtıklarında şaşkınlıktan İvinskaya ile Pasternak’ın “soluğu kesildi”, zira “içerisinde kitap yerine paket kâğıtlarına sarılmış tomar tomar Sovyet banknotları vardı. Hepsi de tertipli biçimde istiflenmiş tomarlar sıra sıra dizilmişti.”⁷

Pasternak tomarlardan birini İvinskaya’ya verdi ve valizi Peredelkino’ya götürdü.

İtalyanlar birtakım evrakları Feltrinelli’ye götürme işini de üstlenmişlerdi.⁸ Gelgelelim, Garritano ve karısı Kafkasya’da tatil

3 Yemelyanova, *Legendy Potapovskogo pereulka*, s. 211.

4 D’Angelo, *Delo Pasternaka*, s. 154.

5 Age., s. 162.

6 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 191.

7 Ivinskaya, *A Captive of Time*, s. 338.

8 Age., s. 296.

yaptıkları sırada evraklar kayboldu. Bunların arasında, İvinskaya'ya Pasternak'ın telif hakkı gelirleri üzerinde kontrol yetkisi veren imzalı bir talimatname de bulunmaktaydı. Belgelerin kaybolduğunu fark ettiğinde Mirella Garritano, kâğıtları sağanak yağmurda çantasından düşürmüş olabileceğini düşündü.⁹ Kocasını izlendiklerinden kuşkulandı ve belgelerin karısının bir partide çantasını yere bıraktığı sırada çalınmış olabileceği tahminini yürüttü. İvinskaya ağustosta Pasternak'ın 1956'da imzaladığı ve kendisine "*Doktor Jivago* romanının yayımlanmasıyla ilişkili bütün görevleri ifa etme yetkisi"¹⁰ veren bir vekaletnameyi tek başına Feltrinelli'ye gönderdi. Fakat bu belge, yazarın ölümünden sonraki meselelerin yönetilmesi konusunda kadına geniş kapsamlı bir yetki vermemekteydi.

Garritano'nun dikkatsizliği fazlasıyla çetrefilli bir hasara yol açmıştır. Pasternak bir vasiyetname bırakmamıştı; mirasının muhtelif bölümleri üzerinde ve çoğu zaman yakışsız şartlarda süren kontrol mücadeleleri neredeyse ölümünün hemen ardından başlamış ve arkadaşları ile ailesi tarafından açılan davalarla 1990'lara kadar devam etmiştir.

1959'un sonlarında Feltrinelli, Pasternak'a yeni bir sözleşme gönderdi. Sözleşme Milanolu yayıncıya *Doktor Jivago*'nun film hakları ve Pasternak'ın başka yazıları üzerinde denetim yetkisi vermekte ve de Proyart'ı yazarın Batı'daki yasalarla tasdik edilmiş ikinci danışmanı olarak saf dışı bırakmaktaydı. Fransız dostunu kıracığı endişesiyle bir tereddüt yaşayan Pasternak birkaç ay boyunca sözleşmeyi sürüncemede bıraktı. Pasternak hem İvinskaya'nın hem de Feltrinelli'nin Moskova'daki güvenilir kuryesi durumundaki Heinz Schewe'nin baskıları sonucunda 1960 Nisanı'nda sözleşmeyi imzalamıştır.

İvinskaya cenazeyi takip eden hafta Feltrinelli'ye bir mektup yazdı ve yaşadığı "feci üzüntü"den söz ettikten sonra acilen pratik meseleler hakkında konuşmaları gerektiğini belirtti. Garritano'nun emanet ettiği belgeye gönderme yaparak "Nisan'da, Boris'in kendini tamamıyla tiyatro oyununa vermek arzusunda olduğu ve çoktandır güçten düştüğünü hissettiği dönemde, kendisi size verilmek

9 D'Angelo, *Delo Pasternaka*, s. 201-2.

10 Mancosu, *Inside the Zhivago Storm*, s. 216.

üzere benim adıma düzenlenmiş bir vekâletname kaleme aldı”¹¹ diye yazdı. “Belgede, parayla ilgili sözleşmeler olsun, başka her türlü evrak olsun tarafıma ait imzanın onun kendi imzasıyla aynı derecede geçerli olmasını istediğinden söz edilmektedir.” İvinskaya belgenin D’Angelo’nun arkadaşları tarafından yayıncıya teslim edileceğini de yazmıştı. Üstelik kadın, Pasternak’ın İngiltere’deki kız kardeşleri de dahil olmak üzere, yazarın ailesiyle yaşanabilecek her türlü anlaşmazlıkta Feltrinelli’ye destek olacağını sözünü de veriyordu. “Pasternak ailesi yayın hakları üzerinde hiçbir talepte bulunamaz” diye yazmıştı. “Son vekâletname, size önceki satırlarda bahsettiğim sözleşmenin ta kendisidir.”

Feltrinelli, İvinskaya’ya yazdığı cevapta D’Angelo tarafından kullanılan yöntemleri “aşırı derecede tehlikeli”¹² bulduğunu ve sadece Alman muhabire güvenmesi gerektiğini söyledi. Feltrinelli, kendince bir casusçuluk oyununa girerek mektuba tek bir adet bin liralık banknotun yarısını iliştiirdi ve İvinskaya’ya, Schewe’nin bulunmadığı hallerde kendisine banknotun yarısını gösterebilecek kişiyle muhatap olmasını tembihledi. İvinskaya, banknotun “kötü bir gerilim filmi”nden¹³ çıkmış bir şey olduğunu ve onu elinde bulundurmasının kendisi açısından pahalıya mal olacağını aklından geçirdi.

İvinskaya, belgelerin kaybolduğunu öğrendiğinden beri tek bir “huzurlu an” yaşamadığını ve bunların yanlış ellere düşmesi halinde olaklardan korktuğunu anlatmıştı. “Azizim, sevgili Giangiacomo. Umalım ki, beklediğimiz en korkunç şey gerçek olmasın ve bu mesele devam ettiği müddetçe özgür kalmayı başarabileyim.”¹⁴

Feltrinelli yazarın ölümünün ardından İvinskaya’nın, Pasternak’la ilgili meseleleri kendisine havale etmeyi sürdüreceği umudunu besledi. Yayıncının daha önce Pasternak’ın karısı ve çocuklarıyla hiçbir teması olmamıştı ve danışmanı Schewe ise dul eş Zinaida’dan çok İvinskaya’yla görüşmeye meyilliydi. Feltrinelli,

11 Olga İvinskaya’nın Giangiacomo Feltrinelli’ye yazdığı mektup, Schewe, *Pasternak privat*, s. 54-57.

12 D’Angelo, *Delo Pasternaka*, s. 183.

13 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 351.

14 Olga İvinskaya’nın Giangiacomo Feltrinelli’ye yazdığı 28 Temmuz 1960 tarihli mektup, Heinz Schewe Belgeleri, Nachlass Heinz Schewe, Axel Springer AB Arşivleri, Berlin.

İvinskaya'ya "Her zaman için kârın hatırı sayılır kısmının sana ve İrina'ya bırakılmasını güvenceye alacağım" sözünü vermişti. Ayrıca, kendisinin Pasternak ile yaptığı sözleşmelerin "asla bir şekilde yetkililerin ya da Pasternak ailesinin eline geçmemesi gerektiği"ni tembihlemişti.

Pasternak ailesini olayın dışında bırakmak dürüstlükten uzak ve Sovyetler Birliği tarafından istismar edilecek bir öneriydi. Ne var ki, bunun tam olarak Feltrinelli'nin duruşunu yansıttığı söylenemezdi. Yayıncı, İvinskaya'yı Pasternak'ın vasisi olarak kabul etmişti etmesine, ancak etraflarında "tehlikeli düşmanlar" olabileceğinden ötürü kadına "Moskova'daki savaşa dahil olmama" ve "para konularında cömert davranma" talimatlarını iletmişti.¹⁵

D'Angelo ise Feltrinelli'nin kuruntularından habersiz şekilde kendi planlarını uygulamayı sürdürdü. Temmuzda nakit paranın ikinci büyük kısmını başka bir İtalyan çifte verdi; Benedettiler, bir Volkswagen Beetle ile Berlin'den Moskova'ya kadar gelmişti. Para otomobildeki tahta kaplamaların içine gizlenmişti. Karı koca, Moskova'ya vardıklarında nakit parayı kocaman bir sırt çantasıyla İvinskaya'nın dairesine taşıdılar. Benedettiler, resmi döviz kuruna göre takriben 125.000 dolara karşılık gelen,¹⁶ ancak Batı Avrupa'daki gri piyasada¹⁷ yaklaşık olarak 50.000 dolar gibi çok daha az bir miktar edebilecek 500.000 rubleyi yanlarında getirmişlerdi.

Kızının parayı kabul ederek yaşayabilecekleri tehlikeyi sezmesi üzerine İvinskaya parayı reddetmeye çalıştı. Gelgelelim, Benedettiler bunca yolu geldikten sonra işi yarım bırakmak niyetinde değildi. "Reddetmek gibi bir hakkınız yok"¹⁸ dediler. "Kişisel bir borç bu." İvinskaya'nın ihtiyatlı tutumu kısa sürdü. Oğluna bir motosiklet satın aldı ve tutuklandığı gün¹⁹ –dikkatleri görünürde hiç geliri olmayan bir kadına çekmesine kesin gözüyle bakılabilecek bir alışveriş çılgınlığının parçası olarak– kendisine cilalanmış bir elbise

15 Giangiacomo Feltrinelli'nin Olga İvinskaya'ya yazdığı 24 Haziran 1960 tarihli mektup, Heinz Schewe Belgeleri, Nachlass Heinz Schewe, Unternehmensarchiv, Axel Springer AB Arşivleri, Berlin.

16 Bkz. "Publisher Backs Pasternak Ally," *The New York Times*, 28 Ocak 1961.

17 Malların ve hisse senetlerinin belirlenmiş fiyatlarının altında alınıp satıldığı gayri resmi piyasa. (ç.n.)

18 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 338.

19 Schewe, *Pasternak privat*, s. 78.

dolabı aldı. Alelacele harcamaların bir bölümü, Sovyet vatandaşlarının yıl sonuna kadar eski rubleleri yenileriyle değiştirmesini öngören para birimi reformuna bağlanabilirdi. Pasternaklar da baş döndürücü bir para harcama faaliyeti içerisindeydi. Pasternak nisanda, ölümünden kısa bir süre önce 45.000 rubleye yeni bir Volga marka otomobil satın almıştı.²⁰ Nobel Ödülü tartışmaları sonrasında görünürde büyük oranda gelir kaybı yaşamış bir yazar açısından dikkat çekecek büyüklükte bir nakit harcamaydı.

KGB, Pasternak'ın cenazesinin hemen sonrasında İvinskaya'yı sıkıştırmaya başladı. Cebinden KGB ajanlarına has kırmızı kimlik kartını çıkaran ve Pasternak'ın devam etmekte olan çalışması *Kör Güzellik*'e ait elyazmasını isteyen "kara gözlü irikiyim bir adam"²¹ kadını ziyaret etti. İvinskaya'ya, özgün metni teslim etmemesi durumunda kendisinin "kesinlikle daha travmatik bir yere götürüleceği" söylendi. İvinskaya metni adamlara verdi, ancak çok geçmeden tiyatro oyununun başka bir kopyasını ülkeden çıkarmak üzere Schewe'yi ayarladı. Feltrinelli, İvinskaya'dan izin almadan eseri yayımlamama sözü verdi.

Gizli polis bir yandan da İvinskaya'nın ailesini tecrit etmeye başlamıştı. İrina, bir Fransız öğrenci olan Georges Nivat'yla nişanlıydı fakat nişanlısı 20 Ağustos'taki nikâh töreni öncesinde gizemli bir hastalıkla yatağa düştü; vücudunun büyük kısmında kabarcıklar çıkması ve birdenbire ateşinin yükselmesi üzerine hastaneye kaldırıldı. Nivat iyileşti fakat vizesi yenilenmediğinden 10 Ağustos'ta uçakla memleketi Fransa'ya gitmek zorunda kaldı. Onun adına yapılan tüm ricalar –Sovyetler Birliği'ndeki Fransız büyükelçisinin doğrudan Kruşçev'e yaptığı rica da dahil– görmezden gelindi. İrina geçmişe dönüp baktığında, Nivat'nın geçirdiği bulaşıcı hastalığın ve hastaneye kaldırılmasının tesadüfi bir olay değil, evliliğe engel olmak için ayarlanmış bir plan olabileceğini de düşünmüştü.²²

İvinskaya ve ailesini hedef alan tacizler günden güne arttı. Moskova'daki apartmanın önünde "gençlerden oluşan tuhaf gruplar" dolaşmaktaydı. Olga ile kızı dışarı çıktıklarında kendilerini gizlemek adına hiçbir çaba sarf etmeyen adamlar gölge misali peşlerine

20 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 384.

21 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 333.

22 Yemelyanova, *Legendy Potapovskogo pereulka*, s. 209.

takılmaktaydı – Nobel Ödülü tartışmasının yaşandığı günlerden kalma bir taktik.

İvinskaya'nın tutuklandığı 16 Ağustos günü kadının Peredelkino'daki kiralık evi ve Moskova'daki dairesinin yanı sıra birtakım dostlarının evleri de arandı. İvinskaya'nın kalan parayla birlikte Pasternak'ın evraklarını içine koyup bir komşusunun evine götürdüğü valiz bulundu. Pasternak'ın evi de iki ajan tarafından arandı;²³ adamlar Pasternak'a yurtdışından nakit paranın yanı sıra yüz çift çizme ile elli adet paltonun gönderildiğine dair İvinskaya'dan aldıkları bilgi üzerine harekete geçtiklerini söylemişlerdi. Giysi konusundaki ipucunun sahteliği bir yana, İvinskaya'nın böyle bir "gizli bilgi" paylaşmış olması bile şüpheliydi. Arama büyük ihtimalle paranın ve evrakların bulunmasına odaklanmıştı.

İvinskaya iki ajanın ortasında sıkışmış vaziyette arabayla, 1949'da tutuklu olarak kaldığı KGB'nin genel merkezi Lubyanka'ya götürüldü.

Kadın o anları "Üzerime tuhaf bir kayıtsızlık hissi çökmüştü"²⁴ sözleriyle anımsamıştır. "Mademki Borya mezarında yatıyor, benim de varoluşumun umutsuz çıkmaz sokağından zorla alınıp çıkarılmam belki de iyi bir şey olmuştur."

Yirmi iki yaşındaki İrina 5 Eylül'de tutuklandı. Her gün iki saati geçmeyecek şekilde sorguya çekiliyordu. Sorgu memuru "Alt tarafı ufacak tefecik bir suçlusun, o kadar"²⁵ demişti.

Feltrinelli, İvinskaya'nın tutuklandığı haberini eylül başlarında aldı. Schewe'ye "Tatilden eve döner dönmez bütün mektuplarınızı bir çırpıda okuduk ve basbayağı dehşete düştük"²⁶ diye yazdı. "Olayların, son mektubunuzdaki finalle birlikte izledikleri seyir tek kelimeyle korkunç. Bu durum, ne yazık ki, bütün nasihatlere ve uyarılara rağmen amaçları fazlasıyla karanlık sayılabilecek karşı tarafı kullanan hanım arkadaşımızın dikkatsizliğinden ve bize olan geçici güvensizliğinden kaynaklanmıştır." Feltrinelli'nin,

23 Zinaida Pasternak, *Vospominaniya*, Boris Pasternak, *Vtoroe Rozhdenie*, s. 406-7.

24 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 342.

25 Yemelyanova, *Legendy Potapovskogo pereulka*, s. 232.

26 Giangiacomo Feltrinelli'nin Heinz Schewe'ye yazdığı 3 Eylül 1960 tarihli mektup, Heinz Schewe Belgeleri, Nachlass Heinz Schewe, Axel Springer AB Arşivleri, Berlin.

D'Angelo tarafından görevlendirilen kuryeleri kast ettiği gün gibi ortadadır.

Feltrinelli sözlerine “D'Angelo meselesine gelecek olursak, gerçekten hiçbir şeyden haberim yok” diye devam etmişti. “Muhatabımız ya bir provokatör ya da bir geri zekâlı.”

İlk başta, anne ve kız büyük gizlilik içinde hapiste tutuldu. Tutuklandıklarına dair hiçbir duyuru yapılmadı. D'Angelo ve karısı olanlardan habersiz şekilde eylül ayında Moskova'ya geldi. Eskiden oturdukları ve Moskova Irmağı'na bakan apartman dairesinin yakınlarındaki Stalin dönemine ait bir gökdelen binası olan Ukrayna Otel'i'ne kayıt yaptırdılar. Adam, İvinskaya'yı aradığında telefona tuhaf sesli bir kadın cevap verdi ve kendisinin evde bulunmadığını söyledi. Ertesi gün D'Angelo yeniden telefon ettiğinde İrina olduğuna inandığı bir kişi “Annem güneyde tatil yapıyor ve ay sonuna kadar dönmeyecek”²⁷ diye konuştu.

Bunun üzerine D'Angelo “O zaman yalnızca seninle ve Mitya ile bir araya gelebiliriz belki” dedi.

En sonunda, sahte İrina çiftin eve gelme teklifini kabul etti, fakat İtalyanlar oraya gittiklerinde sadece İvinskaya'nın oğlu Mitya'nın evde olduğunu gördüler. Oğlan ablasının çok üzgün olduğunu söyledi ve “Ani şekilde buradan ayrılmak zorunda kaldı. Güneye giden arkadaşlarının arabasıyla yolculuk etme fırsatı çıktı ve ablam da oraya gidip annemizi ziyaret etmek istedi.”

Oğlanın üzerinde asabi ve tedirgin bir hal vardı. Aralarında geçen bütün konuşmalar izleniyordu. D'Angelo ile karısı oradan ayrıldılar.

Lubyanka'da tutulan İvinskaya yeniden günlük sorgulara alınmaya başlamıştı. Hatta bir ara, KGB'nin başkan vekili Vadim Tikunov tarafından sorgulanmıştı. Onun da olaya dahil edilmesi yetkililerin meseleye verdiği önemin bir işaretiydi. İvinskaya adamı üç küreden meydana gelen bir kişi olarak tarif etmiştir: “Sırt, göbek ve kafa.”

İvinskaya, Tikunov'un karşısına getirildiğinde adamın masasında Pasternak'ın kadına yazdığı mektupların yanında bir adet *Doktor Jivago* kitabı vardı.

27 D'Angelo, *Delo Pasternaka*, s. 165.

“Her şeyi pek bir güzel saklamışsın,”²⁸ dedi adam, “fakat romanın Pasternak’ın değil, senin elinden çıktığını adımız gibi biliyoruz. Bak, kendisi de söylemiş zaten.”

Tikunov, Pasternak’ın İvinskaya’ya yazdığı mektupların birinden alıntı yaptı: “Hepsini yapan sensin, Olyuşa! Her şeyi yapanın sen olduğunu bilen hiç kimse yok – sen benim elime yol gösterdin ve arkamda durdun; her şeyi sana borçluyum.”

“Muhtemelen hayatınızda hiç sevdiğiniz bir kadın olmamış,” dedi İvinskaya, “dolayısıyla bunun ne anlama geldiğinden ve insanların böylesi zamanlarda neler düşündüğünden ve yazdığından haberiniz yok.”

10 Kasım 1960’ta İvinskaya aleyhine dava açıldı.²⁹

Dava 7 Aralık tarihinde şiddetli sulu kar yağan bir günde başladı ve sonuçlandı. İvinskaya ile kızı, hapishane arabalarına konularak Kalançevskaya Sokağı’ndaki Moskova Şehir Mahkemesi’ne getirildiler. Birbirlerini görünce sevinçten havaya uçtular ve “konuşmaları bitmek bilmedi.”

Mahkeme salonuna tanıklar, aile üyeleri ya da basın mensupları alınmamıştı; içeride yargıç, avukatlar, mahkeme personeli ve soruşturma memurları dışında hiç kimse yoktu. İrina’nın birkaç arkadaşı davayı muhtemelen savunma avukatlarından haber almış ve araçlarla getirildikleri sırada kadınlara el sallamak için mahkeme salonunun kapısında durmuşlardı.

Savcı, İvinskaya ile Feltrinelli arasındaki yazışmaların romanın yurtdışına Olga tarafından gönderildiği konusunda kendisini ikna ettiğini, gerçi Pasternak’ın da “kendini Batılı savaş çıkırtkanlarına satmış biri”³⁰ olduğu gerçeğinin yabana atılamayacağını mahkemeye anlattı. Savcı, romanı gerçekte kimin –Pasternak’ın mı, yoksa İvinskaya’nın mı– yazdığından emin olmadığını, ancak suçlamalar döviz kaçakçılığı ve ticaretiyle sınırlı tutulduğuna göre artık bu meselenin anlamını yitirdiğini söyledi. Feltrinelli’ye ait bin liralık yarım banknot mahkemeye sunuldu ve kuryelerin isim listesi ülkeye kaçak olarak soktukları para miktarlarıyla birlikte ayrıntılı şekilde ortaya döküldü.

28 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 343.

29 Rusya Federasyonu Devlet Arşivi, Kol: 8131, İ.: 31, D.: 89398, S.: 35.

30 Mahkemedeki İvinskaya betimlemeleri için bkz. İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 351-54.

İvinskaya'nın avukatları, İvinskaya ile kızının hiçbir kaçakçılık faaliyetinde bulunmadığını ve asla döviz karşılığında ruble satın almadıklarını iddia etti. Üstelik, Feltrinelli ve ulaklarının Pasternak'ın talimatları doğrultusunda hareket ettiğini söylediler. Avukatlar, gözetim altındaki kuryelerin neden tutuklanmadığını sorgulamayı da ihmal etmediler.

Çıkacak karardan hiç kimsenin şüphesi yoktu, ancak süre açıldığında cezanın ağırlığı karşısında büyük bir şaşkınlık yaşandı: İvinskaya sekiz, İrina ise üç yıl kamplarda zorla çalışmaya mahkûm edilmişti.

İki kadın ocak ayında, Moskova'nın takriben dört bin sekiz yüz kilometre doğusundaki Taişet, Sibirya bölgesindeki bir kampa trenle gönderildiler. Buraya en yakın mesafedeki şehir Krasnoyarsk idi. Etrafları sıradan suçlular ve İsa şarkıları söyleyen rahibelerle sarılmış olan iki kadın, doğuya giden tren vagonlarındaki kafeslerin içinde tutulmuşlardı. Hava feci derecede soğuktu ve İrina'nın üstünde ince baharlık bir ceket vardı. Yolculuğun son ayağında, geceleyin sıfırın altında yirmi beş derecede zorla yürütüldüler. İvinskaya bunu "[kendisi ve İrina gibi] insanın iliklerine işleyen soğuğa hiç alışkın olmayan Moskovalılar için dayanılmaz"³¹ olarak nitelendirmiştir.

Siyasi suçlardan hüküm giymiş kadınlar için tasarlanmış bir tesis olan kampta fazla sert bir düzen olmadığı zamanla anlaşıldı. Barakalar sıcaktı;³² bir *banya* (sauna) mevcuttu ve Moskova'dan gönderilen paketler sorunsuzca oraya ulaşabiliyordu. Öteki mahkûmlar Olga ve İrina'ya "Pasternakçılar"³³ lakabını takmışlardı. Gelgelelim, anne ve kız burada uzun süre kalmadı. İvinskaya ve İrina, Taişet'e nakledildikleri sırada, Gulag (Stalin döneminde başlatılan çalışma kampları sistemi) resmi olarak yürürlükten kaldırılmıştı. Birkaç hafta sonra, anne ve kız Batı taraflarındaki Potma'ya geri gönderildiler. Burası, İvinskaya'nın 1950 ile 1953 yılları arasında hapis yatdığı ve ceza infaz kurumları sisteminin de parçası olan kamptı.

Tutuklama ve dava hakkındaki haberler yavaş yavaş ülke dışına sızdı. Başlangıçta içlerinde Graham Greene, François Mauriac, Art-

31 İvinskaya, *A Captive of Time*, s. 355.

32 Yemelyanova, *Legendy Potapovskogo pereulka*, s. 276.

33 Yemelyanova, *Pasternak i İvinskaya: provoda pod tokom*, s. 309.

hur M. Schlesinger Jr. ve Bertrand Russel'in da bulunduğu birkaç Batılı yazar ve akademisyenin Sovyet yetkililerine yazdığı sakin tondaki rica mektupları³⁴ görmezden gelindi. Tek taraflı nükleer silahsızlanma konusunda yoğun bir kampanya yürütmüş olan yaşını başını almış felsefeci Russell, Kruşçev'e gönderdiği bir mektupta Olga ve İrina'ya reva görülen Sovyet zulmü hakkında "Rusya'yla daha iyi ilişkiler kurulmasını hedefleyen kampanyamı fena halde güçleştiren bir durum"³⁵ yorumunda bulunmuştur.

Haber 18 Ocak'ta kamuoyuna mal oldu. *The New York Times* cezayı "Boris Pasternak'ın, 'Doktor Jivago' romanına ilham kaynağı olan ve kadın kahraman Larisa'ya emsal teşkil eden yakın çalışma arkadaşı ve samimi dostu"na karşı girişilmiş "katıksız bir intikam faaliyeti"³⁶ olarak nitelendirdi.

Moskova Radyosu cevabını 21 Ocak'ta verdi.³⁷ İngilizce olarak yapılan yayında nakit para kaçakçılığına yer verildi ve Feltrinelli'nin, Pasternak ile imzaladığı sözleşmelerin yetkililerin ya da Pasternak ailesinin eline geçmemesi ricasını İvinskaya'ya ilettiği temmuz tarihli mektuptan alıntılar yapıldı. Haber, İvinskaya'nın itirafta bulunduğunu açıklamakta ve Hamlet'in annesini betimlerken kullandığı ifadeyi akla getiren şeytani bir yorumla son bulmaktaydı: "Ey zayıflık, senin adın kadın olmalı!" Bir hafta sonra, bu sefer uluslararası yayınlar istasyonu uzun bir İtalyanca yorumla³⁸ davayı yeni baştan ele aldı: "Olağanüstü zenginlik hayali kadını suça yöneltti ve Pasternak adını kullanarak toptan ve perakende ticaret yapmaya girişti. Yazarın sağlığı kötüleştikçe ticaret hacmi daha da büyüdü; işleri ölüm bile durduramadı."

Haberde "çoğu zaman gerilim öykülerinde anlatılanlara benzeyen ve bütün olarak komplocu bir sistem" olarak tarif edilen durum ayrıntılı biçimde ele alınmıştı. "Her şeyleri tamamdı: Şifreli bir dil, gizli saklı toplantılar, takma adlar ve hatta tanımlama

34 Conquest, *Courage of Genius*, s. 108.

35 "Khrushchev Gets Inquiry in Jail," *The New York Times*, 20 Ocak 1961.

36 Harry Schwartz, "Woman Friend of Pasternak Said to Be Imprisoned by Soviet," *The New York Times*, 18 Ocak 1961.

37 Program dökümünün tamamı için bkz. Conquest, *Courage of Genius*, Ek VIII, s. 182-86.

38 Program dökümünün tamamı için bkz. age., Ek IX, s. 187-91.

kodları: Yarıya bölünmüş bir İtalyan banknotu tanımlama işareti olarak kullanılmıştır.”

Yayın şu sözlerle sona ermekteydi: “Bu alçak geçmişin son sayfası kapatıldı: Moskova Şehir Mahkemesi, kendilerini dolarlara, liretlere, franklara ve marklara satmış toplum süprüntüleri tarafından toprakları kirletilen milyonlarca Sovyet vatandaşı namına cezasını vermiştir.”

Batı'daysa hikâye daha yeni başlıyordu. İvinskaya davası, Pasternak aleyhine yürütülen Nobel kampanyasının bir devamı olarak algılandı. Emekli Amerikalı diplomat George Kennan, *The New York Times*'a gönderdiği bir mektupta “Batı'daki halklar, vatandaşlarına karşı bu kadar az cesaret ve cömertlikle yaklaşan ve pek çok bakımdan, koruyucusu durumunda olduğu büyük kültüre bu denli az saygı gösteren bir rejimden devletlerarası ilişkiler düzeyinde neler beklenebileceğini sorgulamakta yerden göğe kadar haklıdır.”³⁹ Londra'daki *The Times* “radyo demeci üslup bakımından aşırı derecede intikamcı ve bir bütün halinde yenip yutulamayacak derecede aşırı melodram yüklüdür”⁴⁰ sonucuna varmıştı.

Bunlar olurken, Sovyet devletinin İvinskaya aleyhine açtığı davanın esasına dair itirazlar dillendirilmeye başlandı. Feltrinelli, 28 Ocak'ta bir basın açıklaması yaptı: “Boris Pasternak'ın yayıncısı olarak şimdiye dek herhangi bir açıklamadan uzak durmayı tercih ettim, zira bu meseleye dair tartışmaların olaya dahil olan kişilere –hatta merhum yazarın ailesine dahi– hiçbir yardımının dokunmayacağı kanaatindeyim. Ne var ki, çok sayıda farklı kaynak tarafından ortaya koyulan yanlışlıklar o denli barizdir ki, şahsen haberdar olduğum bir gerçeği açıklamayı görevim olarak addediyorum.

“Bütün halinde ya da parça parça rubleye çevrilen ve Moskova'ya ulaştırılan 100.000 doların Batı'da Boris Pasternak'ın tasarrufundaki fonlardan alındığı bizzat şahsımın bilgisi dahilindedir. Söz konusu meblağ, yazarın kendi elinden çıkma 6 Aralık 1959 tarihli yazılı bir ödeme emrine istinaden bankadan çekilmiştir.”

Feltrinelli, ödeme emrinin Mart 1960'ta Batı'ya ulaştığını belirtmekteydi.

39 “Pasternak's Collaborator's Arrest,” Letters, *The New York Times*, 26 Ocak 1961.

40 *The Times*, 23 Ocak 1961.

“Sonuç itibarıyla, benim şahsi kanaatim, söz konusu meblağın transferinden ya da nihai varış noktasından Olga İvinskaya’nın sorumlu tutulamayacağı yönündedir. Birinci olarak, transfer emrinin bizzat Pasternak tarafından verilmiş olduğunu tekrar etmek isterim; ikinci olarak, rubleye çevrilen meblağın hiçbir ayrım gözetilmeksizin kendisine ya da Mrs. İvinskaya’ya gönderilmesini arzu eden taraf Pasternak’ın kendisidir.

“Kaldı ki, yazarın aslında Olga İvinskaya’yı kendi mirasçısı olarak görmek istediği gerçeği de göz ardı edilemez. Sovyet adli makamlarının henüz açıklamış olduğum ve tamamı, reddi imkânsız belgelerle kanıtlanmış bulunan hakikatleri dikkate alacağına güvenim tam.”⁴¹

D’Angelo ise Pasternak’ın kendisine gönderdiği mektuplardan alıntılar barındıran metinlerden oluşan ve “parayı talep edenin de teslim alanın da yazarın kendisi olduğuna yönelik çürütülemez kanıtlar” içeren bir dizi makale yayımladı. Ve Nivat, Paris’teki muhabirlere şu açıklamayı yaptı: “Boris Pasternak ile Madam İvinskaya arasındaki bağdan haberdar biri olarak, kendisinin Pasternak’ın onayını almadan hiçbir girişimde bulunmayacağını biliyorum.”⁴² Nivat, 1958’de Sovyetler Birliği’ni ziyaret eden ilk kraliyet mensubu Belçika Kraliçesi Elisabeth’e bir arkadaşı aracılığıyla duruma müdahale etmesi talebinde bulundu. “Şayet bir baba gibi sevdiğim Boris Pasternak hâlâ hayatta olsaydı, tüm bunlar hiç yaşanmamış olacaktı”⁴³ diye yazdı.

Surkov da Fransızların komünist günlük gazetesi *L’Humanité*’de yayımlanan bir mülakat üzerinden kavgaya dahil oldu. Mülakatta, kendisine Graham Greene gibi yazarlardan gelen mektuplar sebebiyle yaşadığı hayreti dile getirmekteydi: “Araya girmek ve haklarında hiçbir şey bilmediğiniz alçakların özgür kalmasını istemek de ne demek? Şimdi bu, gerçekten de yasadışı bir döviz işlemi meselesidir ve büyük bir şair olan Pasternak’la ilgisi yoktur. Üstelik, ailesinin bu rezil hikâyeyle hiçbir alakası bulunmadığını

41 Conquest, *Courage of Genius*, s. 111.

42 W. Granger Blair, “Frenchman, Who Studied in Moscow, Denies Mme. Ivinskaya Accepted Smuggled Foreign Royalties,” *The New York Times* 25 Ocak 1961.

43 George Nivat’nın Belçika Kraliçesi Elisabeth’e yazdığı 21 Ocak 1960 tarihli mektup, Kraliçe Elisabeth Özel Sekreteryası Arşivi, Kraliyet Sarayı Arşivi, Brüksel.

açıkça belirtmek gerekir. Bu söylentilerin tamamı yazarın hatırasını rencide edici niteliktedir. Yurtdışındaki kişiler onun hatırasına saygı duymak istiyorlarsa eğer, sırf kendine dost olarak maceraperest bir kadını seçmiş diye ona çamur atmaktan vazgeçmelidirler.”⁴⁴

Surkov aynı zamanda Uluslararası PEN genel sekreteri David Carver’a da yazarak İvinskaya’nın “Pasternak ile olan yakınlığının reklamını yaptığı” ve “ileri yaşına (48) rağmen sık sık başka erkeklerle de ilişki yaşamaktan geri durmadığı”⁴⁵ bilgisini vermiştir.

Ertesi ay, Surkov ile Aleksey Adzhubey Britanya’ya gitti. Yanlarında İvinskaya’nın suçunu kanıtlayan yazılı deliller olarak adlandırdıkları belgeleri de getirmişlerdi. Delillerin arasında ruble tomarlarını gösteren fotoğraflar, Feltrinelli’nin artık meşhur olmuş bin liretlik yarım banknotunun fotoğrafı, Feltrinelli’den İvinskaya’ya gönderilmiş bir mektup ve İvinskaya’nın KGB’ye verdiği elle yazılmış ifadenin bir kopyası bulunmaktaydı.

Adzhubey, Londra’daki bir basın toplantısında “Sizlere o kadının, Bay Pasternak’ın adına zarar verebilecek ziyadesiyle kirli işe girdiğini gösteren kesin kanıtlar niteliğindeki belgeleri ve mektupları getirdik”⁴⁶ demişti.

Londra’daki Sovyet yetkililerinin, İvinskaya’nın sözde itirafının Batı’da nasıl karşılanacağı konusunda pek fikri yoktu: İvinskaya “Suçlamada sözü edilen her şey temel doğruları yansıtmaktadır” diye yazmıştı. “Kendi adıma bunların hiçbirine itirazım yok. (Belki de, içinde bulunduğum tedirgin durumdan ötürü kafa karışıklığı yaşamış olabileceğim birkaç ayrıntıyı hariç tutarsak.) Öte yandan, sadece bana değil, özenle tasnif edilmiş arşivlerime karşı sergilediği zarif ve doğru tutum için sorgu memuruma da teşekkürlerimi sunmak isterim; arşivimin bir kısmı bana geri verildi ve bir kısmı da [edebiyat arşivine] teslim edildi ve saklamak istediğim hiçbir şey ortadan kaldırılmadı.”⁴⁷

Adzhubey, Britanya gazetelerinin belgeleri “herhangi bir yoruma yer vermeden” yayımlamasını talep etti ve editörlerin kendisine

44 Conquest, *Courage of Genius*, s. 116.

45 Stephen S. Rosenfeld “Soviet see ‘Honest’ Pasternak Misled by ‘Evil’ Woman,” *The Washington Post*, 15 Ekim 1961.

46 “Russian Backs Jailing,” *The New York Times*, 21 Şubat 1961.

47 Conquest, *Courage of Genius*, s. 120.

Batı'da gazeteciliğin bu şekilde yapılmadığını hatırlatması üzerine, Britanya basınına sansürcülük suçlamasını yöneltti. Ayrıca Britanya basını, söz konusu belgelerden tekinin dahi Sovyetler Birliği'nde yayımlanmadığına ve İvinskaya aleyhine açılan davanın neredeyse tamamen karartmaya tabi tutulduğuna dikkat çekmiştir.

Surkov, Pasternak'a yaşlılık döneminde İvinskaya tarafından istismar edilmiş büyük bir şair rolü biçme çabalarında ısrar etti. Devlet, Pasternak eserlerinden bazılarını yayımlamaya başladı, fakat elbette *Doktor Jivago* yayımlananların arasında değildi. Surkov'un duyurduğuna göre "şairin ölümünden bir ay sonra Rusların da çok sevdiği eserlerinin yayımlanması konusunda gereken düzenlemelerin yapılması için" bir edebiyat komitesi oluşturulmuştu. Komite dostlardan ve aile üyelerinden meydana gelen karma bir gruptu ve içerisinde birtakım hükümet yetkililerinin yanı sıra Vsevolod İvanov, Ehrenburg, Zinaida ve Pasternak'ın oğulları da vardı. Aradan birkaç ay geçtikten sonra Surkov, devlet yayınevi Goslit tarafından yayımlanacak bir derleme için Pasternak şiirlerinden seçmeler yaptı. Pasternak ailesine mensup birtakım isimler ve yazarın dostları şiir seçimine ve kitabın inceliğine itiraz edecek oldular, fakat eserlerden herhangi birini yayımlanmış olarak göreceğini ve eline biraz para geçeceğini bilmek Zinaida Pasternak'ı mutlu etmişti. "Nasıl görüldüğü umurumda değil" demişti kadın, "yeter ki, ellerini çabuk tutsunlar ve kitabı piyasaya sürsünler."⁴⁸

Zinaida, Pasternak öldükten sonra geçim sıkıntısı çekmeye başlamıştı. Kadıncağız, eşinin ölümünden önceki haftalarda hatırı sayılır miktarda parayı uzman hekim bakımına harcamıştı ve Batı'daki banka hesaplarında tutulan telif hakkı gelirlerine erişme imkânı yoktu. Kendisine sadece emekli aylığı bağlanması şartıyla, Sovyet hükümetine parayı ülkeye getirmesi ve telif hakkı gelirlerinin tamamına el koymasını önerisinde bulundu. Kadın, Çukovski'ye "Çulsuzun tekiyim ben" sözleriyle dert yanmıştı.

1961 Ağustosunda Zinaida, Surkov'a, yurtdışında Pasternak'ın şiirleri ve diğer eserleri adına yatırılmış telif hakkı gelirlerini ailenin ülkeye transfer edip edemeyeceğini sordu; ancak elbette "ahlaki

48 Chukovsky, *Diary*, kayıt 1 Mayıs 1961, s. 454.

sebepler”den⁴⁹ dolayı geri çevirecekleri *Doktor Jivago* gelirleri buna dahil değildi. Surkov meslektaşlarına gönderdiği bir iç yazışmada “kadının neredeyse hiçbir geçim kaynağının bulunmadığı” ve “her zaman için Sovyet iktidarına sadık biri olduğu” bilgisini vererek Zinaida’ya yardım etme girişiminde bulundu. Üstelik karısının Pasternak’ın yazdığı romanı “hiçbir zaman tasvip etmediği”ni de belirtmeden geçmedi.

Kültürel konulardan sorumlu Merkez Komite bürokratu Polikarpov, yurtdışındaki hesaplardan para çekilmesine dair her türlü girişime karşı çıkararak bunun “gerici basında başka bir Sovyet karşıtı kampanyanın önünü açacağı”⁵⁰ savını dile getirdi.

“Bu mesele üzerindeki tartışmalarımıza bir son vermemiz yerinde olacaktır” diye yazdı.

1966’da birkaç yazar ve sanatçı, kocasının ölümünden beri art arda kalp krizleri geçirmiş Zinaida’ya emekli aylığı bağlanması için Politbüro’ya mektup yazdılar. Anlaşıldığı kadarıyla, “haddinden fazla kaba saba ve adabı muaşeretini bilmeyen bir insan olarak gördüğü... Zinaida’ya çoktandır bir antipati beslemesi”⁵¹ sebebiyle Polikarpov kadına aylık bağlanmasına engel olmuştur.

Zinaida aylığın tek bir rublesini dahi göremeden 28 Haziran 1966’da hayatını kaybetti. Kocasının yanına gömüldü. Zinaida ile Pasternak’ın oğlu Leonid, annesinden on yıl sonra Moskova merkezindeki Manège Meydanı yakınlarında otomobilinde bulunduğu sırada kalp krizi geçirerek öldü. Leonid öldüğünde henüz otuz sekiz yaşındaydı.

Paralar Batı Avrupa’da birikmeye devam ediyordu. 1964’te Feltrinelli, *Jivago*’nun film haklarını 450.000 dolar karşılığında Metro-Goldwyn-Mayer’a sattı.⁵² Feltrinelli, senaryonun “yazara ait fikirlerin, onun isteğine ters düşen bir anlam ve siyasi yönelimle anılmalarına yol açacak şekilde” olduklarından farklı gösterilmemesi ya da çarpıtılmaması konusunda ısrarcı oldu. Bu tavrı

49 Aleksey Surkov’un Mihail Suslov’a yazdığı 19 Ağustos 1961 tarihli mektup, Afiani and Tomilina, *Boris Pasternak i Vlast*, s. 289-90.

50 Pasternak’ın dul eşinden gelen talep hakkında iç yazışma, 20 Eylül 1961, *age.*, s. 291.

51 De Mallac, *Boris Pasternak*, s. 276.

52 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 196.

Hollywood'da hava atmak olarak algılanıp görmezden gelindi. Filmin yapımcısı Carlo Ponti, Feltrinelli'nin "hiçbir şeyi umursamadığı, tek derdinin para olduğu" düşüncesindeydi. Başrollerinde, Jivago rolündeki Ömer Şerif ve Lara rolündeki Julie Christie'nin oynadığı filmi David Lean yönetti ve belli başlı sahneler İspanya ile Finlandiya'da çekildi. Film büyük başarı kazandı ve romanı hiç okumamış olan geniş halk kitlelerini *Doktor Jivago*'nun öyküsüyle tanıştırdı. Ne var ki, Sovyetler Birliği'nde gösterime girmesi yasaklandı. Amerikalı diplomatların kendi apartman dairelerinde özel *Doktor Jivago* gösterimleri düzenlemesi üzerine Sovyet Dışişleri Bakanlığı, Amerika Birleşik Devletleri elçiliğine tepki gösterdi. Bakanlık film gösterimlerini "alenen provokatif"⁵³ olarak yaftalamış ve filmin de, tıpkı kitap gibi "Sovyet tarihini ve Sovyet halkının yaşantısını çarpıttığı" görüşünü dile getirmişti.

Film, çoğu uyarlamaya benzer şekilde, romana tamamıyla sadık kalmamış ve naif tarih yorumu ve melodram yönünün ağır basması gerekçesiyle eleştiri almıştı. Gelgelelim tıpkı romanın kendisi gibi, film de popüler kültür üzerinde muazzam bir etki yaratmıştır. Jivago'yu oynayan Ömer Şerif ve Lara'yı oynayan Julie Christie hâlâ bu rolleriyle hatırlanır; üstelik sinematografi nefes kesicidir ve Maurice Jarre'a ait "Lara'nın Şarkısı"nı duyar duymaz tanımayan kalmamıştır. Enflasyon düzeltmesi yapılmış rakamlara göre *Doktor Jivago* bütün zamanların en yüksek hasılatlı filmlerinden biridir.

Doktor Jivago'nun Rus okurları arasından romana dair fikrini değiştiren kişilerden biri de Kruşçev'di. Sovyet lideri 1964 Ekimi'nde, aralarında Pasternak'ı bir domuza benzeten ve ardından KGB başkanlığına yükselen eski gençlik lideri Vladimir Semiçastni'nin de yer aldığı çalışma arkadaşları tarafından görevden uzaklaştırılmıştı. Emeklilik döneminde, oğlu romanın daktiloyla çoğaltılıp el altından dağıtılmış bir kopyasını Kruşçev'e verdi. Romanı okumaya uzunca bir zaman ayıran Kruşçev "Keşke yasaklamamış olsaydık" yorumunda bulundu ve "Demek ki, bizzat benim okumam gerekiyormuş. İçinde tek bir Sovyet karşıtı unsur yok"⁵⁴ dedi.

Kruşçev, hatıratında düşüncelerini "*Doktor Jivago*'yla ilgili ola-

53 *The New York Times*, 16 Nisan 1977.

54 Taubman, *Khrushchev*, s. 628.

rak, kitabın yayımlanmamış olmasından dolayı yaşadığım pişmanlığı ifade etmekte geç kaldığımı söyleyecek kişiler çıkabilir. Evet, çok geç kalınmış olabilir. Fakat geç olması hiç olmamasından iyidir” sözleriyle belirtmişti.

1965 Ekimi’nde, nicedir Kremlin tarafından öne çıkarılan aday Mihail Şolohov, Nobel Edebiyat Ödülü’nü kazandı. İsveç Akademisi ödülün gerekçesini “yazarın *Ve Durgun Akardı Don* epik yapıtında Rus halkının yaşamındaki tarihi bir evreyi betimlerken sergilediği sanatsal güç ve tutarlılık”⁵⁵ olarak açıklamıştı.

Şolohov’un incelikten nasibini almamış bir kazanan olduğu çok geçmeden anlaşıldı. Kendisi Moskova’daki bir basın toplantısında “Nobel Ödülü’nü kazanan ilk Rus yazar –Sovyet yazar– benim” şeklinde konuşmuştur. “Gurur duymam son derece doğal. Yine de, bayağı geç kalmış bir ödül olduğunu söylemem gerek.”⁵⁶

Şolohov, Pasternak’ın “kendi vatanında sürgün hayatı yaşayan bir adam” olduğunu söyledi ve “sırf Pasternak öldü diye onun hakkındaki fikirlerimi değiştirecek değilim” eklemesini yaptı.

Ne var ki Şolohov, Pasternak’ın ödülü kazandığı dönem, hakkında “bir yazarı kendi içinde değerlendirirken objektif davranmadığı” sözlerini sarf ettiği akademi konusundaki fikrini değiştirmiş ve 1965’te kendisine balışedilen onuru “minnetle”⁵⁷ kabul etmiştir.

Moskova cenahında da akademinin Batı’nın maşası olarak tarif edildiği günler geçmişte kalmıştı. Sovyet Yazarlar Birliği yetkililerinden biri olan Leonid Leonov “Bu parlak yeteneğin dünyanın takdirini kazanması, Sovyet yazarları tarafından Sovyet edebiyatının zaferi olarak görülmektedir”⁵⁸ demişti. “Bu yaşananlar, bizzat Nobel Ödülü’nün edebi yeteneği tarafsızlık ve hakkaniyet çerçevesinde takdir ederek eski itibarını geri kazanışdır.”

İsveç Akademisi’nin Sovyetler nezdindeki itibarını geri kazanma süreci çabucak kesintiye uğradı. Gulag’daki hayatını günce kayıtlarına dökmüş olan Aleksandr Soljenitsin 1970’te Nobel Ödülü’ne değer bulundu. Bunun üzerine, Sovyet Yazarlar Birliği

55 Nikita Khrushchev, *Khrushchev Remembers: The Last Testament*, s. 77.

56 Peter Grose, “Sholokhov Proud of Role as ‘Soviet’ Nobel Winner,” *The New York Times*, 1 Aralık 1965.

57 Tass, 16 Ekim 1965.

58 Associated Press, 15 Ekim 1965.

“Nobel komitesinin, edebiyattaki ruhani değerlerin ve geleneklerin geliştirilmesine yönelik çıkarlar doğrultusunda değil, spekülatif politik kaygılar gözetilerek kurgulanmış yakışıksız bir oyunun içine çekilme tehlikesine göz yummuş olması elim bir durumdur”⁵⁹ açıklamasını yaptı.

İvinskaya 1964 sonlarında cezaevinden tahliye edildi. İrina ise kendisine verilen cezanın yarısını çekerek annesinden iki yıl önce tahliye edilmişti. Potma’daki kampta bulundukları sırada İvinskaya özellikle de “gözlerimin önünde yavaş yavaş ölüyor”⁶⁰ sözleriyle tarif ettiği kızını kapsayan af talebini iletmek üzere Kruşçev’e bir mektup yazmıştı. 1961 Haziranı’nda *The New York Times*, İvinskaya ile kızının ağır hasta olduğunu ve hastaneye kaldırıldıklarını yazdı. Habere göre, İrina’nın midesinde ülser bulunmuştu.⁶¹

İvinskaya, 10 Mart 1961 tarihli mektubun başlangıcında “Burada asıl suçun Pasternak’ta olduğuna inanıyorum diye suçlu olmadığımı iddia edecek değilim”⁶² diye yazmıştı. Yazarın telif hakkı gelirlerini ülkeye getirmek konusunda üstlendiği role dair açıklamalarında samimi davranmasına davranmış, ancak suçu tam olarak Pasternak’ın üstüne de atmamıştı. Kadın, en yalın gerçeği dile getirerek “Onu [Pasternak] masum melek gibi göstererek işin içinden çıkamazsınız” diye yazmıştı. “Bu tavır ya da bana açılan ‘ceza davası’ insanları kandırmanız için yeterli olmayacaktır.”

El yazısıyla kaleme alınmış, on altı sayfayı aşan, uzun ve daldan dala atlayan mektupta İvinskaya kendisine açılan davanın gülünç olmasının yanı sıra hatalı da olduğunu belirtmişti. Üstelik “Bu kızcağız” diye tarif ettiği kızının hapse atılmasına inanmakta güçlük çektiğini açıkça söylemekteydi: “Peki ne için? Sırf valizi tuttuğu için mi?”

İvinskaya mektupta, yurtdışından para temininin (bu tarz işlemler bilhassa özendirilmiyor olsa da) devleti zarara uğrattığı ger-

59 James F. Clarity, “Soviet Writers Union Criticizes Nobel Prize Given Solzhenitsyn,” *The New York Times*, 10 Ekim 1970.

60 Olga İvinskaya’nın Nikita Kruşçev’e yazdığı 10 Mart 1961 tarihli mektup. Mektubun tamamı, Rusya Federasyonu Devlet Arşivi, Kol.: 8131, İ.: 31, D.: 89398, S.: 51.

61 “Pasternak Friends Now Seriously Ill,” *The New York Times*, 17 Haziran 1961.

62 Olga İvinskaya’nın Nikita Kruşçev’e yazdığı 10 Mart 1961 tarihli mektup. Mektubun tamamı, Rusya Federasyonu Devlet Arşivi, Kol.: 8131, İ.: 31, D.: 89398, S.: 51.

çeğinden KGB genel merkezine geldiği sırada haberdar olduğunu belirtmişti. Kadın –onu savunan avukatların ve Batı’daki Pasternak yandaşlarının da dikkat çektiği üzere– yazarın yurtdışındaki telif hakkı gelirlerini bir süredir almakta olduğunu ve paranın Pasternak ile ailesinin geçimine katkı sağladığını belirtmişti. Ayrıca Pasternak ailesinin yeni bir otomobil satın aldığına değinmiş ve “Paranın yurtdışından gelmiş olduğunu anlamamak imkânsızdı” diye yazmıştı.

İvinskaya mektuba “14 yıl boyunca Pasternak’ın hayatını yineleme ve çoğu durumda, onun telif hakkı gelirlerinden ziyade, yaşadığı bütün talihsizlikleri ve terslikleri sık sık inançlarıma aykırı düşse dahi paylaştım” sözleriyle devam etmişti. “Fakat ben onu sevdim ve arkadaşlarımin şaka yollu söyledikleri şekilde, ‘geniş omuzlarımla’ ona siper olabilmek için elimden geleni yaptım. Ve onun da kendisine en yakın, kendisi için en değerli ve hayatında en çok ihtiyaç duyduğu kişi olduğuma yönelik inancı tamdı.”

İvinskaya –sonradan hatıratında da yazacağı gibi– *Doktor Jivago*’nun yayımlanmasını erteletmek için D’Angelo’ya müdahale ettiğine ve kendisine Merkez Komite tarafından Pasternak’ın yabancılarla buluşmasına engel olması talebinin iletildiğine dikkat çekti. Bu konuda, Zinaida Pasternak gibi çok daha çetin ceviz bir müttefiki vardı.

İvinskaya mektubunu, eğer Pasternak “hayatımın vardıgı bu feci sona kendisinin yol açtığını görebilmiş olsaydı mezarında ters dönerdi” sözleriyle bitirmektedir.

“Lütfen bana ve kızıma yaşama şansı verin. Ömrümün geri kalanını ülkeme yararlı olacak şekilde geçireceğime söz veririm.”

Mektuba, kamp komutanının “tutuklunun nitelikleri”⁶³ hakkında yazdığı bir rapor da eşlik etmişti. İvinskaya vicdanlı, alçakgönüllü ve nazık bir kişi olarak tarif edilmiş ve kendisinin Komünist Parti’nin ve Sovyet hükümetinin siyasetini “doğru anlamış biri olduğuna”na dikkat çekilmişti. Gelgelelim, komutan “verilen cezanın yanlış olduğuna ve işlemediği bir suç yüzünden hüküm giydiğine inanıyor” eklemesini de yapmıştı.

İvinskaya’nın Kruşçev’e yazdığı mektuptan yapılmış taraflı

63 Age, S.:50.

alıntılar 1997 yılında, İvinskaya'nın varislerinin Pasternak'a ait evraklar konusunda Devlet Edebiyat ve Sanat Arşivleri'yle anlaşmazlığa düştüğü dönemde Moskova'da çıkan bir gazetede yayımlanmıştır. Özenle seçilmiş alıntılarının kullanıldığı makalede İvinskaya'ya bir KGB muhbiri olduğu iftirası atılmıştı. Mektubun tamamıysa hiçbir zaman yayımlanmamıştır. Ne yazık ki, makalede yer alan ithamların Batı basınında hiçbir eleştiri süzgecinden geçirilmeden yayımlanması sebebiyle İvinskaya'nın itibarını zedeleme girişimi büyük ölçüde başarılı olmuştur. Moskova'daki Rusya Federasyonu Devlet Arşivi'nde bulunan mektubun tamamı okunduğunda, içerdiği satırların muhbir yaftasını desteklemek açısından yeterli nitelikleri taşımadığı görülebilir. KGB kendi gizli değerlendirmesinde İvinskaya'yı Sovyet karşıtı olarak tanımlamıştır. Bu mektup –Kremlin'in insafa gelmesini bekleyen çok sayıda başka mahkûmunki gibi– Sovyet liderinin gözüne girmeye çalışan umutsuz bir kadının imdat çığlığıdır.

İvinskaya tahliye edildikten sonra edebiyat çevirmenliği kariyerine devam etti ve hayatını yazdı. Hatıratı 1976'da Yevtuşenko tarafından Sovyetler Birliği'nden çıkarıldı ve *A Captive of Time: My Years with Pasternak*⁶⁴ adıyla yayımlandı. İvinskaya 1995'te seksen üç yaşında hayatını kaybetti. Kızı İrina Yemelyanova, Paris'te yaşamaktadır ve kendine ait iki hatırat yayımlamıştır.

Sergio D'Angelo, İtalya'nın Viterbo kentinde yaşamaktadır. Jivago vakası hakkında yazmaya ve ziyaretçilerini –tıpkı Pasternak'a yaptığı gibi– kendisine hayran bırakmaya devam etmektedir. D'Angelo, Pasternak'a ait telif hakkı gelirlerinin yarısını almak için Feltrinelli'ye açtığı davayı 1960'lı yıllarda kaybetmiştir. Kendisi Pasternak'ın yazdığı ve D'Angelo'nun ödüllendirilmesi talebini ileten bir nota dayanarak söz konusu para üzerinde bir hak talebinde bulunabileceği kanısındaydı. D'Angelo telif hakkı gelirlerini Pasternak adına düzenlenecek ve “özgürlük davası uğruna mücadele eden yazarlara verilecek” bir edebiyat ödülü için kullanmayı umut etmişti. Mahkeme savaşı uzadıkça uzadı ve en sonunda D'Angelo bir alt mahkemenin kararını temyiz etmekten vazgeçti. Hatıratının İngilizce tercümesine çevrimiçi ortamdan erişilebilir.

64 (İng.) Zamanın Esiri: Pasternak ile Geçen Yıllarım. (ç.n.)

1966'da Pasternak ailesi Sovyet yetkililerin desteğiyle, telif hakkı gelirleri ve Pasternak'a ait paranın Sovyetler Birliği'ne transferi konusunda Feltrinelli'yle bir anlaşmaya varmak üzere müzakerelere başladı. Feltrinelli, Moskova'daki Uluslararası Hukukçular Koleji başkanı Aleksandr Volçkov'a ve Pasternak ailesinin temsilcisine "Bana öyle geliyor ki, açıksözlü ve vefalı davranmanın zamanı gelmiştir; merhum şairin anısına bir saygı duruşu olarak yapılması gereken de budur" diye yazdı. "Kanaatime göre, zamanında merhum şairin soylu varlığına hiçbir surette merhamet etmeyenler de dahil olmak kaydıyla, hepimizin ileriye doğru daha açık ve dürüst bir adım atmasının vakti gelmiştir."⁶⁵

Bir mutabakat sağlanması birkaç yıl almış, hatta aradan, Feltrinelli'nin oğlunun deyişiyle Sovyet görevlilerinin Milano ziyaretlerinde "spagettiye çatallarına dolamayı öğrenmesine"⁶⁶ yetecek kadar uzun bir süre geçmiştir. Schewe ise İvinskaya'nın "her zamanki kavgacı ve dik kafalı"⁶⁷ tavrını sürdürdüğü ve mirası paylaşmaya gönlü olmadığı, gerçi kadının herhangi bir sözleşmeye kafa tutacak yasal dayanaktan yoksun olduğu bilgisini paylaşmıştı. 1970'te nihai bir anlaşma yapıldığında İvinskaya, Pasternak'ın "sadık yoldaşı"⁶⁸ rolünün karşılığında 24.000 doların rubledeki eşdeğeri⁶⁹ bir miktarı almıştır.

Aynı yıl, siyasi tutkuları Feltrinelli'yi içten içe tüketmeye başladı. Kendisi, İtalyan Komünist Partisi'yle bağlantısını kestikten sonra yaşadığı duyguları "artık hiçbir şeye inancım kalmadı. İdeolojik ya da siyasi anlamda hiçbir türden bağlılık hissetmiyorum"⁷⁰ sözleriyle ifade etmişti. Gelgelelim, 1964'te ve 1965'te yapılan iki Küba gezisi ve hatıralarını yayımlamayı umut ettiği Fidel Castro'yla yapılan uzun sohbetler Feltrinelli üzerinde canlandırıcı bir etki

65 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 198.

66 Age., s. 199.

67 Heinz Schewe'nin Giangiacomo Feltrinelli'ye yazdığı 27 Ocak 1965 tarihli mektup, Heinz Schewe Belgeleri, Nachlass Heinz Schewe, Unternehmensarchiv, Axel Springer AB Arşivleri, Berlin.

68 Feltrinelli'nin 1 Mart 1970'te *Corriere della Sera*'da yayımlanan basın açıklaması, alıntı D'Angelo, *Delo Pasternaka*, s. 238.

69 Schewe, *Pasternak privat*, s. 94.

70 Tüm alıntılar da içeren Feltrinelli'nin son yılları hakkında, bkz. Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 235-334.

yarattı. Karşısında hayranlık besleyebileceği bir politik deney durmaktaydı. 1960'lı yıllar birbirinin ardı sıra ilerlerken, Soğuk Savaş'ın hasım tarafları onun gözünde iflah olmayacak derecede yozlaşmıştı: Amerikalılar Vietnam'da kıyasıya insan öldürmekteydi ve Sovyet tankları da Prag Baharı'nı bastırmakla meşguldü. Feltrinelli, İtalya'da faşist bir darbenin olacağından endişe etmekteydi. Yayıncı, başlangıçta azar azar, ardından tamamıyla kendini radikal ve anti-emperyalist mücadeleye adadı ve politik görüşleri, İtalyan işçi sınıfının başarısını güvenceye almak hedefi doğrultusunda "sistematiik ve kademeli olarak artırılan karşı şiddetin kullanımını" destekleyecek ölçüde sertleşti. Feltrinelli, İtalyan gizli servislerinin gözünde büyük bir hızla bir devlet düşmanına dönüşmekteydi. Milano'da bulunan Banca Nazionale dell'Agricoltura'da patlayan bombalar on altı kişinin ölümüne ve seksen dört kişinin yaralanmasına yol açtığında, Feltrinelli'nin adı polis tarafından şüpheli şahıs olarak ortaya atıldı. Yayıncı söz konusu ithama karşı savaşılabildi, ancak kendi deyişiiyle "iziniii sürülmesine" engel olmak için yeraltına inmeyi tercih etti. Çalışanlarına gönderdiği bir mektupta "Sosyalizm davasına hizmet etmeme olanak veren yegâne koşul budur" diye yazmıştı. İtalya, İsviçre, Fransa ve Avusturya arasında mekik dokudu ve sürekli bir yerden başka bir yere gitti. Yeni kimliklere büründü, ancak firari hayata alışkın değildi ve gitgide daha bitkin ve zihni bulanmış bir adama dönüştü. Karısı Inge Schöenthal Feltrinelli, güncesine kocasına ithafen "Bitik vaziyette" diye yazmıştı. Kadın 1970 Nisanı'nda Feltrinelli'yle Innsbruck'ta buluştuğunda onu tanımakta güçlük çekmiş ve kocası için "Tam bir berduş olmuş çıkmış" demişti. Bir yıl sonra, Hamburg'un Bolivya konsolosu –rejim tarafından atanmış bir zorba– suikasta kurban gittiğinde silahta bulunan ipuçları Feltrinelli'yi gösterdi. Kendisi suikast planına dahil olmasa da, muhtemelen Latin Amerikalı bağlantıları aracılığıyla suikastçıyla buluşmuş ve 38'lik Colt Cobra silahını Côte d'Azur'da kadına teslim etmişti. Artık geri dönüş yoktu. Devrimci bir kanun kaçağı olmuştu. Şiddet yanlısı Marksist-Leninist paramiliter örgüt Kızıl Tugaylar'a uzun bir mektup yazarak "siyasi, stratejik ve taktiksel bir platformda" birlikte çalışmayı önerdi. Ardından 1971'de, düşmanın siyasi ve askeri gücüyle göğüs göğse savaşına, onu alaşağı etme ve silahlarından arındırma

amaçlı bir devrimci hareket çağrısı yapan *Sınıf Mücadelesi ya da Sınıf Savaşı?* isimli yeni bir manifesto yazdı.

15 Mart 1972'de Milano'nun bir banliyösünde içinden yüksek gerilim hattı geçen bir elektrik direğinin altında bir erkek cese-di bulundu. Ceset Feltrinelli'ye aitti. Suç ortaklarıyla birlikte bir elektrik kesintisine yol açmak için kullanmayı planladıkları bombanın vaktinden önce infilak etmesi üzerine hayatını kaybetmişti. Feltrinelli'nin oğlu Carlo babasını anlattığı hatıratında "Acaba patlama, bağlama çubuğunun (zamanlayıcıya baskı yapan paket kumaşının, temas sağlayan pimin) üzerindeki sert bir hareket yüzünden mi meydana geldi, yoksa birileri zamanı saat yerine, dakika şeklinde mi ayarladı?" diye sormuştur. "Cevap öykünün nihayete ermesini sağlayabilir, fakat asıl önemli meseleyi çözmeye yararı dokunmaz."

Gazeteci David Remnick, 1988 ve 1989 yıllarında Moskova metrosunda yolculuk ederken inanılmaz bir manzarayla karşı-laştı: "Ellerindeki gök mavisi *Novy Mir* nüshalarından Pasternak okuyan alelade insanlar." Aydın kesim *Doktor Jivago*'yu ve yetmiş yıllık sansür döneminin yasaklı eserlerini okuyalı çok olmuştu. Artık kendilerinden bunca zamandır men edilmiş olan şeylerin heyecanını tatma sırası alelade insanlara gelmişti.

Pasternak'a yönelik resmi tavır, 1980'lerin başında –reformcu Mihail Gorbaçov'un Sovyet lideri olması ve glasnost politikasının yasaklanmış eserlerin yayımlanmasına olanak vermesi öncesinde– yumuşamaya yüz tutmuştu. Her ikisi de şair olan Voznesenski ve Yevtuşenko gibi, eskiden Pasternak'ın himayesinde bulunan isimler *Doktor Jivago*'nun yayımlanması için bir kampanya baş-lattılar. Voznesenski, kitabın yayımlanmasını devrin turnusol kağıdı deneyi ve geçmişin kesilip atılması bakımından mecburi bir hareket olarak tarif etmişti. "Sovyetçilik karşıtlığı aleyhine yürütülen cadı avına karşı bir zafer kazanılmış olacaktır" demişti Voznesenski.

Sözlerine "Böylece kara büyü efsanesi yerle bir edilecek" diye devam etmişti. "Pasternak'a karşı kurulan yalan son nefesini ve-recek. Bu bir devrim yaratacak."

Ogonyok (Küçük Alev) dergisi 1987 Aralığı'nda *Doktor Jivago*'dan yapılmış birtakım kısa alıntıları yayımladı. 1988 yılında

Ocak'tan Nisan ayına kadar, *Doktor Jivago*'yu ilk başta geri çeviren gazete *Novy Mir* romanı tefrika halinde yayımladı ve Sovyet okurları nihayet saklayıp gizlemeden Pasternak'ın eserini eksiksiz şekilde okuyabildiler. İlk yasal Rus baskısı ertesi yıl raflardaki yerini aldı ve telif hakkı satırında şunlar yazılıydı: “Giangiacomo Feltrinelli Editore Milano.”⁷¹

Sonradan adı Rus Devlet Kütüphanesi olarak değiştirilen V.I. Lenin Devlet Kütüphanesi'nde bulunan⁷² ve 1959'dan beri gözlerden uzak bir yerde saklanan *Doktor Jivago* CIA baskısına ait bir nüsha Spetskhran'dan (Özel Koleksiyonlar) çıkarıldı ve nüshanın çok kıymetli olmasından kaynaklanan kontrollü bir sistem dahilinde halkın erişimine açıldı. Rusya'nın dört bir yanındaki kütüphanelerde binlerce kitap ve “ciltler dolusu komünist olmayan felsefe, siyaset bilimi, tarih ve ekonomi kitabı ve Rus göçmenlerinin hatıratından ve edebiyat çalışmalarından oluşan saklı hazine”⁷³ kitap raflarındaki gizli yerlerinden alınıp gün yüzüne çıkarıldı.

Ölümünden kısa bir süre önce Pasternak'la mülakat yapmış olan Olga Carlisle, *Doktor Jivago*'nun ortalıkta yeni yeni görünmeye başladığı sırada Moskova'daydı. Bir ilkbahar akşamı, Olga ve arkadaşı Gorki Sokağı'nda⁷⁴ bulundukları sırada iki ya da üç yüz kişilik bir kuyruk gördüler. Carlisle'in tam bir Moskovalı olan arkadaşı neyin satıldığını bilmese de, sırf alışkanlıktan ve kentteki mağazaların köhne raflarına ender bulunan bir malın ya da gıdanın gelebilmiş olacağı düşüncesinden hareket eden eski bir Sovyet içgüdüleriyle kuyruğa girdi. Kuyruk bir kitapçı dükkânında son bulmakta ve toplanan kalabalık –çok geçmeden öğrendiklerine göre– ertesi sabah gelecek bir parti *Doktor Jivago* nüshasını beklemekteydi.

Üstelik, 1989'da İsveç Akademisi, eşi Yelena'yla beraber Boris Pasternak külliyyatının yorulmak bilmeyen redaktörü ve editörü durumuna gelmiş olan Yevgeni Pasternak'ı Stockholm'e davet etti. 9 Aralık'ta akademinin büyük salonunda düzenlenen kısa süreli

71 Carlo Feltrinelli, *Feltrinelli*, s. 200.

72 Yelena Makareki, V.I. Lenin Devlet Kütüphanesi Özel Koleksiyonlar bölümü eski çalışanı, mülakat Couvée, Moskova, 8 Mayıs 2011.

73 Zubok, *Zhivago's Children*, s. 343.

74 Olga Carlisle, *Under a New Sky*, s. 74.

törende daimi sekreter Sture Allén, Pasternak'ın 1958 Ekimi'nde Nobel Ödülü'nü önce kabul ettiğini, ardından geri çevirdiğini belirten telgraflarını okudu. Bir adım öne çıkan ve 1958 Nobel Edebiyat Ödülü'ne ait altın madalyayı babası adına kabul eden Yevgeni duygularına hâkim olmakta zorlanmıştı.⁷⁵

---

⁷⁵ Linda Örténblad, İsveç Akademisi arşiv görevlisi, yazarlara gönderdiği 1 Mart 2013 tarihli e-posta mesajı.

Sonsöz

Doktor Jivago'nun ilk basımında CIA ile birlikte çalışan Hollanda istihbaratı memuru C.C. (Kees) van den Heuvel “Başarılı bir numara, sence de öyle değil mi?”¹ diye sordu.

Jivago operasyonunun tamamında ve daha genel anlamıyla, kitap programında macera tadında bir nitelik mevcuttu. Göçmenler, rahipler, atletler, öğrenciler, iş insanları, turistler, askerler ve müzisyenler, hepsi de elbirliğiyle kitapları Demir Perde ülkeleri arasında getirip götürmüş ve Sovyetler Birliği'ne sokmuşlardır. Kitaplar Afganistan'daki Rus savaş esirlerine² gönderilmiş, İran'daki Rus kamyon şoförlerine zorla verilmiş, Kanarya Adaları'nda bulunan Rus denizcilerine ulaştırılmış, Brüksel'deki Vatikan pavyonuna ve Viyana'daki Dünya Gençlik Festivali'ne gelen ziyaretçilerin de eline tutuşturulmuştur.

Jivago operasyonu, CIA yetkilisi Walter Cini ve Hollandalı meslektaş Jooop van der Wilden üzerinde öyle bir etki bırakmıştır ki, iki adam 1990'larda bile hâlâ bu olaydan bahsetmekte ve Pasternak'a adanmış bir müze açma ihtimali üzerine³ fikir alışverişi yapmaktaydılar. CIA'in Doğu'ya gizlice soktuğu geniş kitaplığa dair gerçekten de büyük planları vardı. Yürüttüğü gizli entelektüel kampanyalara dair kamuya açıklanan yegâne hak iddialarından birinde teşkilat kitap programının “açıkça etkili” olduğunu⁴ ve “dolaylı biçimlerde de olsa, tutumlar üzerinde etki yaratabildiğini, entelektüel ve kültürel özgürlüğe yönelik eğilimleri ve bunların yokluğunda yaşanan memnuniyetsizliği pekiştirdiği”ni ifade etmiştir.

Teşkilat, kültürel alandaki Soğuk Savaş'ta başvurduğu çoğu faaliyetin 1960'ların sonunda basında ifşa edilmesi üzerine siyasi

1 Kees van den Heuvel, mülakat Petra Couvée, Leidschendam, 22 Şubat 1999.

2 Reisch, *Hot Books in the Cold War*, s. 515.

3 Rachel van der Wilden, mülakat Couvée, Lahey, 16 Ağustos 2012.

4 “Foreign Relations of the United States, 1969-1976,” *Soviet Union* 12 (Ocak 1969-Ekim 1970), s. 463.

savaş operasyonlarından bazılarını durdurmak zorunda kaldıktan sonra bile, gizli kitap dağıtımı büyük ölçüde açığa çıkmadan devam etmiş ve 1991'lerin sonuna kadar sürmüştür. CIA, kitap programının 1950'lerdeki doğuşundan SSCB'nin yıkılışına kadar, Doğu Avrupa'da ve Sovyetler Birliği'nde 10 milyon kitap ve süreli yayın dağıtmıştır.⁵ CIA fonları ya kitap kaçakçılığı yapan küçük yayıncılara verilmiş ya da *Doktor Jivago* vakasında olduğu gibi, teşkilat kendi başına tek seferlik operasyonlar gerçekleştirmiştir. İktidarda Gorbaçov'un bulunduğu döneme denk gelen programın son yıllarında Sovyetler Birliği'ne senede en az 165.000 kitap gönderilmekteydi. Giysilerin ceplerinde ve bavullarda kaçırılan kitaplar arasında sadece kurmaca eserler değil "sözlükler ve dil, sanat, mimari, din, felsefe, ekonomi, işletme, çiftçilik ve tarih üzerine kitapların yanı sıra hatıratlar ve kataloglar"⁶ yer almaktaydı.

Bu olağanüstü öykünün bir kısmı, bölüm pörçük olarak, CIA sponsorluğundaki kuruluşların eski çalışanları tarafından yapılan ifşaatlarla ve Alfred A. Reisch –kendisi üniversitelerdeki ve bireylerin şahsi tasarrufundaki kayıtlardan yola çıkarak Doğu Avrupa'daki programların tarihçesini bir araya getirmiştir– gibi akademisyenlerin çalışmalarıyla gün yüzüne çıktı. "Milyonlarca insan," diyordu Reisch, ulaştığı sonuç itibarıyla, "varlığından hiçbir surette haberdar olmadıkları kitap projesinden şu ya da bu şekilde etkilenmiştir." Bu şahıslar açısından kitap programı, birçok kişinin okuduğu bir edebiyat yapısı ya da güvenilir bir dosttan gizlice edinilmiş ve sırası geldiğinde başka bir kişiye aktarılmış bir tarih bilgisi anlamına gelmekteydi.

Sovyetler Birliği'ni hedef alan bu girişime ait resmi kayıtların büyük bölümü –Bedford Publishing Company'nin bütün dosyaları da dahil olmak üzere– hâlâ gizli bilgi kategorisindedir. Teşkilatın ve kamuoyunun elindeki bu zengin mirasın bir kısmının artık var olmadığından endişe etmemizi gerektirecek sebepler mevcuttur. Eski bir CIA çalışanı, teşkilatın uzunca bir süre İncil kağıdına basılmış minyatür yayınlarının koleksiyonunu sakladığını, ancak

5 "ILC: A Short Description of Its Structure and Activities," George C. Minden, Belgeler, kutu 3, Hoover Enstitüsü Arşivleri.

6 Reisch, *Hot Books in the Cold War*, s. 525.

çoğu kitabın zamanla diğer belgelere yer açmak için imha edildiğini kitabın yazarlarına açıklamıştır.

Doktor Jivago'nun yayımlanması bağlamında yaşanan savaş, CIA'in kitaplardan siyasi savaş araçları olarak yararlanmak adına hayata geçirdiği ilk girişimlerden biridir. Bu sözcükler ilk bakışta inceliksiz ve alaycı görünebilir, fakat CIA'in kültürel Soğuk Savaş'taki rolünü eleştirenler teşkilatın gizlilik politikasını doğası gereği ahlakdışı ve yoz olarak değerlendirir. Ne var ki, CIA ve taşeronları çabalarının asil bir amaca hizmet ettiğinden son derece emindi ve kendi propaganda makinesine sahip otoriter bir gücün karşısında gizliliğe başvurmak kaçınılmaz bir durumdu. Aradan bunca yıl geçtikten sonra, terör, insansız hava araçları ve hedef gözeterek yok etme çağında CIA'in ve Sovyetler Birliği'nin edebiyatın toplumu dönüştürme gücüne olan inancı deyim yerindeyse tuhaf kaçmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dünyadaki itibarı Pasternak'a yaptığı muameleden ötürü zedelenmiştir. "Pasternak'a karşı davranışlarından ötürü samimiyetle üzüntü duyduğunu" ifade eden Kruşçev "Sovyetler Birliği'ne büyük zarar verdik"⁷ diye yazmıştı. Kruşçev hatıratını dikte ettirdiği dönemde kendi evinde adı konmamış bir tutukluluk hayatı yaşamaktaydı ve Pasternak'ın yüzüne küçük bir tebessümün yerleşmesini sağlayacak bir ironinin cilvesi olarak, kasetlerin Sovyetler Birliği'nden gizlice çıkarılmasına ve Batı'da yayımlanmasına izin vermişti.

Pasternak örneğinin izinden giden nicelerinin de seçeceği bir yoldu bu. Kitabını yurtdışında yayımlatma davranışını örnek alan bir dizi cesur Sovyet yazarının modeli Pasternak olmuştur. Aralarında en çok öne çıkan isimlerden biri Aleksandr Soljenitsin'dir. Pasternak'ın içinde yattığı tabutun kapağını taşıyan iki genç adam –Sinyvaski ve Daniel– ve Nobel Ödülü'nü kazanan Rus şair Joseph Brodski de bu isimler arasındaydı.

Pasternak'ın ölümünü izleyen dönemde, tarihçi Vladislav Zubok'un yazdığına göre "merhum şairin tecrübe ettiği aynı entelektüel ve sanatsal özgürleşme" düzeyine çıkmak için canla başla çalışan yeni bir cemaat ortaya çıktı. "Ve bu insanlar kendilerini

7 Nikita Khrushchev, *Khrushchev Remembers: The Glasnost Tapes*, s. 196.

Pasternak'ın, kahramanı Yuri Jivago'nun ve onun mensup olduğu sosyal çevrenin varlığında vücut bulmuş büyük kültürel ve ahlaki geleneğin mirasçıları olarak addetmekteydiler. Hal böyle olunca, onlar ruhani anlamda Jivago'nun çocuklarıydılar.”⁸

Brodski, Pasternak'ın *Doktor Jivago* aracılığıyla bir Rus Ortodoksluğu'na dönüş dalgasına, özellikle Yahudi entelijansiya içerisinde, yol açtığını dile getirmişti.⁹ “Rus kültürüne aitseniz ve düşünceleriniz onun sunduğu kategoriler dahilinde şekillenmişse, bu kültürün Ortodoksluk'tan beslendiğini gayet iyi bilirsiniz” demişti. “Bu yüzden, Ortodoks Kilisesi'ni seçersiniz. Kaldı ki, bu aynı zamanda bir muhalefet biçimidir de.”

Pasternak'ın mezarı zamanla bir hac mekânına, bir şairin 1970'lerde Peredelkino'ya gerçekleştirdiği ziyaretleri tarif ettiği haliyle “rahat verilmemiş ve eziyet çekmiş bütün şairlere”¹⁰ saygı gösterisinde bulunmak için gelinen bir yere dönüştü. Defin töreninin yapıldığı gün geç saatlere kadar mezarlıkta kalarak Pasternak'tan şiirler okuyan genç insanlar tekrar gelmeye devam ettiler ve yıllar birbirini kovaladıkça yeni simalar ve kuşaklar onun Köy şiirinden dizeler okumayı sürdürdüler:

Ama ne var ki sahne akışı belirlenmiş
Ve kaçınılmaz yolun sonundan.
Yapayalnızım, her şey ikiyüzlülüğe bulanmış.
Yaşam benzemiyor düz ovada yol almaya.¹¹

8 Zubok, *Zhivago's Children*, s. 20.

9 Adam Miknik, 1995 mülakatı, Joseph Brodsky, *Kniga Interv'yu* (Mülakatlar Kitabı), s. 713.

10 Bakhyt Kenzheyev, Couvée'ye gönderilen e-posta mesajı, 10 Mayıs 2006.

11 Boris Pasternak, *Doktor Jivago*, “Köy”, çev. Hülya Arslan ve Güven Turan, YKY, Temmuz 2014, s. 593. (ç.n.)

Teşekkürler

Bu kitabın var olmasını mümkün kılan son derece cömert kişilerden yardım aldık. Teşekkür ederiz.

Bizleri Paul Koedijk tanıştırdı ve *Doktor Jivago* hakkındaki sohbetimizi başlatarak bizi bu kitabı birlikte yazma kararına götüren konuşmaların yolunu açtı. Yazar temsilcimiz Raphael Sagalyn, yayın dünyasında yolumuzu bulmamıza yardımcı oldu. Editörümüz Kris Puopolo ilk andan itibaren bu öyküye inandı.

Knopf Doubleday'in yayın koordinatörü Sonny Mehta ile Pantheon Books'un yayın yönetmeni Dan Frank'e, bizleri *Doktor Jivago*'yu 1958 yılında Birleşik Devletler'de yayımlayan aynı yayınevine götürdükleri için teşekkür ederiz; Doubleday'den Daniel Meyer'a ve Londra'daki Harvill Secker'dan Ellie Steel ile Matthew Broughton'a teşekkürü borç biliriz.

Ken Kalfus, Patrick Farrelly, Kate O'Callaghan ve Paul Koedijk bize ilk aşamalardayken önemli bir geribildirim sağladılar.

The Washington Post'un Moskova bürosunda görevli olan ve bize olağanüstü yardımları dokunan Nataşa Abbakumova'yı ayrı bir yere koymak isteriz.

Birtakım kişiler bu öyküyü anlama biçimimize eleştirel yaklaşmışlardır. *Doktor Jivago*'nun Milano'daki ilk yayınevinden Carlo Feltrinelli ve Inge Schöenthal-Feltrinelli; Viterbo'dan Sergio D'Angelo; merhum Yevgeni Pasternak; Moskova'dan Natalya Pasternak, Yelena Çukovskaya ve Dimitri Çukovski; Paris'ten İrina Kozovoi (Yemelyanova) ve Jacqueline de Proyart (1998); Fransa, Reclos'tan Roman Bernaut ve Alexis Bernaut; Münih'ten Gerd Ruge ve San Francisco'dan Megan Morrow.

CIA'den Joe Lambert, Mary Wilson, Bruce Barkan, Debbie Lebo, Marie Harf ve Preston Golson'ın destekleri için şükranlarımızı sunarız ve CIA'in Tarihi Koleksiyonlar Bölümü'nde çalışan tüm memurlara teşekkür ederiz. Teşkilatın elindeki *Jivago* belgelerinin mahiyetini ilk defa araştırmaya başladığımızda nazikçe reddedil-

dikten sonra, eski CIA çalışanı ve gazeteci Bruce van Vorst projemizi teşkilattaki doğru kişilerin dikkatine sunmak için muhtelif araçlarla bağlantı kurmamızı sağladı. Eski CIA çalışanları Burton Gerber ve Benjamin Fischer çalışmalarımız esnasında ufuk açıcı bilgiler verdiler. Ayrıca, eski adı BVD olan Hollanda istihbarat servisi AIVD'deki kurum tarihçisi Dirk Engelen'den yardım aldık. Merhum BVD çalışanı C.C. (Kees) van den Heuvel'in yardımları da tıpkı BVD çalışanı Joop van der Wilden'in dul eşi eski MI6 çalışanı Rachel van der Wilden'in yardımları gibi paha biçilmez niteliktedir. Bize yardımda bulunan diğer eski CIA çalışanları kimliklerinin açıklanmasını istememişlerdir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avrupa'da çok sayıda kütüphaneci ve araştırmacı yardımımıza koştu. Şu kişilere teşekkürlerimizi sunarız: Hoover Institution Archives'daki araştırmayı yürüten Ron Basich; University of Michigan Kütüphanesi'nde çalışan Janet Crayne ve Kate Hutchens; Dwight D. Eisenhower Presidential Museum and Library'den Valoise Armstrong; College Park, Maryland'de bulunan Ulusal Arşivler'den David A. Langbart ve Miriam Kleiman; Columbia University Bakhmeteff Arşivi'ndeki Tanya Çebotarev; Londra Ulusal Arşivleri'ndeki araştırmayı yürüten Koos Couvée Jr.; Leiden University Kütüphanesi'nden Jan Paul Hinrichs, Joke Bakker, Bryan Beemer; Amsterdam'daki International Institute of Social History'den Willeke Tijssen; Brüksel'deki Kraliyet Sarayı Arşivi'nden Profesör Gustaaf Janssens; Leuven, Belçika'daki KADOC'tan (Din, Kültür ve Toplum Belge ve Araştırma Merkezi) Patricia Quaghebeur; Brüksel'deki akademik kütüphanelerde yaptığı araştırmalar için Johanna Couvée; Seriate, İtalya'daki Villa Ambiveri'de bulunan Fondazione Russia Christiana'dan Vladimir Kolupaev, Paola Pellegatta, Delfina Boero; Nobel Kütüphanesi'nden Lars Rydquist; Stockholm'deki Magnus Ljunggren; Stockholm'deki sıcak konukseverliğinden dolayı Elisabet Lind; İsveç Akademisi'ndeki yardımları için Linda Örténblad, Odd Zschiedrich ve Ulrika Kjellin; Rusya Federasyonu Devlet Arşivleri (GARF) personeli; Moskova'daki Rus Devlet Kütüphanesi'nden Yelena Makareki; Frankfurter Buchmesse'den Anne Qureshi ve Berlin'deki Axel Springer AG Unternehmensarchiv'den Rainer Laabs.

Moskova'daki Svetlana Prudnikova, Volodya Aleksandrov, Maria Lipman ve Anna Masterova'ya; Berlin'deki Shannon Smiley'e; Londra'daki Leigh Turner'a; Oxford University'deki Theo Maarten van Lint'e; Ghent'teki Pieter Claerhout'a; Leiden University'deki Maghiel van Crevel'e ve Jinhua Wu'ya ve Tel Aviv University'deki Mark Gamsa'ya teşekkür etmek isteriz.

Amerika Birleşik Devletleri'nde Denise Donegan, Max Frankel, Edward Lozansky, Gene Sosin, Gloria Donen Sosin, Manon van der Water, Jim Critchlow, Alan Wald, Anton Troianovski, Jack Masey, Ulf ve Ingrid Roeller, Ansgar Graw ve Isaac Patch ailesine teşekkürü borç biliriz.

Hollanda'da, merhum Peter de Ridder'in ailesi bizi sıcak bir şekilde karşıladı ve yardımlarını esirgemedi. Ailesine ve özellikle de, merhumun oğlu Rob de Ridder'e şükranlarımızı sunarız. Merhum Cornelius van Schooneveld'e; Dorothy van Schooneveld'e; Barbara ve Edward van der Beek'e ve Starink ailesine teşekkür etmek isteriz. Couvée'nin Jivago öyküsü hakkındaki yazılarını 1999 yılının Ocak ayında devlet televizyonunda yayınlayarak geniş bir Hollandalı izleyici kitlesinin dikkatine sunan Roelf van Til'e ve bizleri Kees van den Heuvel'le tanıştıran Bart Jan Spruyt'a teşekkürler. Şu isimlere de teşekkürü borç biliriz: Brigitte Soethout; Michel Kerres ve Edith Loozen; Igor Cornelissen; Rob Hartmans; Elisabeth Spanjer; Kitty van Densen; Han Vermeulen ve Dick Coutinho.

Peter Finn yazıyor: On sekiz yıldır Graham ailesiyle çalışmış olmayı bir ayrıcalık olarak görüyorum: Don Graham ile Katherine Weymouth'a kurdukları şahane ve profesyonel yuva için teşekkür etmek isterim. *The Washington Post* editörleri bu kitap üzerinde çalışmak için işten bir müddet izin alınama olanak tanıdılar. Marty Baron, Kevin Merida, Cameron Barr, Anne Kornblut ve Jason Uzman'a teşekkürler. Yıllar içinde Ulusal Güvenlik grubundaki meslektaşların da dahil olmak üzere pek çok harika editör ve muhabirle çalışma fırsatı yakaladım, fakat bu kitaptaki yardım ve teşviklerinden dolayı Joby Warrick, David Hoffman, Scott Higham, Jean Mack, Walter Pincus, Robert Kaiser, Anup Kaphle ve Julie Tate'e özellikle şükran borçluyum.

İzin dönemimi, bana düşünme ve yazı yazma olanağı sağlayan şahane bir kurum olan Woodrow Wilson International Center for Scholars'da geçirdim. Buraya kabul edilmemin yolunu açan Peter Reid'e ve merkezin, aralarında Jane Harman, Michael Van Dusen, Robert Litwak, Blair Ruble, Christian Osterman, William Pomeranz, Alison Lyalikov, Janet Spikes, Michelle Kamalich ve Dagne Gizaw'ın bulunduğu yöneticilerine ve personeline şükranlarımı sunarım. Wilson International Center'daki arkadaşlık ettiğim misafir öğretim üyelerine de teşekkür ederim: Jack Hamilton, Steve Lee Myers, Mark Mazetti, Michael Adler ve Ilan Greenberg. Ayrıca, A. Ross Johnson'ın bu proje konusunda hiç eksilmeyen ilgisine müteşekkirim. Wilson International Center'ın iki olağanüstü stajyeriyle çalıştığım için kendimi şanslı addediyorum: Chandler Grigg ve Emily Olsen, Ulusal Arşivler'deki ve Kongre Kütüphanesi'ndeki araştırmayı yapmışlardır.

Walter ve Stephanie Dorman'a; John ve Sheila Haverkamp'a; Barry Baskind ve Eileen FitzGerald'a; Joseph FitzGerald Jr.'a ve merhum Joseph ve Deirdre FitzGerald'a verdikleri destek için teşekkürlerimi sunarım.

İrlanda'daki erkek kardeşlerim Greg ve Bill'e ve ailelerine teşekkür etmek isterim. Ebeveynlerim Bill ve Pat'in bu kitabı görmeye ömürlerinin yetmemiş olması benim için büyük bir üzüntü kaynağıdır. Ayrıca, eski dostlara şükranlarımı sunarım: Jeremy ile Mary Crean ve Ronan ile Grainne Farrell.

Bu kitabın şekillenme sürecini gurur ve sabırla izleyen Rachel, Liam, David ve Ria Finn'e teşekkürler. Nora FitzGerald benim hayattaki her konudaki ortağımdır. (Seni seviyorum!)

Petra Couvée yazıyor: Moskova'da bulunduğum sırada Hollanda Krallığı Büyükelçiliği'nde kültür danışmanı olarak çalışan Thyment Kouwenaar'dan teşvik görebildiğim ve Menno Kraan'ın zekice desteklerini alabildiğim için kendimi şanslı sayıyorum. Saint Petersburg'daki Hollanda Enstitüsü her türlü genel ve teknik desteği sağladı. Saint Petersburg, Hollanda Enstitüsü'nden Mila Chevalier, Anna Vyborova, Aai Prins ve Gerard van der Wardt'a; Moskova'daki Lomonosov Devlet Üniversitesi'ndeki Rus çalışma arkadaşlarıma ve özellikle de Vladimir Belousov'a ve Saint Petersburg Devlet

Üniversitesi'nden İrina Mihailova'ya; ve tüm Rus öğrencilerime teşekkürlerimi sunarım. Hollanda Dil Birliği'ne (Nederlandse Taalunie), Ingrid Degraeve'e ve 2013 yılında gerçekleşen Zeist yaz kursundaki meslektaşlarıma ve öğrencilerime kitabı sonlandırmak için izne çıkınama olanak tanıdıkları için teşekkür ederim.

Aileme ve dostlarım Manon van der Water, Harco Alkema, Kees de Kock, Arie van der Ent, Maarten Mous, Nony Verschoor'a karşı her daim şükran hisleriyle doluyum; beni aydınlattığı için Maghiel van Crevel'e ve edebiyat konusundaki yardımları ve bir ömür süren sevgi dolu bağlılığı için Henk Maier'e teşekkür ederim. Birlikte ve ayrı ayrı her biri benim için ilham kaynağı olan babam Koos Couvée Sr. ile annem Paula van Rossen'e teşekkür ederim.

Kaynaklar Hakkında Not

Jivago hikâyesiyle birkaç yıldır ilgileniyorduk. Halihazırda Saint Petersburg Devlet Üniversitesi'nde ders veren Petra Couvée, *Doktor Jivago*'nun gizli olarak yayımlanmasında Hollanda istihbaratı BVD'nin oynadığı rol konusunu ilk kez 1999'da kaleme almıştır. BVD'nin eski kıdemli çalışanlarından biri olan Kees van der Heuvel, teşkilattaki eski meslektaşlarına danıştıktan sonra Couvée'ye, CIA'in isteği üzerine BVD'nin Lahey'de romanın basımına yönelik ayarlamalar yapılmasına yardımcı olduğunu anlatmıştır. Bu itiraf CIA'in vakaya dahil olmasının ilk yarı resmi kabulü sayılmaktadır. Couvée'nin bulguları Amsterdam'da çıkan edebiyat dergisi *De Parelduiker*'de (İnci Avcısı) yayımlandı. Peter Finn, CIA'in Nobel Ödülü'nü Pasternak'a kazandırmak için girişimlerde bulunduğu teorisini 2007'de gazetenin Moskova büro şefi olduğu dönemde *The Washington Post*'ta yazmıştı. Bu öykü, Hollandalı Soğuk Savaş tarihçisi ve gazeteci Paul Koedijk aracılığıyla tanışmamızın ardından ikimizin Jivago vakası hakkında yazışmaya başlamasının yolunu açmıştır.

Zaman içinde, Soğuk Savaş döneminde geçen yeni bir *Doktor Jivago* tarihi yazma düşüncesini benimsedik. CIA'in yaptıklarını ya da yapmadıklarını tam anlamıyla açıklığa kavuşturamamamız halinde bu kitabın yazılamayacağı kanısındaydık. CIA *Doktor Jivago*'nun gizlice yayımlanmasındaki rolünü hiçbir zaman kabul etmemiştir. 2007'de Peter Finn, Boris Pasternak'ın oğlu Yevgeni Pasternak'a operasyona dair her türlü CIA kaydını ele geçirmek için girişimlerde bulunacağından söz etti. Yevgeni Pasternak anlatılanlara kuşkuyla yaklaştı. Herhangi bir belgenin yayımlandığını görmeye ömrü vefa etmedi ve her halükârda, Finn'e söylediği gibi, kendisi CIA bağlantısına bütünüyle rahatsız edici ve "ucuz sansasyon" gözüyle bakmaktaydı. Babasının da onunla hemfikir olacağı konusunda kuşukumuz yok. Pasternak da romanının Soğuk Savaş propaganda amaçları doğrultusunda istismar edilmesinden rahatsız olmuştu.

Kendisi romanın Rusça gizli basımındaki CIA parmağından hiçbir zaman haberdar olmamıştır. Bunun Rus göçmenlerin işi olduğuna inanması için birtakım sebepler mevcut olmasına mevcuttu, ancak bu insanların zaman zaman Batılı istihbarat örgütlerinin de yer aldığı puslu bir dünyada faaliyetlerde bulunduklarını kendisi de gayet iyi bilirdi.

Finn, *Doktor Jivago*'nun basımı konusunda elindeki belgeleri açıklaması talebini CIA'ye iletti. İlk başvuru 2009'da teşkilatın halkla ilişkiler ofisine gönderildi. Nihayet, belgeler 2012 Ağustosunda elimize geçti. CIA, kitabın Rus dilindeki iki nüshasının –Brüksel'de dağıtılan ciltli kopya ve ertesi yıl CIA genel merkezinde basılan karton ciltli kopya– basımında oynadığı rol hakkında daha önce gizli statüsündeki takriben 135 adet kurum içi belgeyi açığa çıkarmıştır. CIA'in kendi bünyesindeki tarihçiler, teşkilatın belgelerini ortaya çıkarıp gözden geçirmiş ve kurum içindeki gizlilik derecesini kaldırma sürecini yönetmişlerdir. CIA söz konusu belgelerin kullanımına dair hiçbir koşul belirtmemiş ve bu kitabın hiçbir bölümünü gözden geçirmemiştir.

Belgeler, kitabın ilk basımını neredeyse başarısızlığa mahkûm edebilecek olan ve CIA'in baştan sona yasadışı bir operasyonla ikinci bir karton ciltli baskı yapmasına yol açan bir dizi gafı gözler önüne sermektedir. CIA'in kendisi de söz konusu belgeleri yayımlama ve web sitesine koyma planları yapmaktadır. CIA'in mülkiyetinde konuyla ilgili olan ve hâlâ gizli tutulan bilgilerin bulunduğu hiç kuşku yok, fakat bir ABD'li yetkili teşkilat kayıtlarında yapılan dahili aramanın sonucunda çıkarılan belgelerin büyük çoğunluğunun an itibariyle açıklanmış olduğunu ve açıklanmayanların da *Doktor Jivago*'yla ilgili teşkilat operasyonları konusundaki kamuoyu algısında bir değişiklik yaratmayacağını söylemiştir. Yetkilinin söylediğine göre, açıklanan materyallerde bahsi geçen ancak bulunamayan belgelerin kayıp olduğu varsayılmaktadır. CIA kendi belgelerinde yer alan çok sayıda ismi ve birtakım müttefiklerin ve kuruluşların adlarını değiştirmiş olmasına rağmen, olay örgüsündeki önemli oyuncuların kimliğini başka kaynaklardan doğrulamak mümkün oldu. Gelgelelim, elyazmasını Britanyalılar'a veren ilk kaynağın adı hâlâ gizli. 8'inci ve 9'uncu

bölümlerde yer alan son notlar yaptığımız çıkarımların ardındaki akıl yürütme hakkında ayrıntılar sunmaktadır. Bu açıklamaların CIA'i Sovyetler Birliği'ne karşı yürüttüğü kültürel Soğuk Savaş'a ve on yıllar boyunca üstlendiği geniş çaplı kitap programına dair daha çok sayıda materyal üzerindeki gizliliği kaldırmaya teşvik edeceğini umuyoruz.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden itibaren aralarında Kremlin'in kendi dosyaları ve zengin bir hatırat ve mektup koleksiyonunun bulunduğu yeni bir belge bolluğu ortaya çıkmıştır. Yazarlar, Rusya Federasyonu Devlet Arşivi'ndeki (GARF) Sovyet belgelerinden ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi'ne ait dosyalardan yararlanmıştır; söz konusu dosyalar, 2001'de Moskova'da "A za mnoyu shum pogoni..." Boris Pasternak i Vlast' Dokumenty: 1956-1972. (Kovalamaca Gürültüsü Arkamdan Gelirken: Boris Pasternak ve İktidar. Belgeler 1956-1972) (notlarda Pasternak i Vlast' olarak geçmektedir) adıyla yayımlanmıştı. Pasternak i Vlast' dosyasındaki Sovyet belgeleri İngilizce olarak mevcut değildir, fakat Fransızca'da *Le Dossier de l'affaire Pasternak, Archives du Comité central et du Politburo* adıyla yayımlanmıştır.

Aralarında düzyazıların, şiirlerin, otobiyografik taslakların, yazışmaların ve aile ve dostların elinden çıkma biyografik makalelerin bulunduğu – kimisi hiçbir zaman İngilizce yayımlanmamış olan - Pasternak'a ait tüm yazılar oğlu ve gelini, Yevgeni ile Yelena Pasternak tarafından yayına hazırlanmış on bir ciltlik koleksiyonda bulunabilir: *Polnoe Sobranie Sochinenii, s prilozheniyami, v odinnadtsati tomakh* (Eklerle Birlikte Bütün Eserler, 11 Cilt). 11'inci cilt "Çağdaşları tarafından anımsandığı şekliyle Boris Pasternak" hatıratlar ve hatıratlardan yapılmış alıntılardan oluşmaktadır; bu sebepten dolayı, kaynakçada *Polnoe Sobranie Sochinenii*'ye gönderme yaparken söz konusu hatırat yazarlarının ismini kullanmayı tercih ettik. Notlarda ve kaynakçada okurları, mevcut olduğu halde, söz edilen materyallerin İngilizce çevirisine ve İngilizce'deki kitaplara ya da makalelere yönlendirdik.

Boris Pasternak ile Giangiacomo Feltrinelli'nin yazışmaları, Yelena ve Yevgeni Pasternak tarafından *Kontinent*, 2001, S. 107 ve 108 eserinde yayımlandı ve İngilizce olarak da Carlo Feltrinelli'nin

babasını anlattığı hatıratı *Feltrinelli: A Story of Riches, Revolution and Violent Death*¹ ve Paolo Mancosu, *Inside the Zhivago Storm: The Editorial Adventures of Pasternak's Masterpiece*² eserlerinde bulunabilir.

Olaylarda yer almış birtakım kişilerle, çağdaş tanıklarla ve onların akrabaları ya da varisleriyle mülakat yapma fırsatı bulduk: Yevgeni Pasternak, Carlo Feltrinelli, Sergio D'Angelo, Andrey Voznesenski, İrina Yemelyanova, Yelena Çukovskaya, Dimitri Çukovski, Gerd Ruge, Max Frankel, Walter Pincus, Roman Bernaut, Peter de Ridder, Rachel van der Wilden, Kees van den Heuvel, Cornelis H. Van Schooneveld ve Jacqueline de Proyart. Bu mülakatların bir bölümü bu kitabı yazma planları yapmamızın öncesinde Jivago Vakası'nın muhtelif yönlerine ilişkin daha kısa makaleler üzerinde çalıştığımız sırada gerçekleşmiştir.

Bunun yanı sıra çoğu Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra ortaya çıkan ve dönemi anlatan çok sayıda hatıratтан yararlanıldık. Carlo Feltrinelli'nin, D'Angelo tarafından ülkeden çıkarılmış olan *Doktor Jivago* elyazmasını elimize almamıza ve sayfalarını çevirmemize izin vermesi bize yoğun duygular ve heyecanla dolu anlar yaşattı. New York'lu yayıncı Felix Morrow'un kızı Megan Morrow babasının *Doktor Jivago* konusunda CIA'e yaptığı işi anlatan ve hâlâ gizli tutulan sözel tarihinin konumuzla ilgili kısımlarını aktardı; kendisinin sözlü ifadesi Columbia University'de bulunmakta. Mouton'nun yayıncılardan biri olan Peter de Ridder, BVD'nin halefi Genel İstihbarat ve Güvenlik Servisi'ne (AIVD) kendisi hakkında tutulmuş olan dosyaların tarafımıza verilmesi için onayını ilettiştir. Dosyalar 2009 Eylülü'nde elimize geçti; belgeler, kendisinin Mouton temsilcisi olarak Sovyetler Birliği'ne ve Doğu Avrupa'ya yaptığı seyahatin kayıtlarından oluşmaktadır.

Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, İtalya, Birleşik Krallık, Hollanda, Almanya, Belçika ve İsveç'te bulunan arşivlere ve şahsi belgelere başvurduk. Bunlar kaynakçada ayrıntılı şekilde listelenmiştir. Yararlanılan tüm gazetelerin, dergilerin ve süreli yayınların isimlerine son notlarda yer verilmiştir.

1 (İng.) Feltrinelli: Bir Zenginlik, Devrim ve Şiddet Sonucu Ölüm Hikâyesi. (ç.n.)

2 (İng.) Jivago Fırtınasının İçinde: Pasternak Başyapıtının Editöryal Maceraları. (ç.n.)

Kaynakça

ARŞİVLER:

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Ulusal Arşiv, College Park, Maryland (*The National Archives, College Park, Maryland*):

Dışişleri Bakanlığı Genel Kayıtları, 1955–1959 (*General Records of the Department of State*):

Sovyet Yetkililerinin Belçika Ziyareti
(*Travel by Soviet Officials to Belgium*)

İsveç'in SSCB Vatandaşlarına Verdiği Ödüller
(*Awards by Sweden to Citizens of the USSR*)

SSCB'nin İç Politika İlişkileri
(*Internal Political Affairs of the USSR*)

SSCB'de Edebiyat
(*Literature in the USSR*)

SSCB'de Sansür
(*Censorship in the USSR*)

Halkla İlişkiler Bakanlığı Müsteşarı, Brüksel Evrensel ve Uluslararası Sergisi, 1956–1959

(*Assistant Secretary of State for Public Affairs, Records Relating to the Brussels Universal and International Exhibition, 1956–1959*)

SSCB ve Doğu Avrupa İstihbarat Raporları, 1942–1974, IR 7871
(*Intelligence Reports on the USSR and Eastern Europe, 1942–1974, IR 7871*)

Eisenhower Başkanlık Kütüphanesi, Abilene, Kansas:
(*Eisenhower Presidential Library, Abilene, Kansas*)

C. D. Jackson Belgeleri
(*C. D. Jackson Papers*)

Abbott Washburn Belgeleri
(*Abbott Washburn Papers*)

Beyaz Saray, Ulusal Güvenlik İlişkileri Kayıtları Özel Asistanlık Ofisi,
Operasyon Yönetim Kurulu
(*White House Office, Office of the Special Assistant for National Security
Affairs Records, Operations Control Board*)

Hoover Enstitüsü Arşivleri, Stanford, California:
(*Hoover Institution Archives, Stanford, California*)

Samuel S. Walker Belgeleri
(*Samuel S. Walker Papers*)

George C. Minden Belgeleri
(*George C. Minden Papers*)

Michigan Üniversitesi Özel Koleksiyonlar Kütüphanesi, Ann Arbor:
(*University of Michigan Special Collections Library, Ann Arbor*)

Michigan Üniversitesi Yayınevi Belgeleri
(*University of Michigan Press Papers*)

Felix Morrow ve Carl ve Ellendea Proffer Yazışmaları
(*Correspondence of Felix Morrow and Carl and Ellendea Proffer*)

California Üniversitesi, Irvine:
(*University of California, Irvine*)

Guy de Mallac Belgeleri
(*Guy de Mallac Papers*)

Syracuse Üniversitesi Kütüphanesi, Özel Koleksiyonlar Araştırma Merkezi:
(*Syracuse University Library, Special Collections Research Center*)

Richard Elman Belgeleri
(*Richard Elman Papers*)

Columbia Üniversitesi, Rus ve Doğu Avrupa Tarihi ve Kültürü Bakhmetoff Arşivleri:
(*Columbia University, Bakhmetoff Archives of Russian and East European History and Culture*)

S. L. Frank Belgeleri
(*S. L. Frank Papers*)

İTALYA

La Biblioteca della Fondazione Giangiacomo Feltrinelli, Milano:

Doctor Jivago Elyazması

(Doctor Zhivago manuscript)

Pasternak-Feltrinelli Yazışmaları

(Pasternak-Feltrinelli Correspondence)

Fondazione Russia Cristiana, Seriate:

Tanrı'yla Hayat Kuruluşu Belgeleri

(Papers of Life with God)

RUSYA

Rusya Federasyonu Devlet Arşivi (GARF):

[(State Archive of the Russian Federation (GARF))]

Olga İvinskaya Dosyası

(File on Olga Ivinskaya)

Sosyo-Politik Tarih Rus Devlet Arşivi (RGASPI):

Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI)

Buharin-Stalin Mektubu, Haziran 1934

(Bukharin-Stalin letter, June 1934)

İSVEÇ

İsveç Akademisi Arşivi, Stockholm:

(Archive of the Swedish Academy, Stockholm)

Boris Pasternak Dosyası

(File on Boris Pasternak)

BİRLEŞİK KRALLIK

Ulusal Arşiv, Londra:

(The National Archives, London)

Dışişleri Bakanlığı Dosyaları:

(Foreign Office Files)

Boris Pasternak'a Nobel Ödülü

(Nobel Prize for Boris Pasternak)

İngilizce Bölümü Profesörleri Uluslararası Konferansı

(International Conference of Professors of English)

İran: Doktor Jivago'nun Farsça Basımı

(Persia: Persian edition of Dr. Zhivago)

Başbakanlık Dosyaları: Boris Pasternak'ın *Doktor Jivago* Kitabının İncelenmesi ve Tercümesi

(*Prime Minister's Files: Vetting and Translation of Dr. Zhivago by Boris Pasternak*)

BELÇİKA

Kraliyet Sarayı Arşivi, Brüksel:

(*Archive of the Royal Palace, Brussels*)

Kraliçe Elisabeth Özel Sekreteryası Arşivi

(*Archive of the Private Secretariat of Queen Elisabeth*)

Leuven Üniversitesi, Kadoc (Din, Kültür ve Toplum Dokümantasyon ve Araştırma Merkezi):

Leuven University, Kadoc (Documentation and Research Centre for Religion, Culture and Society)

Jan Joos Belgeleri

(*Jan Joos Papers*)

HOLLANDA

Leiden Üniversitesi:

(*University of Leiden*)

C. H. van Schooneveld Koleksiyonu

(*The C. H. van Schooneveld Collection*)

Lahey:

(*The Hague*)

Hollanda istihbarat servisi arşivleri (AIVD):

(*[Archives of the Dutch Intelligence Service (AIVD)]*)

Peter de Ridder Dosyası

(*File on Peter de Ridder*)

Lahey Şehir Arşivleri:

(*Haags gemeente archief*)

Şehir Haritaları ve Emlak Kayıtları

(*City Maps and Real Estate Records*)

ALMANYA

Axel Springer AG Arşivleri, Berlin:

(*Unternehmensarchiv Axel Springer AG, Berlin*)

Heinz Schewe Belgeleri

(*Heinz Schewe Papers*)

Schewe-Feltrinelli Yazışmaları
(*Schewe-Feltrinelli Correspondence*)
Pasternak-Feltrinelli Yazışmaları
(*Pasternak-Feltrinelli Correspondence*)

- Afiani, V. Yu, and N. G. Tomilina, eds. "A za mnoyu shum pogoni..." Boris Pasternak i Vlast': Dokumenty 1956–1972 (Ardımda Takibin Gürültüsü: Boris Pasternak ve Otorite: Belgeler 1956–1972). Moskova: Rosspen, 2001.
- Akhmatova, Anna. *My Half-Century: Selected Prose*. Evanston, IL: Northwestern University Press, 1997.
- Alliluyeva, Svetlana. *Twenty Letters to a Friend*. New York: Harper & Row Publishers, 1967.
- Barghoorn, Frederick C. *The Soviet Cultural Offensive: The Role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1960.
- Barnes, Christopher. *Boris Pasternak: A Literary Biography*. C. 1, 1890–1928. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- . *Boris Pasternak: A Literary Biography*. C. 2, 1928–1960. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Berghahn, Volker R. *America and the Intellectual Cold War in Europe*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2001.
- Berlin, Isaiah. *Enlightening: Letters 1946–1960*. Londra: Chatto & Windus, 2009.
- . *Personal Impressions*. Londra: Pimlico, 1998.
- . *The Soviet Mind: Russian Culture under Communism*. Washington, DC: Brookings Institution Press, 2004.
- Blokh, Abram. *Sovetskii Soyuz v Inter'ere Nobelevskikh premii* (Nobel Ödülü Bağlamında Sovyetler Birliği). Saint Petersburg: Gumanistika, 2001.
- Boyd, Brian. *Vladimir Nabokov: The American Years*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1991.
- Brent, Jonathan, and Vladimir P. Naumov. *Stalin's Last Crime: The Plot Against the Jewish Doctors*. New York: HarperCollins, 2003.
- Briggs, John. *Leonard Bernstein: The Man, His Work and His World*. Cleveland, OH: The World Publishing Co., 1961.
- Brodsky, Iosif (Joseph). *Kniga Interv'yu* (Mülakatlar), ed. V. Polukhina. Moskova: Zakharov, 2005.
- Brumberg, Abraham, ed. *Russia Under Khrushchev*. Londra: Methuen & Co., 1962.
- Burton, Humphrey. *Leonard Bernstein*. New York: Doubleday, 1994.

- Bykov, Dmitri. *Boris Pasternak*. Moskova: Molodaya Gvardiya, 2011.
- Calvino, Italo. *Hermit in Paris: Autobiographical Writings*. New York: Vintage Books, 2003.
- . *Why Read the Classics?* New York: Pantheon Books, 1999.
- Cannon, James. P. *Writings and Speeches, 1945–47: The Struggle for Socialism in the “American Century.”* New York: Pathfinder Press, 1977.
- Carlisle, Olga Andreyev. *Under a New Sky: A Reunion with Russia*. New York: Ticknor & Fields, 1993.
- Caute, David. *Politics and the Novel During the Cold War*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2010.
- Chavchavadze, David. *Crowns and Trenchcoats: A Russian Prince in the CIA*. New York: Atlantic International Publications, 1990.
- Chuev, Felix. *Molotov Remembers: Inside Kremlin Politics, Conversations with Felix Chuev*. Chicago: Ivan R. Dee, 1993.
- Chukovskaya, Lydia. *The Akhmatova Journals*. C. 1, 1938–1941. New York: Farrar Straus and Giroux, 1994.
- . *Iz dnevnika, Vospominaniya* (Günlüklerden ve Hatıratlardan). Moskova: Vremya, 2010.
- . *Zapiski ob Anne Akhmatovoi* (Anna Ahmatova Üzerine Notlar). 3 Cilt. Moskova: Soglasie, 1997.
- . *Sochineniya v 2 tomakh* (İki Ciltlik Çalışma). Moscow: Gudyal Press, 2000.
- Chukovsky, Kornei. *Diary, 1901–1969*. New Haven, CT: Yale University Press, 2005.
- . *Dnevnik, v 3 tomakh* (Günlük, 3 cilt halinde). Moskova: ProzaiK, 2011.
- Clark, Katerina, and Evgeny Dobrenko, ed. *Soviet Culture and Power: A History in Documents, 1917–1953*, derleyen Andrei Artizov ve Oleg Naumov. New Haven, CT: Yale University Press, 2007.
- Cohen, Stephen. F. *Bukharin and the Bolshevik Revolution*. New York: Alfred A. Knopf, 1973.
- Colby, William, and Peter Forbath. *Honorable Men: My Life in the CIA*. New York: Simon and Schuster, 1978.
- Coleman, Peter. *The Liberal Conspiracy: The Congress for Cultural Freedom and the Struggle for the Mind of Postwar Europe*. New York: The Free Press, 1989.
- Conquest, Robert. *Courage of Genius: The Pasternak Affair*. Londra: Collins and Harvill Press, 1961.
- . *Stalin: Breaker of Nations*. New York: Penguin Books, 1991.
- Critchlow, James. *Radio Hole-in-the-Head: Radio Liberty*. Washington, DC: The American University Press, 1995.

- Dalos, György. *The Guest from the Future*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1998.
- . *Olga, Pasternaks letzte Liebe* (Olga, Pasternak'ın Son Aşkı). Hamburg: Europäische Verlagsanstalt/Rotbuch Verlag, 1999.
- D'Angelo, Sergio. *Delo Pasternaka: Vospominaniya Ochevidtsa* (Pasternak Vakası: Bir Şahidin Hatıratları). Moskova: Novoe Literaturnoe Obozrenie, 2007.
- Davie, Donald ve Angela Livingstone, ed. *Pasternak: Modern Judgments*. Londra: Macmillan, 1969.
- De Grand, Alexander. *The Italian Left in the Twentieth Century: A History of the Socialist and Communist Parties*. Bloomington: Indiana University Press, 1989.
- De Mallac, Guy. *Boris Pasternak: His Life and Art*. Londra: Souvenir Press, 1983.
- Dewhirst, Martin ve Robert Farrell, ed. *The Soviet Censorship*. Metuchen, NJ: The Scarecrow Press, 1973.
- Dobbs, Michael. *Six Months in 1945*. New York: Alfred A. Knopf, 2012.
- Ehrenburg, Ilya. *Post-War Years, 1945–54*. Cleveland, OH: The World Publishing Co., 1967.
- Espmark, Kjell. *The Nobel Prize in Literature: A Study of the Criteria Behind the Choices*. Boston: G. K. Hall & Co., 1986.
- Feinstein, Elaine. *Anna of All the Russias: The Life of Anna Akhmatova*. Londra: Weidenfeld & Nicolson, 2005.
- Feltrinelli, Carlo. *Feltrinelli: A Story of Riches, Revolution and Violent Death*, çev. Alistair McEwen. New York: Harcourt, 2001.
- Fleishman, Lazar. *Boris Pasternak, The Poet and His Politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990.
- . *Vstrecha russkoi emigratsii s "Doktorom Zhivago": Boris Pasternak i "kholodnaya voina"* (Rus Göçünün Doktor Jivago'yla Karşılaşması: Boris Pasternak ve "Soğuk Savaş"). Stanford Slavic Studies, 2009.
- Fleishman, Lazar, ed. *Boris Pasternak and His Times: Selected Papers*. Berkeley: Berkeley Slavic Specialties, 1989.
- , ed. *Eternity's Hostage: Stanford International Conference on Boris Pasternak*. 2 Cilt. Berkeley: Berkeley Slavic Specialties, 2006.
- , ed. *The Life of Boris Pasternak's Doctor Zhivago*. Berkeley: Berkeley Slavic Specialties, 2009.
- Frankel, Edith. *Novy Mir: A Case Study in the Politics of Literature, 1952–1958*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- Frankel, Max. *The Times of My Life and My Life with The Times*. New York: Random House, 1999.
- Gaddis, John Lewis. *George F. Kennan: An American Life*. New York: The Penguin Press, 2011.

- Garrand, John ve Carol Garrand. *Inside the Soviet Writers' Union*. New York: The Free Press, 1990.
- Gerstein, Emma. *Memuary* (Hatıratlar). Saint Petersburg: Inapress, 1998.
- . *Moscow Memoirs*. Woodstock, NY, ve New York: The Overlook Press, 2004.
- Gladkov, Alexander. *Meetings with Pasternak: A Memoir*. New York ve Londra: Harcourt Brace Jovanovich, 1977.
- Grose, Peter. *Gentleman Spy: The Life of Allen Dulles*. New York: Houghton Mifflin, 1994.
- Hayward, Max. *Writers in Russia, 1917–1978*. ed. Patricia Blake'in önsözüyle, San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1983.
- Heilbrun, Carolyn G. *The Education of a Woman: The Life of Gloria Steinem*. New York: Ballantine Books, 1995.
- Hingley, Ronald. *Pasternak, a Biography*. New York: Alfred A. Knopf, 1983.
- Hinrichs, Jan Paul. *The C. H. van Schooneveld Collection in Leiden University Library*. Leiden: Leiden University Library, 2001.
- Hixson, Walter L. *Parting the Curtain: Propaganda, Culture and the Cold War*. New York: St. Martin's Griffin, 1998.
- Independent Service for Information. *Viyana Gençlik Festivali Raporu* (Senatör Hubert H. Humphrey'nin sonsözüyle). Cambridge, MA: Independent Service for Information, 1960.
- Ivinskaya, Olga. *A Captive of Time: My Years with Pasternak*. New York: Doubleday, 1978.
- Jeffreys-Jones, Rhodri. *The CIA and American Democracy*. New Haven: Yale University Press, 2003.
- Jeffreys-Jones, Rhodri ve Christopher Andrew, ed. *Eternal Vigilance? 50 Years of the CIA*. Londra ve Portland, OR: Frank Cass, 1997.
- Johnson, A. Ross. *Radio Free Europe and Radio Liberty: The CIA Years and Beyond*. Washington, DC: Woodrow Wilson Center Press, 2010.
- Johnson, Ian. *A Mosque in Munich: Nazis, the CIA, and the Rise of the Muslim Brotherhood in the West*. New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2010.
- Joos, Jan. *Deelneming van de H. Stoel aan de algemene Wereldtentoonstelling van Brussel 1958* (Vatikan'ın 1958 Brüksel Evrensel ve Uluslararası Sergisi'ne Katılımı). Brüksel: Commissariaat van de Heilige Stoel, 1962.
- Kadare, Ismail. *Le Crépuscule des dieux de la steppe* (Bozkır Tanrıları'nın Alacakaranlığı). Paris: Fayard, 1981.
- Kaminskaya, Dina. *Final Judgment: My Life as a Soviet Defense Attorney*. New York: Simon and Schuster, 1982.
- Kavanagh, Julie. *Nureyev*. New York: Pantheon Books, 2007.
- Kaverin, Veniamin. *Epilog* (Epilog). Moskova: Vagrius, 2006.

- Kemp-Walsh, Anthony. *Stalin and the Literary Intelligentsia 1928–39*. Londra: Macmillan, 1991.
- Khrushchev, Nikita. *Khrushchev Remembers: The Glasnost Tapes*. New York: Little, Brown, 1990.
- . *Khrushchev Remembers: The Last Testament*. New York: Little, Brown, 1974.
- Khrushchev, Sergei. *Khrushchev on Khrushchev*. Boston: Little, Brown, 1990.
- Kotek, Joël. *Students and the Cold War*. New York: St. Martin's Press, 1996.
- Kozlov, Denis. *The Readers of Novyi Mir: Coming to Terms with the Stalinist Past*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2013.
- Kozovoi, Vadim. *Poet v katastrofe* (Felaketteki Şair). Moskova: Paris Institut d'Études Slaves, Gnozis, 1994.
- Lamphere, Robert J., and Tom Shachtman. *The FBI-KGB War*. Macon, GA: Mercer University Press, 1995.
- Lipkin, Semyon. *Kvadriga* (Quadrige). Moskova: Agraf, 1997.
- Livanov, Vasili. *Mezhdü dvumya Zhivago, vospominaniya i vpechatleniya, p'esy, Sobranie Sochinenii* (İki Jivago Arasında: Hatıratlar, Gözlemler ve Oyunlar: Toplu Eserler). C. 2. Saint Petersburg: Azbuka, 2010.
- Lobov, Lev ve Kira Vasilyeva. "Peredelkino. Skazanie o pisatel'skom gorodke" (Peredelkino: Bir Yazar Köyünün Hikâyesi). Moskova, 2011, <http://www.peredelkino-land.ru>.
- Mancosu, Paolo. *Inside the Zhivago Storm: The Editorial Adventures of Pasternak's Masterpiece*. Milan: Fondazione Giangiacomo Feltrinelli, 2013.
- Mandelstam, Nadezhda. *Hope Abandoned*. New York: Atheneum, 1974.
- . *Hope Against Hope*. New York: Modern Library, 1999.
- Mandelstam, Osip. *Critical Prose and Letters*. Woodstock, NY, and New York: Ardis, 2003.
- Mansurov, Boris. *Lara, moego romana, Boris Pasternak i Ol'ga Ivinskaya* (Romanımdaki Lara: Boris Pasternak ve Olga İvinskaya). Moskova: Infomedia, 2009.
- Mark, Paul J., ed. *The Family Pasternak—Reminiscences, Reports*. Geneva: Éditions Poésie Vivante, 1975.
- Masey, Jack ve Conway Lloyd Morgan. *Cold War Confrontations: U.S. Exhibitions and Their Role in the Cultural Cold War*. Zurich: Lars Müller Publishers, 2008.
- Maslenikova, Zoya. *Portret Borisa Pasternaka* (Boris Pasternak'ın Portresi). Moskova: Sovetskaya Rossiya, 1990.
- Matthews, Owen. *Stalin's Children: Three Generations of Love, War and Survival*. New York: Walker & Co., 2008.
- McLean, Hugh ve Walter N. Vickery, ed. *The Year of Protest 1956: An Anthology of Soviet Literary Materials*. New York: Vintage Books, 1961.

- Medvedev, Roy. *Khrushchev*. Oxford: Basil Blackwell, 1983.
- Merton, Thomas. *The Literary Essays of Thomas Merton*. New York: New Directions, 1985.
- Meyer, Cord. *Facing Reality: From World Federation to the CIA*. Lanham, MD: University Press of America, 1980.
- Montefiore, Simon Sebag. *Stalin. The Court of the Red Tsar*. New York: Alfred A. Knopf, 2004.
- Muravina, Nina. *Vstrechi s Pasternakom* (Pasternak'la Görüşmeler). Tenaflı, NJ: Ermitazh, 1990.
- O'Casey, Sean. *The Letters of Sean O'Casey, 1955–1958*, ed. David Krause. Washington, DC: The Catholic University of America Press, 1989.
- Orlova, Raisa. *Memoirs*. New York: Random House, 1983.
- Pasternak, Alexander. *A Vanished Present: The Memoirs of Alexander Pasternak*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1985.
- Pasternak, Boris. *Doctor Zhivago*. çev. Max Hayward ve Manya Harari. New York: Pantheon Books, 1958.
- . *Doctor Zhivago*. çev. Richard Pevear ve Larissa Volokhonsky. New York: Pantheon Books, 2010.
- . *Family Correspondence 1921–1960*. çev. Nicolas Pasternak Slater. Stanford, CA: Hoover Institution Press, 2010.
- . *I Remember: Sketch for an Autobiography*. New York: Pantheon, 1959.
- . *Lettres à mes amies françaises (1956–1960)*, Jacqueline de Proyart'ın önsözü ve notlarıyla, Paris: Gallimard, 1994.
- . *Letters to Georgian Friends*. New York: Harcourt, Brace & World, 1967.
- . *Poems*. Moskova: Raduga Publishers, 1990.
- . *Poems of Boris Pasternak*. çev. Lydia Pasternak Slater. Londra: Unwin, 1984.
- . *Polnoe Sobranie Sochinenii* (Bütün Eserleri). 11 Cilt. ed. Yevgeni ve Yelena Pasternak. Moskova: Slovo, 2003–5.
- . *Safe Conduct*. New York: New Directions, 1959.
- . *Vtoroe Rozhdenie. Pis'ma k Z.N. Pasternak. Z.N. Pasternak, Vospominaniya. Sostavlenie i podgotovka teksta, N. Pasternak, M. Feinberg* (İkinci Doğum: Z. N. Pasternak'a mektuplar, Z. N. Pasternak, Hatıratlar). ed. N. Pasternak ve M. Feinberg. Moskova: Dom-muzei Borisa Pasternaka, 2010.
- . *Selected Writings and Letters*. Moskova: Progress Publishers, 1990.
- Pasternak, Boris ve Freidenberg, Olga. *The Correspondence of Boris Pasternak and Olga Freidenberg, 1910–1954*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1982.
- Pasternak, Boris ve Kurt Wolff. *Im Meer der Hingabe: Briefwechsel 1958–1960* (Sadakat Denizinde: Yazışmalar 1958–1960). Frankfurt am Main: Peter

- Lang, 2007.
- Pasternak, Josephine. *Tightrope Walking: A Memoir by Josephine Pasternak*. Bloomington, IN: Slavica, 2005.
- Pasternak, Leonid. *The Memoirs of Leonid Pasternak*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1985.
- Pasternak, (Yevgeni) Evgeny. *Boris Pasternak: The Tragic Years, 1930–1960*. Londra: Collins Harvill, 1991.
- . *Sushchestvovaniya tkan' skvoznaya, Boris Pasternak: Perepiska s Yev. Pasternak* (Varlığın Şeffaf Kumaşı, Boris Pasternak: Yevgeni Pasternak'la Yazışmalar). Moskova: Novoe Literaturnoe Obozrenie, 1998.
- . *Ponyatoye i obretynnoye, stat'i i vospominaniya* (Anlaşılan ve Bulunan, Makaleler ve Hatıratlar). Moskova: Tri Kvadrata, 2009.
- Pasternak, Zinaida. *Vospominaniya*. Pasternak, Boris. *Vtoroe Rozhdenie* içinde. Patch, Isaac. *Closing the Circle: A Buckalino Journey Around Our Time*. (Şahsi yayımlatılmış).
- Pluinge, Gonzague. *Expo 58: Between Utopia and Reality*. Tielt, Belçika: Lan-
noo, 2008.
- Poretsky, Elizabeth K. *Our Own People: A Memoir of "Ignace Reiss" and His Friends*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1969.
- Proffer, Carl R. *The Widows of Russia*. Ann Arbor: Ardis, 1987.
- Puzikov, Alexander. *Budni i prazdniki: Iz zapisok glavnogo redaktora* (Hafta içi ve Tatiller: Yazı İşleri Sorumlusunun Notlarından). Moskova: Khudozhestvennaya Literatura, 1994.
- Reeder, Roberta. *Anna Akhmatova: Poet and Prophet*. New York: St. Martin's Press, 1994.
- Reisch, Alfred A. *Hot Books in the Cold War: The CIA-Funded Secret Western Book Distribution Program Behind the Iron Curtain*. Budapest: Central European University Press, 2013.
- Richmond, Yale. *Cultural Exchange & The Cold War*. University Park: Pennsylvania State University Press, 2003.
- Ruder, Cynthia. *Making History for Stalin. The Story of the Belomor Canal*. Gainesville: University Press of Florida, 1998.
- Ruge, Gerd. *Pasternak: A Pictorial Biography*. New York: McGraw-Hill, 1959.
- Rydell, Robert R. *World of Fairs*. Chicago: University of Chicago Press, 1993.
- Sarnov, Benedikt. *Stalin i pisateli* (Stalin ve Yazarlar). Moskova: Eksmo, 2008.
- Saunders, Francis Stonor. *The Cultural Cold War: The CIA and the World of Arts and Letters*. New York: The New Press, 2001.
- Schewe, Heinz. *Pasternak privat* (Şahsi Pasternak). Hamburg: Hans Christians Verlag, 1974.
- Schiff, Stacy. *Vera (Bayan Vladimir Nabokov): Portrait of a Marriage*. New York: Random House, 1999.
- Schweitzer, Renate. *Freundschaft mit Boris Pasternak* (Boris Pasternak'la Ar-

- kadaşlık). Munich: Verlag Kurt Desch, 1963.
- Semichastny, Vladimir. *Bespokoynoe serdtse* (Huzursuz Kalp). Moskova: Vagrius, 2002.
- Service, Robert. *Stalin: A Biography*. Londra: Macmillan, 2004.
- . *Trotsky*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 2009.
- Shentalinsky, Vitaly. *The KGB's Literary Archive*. çev. John Crowfoot. John Crowfoot'un hazırladığı ve kendi notlarını içeren kısaltılmış basım. Robert Conquest'in önsözüyle. Londra: The Harvill Press, 1995.
- Shklovsky, Viktor. *Zoo, or Letters Not About Love*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1971.
- Sieburg, Friedrich. *Zur Literatur 1957–1963* (Edebiyat Üzerine 1957–1963). Munich: Deutsche Verlags-Anstalt, 1981.
- Smith, S. A. *The Russian Revolution: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Solzhenitsyn, Aleksandr. *The Mortal Danger: How Misconceptions About Russia Imperil America*. New York: HarperCollins, 1986.
- . *The Oak and the Calf*. New York: Harper & Row, 1979.
- Sosin, Gene. *Sparks of Liberty: An Insider's Memoir of Radio Liberty*. University Park: Pennsylvania State University Press, 1999.
- Stern, Sydney Ladensohn. *Gloria Steinem: Her Passions, Politics and Mystique*. Secaucus, NJ: Birch Lane Press, 1997.
- Strömberg, Kjell. Nobel Prize Library. New York: Alexis Gregory, 1971.
- Svensén, Bo. *The Swedish Academy and the Nobel Prize in Literature*. Stockholm: Swedish Academy, 2011.
- Taubman, William. *Khrushchev: The Man and His Era*. New York: W. W. Norton & Company, 2003.
- Thomas, Evan. *The Very Best Men: Four Who Dared: The Early Years of the CIA*. New York: Touchstone, 1995.
- Thorne, C. Thomas, Jr., David S. Patterson ve Glenn W. LaFantasie, ed. *Foreign Relations of the United States, 1945–1950: Emergence of the Intelligence Establishment*. Washington, DC: U.S. State Department Office of the Historian / GPO, 1996.
- Tolstoy, Ivan. *Doktor Zhivago: novye fakty i nakhodki v Nobelevskom arkhive* (Doktor Jivago: Nobel Arşivleri'nden Yeni Olgular ve Bulgular). Prag: Human Rights Publishers, 2010.
- . *Otmytyi roman Pasternaka, "Doctor Zhivago" mezhdru KGB i TsRU* (Pasternak'ın Aklanmış Romanı: KGB ve CIA arasında Doktor Jivago). Moskova: Vremya, 2009.
- Trento, Joseph J. *The Secret History of the CIA*. New York: Basic Books, 2001.
- Trotsky, Leon. *Literature and Revolution*. Chicago: Haymarket Books, 2005.
- Tsvetaeva, Marina. *Art in the Light of Conscience: Eight Essays on Poetry*. çev.

- Angela Livingstone. Northumberland, UK: Bloodaxe Books, 2010.
- U.S. Senate. *Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1976.
- . *Subcommittee to investigate the administration of the Internal Security Act, Committee on the Judiciary. Karlin Testimony*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1969.
- Urban, Joan Barth. *Moscow and the Italian Communist Party: From Togliatti to Berlinguer*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1986.
- Vil'mont, Nikolai. *O Borise Pasternake, vospominaniya i mysli* (Boris Pasternak Üzerine: Hatıralar ve Düşünceler). Moskova: Sovetskii pisatel', 1989.
- Vitale, Serena. *Shklovsky: Witness to an Era*. Champaign, IL: Dalkey Archive Press, 2012.
- Vos, Chris. *De Geheime Dienst: Verhalen over de BVD* (Gizli Servis: BVD Hikâyeleri). Amsterdam: Boom, 2005.
- Voznesensky, Andrei. *An Arrow in the Wall: Selected Poetry and Prose*. New York: Henry Holt, 1978.
- Wachtel, Andrew Baruch. *An Obsession with History: Russian Writers Confront the Past*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1994.
- Wald, Alan M. *The New York Intellectuals: The Rise and Decline of the Anti-Stalinist Left from the 1930s to the 1980s*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1987.
- Werth, Alexander. *Russia Under Khrushchev*. New York: Hilland Wang, 1961.
- Westerman, Frank. *Engineers of the Soul: The Grandiose Propaganda of Stalin's Russia*. New York: The Overlook Press, 2011.
- Wilford, Hugh. *The Mighty Wurlitzer: How the CIA Played America*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2008.
- Winks, Robin. *Cloak & Gown. Scholars in the Secret War, 1939–1961*. New York: William Morrow, 1987.
- Wolff, Kurt. *A Portrait in Essays and Letters*, ed. Michael Ermarth. Chicago: University of Chicago Press, 1991.
- Yemelyanova, Irina. *Legendy Potapovskogo pereulka* (Potapov Sokağı Efsaneleri). Moskova: Ellis Lak, 1997.
- . *Pasternak i İvinskaya: provoda pod tokom* (Pasternak ve İvinskaya: Cereyanlı Teller). Moskova: Vagrius, 2006.
- Yesipov, Valery. *Shalamov*. Moskova: Molodaya Gvardiya, 2012.
- Yevtushenko, Yevgeni. *Shesti-desantnik, memuarneya proza* (Hatıratlar). Moskova: Ast Zebra, 2008.
- . *A Precocious Autobiography*. Londra: Collins and Harvill Press, 1963.
- Zubok, Vladislav. *Zhivago's Children: The Last Russian Intelligentsia*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 2009.

FOTOĞRAFLAR

Giorgio Feltrinelli, *Doktor Jivago*'nun çevirisini ilk kez 1957'de yayımlamış ve hem İtalyan Komünist Partisi'ne hem de romanı gözlerden uzak tutmak isteyen Kremlin'e kafa tutmuştur.

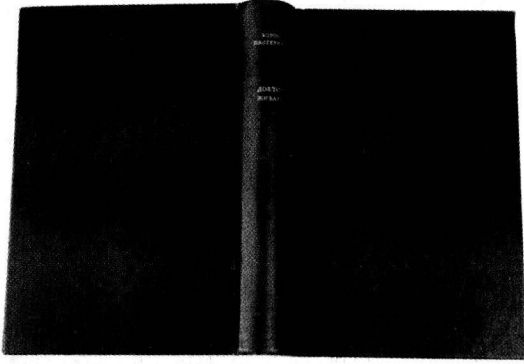

Doktor Jivago'nun Rus dilindeki baskısını hazırlaması için CIA tarafından görevlendirilmiş New York'lu yayıncı Felix Morrow. Morrow ile teşkilat, operasyon sırasında anlaşmazlığa düşmüşlerdir.

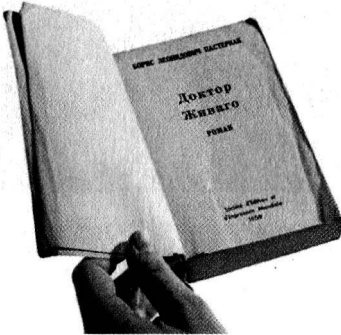
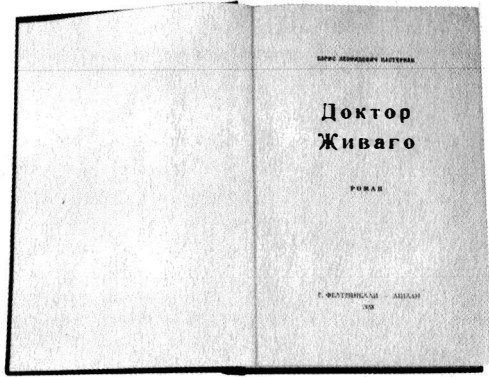
Pasternak'la 1946'da tanışan Olga Ivinskaya onun sevgilisi ve yazar temsilcisi olmuştur ve kısmen, *Doktor Jivago*'daki Lara karakterinin ilham kaynağıdır.

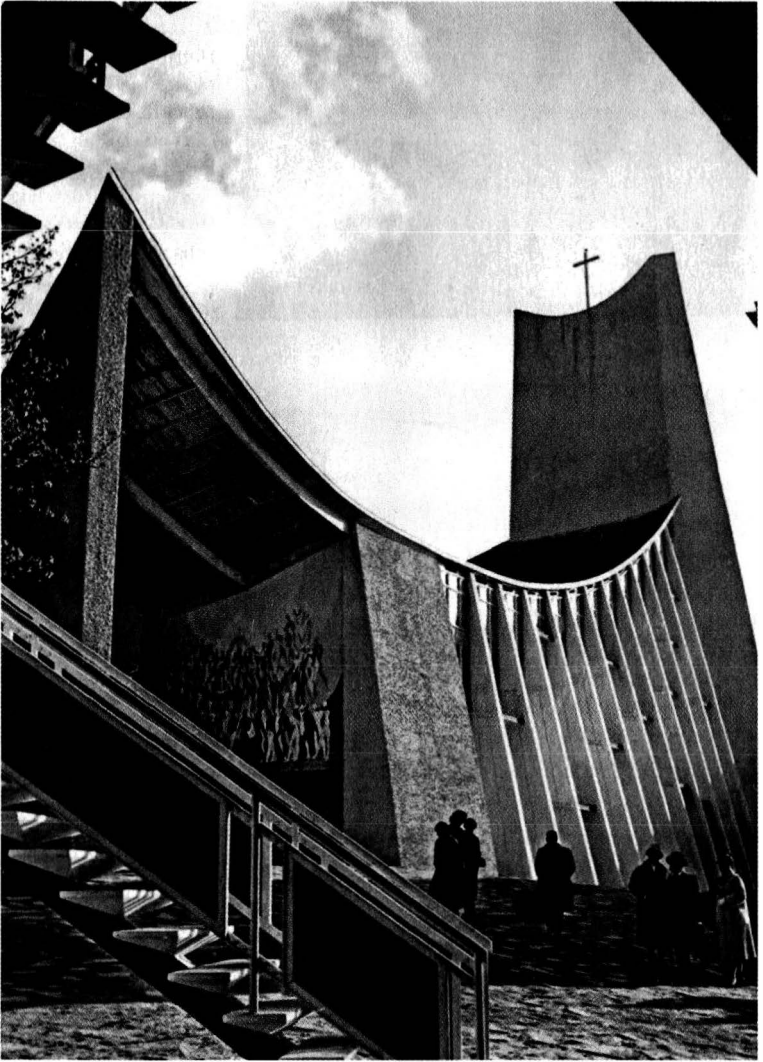

Hollandalı yayınevi Mouton & Co. tarafından Lahey'de basılan CIA ciltli nüshasının mavi renkli keten kapağı. 365 kopyanın yer aldığı bir paket Belçika'ya yollanmış ve Brüksel'deki 1958 Dünya Fuarı'nda dağıtılmıştır.

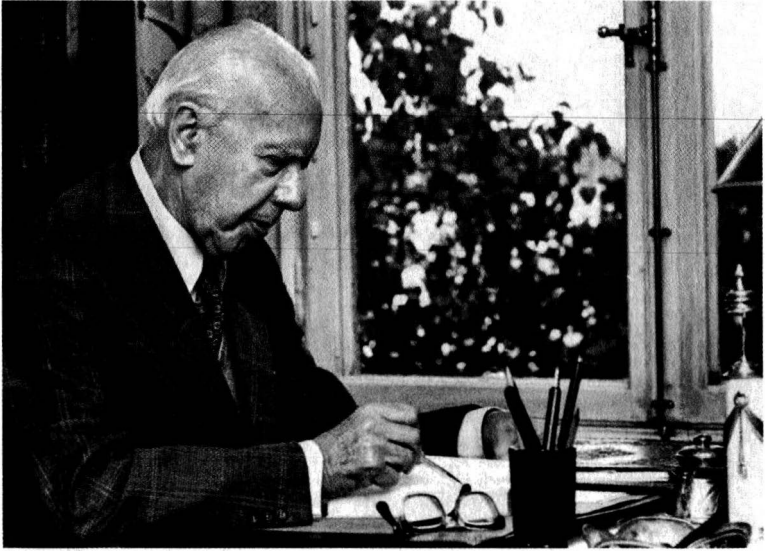
CIA'nin ciltli *Doktor Jivago* nüshasına ait giriş sayfası kuşkulara yol açmıştı. Telif hakkı "G. Feltrinelli-Milano" olarak belirtilmişti belirtilmesine, ancak yayıncının adı Rusça'ya doğru aktarılamamıştı. Üstelik, yazarın tam adı Boris Leonidoviç Pasternak'ın kullanılması da kitabın yabancı menşeli bir baskı olduğuna işaret ediyordu, zira Ruslar bir kitabın baş sayfasına yazarın baba adını koymazlardı.

Doktor Jivago'nun 1959 tarihli minyatür karton ciltli nüshası. Takriben 10.000 kopya CIA genel merkezinde basılmıştır. Bir nüsha Langley, Virginia'da kurum bünyesindeki CIA müzesinde saklanmaktadır.

Doktor Jivago kopyaları 1958 Brüksel Dünya Fuarı'ndaki Vatikan Pavyonu'nda bulunan küçük, gizli bir kütüphaneden Sovyet ziyaretçilere dağıtılmıştı.

Anders Österling, Boris Pasternak'ın 1958 Nobel Edebiyat Ödülü'ne değer bulunduğu sırada İsveç Akademisi daimi sekreteriydi. Pasternak, Moskova'daki devlet görevlilerinin Akademi kararına Sovyet karşıtı provokasyon olarak saldırması üzerine ödülü reddetmek zorunda kalmıştır.

Pasternak, Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandığını öğrendikten kısa bir süre sonra Moskova dışındaki kırsal kesimde bulunan evinin yakınlarında.

Moskova'nın dışında bulunan ve Boris Pasternak'ın on yıllar boyunca yaşadığı ve eserlerini yazdığı Peredelkino köyündeki daçaya ait bir görüntü. Fotoğraf, Pasternak'ın 30 Mayıs 1960'taki ölümünün ertesi günü çekilmiştir.

Boris Pasternak, Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandıktan sonra gelen tebrik telgraflarını okurken. Sağında karısı Zinaida, solundaysa muhaliflerin tasfiyesi sırasında öldürülmüş Gürcü şair Titsian Tabidze'nin dul eşi Nina Tabidze oturmaktadır.

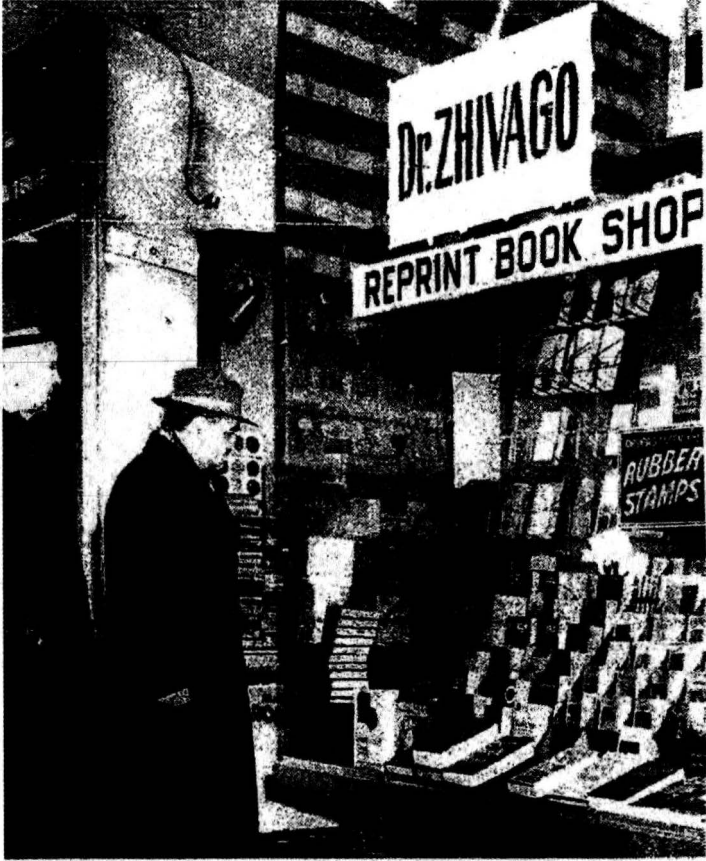

Olga İvinskaya ve kızı İrina, Pasternak'la birlikte. Şairin ikinci ailesi gibiydiler.

Bill Mauldin'in elinden çıkmış ve 1958 tarihli Pulitzer Ödülü'nü kazanmış olan karikatür. Özgün altyazı: "Ben Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldım. Senin suçun neydi?"

United Press International

Accompanied by Russian Ambassador Mikhail Menshikov (left), Anastas I. Mikoyan, 63, Deputy Premier of the Soviet Union, looks at volumes in the window of the Reprint Book Shop at 1402-A New York ave. nw., while walking in Washington's business district yesterday. He appears

not to notice the red-lettered sign advertising "Dr. Zhivago," the Nobel-prize-winning novel by Russian author Boris Pasternak. The novel, politically embarrassing to the Communists, was not published in the Soviet Union. Another picture and a story of the tour appear on Page B3.

Kıdemli Sovyet devlet yetkilisi Anastas Mikoyan'ın 1959 Ocak'ında Washington D.C.'ye yaptığı gezi sırasında *Doktor Jivago* nüshalarıyla dolu bir kitapçı vitrinine bakarken çekilmiş fotoğrafı *The Washington Post*'un baş sayfasında yer almıştı.

Boris Pasternak'ın tabutu Peredelkino'daki daçadan çıkarılırken.

Pasternak'ın karısı Zinaida (*önde, en sağda*) eşinin naaşına bakarken, Pasternak'ın sevgilisi Olga İvinskaya (*en solda*) ağlamaktadır. Zinaida'nın arkasında, kadını belinden tutan kişi onun ve Pasternak'ın oğlu Leonid'dir.

Boris Pasternak, Peredelkino'daki daçasının üst katında bulunan çalışma odasından dışarıyı seyrederken, 1958.

Dizin

- Abakumov, Viktor 94, 95, 101
Adolf-Nadejdina, Nadejda 109
Adzhubey, Aleksey 285, 289, 326
AEDINOSAUR 153, 172, 178, 179, 181, 182, 189
Agapov, Boris 186, 187, 188
Agnelli, Gianni 115
Ahmatova, Anna 24, 54, 68, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 86, 90, 92, 93, 95, 98, 102, 106, 109, 113, 128, 195, 261, 262, 266, 298, 302, 357, 380
Alicata, Mario 146, 149
Allén, Sture 338
Alliluyeva, Anna 50, 51, 52, 244, 356
Alliluyeva, Nadya 50, 51, 52, 244, 356
Almanya 13, 41, 44, 48, 111, 142, 165, 189, 190, 204, 205, 220, 264, 280, 282, 295, 351
Amado, Jorge 249
American Committee for Cultural Freedom 175
American Committee for Liberation 163, 164, 167
Amerika Birleşik Devletleri 17, 154, 155, 156, 159, 165, 171, 173, 177, 178, 179, 180, 185, 186, 193, 199, 203, 204, 247, 248, 268, 284, 290, 329, 344, 345, 351
Amerika Birleşik Devletleri Enformasyon Dairesi (USIA) 156, 248
Babel, İzak 10, 63
Balzac, Honoré 66
Bannikov, Nikolay 121, 122
Barataşvili, Nikoloz 65, 66, 92
Bedford Publishing Company 167, 340
Beek, Rudy van der 182, 183, 190, 345
Bellow, Saul 169
Benedettler 317
Ben-Gurion, David 269
Berlin, Isaiah 13, 14, 24, 45, 57, 96, 128, 276
Bernstein, Leonard 290, 291, 292, 356
Biblioteca Giangiacomo Feltrinelli, Milano 118
Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) 181
Blake, Patricia 130, 131, 277, 359
Blixen, Karen (Dinesen) 208
Bolşevikler 29, 32, 154
Bowra, Cecil Maurice 92
Brecht, Bertolt 113
Brodski, Joseph 341, 342
Brown, Anthony 271, 272, 276, 360
Brüksel Dünya Fuarı, bkz. Dünya Fuarı 173, 368
Brzezinski, Zbigniew 284
Buckley, William F. Jr. 191
Buck, Pearl 246
Buharin, Nikolay 54, 55, 58, 59, 61, 354
Bunin, İvan 197
Büyük Temizlik (1930'lar) 10, 17, 25, 59, 85
Calvino, Italo 117, 200, 357
Camus, Albert 166, 197, 204, 240, 258, 279
Carlisle, Olga 10, 11, 12, 21, 105, 258, 288, 337, 357
Carter, Jimmy 284
Carver, David 326
Castro, Fidel 334
Central Association of Post-War Émigrés (TsOPE) 164
Chopin, Frédéric 80, 308
Christie, Julie 329
CIA 27, 28, 120, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164,

- 167, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 185, 189, 190, 192, 193, 218, 248, 249, 263, 277, 278, 280, 281, 282, 283, 284, 286, 287, 337, 339, 340
- Cini, Walter 182, 184, 189, 339
- Cohen, Elliot 55, 175, 357
- Colby, William 160, 161, 357
- Congress for Cultural Freedom 175, 357
- Conquest, Robert 60
- Corriere della Sera* 136, 142, 152, 191, 334
- Crossman, R.H.S. 205, 206
- Crusade for Freedom 162, 165
- Çehov, Anton 266
- Çernişevski, Nikolay, *Ne Yapmalı?* 24
- Çukovskaya, Lydia 90, 95, 104, 108, 203, 228, 230, 231, 256, 302, 312,
- Çukovskaya, Yelena 215, 343
- Çukovski, Korney 10, 202, 215, 228, 264
- Çukovski, Nikolay 77, 228
- Daily Mail* (Londra) 271, 273
- Daily Worker* 175
- Dalos, György 72, 73, 76, 358
- D'Angelo, Sergi 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 20, 21, 22, 120, 121, 122, 124, 126, 127, 135, 136, 139, 141, 142, 145, 148, 263, 265, 313, 314, 315, 316, 317, 320, 325, 332, 333, 334, 343, 351, 358
- Daniel, Yuli 309, 341, 343
- Del Bo, Guiseppe 118
- Der Spiegel* 190
- Devrim Askeri Konseyi 47, 48
- Dışişleri Bakanlığı, ABD 147, 156, 157, 159, 171, 218, 238, 245, 247, 248, 250, 329, 352, 354
- Dimanche* 245
- Dinesen, Isak (Blixen) 208
- Doğu Avrupa 123, 156, 165, 166, 168, 248, 340, 351, 352, 353
- Dohrn, Klaus 286
- Doktor Jivago* (film) 22, 315, 328, 329
- Doktor Jivago* (Pasternak) çok satan 131, 152, 247, 278; Rusya'daki karaborsa satışları 194; film hakları 315, 328; siyasi savaş silahı 28, 156, 220, 341; tamamlanması 111, 203; orijinal elyazması 27, 282, 286; minyatür baskı 28, 280, 281, 282, 287, 340, 367; Lara karakteri 19, 40, 87, 329, 366; Rus dili baskısı 26, 155, 171, 172, 173, 178, 184, 192, 280, 282, 349; Sovyet sansürü 194, 279; çeviri süreci 22, 127, 130, 131, 136, 138, 147, 152, 171, 201, 203, 267, 280; yazma süreci 20, 26, 65, 74
- Donini, Ambrogio 135
- Dorliak, Nina 105
- Dos Passos, John 279
- Dostoyevski, Fyodor 26, 74, 156
- Dudintsev, Vladimir, *Yalnız Ekmekle Yaşanmaz* 141
- Dulles, Allen 28, 155, 162, 175, 194, 247, 248, 249, 359
- Dulles, John Foster 28, 155, 162, 175, 194, 247, 248, 249, 359
- Dünya Fuarı, Brüksel (1958) 26, 173, 367, 368, 380
- Dünya Gençlik ve Barış ve Dostluk Öğrencileri Festivali (1959) 283
- Edebiyat 4, 20, 22, 23, 24, 47, 49, 52, 67, 92, 133, 194, 195, 196, 206, 220, 221, 224, 225, 226, 242, 244, 247, 297, 303, 304, 305, 330, 333, 338, 352, 363, 369, 370, 372, 374
- Efron, Ariadna 238, 266
- Ehrenburg, İlya 15, 63, 81, 110, 327, 358
- Eisenhower, Dwight D. 28, 155, 156, 162, 165, 186, 247, 285, 286, 344, 352
- Ekim Devrimi 20, 32, 124, 133, 139, 150, 260
- Eliot, T.S. 156, 198, 246, 258
- Elisabeth, Belçikakraliçesi 325, 345, 355
- Elman, Richard 169, 353
- Encounter* 72, 78, 194, 201
- Engels, Friedrich 118
- Fadeyev, Aleksandr 81
- Fas, tepkiler 249
- Fedin, Konstantin 10, 133, 134, 135, 214, 215, 216, 218, 223, 232, 233, 279, 305
- Feltrinelli, Carlo 115, 116, 336 343,

- 350, 351
 Feltrinelli Editore 119, 337
 Feltrinelli, Giangiacomo *The Blind Beauty* [Kör Güzellik] 318; kapitalist olarak 119; *Sınıf Mücadelesi ya da Sınıf Savaşı?* 336; Faşizm 116, 335; Kütüphane 118; Küba ziyareti 334; İtalyan Komünist Partisi 15, 22, 116, 117, 118, 119, 124, 146, 334; Pasternak'ın ölümü 303; *Doktor Jivago*'nun hakları 10, 21, 122, 123, 124, 129, 138, 178, 179, 193; *Doktor Jivago*'nun yayımlanması 15, 138, 140, 145, 149, 151, 315
 Feltrinelli, Giannalisa 115, 116,
 Feltrinelli, Inge-Schönthal 335
 Filippov, Boris 282
 Firsov, Vladimir 221
 Ford, Henry II 17, 158, 162
 Forster, E.M. 205, 246
 Frankel, Max 110, 195, 213, 235, 245, 345, 351, 358
 Frank, Semyon 25, 153, 160, 200, 201, 343, 353, 359, 364
 Frank, Victor 25, 153, 160, 200, 201, 343, 353, 359, 364
 Fransa 21, 123, 154, 171, 204, 220, 240, 280, 318, 335, 343
 Free Europe Committee (FEC) 162, 163, 164, 166, 287
 Free Europe Press 164, 165, 166, 167, 285
 Freidenberg, Olga 18, 37, 45, 61, 70, 74, 76, 84, 91, 102, 104, 107, 111, 112, 197, 361
 Furtseva, Yekaterina 200, 208, 217, 218
 Garanin, Yevgeni 282
 Garibaldi, Giuseppe 118
 Garritano, Giuseppe 314, 315
 Garritano, Mirella 314, 315
 Gerstein, Emma 42, 52, 79, 90, 359
 Gladkov, Aleksandr 67 69 82, 224, 228 307, 308, 309
 Goethe, Johann Wolfgang von, 12
 Gogol, Nikolay *Ölü Canlar* 288
 Golodets, Anna 297, 301
 Golubentsov, Nikolay 310
 Gorbaçov, Mihail 336, 340
 Gorbato, Aleksandr 67
 Gorki Edebiyat Enstitüsü 220, 224, 242
 Gorki, Maksim 11, 16, 170, 220, 224, 229, 242, 337
 Goslitizdat 20, 138, 139
 Grani (Sınırlar) 141, 282, 305
 Greene, Graham 205, 246, 322, 325
 Gringolts, İsidor 237, 238, 252
 Grossman, Vasili 106
 Gudiaşvili, Çukurtma 273, 274, 275, 294
 Gudiaşvili, Lado 273, 274, 275, 294
 Gürcistanlı Sovyet Yazarlar Birliği 63
 Hammarskjöld, Dag 208
 Harari, Manya 132, 190, 361
 Harvill Press 132, 147, 357, 363, 364
 Hatcher, Harlan 180, 193, 194
 Hayward, Max 71, 82, 130, 131, 132, 290, 359, 361
 Hemingway, Ernest 23, 147, 156, 197, 246, 262
 Hindistan, tekeriler 23, 246, 250
 Hingley, Ronald 77, 204, 210, 359
 Hitler, Adolf 154, 233
 Hollanda/ Hollandalı 27, 28, 172, 181, 182, 183, 190, 192, 193, 194, 220, 281, 339, 344, 345, 346, 347, 348, 351, 355
 Hook, Sidney 175
 Hugo, Victor 118
 Humphrey, Hubert H. 185, 356, 359
 Huxley, Aldous 246
 II. Nikolay, Rus çarı 31
 Ilc, Peder Antoine 191
 Independent Service for Information (ISI) 283, 285, 359
 Institute for the Study of the Soviet Union 164
 Izvestiya 54, 55, 59, 207, 285
 İkinci Dünya Savaşı 44, 67, 85, 111, 116, 154, 158, 187, 227
 İngiltere 16, 21, 44, 96, 123, 131, 132, 143, 154, 171, 276, 300, 316
 İsveç Akademisi, bkz. Nobel Edebiyat Ödülü 23, 155, 194, 196, 198, 199, 208, 209, 211, 213, 216, 219, 233,

- 239, 245, 269, 330, 337, 338, 344, 354, 369
- İtalya/ İtalyan 9, 10, 13, 15, 22, 115, 116, 117, 142, 149, 150, 155, 191, 199, 200, 201, 205, 207, 217, 333, 335, 344, 351
- İvanova, Tamara 213, 214, 217
- İvanov, Viyaçeslav "Koma" 10, 52, 78, 215, 216, 217, 226, 227, 238, 327
- İvanov, Vsevolod 10, 52, 78, 215, 216, 217, 226, 227, 238, 327
- İvinskaya, Olga tutuklanma ve sorgu 93, 95, 96, 97, 98, 99, 121, 226; Pasternak'ın ölümü 301, 315-6, 318, 312; Pasternak'ın sağlık durumu 107, 224, 272, 295, 296, 298; Pasternak'ın intihardan söz etmesi 232, 233, 234; *A Captive of Time: My Years with Pasternak* 333; ölümü 333; hamilelikleri 98, 100, 101, 108; Sovyet Yazarlar Birliği Toplantısı'nda 143, 144; zorla çalışmaya mahkûm edilmesi 322; çevirmenlik kariyeri 333; maddi durum 264, 265-6, 296, 313, 314, 316, 317, 318, 331-2
- İzlanda Sovyet Dostluk Derneği 250
- Jackson, C.D. 165, 285-86
- Jarre, Maurice 329
- Jdanov, Andrey 76, 82, 106
- Jivago, Yuri (kurmaca karakter) 19, 31, 32, 67, 81, 103, 133, 342
- Johnson, Priscilla 304, 306, 309
- Joos, Jan 188, 355, 359
- Joyce, James 156, 168
- Kadare, İsmail 224, 359
- Kamenev, Lev 59
- Karabarov, İvan 224, 225
- Karlgren, Anton 196, 197
- Katayev, Valentin 143
- Katkov, George 130, 131, 132, 135, 171, 173
- Kaverin, Veniamin 305, 306, 359
- Kennan, George F. 159, 324, 358
- Kerenski, Aleksandr 31
- KGB 54, 73, 95, 96, 105, 123, 124, 126, 130, 143, 154, 164, 169, 170, 230, 257, 266, 270, 277, 281, 283, 288, 305
- Khesin, Grigori 237, 238, 251, 252, 253
- Koltsov, Mihail 63
- Komünist Parti 15, 25, 47, 116, 117, 119, 146, 148, 200, 221, 222, 235, 304, 332
- Koryakov, Mihail 52
- Kotov, Anatoli 127
- Kozhevnikov, Vadim 229
- Kraşenninnikova, Katya 294, 297
- Kremlin 22, 23, 24, 30, 49, 50, 51, 57, 61, 69, 92, 94, 106, 119, 120, 123, 136, 156, 159, 199, 202, 205, 206, 209, 214, 215, 218, 233, 235, 244, 251, 263, 283, 330, 333, 350, 357, 366
- Krotkov, Yuri 73, 105, 305
- Kruşçev, Nikita 51, 119, 123, 125, 134, 137, 140, 141, 142, 206, 235, 237, 238, 239, 245, 250, 251, 252, 253, 260, 262, 273, 285, 289, 290, 300, 318, 323, 329, 331, 332, 341
- Kultura i Zhizn (Kültür ve Hayat) 82
- Kuzminiçna, Marfa 298, 301
- Laxness, Halldór 250
- Lean, David 22, 329
- Le Monde 199, 219, 222
- Lenin Barış Ödülü 245
- Lenin, Vladimir 24, 25, 29, 32, 47, 49, 54, 60, 76, 116, 119, 134, 185, 200, 222, 238
- Leonov, Leonid 298, 330
- Lermontov, Mihail 273
- Levin, Harry 198, 199
- Lewis, Sinclair 191, 246, 279, 358
- L'Humanité* 325
- Literatura i Zhizn* (Edebiyat ve Hayat) 303
- Literaturnaya Gazeta* (Edebiyat Gazetesi) 20, 52, 126, 133, 141, 201, 207, 209, 219, 220, 221, 222, 223, 249, 253, 256, 259, 303
- Literaturnaya Moskva* (Moskova Yazını) 137, 141
- Litfond (Edebiyat Fonu) 303, 308, 311
- Livanov, Boris 93, 104, 105, 360
- Livşitz, Benedikt 62, 217

- Lo Gatto, Ettore 123
 Loks, Konstantin 31, 36
 Lundkvist, Arthur 245
L'Unità 116, 118, 150, 314
 Lurye, Yevgenia 39
 Lübnan, tepkiler 249
- Macaristan 120, 247, 248, 284
 Macauley, Robie 161
 Macmillan, Harold 167, 273, 358, 360, 363
 Mandelstam, Nadejda 49, 57, 64, 69, 73
 Mandelstam, Osip 24, 46, 49, 53, 57, 63, 68
 Marburg Üniversitesi 13, 37
 Markov, Georgi 83, 206, 207
 Marx, Karl 118
 Maslenikova, Zoya 252, 295, 360
 Matthiessen, Peter 161
 Maugham, Somerset 246
 Mauldin, Bill 244, 374, 380
 Mauriac, François 322
 Maury, John 153, 154, 278, 279
 Mayakovski, Vladimir 16, 58
 McCarthy, Joseph 157
 Merton, Thomas 258, 361
 Metro-Goldwyn-Mayer (MGM) 328
 Meyer, Cord 157, 161, 162, 163, 172, 343, 361
 Mihailov, Nikolay 214
 Mikhalkov, Sergey 221
 Mikoyan, Anastas 186, 268, 375
 Minden, George 166, 340, 353
 Molière 72
 Molotova, Polina 51
 Molotov, Viyaçeslav 51, 125, 229, 357
 Moravia, Alberto 206, 208
 More, Thomas, *Ütopya* 118
 Morrow, Felix 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 194, 351
 Moskova Radyosu 9, 10, 14, 124, 323
 Moskova Üniversitesi 33, 36, 70, 127, 210
 Mumford, Lewis 246
 Mussolini, Benito 115, 116, 117
- Nabokov, Vladimir 131, 156, 168, 356, 362
- Naipaul, V.S. 169
National Review Bulletin 191, 192
 NATO (Atlantik Antlaşması) 71, 156
 Nazi-Sovyet saldırmazlık paktı 174
 Nehru, Cevahirlal 23, 119, 250, 293
 Neigauz, Adrian 40, 79, 86, 128, 308
 Neigauz, Genrikh 40, 79, 86, 128, 308
 Neigauz, Stanislav 40, 79, 86, 128, 308
 Neigauz, Zinaida 40, 79, 86, 128, 308
 New York Filarmoni 290
 Nezval, Vitězslav 303
 Nietzsche, Friedrich 206
 Nikiforov, Sergey 99, 100
 Nikolayeva, Galina 227, 228
 Nilsson, Nils Åke 209, 211, 277
 Nivat, Georges 318, 325
 Nobel, Alfred 196
 Nobel Edebiyat Ödülü 22, 23, 92, 194, 195, 196, 244, 330, 338, 369, 370, 372, 374
 Nobel Fizik Ödülü 245
Novy Mir (Yeni Dünya) 20, 80, 81, 82, 86, 87, 89, 90, 96, 110, 133, 142, 186, 187, 188, 209, 219, 222, 229, 257, 260, 294, 336, 337, 358
Novy Zhurnal 52
 Nureyev, Rudolf 287, 359
- O'Casey, Sean 249, 250, 361
Ogonyok (Küçük Alev) 336
 OGPU (Birleşik Devlet Politik Direktörlüğü) 54, 55, 57
 Oistrakh, David 106
Oktyabr (Ekim) 206
 Operasyonlar Koordinasyon Kurulu 28
Opinie (Fikirler) 141
 Orwell, George 167, 168
 Ossietzky, Carl von 233
 OSS (Office of Strategic Services) 160
- Ödünç Verme-Kiralama 154
 Österling, Anders 199, 209, 211, 212, 213, 218, 245, 269, 369, 380
- Panfyorov, Fyodor 206
 Panova, Vera 228
 Pantheon Books 203, 343, 357, 359, 361
 Pasternak ailesi 316, 334

- Pasternak, Aleksandr (erkek kardeş) 30, 35, 299, 300
- Pasternak, Boris yaşlanmaya dair 89, 203, 230, 264; Alliluyeva'nın ölümü (Stalin'in eşi) 50, 51, 52; kendi dehasından emin 18, 21; *The Blind Beauty* [Kör Güzellik] 288, 318; yöneltilen suçlamalar 220, 240, 254; ölümü ve cenazesi 297, 301, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 316, 327, 328; ölü maskesi 306; sağlık problemleri 293, 294, 295, 297, 298, 299, 300; intihar düşüncesi 25, 42, 232; sürgün tehdidi 237, 240, 244, 246, 270; Shakespeare çevirileri/çalışmaları 68, 71, 82, 83, 136, 262; evlilik 39, 60, 41, 43, 85, 91; hastanede yatak verilmemesi 202; bireyselliği 48, 49, 133, 153; *An Essay in Autobiography* [Otobiyografi Üzerine Bir Deneme] 280; Yahudi kökenleri 33, 45, 46, 74, 124, 269; Lurye Yevgenia (ilkeşi) 39, 40, 41, 42, 43, 44, 91, 306; "Detstvo Lyuvers" [Lyuvers'in Çocukluğu] 198; yabancı ziyaretçiler 12, 13, 14, 127, 146, 224, 288, 289
- Pasternak, Boris, yazdığı şiirler "Teğmen Schmidt" 255; "Boradan Sonra" 274; "Ağustos" 302; "Sonbahar" 98; "Toprak" 224-25; "Tanrısal Evren" 258; "Bilseydim, ah, başa bunlar gelir" 310; "Köy" 310, 342; "Mecdelli Meriyem" 97; *Kızkardeşim Hayat (1917 Yazı)* 38, 46, 49; "Nobel Ödülü" 271; *Over the Barriers* [Sınırların Ötesinde] 38; *Second Birth* [İkinci Doğuş] 243, 310; *A Second Book of Russian Verse* [Rus Şiiri Üzerine İkinci Kitap] 92; Ruh 308; *Twin in the Storm Clouds* [Fırtına Bulutundaki İkiz] 38; "Kış Gecesi" 81; Düşün 112
- Pasternak, Josephine (kız kardeş) 30, 31, 35, 42, 146,
- Pasternak, Leonid (baba) 33, 34, 35, 44, 69
- Pasternak, Leonid (oğul) 63, 129, 298, 299, 328, 377
- Pasternak, Lydia (kız kardeş) 30, 35, 75, 125, 143, 197, 198, 210, 289 300, 301
- Pasternak, Olga (Freidenberg, Olga) (kuzen) 18, 37, 45, 61, 70, 74, 76, 84, 91, 102, 104, 107, 111, 112,
- Pasternak, Rozalia Kaufman (Roza) (anne) 34, 35, 44,
- Pasternak, Yevgeni (oğul) 39, 129, 233, 300, 301, 337, 338
- Pasternak, Zinaida (ikinci eş) 18, 40, 41, 42, 43, 60, 62, Boris Pasternak'ın yazma uğraşları ve romanı 85, 86, 113, 121, 129; Boris Pasternak'ın ölümü 306, 308 311, 316, 327, 328; Boris Pasternak'ın sağlığı 202, 297, 298, 299, 300, 301; Nobel Ödülü 213, 214, 216, 219
- Patch, Isaac 168, 345, 362
- Paustovski, Konstantin 243, 271, 307
- Pearson, Drew 165
- Peltier, Hélène 127, 128, 172, 209
- Penkovski, Oleg 170
- Peredelkino 9, 10, 12, 13, 16, 62, 77, 86, 104, 105, 107, 108, 112, 120, 121, 127, 128, 141, 146, 195, 209, 216, 221, 222, 230, 238, 243, 251, 252, 254, 262, 267, 273, 276, 291, 295, 299, 304, 313, 314, 319, 342
- Petrograd (Saint Petersburg) 29, 30, 57
- Pilniak, Boris 10, 16, 17, 18, 52, 63, 150, 223
- Pincus, Walter 284, 345, 351
- Pirelli, Giovanni Battista 115
- Poggioli, Renato 198
- Polevoi, Boris 112, 207, 208
- Polikarpov, Dimitri 126, 127, 144, 146, 200, 207, 208, 214, 215, 222, 227, 229, 232, 233, 234, 251, 252, 253, 254, 255, 258, 260, 261, 262, 265, 273, 328
- Politbüro 47, 60, 119, 123, 125, 200, 217, 328
- Polivanov, Mihail 78, 129
- Ponti, Carlo 329
- Posnova, İrina 187, 191
- Pound, Ezra 161, 206
- Prag Baharı 335
- Pravda* 60, 61, 75, 77, 85, 91, 106, 111, 207, 209, 222, 223, 235, 245, 260,

- 261, 262, 269, 273
 Pravdukhin, Valerian 47
 Prescott, Orville 205
 Priestley, J.B. 246
 Prişvina, Valeria 190, 263, 264
 Prişvin, Mihail 263
 Proust, Marcel 197, 273
 Proyard, Jacqueline de 41, 172, 193, 204, 264, 265, 266, 267, 270, 272, 294, 299, 315, 343, 351, 361
 Publications Development Corporation 286
 Puşkin, Aleksandr 14, 33, 38, 86, 111, 129, 273, 307
 Radio Free Europe 162, 163, 164, 165, 359
 Rassokhina, Marina 298
 Reisch, Alfred A. 165, 167, 168, 285, 339, 340, 362
 Remarque, Erich Maria 147
 Remnick, David 336
 Reznikov, Daniil 123, 124
 Richter, Sviatoslav 105, 308
 Ridder, Peter de 183, 184, 191, 345, 351, 355
 Rilenkov, Nikolay 229
 Rippelino, Angelo 146, 147
 Robotti, Paolo 135, 136
 Rodin, Auguste, *Düşünen Adam* 188
 Romanov hanedanlığı, sonu 31
 Rousseau, Jean-Jacques, *Toplum Sözleşmesi* 118
 Rudenko, Roman 275, 276
 Ruge, Gerd 72, 112, 113, 201, 202, 258, 264, 343, 351, 362
 Rus Dayanışmacıları Ulusal İttifakı (NTS) 142, 282
 Rus Devlet Kütüphanesi, Özel Koleksiyonlar 337, 344
 Rus Devrimi, bkz. Ekim Devrimi 19, 211
 Rus Ortodoksluğu 342
 Russell, Bertrand 119, 323
 Russell, Lord, *The Scrouge of the Swastika* 119, 323
 Salinger, J.D. 147
 Sartre, Jean-Paul 279
 Schewe, Heinz 265, 293, 296, 315, 316, 317, 318, 319, 334, 355, 356, 362
 Schiller, Friedrich 262
 Schlesinger, Arthur M. Jr. 323
 Schweitzer, Renate 85, 211, 294, 295, 362
 Scriabin, Aleksandr 34, 35
 Secchia, Pietro 135, 136
 Selvinski, Ilya 225
 Semiçastni, Vladimir 235, 236, 237, 238, 239, 240, 329
 Semyonov, Anatoli 95, 97, 98, 99
 Sergovantsev, Nikolay 221
 Serov, İvan 123, 124
 Seton-Watson, Hugh 166
 Shakespeare, William 12, 68, 71, 82, 83, 136, 205, 262
 Shaw, George Bernard 250
 Shtein, Aleksandr 305
 Simmons, Ernest 198
 Simonov, Konstantin 68, 96, 97, 133, 135
 Sinclair, Upton 246, 279
 Singer, Isaac Bashevis 246
 Sinyavski, Andrey 38, 140, 309
 Slonim, Marc 204
 Słowacki, Juliusz 262
 Slutski, Boris 241, 242
 SMERSH 94
 Smirnov, Sergey 229, 234, 240, 241, 242, 244
 Société d'Édition et d'Impression Mondiale 282
 Socrate, Mario 139
 Soğuk Savaş 22, 75, 127, 132, 150, 156, 157, 158, 173, 174, 176, 182, 185, 201, 209, 219, 220, 229, 281, 335, 339, 341, 348, 350, 358
 Soljenitsin, Aleksandr 134, 164, 261, 330, 341
 Soloukhin, Vladimir 242
 sosyalist gerçeklik 279
 Sovyetler Birliği 10, 13, 14, 15, 22, 23, 25, 26, 27, 57, 59, 65, 82, 92, 106, 118, 119, 123, 124, 126, 128, 132, 135, 140, 146, 147, 148, 154, 155, 158, 159, 160, 163, 164, 167, 168, 172, 173, 174, 176, 178, 179, 185, 187, 198, 199, 200, 206, 207, 208, 211, 220, 221, 223, 227, 229, 239,

- 243, 248, 249, 250, 251, 257, 259,
262, 265, 275, 277, 278, 280, 283,
286, 290, 294, 310, 313, 314, 317,
318, 325, 327, 329, 333, 334, 339,
340, 341, 350, 351,
Sovyet Yazarlar Birliği 11, 55, 57, 63, 77,
104, 112, 113, 140, 148, 193, 194,
221, 227, 229, 240, 241, 244, 246,
249, 261, 270, 290, 305, 330
Sovyet Yazarlar Kongresi 170, 289
Spano, Velio 142
Spaski, Sergey 79
Spellman, Kardinal Francis 162
Spender, Stephen 78, 246, 285
Stalin, Joseph 7, 11, 13, 15, 16, 17, 18,
24, 25, 33, 43, 44, 49, 50, 51, 52,
53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63,
65, 72, 75, 76, 88, 92, 94, 106, 107,
108, 110, 113, 118, 119, 121, 128,
129, 134, 136, 139, 141, 147, 153,
174, 176, 216, 222, 223, 226, 229,
241, 244, 249, 261, 266, 275, 280,
320, 322, 354, 356, 357, 360, 361,
362, 363, 364
Stalin Ödülü 24, 113
Stalin, Svetlana Alliluyeva (kızı) 50,
51, 52
Stalin, Vasili (oğlu) 50
Starostin, Anatoli 138, 143, 144
Stassen, Harold 165
Stavski, Vladimir 61, 62
Steinbeck, John 279
Steinem, Gloria 283, 284, 285, 359, 363
Stone, Edward 186
Strada, Vittorio 146
Stravinsky, Igor 290
Sunday Times (Londra) 268
Surkov, Aleksey 58, 71, 72, 73, 74, 82,
96, 111, 112, 143, 144, 149, 150, 151,
199, 201, 205, 206, 207, 208, 209,
210, 222, 270, 290, 305, 313, 325,
326, 327, 328, 380
Suslov, Mihail 209, 215, 235, 328
Suvçinski, Pyotr 189, 201
Şalamov, Varlam 79, 109, 110, 127
Şelepın, Aleksandr 283
Şerif, Ömer 329
Şiklovski, Viktor 10, 44, 52, 225
Şolohov, Mihail 206, 207, 208, 279, 330
Şostakoviç, Dimitri 186, 262
Tabidze, Galaktion 275
Tabidze, Nina 65, 66, 213, 214, 273,
275, 295
Tabidze, Titsian 55, 63, 65
Tamm, Igor 269
Tanrı'yla Hayat 187, 191, 354
Tarasenkov, Anatoli 60
Tatu, Michel 219, 222
The Dublin Review 25, 200, 201
The God That Failed (makaleler) 285
The New Yorker 168, 267, 268
The New York Times 170, 191, 192, 195,
199, 204, 205, 220, 233, 244, 245,
247, 268, 287, 289, 291, 323, 324,
326, 331
The Observer (Londra) 199
Thompson, John 161, 268
Tikhonova, Maria 213, 214
Tikunov, Vadim 320, 321
Togliatti, Palmiro 117, 364
Tolstoy, Leo 27, 34, 62, 79, 107, 127, 156,
190, 201, 266, 276, 282, 363
Tretyakov, Pavel 34
Troçki, Aleksandra 16, 47, 48, 49, 77,
93, 222
Troçki, Leon 16, 47, 48, 49, 77, 93, 222
Truman, Harry S. 158
Tsvetaeva, Marina 12, 37, 46, 363
Tukaçevski, Mareşal Mihail 62
Tvardovski, Aleksandr 110, 229
Ulusal Güvenlik Konseyi 28, 159, 249
Uluslararası Hukukçular Koleji, Mos-
kova 334
Uluslararası Öğrenci Birliği 283
Uluslararası PEN 326
University of Michigan Press (Michigan
Universitesi Yayınevi) 177, 178, 179,
180, 181, 193, 194, 353, 362
van den Heuvel, C.C. (Kees) 344, 345,
348, 351
van der Wilden, Joop 182, 189, 339, 344

- Vanşenkin, Konstantin 229
 Varşova Radyosu 243
 Vasilyev, Yuri 306
 Vidal, Gore 246
 Vinograd, Yelena 38, 39
 Vinokur, Grigori 59
 Vladimirski, Vladlen 9, 10, 11, 14, 124
 Vlaslov, Andrey 228
 Volçkov, Aleksandr 334
 Volkonski, Andrey 308
 Voronkov, Konstantin 221
 Voroşilov, Kliment 50, 51, 229
 Vovsi, Dr. Miron 106
 Voznesenski, Andrey 104, 137, 266, 336, 351
 Vysotskaya, Ida 37
-
- Walker, Samuel S. Jr. 166, 285, 286, 287, 353, 360
 Washburn, Abbott 248, 352
 West, Rebecca 166, 246, 359
 Wieck, Fred 177, 179, 180, 181, 193, 194
 Williams, Alan Moray 246, 270
 Williams, William Carlos 246, 270
 Wilson, Edmund 45, 267, 268, 276, 343, 346, 359
- Wisner, Frank 153, 160, 161
 Wolff, Kurt 151, 181, 193, 194, 203, 204, 247, 259, 361, 364
- Yaşvili, Paolo 55, 63
 Yemelyanova, İrina (Olga İvinskaya'nın kızı) 89, 91, 99,, 107, 224, 238, 252, 253, 264, 311, 314, 318, 321, 322, 331, 332
 Yevtuşenko, Yevgeni 90, 126, 137, 146, 147, 225, 241, 242, 333, 336
 Yudina, Maria 80, 308
- Zabolotski, Nikolay 217
 Zang, Kejia 286
 Zanuck, Darryl F. 162
 Zaslavski, David 222, 223, 224
 Zelinski, Korneli 77, 242, 243
 Znamya (Sancak) 20, 60, 111, 125, 172, 229
 Zoşçenko, Mihail 75, 77, 106, 217, 223, 261
 Zubok, Vladislav 114, 337, 341, 342, 364
 Zulueta, Philip de 147
 Zveteremiç, Pietro 120, 136, 138, 139, 142, 148

Alıntılar

Çalışmalarından alıntılar yapılan aşağıdaki kişi ve kuruluşlara teşekkürlerimizi sunarız:

Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company: *Feltrinelli: A Story of Riches, Revolution and Violent Death*, Carlo Feltrinelli. Copyright © Giangiacomo Feltrinelli, 1999. İngilizce çeviri Alastair McEwan. Copyright © Alastair McEwan, 2001.

Meetings with Pasternak: A Memoir, Alexander Gladkov. Copyright © Alexander Gladkov, 1977. İngilizce çeviri Max Hayward. Copyright © Max Hayward, 1978. Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company izniyle basılmıştır. Tüm hakları saklıdır.

Doctor Zhivago, Boris Pasternak. Copyright © Giangiacomo Feltrinelli Editore, Milano, İtalya, 1957. Copyright © The Heirs of Boris Pasternak.

Random House Group Limited: *Boris Pasternak: The Tragic Years, 1930–1960*, Evgeny Pasternak. İngilizce çeviri M. Duncan. The Random House Group Limited izniyle basılmıştır.

Simon & Schuster, Inc.: *Hope Against Hope: A Memoir*, Nadezha Mandelstam. İngilizce çeviri Max Hayward. Copyright © Atheneum Publishers, 1970. Scribner Publishing Group izniyle basılmıştır. Tüm hakları saklıdır.

“Autumn”, “The Earth”, “Lieutenant Schmidt”, *A Captive of Time*, Olga Ivinskaya. Copyright © Doubleday & Company, Inc., 1978. İngilizce çeviri May Hayward. Copyright © Doubleday & Company, Inc., 1978. Random House LLC.’ye bağlı Doubleday izniyle basılmıştır.

Pantheon Books: “August”, “Winter Night”, *Doctor Zhivago*, Boris Pasternak. İngilizce çeviri Richard Pevear ve Larissa Volokhonsky. Copyright © Richard Pevear ve Larissa Volokhonsky, 2010.

“Hamlet”, *Doctor Zhivago*, Boris Pasternak. İngilizceye çeviren Max Hayward ve Manya Harari. Copyright © William Collins Sons and Co. Ltd., 1958. Copyright © Pantheon Books Inc., 1958. Random House LLC.’ye bağlı Knopf Doubleday Publishing Group’un alt markası Pantheon Books izniyle basılmıştır.

Fotoğraf Kaynakça

Pardösü giyinmiş Olga İvinskaya: Axel Springer AG, Berlin

Giangiaco­mo Feltrinelli: Archivio Giangiacomo Feltrinelli Editore

Felix Morrow: Meghan Morrow

CIA'in ciltli Doktor Jivago baskısına ait kapak: Tim Gressie

Ciltli CIA baskısının baş sayfası: Tim Gressie

Minyatür karton ciltli baskının baş sayfası: CIA Museum Collection

1958 Dünya Fuarı'ndaki Vatikan Pavyonu: www.studioclaerhout.be/Gent/
Belçika

Anders Österling: Kent Östlund/Scanpix İsveç/Sipa ABD

Pasternak kırsaldaki evinin yakınında: AP Photo/Harold K. Milks

Peredelkino köyündeki daça: AP Photo

Pasternak karısı Zinaida ve dostu Nina Tabidze'yle beraber telgrafları okurken:
Bettmann/Corbis

Olga İvinskaya ve kızı İrina, Pasternak'la birlikte: Axel Springer AG, Berlin

Bill Mauldin'e ait karikatür: © Bill Mauldin, 1958. Bill Mauldin Estate LLC'nin izniyle.

The Washington Post'un ön sayfası: The Washington Post; Bettmann/Corbis

Pasternak'ın tabutu taşınırken: Bettmann/Corbis

Eşi Zinaida ve Olga İvinskaya, Pasternak'ın cenaze töreninde: Axel Springer AG, Berlin

Boris Pasternak daçasında üst katta bulunan çalışma odasından dışarı bakarken:
Bettmann/Corbis

